

БОРГОВА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ ЯК СКЛАДОВА ЇЇ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ

*С. Онисько, к.е.н., Л. Синявська, к. е. н.
Львівський національний аграрний університет*

Постановка проблеми. У сучасних умовах державний борг є органічною складовою фінансових систем переважної більшості країн світу. Особливого значення пріоритети та напрями боргової політики, в рамках якої здійснюється формування та обслуговування державного боргу, набувають у країнах із трансформаційною економікою, адже вони в умовах ринкових перетворень особливо гостро відчувають нестачу фінансових ресурсів для здійснення ефективних економічних реформ. Залучення державних запозичень може мати як позитивні, так і негативні наслідки. З одного боку, залучення додаткових коштів сприяє економічному зростанню та економічній активності в країні, стимулюючи споживання або інвестиції у виробництво, а з іншого – має негативний вплив, оскільки витрати на його обслуговування депресивно позначаються на економічному становищі в країні через те, що відбувається відплив ресурсів із неї.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика боргової безпеки держави тією чи іншою мірою була предметом дослідження таких учених, як В. Андрущенко, О. Барановський, З. Варналій, М. Єрмошенко, Г. Кучер, В. Лагутін, І. Лютий, А. Сігайов, А. Сухоруков, О. Царук та ін. Водночас недостатньо вивченими залишаються питання комплексного підходу і створення механізму управління державним боргом.

Постановка завдання. Мета нашого дослідження – з'ясування економічної природи та сутності боргової безпеки, впливу соціально-економічних чинників на державну заборгованість й на темпи економічного зростання і рівень суспільного добробуту, визначення критеріїв боргової безпеки України, а також окреслення напрямів покращання управління державним боргом.

Виклад основного матеріалу. Фінансова безпека будь-якої держави – це такий стан бюджетної, грошово-кредитної, банківської, валютної систем та фінансових ринків, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних загроз, спроможністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання. Зазначена категорія у свою чергу містить такі складові: бюджетна безпека, валютна грошово-кредитна безпека, боргова безпека, безпека страхового ринку та ін.

Боргова безпека держави – певний рівень державної внутрішньої та зовнішньої заборгованості з урахуванням вартості її обслуговування й ефективності використання внутрішніх і зовнішніх запозичень та оптимального співвідношення між ними, достатній для задоволення нагальних соціально-економічних потреб, який дає змогу зберегти стійкість фінансової системи країни до внутрішніх і зовнішніх загроз, забезпечити відносну незалежність держави, зберігаючи при цьому економічну можливість країни здійснювати виплати на погашення основної суми і відсотків без загрози втратити суверенітет, одночасно підтримуючи належний рівень платоспроможності та кредитного рейтингу.

Боргова безпека країни – одна з найважливіших складових фінансової безпеки, проблеми якої є найбільш актуальними в період світової фінансової кризи. За цих обставин невідкладними стають питання щодо систематизації підходів до оцінки боргової безпеки України, законодавчого визначення поняття боргової безпеки та її складових, які на сучасному етапі не вирішені. Це у свою чергу породжує небезпеку повторення негативного досвіду державних запозичень початку 90-х років ХХ століття.

Відповідно до Бюджетного кодексу України державний борг – це загальна сума заборгованості держави, яка складається з усіх випущених і непогашених боргових зобов'язань, включаючи боргові зобов'язання держави, що вступають в дію в результаті виданих гарантій за кредитами, або зобов'язань, що виникають на підставі законодавства чи договору.

Державний борг за своєю економічною сутністю визначає економічні відносини держави як позичальника з її кредиторами з приводу перерозподілу частини вартості валового внутрішнього продукту на умовах строковості, платності й повернення. Тенденція до зростання державного боргу

Україні простежується упродовж останніх років, її визначають високі валютні ризики зовнішньої заборгованості, нестабільна ситуація з рефінансуванням боргів попередніх років, а також тиск боргових виплат на державні фінанси (рис. 1).

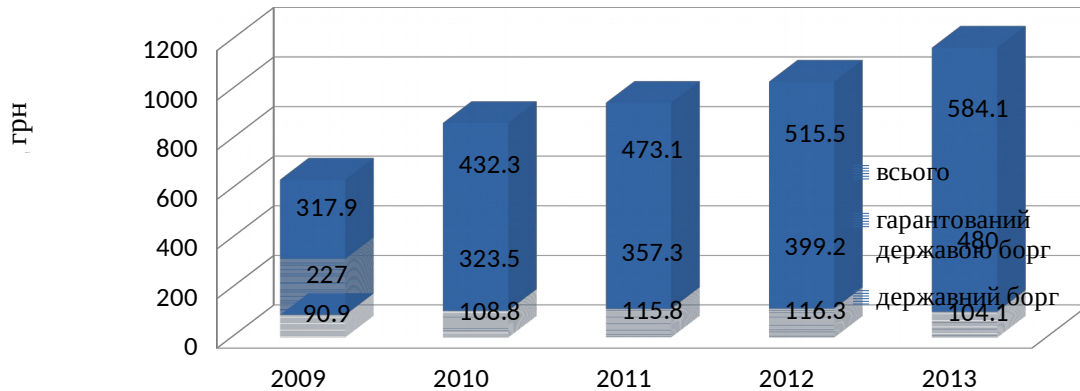

Рис. 1. Динаміка державного та гарантованого державою боргу.

Узагальнюючи досвід вітчизняних та іноземних фінансових інституцій, а також напрацювання учених, які досліджували показники боргової безпеки будь-якої держави, можна виділити найбільш поширені індикатори, які відображають зміст і результативність управління державним боргом [3] (див. табл.).

Таблиця

Значення боргових індикаторів для України у 2007–2013 рр.

Індикатор	Порогові значення показників	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	Темп росту, 2013 р. до 2007 р.
Відношення сукупного обсягу державного боргу до ВВП, %	Не більше ніж 60	12,3	20,0	34,8	39,9	36,3	36,6	40,5	3,3
Рівень зовнішньої заборгованості на одну особу, дол. США	Не більше ніж 200	298,5	532,46	867,27	1185,9	1298,6	1414,8	1606,6	5,4
Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування зовнішнього боргу до доходу державного бюджету, %	Не більше ніж 20	4,3	2,4	8,2	5,0	6,7	10,1	8,9	2,1
Відношення обсягу внутрішнього боргу до ВВП, %	Не більше ніж 30	2,6	4,9	11,5	14,2	13,2	14,6	19,7	7,6
Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування внутрішнього боргу до доходів державного бюджету, %	Не більше ніж 25	2,0	2,0	10,4	13,1	15,1	12,1	11,2	5,6

Аналіз індикаторів стану боргової безпеки протягом 2007–2013 років свідчить про її задовільний рівень, оскільки майже всі досліджувані показники, незважаючи на їх негативну тенденцію, не перевищували порогових значень.

Винятком став лише показник зовнішньої заборгованості на одну особу, причому він у 2013 році перевищив порогове значення у понад п'ять разів і сягнув 1606,6 дол. США на середньостатистичного українця.

У новій редакції Бюджетного кодексу України встановлено граничне відношення державного і гарантованого державою боргу до ВВП на рівні 60%. Слід зазначити, що цей показник в Україні запозичено з практики ЄС, однак він не має достатнього економічного обґрунтування, оскільки в ЄС до державного боргу належить ширше коло зобов'язань, ніж в Україні, а для країн із ринками, які формуються, безпечний рівень боргу є нижчим з огляду на нерозвинутість економіки. Це підтверджують результати досліджень міжнародних фінансових організацій. За їх висновками, за останні 30 років 35% дефолтів було оголошено країнами, рівень державного боргу яких не перевищував 40% ВВП, 55% дефолтів мали місце в країнах із рівнем державного боргу до 60% ВВП [1]. Окремі дослідження, проведені в Україні, показують, що державний та гарантований державою борг у нас не повинен перевищувати 35% від ВВП [1]. Із цим перекується також положення Меморандуму про співробітництво з МВФ, яким визначається мета зниження до 2015 року рівня державного і гарантованого державою боргу в Україні не вище, ніж 35% від ВВП [3].

З рис. 2 видно, що за досліджуваний період державний борг України наближався до критичного рівня два рази (у 1998–2001 рр. та 2009–2013 роках). У ці періоди дефолту вдалося уникнути лише за допомоги МВФ.

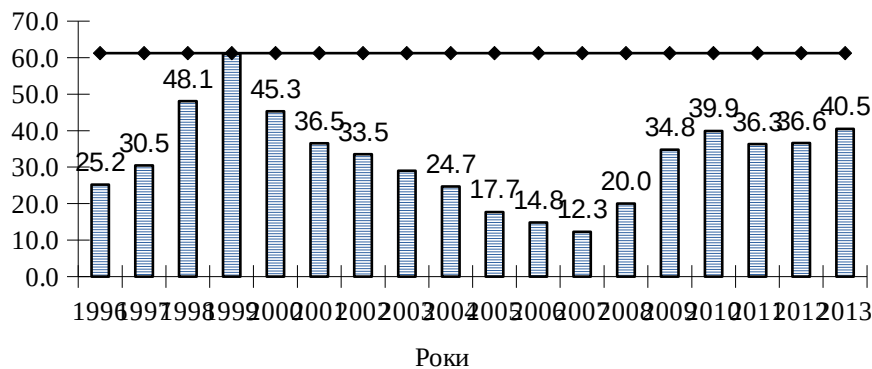

Рис. 2. Динаміка відношення сукупного державного боргу до ВВП.

Формування державного боргу України проходило кілька етапів. Період з 1991 р. до першої половини 1994 р. характеризується залученням до фінансування дефіциту бюджету лише прямих кредитів Національного банку та хаотичним утворенням зовнішнього боргу через надання урядових гарантій за іноземними кредитами. У 1995–1996 рр. поряд із продовженням надання зовнішніх гарантій державний борг формувався за рахунок отримання зовнішніх позик від міжнародних фінансових організацій, врегулювання заборгованості України за енергоносії, випуску ОВДП та поступового заміщення цими облігаціями прямих кредитів Національного банку України. У 1997 р. – першій половині 1998 р. – активне залучення позик як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках капіталу. Друга половина 1998–2000 рр. – вперше було здійснено низку операцій щодо реструктуризації частин внутрішнього та зовнішнього боргів України, яка дала змогу через заміну ОВДП продовжити строк повернення запозичених коштів, а також зменшити тиск виплат за ОВДП у 1998 і 1999 роках. Незважаючи на вжиті заходи, 2000–2001 рр. були піковими за борговим навантаженням. Наявність значного розриву платіжного балансу та низькі валютні резерви стали основною причиною прийняття урядом рішення щодо проведення комплексної програми реструктуризації державного зовнішнього боргу України. Успішне завершення реструктуризації комерційного боргу у квітні 2000 р. дало змогу не лише скоротити державний борг, а й зменшити загальний обсяг виплат у 2000 році. Міністерство фінансів здійснило реструктуризацію боргових зобов'язань перед НБУ. Державні цінні папери, які були випущені у 1998–2000 рр. та підлягали погашенню у 2000–2004 рр., були замінені на процентні облігації з терміном погашення упродовж

2002–2010 рр., що сприяло поліпшенню структури державного боргу та уникненню декапіталізації НБУ [2, с. 3–5]. Високі валютні ризики зовнішньої заборгованості, нестабільна ситуація з рефінансуванням боргів попередніх років, а також тиск боргових виплат на державні фінанси зберегли тенденцію до зростання боргу у 2009–2013 роках. Основною причиною росту запозичень у нашій країні є неспроможність фінансування соціальних програм і постійний дефіцит платіжного балансу країни. Вважаємо, що гранично допустимий рівень державного боргу України не повинен перевищувати 35,0% від ВВП, а його перевищення свідчить про погіршення боргової стійкості і труднощі (або взагалі неспроможність) з виконанням боргових зобов'язань.

Висновки. Для попередження виникнення боргової кризи, підвищення рівня боргової безпеки України пропонуємо особливу увагу зосередити на таких стратегічних заходах:

- за відсутності базового Закону України «Про державний борг» організація управління державним боргом фрагментарно регламентується у різних законодавчо-нормативних актах. Спеціальний окремий державний орган з управління боргом відсутній. Ці функції покладені головним чином на департамент державного боргу у складі Міністерства фінансів України. Закон України «Про державний борг», на нашу думку, дасть змогу вдосконалити механізм здійснення державних запозичень та погашення державного боргу, створить умови для прозорості й передбачуваності для всіх економічних агентів у питаннях управління державним боргом;

- проведення ефективної бюджетно-фіскальної політики в поєднанні з монетарною під час відповідної фази економічного циклу (спаду чи зростання) з урахуванням наслідків і методів проведення. Боргова політика має базуватися на спроможності національної економіки генерувати ресурси з погляду довгострокової перспективи. Водночас бюджетно-податкова політика повинна проводитися виважено, не переносючи тягар поточних витрат на майбутні покоління через накопичення бюджетних дефіцитів і державного боргу.

Бібліографічний список

1. Вахненко Т. П. Зовнішні боргові зобов'язання у системі світових фінансово-економічних відносин / Т. П. Вахненко. – К. : Фенікс, 2006. – 536 с.
2. Меморандум про економічну та фінансову політику [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bank.gov.ua/Publication/other/Memorandum.pdf>.
3. Наказ Міністерства економіки України «Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України» від 02 березня 2007 р. № 60. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua>.

Онисько С., Синявська Л. Боргова безпека держави як складова її фінансової стійкості

Висвітлено економічну суть державного боргу, проаналізовано його динаміку, методи погашення, вказано на необхідність його своєчасного обслуговування, що значною мірою впливає на оцінку боргової безпеки країни. Запропоновано шляхи управління державним боргом.

Ключові слова: державний борг, боргова безпека, індикатори боргової безпеки.

Onysko S., Synyavska L. Debt security of the state as part of her financial stability

The article highlights the economic substance of debt, analyzed its dynamics, methods of payment, and also highlighted the need for its timely service, which significantly affects the assessment of the debt security. The ways of debt management.

Key words: State debt, debt security, indicators of the debt security.

Онисько С., Синявская Л. Долговая безопасность государства как составляющая ее финансовой устойчивости

Рассмотрена экономическая сущность государственного долга, проанализирована его динамика, методы погашения, а также обоснована необходимость его своевременного обслуживания, что в значительной мере влияет на оценку долговой безопасности страны. Предложены пути управления государственным долгом.

Ключевые слова: государственный долг, долговая безопасность, индикаторы долговой безопасности.

ОРГАНІЗАЦІЯ ОБЛІКУ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ В АСПЕКТІ ЗМІНИ ПОЛОЖЕНЬ ЗАКОНОДАВЧИХ АКТІВ

Л. Дерманська, к. е. н.

Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу

Постановка проблеми. Організація будь-якої підприємницької діяльності розпочинається з формування матеріально-технічної бази, відсутність якої робить неможливим господарювання. Саме основні засоби визначають виробничу потужність, а правильна організація обліку сприятиме контролю за їх використанням та ефективному управлінню. Однак постійні зміни й суперечливість положень нормативно-правових актів впливають на повноту та об'єктивність відображення інформації щодо основних засобів в облікових документах. З огляду на це дослідження з окресленої тематики є актуальним і необхідним для теоретико-практичного застосування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти організації обліку основних засобів розглянуті у працях М. Т. Білухи, Ф. Ф. Бутинця, М. Г. Чумаченка, І. М. Павлюка, М. Я. Дем'яненка, В. М. Жука, Г.Г. Кірейцева, Л. К. Сука та інших, однак все ж таки залишаються невирішеними окремі проблемні питання щодо усунення протиріч нормативно-правового регулювання зазначеного об'єкта обліку.

Постановка завдання. Основним завданням нашого дослідження є аналіз нормативного регулювання організації обліку основних засобів та пошуку можливих шляхів її удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Нормативно-правове регулювання обліку основних засобів в нашій державі складне й суперечливе. Зокрема законодавчі акти, що діяли протягом 2000–2010 рр., породжували суттєві розбіжності фінансового та податкового обліку. Запровадження Податкового кодексу України мало б зблизити податковий облік із бухгалтерським, в тому числі щодо основних засобів.

До набуття чинності Податкового кодексу України основоположними законодавчими документами, які регулювали фінансовий та податковий облік основних засобів, були П(С)БО 7 «Основні засоби» [7], Закони України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» та «Про оподаткування прибутку підприємств» [2], які не мали методологічної єдності.

У контексті дослідження поставленої проблематики проаналізуємо та порівняємо відображення обліку основних засобів до 2011 р. і за Податковим кодексом України [6].

Зокрема до 01.04.2011 р. визначення основних засобів у П(С)БО 7 та Законі України «Про оподаткування підприємств» різнилося. По-перше, основна відмінність полягала в тому, що в законі розглядається поняття «основні фонди» замість засобів; по-друге, різнилася грошова межа віднесення до складу основних фондів об'єктів. У Податковому кодексі у свою чергу відмовилися від поняття «основні фонди» на користь «основних засобів», що свідчить про наближеність цього документа до положень бухгалтерського обліку. Крім того, в податковому законодавстві основні засоби мають вартісну межу, що становить 2500, а не 1000 гривень.

Нормами Податкового кодексу розширена класифікація основних засобів, яка тепер охоплює 16 груп замість чотирьох [4, с. 20].

За кожною групою закріплені не норми амортизації, а мінімально допустимі строки корисного використання. Останні встановлюються наказом по підприємству на момент зарахування об'єкта на баланс, їх можна переглядати у разі зміни очікуваних економічних вигод від використання об'єкта, але вони не можуть бути меншими, ніж визначено в Податковому кодексі. На жаль, немає додаткового роз'яснення щодо строків використання об'єктів, які вже в експлуатації.

Важливим моментом є застосування п'яти методів амортизації. Крім того, прямолінійний і виробничий методи дозволено застосовувати до всіх груп, а інші три методи амортизації можуть бути використані тільки для певних груп основних засобів [3, с. 19]. Амортизація нараховується за кожним об'єктом раз на місяць виходячи зі строку корисного використання, починаючи з місяця, наступного за місяцем зміни строку корисного використання (крім виробничого методу нарахування амортизації). Для визначення строку корисного використання слід брати до уваги: очікуване використання об'єкта підприємством з урахуванням його потужності; фізичний та моральний знос, що передбачається;

правові або інші обмеження щодо строків використання об'єкта та інші чинники [1, с. 22–23].

Крім того, основними проблемами організації обліку основних засобів у сучасних умовах є: впровадження Міжнародних стандартів фінансової звітності; відображення витрат на ремонт основних засобів; оптимізація та поліпшення первинного обліку; утворення єдиної інформаційної системи. Тому організацію обліку основних засобів слід будувати з урахуванням таких основних чинників:

1) довготривалого терміну використання об'єктів, протягом якого їх необхідно обліковувати; 2) технічно складної та багатокомпонентної будови, яку необхідно детально відображати в облікових регістрах; 3) необхідність проведення ремонтів, реконструкції, модернізації основних засобів призводить до зміни їх первісних характеристик, які потрібно своєчасно відображати в регістрах обліку [5, с. 389].

Організація обліку основних засобів повинна бути цілісною, єдиною системою взаємопов'язаних, взаємоузгоджених способів і методів обліку, які охоплюють увесь комплекс облікових процедур із виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації, тому одним з основних шляхів її удосконалення є формування наказу про облікову політику, який за вагою та обов'язковістю дотримання не поступається нормативно-правовим актам. Лаконічно і чітко сформульований перелік методів, показників та облікових принципів щодо організації обліку основних засобів сприятиме усуненню протиріч положень нормативно-правових актів.

Висновки. За результатами аналізу нормативно-правового регулювання організації обліку основних засобів можна дійти висновку, що положення Податкового кодексу України ретельно прописані в контексті гармонізації фінансового та податкового обліку, однак окремі аспекти залишаються невирішеними і потребують суттєвих доопрацювань.

Бібліографічний список

1. Василенко А. Амортизація в Податковому кодексі: вивчаємо нові правила / А. Василенко // Все про бухгалтерський облік. – 2011. – № 22. – С. 22–25.
2. Про оподаткування прибутку підприємств : Закон України № 334/94-ВР від 28.12.94 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
3. Замлинський В. А. Облік основних засобів: переосмислення принципів та завдань / В.А. Замлинський // Облік і фінанси АПК. – 2010. – №1. – С. 18–23.
4. Кузьменко О. Основні засоби в Податковому кодексі: Складнощі переведення / О. Кузьменко // Баланс. – 2010. – № 91. – С. 20–24.
5. Муріна Т. С. Шляхи ефективності використання основних засобів на промисловому підприємстві / Т. С. Муріна // Держава та регіони. – 2009. – № 6. – С. 387–390.
6. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби», затверджено наказом Міністерства фінансів України від 27.04.2000 року №92 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

Дерманська Л. Організація обліку основних засобів в аспекті зміни положень законодавчих актів

Досліджено основні аспекти організації обліку основних засобів в напрямі зміни положень законодавчих актів. Зокрема висвітлено окремі положення Податкового кодексу, які суттєво впливають на об'єктивність їх обліку. Виділено проблемні напрями організації обліку основних засобів у сучасних умовах.

Ключові слова: основні засоби, організація обліку, облікова політика, Податковий кодекс України, фінансовий облік.

Dermanska L. Organization of fixed assets accounting in the aspect of change in the provisions of legislative acts

The basic aspects of organization of fixed assets accounting in the direction of change in the provisions of legislation are investigated. Particularly it is shown certain provisions of the Tax Code, which essentially affect the objectivity of accounting. The problematic areas of organization of fixed assets accounting under modern conditions are highlighted.

Key words: fixed assets, organization of accounting, accounting policy, the Tax Code of Ukraine, the financial accounting.

Дерманская Л. Организация учета основных средств в аспекте изменения положений законодательных актов

Исследованы основные аспекты организации учета основных средств в направлении изменения положений законодательных актов. В частности освещены отдельные положения Налогового кодекса, которые существенно влияют на объективность их учета. Выделены проблемные направления организации учета основных средств в современных условиях.

Ключевые слова: основные средства, организация учета, учетная политика, Налоговый кодекс Украины, финансовый учет.

ЕКОЛОГІЧНИЙ АУДИТ ЯК ІНСТРУМЕНТ СИСТЕМИ ІНТЕГРОВАНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Н. Костишин, к. е. н.

Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу

Постановка проблеми. Складність сучасних екологічних проблем усе більше потребує аудиторського підходу до їх дослідження. Він допоможе завчасно виявити екологічні правопорушення чи диспропорції, які виникли між господарською діяльністю аграрного підприємства та охороною природного середовища, і вжити заходи щодо їх усунення або досягнення оптимальної рівноваги економічних та екологічних інтересів. Особливого ефекту в пошуку оптимальних рішень складних природоохоронних проблем можна досягти за системного застосування екологічного аудиту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальні, методологічні, організаційно-правові засади екологічного аудиту знайшли наукове обґрунтування в працях І. Басанцова, О. Бондара, Г. Білявського Л. Гуцаленко, О. Кожухова, Р. Кулика, В. Навроцького, О. Пантелейчука, Ю. Саталкіна, М. Пилипчука, В. Шевчука Л. Юрченка та ін. Водночас однією з основних перешкод для розробки й впровадження ефективної екологічної політики сільськогосподарських підприємств є відсутність належного забезпечення керівника комплексною, достовірною та своєчасною інформацією про природоохоронну діяльність. Тому й надалі актуальними залишаються питання розробки і впровадження екологічно спрямованого менеджменту й комплексного використання екологічно орієнтованих інструментів (екоконтролінгу, екоаудиту, екоекспертизи), що забезпечують керівників відповідною інформацією для прийняття управлінських рішень.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є окреслення нормативно-методичних та організаційно-економічних засад застосування екологічного аудиту як інструменту системи інтегрованого інформаційного забезпечення сільськогосподарських підприємств для формування екологічно сталого агроприродокористування.

Виклад основного матеріалу. За останні п'ять років у Тернопільській області однією з найважливіших проблем рослинництва є порушення хімічного та фізичного складу ґрунту, яке відтак може призвести до непридатності вирощування сільськогосподарських культур. Нарощування виробництва основних видів продукції рослинництва повинно передбачати заходи безпечного та раціонального використання хімічних і біологічних засобів захисту рослин й зменшення кількості шкідливих організмів у рослинництві з огляду на зниження небезпеки забруднення навколишнього природного середовища та сільськогосподарської продукції.

Хоча раціональне та безпечне застосування засобів захисту рослин регулюють Закони України «Про захист рослин» та «Про пестициди і агрохімікати», в області спостерігаємо перевищення норм їх використання. За 2013 р. використано 1889 т пестицидів, в тому числі інсектицидів і родентицидів – 465 т, фунгіцидів – 533 т, гербіцидів – 838 т та десикантів – 53 т, на площі 429,6 тис. га [1, с. 173]. Окрім того, є низка інших проблем:

- необхідність поліпшення мережі елітних і насінницьких господарств;
- потреба в дослідженні території на предмет забруднення солями важких металів, пестицидами та іншими агрохімікатами;
- застарілий машинно-тракторний парк.

Комплексне вирішення зазначених проблем у ланках «держава – людина (керівник сільськогосподарського підприємства) – природа» дасть змогу поліпшити родючість ґрунтів і збільшити обсяги виробництва всіх видів аграрної продукції. З огляду на це вважаємо за доцільне у сільськогосподарських підприємствах області систематично (хоча б один раз на рік) проводити добровільний екологічний аудит діяльності свого суб'єкта господарювання або запровадити службу внутрішнього екоаудиту. Така перевірка як профілактичний захід, якщо й не убезпечить від оштрафування за порушення, то хоча б допоможе зменшити розмір санкцій, адже за 2013 р. у Тернопільській області за порушення вимог природоохоронного законодавства до адміністративної відповідальності притягнуто 133 особи та накладено штрафних санкцій на суму 13364 грн [2].

Екоаудит як інструмент управління в країнах Європейського Союзу, США, Японії опирається на законодавчо-нормативну, організаційно-методичну базу, володіє величезною інфраструктурою й забезпечений кваліфікованими кадрами.

Основним документом для регулювання діяльності підприємств щодо безпеки та охорони навколишнього природного середовища є екологічний стандарт ISO 19011 «Керівництво з аудиту систем управління якістю і/або систем управління навколишнім середовищем», затверджений Міжнародною організацією зі стандартизації. Відповідно до нього екологічний аудит – це документально оформлений систематичний процес перевірки, який передбачає збирання та об'єктивне оцінювання доказів аудиту для встановлення відповідальності визначених видів діяльності, заходів, умов, системи управління навколишнім середовищем та об'єктивного оцінювання цих доказів з метою визначення ступеня виконання критеріїв аудиту [3]. У свою чергу Міжнародна торговельна палата під екологічним аудитом розуміє систематичну, зареєстровану, періодичну та об'єктивну оцінку того, як ефективно організоване підприємство виконує функцію захисту навколишнього середовища, а саме: посилення управління та контролю над діями, спрямованими на навколишнє середовище; оподаткування відповідно до вимог; оцінка діяльності підприємств (компаній) відповідно до нормативів і вимог [4].

Правові та організаційні засади здійснення екологічного аудиту в нашій країні регулює Закон України «Про екологічний аудит» від 24 червня 2004 року. Він націлений на підвищення екологічної обґрунтованості та ефективності діяльності суб'єктів господарювання. Того самого року прийнято за національний стандарт ДСТУ ISO 19011:2003 «Настанови щодо здійснення аудитів системи управління якістю і (або) екологічного управління», який замінив стандарти ДСТУ ISO 10011-1-97, ДСТУ ISO 10011-2-97, ДСТУ ISO 10011-3-97, ДСТУ ISO 14010-97, ДСТУ ISO 14011-97, ДСТУ ISO 14012-97 [5]. Чинні нормативні документи формулюють суть, цілі, завдання, принципи, критерії екологічного аудиту, його об'єкти, суб'єкти, форми та сфери проведення, визначають права й обов'язки замовника і виконавця екоаудиту, особливості сертифікації останніх, розкривають деякі процедури безпосереднього проведення екологічного аудиту та ін.

Отже, останнім часом виконавча й законодавча влада України зробила певні кроки у створенні і розвитку екологічного управління та екоаудиту зокрема, проте чимало економістів звертають увагу на недосконалість чинного законодавства щодо якості об'єктів впливу, правил і процедур сертифікації систем управління навколишнім середовищем, правил і процедур проведення екологічного аудиту, акредитації відповідних органів зі сертифікації, органів з атестації аудиторів та інших експертів, пропонуючи свої шляхи вирішення зазначених проблем.

На недосконалість Закону України «Про екологічний аудит» вказують І. Басанцов та О. Пантелейчук. Адже ст. 12 обмежує коло підприємств, в яких повинен проводитися обов'язковий екологічний аудит. Натомість науковці пропонують «забезпечити обов'язковість проведення екологічного аудиту на всіх підприємствах, які становлять екологічну небезпеку, незалежно від їх форм власності; законодавчо закріпити обов'язковість виконання рекомендацій екологічного аудиту...; ...розширити сферу екологічного аудиту й на об'єкти, які вже знаходяться поза сферою виробничої діяльності, але продовжують становити загрозу для навколишнього середовища...» [6, с. 43].

Такої самої думки дотримується Р. Кулик, водночас звертаючи увагу на суперечності й слабкі місця нормативного документа щодо визначення суті екологічного аудиту, нечіткого висвітлення питання його суб'єктів та недосконалості процедури сертифікації екологічних аудиторів. Ба більше, дослідник загалом ставить під сумнів доцільність прийнятого закону, який, на його думку, побудований за аналогією із Законом України «Про аудиторську діяльність». Він пропонує внести доповнення в чинний закон, вказавши на ті види аудиту, які вже входять у міжнародні класифікатори діяльності, а також ввести додаткову форму фінансової (бухгалтерської) звітності, де відобразатимуться фінансові показники, які характеризують діяльність організації в екологічній сфері [7, с. 164].

Колектив авторів – О. Бондар, Г. Білявський, Ю. Саталкін, М. Пилипчук – вимагають нової редакції Закону України «Про екологічний аудит». Це, на їх думку, «дозволить гармонізувати його з принципами sustainable development, міжнародними стандартами і європейським законодавством...» [8, с. 46]. Свою увагу науковці приділяють системному підходу до розвитку екологічного аудиту в Україні, якого, вважають, можна досягти за рахунок розробки та введення низки нових нормативно-

правових і нормативно-методичних документів на зразок підзаконного акта – національного стандарту «Системи екологічного управління й аудиту» зі структурними положеннями та системи адекватних регіональних, галузевих нормативних документів з екологічного аудиту зі специфічними фінансовими механізмами за принципом «забруднювач платить». Таким чином сформується механізм екологічного оцінювання, що дасть змогу забезпечити збалансований розвиток національної екологічної політики.

Для прийняття екологічно спрямованих ефективних управлінських рішень керівному персоналу необхідно володіти повною та достовірною інформацією про діяльність свого суб'єкта господарювання щодо охорони навколишнього природного середовища. Задовольнити вимоги керівників-аграріїв, на наш погляд, можна, використовуючи систему інтегрованого інформаційного забезпечення з низкою екологічних інструментів (див. рис.).

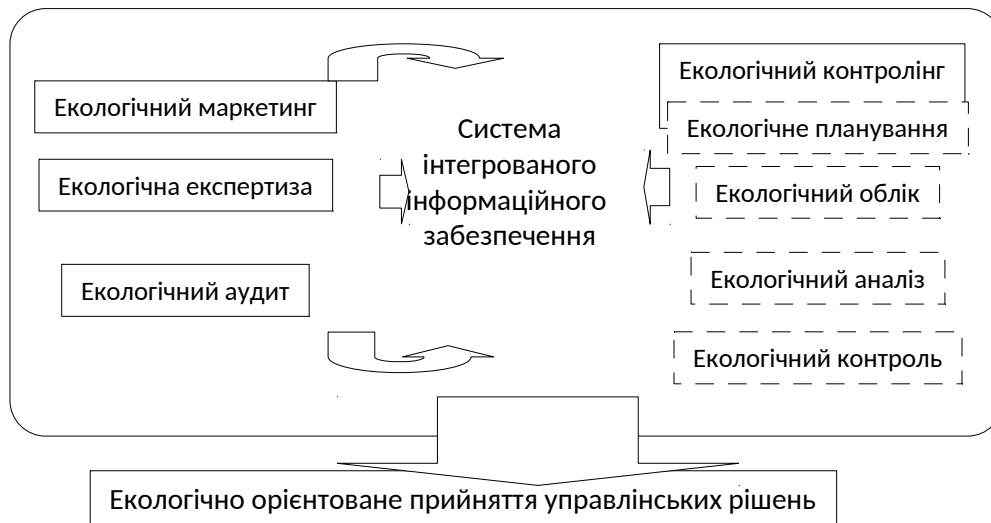

Рис. Інструменти системи інтегрованого інформаційного забезпечення екологічно орієнтованого прийняття управлінських рішень.

Такими інструментами є:

- екологічний маркетинг – передбачає спрямування всієї діяльності підприємства аграрної сфери на формування та задоволення екологічно орієнтованого попиту, виявлення недостатнього використання маркетингових ресурсів цих підприємств з урахуванням екологічного потенціалу сільськогосподарського використання земель для отримання рослинницької і тваринницької продукції за одночасного збереження, охорони земельних ресурсів;

- екологічна експертиза – вид науково-практичної діяльності спеціально уповноважених державних органів, еколога-експертних формувань та аграрних підприємств, що ґрунтується на міжгалузевому екологічному дослідженні, аналізі та оцінці передпроектних, проектних та інших матеріалів чи об'єктів, реалізація і дія яких може негативно впливати або впливає на стан навколишнього природного середовища та здоров'я людей, і спрямована на підготовку висновків про відповідність запланованої чи здійснюваної діяльності нормам і вимогам законодавства про охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки;

- екологічний аудит – документально оформлений системний незалежний процес оцінювання об'єкта екологічного аудиту, що охоплює збирання та об'єктивне оцінювання доказів для встановлення відповідності визначених видів діяльності, заходів, умов, системи екологічного управління та інформації з цих питань вимогам законодавства України про охорону навколишнього природного середовища та іншим критеріям екологічного аудиту;

- екологічний контролінг – підсистема управління діяльністю сільськогосподарського підприємства в частині охорони навколишнього середовища, яка ґрунтується на інформації екологічного обліку та першочергово спрямована на екологічне планування, екологічний аналіз і контроль, реалізація яких сприяє формуванню альтернативних підходів до прийняття оптимальних екологічних управлінських рішень. Розглянемо детальніше визначення складових цієї підсистеми.

Зокрема в основі екологічного планування лежить визначення варіантів можливого використання природних ресурсів та умов порівняння природних передумов розвитку сільськогосподарського підприємства і його обмежень на цій території для кожного такого суб'єкта господарювання.

Сьогодні все більше уваги приділяють поняттю «екологічний облік», єдиного визначення якому немає. Деякі зарубіжні автори розуміють його як інвентаризацію запасів природних ресурсів і фінансових витрат, які впливають на зниження якості навколишнього середовища, а також обчислення достовірного («зеленого») валового внутрішнього продукту [9, с. 7]. Інші, С. Шапигузов і Л. Шнейдман, визначають екологічний облік як систему обліку природоохоронної діяльності з чотирма складовими: облік природоохоронних ресурсів, облік екологічних зобов'язань, звітність про природоохоронну діяльність та аудит відповідної інформації [9, с. 10]. Ми ж підтримуємо думку О. Кожухової, яка екологічний облік розуміє як один з інформаційних методів і водночас функцію екологічного управління, що зазвичай асоціюється з обліком природних ресурсів, який у свою чергу визначається як збір і аналітичне сумування даних про кількість та якість наявних природних ресурсів з метою організації їх раціонального використання [10].

Стосовно поняття «екологічний контроль», то його у вітчизняній літературі здебільшого розглядають з позиції контролю державними органами з охорони навколишнього середовища за дотриманням підприємствами та організаціями норм чинного законодавства, а поняття «екологічний аналіз» як самостійну економічну категорію взагалі не розглядають, а лише як обліково-контрольну складову.

Тому екологічний контролінг узагальнює та систематизує різноманітні (планові, облікові, аналітичні, контрольні) потоки інформації, які використовує система екологічного управління та шукає для цього адекватні інструменти й механізми.

Отже, використання системи інтегрованого інформаційного забезпечення екологічно орієнтованого прийняття управлінських рішень підвищить ефективність заходів щодо зниження негативного впливу діяльності сільськогосподарських підприємств на навколишнє природне середовище, зменшить фінансові ризики, витрати на утилізацію відходів суб'єктів господарювання, а також поліпшить імідж підприємства, розширить ринки збуту для екологічно чистих товарів.

Висновки і пропозиції. Екологічні проблеми на сьогодні є домінуючими в соціально-економічному житті, а їх вирішення передусім потребує екологічно свідомого управління сільськогосподарськими підприємствами. Екологічний аудит як інструмент системи інтегрованого інформаційного забезпечення охоронної діяльності підприємства має постачати керівництву інформацію для прийняття управлінських рішень, які б гарантували існування підприємства в довгостроковій перспективі, що передбачає зниження чи запобігання екологічним ризикам.

Водночас застосування екологічного аудиту, особливо в сільськогосподарських підприємствах, потребує подальших наукових розробок.

Бібліографічний опис

1. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Тернопільській області у 2013 році / [І. Є. Бай, Н. Я. Войтович, В. М. Грібов та ін.]. – Тернопіль, 2013. – 223 с.
2. Стан навколишнього середовища Тернопільської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://do.gendocs.ru/docs/index-10472.html?page=5>.
3. ISO 19001:2002 Directrices para la auditoría de los sistemas de gestión de la calidad y/o ambiental [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://prezi.com/hnjkeyn-lnpe/iso-190012002-directrices-para-la-auditoria-de-los-sistema>.
4. Міжнародна Торгівельна палата [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.iccwbo.org>.
5. Настанови щодо здійснення аудитів системи управління якістю і (або) екологічного управління : ДСТУ ISO 19011:2003. – К. : Держспоживстандарт України, 2004. – 30 с.
6. Басанцов І. В. Екологічний аудит в Україні: актуальність, проблемні питання та напрями удосконалення / І. В. Басанцов, О. С. Пантелейчук // Механізм регулювання економіки. – 2010. – № 1. – С. 38–46.
7. Кулик Р. Місце і проблеми екологічного аудиту в системі аудиторської діяльності України / Р. Кулик // Галицький економічний вісник. – 2010. – № 4(29). – С. 160–165.
8. Екологічний аудит: світовий досвід і вітчизняні реалії / О. Бондар, Г. Білявський, Ю. Саталкін, М. Пилипчук // Вісник НАН України. – 2011. – № 1. – С. 42–51.
9. Экологический учет для предприятий // Конференция ООН по торговле и развитию : сб. докл. / [пер. с англ.]. – М. : Финансы и статистика, 1997. – 200 с.

10. Кожухова О. С. Экологический учет и экологический контроллинг: взаимосвязь и интеграция [Электронный ресурс] / О. С. Кожухова. – Режим доступа : <http://www.uecs.ru/uecs-39-392012/item/1165-2012-03-26-11-23-42>.

Костишин Н. Екологічний аудит як інструмент системи інтегрованого інформаційного забезпечення

Обґрунтовано важливість використання екологічного аудиту сільськогоспо-дарськими підприємствами Тернопільської області, сформовано систему інтегрованого інформаційного забезпечення прийняття екологічно орієнтованих управлінських рішень та охарактеризовано інструменти цієї системи. Новий напрям аудиторської діяльності – екологічний аудит – є дієвим інструментом отримання керівниками повної, достовірної інформації про діяльність агропідприємства та його вплив на екологічну безпеку довкілля і людства. Основними завданнями сьогодення мають стати посилення екологічної складової сільськогосподарського землекористування, гармонізація екологічних та економічних інтересів суспільства в умовах сталого розвитку країни, тобто ведення екологічної політики як на макро-, так і на мікрорівні. Зацікавленість агроуправлінців екологічними засадами сприятиме підвищенню еколого-економічної ефективності сільськогосподарського виробництва, зменшить витрати, поліпшить якість продукції. Систематичне використання екоаудиту допоможе сформувати екологічну політику суб'єктів господарювання і в результаті підвищити конкурентоспроможність виготовленої продукції, а відтак збільшити сам прибуток.

Ключові слова: інтегроване інформаційне забезпечення, екологічний аудит, екологічний контроллинг, екологічний облік, екологічно орієнтоване управління, природокористування, охорона навколишнього середовища.

Kostyshyn N. Ecological audit as instrument of system of integrated informative providing

In the article it is grounded the importance of the use of ecological audit on the agricultural enterprises of the Ternopil'ska area, the system of the integrated informative providing of acceptance of the ecologically oriented administrative decisions is formed and description is given to the instruments of this system. New direction of accountant activity – an ecological audit is the effective instrument of acquisition of complete, reliable information by leaders about activity of agro-enterprise and the influence on ecological safety of environment and humanity. Today the increase of ecological constituent of agricultural land utilization, harmonization of ecological and economic interests of society, must become a main task, in the conditions of steady development of country, that conduct of ecological policy as on macro so on a micro level. Interest in agro-ecological principles by managers will improve environmental and economic efficiency of agricultural production, reduce costs, improve product quality. The systematic use of eco audit will help shape environmental policy of economic entities and as a result, improve the competitiveness of manufactured products and thus increase the profit itself.

Key words: integrated information providing, ecological audit, ecological controlling, ecological account, the informative providing, ecologically oriented management, utilization of natural resources, guard of environment.

Костишин Н. Экологический аудит как инструмент системы интегрированного информационного обеспечения

Обоснована важность использования экологического аудита сельскохозяйственными предприятиями Тернопольской области, сформирована система интегрированного информационного обеспечения принятия экологически ориентированных управленческих решений и дана характеристика инструментов этой системы. Новое направление аудиторской деятельности – экологический аудит – действенный инструмент получения руководителями полной, достоверной информации о деятельности агропредприятия и его влиянии на экологическую безопасность окружающей среды и человечества. Сегодня главными заданиями должны быть увеличение экологической составляющей использования сельскохозяйственных земель, гармонизация экологических и экономических интересов общества в условиях устойчивого развития страны, то есть ведение экологической политики как на макро-, так и на микроуровне. Заинтересованность экологическими принципами будет способствовать повышению эколого-экономической эффективности сельскохозяйственного производства, уменьшению расходов, улучшению качества продукции. Систематическое использование эоаудита поможет сформировать экологическую политику хозяйственных субъектов и в результате улучшить конкурентоспособность продукции, а следовательно увеличить саму прибыль.

Ключевые слова: интегрированное информационное обеспечение, экологический аудит, экологический контроллинг, экологический учет, экологически ориентированное управление, охрана окружающей среды.

**ФІНАНСОВО-ІНВЕСТИЦІЙНА СТРАТЕГІЯ ЗБІЛЬШЕННЯ ПРИБУТКОВОСТІ
ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ:
ПОДАТКОВИЙ АСПЕКТ**

О. Чижшин, к. е. н.

Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу

Постановка проблеми. У ринкових умовах господарювання саме від обраних напрямів здійснення фінансово-інвестиційної політики залежить ефективність досягнення коротко- та довгострокових цілей підприємства. Це призводить до вироблення конкретних управлінських рішень стосовно реалізації фінансово-інвестиційних програм і збільшення їх прибутковості.

Формування позитивних результатів від впровадження фінансово-інвестиційних програм підприємства значною мірою залежить від цільового пере-орієнтування системи оподаткування, що повинно стимулювати активізацію інвестиційних процесів економіки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у вирішення багатьох із перелічених проблем зробили вітчизняні вчені-економісти М.І. Бондар, З.В. Задорожний, Я.Д. Крупка, О. Лайко, А.А. Пересада, О.П. Ратушна, П.Я. Хомин, однак залишилися ще питання, які потребують прискіпливішої уваги дослідників.

Постановка завдання. Наша мета – дослідити економічну сутність формування доходів підприємства в результаті впровадження фінансово-інвестиційних програм розвитку підприємства з врахуванням тенденцій впливу податкового законодавства; окреслити основоположні аспекти податкової політики держави в напрямі активізації розвитку інвестиційної діяльності підприємства.

Виклад основного матеріалу. Сучасні тенденції економічного розвитку в Україні спрямовані на інтенсифікацію методів досягнення ефективності виробництва та рентабельності продукції. Господарська практика підприємств орієнтована на розвиток виробництва нових видів продукції, а це вимагає залучення коштів інвесторів на придбання основних засобів, нових технологій, які забезпечуватимуть раціональне використання сировини і матеріалів, підвищення якості продукції, зменшення втрат і відходів, підвищення ефективності господарювання [2, с. 121].

В умовах ринкової економіки особливої актуальності набуває подальше вивчення економічної природи витрат, доходів і фінансових результатів фінансово-інвестиційної діяльності, їх ролі в економіці підприємств. Для забезпечення безперервного виробничого процесу, як правило, власних коштів підприємства недостатньо. Проведені дослідження показали, що в передових країнах світу (США та Євросоюзі) залучення інвестиційних ресурсів і здійснення фінансових запозичень для розвитку виробництва є звичною справою, для України ж це проблема через слабку взаємодію можливих учасників фінансово-інвестиційного процесу. Зокрема держава не забезпечує належною законодавчою базою інвесторів, які очікують лише швидких надприбутків, а безпосередньо виробники неспроможні оперативно оцінити ситуацію на ринку та власні фінансові й виробничі можливості. Тому від створення ефективної інтегрованої структури взаємозв'язку підприємств, організацій та компаній, муніципальних органів влади, державних органів управління та законотворення, належно врегульованої системи обліку та контролю за всіма етапами використання фінансово-інвестиційних ресурсів залежить розвиток виробничого сектору економіки країни загалом.

Річні обсяги доходів фінансової та інвестиційної діяльності у підприємств вітчизняної будівельної галузі станом на початок 2013 року залишаються досить низькими – на рівні 8-12% (або зовсім відсутні) від загальних доходів на підприємствах. Така ситуація спровокована несприятливим нормативно-правовим і соціально-економічним кліматом у державі, нерозвинутим фондовим ринком, непрогнозованою та «штучно» стримуваною інфляцією, високим податковим тиском, неефективним використанням амортизаційних відрахувань і низьким рівнем трансформації заощаджень населення до інвестування. Саме з цих причин виникає необхідність дослідити вагомість неопераційних доходів у напрямі забезпечення основних виробничих потреб для продовження ефективної економічної діяльності підприємства.

Недостатнє забезпечення підприємців інвестиційними та фінансовими надходженнями зумовлює потребу у формуванні досконалого інформаційного продукту з метою уникнення або

зниження економічних ризиків [1, с. 223]. Для достеменного врахування фінансово-інвестиційної складової у потенціальних можливостях підприємства стосовно нарощування обсягів виробництва продукції, зменшення її собівартості, мінімізації витрат на придбання матеріалів, правильного розрахунку потенційного прибутку підприємств необхідно використовувати достовірні дані щодо показників доходів від усіх видів діяльності підприємства.

Для реалізації своїх функцій у процесі господарювання підприємство поєднує різні види діяльності: безпосередньо виробництво продукції чи надання послуг; вкладення грошових коштів у капітальні інвестиції чи придбання або продаж цінних паперів; купівля і продаж валюти, інших оборотних і необоротних активів. За видами обліку фінансово-інвестиційних доходів поділ відбувається на дохід у фінансовому й управлінському обліку та дохід, який визнається з метою здійснення податкових розрахунків, що зумовлено веденням і складанням декларації з податку на прибуток підприємств.

Формування доходів фінансово-інвестиційної діяльності за звітний період відбувається в тому самому періоді, який виступає звітним (місяць, квартал, рік), а доходи, не отримані або заплановані і неотримані в попередньому до звітного періоді, враховуються у звітному періоді, але визнаються доходами минулого періоду. Доходи майбутнього періоду плануються на майбутній звітний період, а отримуються – у звітному.

Контрольованість вказаних доходів визначається метою і суб'єктами, для яких вони призначені. Зокрема внутрішня контрольованість необхідна для управлінського персоналу у структурі фінансового та управлінського обліку. У зовнішній теж використовуються показники фінансової та іншої звітності для користувачів кредитних установ, податкових органів, акціонерів, які не беруть участі в управлінні підприємством [4, с. 50].

Позитивний фінансовий результат залежить не лише від вмілого зниження собівартості чи інтенсивності випуску продукції, а більшою мірою саме від продуманої фінансово-інвестиційної політики підприємства щодо отриманих кредитних послуг, інвестування, зниження ризику виникнення надзвичайних витрат чи втрат. Прибуток є індикатором ефективності всіх аспектів діяльності підприємства, тому дає поштовх до залучення нових інвесторів чи позитивного рішення щодо отримання кредиту у фінансовій установі. Саме від детального дослідження показників прибутковості залежатиме подальша діяльність підприємства.

Із набуттям чинності Податкового кодексу України прибуток підприємств до оподаткування стали визначати як різницю між доходами і витратами. Амортизація необоротних активів виробничого призначення є складовою витрат. Доходи і витрати в Податковому кодексі переважно формуються відповідно до вимог П(С)БО [6, с. 73]. І це не випадково, оскільки різні соціальні групи (власники, працівники, кредитори, інвестори) по-різному оцінюють ті чи інші об'єкти обліку, тому неминучі неоднакові методологічні підходи до визначення фінансових результатів. Саме від правильно чи неправильно вибраної методики розрахунку фінансових результатів, у тому числі прибутку, залежить розмір сплачених податків, відрахувань у фонди, на виплату дивідендів. Для цього податкова політика повинна бути переорієнтована з фіскального на регуляторне спрямування й сприяти активному залученню інвестицій в ті сектори економіки, які є стратегічно важливими для сьогоденного та майбутнього забезпечення добро-буту суспільства [3, с. 10].

Висновки. Для визначення фінансового результату користуються різними методиками розрахунку, основними з яких є економічний і бухгалтерський підходи, у зв'язку з чим часто виникають розбіжності. Вважаємо, що необхідно прийняти єдину методику розрахунку, яку слід запровадити на законодавчому рівні. Вона дасть змогу стабілізувати методологію бухгалтерського обліку на підприємствах і спростити розрахунок податку на прибуток.

У практиці зарубіжних систем обліку розмір отриманого прибутку вважається відображенням ефективності використання власного чи вкладеного капіталу і його приросту протягом певного часу. Крім того, вагомого значення набувають швидкість повернення вкладених оборотних і необоротних коштів та інтенсивність повернення вкладеного капіталу і можливостей його зростання. Враховуючи цей досвід, вважаємо, що і в наших економічних умовах за сприят-ливого нормативно-правового та податкового клімату слід інтенсифікувати відтворення капіталу за рахунок зростання ресурсного забезпечення інвестиційного процесу. З огляду на це саме державна податкова політика є потужним регулю-ючим механізмом, що спроможний спрямувати пріоритетність стратегічного

розміщення капіталу в певних галузях економіки, а саме:

1. Надання перспективних пільг за довгострокового інвестування бізнес-проектів;
2. Диференційований підхід до оподаткування у стратегічно важливих секторах економіки, проте з низьким рівнем рентабельності;
3. Стимування вітчизняних інвесторів і зацікавлення іноземних привабливими напрямками оподаткування бізнесу у разі залучення капіталу в розвиток пріоритетних сфер економіки України.

Водночас саме врахування витрат на сплату податків не належить до тих, що впливають на розмір економічного прибутку і враховуються в розрахунку фінансового результату, спонукає до визначення чистого прибутку від усіх видів витрат, у тому числі й витрат на сплату податків. Це у свою чергу дає змогу уникнути впливу невідповідності доходів і витрат різних звітних періодів у визначенні прибутку.

Бібліографічний список

1. Бондар М. І. Інвестиції та джерела фінансування інвестиційних ресурсів / М. І. Бондар // Фінанси, облік і аудит : наук. зб. / відп. ред. А. М. Мороз. – К : КНЕУ, 2010. – Вип. 15. – С. 220–227.
2. Крупка Я. Д. Принципи обліку та розкриття інформації щодо інвестиційних процесів / Я. Д. Крупка // Стан і перспективи розвитку обліково-інформаційної системи в Україні : матеріали II Міжнар. наук.-прак. конф. – Тернопіль, 2012. – С. 121–123.
3. Лайко О. Перспективи впровадження концепції інвестиційно-орієнтованого оподаткування в Україні / О. Лайко // Економіст. – 2013. – № 4. – С. 9–12.
4. Плахтій Т. Ф. Об'єкти обліку розрахунків за податками відповідно до бухгалтерського та податкового законодавства / Т. Ф. Плахтій // Облік і фінанси АПК. – 2012. – № 1. – С. 46–52.
5. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
6. Ратушна О. П. Обліково-аналітичне забезпечення аналізу результатів діяльності / О. П. Ратушна // Облік і фінанси АПК. – 2012. – № 1. – С. 72–77.

Чижишин О. Фінансово-інвестиційна стратегія збільшення прибутковості вітчизняних підприємств: податковий аспект

Запропоновано дослідити економічну сутність формування доходів підприємства в результаті впровадження фінансово-інвестиційних програм розвитку підприємства. Пропозиція обґрунтована з огляду на сучасний економічний стан держави та можливості підприємств із врахування тенденцій і впливу податкового законодавства. Висвітлено основні проблеми, які стримують розвиток фінансово-інвестиційного «буму» серед вітчизняних підприємств. До основних проблем, що стримують інтерес до інвестування, належить неузгодженість облікової, податкової та нормативно-правової складових з боку державних інституцій та, як наслідок, незацікавленість з боку інвесторів. Як результат сформовано основоположні напрями активізації інвестиційної діяльності з врегулюванням впливу податкових навантажень на різні спектри економічної діяльності підприємств.

Ключові слова: інвестиція, фінансування, облік, дохід, фінансовий результат, податкова система.

Chyzyshyn O. Financial and investment strategy of profitability increase of domestic enterprises: tax issues

In the article it is proposed to investigate the economic substance of income of the enterprise as a result of the financial and investment programs of the company. This proposal is justified in view of the current economic state of the state enterprises and the possibility of taking into account trends and the impact of tax laws. The basic problems that hinder the development of financial and investment "boom" in the midst of domestic entrepreneurs. The main problems that hinder the interest in investing are inconsistency in accounting, tax and legal side of the state institutions and the consequent lack of interest on the part of investors. As a result, it is formed the basic directions of intensification of investment activity of enterprises of Ukraine with tax impact loads on the different spectrum of economic activity.

Key words: investment, finance, accounting, revenue, financial results, the tax system.

Чижишин О. Финансово-инвестиционная стратегия увеличения прибыльности отечественных предприятий: налоговый аспект

Предложено исследовать экономическую сущность формирования доходов предприятия в результате внедрения финансово-инвестиционных программ развития предприятия. Предложение обосновано с учетом современного экономического положения государства и возможностей предприятий, исходя из тенденций и влияния налогового законодательства. Отражены основные проблемы, которые сдерживают развитие финансово-инвестиционного «бума» среди отечественных предпринимателей. К основным проблемам, которые

сдерживают интерес к инвестированию, отнесены несогласованность учетной, налоговой и нормативно-правовой составляющей со стороны государственных институций и, как следствие, незаинтересованность со стороны инвесторов. Как результат сформированы основополагающие направления активизации инвестиционной деятельности с урегулированием влияния налоговых нагрузок на разные спектры экономической деятельности предприятий.

Ключевые слова: инвестиция, финансирование, учет, доход, финансовый результат, налоговая система.

**ЗЕМЕЛЬНИЙ КАПІТАЛ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ОБ'ЄКТ
БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ**

Н. Железняк, к. е. н.

Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу

Постановка проблеми. Останніми роками вчені акцентують увагу на необхідності обліку інших, крім традиційних для вітчизняної практики, видів капіталу, що можна пояснити, як зазначає Г. Кірейцев, розширенням предмета економічної теорії, яке зумовило зміни в тлумаченні категорії «капітал». Вона стала поширюватися на людину, з'явилися поняття «людський капітал», «інтелектуальний капітал», «соціальний капітал» як сукупність норм, правил, зв'язків та організацій, що є зовнішнім середовищем для суб'єкта економічної діяльності [3, с. 27]. Питання про місце фізичного земельного капіталу в системі економічних відносин піднімається в літературі з часів започаткування теорії фізичної економії і на сьогодні не втратило своєї актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Використання та облікове забезпечення земельних ресурсів стало предметом наукових досліджень багатьох учених. Особлива увага приділяється питанню власності на землю, яке досліджують М. Данилишин, П. Саблук, М. Федоров, О. Котикова та ін. Питаннями облікового забезпечення земельних відносин займаються В. Жук, М. Дем'яненко, Г. Кірейцев, В. Ярмоленко, Л. Сук та ін.

Водночас визначення місця земельного капіталу як об'єкта бухгалтерського обліку потребує додаткового вивчення, на підставі чого можна дати рекомендації щодо обліку земель сільськогосподарського призначення.

Постановка завдання. Мета нашого дослідження – визначення земельного капіталу як об'єкта обліку та узагальнення його особливостей для запровадження методичних засад облікового забезпечення; обґрунтування потреби в запровадженні обліку земельних ділянок на підприємствах аграрного сектору економіки.

Виклад основного матеріалу. Основною складовою національного багатства і цінним природним ресурсом будь-якої країни є земля. Проведення експертної грошової оцінки земельних ділянок та подальша постановка їх на баланси сільськогосподарських підприємств вимагає чіткого та достовірного інформаційно-облікового забезпечення. Інформаційна база, що існує сьогодні, формується переважно системою бухгалтерського обліку, яка не містить спеціальних даних, потрібних для проведення оцінки земельних ділянок і подальшого відображення їх на рахунках бухгалтерського обліку. Саме тому для всіх сільськогосподарських підприємств необхідним є впровадження такої системи обліку земельних ділянок, яка забезпечить збір і систематизацію особливих даних про кількість, якість і стан використання земель різного функціонального призначення [2, с. 180].

Визначені експертами Світового банку реконструкції і розвитку пропорції стосовно теперішнього стану більшості сільськогосподарських підприємств видаються неадекватними, оскільки вирішальними чинниками, які впливають на ефективність виробництва, на переконання більшості менеджерів галузі, є фізичний та природний капітал. Причому залежність результатів діяльності від природно-кліматичних умов у сільському господарстві чи не найбільша.

Стосовно зазначеного об'єкта дослідження підтвердженням можуть бути результати діяльності будь-якої сукупності сільськогосподарських підприємств за порівнянними природно-кліматичними умовами та масою фізичного капіталу, оскільки вони зазвичай дають однаковий тренд щодо фактичних значень показників за підгрупами «передові – відсталі» як у короткотривалому, так і довгостроковому періоді. Часто високий рівень забезпеченості виробництва матеріальними ресурсами, якщо він не підкріплюється таким самим інтелектуальним капіталом персоналу, зводить нанівець усі переваги сільськогосподарського підприємства, зумовлені його фізичним і природним капіталами. Зважаючи на це, тлумачення сутності капіталу повинно бути доповнене і відображати зміст його складових: фізичних, природних і трудових ресурсів. Адже ситуація, коли він охоплює лише фізичну складову, як зазначає П. Саблук, але поза ним залишається вартість землі, призводить до диспаритетних перекосів у ціноутворенні, не дає змоги державі виконати основну її функцію –

відпрацювати дієвий економічний механізм регулювання міжгалузевих відносин [7, с. 69]. Проте й нині у вітчизняній економічній теорії у тлумаченні капіталу не враховано те, що в сільськогосподарському виробництві, поряд із фізичним капіталом, не меншу роль відіграє і природний капітал. Непрямо його наявність у цій галузі визнавав К. Маркс, вказуючи: «Одна й та ж кількість праці виражається, наприклад, у сприятливому році у 8 бушелях пшениці, у несприятливому – лише в 4 бушелях» [5, с. 48].

Земельні відносини в сільському господарстві слід розглядати як основний елемент галузі, як складову аграрних відносин. В Україні діє мораторій на купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення, однак в юридичній практиці постійно здійснюються операції з відчуження земельних ділянок. Одним зі способів обійти мораторій є укладання попередніх договорів купівлі-продажу, які повинні набути чинності після закінчення дії мораторію. Причиною цього є недосконалість в чинному земельному законодавстві [4, с. 36]. На жаль, в Україні немає достовірної інформації про масштаби таких операцій у сфері купівлі-продажу земель сільськогосподарського призначення, що не дає змоги передбачити, чим ці негативні явища загрожують селянам і національній економіці в майбутньому. Окрім того, така ситуація загрожує створенням земельних монополістів. Окремі вчені заперечують правомірність введення вартості землі у власний капітал сільськогосподарських підприємств, хоч водночас вважають за можливе інтеграцію дрібних товаровиробників – селянських господарств – з фірмами і компаніями агропромислового комплексу на пайовій основі зі своїм земельним капіталом, на який одержуватимуть частину створеної вартості. Такий підхід є половинчастим і не сприятиме вирішенню проблеми суттєвого нарощування передусім обсягів залучення капіталу в аграрний сектор економіки, оскільки надходження з інших галузей, а тим паче від іноземних інвесторів може бути реальним лише за умови надійного забезпечення прав власності.

Забезпечити інтенсивний інноваційний розвиток сільськогосподарських підприємств можна лише завдяки істотному зростанню в них сукупного капіталу, що за існуючих умов можна здійснити, як підкреслює академік В. Андрійчук, лише через його залучення із зовнішніх джерел фінансування [1, с. 11].

Розглядаючи ці підходи з позицій бухгалтерського обліку, слід звернути увагу, що в принципі його методика вже передбачає саме те, що «земля – об'єкт капіталу», оскільки за Планом рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій для цього передбачено спеціальний субрахунок 101 «Земельні ділянки» із зазначенням сфери застосування «Усі види діяльності». На сьогодні значна кількість сільськогосподарських підприємств обліковує на балансі вартість земель, проте несільськогосподарського призначення, які не мають такого вирішального значення з позицій формування власного капіталу підприємств аграрного сектору.

Отже, визнати вартість землі складовою власного капіталу сільськогосподарських підприємств слід якомога швидше. В іншому разі його реальна сума завжди буде непорівнянною з капіталом переробних підприємств, а тому розподіл додаткової вартості, створеної у сфері виробництва сировини та її переробки, далі здійснюватиметься за викривленими пропорціями.

Ці диспропорції, які на практиці виливаються у диспаритет цін, заважають створенню акціонерного капіталу через об'єднання промислового з аграрним, бо прибуток в промисловості завжди буде більший, ніж той, який залишається в аграрному секторі. Залучення землі у вартість капіталу сільськогосподарських підприємств сприятиме об'єднанню їхнього капіталу з капіталом переробних підприємств, раціональному розподілу створеної додаткової вартості пропорційно до загальної суми акціонерного капіталу. Саме такий підхід може бути запорукою виконання завдань, які стоять перед аграрним сектором щодо підвищення його ефективності, адже, як підкреслює академік П. Саблук: «Майбутнє України – в постіндустріальній моделі розвитку суспільства, яка передбачає об'єднання капіталу землі та індустрії при одержанні прибутку на рівні, достатньому для вирішування проблем соціуму» [7, с. 63].

Особливих труднощів із введенням сільськогосподарських угідь до власного капіталу не буде, зважаючи на те, що ННЦ «Інститут аграрної економіки» УААН розробив методику їхньої оцінки, затверджену постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.95 р. № 213. Отже, кореспонденцією дебет рахунка 101 «Земельні ділянки» кредит рахунка 401 «Статутний капітал» (402 «Пайовий

капітал») визнається вартість землі як власного капіталу сільськогосподарських підприємств.

Висновки. Формування ринку земель сільськогосподарського призначення є складним і тривалим процесом. Вирішення питання легалізації земельного капіталу в бухгалтерському обліку потребує внесення концептуальних змін у систему управління методологією бухгалтерського обліку в аграрному секторі. Федерація аудиторів, бухгалтерів і фінансистів АПК України спільно з Міністерством аграрної політики України розробили Концепцію розвитку бухгалтерського обліку в аграрному секторі України [6], запровадження якої передбачає вирішення окресленого питання. Зокрема, хоча земля є лише особливою формою капіталу, вона не обліковується в його складі, що викривляє звітну інформацію як про вартість підприємств, так і про ефективність їхньої діяльності. З огляду на це вартість сільськогосподарських угідь слід визнати структурною частиною власного капіталу підприємства. Вирішення цього питання потребує передусім адекватного наукового забезпечення нормативного регулювання методології та організації бухгалтерського обліку земельного капіталу.

Бібліографічний список

1. Андрійчук В. Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз : [монографія] / В. Г. Андрійчук. – К. : КНЕУ, 2005. – 292 с.
2. Жук В. М. Бухгалтерський облік земель сільськогосподарського призначення: теорія і практика / В.М. Жук // Економічні науки. Серія “Облік і фінанси” : зб. наук. праць. – Луцьк, 2008. – Вип. 5 (20), ч. 1. – С. 179–185.
3. Кірейцев Г. Г. Розвиток бухгалтерського обліку: теорія, професія, міжпредметні зв'язки : [монографія] / Г. Г. Кірейцев. – Житомир : ЖДТУ, 2007. – 236 с.
4. Котикова О. Перспективи розвитку ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні / О. Котикова, І. Власенко // Економіст. – 2013. – № 3. – С. 36–37.
5. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии / К. Маркс ; [пер. И. И. Скворцова-Степанова]. – Т. 1, кн.1. Процесс производства капитала. – М. : Политиздат, 1978. – 907 с.
6. Проект Концепції розвитку бухгалтерського обліку в аграрному секторі економіки України [Електронний ресурс] // Облік і фінанси АПК. – 2008. – № 3. – Режим доступу : <http://magazine.faaf.org.ua/content/>.
7. Саблук П. Т. Проблеми забезпечення дохідності агропромислового виробництва в Україні в постіндустріальний період / П. Т. Саблук. – К. : ННЦ «ІАЕ» УААН, 2008. – 100 с.

Железняк Н. Земельний капітал сільськогосподарських підприємств як об'єкт бухгалтерського обліку

Розвиток бухгалтерського обліку потребує відображення найбільш значущого в аграрній економіці активу – земельного капіталу. Розглянуто механізм функціонування ринку земель сільськогосподарського призначення. Визначено вади існуючої системи ринкових відносин у системі землекористування. Викладений підхід до відображення земельного капіталу в бухгалтерському обліку з позиції теорії фізичної економії. Розглянуті та узагальнені пропозиції щодо запровадження обліку земельних ділянок сільськогосподарського призначення. Запропоновано шляхи легалізації земельного капіталу в бухгалтерському обліку.

Ключові слова: бухгалтерський облік, землі сільськогосподарського призначення, земельний капітал, фізичний капітал, матеріальні ресурси.

Zhelezniak N. Capital farm land as an object of accounting

The development of accounting requires the display of the most significant asset in agricultural economics – land capital. The article reviews the mechanism of functioning of the agricultural land. The defects of the existing system of market relations in the land are detected. The approach to mapping land capital in accounting from the standpoint of the theory of physical economy. The proposals for the introduction of metering of agricultural land are examined and summarized. The ways of legalizing land capital accounting are proposed.

Key words: buhhaletrskyu accounting, agricultural land, land capital, physical capital, material resources.

Железняк Н. Земельный капитал сельскохозяйственных предприятий как объект бухгалтерского учета

Развитие бухгалтерского учета требует отражения наиболее значимого в аграрной экономике актива – земельного капитала. Рассмотрен механизм функционирования рынка земель сельскохозяйственного назначения. Определены недостатки существующей системы рыночных отношений в системе землепользования. Изложен подход к отражению земельного капитала в бухгалтерском учете с позиции теории физической экономии. Рассмотрены и обобщены предложения по ведению учета земельных участков сельскохозяйственного назначения. Предложены пути легализации земельного капитала в бухгалтерском учете.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, земли сельскохозяйственного назначения, земельный капитал, физический капитал, материальные ресурсы.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ КАПІТАЛОМ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА

О. Рубай, к. е. н

Львівський національний аграрний університет

Постановка проблеми. Сільськогосподарські підприємства мають найбільший період обороту капіталу. Від їх діяльності залежить розвиток переробної, харчової та інших галузей промисловості. Нині одиниця валової продукції сільського господарства створює умови для виробництва понад десяти її одиниць в інших галузях економіки країни [3, с.19].

В умовах реструктуризації та переходу суб'єктів господарювання до ринку, підготовки вступу України до Європейського Союзу все гостріше постають проблеми підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції, забезпечення фінансової стійкості підприємств, що вимагає нових підходів до управління підприємством і, зокрема, глибокого дослідження наукових проблем управління капіталом.

Незначні тенденції стабілізації розвитку галузі не спричинили суттєвих зрушень у підвищенні ефективності формування та використання капіталу сільськогосподарських організаційно-правових структур, більшість з яких перебувають сьогодні у кризовому стані. Таке становище вимагає розробки заходів із формування оптимальної структури капіталу, пошуку шляхів і напрямів оптимального залучення капіталу сільськогосподарськими підприємствами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Завдяки своїй актуальності питання управління капіталом сільськогосподарських підприємств перебувають у центрі уваги науковців і практиків. Проблеми управління капіталом сільськогосподарських підприємств, оптимізації його структури висвітлювали у своїх працях Н. Байстрюченко, І. Гадзевич, Г. Ліпич, І. Назаренко, А. Ткаченко, І. Шиндирук та ін. Незважаючи на значний доробок учених, подальшого дослідження потребують особливості управління капіталом та формування його оптимальної структури у сільськогосподарських підприємствах для забезпечення фінансової стійкості в умовах ринкової економіки.

Постановка завдання. Своїм завданням вбачаємо дослідження теоретичних аспектів процесу управління капіталом сільськогосподарських підприємств як одного з напрямів зміцнення фінансової стійкості в сучасних умовах господарювання.

Виклад основного матеріалу. Ефективність діяльності підприємства передусім залежить від вміння менеджерів працювати з капіталом, оскільки останній відображає економічні процеси суб'єкта господарювання та його стан загалом. Капітал – об'єктивна основа створення підприємств та їх подальшого ефективного функціонування. Спроможність капіталу генерувати грошові потоки й створювати нову вартість зумовлює необхідність науково обґрунтованого системного управління ним на всіх стадіях кругообігу з урахуванням сучасних тенденцій інноваційного розвитку суб'єктів господарювання, які орієнтовані на економічне зростання.

У сучасних умовах одним із важливих питань для керівників підприємств є формування системи ефективного управління капіталом. Дослідники І. Бланк та І. Назаренко управління капіталом розглядають як систему принципів і методів розробки й реалізації управлінських рішень, пов'язаних з оптимальним його формуванням із різноманітних джерел, а також забезпеченням ефективного використання у різних видах господарської діяльності підприємства [2, с. 259; 5, с. 6].

Інакше кажучи, управління капіталом – це вплив суб'єкта ринку (тобто підприємства) на об'єкт управління (тобто капітал) з метою ефективного та оптимального використання цього об'єкта для ведення господарської діяльності суб'єкта [4, с. 116].

Управління капіталом належить до основних завдань фінансового менеджера на будь-якому підприємстві, оскільки обсяг, структура та вартість капіталу суттєво впливають на основні показники фінансово-господарської діяльності зазначеного підприємства та й загалом на ефективність останньої.

Управління капіталом сільськогосподарського підприємства, як і весь процес управління, повинно мати і стратегію, і тактику. Під стратегією слід розуміти загальний напрям і спосіб

використання засобів для досягнення поставленої мети. Встановлюючи визначені правила й обмеження, стратегія дає змогу сконцентрувати зусилля на тих варіантах рішень, що не суперечать обраному напрямку управлінської діяльності. Тактика управління – це конкретні методи і прийоми досягнення поставленої мети у визначеній ситуації й у визначений момент часу. Завдання тактики управління – вибір найоптимальнішого рішення і способів його втілення в ситуації, яка склалася [4, с. 117]. Від рівня розвитку та вдосконалення системи управління капіталом значною мірою залежить ефективність господарської діяльності.

Управління капіталом суб'єктів господарювання тісно пов'язане із прийняттям управлінських рішень, оскільки його розмір і динаміка є важливими критеріями для встановлення їх оптимальності. Капітал завжди є необхідним атрибутом діяльності – від моменту створення підприємства до його ліквідації або реорганізації. У свою чергу управління капіталом передбачає вплив на його обсяг і структуру, а також джерела формування з метою підвищення ефективності використання.

Отже, налагоджена система принципів і методів управління капіталом передбачає: розроблення загальної стратегії управління капіталом; чітку постановку цілей і завдань управління капіталом, а також контроль за їх дотриманням у майбутньому періоді; удосконалення методики визначення й аналізу ефективності використання власного, позикового та залученого капіталу; пошук шляхів оптимізації процесу управління капіталом, а також їх аналіз і впровадження; розроблення методики оперативного управління високоліквідними обіговими активами; орієнтацію на використання внутрішніх важелів впливу на процес управління капіталом та оптимізацію структури капіталу.

У сучасних умовах господарювання детальнішого дослідження вимагає оптимізація структури капіталу сільськогосподарських підприємств [1, с. 7]. Структура капіталу пов'язана з особливостями кожної з його складових, тобто власного, позикового та залученого. З одного боку, підприємство, яке використовує лише власний капітал, має найвищу фінансову стійкість. З іншого боку, підприємство, що використовує позиковий і залучений капітал, забезпечує вищий фінансовий потенціал для економічного розвитку (за рахунок формування додаткового обсягу активів) і можливості приросту рентабельності власного капіталу.

Оптимізація структури капіталу є одним із найважливіших і найскладніших завдань, які виконують у процесі стратегічної оцінки фінансування підприємства в сучасних умовах [7, с. 298]. Процес оптимізації структури капіталу вимагає певної логічної послідовності, зокрема проведення аналізу складу і структури капіталу підприємства за низку періодів. При цьому аналізують такі параметри, як коефіцієнти фінансової незалежності, заборгованості, співвідношення між короткостроковими та довгостроковими зобов'язаннями, показники оборотності й дохідності активів і власного капіталу. Надалі слід вивчити основні чинники, що визначають структуру капіталу, а саме: галузеві особливості фінансово-господарської діяльності підприємства, рівень поточної діяльності, податкове навантаження на підприємство, стадії його життєвого циклу, що особливо актуально для сільськогосподарських виробників.

Висновки. Отже, управління капіталом сільськогосподарських підприємств – це система принципів і методів розробки й реалізації управлінських рішень, пов'язаних з оптимальним його формуванням із різноманітних джерел, а також забезпеченням ефективного його використання у різних видах господарської діяльності. Вдосконалення системи управління капіталом підприємства, зокрема його формування та використання, набуває особливого значення, оскільки створення та розвиток необхідної фінансової ресурсної бази є важливою умовою сталого економічного зростання сільськогосподарських підприємств. Під час розроблення фінансової політики підприємства потрібно вибрати таку структуру капіталу, за якої забезпечується найефективніша пропорційність між коефіцієнтами дохідності та фінансової стійкості підприємства, тобто максимізується його ринкова вартість.

Бібліографічний список

1. Байструченко Н. О. Вплив динаміки структури капіталу на фінансово-економічні результати діяльності підприємства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.00.04 / Н. О. Байструченко. – Суми, 2011. – 21 с.
2. Бланк И. А. Управление активами и капиталом предприятия / И. А. Бланк. – К. : Ника – Центр, Эльга, 2003. – 448 с.

3. Гончаров В. М. Шляхи підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва / В. М. Гончаров, Н. В. Зінченко // Економіка АПК. – 2012. – №2. – С. 18–21.
4. Ліпич Л. Г. Капітал в системі управління підприємством / Л. О. Ліпич, І. О. Гадзевич // Вісник НУ «Львівська Політехніка». – 2009. – № 647. – С. 115–119.
5. Назаренко І. М. Формування та ефективність управління капіталом сільськогосподарських підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.04 / І. М. Назаренко. – Херсон, 2010. – 20 с.
6. Плікус І. Й. Система моніторингу для фінансового прогнозу діяльності підприємства / І. Й. Плікус // Фінанси України. – 2004. – № 6. – С. 35–44.
7. Ткаченко А. М. Управління фінансовими ресурсами підприємства та оптимізація вартісної структури капіталу / А. М. Ткаченко // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2006. – №5. – С. 297–299.

Рубай О. Теоретичні аспекти управління капіталом сільськогосподарського підприємства

Розглянуто теоретичні аспекти процесу управління капіталом сільськогосподарських підприємств як одного з напрямків зміцнення фінансової стійкості в сучасних умовах господарювання.

Ключові слова: капітал, управління капіталом, сільськогосподарські підприємства, структура капіталу.

Rubaj O. Theoretical aspects of management of agricultural enterprise a capital

The theoretical aspects of process of managemental capital of agricultural enterprises are considered as one of directions of strengthening of financial firmness in the modern terms of menage.

Key words: capital, managemental capital, agricultural enterprises, capital structure.

Рубай О. Теоретические аспекты управления капиталом сельскохозяйственных предприятий

Рассмотрены теоретические аспекты процесса управления капиталом сельскохозяйственных предприятий как одного из направлений укрепления финансовой стойкости в современных условиях хозяйствования.

Ключевые слова: капитал, управление капиталом, сельскохозяйственные предприятия, структура капитала.

ВНУТРІШНІЙ АУДИТ ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВА ЯК ДІЄВИЙ КОНТРОЛЬ ЇЇ ДОСТОВІРНОСТІ

В. Буратинський, к. е. н.

Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу

Постановка проблеми. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» та п. 3 П(С)БО 1 облікову політику визначено як сукупність принципів, методів і процедур, які використовуються підприємством для складання та подання фінансової звітності [1; 4].

Формування дієвої облікової політики підприємства на основі вітчизняного нормативно-правового законодавства має важливе значення для ефективності господарювання. Особливу увагу належить звертати на внутрішній контроль у вигляді внутрішнього аудиту, який безпосередньо проводять відповідальні працівники підприємства відповідно до наказу про його облікову політику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми контролю за формуванням облікової політики та його практичного здійснення на окремих підприємствах досліджують такі вчені, як Ф. Бутинець, Г. Журавель, П. Хомин, М. Білуха та ін. Результати їх досліджень допомагають вирішити низку проблемних питань щодо здійснення внутрішнього контролю облікової політики підприємства.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є обґрунтування необхідності проведення контролю у вигляді внутрішнього аудиту за змістом розпорядчого документа про облікову політику для забезпечення релевантною інформацією керівництва підприємства.

Виклад основного матеріалу. Загальне керівництво здійснення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності суб'єктів господарювання регламентує держава за допомогою нормативно-правового регулювання у вигляді законів, підзаконних актів і національних стандартів обліку.

Підприємство з-поміж усіх запропонованих законодавством варіантів повинно вибрати той, який якнайкраще розкриває особливості його фінансово-господарської діяльності, й висвітлити в наказі про власну облікову політику [5].

Практичне впровадження облікової політики в діяльність підприємств, різних за формою власності, галузями промисловості, розміром, видами виробництва, структурою та іншими ознаками, вимагає конкретизованішого підходу до її формування, що має бути документально оформлено у вигляді наказу чи розпорядження. Структура такого документа не регулюється нормативними актами держави, але обов'язково мусить охоплювати всі аспекти облікової діяльності та розкривати організацію обліку на підприємстві загалом, прийняті способи, методи й процедури фінансового обліку, порядок ведення та об'єкти управлінського обліку (якщо його ведуть на підприємстві), особливості податкового обліку суб'єкта підприємницької діяльності.

Внутрішній аудит облікової політики передбачає з'ясування відповідності даних всіх видів обліку, які ведуть на підприємстві, позиціям прийнятої облікової політики, що має важливе значення як контроль її достовірності. Що стосується фінансового обліку, то в зазначеному розпорядчому документі мають бути закріплені методи оцінки, обліку та процедури, які підприємство використовуватиме у своїй обліковій діяльності. Формуючи власну облікову політику, воно повинно застосовувати із задекларованих державою методів оцінки, обліку і процедур одноваріантні методи та має право вибору із багатоваріантних тих, які вважає доцільними для своєї фінансово-господарської діяльності.

Якщо нормативні акти пропонують тільки один метод оцінки, обліку або процедури бухгалтерського обліку, вони є обов'язковими для всіх суб'єктів господарювання і відображати їх у розпорядчому документі немає потреби. Зокрема у листі Міністерства фінансів України «Про облікову політику» вказано, що повноваження власника (власників) підприємства встановлювати облікову політику реалізується через визначення у розпорядчому документі переліку методів оцінки, обліку і процедур, щодо яких нормативно-методична база передбачає більш ніж один їх варіант [5].

Облікова політика ґрунтується на системі управлінського обліку підприємства та має управлінську спрямованість. Управлінський облік на підприємстві визначається як облік для задоволення інформаційних потреб його керівництва та структурних підрозділів.

Науковець С. Голов зазначає: «Управлінський облік – процес виявлення, виміру, накопичення, аналізу, підготовки, інтерпретації й передавання інформації, яку використовує управлінська ланка для планування, оцінки і контролю всередині організації й забезпечення відповідного підзвітного використання ресурсів» [2, с. 642]. Обов'язковість ведення управлінського обліку на підприємствах України не закріплена у законодавчому порядку в нормативно-правових актах держави, його здійснюють для надання допомоги керівництву у виборі ефективних варіантів управлінських рішень щодо фінансово-господарської діяльності. До його ведення спонукає необхідність своєчасного одержання деталізованої та правдивої інформації про доходи й витрати як загалом на підприємстві, так і в його окремих підрозділах. У межах управлінського обліку підприємств, що спеціалізуються на виробництві продукції, належить деталізовано розкривати особливості обліку витрат та калькулювання собівартості.

Суттєвою відмінністю фінансового обліку щодо формування витрат є нагромадження інформації про обороти за синтетичними рахунками класів 8 та 9, тобто про витрати на підприємстві загалом. В управлінському обліку інформацію про витрати виробництва групують за об'єктами калькуляції, елементами витрат, визначають їхні відхилення від нормативів, аналізують та визначають собівартість одиниці продукції за кожним її видом. Якщо фінансовий облік має на меті формування достовірної та своєчасної інформації про фінансовий стан підприємства, результати його діяльності для внутрішніх і зовнішніх користувачів, то податковий облік, який воно веде паралельно з фінансовим, зумовлений складністю взаємовідносин із бюджетом, різниться за своєю методикою та ускладнюється через постійні зміни податкового законодавства.

Із запровадженням Податкового кодексу України перед підприємством постали нові вимоги, досить складні, дотримання яких неможливе без досконалих знань національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку, чинного податкового законодавства України, зокрема щодо обліку та звітності [3]. У зв'язку з цим в обліковій політиці підприємства обов'язково мають бути розкриті методи оцінки, обліку і процедур, варіанти яких передбачені податковим законодавством України. Якщо нормативно встановлені державою методи оцінки, обліку і процедур не дають змоги суб'єкту господарювання достовірно відображати свій фінансовий стан і фінансові результати, потрібно розробити та обґрунтувати такі, які стануть найбільш ефективними.

Отже, усі методи з урахуванням принципів бухгалтерського обліку мають бути обґрунтовані та відображені в обліковій політиці підприємства і примітках до його річної фінансової звітності.

Виходячи з того, що облікова політика підприємства ґрунтується не тільки на нормативно-правовій базі держави, а й враховує особливості його господарської діяльності, необхідно передбачити обов'язковість проведення контролю за достовірністю формування, правильністю формалізації та практичним здійсненням прийнятої облікової політики. До основних недоліків впровадження облікової політики в діяльність підприємства можна віднести малоефективне нормативно-правове забезпечення з боку держави, що не відповідає вимогам сучасної економіки. Окрім того, варто звернути увагу на відсутність контролю як із боку держави, так і з боку керівника (власника) за повнотою відображення всіх аспектів та особливостей діяльності підприємства в його обліковій політиці.

У більшості підприємств, різних за галузями, формою власності, видами діяльності, обсягом виробленої продукції та розміром бізнесу, в обліковій практиці можна спостерігати одні й ті самі недоліки у формуванні власної облікової політики. Передусім обліковий персонал через економію коштів кількісно значно менший за оптимальний, у зв'язку з чим такий підрозділ виконує тільки необхідну поточну роботу. Тому поза увагою облікового апарату залишаються деякі нововведення у законодавстві, не здійснюється постійний контроль за змістом розпорядчого документа та його мобільне регулювання відповідно до нормативно-правової бази держави. Те саме стосується й контролю за дієвістю облікової політики підприємства, який полягає у постійному спостереженні за достовірністю облікової політики та повнотою відображення її позицій в розпорядчому документі підприємства.

Існуючі на сьогодні методи та форми економічного контролю не задовольняють потреби керівників підприємств у якісній та своєчасній інформації, яка б повністю розкривала сутність внутрішньогосподарських процесів та могла б своєчасно запобігати негативним явищам у фінансово-господарській діяльності суб'єкта господарювання. Ефективність внутрішнього аудиту проявляється в

економічній діяльності тих підприємств, де менеджмент творчо підходить до його необхідності та прогнозує покращання фінансово-господарської діяльності [6]. **Внутрішній аудит становить собою систему контролю за дотриманням законодавчо встановленого порядку ведення бухгалтерського обліку, який базується на надійності системи внутрішнього контролю [7]. Така система контролю організована для захисту інтересів власників і регламентована внутрішніми документами, зокрема наказом про облікову політику.**

Вагомою складовою внутрішнього контролю підприємства є його внутрішній аудит, який повинен бути неперервним і постійнодіючим.

Основні функції внутрішнього аудиту полягають у перевірці: систем ефективності бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю; дотримання законів, інших нормативних актів, вимог облікової політики, рішень і вказівок керівництва чи власників; наявності, стану й забезпечення збереження майна економічного суб'єкта [3].

За результатами внутрішнього аудиту розробляють пропозиції щодо усунення виявлених недоліків і рекомендації щодо підвищення ефективності управління. Для внутрішнього контролю передусім варто звернути увагу на правильність документального оформлення розпорядчого документа підприємства та дієвість нормативно-правової бази держави, на якій розроблено наказ щодо облікової політики. На нашу думку, внутрішній контроль власної облікової політики потрібно здійснювати в чотири етапи.

Перший етап – ознайомчий, що передбачує дослідження змісту розпорядчого документа й визначення проблемних питань, які потребують перегляду чи уточнення. На цьому етапі перевірки важливо приділити належну увагу його оформленню, заповненню всіх необхідних реквізитів, наявності підписів посадових і матеріально-відповідальних осіб та відсутності неправомірних виправлень. Другий етап полягає в дослідженні відповідності позицій наказу прийнятій нормативно-правовій базі держави, де необхідно перевірити достовірність і терміни дії таких актів. Для з'ясування доцільності застосування вибраних варіантів необхідно розглянути всі інші задекларовані законодавством способи чи варіанти обліку за об'єктами та вибрати найоптимальніший для підприємства.

Зміст третього етапу дослідження – порівняння позицій наказу з практичним його застосуванням в обліковій практиці. Якщо в наказі не розкрито методи чи способи інших об'єктів обліку, щодо яких чинне законодавство пропонує варіантність, необхідно провести розрахунки, на основі яких визначити найбільш ефективний для конкретного підприємства. У розпорядчому документі належить акцентувати увагу на здійсненні контролю за дотриманням позицій прийнятого наказу щодо облікової політики підприємства, визначити його об'єкти, терміни проведення та відповідальних виконавців.

Завершення дослідження – четвертий його етап – полягає у формулюванні обґрунтованих висновків. У пакеті додатків до наказу про облікову політику потрібно навести перелік об'єктів підприємства, що підлягають контролю, вказати дати його проведення та працівників підприємства, які є виконавцями перевірки. Варто звернути увагу на проведення обов'язкового контролю достовірності розкриття та змін облікової політики підприємства в примітках до фінансової звітності. За результатами контролю облікової політики підприємства внутрішньому аудиту потрібно сформулювати висновок, в якому необхідно оцінити якість організації обліку, повноту розкриття всіх її аспектів у розпорядчому документі щодо облікової політики і, що найважливіше, проаналізувати відповідність позицій наказу із застосуванням їх в обліковій практиці підприємства.

Висновки. Достовірне й повне проведення внутрішнього аудиту облікової політики і надання кваліфікованих рекомендацій керівництву стосовно правильності її формування та організації бухгалтерського обліку дає змогу запобігати недолікам і негативним явищам у діяльності підприємства.

Бібліографічний список

1. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16 липня 1999 р. №996 – XIV // Все про бухгалтерський облік. – 2000. – №86 (511). – С. 3–6.
2. Голов С. Ф. Управлінський облік : підручник / С. Ф. Голов. – К., 2003. – 704 с.
3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 31 березня 1999 р. № 87 // Все про бухгалтерський облік. – 2000. – №86 (511). – С. 7–9.

4. Про облікову політику : лист Міністерства фінансів України від 21.12.2005 р. № 31-34000-10-5/27793 // Бухгалтерський облік і аудит. – 2005. – № 12. – С. 60.
5. Білуха М. Т. Фінансовий контроль: теорія, ревізія, аудит : підручник / М. Т. Білуха, Т. В. Микитенко. – К. : Українська академія оригінальних ідей, 2005. – 888 с.
6. Обнявко О. В. Сучасний стан системи бухгалтерського обліку і аудиту та перспективи його розвитку [Електронний ресурс] / Обнявко О. В., Кубік В. Д. – Режим доступу : <http://www.5dp.com.ua/>.
7. Стеців І. І. Концептуальний підхід до організації системи контролю / І. І. Стеців // Економічні проблеми ринкової трансформації України : тези доповідей Всеукр. наук.-практ. конф., 3–4 грудня 2002 року, м. Львів. – Львів : ЛБІНБУ, 2002. – С. 228–229.

Буратинський В. Внутрішній аудит облікової політики підприємства як дієвий контроль її достовірності

Показано, що однією з найбільш розповсюджених форм внутрішнього контролю є внутрішній аудит, який найбільше використовують підприємства великого та середнього бізнесу для отримання об'єктивної і незалежної оцінки дій менеджерів усіх рівнів управління. Зазначено, що об'єктами внутрішнього аудиту є організація обліку на підприємстві, система та порядок ведення видів обліку (фінансового, управлінського та податкового), порядок проведення контролю облікової діяльності. Важливе значення у здійсненні внутрішнього контролю має аналіз змісту наказу про облікову політику та дотримання його позицій у практичній діяльності підприємства.

Ключові слова: облікова політика, внутрішній контроль, внутрішній аудит.

Buratynskiy V. Internal audit of accounting policies as an effective control of its reliability

Formation of an effective accounting policy on the basis of national regulatory legislation, taking into account the peculiarities of its activity is essential for its effective functioning. During the accounting policy of a particular company it is important the internal control, in the form of internal audit, which is held directly by responsible employees, according to the order of its accounting policies.

Key words: accounting policy accounting policy internal audit.

Буратинский В. Внутренний аудит учетной политики предприятия как действенный контроль ее достоверности

Показано, что одной из наиболее распространенных форм внутреннего контроля является внутренний аудит, который чаще используют предприятия большого и среднего бизнеса для получения объективной и независимой оценки действий менеджеров всех уровней управления. Указано, что объектами внутреннего аудита является организация учета на предприятии, система и порядок ведения видов учета (финансового, управленческого и налогового), порядок проведения контроля учетной деятельности. Важное значение в осуществлении внутреннего контроля имеет анализ содержания приказа об учетной политике и соблюдения его позиций в практической деятельности предприятия.

Ключевые слова: учетная политика, внутренний контроль, внутренний аудит.

СУЧАСНИЙ СТАН КРЕДИТУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

*В. Галанець, д. е. н., М. Назар, аспірант
Львівський національний аграрний університет*

Постановка проблеми. Сільське господарство було і залишається однією з найважливіших галузей економіки України, яка гарантує продовольчу безпеку й стабільний розвиток. Для його ефективного функціонування потрібне своєчасне і стабільне забезпечення фінансовими ресурсами, які змогли б задовольнити потреби в обігових коштах, були б використані для купівлі та оновлення основних засобів, впровадження інноваційних технологій. Усе це спонукає сільськогосподарські підприємства шукати шляхи фінансового забезпечення, вирішальну роль у якому відіграє кредитування [1].

Із розвитком ринкових відносин зростає залежність функціонування суб'єктів підприємницької діяльності від кредитної системи. Це породжує проблему оцінки стану кредитування сільськогосподарських підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових колах питаннями сільськогосподарського кредитування займалися та продовжують займатися відомі економісти-аграрники, зокрема М.В. Алексійчук, О.Є. Гудзь, М.Я. Дем'яненко, М.Й. Малік, В.І. Міщенко, О.О. Непочатенко, М.І. Савлук, А.В. Сомик, П.А. Стецюк, М.Г. Чумаченко та ін.

Незважаючи на їхній вагомий внесок у теоретичні, методичні, практичні розробки щодо проблем кредитування сільськогосподарських підприємств, сьогодні вимагає пошуку нових варіантів кредитування їх діяльності та якісного вдосконалення механізму останнього.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є аналіз сучасного стану кредитування сільськогосподарських підприємств України та розробка пропозицій щодо його покращання.

Виклад основного матеріалу. Сільське господарство є кредитомісткою галуззю, її нормальне функціонування без кредитних ресурсів у сучасних умовах неможливе. Це зумовлено певними чинниками: нестачею вільних фінансових ресурсів, високою капіталомісткістю і порівняно низькою фондоддачею, сезонністю виробництва, значною тривалістю виробничого циклу, залежністю від природно-кліматичних умов [2].

Аналіз процесу кредитування останніми роками свідчить про стабілізацію в наданні кредитів сільськогосподарським підприємствам (рис.1).

Зокрема протягом 2009–2013 рр. мало місце зростання обсягів кредитування сільськогосподарського виробництва. Основним джерелом такого зростання є короткострокові кредити (до 1 року), які зросли на 13584 млн грн у 2013 р. порівняно з 2009 роком.

Слід зазначити, що комерційні банки надають сільськогосподарським підприємствам зазвичай короткострокові кредити, хоча останнім часом збільшується й частка середньо- і довгострокових кредитів. При цьому відзначається позитивна тенденція зростання обсягів довгострокового кредитування, що дає змогу оновити й модернізувати виробничо-технічну базу сільського господарства.

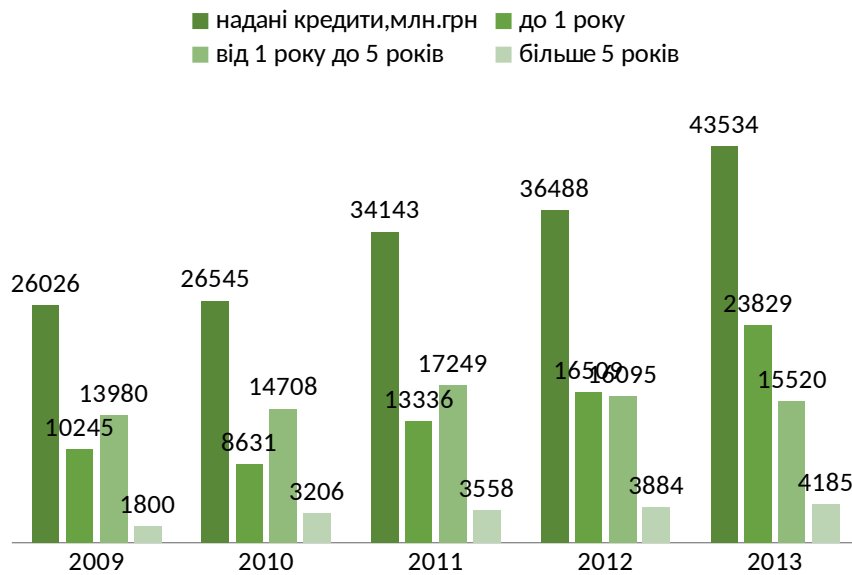

Рис. 1. Динаміка кредитування сільськогосподарського виробництва України у 2009–2013 рр. [5].

Незважаючи на ці позитивні тенденції, в розрізі кредитування за економічними видами діяльності кредити, надані сільськогосподарським підприємствам, займають незначну частку (рис. 2).

Досвід банківського кредитування свідчить, що збитковість сільського господарства, відсутність ліквідної застави, висока ймовірність неповернення кредитів і недосконалість законодавчих механізмів робить галузь непривабливою для банків. Досвід багатьох країн світу показує, що створення кредитного ринку для сільськогосподарських підприємств є непростим і багатовимірним завданням. Воно полягає у вирішенні низки проблем у різних сферах. Кредитні ресурси мають отримувати ті підприємства, які зможуть довести, що вони в змозі прибутково вести свою діяльність, можуть і мають бажання повернути кредит. Тому необхідна наявність кредито- і платоспроможних позичальників.

У зв'язку з цим виникає замкнуте коло – відсутність фінансових ресурсів є причиною низької ефективності сільськогосподарського виробництва, що у свою чергу призводить до неможливості їх кредитування [4].

Сільськогосподарським підприємствам порівняно з підприємствами інших галузей важче отримати доступ до кредитів через обмежену кількість об'єктів, які можуть слугувати заставою, та обмеженість кредитних ресурсів банківських установ [3].

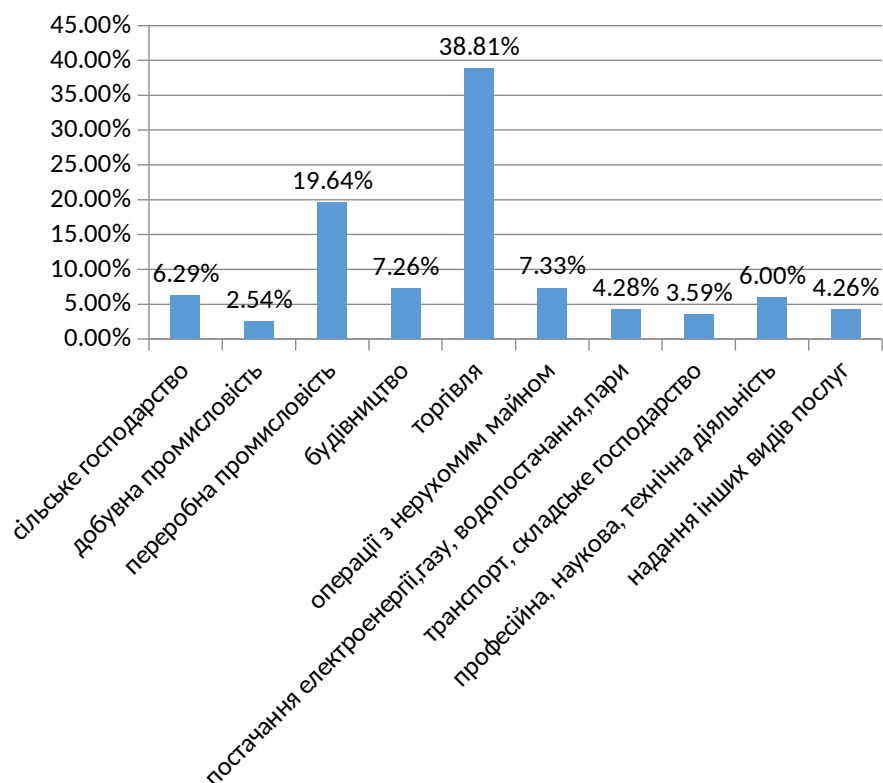

Рис. 2. Кредити, надані комерційними банками України, за видами економічної діяльності станом на кінець грудня 2013 р. [5].

На нашу думку, розвиток кредитних відносин вимагає від сільськогосподарських підприємств створення механізмів, що спрямовуватимуться на зниження ризику фінансових втрат, своєчасність виконання ними своїх фінансових зобов'язань, добросовісність поведінки в середині кредитного ринку.

Ми переконані, що сільськогосподарським підприємствам для того, щоб мати змогу отримати кредит, дуже важливо підняти свій власний виробничий потенціал. Керівництво підприємств має показати, що воно в змозі провести необхідні зміни у внутрішній організаційній структурі. Нова організаційна структура повинна будуватися за горизонтальним принципом і ґрунтуватися на високому ступені власної відповідальності кожного зі співробітників. До того, як підприємство стануть вважати кредитоспроможним, воно мусить вирішити низку внутрішніх проблем, подолання яких змусило б працювати раціональніше, відповідно вплинувши на його рентабельність, що дало б змогу ефективніше залучати і використовувати кредитні ресурси.

Держава не повинна стояти осторонь у вирішенні таких важливих питань. На нашу думку, її підтримка має спрямовуватися на формування нових фінансових відносин між сільськогосподарськими підприємствами, здійснення прогресивних форм кредитної підтримки забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств з урахуванням світового досвіду, забезпечення законодавчого регулювання зазначених процесів.

Висновки. Для подальшого розвитку сільському господарству необхідне відповідне фінансове забезпечення, в тому числі й кредитне. Збільшення кредитування сільськогосподарських підприємств можливе завдяки поєднанню фінансових інтересів усіх учасників кредитного процесу – самих підприємств, держави і банків. Дуже важливим є урізноманітнення методів і форм формування кредитних ресурсів, впровадження механізму реалізації державної підтримки аграріїв. У формуванні ефективного кредитного ринку для сільськогосподарських товаровиробників важливе місце посідає розвиток небанківського кредитування за рахунок створення і функціонування кредитних сільськогосподарських кооперативів, аграрних кредитних спілок. Подальші дослідження кредитування сільськогосподарських підприємств можна спрямувати на обґрунтування напрямів інноваційного кредитування, поліпшення внутрішнього кредитного менеджменту на самих

підприємствах.

Бібліографічний список

1. Аранчій В. І. Кредит у системі фінансового забезпечення інвестиційного розвитку аграрних підприємств / В. І. Аранчій, О. П. Зоря, І. І. Петренко // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2011. – № 4. – С. 120–124.
2. Воронкова А. А. Проблеми банківського кредитування сільськогосподарських товаровиробників в Україні / А. А. Воронкова, Л. В. Куцина // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. – 2008. – № 2 (5). – С. 33–37.
3. Калашнікова Т. В. Стан і тенденції розвитку кредитного забезпечення аграрної галузі України / Т. В. Калашнікова // Фінанси України. – 2010. – № 10. – С. 29–37.
4. Кушнір І. В. Фінансово-кредитне забезпечення розвитку аграрного сектору економіки України : монографія. / І. В. Кушнір. – Миколаїв, 2011. – 122 с.
5. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/>.

Галанець В., Назар М. Сучасний стан кредитування сільськогосподарських підприємств України

Проаналізовано сучасний стан кредитування сільськогосподарських підприємств України. Значну увагу приділено проблемам розвитку кредитування. Висвітлено особливості й необхідність кредитування сільськогосподарських підприємств. Визначено шляхи покращання кредитування сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: кредит, кредитування сільськогосподарських підприємств, державна підтримка, внутрішня організаційна структура.

Halanets V., Nazar M. The current state of lending to agricultural enterprises in Ukraine

The article analyzes the current state of lending to agricultural enterprises in Ukraine. Special attention is paid to the problems of financing. Specific features and the need for lending to agricultural enterprises. Ways to improve lending to agricultural enterprises.

Key words: credit, lending to agricultural enterprises, government support, internal organizational structure.

Галанець В., Назар М. Современное состояние кредитования сельскохозяйственных предприятий Украины

Проведен анализ современного состояния кредитования сельскохозяйственных предприятий Украины. Значительное внимание уделено проблемам развития кредитования. Показаны особенности и необходимость кредитования сельскохозяйственных предприятий. Определены пути улучшения кредитования сельскохозяйственных предприятий.

Ключевые слова: кредит, кредитование сельскохозяйственных предприятий, государственная поддержка, внутренняя организационная структура.

БАНКІВСЬКИЙ СТРАТЕГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ: ОСОБЛИВОСТІ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ

Г. Марків, к. е. н.

Львівський національний аграрний університет

Постановка проблеми. Вибудовування стратегії кожної організації полягає в пошуку шляхів подолання конкуренції на ринку. Тому стратегію банку можна визначити як концептуальну основу його діяльності, що визначає пріоритетні цілі, задачі й шляхи їх досягнення й вирізняє банк з-поміж конкурентів. Вона слугує орієнтиром для прийняття основних рішень, що стосуються майбутніх ринків, продуктів, організаційної структури, прибутковості і профілю ризиків для керівників банку на всіх рівнях його діяльності, тобто є основою всієї системи банківського менеджменту.

Як відомо, ефективна й прибуткова діяльність нерозривно пов'язана з якістю та станом як фінансового менеджменту банку загалом, так і його складової частини – стратегічного менеджменту, що підтверджує актуальність окресленої проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Посилення уваги до питань банківського стратегічного менеджменту, що пов'язано із завершенням процесів формування банківських систем, зумовило необхідність пошуку шляхів їх стабільного та ефективного розвитку. У цьому напрямі плідно працюють такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як А.Р. Алавердов, М.З. Бор, О.В. Васюренко, О.А. Кириченко, С.М. Козьменко, О.І. Лаврушин, В.І. Міщенко, І.О. Ніконова, В.В. Пятенко, Е.А. Уткін та ін. Водночас недостатньо дослідженими залишаються питання сутності та змісту банківської корпоративної стратегії як динамічної сукупності її складових, до яких належить і інноваційна стратегія.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є визначення сутності інноваційної стратегії комерційних банків, її ролі та місця у структурі стратегічного менеджменту банку.

Виклад основного матеріалу. Теоретично та практично доведено, що банк, який функціонує на ринках, що розвиваються, повинен мати цілісну стратегію ринкового розвитку, яка є достатньо гнучкою, адаптованою до доволі нестабільних умов зовнішнього економічного та правового середовища й такою, що враховує теоретичні та практичні напрацювання, котрі вже існують у світі. Перш ніж приступити до розгляду проблеми розроблення основних стратегічних напрямів, важливо визначити основу, на якій банк розвиватиме конкурентоспроможність і забезпечуватиме ефективність своєї діяльності. Цю основу для підтримки конкурентного рівня часто називають основною стратегією, або рушійною силою стратегії [2].

Основне завдання стратегії полягає в тому, щоб перевести організацію з її сьогоdnішнього стану в бажаний, змодельований. В основі формування корпоративної стратегії лежить взаємодія між зовнішнім середовищем, функціонуючою системою, тобто самою організацією, яка прагне стабільності, та системою управління, що забезпечує адаптацію організації до умов функціонування.

Досвід розвинутих країн свідчить, що оптимальним терміном розробки банківських стратегій вважається п'ять років. Враховуючи це, деякі провідні банки, наприклад, російський Сбербанк, складають програми стратегічного розвитку саме на такий термін. Проте для ринків, що розвиваються і характеризуються нестабільністю, прийнятним може вважатися термін у три роки, що зафіксовано у Законі України «Про банки і банківську діяльність» як вимога до стратегічного планування діяльності банків, що створюються.

Наголошуючи на необхідності здійснення стратегічного управління, слід мати на увазі, що менеджмент сучасного банку – це передусім управління його розвитком через постійне вдосконалення портфеля продуктів, технологій, організаційної структури, бізнес-моделі тощо. Вживання оперативних заходів і коригування стратегічного плану є необхідною умовою ефективності системи стратегічного планування. Цей елемент і означає, власне, стратегічне управління. Він передбачає: аналіз причин відхилень виконання стратегічного плану; вживання оперативних заходів з метою виконання наступних стратегічних завдань і дій у встановлений термін; коригування стратегічного плану відповідно до нових обставин, якщо виконання наступних завдань і дій є неможливим чи недоцільним [5]. Для створення інноваційної стратегії банку необхідно

сформулювати своє розуміння інновацій, визначити, які потреби вони задовольняють і яким чином сприяють реалізації стратегічних цілей кредитного інституту (див. рис.). Це можуть бути продукти або послуги, нові методи обслуговування клієнтів, технологічні нововведення, організаційно-управлінські інновації, маркетингові інновації тощо.

Банк повинен вирішити, на що буде націлена його інноваційна активність – на радикальні чи модифікуючі, поліпшуючі інновації, якою мірою він запозичуватиме досвід і розробки ззовні тощо [3].

Характер вирішення цього питання залежить від швидкості змін, що відбуваються у банківській сфері, а також від темпів старіння продуктів, послуг і навіть моделей бізнесу. Відповідно різні моделі ведення інноваційної діяльності, що знаходять відображення в стратегії розвитку, й потребуватимуть різного обсягу та складу ресурсів.

АЛЬТЕРНАТИВНІ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ		
На якій підставі	В якому напрямі	Яким чином
<ul style="list-style-type: none"> • економія на витратах; • орієнтування на якість продуктів та послуг; • вибір ринкової ніші. 	<ul style="list-style-type: none"> • концентрація на одному продукті; • консолідація операцій; • проникнення на нові ринки; • розробка та впровадження нових продуктів; • диверсифікація. 	<ul style="list-style-type: none"> • використання власних ресурсів; • придбання філіалів, злиття, поглинання; • створення стратегічних альянсів.

Рис. Стратегічний напрям діяльності комерційного банку.

Отже, інноваційна стратегія – фактично частина загальної корпоративної стратегії, цілі та завдання якої у прикладному плані є органічною частиною ділових і функціональних стратегій та практично реалізуються на цих рівнях. Зокрема стратегічна мета одного з провідних американських банків – Bank America – створювати інноваційні продукти й пропонувати рішення, що перетворюють фінансові послуги на такі, якими вони не були ніколи раніше – отримала конкретизацію у стратегії бізнес-напрямку «Глобальне обслуговування роздрібних клієнтів та малого бізнесу» і стратегії залучення депозитів, результатом чого стало впровадження радикальної інновації — програми «Keep the Change» (англ. «збирай дріб'язок»), у рамках якої вже у перший рік її дії банк додатково залучив понад 230 млн дол. США [6].

На думку західних фахівців, успішна інноваційна стратегія характеризується тим, що забезпечує такі очікувані результати, як диференціація, нейтралізація стратегій конкурентів або збільшення продуктивності.

Для досягнення цього банк повинен:

— застосовувати портфельний підхід до організації інноваційної діяльності, тобто постійно мати певний набір інноваційних ідей і проектів, який повинен регулярно переглядатися, щоб забезпечити найкращий розподіл ресурсів з позицій довгострокових цілей;

— бути готовим швидко змінювати стратегію, оскільки, тільки постійно адаптуючи інноваційну активність до обставин, що змінюються, можна викорис-товувати потенціал зростання всюди, де він з'являється;

— послідовно запроваджувати інноваційний менеджмент та формувати інноваційну культуру банку.

Висновки. У сучасних умовах інноваційні стратегії стають невід'ємною складовою банківських корпоративних стратегій, що дає змогу фінансовим інститутам ефективно позиціонуватися у конкурентному середовищі та пропонувати клієнтам додаткову цінність – унікальне поєднання продукту, ціни, обслуговування, взаємовідносин із банком тощо.

Керівництво банків повинно вибрати інноваційні стратегії з урахуванням тих тенденцій, які найбільше впливатимуть на їх діяльність у майбутньому. Це й розмаїті потреби певних демографічних груп, і внутрішні фінансові можливості, і можливості створення зовнішніх альянсів, і нові види ризиків, регуляторні впливи тощо, що дає змогу кредитним інститутам відповідати зростаючим очікуванням клієнтів у питаннях зручності та ефективності обслуговування, впроваджуючи нові технології та бізнес-моделі, які виходять за межі традиційного уявлення про банки як фінансових посередників. У сучасних умовах важливим чинником формування змісту та характеру інноваційних стратегій стає концепція соціальної відповідальності, що значно розширює цілі та напрями діяльності комерційних банків.

Бібліографічний список

1. Васюренко О. В. Банківський менеджмент : посіб. / О. В. Васюренко. – К., 2009. – 320 с.
2. Карчева Г. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. пр. / НБУ ; Мін-во освіти і науки України. – Суми, 2012. – Т. 7. – С. 7–10.
3. Кириченко О. А. Банківський менеджмент : навч. посіб. / [Кириченко О. А., Гіленко І. В., Роголь С., Сиротян С. В.]. – К. : Знання-Прес, 2010. – 438 с.
4. Козьменко С. М. Стратегічний менеджмент банку / С. М. Козьменко, Ф. І. Шпиг, І. В. Волошко. – Суми : Університетська книга, 2010. – 752 с.
5. Люзняк М. Е. Шляхи підвищення конкурентоспроможності банку на регіональному ринку / М. Е. Люзняк // Вісник Національного банку України. – 2010. – № 1. – С. 58–63.
6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [www.pdma.org /view document. cfm?pkdocument=94](http://www.pdma.org/view_document.cfm?pkdocument=94).

Марків Г. Банківський стратегічний менеджмент: особливості та напрями розвитку

Охарактеризовано суть інноваційної стратегії комерційних банків. Визначено її роль та місце у структурі стратегічного менеджменту банку. Досліджено проблему стратегічного управління інноваційним процесом у банках, що орієнтує їх на створення максимальної споживчої цінності для клієнтів, дає змогу гнучко реагувати на зміни зовнішнього середовища, забезпечувати та утримувати конкурентні переваги у довгостроковій перспективі. Визначено основні заходи для розроблення успішної інноваційної стратегії розвитку банку.

Ключові слова: банківський стратегічний менеджмент, менеджмент сучасного банку, інноваційна стратегія.

Markiv G. Banking strategic management: features and areas

The paper describes the essence of the innovation strategy of commercial banks. Its role and place in the structure of the strategic management of the bank are defined. The problem of strategic management of innovation processes in banks, which directs them to maximize customer value creation for customers enables flexibility to respond to changes in the environment, provide and maintain a competitive advantage in the long run. The basic steps for developing a successful innovation strategy of the bank are identified.

Key words: bank strategic management, management of a modern bank, innovation strategy.

Маркив Г. Банковский стратегический менеджмент: особенности и направления развития

Дана характеристика сущности инновационной стратегии коммерческих банков. Определена ее роль и место в структуре стратегического менеджмента банка. Исследована проблема стратегического управления инновационным процессом в банках, что ориентирует их на создание максимальной потребительской ценности для клиентов, позволяет гибко реагировать на изменения внешней среды, обеспечивать и удерживать конкурентные преимущества в долгосрочной перспективе. Определены основные мероприятия для разработки успешной инновационной стратегии развития банка.

Ключевые слова: банковский стратегический менеджмент, менеджмент современного банка, инновационная стратегия.

РЕСУРСОЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДТВОРЮВАЛЬНОГО РІВНЯ ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Н. Трусова, к. е. н.

Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

З. Шустерук, ст. викладач

Львівський національний аграрний університет

Постановка проблеми. У процесі ринкових трансформацій сфера ресурсного забезпечення аграрної економіки України зазнала найвідчутніших втрат. У перші десятиліття ринкових реформ постійно спадали обсяги власних фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств і погіршувалися умови доступу до зовнішніх джерел їх формування. Подальші позитивні зміни не забезпечили повної компенсації негативних наслідків цих процесів. Підкреслимо, що розширення діяльності сільськогосподарських підприємств залежить від розміру накопичених фінансових ресурсів та ефективності їх використання. Суспільству небайдуже, скільки ресурсів витратиться на кожну гривню національного доходу і кінцевого продукту. Тому оптимізація розміру і пропорцій співвідношення темпів зростання обсягів діяльності з темпами нарощування основного та оборотного капіталу обумовлена ефективним використанням фінансових ресурсів, а також можливістю визначення невикористаних фінансових резервів кожного сільськогосподарського підприємства і галузі загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Враховуючи важливість проблеми розвитку сільськогосподарських підприємств, що характеризується недо-статнім обсягом власних фінансових ресурсів, обмеженим інвестиційним забезпеченням відтворення фінансового процесу, до її вирішення залучилися чимало вчених і практиків. Зокрема суттєві пропозиції внесли вчені-аграрники та фахівці галузі М.Я. Дем'яненко, П.Т. Саблук, П.А. Стецюк, В.М. Трегобчук, О.В. Олійник, В.В. Ковальов та багато інших. Проте особливості джерел відтворення фінансового потенціалу сільськогосподарських підприємств вивчені недостатньо.

Постановка завдання. Наше завдання полягало у розгляді питань, пов'язаних із рівнем ресурсозабезпечення сільськогосподарських підприємств, що фокусуються в площині відтворення фінансового потенціалу.

Виклад основного матеріалу. Останнім часом інтерес до проблематики ресурсозабезпечення та відтворення фінансового потенціалу сільськогосподарських підприємств підвищується. Зазначимо, що сільське господарство є специфічною галуззю економіки. Її специфіка полягає в тому, що вона виступає основною частиною системи товарного обігу, пов'язує виробництво, споживання та виконує зумовлені цією посередницькою роллю функції, а саме: доведення суспільного продукту (продукції) від місць виробництва до місць кінцевого споживання (виробничого, суспільного та особистого) і його реалізації (зміна форм вартості, яка виконується у першій базовій фазі – фазі обміну). Оскільки такий обмін відбувається у формі товарно-грошових відносин, то він охоплює одночасно рух продукції (товарний обіг) та виникаючий на його базі обіг грошових коштів. Постійні метаморфози – гроші-товар-гроші – складають базову основу фінансової діяльності сфери розподілу ресурсів і формування функціонального капіталу, який виступає каталізатором відтворення фінансового потенціалу.

Фінансовий потенціал розглядають як сукупність фінансових ресурсів, що беруть участь у виробничо-господарській діяльності. Він характеризується можливістю їхнього залучення для фінансування майбутньої діяльності й певних стратегічних напрямів розвитку сільськогосподарського підприємства, забезпечує можливість трансформації ресурсного і виробничого потенціалів у результаті діяльності останнього. Певною мірою фінансовий потенціал є важелем, який формує механізм динамічної трансформації ресурсів у результати діяльності сільськогосподарського підприємства. Не менш важлива його роль у відтворювальних процесах.

Ресурсне забезпечення становить собою достатній обсяг фінансових ресурсів для розширеного відтворення на основі перевищення доходів над витратами, тобто спроможності

підприємства до виробництва конкурентної на світових ринках продукції, розвитку соціуму, збереження довкілля та вживання рекреаційних заходів [4, с. 32]. Відтворення фінансового потенціалу здійснюється через одночасне застосування та прагнення досягти оптимального співвідношення між самофінансуванням, що залежно від форми власності і передбачає різні можливі варіанти формування зареєстрованого капіталу підприємств, кредитуванням і безповоротним фінансуванням із бюджету [1, с. 45].

Самофінансування передбачає не тільки покриття поточних витрат підприємства грошовими надходженнями, а й фінансування капітальних витрат за рахунок власних джерел, тобто прибутку та амортизаційних відрахувань. Саме наявність прибутку створює передумови для формування фінансового потенціалу відтворення підприємств, а тенденції до зростання його маси у переважаючій більшості суб'єктів свідчать про позитивні зміни макроекономічного характеру, зростання виробництва внутрішнього валового продукту, доходів державного бюджету. Власний капітал підприємства може розглядатися як джерело відтворення фінансового потенціалу, який неможливо перетворити на будь-який їхній вид, оскільки він показує сукупну вартість нагромаджених активів підприємства за рахунок різних джерел, які використовували для цього, – внесків засновників чи благодійних внесків або бюджетних асигнувань на момент створення підприємства на стартовому етапі чи реінвестування прибутку – в наступному. Як власне джерело фінансування підприємства його можна розглядати в ракурсі їх уречевлення в матеріальних носіях, тобто активах, сформованих у минулому, і як потенційний чинник формування частини фінансових ресурсів відтворення в перспективі [6, с. 77].

Власний капітал можна відносити до потенційних витрат, оскільки він відображає сумарну заборгованість перед засновниками підприємства, які авансували в нього свої кошти раніше [3, с. 19]. Але у разі необхідності погашення такої заборгованості доводиться вишукувати потрібні фінансові ресурси, які можна отримати за рахунок реалізації нагромаджених на підприємстві активів лише частково, адже за економічною теорією власний капітал відображає вартість основних і оборотних засобів підприємства за вирахуванням його зобов'язань і, як правило, ринкова ціна таких активів набагато менша від його суми. Тому, на жаль, як показує практика, для виплати частки власних фінансових ресурсів, отриманих від ліквідації активів, здебільшого не вистачає, для цього використовують додаткові фінансові ресурси, сформовані за рахунок інших джерел (кредитування і бюджетного фінансування).

Висновки. Отож, відтворення фінансового потенціалу – це наявна сума фінансових ресурсів, сформована внаслідок трансформації джерел його фінансування через кругообіг виробничих фондів, яка може бути спрямована на оплату придбання основних чи оборотних засобів, відтворення робочої сили. Водночас фінансові ресурси відіграють активну роль у здійсненні процесів відтворення цих чинників за умови, що вони формуються за науково обґрунтованими принципами як цілісна система. Розбалансованість же системи формування фінансового потенціалу спричинює пасивність їх взаємозв'язку з відтворювальним процесом.

Бібліографічний список

1. Бояльская Л. Л. Способы оценки собственных финансовых возможностей сельхозтоваропроизводителей / Л. Л. Бояльская // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2004. – №6. – С. 44–46.
2. Олійник О. В. Циклічність відтворювального процесу в сільському господарстві : монографія / О. В. Олійник. – Харків, 2005. – 322 с.
3. Опарін В. Концептуальні основи фінансової стратегії економічного зростання в Україні / В. Опарін, В. Федосов // Економіка України. – 2012. – № 2. – С. 10–20.
4. Ресурсний потенціал АПК: концептуальні засади і механізми збалансованого відтворення та ефективного використання : зб. наук. пр. / НАН України, Ін-т економіки ; редкол. : В.М. Трегобчук (відп. ред.) та ін. – К., 2002. – 160 с.
5. Фомін П. А. Особливості оцінки виробничого та фінансового потенціалу підприємства [Електронний ресурс] / П. А. Фомін, М. К. Старовойтова. – Режим доступу : <http://www.cis2000.ru>.
6. Хачатурян С. В. Сутність фінансових ресурсів та їх класифікація / С. В. Хачатурян // Фінанси України. – 2013. – № 4. – С. 77–81.

Трусова Н., Шустерук З. Ресурсозабезпечення відтворювального рівня фінансового потенціалу сільськогосподарських підприємств

Досліджено умови ресурсозабезпечення та особливості відтворення фінансового потенціалу

сільськогосподарських підприємств. Наведена характеристика складових системи товарного обігу, що формує базову основу фінансової діяльності у сфері розподілу ресурсів, а також функціонування капіталу, який виступає каталізатором відтворення фінансового потенціалу. Визначено особливості та характеристики ресурсного забезпечення як спроможність до виробництва конкурентної продукції. Розкрито сутність відтворення фінансового потенціалу сільськогосподарських підприємств як основи для досягнення оптимального співвідношення рівня фінансового забезпечення. Обґрунтовано, що відтворення фінансового потенціалу становить наявну суму фінансових ресурсів, сформовану внаслідок трансформації джерел його фінансування через кругообіг виробничих фондів, яка може бути спрямована на оплату придбання основних чи оборотних засобів, відтворення робочої сили. Розбалансованість же системи формування фінансового потенціалу спричинює пасивність їх взаємозв'язку з відтворювальним процесом.

Ключові слова: ресурсне забезпечення, фінансовий потенціал, відтворення, самофінансування, кредитування, бюджетне фінансування.

Trusova N., Shusteruk Z. Resource providing of reproduction level of financial potential of agricultural enterprises

The terms of the resource providing and feature of reproduction of financial potential of agricultural enterprises are investigated in the article. This description of making the systems of circulation of goods, that forms base basis of financial activity in the field of allocation of resources, and also functioning of capital that comes forward as a catalyst of reproduction of financial potential. Features and descriptions of the resource providing, as a capacity, are certain for producing of competitive products. Essence of reproduction of financial potential of agricultural enterprises, as basis, is exposed for the achievement of optimal correlation of level financially providing. Reasonably, that reproduction of financial potential shows by itself the present sum of financial resources, formed as a result of transformation of sources of his financing through the rotation of productive funds, that can be sent to payment of acquisition of the fixed or circulating assets, reproduction of labour force. The disbalance of the system of forming of financial potential causes passivity of their intercommunication with a reproductive process.

Key words: resource providing, financial potential, reproduction, self-finance, crediting, budgetary financing.

Трусова Н., Шустерук З. Ресурсообеспечение воспроизводственного уровня финансового потенциала сельскохозяйственных предприятий

Исследованы условия ресурсообеспечения и особенности воспроизводства финансового потенциала сельскохозяйственных предприятий. Дана характеристика составляющих системы товарного обращения, которое формирует базовую основу финансовой деятельности в сфере распределения ресурсов, а также функционирования капитала, что выступает в качестве катализатора воспроизводства финансового потенциала. Определены особенности и характеристики ресурсного обеспечения как способность к выпуску конкурентной продукции. Раскрыта сущность воспроизводства финансового потенциала сельскохозяйственных предприятий как основы для достижения оптимального соотношения уровня финансового обеспечения. Обосновано, что воспроизводство финансового потенциала являет собой имеющуюся сумму финансовых ресурсов, сформированную в результате трансформации источников его финансирования через круговорот производственных фондов, которая может быть направлена на оплату основных или оборотных средств, воспроизводства рабочей силы. Разбалансированность же системы формирования финансового потенциала вызывает пассивность их взаимосвязи с воспроизводительным процессом.

Ключевые слова: ресурсное обеспечение, финансовый потенциал, воспроизводство, самофинансирование, кредитование, бюджетное финансирование.

ТАКТИЧНІ Й СТРАТЕГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ЗА ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Н. Трусова, к. е. н.

Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

Постановка проблеми. Аграрний сектор функціонує у важких економічних умовах, відповідно сталий розвиток сільськогосподарських підприємств неможливий без активізації тактичних і стратегічних фінансових важелів та конструювання фінансового потенціалу, який виступає фундаментом їх економічного розвитку. Фінансовий потенціал слід розглядати як найважливіший стратегічний інструмент стабільності діяльності сільськогосподарських підприємств, оскільки їх існуючий фінансовий простір практично не впливає на дієвість функціонування в стратегічній перспективі, а тому не дає змоги об'єктивно оцінити можливості його використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Враховуючи важливість проблеми розвитку сільськогосподарських підприємств, що характеризується недостатнім обсягом фінансування, значною різницею між фінансовими вкладеннями та фінансовими потребами, обмеженими можливостями фінансування інвестицій з різних джерел, її вирішенню присвячені наукові праці багатьох учених і практиків. Зокрема суттєві пропозиції зробили вчені-аграрники та фахівці галузі М.Я. Дем'яненко, П.А. Стецюк, Т.В. Паєнтко, В.Г. Бикова, В.В. Ковальов та багато інших. Проте фінансовий потенціал як окрему складову розвитку потенціалу сільськогосподарських підприємств вивчено недостатньо.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження стало визначення тактичних і стратегічних напрямів розвитку сільськогосподарських підприємств, обумовлених відповідною технологією формування фінансового потенціалу та управління ним.

Виклад основного матеріалу. Сучасний аграрний ринок характеризується нестабільністю ринкового середовища, різкими кон'юнктурними коливаннями, змінами в конкурентному середовищі, тому для сільськогосподарських підприємств важливим є формування оптимального рівня фінансового потенціалу, що забезпечить ефективне їх функціонування.

Сучасні ринкові умови, в яких сільськогосподарські підприємства здійснюють свою фінансову діяльність, суттєво змінилися, що у свою чергу зумовило нове формулювання цілей та методів їх досягнення. З одного боку, підприємствам надана господарська самостійність щодо виробництва, реалізації виробленої продукції, а з іншого – характерними є високий рівень зношеності активної частини основних засобів, невисокий рівень продуктивності праці, якості продукції, що випускається, і як результат – нестійке фінансове становище.

Основна причина нестійкого фінансового стану сільськогосподарських підприємств полягає в зниженні ліквідності через виникнення кризи платіжних засобів, що у свою чергу призводить до перетворення їх на «потенційно неплатоспроможних» і розглядається як перший ступінь кризового стану (банкрутства). Тому передусім необхідно приділяти увагу фінансовій стійкості, важливою умовою якої виступає стан розподілу і використання фінансових ресурсів, за якого забезпечена безперервна фінансова рівновага грошових потоків і розвиток підприємств в умовах найменшого рівня ризику.

Ототожнення фінансового потенціалу із фінансовими ресурсами [3, с. 302], що беруть участь у господарській діяльності сільськогосподарських підприємств та залучаються в процес фінансування певних стратегічних напрямів їх розвитку, складає систему взаємодії елементів комунікаційних структур управління грошовими потоками [4, с. 6]. Формальні і неформальні комунікації забезпечують цілеспрямований і планомірний процес розробки і реалізації управлінського впливу на надходження і вибуття грошових коштів для досягнення фінансової стабільності, поточних і стратегічних цілей. Проте наявні комунікаційні структури не дають змоги успішно реалізовувати фінансові функції, які вельми необхідні за умов фінансової нестабільності, ризиків, загострення конкуренції. На підставі зазначеного можна вважати, що фінансові ресурси розглядаються з позиції використання частини фінансового потенціалу, тобто як грошові доходи і накопичення, отримані підприємством від використання власних

ресурсів, а фінансовий потенціал – спроможність власних ресурсів приносити доходи підприємству в певний період часу [2, с. 27].

Фінансовий потенціал характеризується особливостями, типовими для фінансової системи (системним підходом до вивчення проблем єдності технічних, економічних, соціальних, управлінських, психологічних та інших аспектів; зростанням кількості фінансових зв'язків між суб'єктами господарювання; дефіцитністю фінансових ресурсів; взаємозв'язком і взаємодією структурних компонентів; сезонністю виробництва у сільському господарстві; глобалізацією конкуренції та виробництва; посиленням ролі людського чинника в управлінні прибутком як основним важелем забезпечення фінансової безпеки). З іншого боку, формування фінансового потенціалу не може бути зведене до формування його окремих компонентів. Така особливість підкреслює відповідність між останніми, коли їх спільне погоджене функціонування та взаємодоповнення за рахунок інтегрального впливу утворює нові якості фінансового потенціалу, що загалом підвищує ефективність сільськогосподарських підприємств.

Для вибору найефективніших форм формування фінансового потенціалу та прийняття правильних управлінських рішень щодо усунення негативних процесів стратегічного напрямку діяльності та знаходження альтернативних можливостей якісного розвитку фінансово-економічної системи сільськогосподарських підприємств у певному середовищі необхідно ідентифікувати причини їх фінансової неспроможності. Зауважимо, що на життєздатність сільськогосподарських підприємств і формування їх фінансового потенціалу впливають чинники зовнішнього і внутрішнього середовища. Ідентифікація останніх дає змогу визначити функціональну спрямованість підприємств, їх комунікаційну структуру та спектр урахованих можливостей в часовому періоді (див. рис.).

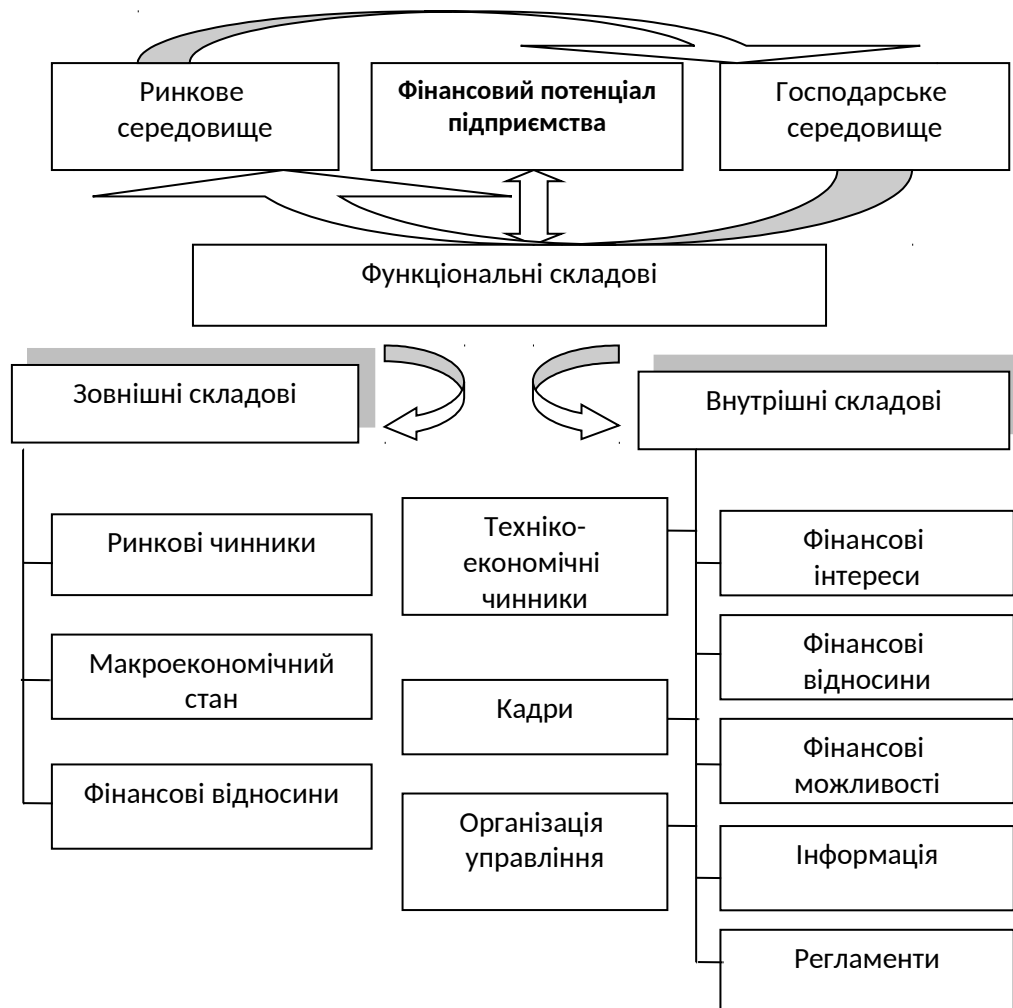

Рис. Функціональні складові фінансового потенціалу

сільськогосподарського підприємства*.

*Розроблено автором.

У своїх працях В.М. Геєць зазначає, що фінансова криза посилила вразливість економічної та фінансової сфер України в умовах її зовнішньої орієнтації. На його переконання, для забезпечення фінансової спроможності підприємств на довгостроковий період необхідна активізація наступної хвилі економічного зростання, яка має ґрунтуватися на новій економічній стратегії на основі залучення довготривалих чинників зростання, що повинні мати передусім внутрішню природу [1, с. 621].

Функціональність фінансового потенціалу сільськогосподарського підприємства інтегрується в реалізацію процесу управління його підсистеми: формування фінансових ресурсів в обсязі, що відповідає завданням розвитку підприємства у майбутньому періоді; ефективний розподіл і використання наявних фінансових ресурсів у розрізі основних напрямів діяльності підприємства; оптимізація грошового обігу; максимізація прибутку підприємства; мінімізація рівня фінансового ризику; забезпечення постійної фінансової рівноваги підприємства у процесі його розвитку; забезпечення можливостей швидкого реінвестування капіталу за зміни внутрішніх і зовнішніх умов здійснення господарської діяльності.

Управління формуванням фінансового потенціалу сільськогосподарського підприємства, з погляду теорії систем, становить собою складну, динамічну, ієрархічну, нелінійну (за характером взаємозв'язків) стохастичну систему, формування якої на основі зазначених принципів забезпечує стає фінансове зростання у довгостроковому періоді, а саме: управління активами; управління капіталом; управління інвестиціями; управління грошовими потоками; управління фінансовими ризиками; антикризове управління; інші функції. Ефективність тактичних і стратегічних аспектів управління формуванням фінансового потенціалу сільськогосподарського підприємства належить розглядати як загальну фінансово-економічну систему підприємства, яка має бути самоорганізованою і мати змогу прогресивно розвиватися. Вона повинна відповідати принаймні таким вимогам, що впливають на неї: бути відкритою, тобто обмінюватися із середовищем ресурсами, активами, інформацією і знаходитися на відстані від стану рівноваги (мати *дисипативну* структуру, що спонтанно виникає у відкритих нерівноважних системах); процеси, що відбуваються в ній, повинні бути корпоративними, тобто дії її компонентів мають бути погодженими; бути динамічною.

Висновки. Формування фінансового потенціалу сільськогосподарських підприємств з позиції тактичних і стратегічних цілей управління треба розглядати як єдину фінансово-економічну систему, якій притаманна наявність механізму безперервної пристосовуваності як до зовнішніх, так і до внутрішніх умов, що безперервно змінюються й вдосконалюють поведінку з урахуванням минулого досвіду, зумовлюючи визначення її як самоорганізації за наявності корпоративних зв'язків і структур, стійкої до інституційних змін, зумовлених державним втручанням у розвиток сільськогосподарських підприємств.

Бібліографічний список

1. Геєць В.М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку / В. М. Геєць. – К., 2009. – 864 с.
2. Должанський І. З. Управління потенціалом підприємства : навч. посіб. / І. З. Должанський , Т. О. Загорна – К. : Центр навч. літ-ри, 2006. – 362 с.
3. Загородній А. Г. Фінансовий словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк, Т. С. Смовженко. – К. : Знання, КОО ; Львів : Вид-во Львів. банк. ін-ту НБУ, 2000. – 1072 с.
4. Селіванова Ю.В. Формування комунікаційної структури управління грошовими потоками суб'єктів господарювання в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. Наук / Ю.В. Селіванова. – Донецьк, 2009. – 21 с.

Трусова Н. Тактичні й стратегічні аспекти розвитку сільськогосподарських підприємств за формування фінансового потенціалу

Розглянуто основні тактичні й стратегічні напрями розвитку сільськогосподарських підприємств, обумовлені відповідною технологією формування фінансового потенціалу та управління ним. Визначено особливості та паритетні характеристики фінансового потенціалу у фінансовій системі.

Розглянуто формальні і неформальні комунікації, що забезпечують цілеспрямований і планомірний процес розробки і реалізації управлінського впливу на формування фінансового потенціалу для досягнення фінансової стабільності та інших поточних і стратегічних цілей сільськогосподарських підприємств. Обґрунтовано, що життєздатність сільськогосподарських підприємств за умов ефективності тактичних і

стратегічних аспектів управління формуванням фінансового потенціалу повинна розглядатися як загальна фінансово-економічна система підприємства, яка має бути самоорганізованою з прогресивним напрямом розвитку. Визначення впливу чинників зовнішнього та внутрішнього середовища на формування фінансового потенціалу та їх ідентифікація дають змогу визначити функціональну спрямованість підприємств, їх комунікаційну структуру управління грошовими потоками та спектр врахованих можливостей в часовому періоді.

Ключові слова: фінансовий потенціал, фінансові ресурси, функціональність фінансового потенціалу, управління фінансовими ресурсами, тактичні й стратегічні цілі фінансового потенціалу.

Trusova N. Tactical and strategic aspects of development agricultural enterprises at forming of financial potential

In the article the basic tactical are considered and strategic directions of development of the agricultural enterprises, conditioned by corresponding technology of forming and management of financial potential. Features and parity descriptions of financial potential are certain in the financial system.

Formal and informal communications that provide a purposeful and systematic development and realization of administrative influence process on forming of financial potential for the achievement of financial stability and other current and strategic aims of agricultural enterprises are considered. It is reasonable, that viability of agricultural enterprises on conditions of efficiency of tactical and strategic aspects of management forming of financial potential, must be examined as a general financial economic system of enterprise, that must be the independent organized system with progressive direction of development. Determination of influence of factors of external and internal environment, at forming of financial potential and their authentication allow to define the functional orientation of enterprises, their of communication structure of management by money streams and spectrum of the taken into account possibilities in a sentinel period.

Key words: financial potential, financial resources, functionality of financial potential, managements by financial resources, tactical and strategic aims of financial potential.

Трусова Н. Тактические и стратегические аспекты развития сельскохозяйственных предприятий при формировании финансового потенциала

Рассмотрены основные тактические и стратегические направления развития сельскохозяйственных предприятий, обусловленные соответствующей технологией формирования финансового потенциала и управления им. Определены особенности и паритетные характеристики финансового потенциала в финансовой системе.

Рассмотрены формальные и неформальные коммуникации, которые обеспечивают целеустремленный и планомерный процесс разработки и реализации управленческого влияния на формирование финансового потенциала для достижения финансовой стабильности и других текущих и стратегических целей сельскохозяйственных предприятий. Обосновано, что жизнеспособность сельскохозяйственных предприятий при условии эффективности тактических и стратегических аспектов управления формируванием финансового потенциала должна рассматриваться как общая финансово-экономическая система предприятия, которая обязана быть самоорганизованной с прогрессивным направлением развития. Определение влияния факторов внешней и внутренней среды на формирование финансового потенциала и их идентификация позволяют определить функциональную направленность предприятий, их коммуникационную структуру управления денежными потоками и спектр учтенных возможностей во временном периоде.

Ключевые слова: финансовый потенциал, финансовые ресурсы, функцио-нальность финансового потенциала, управление финансовыми ресурсами, тактические и стратегические цели финансового потенциала.

ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ В ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Г. Східницька, к. е. н.

Львівський національний аграрний університет

Постановка проблеми. Економічні реформи на селі, вдосконалення відносин власності призвели до значних змін у формах господарювання, в економічних інструментах, які використовують господарі, а відповідно й до нових концепцій діяльності сільськогосподарських підприємств. Забезпечення еконо-мічної та фінансової стабільності в умовах конкурентного середовища потребує вдосконалення принципів і методів формування витрат у сільськогосподарських підприємствах із застосуванням новітніх економічних та інформаційних технологій.

Управління витратами є основою підтримання конкурентоспроможності підприємства. Тому надзвичайно важливо, щоб цей процес організовувався такими спеціалістами, які добре знають потреби споживачів продукції сільськогос-подарських підприємств, можливості конкурентів і спроможні приймати правильні рішення тактичного й стратегічного характеру на основі використання можливостей сучасного маркетингу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням організації і пошуку шляхів підвищення економічної ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств, управління витратами і як наслідок зниження собівартості присвячені праці багатьох вітчизняних та іноземних учених, серед яких найбільш відомими є розробки І. Бланка, В.Василенка, М.Грецака, С.Дем'яненка, А.Кармінського, П.Макаренка, В. Плаксієнка, П.Саблука, Х. Фольмута, А. Шеремети, О.Шпичака та ін. Традиційно в Україні в оцінці необхідності вдосконалення управління витратами у діяльності сільськогосподарських підприємств спостерігаємо ретроспективний підхід, який унеможливорює оперативне реагування на певну економічну ситуацію в момент її виникнення та прийняття адекватних управлінських рішень. На відміну від вітчизняної, в міжнародній економічній практиці розроблені та широко застосовуються методи оперативного накопичення, обробки і використання економічної інформації щодо управління витратами та собівартістю продукції.

Проблеми управління витратами із застосуванням маркетингового підходу розглядає обмежене коло авторів, серед яких найбільш вагомий внесок зробили такі вчені, як С. Кравченко, Т. Крушельницька, Р. Манн, Е. Майер, М. Пушкар, С. Петренко, Л. Сухарева, Дж. Шанк. Водночас фундаментальні дослідження щодо маркетингового підходу в сільськогосподарських підприємствах майже не проводяться, хоча саме завдяки йому можна підвищити рівень гнучкості системи менеджменту в процесі діяльності підприємства, спрямованої на збільшення доходів і раціоналізацію витрат.

Незважаючи на широкий діапазон охоплених дослідженнями проблем, багато питань, пов'язаних з удосконаленням процесу управління витратами та прийняття рішень щодо їх оптимізації, залишилися невирішеними і є сьогодні актуальними. Отже, на сучасному етапі економічного розвитку виникла необхідність проведення досліджень у напрямі вдосконалення управління витратами в сільськогосподарських підприємствах.

Постановка завдань. Метою нашого дослідження є оцінка необхідності процесу управління витратами та обґрунтування шляхів його вдосконалення із використанням маркетингового управління в процесі прийняття управлінських рішень у діяльності сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу. Системне управління витратами в сільськогосподарських підприємствах повинно орієнтуватися насамперед на застосування важелів скорочення непрямих виробничих затрат. Воно передбачає оцінку маржинальної рентабельності та ефективності дії чинних норм і нормативів, діагностику витрат сільськогосподарського підприємства та відхилення їх значень від запланованих, використання методів фінансового планування в господарській діяльності сільськогосподарських підприємств, а також сприяння створенню стимулів для скорочення обсягів непрямих затрат виробництва (див. рис.).

Особливе значення має також планування і контроль прямих затрат виробництва, зокрема сировини, матеріалів, робочої сили. Їх витрати визначаються особливостями використовуваних

технологій виробництва продукції рослинництва і тваринництва. Кожному зі сільськогосподарських підприємств важливо налагодити систему контролю прямих і непрямих затрат виробництва. Якщо в ситуації на ринку споживаних ресурсів чи на ринках виробленої продукції спостерігаються зміни, які впливають на фінансово-економічні результати їх діяльності, необхідною стає корекція тактики і стратегії розвитку підприємства.

Процес управління витратами має комплексний характер. Використання матеріальних, земельних, фінансових, інформаційних, енергетичних, трудових та інших видів ресурсів повинно чітко регламентуватися технологічними картами для галузей рослинництва і тваринництва, на основі яких належить розробляти нормативи витрат ресурсів.

Тільки за органічної єдності всіх чотирьох функцій менеджменту – планування, організації, мотивування та контролювання – можна досягти цілей системи управління витратами в сільськогосподарських підприємствах.

Ефективне управління витратами в сільськогосподарських підприємствах не зводиться до скорочення обсягу використання ресурсів на одиницю площі сільськогосподарських угідь чи на одну голову тварин. Навпаки, воно повинно спрямовуватися на їх збільшення, оскільки інтенсивний тип виробництва на інноваційно-інвестиційній основі забезпечує підвищення ефективності виробництва та зростання рівня конкурентоспроможності підприємства.

Дієвим інструментом вдосконалення управління підприємством в сучасних умовах є впровадження в практику принципів маркетингового управління. Це дає змогу підвищити рівень гнучкості системи менеджменту у процесі діяльності, спрямованої на збільшення доходів і раціоналізацію витрат.

Сільськогосподарські підприємства поки що мало використовують переваги маркетингового управління. Для цього звичайно ж є об'єктивні причини: як правило, низький рівень еластичності попиту на продукцію рослинництва і тваринництва, тривалий період виробництва, який не дає змоги швидко реагувати на зміни в зовнішньому економічному середовищі, сезонність виробництва, невеликі розміри підприємств. Однак, незважаючи на це, перспективи реалізації маркетингового підходу в сільському господарстві є, на нашу думку, сприятливими, оскільки дають змогу підвищити рівень адаптації до постійних змін у ринковому середовищі, рівень конкурентоспроможності підприємств, поліпшити їх фінансово-економічні результати.

Сьогодні всю сукупність сільськогосподарських підприємств Львівської області можна умовно поділити на великі, середні та малі за розміром чистого доходу (виручки) від реалізації продукції. До великих можна віднести 60-70 сільськогосподарських підприємств, такою самою є кількість середніх за розміром підприємств, а переважна більшість – малі підприємства. На нашу думку, великі підприємства мають необхідні масштаби діяльності, за яких виникає потреба у виділенні в системі управління підприємством функції маркетингу. У середніх і малих сільськогосподарських підприємствах цю функцію можна було б покласти на спеціальний відділ маркетингу, організований на кооперативних засадах.

Організація спеціалізованої служби маркетингу вимагає значних коштів, однак вони окупують себе завдяки налагодженню ефективніших каналів збуту продукції, поліпшенню процесу товаропросування.

Слід зазначити, що система маркетингового управління дає змогу оптимізувати використання виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств завдяки кращому врахуванню потреб покупців їхньої продукції. Особливо зростає роль і значення маркетингового підходу в умовах фінансово-економічної кризи. У процесі організації спеціалізованої маркетингової служби сільськогосподарського підприємства чи відділу кооперативного об'єднання слід враховувати необхідність функціонування чотирьох типів маркетингу: функціонального, ринкового, товарного, територіального.

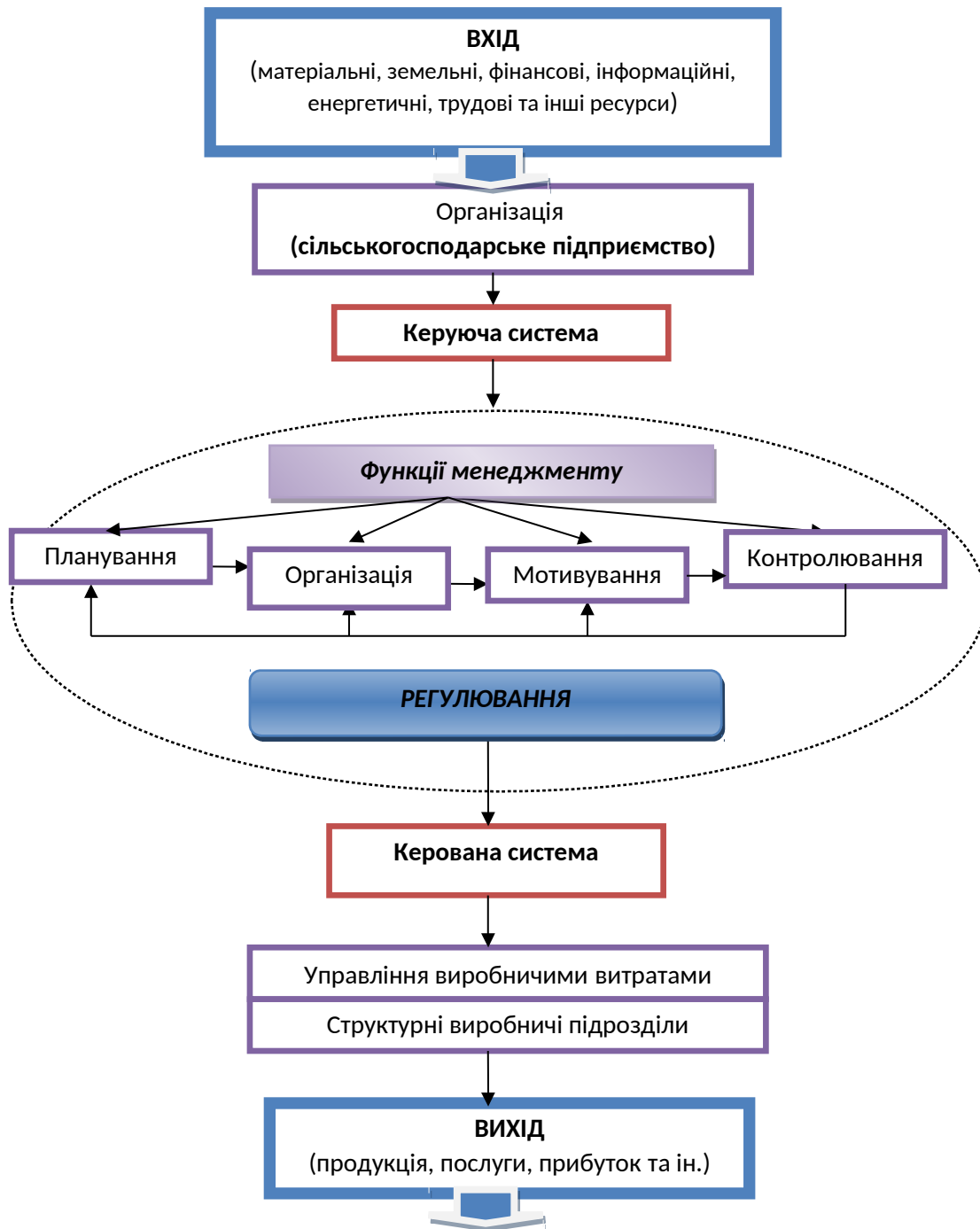

Рис. Процес управління витратами сільськогосподарського підприємства*.

*Власна розробка автора.

Процес діяльності охоплює п'ять етапів. Першим етапом повинно стати вивчення ринку сільськогосподарської продукції, яку виробляє підприємство, виділення в процесі його сегментації основних для підприємства галузей, оцінювання можливостей стимулювання збуту і здешевлення товаропросування тощо. Другий етап – формування самої системи маркетингового управління. Він розпочинається з висунення концепції маркетингу для конкретного підприємства, а також з розробки стратегії маркетингу. Організаційна структура, функції та програма маркетингу визначаються ситуацією на цільових ринках продукції підприємства. Третім етапом є вдосконалення виробничого процесу, корекція технологій виробництва продукції рослинництва і тваринництва з тим, щоб вони відповідали вимогам її споживачів. На четвертому етапі підприємства належить оцінити свої шанси в

конкурентній боротьбі з іншими виробниками продукції та вибрати оптимальну стратегію розвитку, спрямовану на підвищення рівня конкурентоспроможності, зокрема, заснованого на поліпшенні фінансово-економічних результатів діяльності. На п'ятому етапі проводиться організаційна робота з реалізації економічних інтересів на ринках конкретних видів продукції сільськогосподарського підприємства.

Впровадження маркетингового підходу в сільськогосподарських підприємствах необхідне в усіх їх організаційно-правових формах – господарських товариствах, сільськогосподарських виробничих кооперативах, приватних підприємствах, фермерських господарствах. Їм необхідно використати досвід, нагромаджений відділами маркетингу підприємств інших сфер АПК.

Кризи не тільки створюють нові ризики у веденні бізнесу, а й нові можливості. Це вимагає зміни внутрішньої структури підприємств, системи управління, зокрема управління витратами. Суб'єкт управління витратами повинен концентрувати увагу на зростанні рівня конкурентоспроможності підприємства, кращому врахуванні потреб споживачів та економічних інтересів постачальників матеріально-технічних ресурсів, умілому використанні здібностей працівників до підвищення продуктивності праці та раціоналізації робочих місць. Особливого значення набуває не тільки контроль дотримання технологій виробництва продукції рослинництва і тваринництва, а й формування чіткої системи підзвітності та відповідальності керівників виробничих підрозділів і спеціалістів за кінцеві результати роботи.

Висновки. Формування гнучкого процесу управління витратами в сільськогосподарських підприємствах забезпечує зниження собівартості продукції, що поряд із реалізацією зусиль, спрямованих на підвищення цін реалізації, обов'язково призведе до нарощування основного фінансово-економічного результату їх функціонування – прибутку. Досягнення цілей розвитку підприємств можливе лише на основі підвищення ефективності виробництва.

Бібліографічний список

1. Бланк И. А. Финансовый менеджмент : учебный курс / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, 1999. – 528 с.
2. Грещак М. Г. Управление витратами : навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / М. Г. Грещак, О. С. Коцюба. – К. : КНЕУ, 2002. – 131 с.
3. Коваленко Л. О. Финансовый менеджмент : [навч. посіб.] / Л. О. Коваленко, Л. М. Ремньова. – [3-тє вид., випр. і доп.]. – К. : Знання, 2008. – 483 с.
4. Кравченко О. С. Сучасні моделі управління витратами підприємства: переваги та недоліки, особливості застосування на практиці [Електронний ресурс] / О. С. Кравченко, Р. С. Распопов. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/portal/SocGum.
5. Крушельницька Т. А. Формування витрат виробництва в сільському господарстві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук / Крушельницька Т. А. – Дніпропетровськ, 2006. – 20 с.
6. Шанк Дж. Стратегическое управление затратами. Новые методы увеличения конкурентоспособности : пер. с англ. / Дж. Шанк, В. Говиндараджан. – СПб. : Бизнес Микро, 1999. – 288 с.

Східницька Г. Вдосконалення процесу управління витратами в діяльності сільськогосподарських підприємств

Розглянуто процес управління витратами в діяльності сільськогосподарських підприємств. Систематизовано й узагальнено основні елементи процесу управління витратами з метою його вдосконалення за раціонального їх поєднання. Детально проаналізовано принцип маркетингового управління у вдосконаленні управління витратами сільськогосподарських підприємств. Встановлено, що у процесі організації маркетингової діяльності сільськогосподарських підприємств необхідно враховувати різні типи маркетингу (ринковий, функціональний, територіальний, товарний). На основі дослідження процесу управління витратами сільськогосподарських підприємств в сучасних умовах господарювання визначено підхід щодо його вдосконалення.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, управління витратами, маркетингове управління, керована система, керуюча система.

Skhidnytska H. Improvement the process of expense management in the activities of agricultural enterprises

The process of expense management in the activities of agricultural enterprises has been considered in the paper. The main elements of the expense management process with the aim to improve it and rationally combine the elements have been systematized and generalized. Principles of marketing management in the process of improvement the expense management at agricultural enterprises have been studied in detail. It has been revealed that in the process of

organization the marketing activities at agricultural enterprises we should take into account different types of marketing system i.e. market, functional, territorial, commodity. On the basis of the research of the expense management process at agricultural enterprises today the approach aimed at its improvement has been determined.

Key words: agricultural enterprises, expense management, marketing management, managed system, managing system.

Схидницкая Г. Совершенствование процесса управления затратами в деятельности сельскохозяйственных предприятий

Рассмотрен процесс управления затратами в деятельности сельскохозяйственных предприятий. Систематизированы и обобщены основные элементы процесса управления затратами с целью его совершенствования при рациональном их сочетании. Детально проанализирован принцип маркетингового управления в совершенствовании управления затратами сельскохозяйственных предприятий. Установлено, что в процессе организации маркетинговой деятельности сельскохозяйственных предприятий необходимо учитывать различные типы маркетинга (рыночный, функциональный, территориальный, товарный). На основании исследования процесса управления затратами сельскохозяйственных предприятий в современных условиях хозяйствования определен подход к его совершенствованию.

Ключевые слова: сельскохозяйственные предприятия, управление затратами, маркетинговое управление, управляемая система, управляющая система.

ЗАЛЕЖНІСТЬ РЕЗУЛЬТАТІВ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ВІД РОЗМІЩЕННЯ ОБОРОТНИХ ЗАСОБІВ

О. Артеменко, к. е. н.

*Харківський національний технічний університет
сільського господарства імені Петра Василенка*

Постановка проблеми. Сільськогосподарське виробництво сьогодні функціонує в умовах браку фінансових ресурсів. Основною проблемою суб'єктів аграрного сектору вітчизняної економіки є брак коштів для фінансування оборотних засобів виробництва та незадовільний стан матеріально-технічної бази, передусім активної частини основних засобів, забезпеченість якими з кожним роком знижується. Передумовою ж технічного й технологічного забезпечення є порівняно високий рівень ефективності виробництва продукції рослинництва, який, до речі, в сьогоднішній умовах є основним важелем підтримання фінансової стійкості агропідприємств. При цьому з урахуванням стану конкурентної ситуації на локальних ринках продукції рослинництва товаровиробники, навіть за наявності більш ніж суттєвого їх розшарування за фінансовим станом, змушені будуть забезпечувати цінові переваги, що неможливо без модернізації підприємств галузі та впровадження прогресивних технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Низка провідних науковців працюють над проблемою техніко-технологічного забезпечення агропромислового виробництва. Зокрема наукова позиція О.О. Гурорової полягає в тому, що «формування і інтенсивність використання матеріально-технічної бази прямо залежить від забезпеченості оборотними активами» [1, с. 76]. Проте слід зазначити, що це твердження в частині формування цілком стосується лише довгострокового періоду функціонування сільськогосподарських підприємств, адже для накопичення нерозподіленого прибутку в обсягах, достатніх для придбання, зокрема, технічних засобів, на практиці мало одного циклу виробництва. При цьому Ю.С. Пеняк зазначає, що оборотні засоби обслуговують процес первинного розподілу валового внутрішнього продукту, а також створюють умови для забезпечення процесу виробництва необхідними матеріальними, трудовими і, головним чином, фінансовими ресурсами. Від раціональності розміщення оборотних засобів та ефективності їх використання значною мірою залежать фінансові результати діяльності підприємства [2, с. 161].

Постановка завдання. Перед сільськогосподарськими підприємствами стоїть завдання з раціонального використання оборотних засобів, які повинні забезпечити підвищення результативності агробізнесу. Оптимальне співвідношення основних і оборотних засобів дасть змогу формувати необхідні обсяги прибутку для подальшого реінвестування у виробництво, в тому числі і в оновлення активної частини основних засобів сільськогосподарських підприємств.

З огляду на це основним завданням нашого дослідження стало з'ясування, як залежать результати діяльності сільськогосподарських підприємств від розміщення основних засобів.

Виклад основного матеріалу. Ресурсне забезпечення аграрного виробництва в підприємстві, на нашу думку, доцільно оцінювати в розрізі таких значущих його складових, як активна частина основних засобів і кошти для фінансування оборотних засобів. Кількісними та якісними параметрами стану ресурсного забезпечення аграрного виробництва, зокрема виробництва продукції рослинництва, є: обсяги відновлення оборотних засобів; обсяги рефінансування прибутку у виробничий процес; склад машинно-тракторного парку. Враховуючи вказані параметри, можна виділити склад критеріїв ресурсної забезпеченості аграрного виробництва, а саме: 1) ступінь забезпеченості виробничого процесу активною частиною основних засобів; 2) ступінь забезпеченості коштами для фінансування матеріальних і нематеріальних витрат в реалізації процесу виробництва продукції.

Відповідність ситуації, що склалася в підприємстві, вказаним критеріям характеризує його спроможність ефективно, за оптимуму витрат, виробляти максимальний обсяг якісної сільськогосподарської продукції. Сьогодні в аграрному секторі оперують суб'єкти господарювання різних організаційно-правових форм, масштабів і такі, що мали різні стартові умови ведення своєї діяльності. Саме це організаційно-економічне підґрунтя разом зі здобутками організації та управління поточною діяльністю визначає фактичний стан ресурсного забезпечення функціонування підприємств

галузі [3; 4].

Враховуючи завдання дослідження, спрямованого на опрацювання рекомендацій, що відповідали б умовам диференційованості ресурсного забезпечення сільськогосподарських підприємств, доречним, на наш погляд, є виділення їх категорій за схемою, показаною в таблиці.

Застосований нами підхід ґрунтується на виділенні чотирьох рівнів ресурсного забезпечення виробництва продукції рослинництва в сільськогосподарських підприємствах, а саме: високого, достатнього, задовільного та низького. Як критерії віднесення сільськогосподарських підприємств до тієї чи іншої групи за рівнем ресурсного забезпечення ми використали питомі (на одиницю площі) показники вартості основних фондів та обсягу виручки від реалізації продукції рослинництва. При цьому останній розглядаємо як джерело фінансування, передусім оборотних засобів.

Таблиця

Значення та комбінація критеріїв ресурсного забезпечення виробництва продукції рослинництва сільськогосподарських підприємств *

Критерій та його значення	Високий ступінь забезпечення оборотними коштами (виручка від реалізації продукції рослинництва понад 4,001тис. грн/га)	Достатній ступінь забезпечення оборотними коштами (виручка від реалізації продукції рослинництва від 2,001 до 4,0тис.грн/га)	Низький ступінь забезпечення оборотними коштами (виручка від реалізації продукції рослинництва до 2,0тис.грн/га)
Високий рівень забезпечення активною частиною основних засобів (понад 5,001тис. грн/га)	Підприємства з високим рівнем ресурсного забезпечення		Підприємства з достатнім рівнем ресурсного забезпечення
Середній рівень забезпечення активною частиною основних засобів (від 2,001 до 5,0тис.грн./га)	Підприємства з достатнім рівнем ресурсного забезпечення		Підприємства із задовільним рівнем ресурсного забезпечення
Низький рівень забезпечення активною частиною основних засобів (до 2,0тис.грн/га)	Підприємства із задовільним рівнем ресурсного забезпечення		Підприємства з низьким рівнем ресурсного забезпечення

Із використанням запропонованої класифікації аграрних підприємств досліджено рівень ресурсного забезпечення їх діяльності. Для цього сформовано вибірку з даних про діяльність аграрних підприємств Харківської області, які входять до Лісостепової зони. Показники, що характеризують діяльність цих підприємств були систематизовані, класифіковані та згруповані (див. табл.). Кількість і склад підприємств, що увійшли до вибірки, визначені з урахуванням дотримання закону нормального розподілу з метою отримання статистично значущих результатів.

Отож, найбільшу питому вагу – 38,67 % – мають сільськогосподарські підприємства з низьким рівнем забезпечення, а найменшу (4,89 %) – підприємства з високим рівнем ресурсного забезпечення.

Вирішення проблеми створення умов для формування раціонального ресурсного забезпечення виробництва продукції рослинництва слід починати з виявлення реального стану ресурсної бази виробників сільськогосподарської продукції. Врахування запропонованих критеріїв, на наш погляд, забезпечуватиме достовірну оцінку останнього.

Слід також зазначити, що найбільше значення для забезпечення ефективності процесів відтворення в економіці аграрних підприємств має не стільки наявність ресурсів, скільки їх оптимальна, для виконання завдань, що стоять перед підприємством, комбінація. Запропонований методичний підхід дає змогу не тільки визначити й класифікувати стан ресурсного забезпечення, а й дати оцінку комбінації ресурсів підприємства.

Технічні засоби сільськогосподарських підприємств уособлюються у складі й структурі їх машинно-тракторного парку [5]. Сучасний стан машинно-тракторного парку більшості вітчизняних сільськогосподарських підприємств характеризується такими особливостями: 1) низьким ступенем технічної готовності машинно-тракторних агрегатів; 2) високою питомою вагою застарілої техніки в структурі машинно-тракторного парку; 3) невідповідністю існуючої структури машинно-тракторного парку задачам впровадження прогресивних технологічних рішень у сільськогосподарському виробництві.

При цьому машинно-тракторний парк як частина основних засобів підприємства є об'єктом відтворення.

Висновки. Розгляд тільки технічних засобів як складової ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств відокремлено від технологій є обмеженим та однобічним, адже метою придбання тих чи інших об'єктів технічних засобів є реалізація певних технологічних процесів, а в найкращому випадку – їх якісне вдосконалення. Отже, відтворення технічних засобів – запорука розвитку агровиробництва, інструментом якого є вдосконалення існуючих і впровадження інноваційних технологій, що у свою чергу не є можливим без якісних і кількісних зрушень у складі об'єктів технічних засобів.

Бібліографічний список

1. Гуторова О. О. Інвестиційно-інноваційні процеси та екологічні фактори розвитку зернопродуктового підкомплексу / О. О. Гуторова // Вісник ХНАУ : економічні науки. – 2010. – № 10. – С. 75-82.
2. Пеняк Ю.С. Структура оборотних засобів сільськогосподарських підприємств Харківської області / Ю.С. Пеняк // Вісник ХНАУ: економічні науки. – 2010 – № 10. – С. 161-166.
3. Федорак В. І. Інвестиційне забезпечення інженерно-технічних послуг аграрного виробництва / В. І. Федорак // Інноваційна економіка. – 2011. – № 1(20). – С. 133-136.
4. Грицишин М. І. Система машин – науково обґрунтована основа технічного забезпечення виробництва сільгосппродукції [Електронний ресурс] / М. І. Грицишин, І. П. Масло. – Режим доступу : <http://www.minagro.kiev.ua/page/?2324>.
5. Артеменко О.О. Системи техніко-технологічного забезпечення виробництва продукції рослинництва: типологія, моделі побудови, перспективи розвитку / О.О. Артеменко // Вісник ХНТУСГ : економічні науки. – Харків : ХНТУСГ, 2010. – Вип. 105. – С. 375-390.

Артеменко О. Залежність результатів діяльності підприємств від розміщення оборотних засобів

Розглянуті питання поліпшення рівня техніко-технологічного забезпечення. Запропонований підхід спрямований на опрацювання рекомендацій, що відповідали б умовам диференційованості ресурсного забезпечення сільськогосподарських підприємств. Він ґрунтується на виділенні чотирьох рівнів ресурсного забезпечення виробництва продукції рослинництва в сільськогосподарських підприємствах, а саме: високого, достатнього, задовільного та низького. Запропонований методичний підхід забезпечить достовірну оцінку стану ресурсного потенціалу та комбінації ресурсів сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: оборотні засоби, співвідношення, ефективність, відтворення, прибуток.

Artemenko A. The dependence of the results of activity of the enterprises from the placement of circulating means

In the article questions of improving the level of technical and technological support. While conducting research on the proposed approach aims at developing recommendations that corresponded to the criteria differentiated resourcing of agricultural enterprises. Applied us approach is based on a selection of four levels of resourcing the production of crop production in agricultural enterprises, namely: the high, adequate, satisfactory and low. The proposed methodological approach allows you to provide a reliable assessment of the condition of the resourcing and combination of resources of agricultural enterprises.

Key words: reversible means, ratio, efficiency, reproduction, profit.

Артеменко А. Зависимость результатов деятельности предприятий от размещения оборотных средств

Рассмотрены вопросы улучшения уровня технико-технологического обеспечения. Предложенный подход направлен на разработку предложений, что соответствовали бы условиям дифференцированности ресурсного обеспечения сельскохозяйственных предприятий. Он базируется на выделении четырех уровней ресурсного обеспечения производства продукции растениеводства в сельскохозяйственных предприятиях, а именно: высокого, достаточного, удовлетворительного и низкого. Предложенный методический подход обеспечит достоверную оценку состояния ресурсного потенциала и комбинации ресурсов сельскохозяйственных предприятий.

Ключевые слова: оборотные средства, соотношения, эффективность, воспроизводство, прибыль.

НЕДЕРЖАВНЕ ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

А. Колодій, к. е. н.

Львівський національний аграрний університет

Постановка проблеми. Соціально-економічні процеси, що відбуваються в Україні протягом останніх десятиліть, своєю основною метою ставлять досягнення європейських стандартів якості життя. У свою чергу якість життя населення значною мірою залежить від гідного пенсійного забезпечення людей похилого віку та впевненості у завтрашньому дні людей, які працюють. Отож, дотримання якісних характеристик життя, що базується на надійному соціальному захисті і належному пенсійному забезпеченні, є пріоритетним завданням нашої держави.

Варто зазначити, що жодна країна, навіть найзаможніша, не в змозі забезпечити виплату пенсії своїм громадянам на рівні середньомісячної заробітної плати. Істотне збільшення кількості літніх людей у загальній віковій структурі населення України висуває на перший план питання соціально-економічного становища цієї категорії осіб. У багатьох країнах світу недержавне пенсійне забезпечення (НПЗ) додатково займає у структурі пенсії, отримуваної працівником, близько 30%, а це свідчить про те, що ця складова пенсійної системи істотно впливає на соціальний захист осіб пенсійного віку. Саме тому певна частина працівників, починаючи, як правило, з тридцятирічного віку, не покладаючись на державу, самостійно відраховують частку своєї заробітної плати до недержавних пенсійних фондів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зважаючи на те, що процес становлення і розвитку недержавних пенсійних фондів (НПФ) як окремого рівня пенсійної системи України у нас не такий тривалий, відповідно наукова думка вітчизняних учених-економістів щодо їх функціонування активізувалася лише останніми роками. Серед науковців, які звернули увагу на проблему розвитку недержавного пенсійного забезпечення, слід вказати таких, як Д. Полозенко, С. Лондар, Л. Лондар, Н. Ткаченко, О. Коваль, Ю. Діденко, Е. Лібанова, Б. Надточій, Г. Терещенко.

Зокрема, на думку Ю. Діденко, важливе місце в системі НПЗ має займати система багатоступеневого перехресного контролю та державного регулювання діяльності НПФ; О. Коваль пропонує активне залучення громадян до системи заощадження через участь в НПЗ на базі вивчення та використання зарубіжного досвіду; О. Полінець вважає, що на відміну від звичайного банківського депозиту кращим способом захистити і забезпечити свою старість є вкладання коштів в НПФ, зокрема освоєння «довгих» інвестицій.

Постановка завдання. Завдання нашого дослідження – показати сучасний стан недержавних пенсійних фондів та окреслити шляхи підвищення ефективності функціонування недержавного пенсійного забезпечення в Україні.

Виклад основного матеріалу. Система пенсійного забезпечення в нашій державі складається із трьох рівнів. Перший – це солідарна система обов'язкового державного пенсійного страхування, де пенсійні виплати здійснюються за рахунок коштів Пенсійного фонду. Другий рівень – накопичувальна система обов'язкового державного пенсійного страхування, де потрібно буде накопичувати кошти, щоб у майбутньому отримувати пенсію. І третій – система недержавного пенсійного забезпечення, яка вже діє в Україні одночасно з першим.

Закон України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» [6] передбачає запровадження другого накопичувального рівня. Очікується, що через два роки після цього працювати за такою системою зможуть не лише Накопичувальний пенсійний фонд, а й недержавні пенсійні фонди другого рівня.

Відповідно до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» [7], недержавний пенсійний фонд – це юридична особа, що має статус неприбуткової організації (непідприємницького товариства), функціонує лише з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам зазначеного фонду. Недержавні пенсійні фонди є активними суб'єктами системи НПЗ із високим інвестиційним потенціалом, у багатьох країнах їх вважають одним з основних інструментів

для підвищення рівня пенсійного забезпечення населення.

Як передбачено чинним вітчизняним законодавством, НПЗ здійснюють недержавні пенсійні фонди через підписання пенсійних контрактів між адміністраторами пенсійних фондів і вкладниками таких фондів; страхові організації через укладення договорів страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду; банківські установи шляхом укладення договорів про відкриття пенсійних депозитних рахунків для накопичення пенсійних заощаджень у межах суми, визначеної для відшкодування вкладів Фондом гарантування вкладів фізичних осіб.

Система НПЗ протягом останніх років демонструє поступальний розвиток. **Відповідно до даних Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України станом на 30.06.2013 р. в Державному реєстрі фінансових установ містилася інформація про 89 недержавних пенсійних фондів та 34 адміністраторів НПФ. Основні показники діяльності НПФ за 2009–2012 рр. та за перші два квартали 2013 р. наведені в табл. 1.**

Дані табл. 1 переконливо свідчать про переваги НПФ. Підсумки розвитку системи НПЗ за I і II квартали 2013 р. доводять існування позитивної динаміки. Наприклад, пенсійні активи в I кварталі 2013 р. становили 1735,4 млн грн, а у II кварталі цього ж року вони зросли до 1831,9 млн грн. І хоча кількість учасників НПЗ збільшилася лише на 1,1 тис. осіб, зростання відчутне за найцікавішими для споживачів позиціями – пенсійними виплатами. За II квартал 2013 р. такі виплати становили 274,3 млн грн, тобто зросли порівняно з I кварталом 2013 р. на 5,2%. Інакше кажучи, це та сама пенсія, яку люди вже заробили і почали отримувати. Тут йдеться тільки про одноразові виплати, оскільки переважній більшості вкладників ще не на часі за строками участі в НПФ отримувати щомісячну пенсію. Крім того, збільшився по казник обсягу сплачених пенсійних внесків. Зокрема у 2012 р. загальна сума пенсійних внесків від фізичних і юридичних осіб становила 1313,7 млн грн, що на 559,1 млн грн більше, ніж станом на кінець 2009 року. Розглядаючи наведені дані, доцільно було б сказати не про падіння ринку НПФ, а лише про деякі коливання на ньому. Тому основним завданням є активне залучення нових і збереження існуючих учасників і вкладників.

Таблиця 1

Динаміка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів України за 2009–2012 рр. [5]

Недержавні пенсійні фонди	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	I квартал 2013 р.	II квартал 2013 р.	Темпи приросту, %	
							II кв. 2013р./ I кв. 2013р.	I кв. 2013р./ I кв. 2012р.
Загальна кількість укладених пенсійних контрактів, тис. шт.	62,5	69,7	75,0	61,4	61,4	61,3	-0,2	
Кількість учасників за укладеними пенсійними контрактами, тис. осіб	497,1	569,2	594,6	584,8	587,4	588,5	0,2	
Загальні активи НПФ, млн грн	857,9	1144,3	1386,9	1660,1	1735,4	1831,9	5,6	
Пенсійні внески, млн грн, у т.ч.	754,6	925,4	1102,0	1313,7	1370,5	1442,7	5,3	
- від фізичних осіб	31,8	40,7	50,6	58,6	60,7	62,7	3,3	
- від фізичних осіб-підприємців	722,7	884,6	0,2	0,2	0,2	0,2	0,0	
- від юридичних осіб	0,1	0,2	1051,2	1254,9	1309,6	1379,8	5,4	
Пенсійні виплати, млн грн	90,1	158,2	208,9	251,9	260,8	274,3	5,2	
Кількість осіб, що отримали / отримують пенсійні виплати, тис. осіб	28,1	47,8	63,1	66,2	67,4	68,9	2,2	

Сума інвестиційного доходу, млн грн	236,7	433,0	559,9	620,3	646,3	685,9	6,1
Сума витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, млн грн	47,1	64,6	86,6	106,6	114,2	121,5	6,4

Протягом останніх років в Україні система НПЗ розвивається досить динамічно, хоча й не дуже високими темпами. Основними причинами такого повільного розвитку є відсутність розуміння суті НПЗ як населенням, так і роботодавцями. Усвідомлення того, що розбудова цієї сфери принесе користь у вигляді допоміжного матеріального ресурсу для працівників та довгострокового ресурсу для економіки всієї країни має стати одним із наріжних каменів зміни ставлення до неї. Не викликає сумніву, що накопичені кошти повинні йти на інвестиції (табл. 2).

Таблиця 2

Напрями інвестування грошових коштів учасників НПФ [4]

Показник	Станом на 31.12.2011 р.		Станом на 31.12.2012 р.		Станом на 31.03.2013 р.	
	тис. грн	до ЗВА, %	тис. грн	до ЗВА, %	тис. грн	до ЗВА, %
Грошові кошти, розміщені на вкладних (депозитних) банківських рахунках	409801,87	29,5	572721,5	34,9	623339,10	35,92
Цінні папери, дохід за якими гарантовано Радою Міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими радами відповідно до законодавства	7426,77	0,5	3248,3	0,2	5571,90	0,32
Цінні папери, дохід за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України	209042,55	15,1	196872,0	12,0	187954,80	10,83
Облігації підприємств, емітентами яких є резиденти України	346538,43	25,0	517947,1	31,6	541237,70	31,19
Акції українських емітентів	254616,13	18,4	256872,6	15,7	258159,00	14,88
Об'єкти нерухомості	48557,32	3,5	49591,8	3,0	56300,50	3,24
Банківські метали	26098,98	1,9	18641,3	1,1	16064,50	0,93
Активи, не заборонені законодавством України	47664,16	3,4	34905,4	0,8	32318,80	1,86
Кошти на поточному рахунку	37150,29	2,7	9287,0	0,6	14415,90	0,83
Загальна вартість активів НПФ	1386896,50	100,0	1660087,0	100,0	1735362,20	100,0

У багатьох країнах НПФ вважають активними суб'єктами системи НПЗ із високим інвестиційним потенціалом та одним з основних інструментів для підвищення рівня пенсійного забезпечення населення. Вітчизняні НПФ переважно інвестують кошти в акції або ж кладуть їх на депозит у банку. У цьому разі все залежить від інвестиційної декларації фонду та регламентується законом.

Загальна вартість активів НПФ за досліджуваний період у динаміці зросла на 348465,7 тис. грн (на 25,1%), що свідчить про позитивні результати їхньої діяльності. У самій структурі напрямів інвестування провідну позицію займають грошові кошти, розміщені на депозитах (35,92%) та вкладені в облігації підприємств, емітентами яких є резиденти України (31,19%). Вклади в банківські метали зменшилися майже наполовину, що свідчить про не вигідність такого виду інвестування. До певної міри це може бути пов'язано з нестабільністю ринку золота в Україні. Дорогоцінний метал як об'єкт інвестицій використовується в періоди, що характеризуються фінансовою нестабільністю в країні, коли внутрішні ціни на золото зростають відносно гривні, яка знецінюється.

Оскільки основною метою в інвестуванні пенсійних активів є збереження пенсійних заощаджень вкладників, то й стратегія інвестування фондів є значною мірою консервативною, ніж це

можна спостерігати в інших фінансових установах. На сьогодні залишається відкритим питання розміщення українських інвестицій НПФ у прибутковому бізнесі та закордонних установах.

Висновки. Проведене дослідження дає змогу стверджувати: що існуюча система НПЗ в Україні досить консервативна і негнучка, що можна пояснити доволі жорстким державним регулюванням у цій сфері. Оскільки законодавством чітко визначено максимальні суми інвестиційних операцій, це справляє відчутний вплив на можливості інвестування пенсійних активів недержавними пенсійними фондами. У напрямі вдосконалення важливим, на нашу думку, є необхідність інвестування пенсійних активів у регіональні інвестиційні проекти, що сприяти-муть розвитку виробництва та вирішенню соціальних питань. Основним моментом тут може стати створення НПФ для працівників бюджетних організацій та установ, акумульовані кошти яких як додатковий фінансовий ресурс могли б значною мірою справити відчутний позитивний інвестиційний вплив на фінансовий стан відповідної області чи регіону країни. Крім того, надійним і перспективним напрямом розміщення пенсійних активів могло б стати інвестування у концесію доріг та житлове будівництво.

Зростання ефективності системи НПЗ є вкрай необхідним, оскільки воно дало б змогу зменшити навантаження на солідарну пенсійну систему та спричинило б структурну перебудову економіки за рахунок освоєння «довгострокових» інвестицій.

Бібліографічний список

1. Берсенєва М. «Довгі» інвестиції / М. Берсенєва // Вісник Пенсійного фонду України. – 2013. – № 7 (133). – С. 14–15.
2. Гринчишин І. М. Інформаційне забезпечення процесу трансформації ресурсів недержавних пенсійних фондів в інвестиції регіону / І.М. Гринчишин, О.І.Білик // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 11(149). – С. 189-197.
3. Лондар С. Л. Перспективи розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні / С. Л. Лондар, Л. П. Лондар // Фінанси України. – 2011. – № 9. – С. 45–58.
4. Недержавне пенсійне забезпечення сьогодні та завтра [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uaib.com.ua/files/articles/1841/87_4.pdf.
5. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення за перше півріччя 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nfp.gov.ua/files/docs/zvit/npfza22013.pdf>.
6. Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи : Закон України від 08.07.2011 № 3668-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3668-17>.
7. Про недержавне пенсійне забезпечення : Закон України від 09.07.2003 № 1057-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>.

Колодій А. Недержавне пенсійне забезпечення в Україні: стан та перспективи розвитку

Розглянуто стан недержавного пенсійного забезпечення в Україні. Розкрито основні показники діяльності недержавних пенсійних фондів, показано напрями інвестування грошових коштів учасників НПФ. Окреслено напрями вдосконалення інвестування пенсійних активів, зокрема у концесію доріг та житлове будівництво.

Ключові слова: недержавний пенсійний фонд, недержавне пенсійне забезпечення, соціальне страхування, пенсійні внески, пенсійні активи.

Kolodiy A. Private pension system in Ukraine : status and prospects

The article reviews the state of private pensions in Ukraine. The basic performance of the pension funds, investment trends shows cash NPF. Outlines the directions for improvement of investment assets, including concession roads and housing.

Key words: pension fund, private pension system, social insurance, pension contributions, pension assets.

Колодий А. Негосударственное пенсионное обеспечение в Украине : состояние и перспективы развития

Рассмотрено состояние негосударственного пенсионного обеспечения в Украине. Раскрыты основные показатели деятельности негосударственных пенсионных фондов, показаны направления инвестирования денежных средств участников НПФ. Определены направления совершенствования инвестирования пенсионных активов, в частности в концессию дорог и жилищное строительство.

Ключевые слова: негосударственный пенсионный фонд, негосударственное пенсионное обеспечение, социальное страхование, пенсионные взносы, пенсионные активы.

Г. Брик, к. е. н.

Львівський національний аграрний університет

Постановка проблеми. В умовах ринкових трансформацій суттєве значення відводиться звітності підприємства як основному джерелу інформації для прийняття управлінських рішень. Сьогодні фінансовий облік і звітність поступають системі управлінського обліку, оскільки керівництву підприємства потрібна оперативна інформація про діяльність підрозділів, яку може забезпечити лише внутрішньогосподарська звітність. Відсутність чіткого законодавчого регламентування управлінського обліку спричинює низку невирішених питань щодо порядку формування та подання внутрішньогосподарської звітності, що зумовлює необхідність подальших досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розвиток методики формування внутрішньої звітності зробили такі відомі вчені, як Ф. Бутинець, Л. Нападовська, Т. Маренич, І. Садовська, П. Хомин та ін. Динамічні зміни в середовищі господарювання аграрних формувань ставлять нові вимоги до управління підприємством і відповідно до системи внутрішньої звітності суб'єкта господарювання.

Постановка завдання. Основне наше завдання полягає в з'ясуванні суті та значення внутрішньогосподарської звітності для потреб аграрного менеджменту та обґрунтування основних вимог щодо формування відповідних форм внутрішньої звітності для сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу. Прийняття виважених і своєчасних управлінських рішень на всіх рівнях менеджменту здійснюється на основі точної, достовірної, оперативної інформації. Сукупність форм подання такої інформації утворює систему управлінської (внутрішньогосподарської) звітності. Ця система може містити документи, звіти, інструкції, положення, розроблені і затверджені самостійно підприємством.

Управлінська (внутрішньогосподарська) звітність – це комплекс взаємопов'язаних даних і розрахункових показників, що відображають функціонування підприємства як суб'єкта господарської діяльності, згрупованих загалом для підприємства й у розрізі структурних підрозділів.

Як стверджує Н. Глукевич, система управлінської звітності – це сукупність відповідних форм звітності у взаємопов'язаних показниках за об'єктами обліку для прийняття управлінських рішень. Така звітність призначена для внутрішнього використання, прийняття управлінських рішень, контролю за їх виконанням, прогнозування, планування діяльності структурних підрозділів підприємства та для оцінки виконаних рішень. Основою для складання внутрішньогосподарської звітності є первинні та зведені облікові документи і внутрішні положення підприємства [9, с. 82].

Управлінська звітність – це інформаційна основа ефективного функціонування будь-якого підприємства. В умовах ринкових трансформацій поряд з іншими джерелами інформації вона слугує як додатковим, так і основним джерелом для прийняття ефективних рішень. Саме управлінська звітність є базою необхідної інформації, інструментом прийняття правильних і обґрунтованих рішень на будь-якому рівні управління.

За результатами аналізу підходів до з'ясування сутності та значення управлінської звітності можна виділити низку спільних поглядів учених [1; 4; 5; 9] :

- управлінська звітність становить собою доволі гнучку систему форм інформації;
- управлінська звітність складається за центрами відповідальності і загалом для підприємства й подається управлінському персоналу різних рівнів;
- управлінська звітність повинна відображати умови, специфіку, особливості діяльності підприємства та потреби управлінського персоналу;
- управлінська звітність – це джерело інформації для контролю, аналізу, бюджетування і прийняття управлінських рішень та ін.

При цьому варто зауважити і те, що у дослідженнях учених-економістів [4; 7; 8; 9] досить часто переплітаються і ототожнюються поняття управлінської та внутрішньої звітності. Це пов'язано

з традиційним твердженням, що склалося на етапі становлення управлінського обліку в нашій країні, який вважався внутрішньогосподарським. Відповідно внутрішня звітність стала системою узагальнення даних управлінського внутрішньогосподарського обліку.

Продовжуючи розгляд системи визначень, слід зауважити, що внутрішня звітність складається і подається тільки внутрішнім користувачам і викорис-товується тільки всередині підприємства. Зокрема В. Палій пов'язує внутрішню звітність із потребами управлінського персоналу підприємства та вказує, що внутрішня звітність – це сукупність упорядкованих показників та іншої інформації про діяльність підприємства. У ній подається інтерпретація відхилень від цілей, планів і кошторисів, без чого управлінський облік залишається формальним скупченням цифрових даних, не придатних для цілей внутрішнього управління [6, с. 211].

На відміну від внутрішньої звітності управлінська звітність має ширше призначення та масштаби інформаційного обліково-аналітичного забезпечення прийняття управлінських рішень. Крім того, вона може містити різноманітні показники, що необхідні для характеристики різних видів діяльності підприємства. Отож, раціональним шляхом проведення досліджень з окресленої тематики є розгляд управлінської звітності, що охоплює і внутрішню звітність. Такий підхід є дієвішим, дає змогу впорядкувати та систематизувати понятійний апарат, пов'язаний із формуванням не регламентованої звітності підприємства.

Доповнення поняття «внутрішня звітність» полягає в можливості представлення інформації про діяльність підприємства не лише за допомогою економічних, а й технологічних показників. Зокрема А. Бакаєв зазначає, що внутрішня звітність – це використовується для потреб управління система збору інформації в грошовому і натуральному вимірі про факти господарської діяльності, які впливають не тільки на фінансові, а й на виробничі й технологічні показники організації [2, с. 104].

Отже, управлінська (внутрішньогосподарська) звітність є узагальнюючим інструментом інформаційного забезпечення управління підприємством на всіх рівнях для прийняття ефективних рішень. Відсутність єдиної системи внутрішньогосподарської звітності зумовлює формування форм звітності кожним суб'єктом господарювання індивідуально. Це пов'язано з особливостями виробничо-господарської діяльності підприємства та потребами внутрішніх користувачів інформації. Зокрема на практиці аграрні формування складають форми звітності, які передбачені специфікою процесів вирощування біологічних активів, виробництва сільськогосподарської продукції та порядком відображення їх результатів в обліку.

Однією з основних проблем у формуванні звітності є довільна форма її подачі та неузгодженість даних між структурними підрозділами, які її подають. У результаті до користувача потрапляє невзаємопов'язаний набір форм, які часто суперечать одна одній і відображають недостовірні дані про діяльність структурних підрозділів і підприємства загалом.

Виконанню цих завдань сприятиме впровадження на підприємствах системи обліку витрат за центрами відповідальності, об'єктивною основою якої є децентралізація внутрішньовиробничого управління і формування гнучких організаційних структур у складі аграрного формування. При цьому облік за центрами відповідальності функціонує паралельно з традиційною системою бухгалтерського обліку і може бути впроваджений за умови, що в підприємстві чітко визначені сфери відповідальності й конкретизована відповідальність менеджерів за витрати, доходи і фінансові результати [3, с. 66].

Конкретний зміст і форма звітності залежать від того, який статус центру відповідальності надано – центр витрат, доходів, прибутку чи центр інвестицій. Контролювати діяльність центру відповідальності дає змогу відповідний бюджет. Взаємоузгодження системи бюджетування з системою обліку за центрами фінансової відповідальності внутрішньогосподарських підрозділів аграрного формування показано на рисунку.

Як бачимо, внутрішньогосподарські підрозділи аграрного формування складають і подають фінансові та операційні бюджети. Порівняння фактичних результатів діяльності із запланованими показниками здійснюється у звіті про виконання бюджету. Звіт про виконання бюджету відповідним підрозділом аграрного формування можна вважати однією з форм внутрішньогосподарської звітності підприємства.

Основними користувачами внутрішньогосподарської звітності за центрами відповідальності є менеджери всіх рівнів управління і персонал (адміністрація) підприємства. Ведення обліку і складання звітності за центрами відповідальності підвищує дисципліну і відповідальність менеджерів [3, с. 65].

Для кожного з видів виробництва в аграрних формуваннях доцільно використовувати окремі форми управлінської звітності:

- накопичувальні звіти (оперативні) – складаються окремо за видами виробництва біологічних активів, продукції (групами і видами), структурними підрозділами, центрами відповідальності, сегментами підприємства за короткі проміжки часу (тиждень, місяць тощо);

- зведені звіти (поточні) – складаються на основі накопичувальних форм звітності й містять систематизовані дані за видами виробництва, об'єктами обліку, про діяльність підрозділів (показники сегмента) на певну дату (місяць, квартал);

- підсумкові звіти – відображають результати діяльності структурних підрозділів, центрів відповідальності (сегментів) та підприємства загалом за певний період (квартал, рік) [9, с. 84].

Отже, аналіз теорії й практики управлінського обліку, вивчення специфічних особливостей вирощування біологічних активів і виробництва сільськогосподарської продукції дають змогу стверджувати, що внутрішній облік та формування звітності в сільськогосподарських підприємствах доцільно організувати за:

- центрами відповідальності (тваринницькі ферми, рільничі й транспортні бригади тощо);

- видами виробництва (рослинництво, тваринництво, допоміжні та обслуговуючі виробництва).

Форми внутрішньої звітності, рекомендовані для сільськогосподарських підприємств, відображені в таблиці.

Рис. Див статтю

Таблиця

Рекомендовані форми управлінської (внутрігосподарської) звітності аграрних формувань

№ з/п	Форма звітності	Характеристика
1	Відомість розрахунку виробничої собівартості сільськогос-подарської продукції (в розрізі галузей, видів, підрозділів, центрів відповідальності, загалом у підприємстві)	Відображає виробничу собівартість продукції, розподіл непрямих витрат і відхилення виробничої собівартості від планової, нормативної.
2	Відомість розрахунку повної собівартості сільськогосподарської продукції (в розрізі галузей, видів, підрозділів, центрів відповідальності, загалом у підприємстві)	Відображає собівартість продукції з врахуванням витрат на її реалізацію.
3	Відомість розрахунку собівартості виконаних робіт, наданих послуг (в розрізі їх видів, підрозділів, центрів відповідальності, загалом у підприємстві)	Відображає собівартість виконаних робіт, наданих послуг підрозділами агроформування, відхилення фактичної собівартості від планової.
4	Відомість обліку витрат і доходів центру відповідальності (підрозділу підприємства)	Відображає доходи і витрати відповідного центру фінансової відповідальності (підрозділу) в розрізі видів і напрямів.
5	Звіт про фінансові результати від реалізації сільськогоспо-дарської продукції (в розрізі галузей, видів, підрозділів, центрів відповідальності, загалом у підприємстві)	Відображає доходи і витрати в розрізі видів продукції для формування фінансового результату діяльності підрозділу підприємства.
6	Звіт про фінансові результати від виконаних робіт, наданих послуг (в розрізі їх видів, підрозділів, центрів відповідальності, загалом у підприємстві)	Відображає доходи і витрати в розрізі видів виконаних робіт, наданих послуг для формування фінансового результату діяльності підрозділу підприємства.

Рекомендовані форми внутрішньогосподарської звітності сприятимуть підвищенню достовірності облікових даних та здійсненню контролю за витрачанням матеріальних, трудових та інших видів ресурсів для прийняття виважених управлінських рішень. Для складання відповідних форм звітності необхідно використовувати дані первинних і зведених реєстрів бухгалтерського обліку.

При цьому суттєву увагу належить звернути на порівняння даних відповідних форм звітності із даними операційних і фінансових бюджетів аграрного формування. Як бачимо, використання налагодженої системи управлінської звітності забезпечить одержання оперативної та якісної інформації, що посилить контрольну функцію обліку і його аналітичність.

Висновки. В умовах ринку управлінська (внутрішньогосподарська) звітність є основним джерелом інформації про діяльність підприємства і важливим інструментом контролю за господарською діяльністю його підрозділів. Запропоновані напрями формування системи внутрішньогосподарської звітності в аграрних формуваннях сприятимуть підвищенню ефективності діяльності структурних підрозділів і підприємства загалом.

Бібліографічний список

1. Аверчев И. В. Управленческий учет и отчетность: постановка и внедрение / И. В. Аверчев. – М. : Вершина, 2006. – 512 с.
2. Бакаев А. С. Толковый бухгалтерский словарь / А.С. Бакаев. – М., 2006. – 164 с.
3. Данкевич А. Є. Методологічні основи розвитку бюджетування у сільському господарстві / А. Є. Данкевич // Економіка АПК. – 2008. – № 6. – С. 64–69.
4. Іванюта П. В. Внутрігосподарський (управлінський) облік у виробничих підрозділах сільськогосподарських господарюючих суб'єктів / П. В. Іванюта, З. М. Левченко. – К. : Центр навч. літ-ри, 2006. – 368 с.
5. Маренич Т. Г. Внутрішньогосподарська звітність агроформувань в системі управління виробництвом / Т. Г. Маренич // Економіка АПК. – 2005. – №3. – С. 63–71.
6. Палий В.Ф. Управленческий учет издержек и доходов с элементами финансового учета / В. Ф. Палий. – М. : ИНФРА-М, 2006. – 279 с.
7. Сопко В. В. Бухгалтерський облік в управлінні підприємством / В. В. Сопко. – К. : КНЕУ, 2006. – 526 с.
8. Теорія та практика управління економічним розвитком підприємства : монографія / за заг. ред. О.В. Кендюхова. – Донецьк : ДонНТУ, 2013. – 316 с.
9. Тлущкевич Н. В. Формування системи внутрішньої управлінської звітності в сільськогосподарських підприємствах / Н. В. Тлущкевич // Економіка АПК. – 2008. – № 9. – С. 82–88.

Брик Г. Управлінська (внутрішньогосподарська) звітність аграрних формувань

Розглянуто суть і значення внутрішньогосподарської звітності в системі інформаційного забезпечення управління підприємством. Обґрунтовано необхідність формування на рівні окремого суб'єкта господарювання системи обліку за центрами відповідальності як основи планування і бюджетування діяльності підприємства. Відображено особливості формування управлінської звітності сільськогосподарських підприємств з врахуванням специфіки їх діяльності. Проаналізовано форми та види внутрішньогосподарської звітності аграрних формувань.

Ключові слова: управлінський облік, менеджмент, управлінська (внутрішньогосподарська) звітність, центри фінансової відповідальності, бюджетування, оперативні звіти, поточні звіти, підсумкові звіти.

Bryk G. Managerial (internal) reporting of the agrarian enterprises

Essence and value of the internal reporting in the system of the informative providing of management of enterprise are considered. The necessity of forming at the level of separate subject of management the system of account after the centers of responsibility as bases of planning and budgeting of enterprises' activity are grounded. The features of forming of the managerial reporting of agricultural enterprises taking into account the specific of its activity are represented. Forms and types of the managerial (internal) reporting of the agrarian enterprises are analysed.

Key words: managerial account, management, managerial (internal) reporting, canthers of financial responsibility, budgeting, operative reports, current reports, final reports.

Брык Г. Управленческая (внутрихозяйственная) отчетность аграрных формирований

Рассмотрены сущность и значение внутрихозяйственной отчетности в системе информационного обеспечения управления предприятием. Обоснована необходимость формирования на уровне отдельного субъекта ведения хозяйства системы учета за центрами ответственности как основы планирования и бюджетирования деятельности предприятия. Отображены особенности формирования управленческой отчетности сельскохозяйственных предприятий с учетом специфики их деятельности. Проанализированы формы и виды внутрихозяйственной отчетности аграрных формирований.

Ключевые слова: управленческий учет, менеджмент, управленческая (внутри-хозяйственная) отчетность, центры финансовой ответственности, бюджетирование, оперативные отчеты, текущие отчеты, итоговые отчеты.

ОРГАНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ПЕРВИННОГО ОБЛІКУ В ЗЕРНОВИРОБНИЦТВІ

*Л.Гнатишин, к. е. н., О.Прокопишин, к. е. н., М. Чумак, методист
Львівський національний аграрний університет*

Постановка проблеми. Рослинництво має специфічні особливості, які впливають на процедуру ведення бухгалтерського обліку. Для нього характерні сезонний характер виробництва, розрив між періодами виконання технологічних процесів та одержання готової продукції. Виробничі витрати в галузі здійснюються протягом тривалого часу, причому дуже нерівномірно, технологічний процес залежить від природних умов і практично не може бути прискорений за рахунок інтенсифікації. З огляду на це, а також беручи до уваги ринкові відносини, вкрай важливим є перегляд системи бухгалтерського обліку в зерновиробництві, зокрема оптимізація первинного обліку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Характерною особливістю біологічного перетворення в рослинництві є формування витрат на виробництво продукції, що становлять її виробничу собівартість і повинні бути належним чином задокументовані. До витрат виробництва належать витрати, зумовлені його технологією, які перебувають у залежності від обсягу випущеної продукції і складають її речову основу. Виробничі витрати - породження відповідних чинників виробництва, їх економічний зміст можна визначити як спожиту частку виробничих ресурсів [5, с. 464].

Сезонний характер виробництва продукції зернових диктує необхідність паралельно з прямими враховувати ще й непрямі витрати. Науковець Т. Бондур вважає, що з прийняттям П(С)БО 30 «Біологічні активи» об'єктами обліку в рослинництві виступають біологічний актив та сільськогосподарська продукція [1, с. 82]. Це у свою чергу також розширює спектр об'єктів і процесів первинного документування в галузі.

Учений С. Дерев'яненко зазначає, що нормативно-правовими документами передбачено оцінювати біологічні активи та продукцію рослинництва за справедливою вартістю [2, с.18]. Остання складається на основі цін активного ринку на потрібну продукцію. Проте інформація про ціни активного ринку не завжди є достовірною на певну звітну дату, оскільки вони змінюються швидко і простежити їх коливання на практиці бухгалтеру дуже складно. Отже, виникає велика ймовірність того, що отримана інформація про ринкові ціни буде неправдивою, а це призведе до неправильного визначення справедливої вартості.

Усі перелічені труднощі й неузгодження в системі обліку зерновиробництва відчують і сільськогосподарські підприємства Бродівського району Львівської області, більшість яких займається рослинництвом, зокрема вирощуванням зернових культур, ріпаку, овочів, а також тваринництвом (м'ясо-молочним).

Постановка завдання. Наша мета – дослідження процесу організації первинного обліку виробництва зернових культур у сільськогосподарських підприємствах Бродівського району Львівської області, виявлення недоліків та окреслення шляхів покращання.

Виклад основного матеріалу. Згідно із Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [4] та Положенням про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку № 88 [3] підставою для бухгалтерського обліку господарських операцій є первинні документи, які фіксують факти здійснення господарських операцій і є їх юридичним доказом. Первинні документи складають на бланках типових форм, затверджених Державним комітетом статистики України, а також на бланках спеціалізованих форм, затверджених міністерствами і відомствами. Порядок документообігу залежить від характеру та особливостей господарських операцій, їх облікового оформлення, організаційно-виробничої структури підприємства й облікового апарату. Водночас схема організації документообігу в сільськогосподарських підприємствах має спільні моменти (рис. 1).

Дослідження процесу первинного документування у зерновиробництві дає підстави здійснити порівняльну оцінку застосування передбаченого нормативною базою масиву документів у

сільськогосподарських підприємствах Бродівського району (див. табл.), вказати на особливості організації первинного обліку оприбуткування зерна.

З метою зменшення кількості трудомісткої роботи працівників, пов'язаної з оформленням первинних документів щодо виробництва продукції зернових культур, обліковою політикою досліджуваних сільськогосподарських підприємств визначено використання тільки тих, які необхідні для достовірного й повного відображення облікових процесів. Оскільки кожне господарство здійснює оприбуткування продукції зернових культур певним методом, то відповідно оформляє тільки ті документи, які використовують за такого методу оприбуткування зернових, і не веде всіх інших документів, пов'язаних з оприбуткуванням.

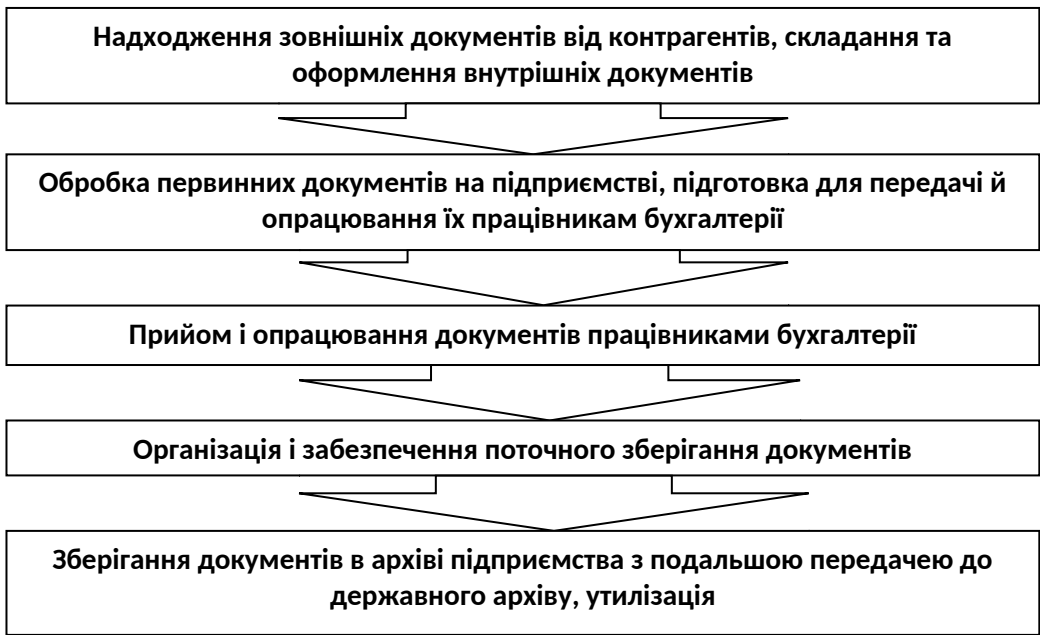

Рис. 1. Загальна схема організації документообігу у підприємстві.

У СТЗОВ «Прогрес-Плюс», де оприбутковують зернові талонами (рис. 2), для ще більшого спрощення облікового процесу і зменшення кількості первинних документів не використовують талони водіїв, а одержане зерно оприбутковують за Реєстром приймання зерна від водія. Це спрощує облік і дає змогу уникнути кількарразового повторювання записів у документах.

За другого методу для обліку врожаю зернових культур, який впроваджений в СВК ім. Стефаніка, використовують путівку на вивезення продукції з поля. Перед початком збирання врожаю зернових культур бухгалтерія видає кожному комбайнерові під розписку блокноти путівок, пронумерованих у трьох примірниках (під одним номером). У них завчасно заповнюють основні реквізити. Перший примірник путівки, на якому водій розписується за кількість отриманого зерна, залишається в комбайнера. Другий і третій примірники путівки підписує комбайнер і передає водію. На току зерно зважують і його точну масу проставляють в обидві путівки, які підписує завідувач току (вагар), підтверджуючи його приймання. Після цього один примірник путівки повертається водію (рис. 3).

За третього методу використовують реєстри відправлення зерна та іншої продукції з поля (рис. 4). До початку збору врожаю зернових культур бухгалтерія видає кожному комбайнеру під розписку блокноти реєстрів. Під час першого завантаження автомашини комбайнер випишує реєстр відправлення зерна та іншої продукції з поля в трьох примірниках.

Таблиця

Порівняльна характеристика первинної документації з обліку витрат і виходу продукції зернових культур

№ з/п	Документ	Термін зберігання, роки	Згідно з нормативом	СТзОВ «Прогрес-Плюс»	ТзОВ «Броди-Агро»	СВК ім. Стефаника
-------	----------	-------------------------	---------------------	----------------------	-------------------	-------------------

1	Табель обліку робочого часу	3	+	+	+	+
2	Обліковий лист праці й виконаних робіт	3	+	-	-	+
	Подорожній лист вантажного автомобіля	3	+	+	+	+
3	Обліковий лист тракториста-машиніста	3	+	+	+	+
4	Зведена відомість нарахування оплати праці та відрахувань на неї за об'єктами обліку	3	+	+	+	+
5	Лімітно-забірна картка	3	+	+	+	+
6	Накладна внутрішньогосподарського призначення	3	+	+	+	+
7	Акт витрати насіння і садивного матеріалу	3	+	+	+	+
8	Звіт про рух матеріальних цінностей	3	+	+	+	+
9	Акт про використання мінеральних, органічних і бактеріальних добрив, гербіцидів і отрутохімікатів	3	+	+	+	+
10	Рахунок-фактура	3	+	+	+	+
11	Відомість нарахування амортизації	3	+	+	+	+
12	Довідка бухгалтерії	3	+	+	+	+
13	Талон шофера	3	+	-	-	-
14	Талон комбайнера	3	+	+	-	-
15	Журнал обліку виданих талонів	3	+	+	-	-
16	Реєстр прийняття зерна від шофера	3	+	+	-	-
17	Реєстр приймання зерна вагарем	3	+	+	-	-
18	Відомість руху зерна та іншої продукції	3	+	+	+	+
19	Виписка з реєстру про намілот зерна і зібрану площу	3	+	+	-	-
20	Путівка на вивезення продукції з поля	3	+	-	-	+
21	Реєстр приймання зерна та іншої продукції	3	+	-	+	-
22	Реєстр відправлення зерна та іншої продукції з поля	3	+	-	+	-
23	Акт на сортування й сушіння продукції рослинництва	3	+	+	+	+

Рис. 2. Схема оприбуткування зерна талонами.

Рис. 3. Схема оприбуткування зерна путівками на вивезення продукції з поля.

Після завантаження автомобіля зерном комбайнер записує до свого (першого) примірника реєстру бункерну масу зерна й одержує розписку водія про його прийняття. Водій записує до свого (другого) примірника реєстру ту саму бункерну масу й одержує розписку комбайнера про здане зерно, а потім доставляє його на тік. Вагар (завідувач току) зважує доставлене зерно й записує до свого (третього) примірника реєстру масу брутто і нетто, розписується у примірнику водія про прийняття зерна. Водій у свою чергу підтверджує підписом здачу зерна у примірнику реєстру, який залишається у вагаря. Цей метод оприбуткування використовують у ТзОВ «Броди-Агро».

Узагальнення результатів дослідження – основа класифікації та групування первинної документації з обліку витрат і виходу продукції зернових культур (рис. 5).

**Реєстр відправки зерна та
іншої продукції з поля
(1-й примірник)**

Рис. 4. Схема оприбуткування зерна реєстрами відправлення зерна та іншої продукції з поля.

Висновки. Подальша оптимізація первинного документування в зерно-виробництві повинна здійснюватися в рамках ефективної облікової політики кожного суб'єкта господарювання в аграрному секторі. З метою уникнення можливих випадків недотримання послідовності заповнення і руху документів, невчасного надходження документів до окремих виконавців і одержання необхідної інформації із запізненням положеннями облікової політики мають бути визначені перелік та форми первинних і зведених документів, порядок документування у вигляді робочих інструкцій (оперограм), графік документообігу та організація зберігання й утилізації документів.

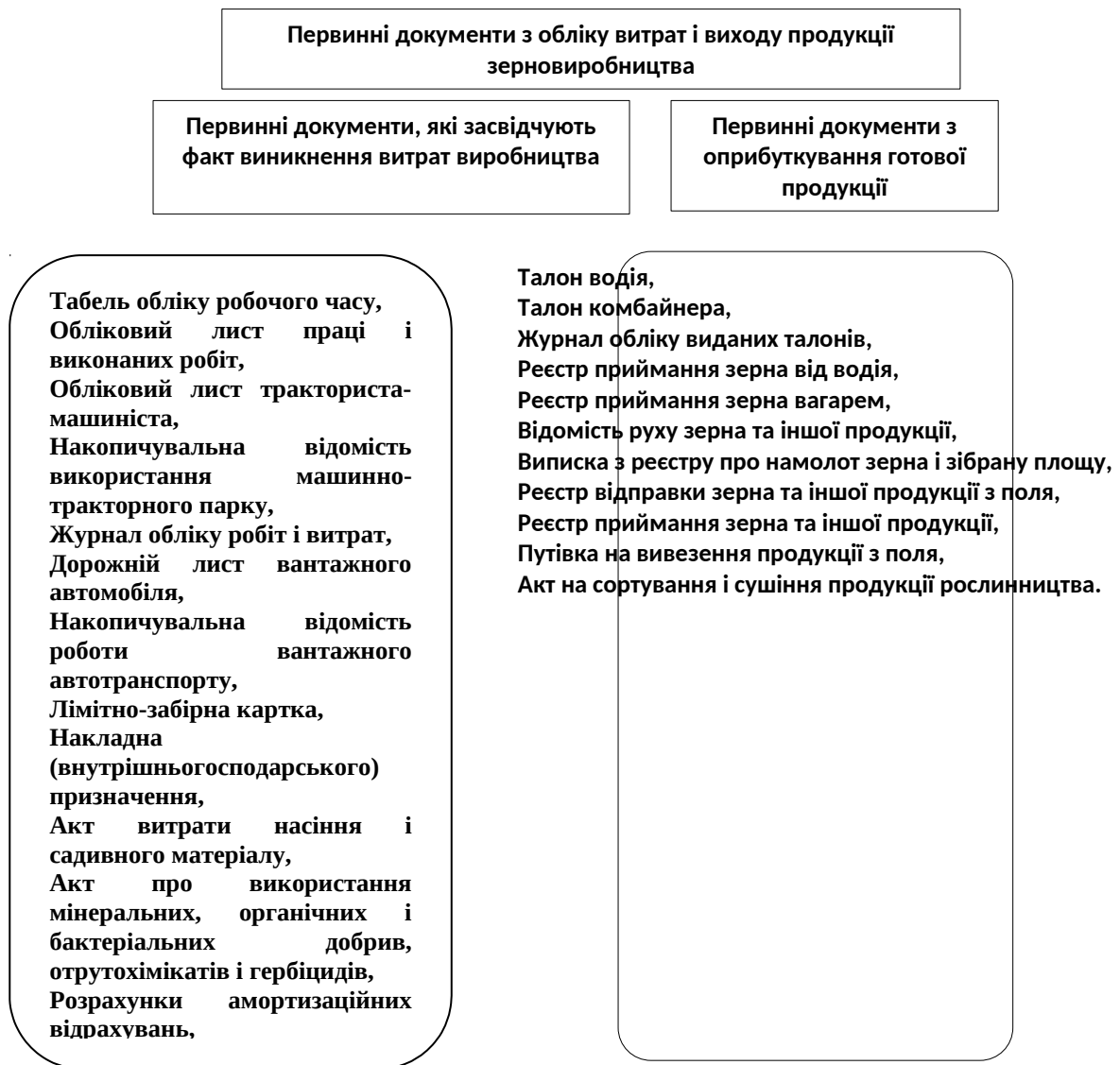

Рис. 5. Первинні документи з обліку витрат і виходу продукції зерновиробництва.

Бібліографічний список

1. Бондур Т. О. Роль облікової політики підприємства в організації обліку виробництва продукції рослинництва / Т. О. Бондур // Економіка АПК. – 2008. – № 10. – С. 81–85.
2. Дерев'яненко С. Актуальні питання обліку поточних біологічних активів / С. Дерев'яненко, Т. Олійник // Бухгалтерія в сільському господарстві. – 2010. – № 12. – С. 16–20.
3. Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку : наказ Міністерства фінансів України від 25. 05. 1995 р. № 88 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://buhgalter911.com>.
4. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16. 07. 1996 р. № 996-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
5. Сук Л. К. Організація бухгалтерського обліку : підручник / Л. К. Сук, П. Л. Сук. – К. : Каравела, 2009. – 624 с.

Гнатишин Л., Прокопишин О., Чумак М. Організація системи первинного обліку в зерновиробництві

Узагальнено та класифіковано перелік первинних документів з обліку витрат і виходу продукції зернових. Розглянуто схеми первинного обліку оприбуткування зерна. Внесено пропозиції щодо подальшого

вдосконалення первинного документування загалом та у зерновиробництві зокрема.

Ключові слова: бухгалтерський облік, первинний документ, первинний облік, зернові культури, облікова політика.

Hnatyshyn L., Prokopyshyn O., Chumak M. Organization of primary accounting in grain production

The article consolidates and classifies list of primary accounting documents on expenditures and output of products of grain crops. The authors reveal scheme of primary accounting of grain recognition. The work proposes ways of further improvement of primary accounting documents in general and in grain production in particular.

Key words: accounting, primary accounting document, primary accounting, grain crops, registration policy.

Гнатышин Л., Прокопышин О., Чумак М. Организация системы первичного учета в зернопроизводстве

Обобщен и классифицирован перечень первичных документов учета издержек и выхода продукции зерновых. Рассмотрены схемы первичного учета зерна. Внесены предложения относительно последующего усовершенствования первичного документирования.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, первичный документ, первичный учет, зерновые культуры, учетная политика.

ПОХІДНІ ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ: СУТНІСТЬ ТА ОБЛІКОВІ АСПЕКТИ

*Л. Петришин, к. е. н., Г. Сиротюк, к. е. н.
Львівський національний аграрний університет*

Постановка проблеми. Похідні фінансові інструменти на світових фінансових ринках визнані одними з кращих хеджувальних інструментів і відіграють значну роль у залученні інвестицій. Вони виступають індикаторами ринкової кон'юнктури й часто використовуються у розмаїтих стратегіях ризик-менеджменту. Управління ризиками на підприємствах пов'язане передусім зі змінами стратегії їх розвитку. Тому вітчизняні виробники все частіше для їх зменшення або подолання використовують у своїй діяльності деривативи (похідні фінансові інструменти). Найбільші компанії світу задіюють деривативи для управління своїми бізнес-ризиками і для їх хеджування, що підтверджено дослідженнями Міжнародної асоціації зі свопів та деривативів (International Swap and Derivatives Association (ISDA)), яка є найбільшою всесвітньою організацією з торгівлі фінансовими інструментами.

В Україні ринок деривативів нині перебуває на етапі становлення. Чинником, що гальмує його розвиток, є відсутність адекватного підходу до відображення операцій з цими інструментами в бухгалтерському обліку і звітності, оцінки їх вартості та операцій з ними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням деривативів як фінансових інструментів займалася значна кількість учених, як закордонних, так і вітчизняних: Р.У. Колб, О. Дегтярьова, Дж. Гоффман, П. Вільмонт, О. О. Бакаєв, В.В. Гоффе, В. Б. Гордон, В.С. Здреник та ін.

Зокрема В.С. Здреник досліджує проблематику відображення в обліку похідних фінансових інструментів, вказує на доцільність врахування фінансових інструментів під час оцінки фінансового стану підприємства [5]. Автор А.В. Шуліко пропонує відкриття низки аналітичних рахунків до субрахунка 03 «Контрактні зобов'язання», особливу увагу звертає на питання вдосконалення обліку деривативів та його автоматизації [14; 15]. Проте вивчення праць провідних науковців і нормативно-правових документів довело необхідність подальшого дослідження основних підходів до трактування економічної сутності деривативів та їх обліку.

Постановка завдання. Нашою метою стало висвітлення економічної сутності деривативів, огляд та аналіз існуючих методик обліку похідних фінансових інструментів.

Основними завданнями для досягнення поставленої мети є: провести теоретико-методологічний аналіз підходів до трактування сутності деривативів; проаналізувати існуючі методики обліку похідних фінансових інструментів.

Виклад основного матеріалу. Похідні фінансові інструменти – це інструменти, механізм випуску й обігу яких пов'язаний з купівлею-продажем певних фінансових чи матеріальних активів. Ціни на них встановлюються залежно від цін активів, які покладено в їх основу, останні називають базовими активами (цінні папери, відсоткові ставки, фондові індекси, товарні ресурси, дорогоцінні метали, іноземна валюта тощо).

На сьогодні відсутній єдиний підхід до трактування сутності похідних фінансових інструментів, що у свою чергу спричинює труднощі в застосуванні методики відображення операцій з використанням деривативів на рахунках бухгалтерського обліку. Похідні фінансові інструменти не розглядаються як самостійний об'єкт бухгалтерського обліку, а описуються в контексті існуючих тенденцій на ринку похідних інструментів. Тому для формування адекватного підходу варто передусім виходити з економічної сутності останніх.

Роберт У. Колб вважає, що фінансові деривативи становлять собою фінансові інструменти, в основі яких лежать інші, простіші фінансові інструменти, які, як правило, перебувають в обігу на спотовому ринку, наприклад акція чи облигація [1, с. 9].

Як зазначає І.А. Бланк, дериватив, похідний фінансовий інструмент – фінансовий документ стандартної форми, що належить до розряду «похідних цінних паперів» (цінних паперів другого порядку), який підтверджує право чи зобов'язання його власника купити чи продати цінні папери, валюту, товари чи нематеріальні активи на раніше визначених ним умовах в майбутньому періоді [3,

с. 532]. Підкреслює похідність вартості відповідного фінансового інструмента й О.М.Сохацька, яка визначає похідний фінансовий інструмент як строковий контракт, за яким вартісна оцінка зобов'язань або прав одного контрагента зафіксована, а іншого – залежить від вартості базового активу, тобто є похідною [9, с. 11]. До похідних фінансових інструментів Л.О. Примостка відносить контракти, які укладаються з метою перерозподілу фінансових ризиків і передбачають попередню фіксацію всіх умов проведення у майбутньому певної операції з інструментом, що є предметом угоди [7, с. 7].

Як доводить В.В. Гоффе, дериватив – похідний строковий фінансовий інструмент, який встановлює умови проведення операцій з активом, вартість якого лежить в його основі, не потребує початкових інвестицій та є ефективним інструментом зниження і перерозподілу ризиків [4].

Поділяємо думку В.С. Здреника, що під похідними фінансовими інструментами необхідно розуміти строкову угоду, вартість якої залежить від вартості предмета угоди та яка засвідчує право та (або) зобов'язання продати чи придбати предмет угоди в майбутньому на визначених раніше умовах [5, с. 7]. Таке визначення є найбільш прийнятним для подальшої розробки методики бухгалтерського обліку похідних фінансових інструментів, оскільки в ньому найповніше враховані специфічні ознаки похідних фінансових інструментів як об'єкта бухгалтерського обліку.

У Глосарії Комісії по строковій торгівлі – одного з регуляторів ринку похідних фінансових інструментів США – зазначено, що дериватив – фінансовий інструмент, що торгується на біржі чи поза нею, ціна якого залежить (походить) від вартості одного чи декількох базових активів – цінних паперів, індексів акцій, боргових інструментів, товарних цінностей, інших деривативів чи узгоджується з коливаннями цінних індексів та макроекономічних індикаторів. Деривативи мають торгові права і зобов'язання, засновані на базових активах, але не передають прямо власність [2].

В Україні господарські операції з похідними фінансовими інструментами регулює велика кількість нормативно-правових актів. Проте в них має місце низка неузгодженостей, які суперечать загальноприйнятим міжнародним нормам. Тому необхідним є прийняття Закону України «Про похідні фінансові інструменти», проект якого підготовлений Мінекономрозвитку (МЕРТ) за підтримки Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР). У цьому документі будуть визначені: терміни й сутність деривативів; передумови здійснення угод з похідними фінансовими інструментами як на біржі, так і поза нею; права та обов'язки сторін; перелік базових активів, вартість яких визначатиме ціну для похідних фінансових інструментів [8]. Зараз такі інструменти регулює Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про вимоги до стандартної (типової) форми деривативів» від 19 квітня 1999 року, а також Податковий кодекс, і тільки в частині їх оподаткування.

Основні принципи обліку похідних фінансових інструментів викладені в Міжнародних стандартах фінансової звітності, зокрема Міжнародному стандарті бухгалтерського обліку (далі – МСБО) 32 «Фінансові інструменти: подання» та МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка», а також у національному Положенні (стандарті) бухгалтерського обліку (далі – П(С)БО) 13 «Фінансові інструменти».

У П(С)БО 13 «Фінансові інструменти» вказується на те, що похідний фінансовий інструмент – це фінансовий інструмент, розрахунки за яким провадитимуться у майбутньому; вартість якого змінюється внаслідок змін відсоткової ставки, курсу цінних паперів, валютного курсу, індексу цін, кредитного рейтингу (індексу) або інших змінних, що є базисними; який не потребує початкових інвестицій [10].

Міжнародні стандарти не визначають ні формату інформації, яку слід розкривати, ні її місця у фінансових звітах. Щодо визнаних фінансових інструментів, то інформація подається окремим рядком в основній частині балансу. Відносно невизнаних фінансових інструментів інформація подається у Примітках або додаткових таблицях, які не є складовою фінансових звітів і становлять собою коментар до них щодо: аналізу обсягу використання фінансових інструментів, пов'язаних із ними ризиків та цілей діяльності, якій вони слугують; обговорення політики керівництва з питання контролю ризиків, пов'язаних із фінансовими інструментами, включаючи політику з таких питань, як хеджування доступності ризику, запобігання непотрібній концентрації ризику та вимоги до застави для зменшення кредитних ризиків [11].

Аналізуючи згадані стандарти, можна дійти висновку про те, що: деривативи оцінюються та відображаються в балансі за справедливою вартістю; зміна вартості деривативів може бути

позитивною (якщо від операції з таким інструментом в поточний момент очікується дохід) – в такому разі вона збільшує активи підприємства; зміна вартості деривативів може бути від’ємною (якщо від операції з ним у поточний момент очікуються збитки) – в такому разі вона зменшує активи підприємства (або збільшує зобов’язання).

Похідні фінансові інструменти складають ф’ючерсні контракти, форвардні контракти та інші похідні фінансові інструменти (опціони, відсоткові та валютні свопи). Оскільки всі вони пов’язані з виконанням певних дій протягом визначеного періоду часу або у визначений момент у майбутньому, їх ще називають строковими контрактами. Строкові контракти визначаються своїми специфікаціями – юридичними документами, в яких обумовлюється обсяг базового активу в одному контракті, термін виконання, валюта розрахунку, спосіб виконання (поставка активу чи розрахунки грошовими коштами) та інші характеристики.

Ф’ючерсні, форвардні та опціонні угоди можна розглядати як такі, що мають спільну основу. Усі вони пов’язані з купівлею-продажем певного активу у визначений момент у майбутньому за наперед обумовленою ціною. Цю ціну називають форвардною ціною на відміну від ціни продажу активу на реальному ринку в певний момент часу, яку називають поточною ринковою ціною.

Похідним фінансовим інструментам притаманні такі риси: розрахунки за ними провадитимуться у майбутньому; їх вартість змінюється внаслідок змін відсоткової ставки, курсу цінних паперів, валютного курсу, індексу цін, кредитного рейтингу або інших змінних, що є базисними.

В обліку похідні фінансові інструменти повинні відповідати визначенню фінансового інструмента, а саме: форвардний контракт визнається фінансовим активом або фінансовим зобов’язанням на дату виникнення зобов’язання щодо придбання або продажу предмета контракту; опціони визнаються фінансовими активами або фінансовими зобов’язаннями у разі укладення контракту між покупцем і продавцем.

У Наказі про облікову політику підприємства щодо операцій з похідними фінансовими інструментами мають бути зазначені такі елементи: складові похідних фінансових інструментів; порядок їх визнання та умови припинення визнання; первісна оцінка та порядок переоцінки; методика відображення на рахунках бухгалтерського обліку; порядок оформлення документації про відносини й стратегію хеджування; обґрунтування визнання доходів і витрат за операціями з похідними фінансовими інструментами; інвентаризація; порядок розкриття інформації про деривативи у формах зовнішньої (фінансової та податкової) та внутрішньої (управлінської) звітності.

На відміну від міжнародного законодавства, вітчизняні П(С)БО не розкривають вимог щодо відображення у фінансовій звітності операцій з похідними фінансовими інструментами. Ба більше, останні належать до групи «Контрактні зобов’язання», облік яких відповідно до Інструкції «Про затвердження Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов’язань і господарських операцій підприємств і організацій» ведеться на рахунку класу 0 «Позабалансові рахунки», а саме 03 «Контрактні зобов’язання» із відкриттям аналітичних рахунків за їх видами. При цьому поза балансом відображається лише вартість контракту, а будь-які зміни цієї вартості впливають на розмір доходів і витрат суб’єкта господарювання.

Відображення господарських операцій з похідними фінансовими інструментами на позабалансовому рахунку 03 «Контрактні зобов’язання» викликає суперечливі погляди науковців, тому що зобов’язання за похідними фінансовими інструментами не є умовними, оскільки в строкових контрактах прописані як терміни здійснення платежів, так і сума. Строкові угоди визнаються консенсуальними договорами, а тому виступати як умовні права або зобов’язання не можуть, у зв’язку з чим облік на позабалансових рахунках суперечить їх економічному й правовому змісту [5].

У П(С)БО 13 зазначено, що збільшення або зменшення балансової вартості фінансових інструментів, які не є об’єктом хеджування та оцінюються за справедливою вартістю, визнається іншими доходами або іншими витратами, що свідчить про їх відображення у Звіті про фінансові результати підприємства [10].

Інформацію про облік деривативів на фондовому ринку й типові бухгалтерські проведення за ними викладено у Методичних рекомендаціях з відображення у бухгалтерському обліку операцій з ф’ючерсними та опціонними контрактами учасниками фондового ринку [6].

Для обліку операцій з деривативами – ф’ючерсними та опціонними контрактами –

використовують такі рахунки: 31 – Рахунки в банках; 364 – «Розрахунки з покупцями та замовниками» Субрахунок розрахунків за гарантійним забезпеченням; 379 – «Розрахунки з іншими дебіторами» Субрахунок розрахунків за операціями з деривативами; 685 – «Розрахунки з іншими кредиторамі» Субрахунок розрахунків з клієнтами за операціями на строковому ринку; 719 – «Інші доходи від операційної діяльності» Субрахунок доходів за операціями з деривативами; Рахунок 9-го класу «Витрати діяльності» Субрахунок обліку біржових комісій на строковому ринку та субрахунок витрат за операціями з деривативами; 949 – «Інші витрати операційної діяльності» Субрахунок витрат за операціями з деривативами.

Для відображення в бухгалтерському обліку строкових угод первинним документом може виступати «Акт про здійснення операції з похідним фінансовим інструментом», який складатимуть у двох примірниках. На підставі цього документа бухгалтерська служба підприємства зможе оформити документ хеджування.

Контракти на деривативи хеджування укладаються з метою компенсації впливу ризиків, що впливають з очікуваних майбутніх операцій. Ці деривативи обліковують за методом, який називають обліком хеджування. За цим методом прибутки або збитки від деривативів, які хеджуються, реалізуються разом із прибутками або збитками від активів, які хеджуються.

Хеджування – застосування одного чи декількох інструментів хеджування з метою повної чи часткової компенсації змін справедливої вартості об'єкта хеджування або пов'язаного з ним грошового потоку.

Інструмент хеджування – похідний фінансовий інструмент, фінансовий актив або фінансове зобов'язання, справедлива вартість яких і грошові потоки від яких, як очікується, компенсують зміни справедливої вартості або потоку грошових коштів об'єкта хеджування.

Облік хеджування здійснюється у разі наявності таких умов: на початку хеджування оформлена документація про відносини хеджування, цілі управління ризиком, про стратегію цього виду хеджування. Документація має визначати: інструмент хеджування, сутність ризику, що хеджується, та спосіб оцінки ефективності інструмента хеджування; очікується, що значення коефіцієнта ефективності хеджування буде в межах 0,8 - 1,25; справедливу вартість або грошові потоки від об'єкта хеджування та справедливу вартість інструмента хеджування можна достовірно оцінити; існує висока ймовірність здійснення прогнозованої операції, яка є об'єктом хеджування грошових потоків; на основі постійної оцінки ефективності хеджування протягом звітного періоду встановлено фактичне значення коефіцієнта ефективності хеджування в межах 0,8 – 1,25.

Деривативи, які не відповідають цим умовам, класифікують як спекулятивні (торгові). За визначенням, контракти на спекулятивні деривативи укладають з метою отримання майбутнього доходу від очікуваної зміни ринкової ціни активів або базових відсоткових ставок чи індексів, які лежать в основі контракту.

Деривативи в обліку оцінюють за справедливою вартістю. Зміни останньої визнають іншими доходами або іншими витратами (крім обліку хеджування грошових потоків, згідно з яким зміни балансової вартості об'єкта хеджування відображають зміною власного капіталу (у частині переоцінки фінансових інструментів)). Справедливою вартістю деривативів, які обертаються на біржі, буде їх поточна ринкова вартість. Щодо вартості деривативів, які обертаються на позабіржовому ринку (безпосередньо між сторонами контракту), то їх справедливу ціну повинно встановлювати підприємство.

Справедлива вартість фінансових інструментів відображає ринкову оцінку теперішньої вартості чистих майбутніх грошових потоків, втілених у них, для відображення як поточних відсоткових ставок, так і ринкових оцінок ризиків того, що такі грошові потоки не існуватимуть. Саме тому найпоширенішим методом визначення справедливої вартості деривативних інструментів, де відсутні ринкові квоти, є дисконтування очікуваних чистих грошових потоків із застосуванням поточних відсоткових ставок і чинників ризику.

Висновки. Отже, впровадження ринку деривативів зменшить економічні ризики підприємства, підвищить інформативність товарного, валютного і фондового ринку, створить сприятливі умови для розвитку біржової торгівлі похідними інструментами, що сприятиме інтеграції України в європейський та світові ринки.

Для вдосконалення організації обліку похідних фінансових інструментів доцільно забезпечити

правильність процедури їх відображення від первинного обліку до форм фінансової звітності. У Наказі про облікову політику підприємства необхідно висвітлити елементи всіх операцій з похідними фінансовими інструментами. Примітки до річної фінансової звітності слід доповнити розділом XVI «Деривативи», який забезпечить користувачів усією необхідною інформацією про них. Перспективи подальших досліджень: вивчення проблем обліку похідних фінансових інструментів, оцінки ризиків та управління ними.

Бібліографічний список

1. Kolb R. W. Financial Derivatives // R. W. Kolb. – N.Y., London etc. : New York Institute of Finance, 1993. – P. 1.
2. The CFTC Glossary: A Layman's Guide to the Language of the Futures Industry. – [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.cftc.gov.10>.
3. Бланк И.А. Основы финансового менеджмента / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, Эльга, 2001. – Т. 1. – 592 с.
4. Гоффе В. В. Ринок деривативів: зарубіжний досвід та перспективи розвитку в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук / Гоффе В. В. – К. : Київський економічний університет, 2005. – 24 с.
5. Здреник В.С. Бухгалтерський облік і контроль операцій з похідними фінансовими інструментами : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук / Здреник В. С. – Житомир : Житомирський державний технологічний університет, 2010. – 20 с.
6. Методичні рекомендації з відображення у бухгалтерському обліку операцій з ф'ючерсними та опціонними контрактами учасниками фондового ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://magazine.faaaf.org.ua/content/view/1409/37/>.
7. Примостка Л. О. Фінансові деривативи: аналітичні та облікові аспекти : монографія / Л. О. Примостка. – К. : КНЕУ, 2001. — 263 с.
8. Проект Закону України «Про похідні фінансові інструменти (деривативи)» 14.06.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=210459&cat_id=32862.
9. Сохацька О.М. Ф'ючерсні ринки: глобальні тенденції та становлення в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора екон. – Тернопіль : Тернопільська академія народного господарства, 2003. – 38 с.
10. Фінансові інструменти : Положення (стандарт) бухгалтерського обліку №13, затверджене наказом Міністерства фінансів України №559 від 30.11.2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z1050>.
11. Фінансові інструменти: визнання та оцінка : Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку № 39 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/document/237506/42_IAS39_IFRS_2009_GVT.pdf.
12. Фінансові інструменти: представлення інформації : Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку № 32 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/document/237500/36_IAS32_IFRS_2009_GVT.pdf.
13. Фінансові інструменти: розкриття : Міжнародний стандарт фінансової звітності № 7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/document/237443/14_IFRS7_IFRS_2009_GVT.pdf.
14. Шуліко А. О. Автоматизація бухгалтерського обліку товарних деривативів / А. О. Шуліко // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: економіка. Удосконалення обліку, аналізу, аудиту і звітності в сучасних умовах глобалізаційних процесів у світовій економіці. – 2010. – Спецвипуск 29, ч.2. – С. 104–108.
15. Шуліко А. О. Шляхи вдосконалення обліку операцій з деривативами на сучасному етапі економіко-правового розвитку України / А. О. Шуліко // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2008. – № 10 (128), ч. 2.

Петришин Л., Сиротюк Г. Похідні фінансові інструменти: сутність та облікові аспекти

Розглянуто підходи до визначення економічної сутності деривативів у системі фінансових інструментів. Досліджено організацію і методика бухгалтерського обліку похідних фінансових інструментів на основі теоретичного обґрунтування та вивчення проблемних питань відображення в бухгалтерському обліку операцій за їх участю. Визначено елементи облікової політики щодо похідних фінансових інструментів.

Ключові слова: похідні фінансові інструменти, деривативи, хеджування, бухгалтерський облік операцій з похідними фінансовими інструментами.

Petryshyn L., Syrotyuk A. Derivative financial instruments: essence and accounting aspects

Basic approaches of determination of economic essence of derivatives in the system of financial instruments are considered in the article. Investigational organization and methods of accounting for derivative instruments on the basis of theoretical grounding and study of the problematic issues of reflecting the corresponding transactions in accounting. The elements of accounting policy towards derivative instruments have been determined.

Key words: derivative instruments, derivatives, hedging, accounting for transactions with derivative

instruments.

Петришин Л., Сиротюк А. Производные финансовые инструменты: сущность и учетные аспекты

Рассмотрены подходы к определению экономической сущности деривативов в системе финансовых инструментов. Исследованы организация и формирование методического подхода к бухгалтерскому учету операций с производными финансовыми инструментами на основе теоретического обоснования и изучения проблемных вопросов отражения операций с их участием в системе бухгалтерского учета. Обоснованы элементы учетной политики и обязанности бухгалтера по учету производных финансовых инструментов.

Ключевые слова: производные финансовые инструменты, деривативы, хеджирование, бухгалтерский учет операций с производными финансовыми инструментами.

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ КОНТРОЛЬНО-АУДИТОРСЬКИХ ПРОЦЕДУР БЕЗПЕЧНОСТІ ТА ЯКОСТІ ПРОДУКЦІЇ

*О. Лиса, к. т. н., Р. Андрушко, к. е. н.
Львівський національний аграрний університет*

Постановка проблеми В умовах зростання кількості населення земної кулі, а отже, й попиту на продукти харчування важливого значення набуває розвиток агропромислового комплексу. Він є важливою складовою української економіки і саме з його продукцією багата на природні ресурси Україна може виходити на світовий ринок. Проте на сьогодні експортний потенціал сільськогосподарської продукції нашої держави є недостатнім. Значною мірою такий стан речей зумовлений тим, що в Україні у виробництві продукції дотримуються не міжнародних стандартів якості та безпеки харчових продуктів, а встановлених Державних стандартів України (ДСТУ) і технічних умов (ТУ), які відповідно до законодавства повинні містити вимоги не нижчі, ніж передбачені у ДСТУ. Водночас підприємства агропромислового комплексу, які хочуть орієнтуватися на ринок ЄС, повинні впроваджувати і виконувати вимоги, викладені у міжнародних та європейських стандартах. І, звичайно, їх перевірятимуть відповідні європейські структури з питань безпеки та якості продукції. Підтвердження відповідності безпеки та якості продукції можна одержати лише за результатами контрольно-аудиторських процедур. Тому актуальним є розкриття суті й специфіки останніх, їх нормативно-правового забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями гармонізації державних стандартів України щодо безпеки та якості продукції з міжнародними та європейськими стандартами особливо інтенсивно займаються після вступу України до СОТ. Зокрема згармонізовані національні нормативні документи серії 22000 «Системи управління безпекою харчових продуктів» [2], 9000 «Системи управління якістю» та 14000 «Системи екологічного менеджменту». Ці стандарти пов'язані між собою.

У ДСТУ ISO 9000-2007 викладено основні положення системи управління якістю і, зокрема, вказано, що для визначення ступеня виконання вимог доцільно застосовувати аудит [6, с. 12]. Проблема внутрішнього аудиту безпеки та якості харчової продукції присвячені праці [3; 4]. Проте на сьогодні є низка невирішених питань стосовно узгодженості національних нормативних актів з європейськими та міжнародними актами щодо безпеки та якості харчових продуктів, стосовно специфіки проведення контрольно-аудиторських процедур на підтвердження безпеки та рівня якості продукції у сільськогосподарських підприємствах різних організаційно-правових форм.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є висвітлення контрольно-аудиторських процедур стосовно безпеки та якості харчових продуктів й аналіз законодавчо-нормативної бази їх регулювання.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Закону України «Про безпеку та якість харчових продуктів» безпеку харчового продукту – це його стан, що є результатом виробничої діяльності та обігу, які здійснюються з дотриманням вимог, установлених санітарними заходами та/або технічними регламентами, й забезпечують впевненість у тому, що харчовий продукт не завдасть шкоди здоров'ю людини (споживача), якщо він спожитий за призначенням [1]. Контроль безпеки та якості сільськогосподарських продуктів в Україні сьогодні зазвичай здійснюють у готовій продукції, тобто ведеться фрагментарно, не враховуючи аналіз небезпечних чинників. На міжнародному рівні контроль безпеки та аудит якості продукції створюються на основі аналізу ризиків і контролю в критичних точках технологічного процесу (система HACCP – Hazard Analysis and Critical Control Points – Аналіз ризиків і критичні точки контролю) [5, с. 4]. Поетапне впровадження системи HACCP у харчових підприємствах України почалося з 1 липня 2003 року, а у сільськогосподарських – лише у 2013 році. Суть цієї системи ґрунтується на таких принципах: проведення аналізу ризиків, ідентифікація критичних точок контролю, встановлення критичних меж для кожної точки, встановлення вимог до моніторингу критичних точок контролю, розробка коригувальних дій, встановлення процедури ведення записів перевірки системи HACCP [5]. Тобто враховуються всі чинники на всіх етапах виробничого ланцюга. Відповідальність за безпеку

харчових продуктів повністю покладається на виробників, а офіційний контроль базується на принципах аудиту. Принцип покладання повної відповідальності на виробників є ефективним тільки за наявності чіткого державного контролю, який організують з метою впровадження на практиці вимог чинного законодавства і перевірки (верифікації) того, що вимоги виконуються в процесі виробництва та збуту продукції. Водночас державний контроль стосується лише безпечності харчових продуктів. Для декларування показників якості харчових продуктів проводять аудит якості продукції. Проте у країнах – членах ЄС, крім державного контролю безпечності харчових продуктів, який зобов'язані запроваджувати національні органи виконавчої влади, для підвищення його ефективності задіяні системи аудиторських перевірок. Програмами останніх передбачено аналіз ефективності систем державного контролю. У процесі аудиту обстежують окремі підприємства на предмет відповідності роботи вимогам стандартів. Причому обстежують не тільки ті, які безпосередньо виготовляють харчову продукцію, а й ті, продукцію яких використовують для забезпечення виробничого процесу харчових та аграрних підприємств. Отож, аудиту підлягають нерозривно всі частини харчового ланцюга і споживачі отримують точну й достовірну інформацію про безпечність харчового продукту. В Україні такий аудит не проводять, обмежуються лише контролем безпечності готової продукції, а не всього процесу її виготовлення. Аудит якості продукції в Україні також ще на стадії становлення. З огляду на це доцільно скористатися досвідом країн – членів ЄС щодо такого контролю якості продукції.

Для просування сільськогосподарської продукції на світові ринки необхідно встановити єдині системи контролю за безпечністю та якістю харчових продуктів. Насамперед потрібно узгодити нормативно-правові акти безпечності та якості продукції. Стандарт ISO 22000:2005 узгоджено зі стандартами серії 14000 (в питаннях екологічного декларування) та серії 9000 (в питаннях управління якістю). Він поєднує принципи HACCP і кроки її застосування, розроблені Комісією Codex Alimentarius. За допомогою вимог, які можна піддати аудиту, стандарт поєднує план HACCP з програмами-передумовами [2]. Аналіз нормативних документів свідчить, що протягом останніх років міжнародні нормативні документи серії 22000 розвиваються швидшими темпами, ніж інші групи міжнародних та європейських нормативних документів класу 67 «Food technology», а отже, з ними потрібно узгоджувати національні нормативні документи з безпеки харчових продуктів. Крім того, необхідно постійно аналізувати оновлювані європейські нормативні документи (зокрема Регламенти ЄС) для виявлення тенденцій їх розвитку, відповідно ці тенденції мають бути відображені в національних нормативних документах.

Метою контрольно-аудиторських заходів щодо безпечності та якості сільськогосподарської продукції є визначення рівня виконання стандартів серій 22000 та 9000, особливо в частині ідентифікації критичних контрольних точок і надання рекомендацій керівництву з питань коригувальних дій. Аудит якості проводять на відповідність стандарту ISO 9001.

Одним із найважливіших питань аудиту якості харчової продукції є перевірка дотримання вимог стандартів, оскільки їх недотримання не дає змоги застосувати принцип постійного поліпшення якості продукції.

На першому етапі аудиту якості потрібно скласти загальний перелік стандартів підприємства за кожним структурним підрозділом. Враховуючи нормативні документи, для аудиту на конкретних підприємствах потрібно розробити стандарти останніх або процедури з якості, які містили б вимоги до виконання робіт безпосередньо на підприємстві, вимоги до постачання виробничих ресурсів, вимоги до моніторингу виконання та вдосконалення процесів.

Далі за кожним пунктом загального переліку стандартів підприємства потрібно скласти опис вимог. Також необхідно розробити критерії оцінювання вказаних вимог, які повинні бути конкретними та однозначними. Якщо вимоги характеризуються нечисловими показниками, то доцільно застосовувати свідчення аудиту [4]. Необхідно вибірково методом аналізувати кожну процедуру з якості за кількісним показником або за свідченнями аудиту, розрахувавши при цьому відсоток виконання кожної вимоги. Загальний показник виконання вимог визна-чають як середнє арифметичне значення показників виконання всіх вимог. Проте, якщо вимоги мають різну вагу (критичні для якості), то доцільно загальний показник обчислювати як середньозважене значення показників, увівши відповідні вагові коефіцієнти на виконання вимог.

Наступним етапом є порівняння запланованого та фактичного виконання робіт. За результатами перевірки розраховують показники виконання вимог, узагальнюють результати аудиту й подають рекомендації щодо поліпшення якості продукції.

Для проведення аудиту якості продукції доцільно використовувати такі документи:

- а) настанови з якості – документи, які надають інформацію внутрішнім і зовнішнім користувачам про систему управління якістю підприємства;
- б) програми якості – документи, які описують, як на підприємстві застосовують систему управління якістю до певних видів продукції;
- в) технічні умови – документи, в яких викладено вимоги підприємства до характеристик продукції;
- г) методичні настанови – документи, в яких вказано рекомендації до виробництва продукції;
- д) методики, робочі інструкції – документи, які містять інформацію про порядок виконання робіт;
- е) протоколи – документи, які містять результати проведених досліджень.

Робочі документи аудитора повинні містити загальні вимоги до процесу, деталізовані вимоги до нього (критичні для якості), показники виконання вимог, розрахунок загальних показників виконання вимог.

Висновки. З метою виходу України на міжнародні ринки необхідно посилити контроль за безпечністю та якістю всієї сільськогосподарської продукції, особливо харчових продуктів. Для цього треба на сільськогосподарських і харчових підприємствах впроваджувати систему НАССР, посилити державний контроль за безпечністю харчових продуктів, проводити аудиторські перевірки ефективності систем державного контролю за безпечністю харчових продуктів, проводити аудит якості сільськогосподарської продукції. На державному рівні необхідно проводити роботу з узгодження національних нормативних документів з безпеки харчових продуктів із міжнародними та європейськими нормативними документами, постійно аналізувати оновлювані європейські нормативні документи для виявлення тенденцій їх розвитку, відповідно ці тенденції мають бути відображені в національних нормативних документах.

Аудит якості має ґрунтуватися на кількісному оцінюванні процедур з якості, які б містили вимоги до виконання робіт безпосередньо на підприємстві, до постачання виробничих ресурсів, до моніторингу виконання та вдосконалення процесів. Для проведення аудиту якості продукції доцільно використовувати настанови з якості, програми якості, технічні умови підприємства, методичні настанови, методики, робочі інструкції, протоколи. Робочі документи аудитора повинні містити загальні вимоги до процесу, деталізовані вимоги до нього (критичні для якості), показники виконання вимог, розрахунок загальних показників виконання вимог.

Бібліографічний список

1. Закон України «Про безпечність та якість харчових продуктів» від 23.12.1997 №771/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%DO%B2%D1%80>.
2. ISO 22000:2005 Food safety management systems – Requirements for any organization in the food chain (Системи управління безпечністю харчових продуктів – Вимоги до будь-яких організацій харчового ланцюга) [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.iso.org/iso/ru/catalogue_detail?csnumber=35466.
3. Коваль Г. Методика внутрішнього аудиту якості / Г. Коваль, Л. Аксьонова // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2013. – №1. – С. 44-48.
4. Настанови щодо здійснення аудитів систем управління якістю і (або) екологічного управління (ISO 19011:2002, IDT) : ДСТУ ISO 19011:2003. – [Чинний від 2004-07-01]. – К. : Держспоживстандарт України, 2004. – 25 с. – (Національний стандарт України).
5. Система НАССР. Hazard Analysis and Critical Control Point. – Львів : Леонорм, 2003. – 216 с.
6. Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів : ДСТУ ISO 9000:2007. – [Чинний від 2008-01-01]. – К. : Держстандарт України, 2008. – 35 с. – (Державний стандарт України).
7. Кулаковська Л. П. Організація і методика аудиту : навч. посіб. / Л. Кулаковська, Ю. Піча. / – К. : Каравела, 2004. – 568 с.

Лиса О., Андрушко Р. Актуальні аспекти контрольно-аудиторських процедур безпечності та якості продукції

Підприємства агропромислового комплексу повинні орієнтуватися на ринок ЄС і мають впроваджувати

й виконувати вимоги, викладені в міжнародних та європейських стандартах з безпечності та якості харчових продуктів. Підтвердження відповідності безпечності та якості продукції можна одержати лише за результатами контрольно-аудиторських процедур. Наведено дані про міжнародні нормативні документи з безпечності та якості харчових продуктів, запропоновано методика аудиту якості продукції.

Ключові слова: контроль, аудит безпечності, аудит якості, система НАССР, настанови з якості, програми якості, процедури з якості, свідоцтва аудиту.

Lysa O., Andrushko R. Key aspects of control and safety audit procedures and quality

Agricultural enterprises should focus on the EU market and are expected to implement and comply with the requirements set out in international and European standards of safety and quality of food. Conformity assessment of safety and quality can be obtained only by the results of control and audit procedures. The article presents information on international regulations on safety and quality of food, the method of audit quality products.

Key words: control, security audit, safety audit quality, HACCP system, a quality manual, quality programs, quality procedures, audit certificates.

Лыса О., Андрушко Р. Актуальные аспекты контрольно-аудиторских процедур безопасности и качества продукции

Предприятия агропромышленного комплекса должны ориентироваться на рынок ЕС, внедрять и выполнять требования, изложенные в международных и европейских стандартах по безопасности и качеству пищевых продуктов. Подтверждение соответствия безопасности и качества продукции можно получить только по результатам контрольно-аудиторских процедур. Приведены данные о международных нормативных документах по безопасности и качеству пищевых продуктов, предложена методика аудита качества продукции.

Ключевые слова: контроль, аудит безопасности, аудит качества, система НАССР, руководства по качеству, программы качества, процедуры качества, свидетельства аудита.

ОРГАНІЗАЦІЯ ОБЛІКУ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ОБСЛУГОВУЮЧИХ КООПЕРАТИВАХ

А. Бурак, к. е. н.

Львівський національний аграрний університет

Постановка проблеми. Аграрний сектор посідає одне з важливих місць у структурі економіки України. Зусиллями держави та науковців, спрямованими на розвиток сільськогосподарських товаровиробників, особливо невеликих суб'єктів господарювання (господарств населення та малих підприємств), відроджено кооперативний рух. Основний наголос робиться на взаємодію цих суб'єктів у формі обслуговуючого кооперативу як додаткової організації з неприбутковим статусом, що полегшує діяльність кожного члена такого об'єднання. У свою чергу із розвитком обслуговуючих кооперативів постають проблемні питання щодо організації та ведення обліку в них, як із боку самих учасників, так і контролюючих органів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Діяльність сільськогосподарських товаровиробників та їх взаємодію у вигляді об'єднань, особливо у формі кооперативів, досліджували М. Туган-Барановський, Є. Храпливий, В. Зіновчук, М. Малік, Г. Черевко та інші економісти.

Питаннями теорії та методології обліку в аграрних формуваннях перейма-лися Ф. Бутинець, В. Жук, В. Завгородній, Г. Кірейцев, Ю. Кірсанова, В. Лангазова, І. Сардачук та інші дослідники. Водночас у сільськогосподарських обслуговуючих кооперативах організація та ведення обліку пов'язані з численними проблемами. Малоопрацьованими залишаються питання відображення операцій з обліку в сільськогосподарських обслуговуючих кооперативах, а саме формування капіталу із врахуванням змін в обліку, що засвідчує актуальність теми дослідження.

Постановка завдання. Ми мали на меті розробити науково обґрунтовані пропозиції щодо удосконалення організації обліку в сільськогосподарських обслуговуючих кооперативах.

Виклад основного матеріалу. Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи – специфічна форма господарювання, яка відрізняється від інших суб'єктів діяльності на аграрному ринку. Особливість полягає в тому, що метою їх діяльності є не отримання прибутку, а зменшення витрат і водночас збільшення доходів власних членів. Участь у кооперативі забезпечує доступ до матеріально-технічних ресурсів, виробничих послуг і каналів збуту продукції. Такі перспективи виникають лише внаслідок об'єднання зусиль виробників сільськогосподарської продукції, чого кожен окремо не в змозі досягти.

Кооператив як форму господарювання вважаємо складною структурою, особливо в її утворенні. Сьогодні виробники сільськогосподарської продукції, які можуть організуватися в обслуговуючий кооператив, зіштовхуються з низкою проблем. Насамперед це пов'язано з реєстрацією кооперативу, особливо в органах податкової служби, які не хочуть визнавати неприбутковий статус кооперативу. Наступна проблема виникає щодо ведення обліку в обслуговуючому кооперативі як неприбутковій організації. Оскільки перша проблема пов'язана із зовнішнім середовищем, то друга стосується лише внутрішнього середовища кооперативу.

Враховуючи специфічність діяльності сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу як неприбуткової форми господарювання, в його статуті передбачається формування фондів, а саме: пайового, резервного, неподільного та спеціального.

Пайовий фонд – майно кооперативу, що формується за рахунок паїв (у тому числі додаткових) членів та асоційованих членів кооперативу. Неподільний фонд створюється в обов'язковому порядку і формується за рахунок вступних внесків та відрахувань від доходу кооперативу. Він не може бути розподілений між членами кооперативу, крім випадків, передбачених законом. Порядок відрахувань до неподільного фонду частини доходу визначається статутом кооперативу. Резервний фонд створюється за рахунок відрахувань від доходу кооперативу, перерозподілу неподільного фонду, пожертвувань, безповоротної фінансової допомоги та за рахунок інших не заборонених законом надходжень для покриття можливих витрат (збитків). Спеціальний фонд створюється за рахунок цільових внесків членів кооперативу та інших передбачених законом надходжень для забезпечення його статутної діяльності та використовується за рішенням органів управління кооперативу [6].

Розмір паю члена кооперативу залежить від фактичного його внеску до пайового фонду. Паї, в тому числі резервного і спеціального фондів, є персоніфікованими і в сумі визначають загальну частку кожного члена кооперативу в майні останнього [6].

У зв'язку з тим, що переважна більшість сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів є малими підприємствами, у своїй діяльності вони корис-туються Планом рахунків для суб'єктів малого підприємництва, яким для обліку власного капіталу передбачається лише один рахунок – 40 „Власний капітал”. Проте, беручи до уваги особливості організаційно-правової форми господарювання обслуговуючих кооперативів, для обліку й узагальнення інформації про фактичне внесення пайових внесків членів кооперативу потрібно застосовувати рахунок 41 «Пайовий капітал» [2]. Рахунок 40 «Власний капітал» у спрощеному плані рахунків призначений для обліку та узагальнення інформації про статутний, пайовий, додатковий, у дооцінках, резервний, неоплачений і вилучений капітали. Враховуючи зміни, які відбулися в обліку, особливо в Плані рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [4], для обліку власного капіталу використовують рахунок 40 «Зареєстрований (пайовий) капітал» із такими субрахунками: 401 «Статутний капітал»; 402 «Пайовий капітал»; 403 «Інший зареєстрований капітал»; 404 «Внески до незареєстрованого статутного капіталу».

Як вважає В.В. Лангазова, з метою відокремлення обов'язкових і додаткових пайових внесків доцільно в сільськогосподарських обслуговуючих кооперативах ввести субрахунки 411 «Обов'язкові пайові внески» і 412 «Додаткові пайові внески». Крім того, в кожному субрахунку необхідно виокремити внески членів кооперативу й асоційованих членів, оскільки останні у разі припинення діяльності кооперативу мають право на першочергове отримання свого паю. Для обліку та узагальнення інформації про вступні внески членів кооперативу у грошовій формі для створення неподільного капіталу доцільно застосовувати рахунок 42 «Додатковий капітал», субрахунок 421 «Неподільний капітал» [2]. Найчастіше грошовий еквівалент цих паїв входить до розміру пайового капіталу кооперативу, тобто відкриваються субрахунки до рахунка 41 «Пайовий капітал» під назвою «безоплатно отримані паї» та «невитребовані паї». Такий порядок обліку є помилковим, адже безпідставно завищується сума пайового капіталу й облікова інформація не є достовірною, що у свою чергу сприяє прийняттю помилкових управлінських рішень. Ми погоджуємося з думкою І.І. Сардачук, що для обліку вартості безкоштовно отриманого майна (необоротних активів) призначено рахунок 42 «Додатковий капітал», а безоплатно отримані оборотні активи, які є у складі майнових паїв, слід визнавати доходами [8]. Крім того, вважаємо, що має використовуватися рахунок 42 «Додатковий капітал», проте згідно з нововведеннями в обліку кооперативів мають застосовуватися такі субрахунки: 422 «Інший вкладений капітал»; 424 «Безоплатно одержані необоротні активи»; 425 «Інший додатковий капітал». Це дасть змогу чітко скоординувати внесення та витрачання коштів у тому чи іншому фонді кооперативу. Тому для власної зручності, щоб запобігти помилкам у збільшенні коштів в одному фонді, а відповідно недостатчі в іншому, що може вплинути на формування фінансової звітності та розрахунки з членами кооперативу, доцільніше використовувати повний план рахунків.

У разі виходу, виключення з кооперативу чи його ліквідації фізична чи юридична особа, яка внесла свій майновий пай у формі земельної ділянки, отримує лише його лише в такій, тобто в натурі (на місцевості). У разі ліквідації кооперативу майновий пай у формі земельної ділянки не може бути використаний для виплати заробітної плати працівникам, виконання зобов'язань перед бюджетом, банками та іншими кредиторами [7]. Беззаперечно використання обліку в кооперативах пов'язане із рахунком 45 «Вилучений капітал», субрахунком 452 «Вилучені вклади й паї». Аналітичний облік вилученого капіталу ведеться за видами вкладів і паїв.

Висновки. У процесі аналізу організації облікової політики у сільськогосподарських обслуговуючих кооперативах визначено основні проблемні ділянки.

Відповідно до змін у Плані рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій для обліку власного капіталу використовується рахунок 40 «Зареєстрований (пайовий) капітал»; додаткового капіталу – рахунок 42 «Додатковий капітал». На випадок виходу з кооперативу його членів пропонуємо використовувати рахунок 452 «Вилучені вклади й паї».

Отже, за окремими класами плану рахунків для обліку в кооперативах використовується

значна кількість рахунків і субрахунків для запобігання розбіжностям і помилкам у формуванні фінансової звітності доцільніше використовувати повний план рахунків.

Бібліографічний список

1. Кірсанова Ю. Практичні поради з питань бухгалтерського обліку та звітності в обслуговуючих кооперативах : посібник / Ю. Кірсанова. – К. : Софія, 2012. – 140 с.
2. Лангазова В. В. Організація обліку в сільськогосподарських обслуговуючих кооперативах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук / В. В. Лангазова. – К., 2004. – 22 с.
3. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій від 30 листопада 1999 р. № 291 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>.
4. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств : наказ Міністерства України від 09.12.2011 № 1591 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1557-11>.
5. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.
6. Про кооперацію : Закон України від 10.07.2003 № 1087-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1087-15>.
7. Про сільськогосподарську кооперацію : Закон України від 17.07.1997 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : № 469/97-ВР <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/469/97>.
8. Сардачук І. І. Облік і контроль власності у сільськогосподарських виробничих кооперативах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук / І. І. Сардачук. – К., 2004. – 21 с.

Бурак А. Організація обліку власного капіталу в сільськогосподарських обслуговуючих кооперативах

Проаналізовано облікову політику в сільськогосподарських обслуговуючих кооперативах. Визначено основні проблемні ділянки ведення обліку. Серед них виділено формування фондів та вилучення паїв. Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення організації обліку власного капіталу в сільськогосподарських обслуговуючих кооперативах.

Ключові слова: сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, організація обліку, фонди кооперативу, власний капітал.

Burak A. Organization of equity accounting in the agricultural service cooperatives

Accounting policies is analyzed in agricultural service cooperatives. The main problem areas of accounting are defined. Among them there are selected the formation of funds and withdrawal of shares. Suggestions are formed for improving the organization of equity accounting in agricultural service cooperatives.

Key words: agricultural service cooperative, organization of accounting, cooperative funds, equity.

Бурак А. Организация учета собственного капитала в сельскохозяйственных обслуживающих кооперативах

Проанализирована учетная политика в сельскохозяйственных обслуживающих кооперативах. Определены основные проблемные участки ведения учета в кооперативах. Среди них выделены формирование фондов и изъятие паев. Сформулированы предложения по совершенствованию организации учета собственного капитала в сельскохозяйственных обслуживающих кооперативах.

Ключевые слова: сельскохозяйственный обслуживающий кооператив, организация учета, фонды кооператива, собственный капитал.

ПОЛІПШЕННЯ ФІНАНСОВОГО СТАНУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ЗА РАХУНОК ЗАСТОСУВАННЯ БІРЖОВОЇ Ф'ЮЧЕРСНОЇ ТОРГІВЛІ

О. Садура, к. е. н.

Львівський національний аграрний університет

Постановка проблеми. На сьогодні фінансовий стан сільськогосподарських підприємств є вкрай нестабільний. На це впливає низка чинників, як внутрішніх, так і зовнішніх. Зокрема у зв'язку зі сезонністю сільськогосподарського виробництва виникає необхідність застосування такої форми фінансування, як кредитування чи авансування виробництва. Формою такого явища є надання банком кредиту сільськогосподарському товаровиробнику. Проте за несвоєчасне повернення кредитів, неоплату вартості послуг банки часто відмовляють у кредитах аграрному сектору. З огляду на це зараз виникла необхідність у застосуванні біржової ф'ючерсної торгівлі на аграрному ринку та її розвитку в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми фінансового стану сільськогосподарських підприємств висвітлені в різних аспектах у наукових працях В. Андрійчука, М. Дем'яненка, О. Кашенко, С. Кручка, Б. Пасхавера, А. Поддєрьо-гіна, П. Саблука та багатьох інших вітчизняних учених. Водночас складність і багатогранність питань, пов'язаних із вдосконаленням фінансового стану підприємств аграрного сектору, вивченням впливу чинників на фінансові результати їх діяльності, удосконаленням механізму фінансових відносин зумовлюють необхідність подальших досліджень.

Постановка завдання. Мета нашого дослідження обґрунтувати доцільність застосування біржової ф'ючерсної торгівлі як одного з основних шляхів покращання фінансового стану сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу. Фінансовий стан підприємства є його узагальнюючою якісною характеристикою, дзеркалом, що відображає його поточний ринковий стан. Крім того, оперуючи граничними значеннями показників, аналіз фінансового стану дає змогу судити про фактичну фінансову ситуацію, що склалася на підприємстві. За результатами часткової оцінки фінансового стану підприємства можна дійти висновку і про ефективність використання фінансових ресурсів.

Стратегія розвитку підприємства – це покращання розвитку підприємства, тобто нормалізація його фінансового стану. Найважливіше завдання – усунення неплатоспроможності, бо, коли підприємство може своєчасно погасити власні борги перед кредиторами, це свідчить про встановлення системи розрахунків і попереджує виникнення процедури банкрутства. Хоч неплатоспроможність підприємства можна усунути за рахунок низки фінансових заходів, чинники, які призвели до неї, можуть залишитися без змін. Тому слід звернути увагу на фінансову стійкість підприємства.

Сьогодні в Україні фінансовий стан, а отже, й платоспроможність сільськогосподарських підприємств є вкрай критичними, тому господарства не в змозі своєчасно повертати кредити, а тим паче, оплачувати вартість послуг. З огляду на це банки відмовляють у кредитах аграрному сектору.

Сільськогосподарський виробник як господарський агент найбільше страждає від нерозвиненої структури біржового ринку. Адже саме завдяки системі біржової торгівлі він може визначитися, що йому вигідно вирощувати, постачати на ринок і в яких обсягах [2, с. 55].

Через недосконалість нормативно-правової бази з питань організації біржової діяльності, особливо укладення строкових контрактів, роздробленість сільського господарства, кризовий стан більшої частини сільськогосподарських підприємств, низький рівень товарності вітчизняної аграрної продукції, практичну відсутність біржової інфраструктури в нашій державі біржова торгівля не вийшла на належний рівень. Тому попри наявність майже шести сотень бірж через них сільськогосподарські підприємства реалізують мізерну частину (в межах відсотка) зерна (пшеницю, ячмінь, кукурудзу тощо). Подібною є ситуація з насінням соняшнику, майже не здійснюються торги цукром.

У світі більшість учасників аграрного ринку використовують біржовий ринок із метою

управління ризиками, у тому числі для забезпечення захисту від можливих коливань цін. Такі можливості дає ф'ючерсний ринок. Як відомо, ф'ючерсний контракт – це угода про купівлю чи продаж конкретного товару за наперед обумовленою ціною з поставкою в майбутньому. Особливість цих контрактів – стандартизованість. Практично не існує ризику невиконання контракту: відкрита позиція у будь-який день може бути закрита. При цьому фізичне постачання товару не обов'язкове, термін дії контрактів – до 18 (навіть 36 місяців). Ф'ючерсні контракти виконують важливу функцію страхування (хеджування), оскільки вони можуть надавати захист проти несприятливого розвитку цін на готівковому ринку, що зумовлює загальну ринкову стабільність, оскільки покупці та продавці одержують більшу безпеку у своїх операціях.

В Україні спробували запустити ф'ючерсні механізми у другій половині 90-х років ХХ століття, коли з'явився Указ Президента України «Про заходи щодо реформування аграрних відносин» та постанова Кабінету Міністрів України «Про концепцію розвитку біржового ринку сільськогосподарської продукції». У цих документах, зокрема, передбачені розробка правил і запровадження торгівлі ф'ючерсними і форвардними контрактами під закупівлю сільськогосподарської продукції на аграрних біржах. Потім були інші відповідні постанови уряду та Верховної Ради України, накази профільного міністерства. Нарешті учасники аграрного ринку у 2003 році створили «Українську ф'ючерсну біржу», яка планувала у тому самому році організувати торгівлю ф'ючерсними контрактами. Однак цього досі не сталося. Нові сподівання на запуск ф'ючерсної торгівлі учасники ринку пов'язують із розпорядженням Кабінету Міністрів України 588-р від 25.05.2011 року, яким було схвалено Меморандум про взаєморозуміння уряду України, Національного банку України та Чиказької товарної біржі (СМЕ). Раніше схожий меморандум було підписано і з європейською біржею Euronext. Перші торги ф'ючерсами, у тому числі на українську пшеницю, відбулися у червні 2012 року, але не в Україні, а на закордонних майданчиках СМЕ [4].

Для того щоб механізми ф'ючерсної торгівлі нарешті запрацювали на вітчизняному терені, необхідно докласти чимало організаційних і законодавчих зусиль, подолати багато хибних стереотипів і бар'єрів на шляху до цієї мети. Найважливішою передумовою є розуміння сутності дії цих механізмів і засад їх ефективного функціонування й регулювання усіма причетними до цієї важливої справи осіб.

Висновки. Розвинений ф'ючерсний ринок спроможний з великою точністю прогнозувати ціни на сільськогосподарську продукцію, а отже, захищати майбутні врожаї, насамперед зернових культур від небажаних коливань цін. Це стає можливим через існування органічного взаємозв'язку між спотовими та ф'ючерсними цінами. Стабілізація ціни завдяки ефективному функціонуванню ф'ючерсного ринку підвищує кредитоспроможність сільгоспвиробників і здешевлює банківський кредит. При цьому відбувається своєрідний поділ функцій між банком і ф'ючерсною біржею: банк кредитує тільки ту частину вартості товару, відшкодування якої відбуватиметься незалежно від ринкової кон'юнктури, а біржа покриває різницю між банківським кредитом і ціною реалізації товару.

Отже, ф'ючерсна торгівля забезпечуватиме економію коштів сільгоспвиробників, які вони тримають у вигляді резервів на випадок несприятливої кон'юнктури. Крім того, щоденне виявлення на біржі майбутньої ціни даватиме їм змогу чіткіше планувати виробництво, а відкритість цінової інформації забезпечуватиме рівні умови конкуренції.

Бібліографічний список

1. Розгон А. В. Формування та функціонування біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / А. В. Розгон. – К., 2008. – 20 с.
2. Станісевич С. А. Ф'ючерсний контракт як інструмент цінового захисту сільськогосподарського виробника / С. А. Станісевич // Економіка АПК. – 2012. – №3. – С. 54–55.
3. Філімоненков О. С. Фінанси підприємств / О. С. Філімоненков. – К : МАУП, 2004. – 328 с.
4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://press.unian.net/ukr/pressnews-111705.html>
5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/news/2012/07/17/329571/>.

Садура О. Поліпшення фінансового стану сільськогосподарських підприємств за рахунок застосування біржової ф'ючерсної торгівлі

Охарактеризовано суть фінансового стану сільськогосподарських підприємств, вказано проблемні аспекти його нестабільності. Обґрунтовано необхідність застосування біржової ф'ючерсної торгівлі, як одного зі

шляхів поліпшення фінансового стану сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: фінансовий стан, ф'ючерс, хеджування, біржова торгівля, спотовий ринок, Аграрна біржа.

Sadura O. Improving the financial condition of agricultural enterprises through the use of stock futures trading

The characteristic nature of the financial condition of farms are problematic aspects of its instability. The necessity of applying f exchange "futures trading as a way to improve the financial condition of the farm.

Key words: financial condition, f 'futures, hedging exchange trading, spot market, Agrarian Exchange.

Садуро О. Улучшение финансового состояния сельскохозяйственных предприятий за счет применения биржевой фьючерсной торговли

Дана характеристика сущности финансового состояния сельскохозяйственных предприятий, указаны проблемные аспекты его нестабильности. Обоснована необходимость применения биржевой фьючерсной торговли, как одного из путей улучшения финансового состояния сельскохозяйственных предприятий.

Ключевые слова: финансовое состояние, фьючерс, хеджирование, биржевая торговля, спотовый рынок, Аграрная биржа.

**ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО
ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ**

Н. Ступень, к. е. н.

Львівський національний аграрний університет

Постановка проблеми. Важливою умовою ринкової перебудови сільського господарства є нарощування обсягу інвестицій та забезпечення ефективності їх використання. Інвестиційна сфера – своєрідний катализатор економічної активності, який дає простір для мультиплікативного поживлення, розвитку суміжних галузей агропромислового комплексу та вирішення соціально-економічних проблем села. Водночас труднощі перехідного періоду, нестабільність економічних умов в аграрному секторі та високі ризики інвестування у сільське господарство досі не забезпечили відповідного рівня інвестиційної активності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На основі дослідження зарубіжного досвіду застави земельних ділянок через іпотеку встановлено, що в сучасних умовах кредити під заставу землі посідають особливе місце в системі сільськогосподарського кредитування, а іпотечний кредит сприяє прискоренню обороту капіталу та отриманню додаткового прибутку. При цьому як заставу використовують не тільки право власності на землю, а й право на оренду (з правом і без права викупу). У разі останнього зберігається законне право власника землі на припинення дії договору про оренду, якщо «борг» не сплачено, що робить оренду засобом фінансування і засобом гарантії. Проміжну позицію між простим договором про продаж землі і заставою займає довгостроковий договір або договір про продаж землі в розстрочку.

Постановка завдання. Перед нами стояли такі завдання: 1. Обґрунтувати обмеженість можливостей розвитку сільського господарства в Україні без залучення недорогих довгострокових інвестиційних ресурсів; 2. Довести, що в умовах відсутності достатніх власних коштів сільськогосподарських підприємств та значного дефіциту бюджетних коштів єдиним шляхом залучення довгострокових фінансових ресурсів є інвестиційне використання землі через формування безпечних для українських землевласників механізмів її застави.

Виклад основного матеріалу. Порівняння інвестиційних потоків у сільське господарство України показує загальні тенденції нарощення інвестицій, що зумовлено впливом об'єктивних причин. Так, зокрема, згідно з даними Державної служби статистики України у 2001 р. у сільське господарство та мисливство було залучено 1616,6 млн грн, а у 2011 р. – 18182,6 млн грн. У Львівській області аналогічний показник становив 24,8 млн грн та 662,8 млн грн відповідно. Загальний обсяг інвестицій в основний капітал за всіма джерелами фінансування в оцінці за фактичними цінами з 2001 р. зріс в 11,2 раза.

Найбільші темпи приросту у 2011 р. забезпечили інвестиції в основний капітал за рахунок коштів державного бюджету (64,6% відносно 2010 р.), частка яких у загальній структурі зросла на 1,2%, а також за рахунок кредитів банків та інших позик (81,6% відносно 2010 р.), частка яких у загальній структурі зросла на 4,2%. Ситуація, яка склалася у сільському господарстві України, свідчить про те, що матеріальне виробництво і фінансово-кредитні установи тривалий час мало перетиналися з низки причин:

- в умовах нестабільності економіки і високих темпів інфляції система кредитування орієнтувалася на дохідність у сферах економіки з високою оборотністю капіталу;
- масове кредитування реального сектору стримувалося розривом між відсотковими ставками та рівнем рентабельності суб'єктів господарювання;
- відсутньою була ліквідна застава під кредит.

На кінець травня 2013 р. сільськогосподарським підприємствам було видано понад 37 млрд грн, з яких 27,4 млрд грн – у національній валюті, а 10,3 млрд грн – в іноземній (див. табл.). При цьому, за даними НБУ, річний темп приросту кредитів сільськогосподарським підприємствам становив 5,7%.

Найвищі темпи приросту спостерігали за кредитами зі строком погашення до одного року, а їх частка у виданих кредитах станом на травень 2013 р. перевищувала 50%. Частка кредитів від 1 до 5

років становила 40,5%, тоді як на частку довгострокових припадало лише 9,4% усіх кредитів, виданих сільськогосподарським підприємствам. Загалом частка короткострокових кредитів, за винятком 2010 і 2011 рр., перевищує 90% (див. рис.).

Обмежувальним чинником для широкого використання кредитних ресурсів у сільському господарстві є висока відсоткова ставка [3]. Зокрема у національній валюті у травні 2013 р. вона становила 16,6%, а в іноземній – 8,4% річних. Загалом починаючи з кінця 2008 р. ставки за залученими сільськогосподарськими кредитами коливалися від 18% до 35%. Здешевлення кредитів у сільське господарство може здійснюватися частковою компенсацією відсоткових ставок за рахунок бюджетних коштів. Постановою Кабінету Міністрів України від 13 лютого 2012 р. № 104 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у Державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі» затверджено порядок спрямування бюджетних коштів для здійснення фінансової підтримки суб'єктів господарювання агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів і компенсації лізингових платежів. На жаль, скористатися таким механізмом кредитної підтримки можуть не всі. У законодавстві передбачена відмова для збиткових підприємств за відсутності кредитної історії у позичальників навіть за наявності застави, новостворених підприємств і за високих застаєвих вимог для забезпечення кредитів [2].

Із запровадженням ринку земель сільськогосподарського призначення на ньому з'являться нові об'єкти купівлі-продажу та застави, на сьогодні не забезпечені наявною грошовою масою в обігу. Зокрема вартість права оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення як об'єкта застави складе понад 44 млрд грн, а земельних ділянок, власники яких бажають продати їх вже сьогодні, – близько 72 млрд грн, тобто 17,7% обсягу грошової маси в Україні станом на 01.12.2011 року.

Таблиця

Кредитування сільськогосподарських підприємств
у 2009–2013 рр., млн грн

Показник	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р. (травень)
Кредити, всього	25599	26026	26280	35810	37199
у т.ч. короткострокові (до 5 років)	23803	22822	23044	32331	33705
довгострокові (понад 5 років)	1796	3204	3236	3480	3494
частка короткострокових кредитів	93,0	87,7	87,7	90,3	90,6
частка довгострокових кредитів	7,0	12,3	12,3	9,7	9,4
Прострочена заборгованість	2859	3005	3007	2439	2424
за короткостроковими кредитами	2774	2923	2913	1707	2115
за довгостроковими кредитами	84	82	94	732	309

Джерело: за даними Національного банку України.

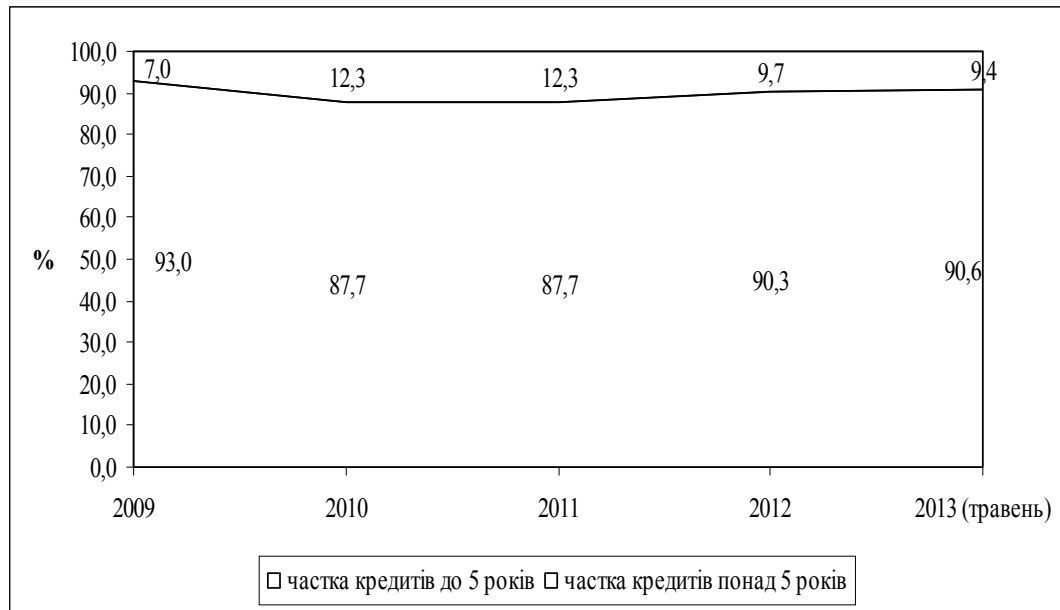

Рис. Динаміка структури виданих сільськогосподарських кредитів за строками погашення.

Започаткування ринку земель сільськогосподарського призначення дасть змогу задіяти у кредитуванні механізм застави земельних ділянок і прав на них. Тільки за земельними ділянками, що перебувають в оренді (17,4 млн га), потенційні обсяги кредитування можуть досягти 200-280 млрд грн. Крім того, з розвитком іпотечного кредитування прогнозується також залучення з 2015 р. зовнішніх запозичень через випуск боргових цінних паперів (сек'юритизації портфеля іпотечних активів) на суму 15,0 млрд грн [1].

За оцінками фахівців Інституту економічних досліджень та політичних консультацій, Державний бюджет України на 2012 р. порівняно з останніми п'ятьма роками найбільше стимулює розвиток аграрних ринків. Сукупний обсяг витрат становить близько 3,6 млрд грн (приблизно на 79% більше, ніж у 2011 р.) та перевищує встановлений на рівні 3 млрд грн сукупний вимір підтримки [4]. Загальний обсяг видатків на розвиток, становить відповідно 6,2 млрд грн.

Висновки. Отже, на сьогодні розвиток сільського господарства в Україні неможливий без залучення відносно недорогих довгострокових інвестиційних ресурсів. Можливості здійснювати інвестиції за рахунок власних коштів сільськогосподарських підприємств на теперішній фазі розвитку економіки України є мінімальними. Дефіцит бюджетних коштів також не дає надії на повноцінну державну підтримку аграріїв в Україні найближчим часом. Тому фактично єдиним шляхом залучення довгострокових фінансових ресурсів є інвестиційне використання землі через формування безпечних для українських землевласників механізмів її застави.

Бібліографічний список

1. Аграрна реформа в Україні / [П. І. Гайдуцький, П. Т. Саблук, Ю. О. Лупенко та ін.] ; за ред. П. І. Гайдуцького. – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – 424 с.
2. Борейко І. П. Оцінка інвестиційної діяльності підприємств аграрного сектору економіки / І. П. Борейко // Економіка АПК. – 2010. – № 12. – С. 68–74.
3. Гудзь О. Є. Кредитування сільськогосподарських товаровиробників під заставу земель сільськогосподарського призначення: проблеми та перспективи / О. Є. Гудзь // Економіка АПК. – 2007. – № 1. – С. 84–88.
4. Жарун О. В. Залучення інвестиційних ресурсів в аграрний сектор України / О. В. Жарун // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства : економічні науки. – 2011. – Вип. 112. – С. 255–262.

Ступень Н. Особливості фінансового забезпечення сільськогосподарського землекористування

Показано основні інституційні прогалини, які залишаються неврегульованими в рамках чинного нормативно-правового забезпечення формування ринку земель в Україні.

Ключові слова: ринок земель, інвестиційні потоки, кредитування.

Stupen N. Peculiarities of financial security of agricultural land use

Major institutional gaps which are not under control of effective normative and legal security of land market formation in Ukraine are discovered.

Key words: land market, investment flows, crediting.

Ступень Н. Особенности финансового обеспечения сельскохозяйственного землепользования

Показано основные институциональные пробелы, которые остаются не урегулированными в рамках действующего нормативно-правового обеспечения формирования рынка земель в Украине.

Ключевые слова: рынок земель, инвестиционные потоки, кредитование.

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В ГАЛУЗІ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВА

*Т. Кізима, д. е. н., А. Крупка, аспірант
Тернопільський національний економічний університет*

Постановка проблеми. Актуальними в період нестабільної політичної та економічної ситуації стають питання оптимізації бюджетних витрат. Скорочення останніх передусім зачіпає галузі невиробничої сфери, серед яких культура і мистецтво. Така тенденція характерна насамперед для країн перехідного типу, представниками якої є більшість пострадянських держав. Зрозуміло, що в умовах браку фінансових ресурсів насамперед забезпечуються першочергові соціальні видатки. На жаль, у розумінні більшості вітчизняних чиновників культура ніколи не була пріоритетною галуззю. Однак, як показує досвід, саме культура, мораль, мистецтво спроможні згуртувати країну, визначити напрями подальшого розвитку, стимулювати до підвищення ролі духовних цінностей в житті людини. Зрозуміло, що в сучасних умовах не доводиться сподіватися на підвищення уваги до культури і мистецтва, тому в нашому дослідженні спробуємо окреслити стратегічні напрями розвитку цієї галузі на прикладі України щодо пошуку оптимальних джерел фінансового забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню стану реалізації фінансової політики в галузі культури і мистецтва приділено не надто багато уваги з боку науковців. Проте можна виокремити вчених, які прямо або опосередковано вивчали окреслену проблематику. Це, зокрема, О. Віхров, Г. Герасименко, О. Гриценко, О. Киричук, І. Куліш, В. Солодовник та ін. Зважаючи на брак наукових розробок та необхідність пошуку ефективних фінансових інструментів впливу на галузь культури і мистецтва, запропонована тема дослідження є надзвичайно актуальною в сучасних умовах.

Постановка завдання. Перед нами стояла мета всебічно дослідити проблеми формування і реалізації фінансової політики держави в галузі культури і мистецтва, а також знайти оптимальні фінансові інструменти щодо її удосконалення.

Виклад основного матеріалу. В Україні, як свідчать дані таблиці за останні роки видатки на цю галузь складають всього 1,6% зведеного бюджету, а у ВВП не перевищують 0,6%. Зазначені показники, безумовно, є недостатніми. Одним із пояснень низького рівня фінансування є те, що три чверті бюджетних витратків на галузь здійснюються з місцевих бюджетів, які мають обмежену фінансову базу. Це підтверджує актуальність дослідження, адже без належного фінансування культури суспільство може деградувати як у духовно-моральному, так і в економічному розвитку.

Таблиця

Видатки зведеного бюджету України
на галузь культури і мистецтва у 2009–2012 рр.*

Показник	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.
Видатки зведеного бюджету України на культуру і мистецтво, млн грн	4766,1	6046,5	6615,5	8018,8
до загальної суми зведеного бюджету, %	1,6	1,6	1,6	1,6
до ВВП, %	0,5	0,6	0,5	0,6
Частка місцевих бюджетів у загальних видатках зведеного бюджету, %	77,5	77,2	77,1	74,6

*Складено автором на основі [1].

Проблема фінансового забезпечення галузі культури і мистецтва є особливо актуальною,

оскільки культурно-мистецький розвиток стимулює інші галузі економіки і сприяє авторитету держави на міжнародному рівні. Можна стверджувати, що фінансове забезпечення галузі культури становить собою систему взаємовідносин, визначає принципи, джерела та форми фінансування суб'єктів господарювання, діяльність яких спрямована на створення комплексного культурного продукту і задоволення потреб населення. Отже, основною метою фінансового забезпечення галузі є створення сприятливого середовища щодо формування, розподілу і використання фінансових ресурсів для ефективного та збалансованого розвитку культури і мистецтва. Провідну роль у цьому має відігравати держава. У наукових працях виділяють такі основні державні важелі фінансового характеру щодо розвитку галузі культури:

- фінансово-кредитні, спрямовані на створення сприятливого фінансово-кредитного середовища для розвитку підприємницької діяльності в галузі (мікрокредитування, пільгове кредитування, державне субсидування, тренінги з фінансово-кредитних питань для працівників галузі);

- податкові, які передбачають оптимізацію кількості податків для установ галузі, надання податкових пільг під конкретні проекти, спрямовані на вирішення регіональних проблем, інвестування галузі (податкове регулювання, оптимізація кількості і розміру податків, створення сприятливих умов для залучення інвестицій; бюджетне фінансування програм розвитку, надання податкових пільг) [2, с. 24].

На нашу думку, фінансове забезпечення має виконувати такі основні завдання галузі культури і мистецтва:

- досягнення максимальної ефективності використання наявних фінансових ресурсів;
- встановлення оптимальних пропорцій розподілу та перерозподілу виробленого ВВП з метою повного забезпечення потреб громадян;
- всебічне сприяння залученню усіх тимчасово вільних коштів та отриманих доходів через інститути фінансового ринку на потреби фінансового забезпечення невиробничої сфери.

Враховуючи, що фінансове забезпечення галузі культури має низку особливостей і специфічних рис, пов'язаних насамперед із механізмом її функціонування, вирішення зазначених проблем потребує комплексного підходу. Відтак важливого значення набувають питання державного регулювання у цій сфері, а саме:

- створення сприятливих умов для залучення та ефективного використання позабюджетних джерел розвитку культури;
- підвищення ефективності бюджетного фінансування через посилення контролю, відбору оптимальних інвесторів, зниження рівня корупції тощо.

Подальші наукові дослідження вимагають вироблення чіткого механізму державного фінансового забезпечення, визначення оптимального співвідношення і пошуку фінансових ресурсів для галузі культури і мистецтва, а також формування умов для стимулювання залучення інвестицій, розробки концептуальних основ стратегічних програм розвитку як на державному, так і регіональному рівнях. Отже, враховуючи, що культура і мистецтво є складною системою, взаємодіючою з великою кількістю суміжних галузей, виникає необхідність створення обґрунтованого фінансово-інвестиційного механізму забезпечення подальшого її розвитку.

Механізм державного регулювання розглядається як сукупність організаційно-економічних методів та інструментів, за допомогою яких виконуються взаємопов'язані функції для забезпечення безперервної, ефективної дії відповідної системи (держави, галузі, сфери тощо) або як сукупність форм, методів, засобів впливу на економіку, що охоплює економічні відносини, які склалися між суб'єктами та об'єктами регулювання в процесі визначення та реалізації мети [3].

Зміст поняття «фінансове регулювання» вчені трактують як діяльність органів управління, яка спрямована на впорядкування або зміну фінансових процесів через мобілізацію фінансових ресурсів, їх оптимальний розподіл і використання [4].

Узагальнюючи отримані науково-теоретичні положення щодо трактування змісту досліджуваних понять, пропонуємо під державним фінансовим регулюванням розвитку галузі культури і мистецтва розуміти скоординовану відповідно до загальнонаціональних інтересів і державної політики діяльність органів державної влади, спрямовану на створення оптимальних

нормативно-правових, організаційних, адміністративних умов для ефективного функціонування системи фінансового забезпечення розвитку культури і мистецтва в Україні.

Отже, державне фінансове регулювання розвитку галузі культури і мистецтва впорядковує, організовує, спрямовує діяльність системи фінансового забезпечення галузі, а остання – через відповідні механізми реалізує функції фінансового регулювання розвитку культури.

Під поняттям «механізм фінансового регулювання розвитку культури і мистецтва» ми розуміємо методологічну сукупність взаємопов'язаних і узгоджених за цільовим спрямуванням економічних, правових, адміністративних методів, засобів, інструментів, важелів, спрямованих на формування, розподіл, використання, здійснення контролю за фінансовими потоками фондів грошових ресурсів, призначених забезпечити функціонування та розвиток культури і мистецтва в Україні. Фінансовий механізм регулювання розвитку культури представлений як процес і як методологічна сукупність. Як процес він утворюється такими процесуальними складовими:

- мобілізація фінансових ресурсів у цільових централізованих і децентралізованих фондах, де джерелами мобілізації виступають державний та місцеві бюджети, фонди підприємств, установ та організацій, фонди соціального страхування, інші не заборонені законодавством джерела;
- розподіл і перерозподіл фінансових ресурсів між підсистемами галузі та розпорядниками коштів;
- надання фінансових ресурсів суб'єктам галузі культури та мистецтва;
- здійснення фінансового контролю за цільовим використанням грошових коштів тощо [5, с. 168].

Іншою складовою механізму державного регулювання розвитку культури є методологічна сукупність правових, економічних, адміністративних методів, засобів, інструментів і важелів, специфіка застосування і зміст впливу яких визначаються цільовою спрямованістю та процесуальним етапом регулювання. Правові та адміністративні методи на всіх процесуальних етапах представлені: правовим регламентуванням, юридичними діями; адміністративним нормуванням; санкціями за порушення адміністративного законодавства. Зміст економічних методів є значно ширшим, адже він більшою мірою відображає специфіку механізму фінансового регулювання розвитку галузі, до яких на кожному етапі можна віднести:

- етап мобілізації ресурсів – фінансове планування і прогнозування, оподаткування, інвестування, відрахування, внески, вкладення, дивіденди, пайові внески, цільові резервні фонди тощо;
- розподіл і перерозподіл ресурсів – фінансові норми і нормативи, норми витрат в установах, норми бюджетного забезпечення, розміри дотацій, субсидій, субвенцій, ліміти бюджетного фінансування тощо;
- надання ресурсів суб'єктам культури, стимулювання діяльності, бюджетне фінансування, бюджетні кредити, цільова програмна допомога, лізинг, пільги за податками, податкові канікули, безвідсоткові кредити, відтермінування платежів зі сплати податків, списання заборгованості, звільнення від оподаткування, оплати комунальних платежів тощо;
- контроль за використанням – санкції за порушення податкового законодавства, санкції за нецільове використання коштів, пеня за несвоєчасні платежі, зменшення або призупинення бюджетного фінансування, вилучення до бюджету коштів, використаних не за призначенням, скасування наданих пільг.

Вітчизняний і зарубіжний досвід розвитку закладів культури дає підстави стверджувати, що національна культура може розвиватися за умови активної регулюючої ролі і підтримки держави. При цьому культурна політика реалізується не тільки через пряму державну фінансову підтримку пріоритетних напрямів культурної діяльності. Звичайно, пряме фінансування організацій культури має місце в усіх країнах, але найбільша частка припадає на нього в бюджетах європейських унітарних держав. Здійснюється воно у формі повного фінансування поточних витрат і капіталовкладень, спеціальних цільових трансфертів, а також у вигляді грантів.

Проте від повного прямого фінансування в більшості країн вже відмовилися. Цей спосіб субсидування збережений лише для деяких національних музеїв, архівів, бібліотек або для підтримки національного ефірного мовлення. Найпоширенішою формою прямої державної підтримки є гранти, які виплачуються як організаціям, так і окремим працівникам культури.

У світі накопичено значний арсенал інструментів фінансової підтримки галузей культури і мистецтва. Вибір видів, форм і методів залежить від характеру обраної моделі державного фінансування, а також від пріоритетів і завдань поточної політики. Створення умов, сприятливих для творчості, передбачає певну захищеність від прямого адміністративного втручання. Цього досягають через формування великої мережі незалежних посередників - професійних асоціацій, фондів, громадських інститутів, які самостійно вирішують питання розподілу коштів, виділених державою на розвиток культури [6, с. 54].

Багатоканальне державне фінансування, міжбюджетні і партнерські державно-приватні форми субсидування краще забезпечують надходження коштів у сферу культури, особливо в умовах хронічного дефіциту державного бюджету. Успішність державних заходів підтримки культури і мистецтва багато в чому залежить від ефективності використання потенціалу приватного спонсорства та меценатства. Державно-приватне партнерство досить широко використовують у світі як один з ефективних засобів, що сприяють розвитку різних галузей і сфер діяльності. Насамперед за допомогою державно-приватного партнерства реалізуються великі інфраструктурні проекти, що мають прямий стосунок до рівня соціально-економічного розвитку країни.

Отже, одним із найважливіших принципів державної політики в галузі культури є створення стимулів до пошуку позабюджетних джерел доходів, розвиток змішаних форм фінансування. Роль державного регулювання полягає у формуванні системи багатоканального фінансування культурної діяльності, залучення коштів різних урядових і корпоративних фондів, приватних інвесторів, підприємств.

Удосконалення фінансово-економічного механізму реалізації культурної політики України, на нашу думку, повинно зосереджуватися на таких основних напрямках:

- формування бюджету на основі застосування довготривалих нормативів поточних витрат на утримання базової мережі закладів культури загальнодержавного та місцевого рівнів;
- розширення господарської самостійності закладів культури, прав колективів в організації просвітницької діяльності;
- розвиток механізмів спільного фінансування культурних проектів за рахунок бюджетів різного рівня та позабюджетних коштів, активізація меценатства і спонсорства, захист закладів культури через застосування податкового, митного та валютного протекціонізму;
- зміцнення соціальних гарантій працівників культури, встановлення заробітної плати в установах культури відповідно до оплати праці у виробничих галузях економіки;
- визначення економічних умов здійснення культурної діяльності (розподіл доходів, рівень концентрації надання послуг тощо).

Вузькоспеціалізовані заклади, що виконують соціально значущі функції, мають низький коефіцієнт еластичності ринкового заміщення. У зв'язку з цим в установах такого типу організація економічної моделі має ґрунтуватися на некомерційній основі. До них відносять установи естетичного виховання дітей та молоді, а також спорту, мистецтва та інших форм культурної й освітньої діяльності (наприклад, бібліотеки). Висока еластичність ринкового заміщення спостерігається в клубних закладах, великих центрах проведення дозвілля і відпочинку, інших закладах культури та естетичного виховання, а також цирках, кінотеатрах. Масштаби виконання державою своїх функцій з фінансування послуг різняться за сферами культурної діяльності, тому державна модель реалізації культурної політики може поєднуватися з ринковою і набувати змішаних форм. Диверсифікація джерел доходів формує стійку тенденцію до функціонування в перспективі багатоканальної системи фінансування культурних установ. Отже, державна культурна політика в сучасних умовах може реалізуватися в кількох напрямках і використовувати прямі та непрямі фінансові методи.

Пряме фінансово-економічне регулювання закладів культури, на нашу думку, має здійснюватися у трьох напрямках: у формі безповоротного цільового фінансування, пільгового кредитування та фінансування з позабюджетних державних фондів із закріпленими джерелами доходів. Пряме фінансування повинно передбачати: відшкодування поточних та інвестиційних витрат; цільові трансферти; субсидії на реалізацію культурних проектів; гранти установам та організаціям культури і творчим працівникам.

Здійснення непрямого фінансування має відбуватися через надання податкових пільг організаціям та особам, які займаються благодійною діяльністю, пільг з оплати комунальних послуг,

орендної плати, забезпечення гарантій за кредитами. Система економічних стимулів і механізмів впровадження культурної політики сприятиме розвитку та модернізації українського культурного простору, формуванню дієвого культурно-мистецького ринку. Це створить необхідні умови для розквіту української культури, її повноправного входження у світовий культурний простір.

Для вирішення нагальних проблем у сфері культури та вирівнювання структури витрат потрібна масштабна державна цільова програма, яка б об'єднала зусилля і ресурси центральних і місцевих органів влади, бюджетні та позабюджетні кошти, дії державних і недержавних установ та організацій, спрямовані на розвиток культури і мистецтва в Україні, на повне задоволення соціокультурних потреб громадян.

Висновки. Проведене дослідження підтверджує те, що сфера культури і мистецтва є досить багатогранною і поєднує в собі заклади різного напрямку, яким притаманні особливості фінансування. Запропоновані заходи щодо вирішення окреслених проблем дають змогу поліпшити фінансове становище закладів культури і мистецтва, які фінансуються з бюджетів різних рівнів. Однак у перспективі необхідно чітко визначитися, якою культура буде завтра і яким чином залучати до цієї сфери додаткові ресурси відповідно до нових викликів сучасного життя.

Бібліографічний список

1. Звіт про виконання Державного бюджету України за 2008–2012 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=147449>.
2. Ком'яков О. М. Державне регулювання економіки / [О. М. Ком'яков]. – К. : Атіка, Ельга-Н, 2000. – 592 с.
3. Жарая С. Б. Механізми державного регулювання підприємницької діяльності : до питання термінології [Електронний ресурс] / С. Б. Жарая // Науковий вісник Академії муніципального управління: управління. – 2011. – № 3. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvamu_upravl/2011_3/17.pdf.
4. Барський Ю. М. Сутність та принципи фінансового регулювання економічного розвитку регіону [Електронний ресурс] / Ю. М. Барський, Т. Л. Маркевич // Проблеми використання соціально-економічного та природо-ресурсного потенціалу регіону : фінансова політика та інвестиції : зб. наук. пр. – 2011. – № 4 – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/prvse/2011_4/1_1.pdf.
5. Ковальчук С. В. Фінанси : навч. посіб. / С. В. Ковальчук, І. В. Форкун. – Львів : Новий Світ – 2000, 2009. – 567 с.
6. Орлатий М. К. Зарубіжний досвід управління розвитком соціальної інфраструктури / М. К. Орлатий, Т. В. Гоголь // Науковий вісник Академії муніципального управління. – 2011. – №3. – С. 51–57.

Кізіма Т., Крупка А. Напрями вдосконалення фінансової політики держави в галузі культури і мистецтва

Розглянуто стан і перспективи покращання фінансування галузі культури і мистецтва в Україні. Визначено проблемні аспекти механізму реалізації фінансової політики у сфері культури і запропоновано оптимальні шляхи вирішення задекларованих проблем на державному рівні. Досліджено роль методів державної підтримки культурно-мистецьких закладів. Визначено чинники адміністративного плану, які негативно впливають на фінансування галузі. Внесено пропозиції щодо залучення додаткових фінансових ресурсів у сферу культури і мистецтва з урахуванням зарубіжного досвіду. Запропоновано шляхи вдосконалення фінансово-економічного механізму реалізації культурної політики, яка повинна здійснюватися трьома шляхами: у формі безповоротного цільового фінансування, пільгового кредитування і за допомогою позабюджетних державних фондів. Також запропоновано створення державної цільової програми розвитку культури з визначенням стратегії розвитку галузі.

Ключові слова: фінансове забезпечення, фінансовий механізм, фінансові методи, фінансова політика, бюджетне забезпечення, позабюджетне фінансування.

Kizyma T., Krupka A. Directions Improving Financial Policy In The Field Of Art And Culture

The state and prospects of better funding arts and culture in Ukraine. Identified aspects of the financial mechanism for implementing cultural policy and offered the best solutions to problems declared at the state level. The role of methods of state support for cultural institutions. Discussion factors of administrative plan, which would adversely affect the finance industry. The result of this work was the proposal to attract additional financial resources in the field of art and culture on the basis of international experience. Ways of improving the financial and economic mechanism for implementing cultural policies, which should be done in three ways: in the form of irrevocable trust funding, preferential loans and through extra-budgetary state funds. Also proposed the creation of the state target program of cultural development with the definition of a clear development strategy.

Key words: financial security, financial mechanism, financial methods, financial policy, budget support, extra-

budgetary funding.

Кизима Т., Крупка А. Направления совершенствования финансовой политики государства в области культуры и искусства

Рассмотрены состояние и перспективы улучшения финансирования отрасли культуры и искусства в Украине. Определены проблемные аспекты механизма реализации финансовой политики в сфере культуры и предложены оптимальные пути решения задекларированных проблем на государственном уровне. Исследована роль методов государственной поддержки культурно-художественных заведений. Определены факторы административного плана, которые негативно влияют на финансирование отрасли. Результатом проведенной работы стали предложения по привлечению дополнительных финансовых ресурсов в сферу культуры и искусства с учетом зарубежного опыта. Предложены пути совершенствования финансово-экономического механизма реализации культурной политики, которая должна осуществляться тремя путями: в форме безвозвратного целевого финансирования, льготного кредитования и при помощи внебюджетных государственных фондов. Также предложено создание государственной целевой программы развития культуры с определением стратегии развития отрасли.

Ключевые слова: финансовое обеспечение, финансовый механизм, финансовые методы, финансовая политика, бюджетное обеспечение, внебюджетное финансирование.

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІПОТЕКИ ЗЕМЛІ У СИСТЕМІ ІПОТЕЧНОГО КРЕДИТУВАННЯ

Р. Содома, асистент

Львівський національний аграрний університет

Постановка проблеми. На етапі становлення ринку сільськогоспо-дарських земель ще не зовсім реальним є активний розвиток іпотеки, а тому не доводиться говорити про велику кількість бажаючих вкладати капітал в операції із землями сільськогосподарського призначення. Низька платоспроможність сільсь-ких товаровиробників може призвести до концентрації землі у фінансових струк-турах, які безпосередньо не займаються сільськогосподарським виробництвом. Щоб цього уникнути, необхідно передбачити чіткий механізм застави у вітчиз-няному законодавстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняна економічна наука не приділяла увагу проблемі іпотеки землі, оскільки державна власність на землю не передбачала торгівлю нею і, відповідно, застава землі для отримання грошових позик була неможливою. Проте на сучасному етапі питання організації іпотеки землі набуває щораз більшої актуальності. Дослідження за цією темою здійснюють такі вчені-аграрники, як М. Дем'яненко, А. Євтух, Р. Корінець, С. Мочерний, С. Юркевич та ін. Зокрема, В. Бусел визначає іпотеку як позику, яку видають під заставу нерухомого майна, а також заставу нерухомого майна під позику [4]. Як вважає В. Коломойцев, іпотека – це здача під заставу землі та іншого нерухомого майна з метою одержання кредитної позики, так званого іпотечного кредиту, або кредиту під заставу [2]. Відомий науковець С. Мочерний трактує іпотеку як здачу у заклад землі та іншого нерухомого майна з метою отримання грошової позики, так званого іпотечного кредиту [5]. Натомість М. Дем'яненко розуміє іпотеку землі як засіб залучення кредитних ресурсів під заставу земельних ділянок [1]. Як засвідчує огляд літературних джерел, з іпотекою пов'язана низка невирішених питань, які вимагають поглибленого вивчення.

Постановка завдання. Перед нами стояло завдання з'ясувати сутність іпотеки землі в системі кредитування сільськогосподарських товаровиробників, розробити пропозиції щодо механізму іпотеки сільськогосподарських земельних ділянок.

Виклад основного матеріалу. Механізм іпотеки ефективно функціонує в багатьох державах світу і є важливим елементом розвинутого ринку землі в країні, адже кредитування товаровиробників – один з способів забезпечення фінансування операцій з купівлі землі. Варто згадати, що, наприклад, у світовій практиці кредити під заставу землі становлять 95% інвестиційного ресурсу фермерів. І тільки решта 5% – це кошти від продажу земельних ділянок [6, с. 146].

Довгострокові кредити – необхідна умова для розширення сільськогосподарського виробництва та оновлення виробничих фондів, забезпечення сталого розвитку галузі. Банки повинні би цікавити застава землі з метою кредитування сільськогосподарського виробництва, оскільки земельні ділянки сільськогосподарського призначення розглядаються як потенційно достатня і ліквідна застава. Проте, зважаючи на те, що на відчуження земель сільськогосподарського призначення в Україні накладено мораторій, сьогодні це унеможливує розвиток іпотеки в сільському господарстві. Зрозуміло, що навіть після відміни мораторію потрібен певний час для встановлення рівноваги попиту і пропозиції на ринку землі, що призведе до формування реальної ціни на земельні ділянки, в тому числі за використання їх як предмета застави. Визначником вартості земель на сьогодні виступає грошова оцінка сільськогосподарських угідь, яка є надто малою і не відображає реальної вартості земель. Коли заставою виступає земля, то ризики можливих втрат повністю чи частково переносяться з кредитора (заставодержателя) на позичальника (заставадавця). Це можна пояснити специфічністю землі як товару, який неможливо викрасти чи приховати, складно пошкодити і який має практично стабільну ціну. Саме тому іпотека землі в сільському господарстві – один зі шляхів розвитку довготермінового кредитування.

Іпотечна земельна позичка має бути довгостроковою (5-30 років) з відносно низькою відсотковою ставкою за кредитом і сумою кредиту, що не перевищує 60% вартості нерухомості. Заставна земельна ділянка повинна залишатися у позичальника, яким має виступати банк, можлива застава землі у вигляді цінних паперів (іпотечних облігацій), що фінансовим інструментом застави.

Відкритий характер іпотеки передбачає її реєстрацію у відповідних органах, існує можливість повторної застави землі, якщо її вартість не вичерпана попередньою заставою [3, с. 538].

Суттєву роль у системі земельної іпотеки мають відігравати фондові ринки (внутрішні та зовнішні), на яких буде можливе розміщення іпотечних цінних паперів – іпотечних (довгостроковий високоліквідний цінний папір, який випускає іпотечний банк або іпотечна установа під забезпечення заставою нерухомим майном із метою рефінансування) та заставних (особливий вид цінних паперів, який засвідчує укладення договору іпотеки, зокрема щодо застави сільськогосподарської земельної ділянки, і надає його власникам право вимагати виконання зобов'язання, забезпеченого іпотекою) облігацій.

Основними складовими організаційно-економічного механізму земельної іпотеки у сільському господарстві мають бути: суб'єкти (сільськогосподарські виробники, банк, державні органи, учасники вторинного ринку, інфраструктурні інститути); об'єкт застави (сільськогосподарські земельні ділянки та права на них); нормативно-правове, інформаційне та методичне забезпечення; передумови розвитку іпотечного кредитування в державі.

Схематично механізм передачі земельних ділянок землевласниками у заставу показано на рисунку.

Іпотечне кредитування необхідно здійснювати за сприятливих умов для функціонування основних учасників іпотечних відносин (позичальників і кредиторів) з приводу об'єкта іпотеки – земель сільськогосподарського призначення, що є можливим за участі державних органів влади та інфраструктури ринку землі.

Рис. Механізм іпотеки сільськогосподарських земельних ділянок.*

* Власна розробка.

Обов'язковою умовою іпотеки земель сільськогосподарського призначення повинна бути наявність власника. Проте на сьогодні в більшості реформованих сільськогосподарських підприємств

категорія власності є дещо розмитою, оскільки в основу їх організаційної будови покладені орендні відносини. Угіддя підприємств сформовані зазвичай на базі орендованих земель, тобто сільськогосподарські формування як юридичні особи практично не мають власної землі і не можуть виступати як суб'єкти іпотеки.

Стосовно власника земельної ділянки, що виступає об'єктом оренди і застави одночасно, то його права повинні бути захищеними в разі зміни орендаря. У договорі оренди земельної ділянки, необхідно вказувати, що орендодавець земельної ділянки допускає можливість передачі права оренди землі орендаря в заставу. У разі зміни орендаря орендодавець не повинен нести ніяких збитків: орендна плата має йому виплачуватися, як це передбачено в договорі, а якість і родючість землі – не погіршуватися. Крім того, земельна ділянка має залишатися власністю орендодавця.

Повноцінна робота системи іпотечного кредитування неможлива без розвитку страхових операцій із нерухомістю (землею), адже кредитор може вимагати від потенційного позичальника, щоб заставлена ним власність була належним чином застрахована на випадок стихійного лиха, пожежі тощо. Лише в такому разі предмет застави (земельну ділянку) можна вважати достатньо надійним. Крім того, кредитор може застрахувати ризик, пов'язаний із неповерненням земельного іпотечного кредиту.

Висновки. Іпотека землі практично зафункціонує після завершення земельної реформи, тоді, коли земля стане повноцінним товаром і діятимуть ринкові закони перерозподілу. Оскільки на сьогодні село гостро потребує інвестицій та довгострокового кредитування для розвитку своєї матеріально-технічної бази, а інвестиції у виробничу сферу здійснюються переважно завдяки довгостроковим кредитам, то єдиним реальним забезпеченням останніх якраз може стати нерухоме майно, в тому числі й земля. І саме іпотека землі у сільському господарстві буде важливим інструментом забезпечення зростання ефективності виробництва та поліпшення добробуту селян-землевласників.

Бібліографічний список

1. Дем'яненко М. Я. Проблеми іпотеки сільськогосподарських земель / М. Я. Дем'яненко // Економіка АПК. – 2003. – №2. – С. 98–104.
2. Коломойцев Е. Е. Універсальний словник економічних термінів / Е. Е. Коломойцев. – К. : Молодь, 2000. – 384 с.
3. Ступень М. Іпотечне кредитування земельних ділянок в сучасних умовах / М. Ступень, Є. Лавейкіна, Н. Шпик // Вісник Львівського державного аграрного університету : економіка АПК. – 2005. – № 12. – С. 538–542.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. : гол. ред. В. Т. Бусол. – К.; Ірпінь : Перун, 1986. – 1440 с.
5. Економічний словник-довідник / за ред. С. В. Мочерного. – К. : Феміна, 1995. – 368 с.
6. Евтух А. Т. Іпотека – механізм ефективного використання ресурсів / А. Т. Евтух. – Луцк, 2001. – 246 с.

Содома Р. Запровадження іпотеки землі у системі іпотечного кредитування

Досліджено запровадження іпотеки землі як гарантованої застави для надання кредиту сільськогосподарським товаровиробникам. Окреслено основні складові організаційно-економічного механізму земельної іпотеки в сільському господарстві. Розкрито важливість розвитку страхових операцій з нерухомістю. Висвітлено роль фондових ринків, де розміщуються іпотечні цінні папери.

Ключові слова: іпотека, іпотечне кредитування, іпотечна облігація, сільськогосподарські товаровиробники.

Sodoma R. The introduction of mortgage of land in mortgage lending

Investigates the introduction of mortgage of land as collateral for the guaranteed loan to agricultural producers. The basic components of organizational-economic mechanism of land mortgage in agriculture. Reveals the importance of insurance of real estate. The role of stock markets which are placed mortgage-backed securities.

Key words: mortgage, mortgages lending, mortgage bond, agricultural producers.

Содома Р. Введение ипотечной земли в системе ипотечного кредитования

Исследовано введение ипотечной земли как гарантированного залога при предоставлении кредита сельскохозяйственным товаропроизводителям. Определены основные составляющие организационно-экономического механизма земельной ипотечной в сельском хозяйстве. Раскрыто важность развития страховых операций с недвижимостью. Показано роль фондовых рынков, где размещаются ипотечные ценные бумаги.

Ключевые слова: ипотека, ипотечное кредитование, ипотечная облигация, сельскохозяйственные

товаропроизводители.

*М. Сторонський, ст. викладач, І. Гаврилюк, ст. викладач
Львівський національний аграрний університет*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ. Підприємство будь-якої організаційної форми, що здійснює виробничу діяльність, повинно мати встановлену цітку цінову політику, значною мірою від якої залежатимуть результати його діяльності. Саме ціна визначає структуру виробництва, рівень прибутковості, а отже, ефективність і напрям діяльності. Тому цінова політика повинна сформуватися за нерозривного зв'язку зі стратегією розвитку підприємства в умовах ринкових відносин та світової економіки. Неправильна стратегія цінової політики закладена в управління підприємством проявиться не одразу, а через певний час.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування ціни в агросекторі має низку особливостей: високі витрати виробництва і зберігання, сезонність виробництва, великий розрив між вкладенням оборотного капіталу й отриманням доходів. Проблемам сучасного аграрного ринкового ціноутворення багато уваги приділяли як вітчизняні, так і зарубіжні науковці (Л. Корнев, О. Олійник, П. Макаренко, І. Червен, С. Гаркавенко, Ф. Котлер, К. Говард, Н. Васильєва, В. Герасимчук), які стверджують, що зниження цін на сільськогосподарську продукцію зумовлене слабкою еластичністю попиту на аграрну сировину і тим, що еластичність попиту нижча за еластичність пропозиції.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є виявлення теоретико-методологічних і прикладних засад та визначення основних підходів до формування цінової політики в переробних агропідприємствах.

Виклад основного матеріалу. ЦІНА – ЦЕ ВИРАЗ КІНЦЕВОГО РЕЗУЛЬТАТУ ВИРОБНИЦТВА ТОВАРІВ ТА ПОСЛУГ, ЯКА ЗАБЕЗПЕЧУЄ ПІДПРИЄМСТВУ ОДЕРЖАННЯ ЗАПЛАНОВАНОГО ПРИБУТКУ ЗДІЙСНЮЄ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПРОДУКЦІЇ ТА ПОПИТ НА НЕЇ. ЧЕРЕЗ ЦІНУ РЕАЛІЗУЄТЬСЯ КІНЦЕВА КОМЕРЦІЙНА ЦІЛЬ ПІДПРИЄМСТВА ТА ВИЗНАЧАЄТЬСЯ ЙОГО РЕНТАБЕЛЬНІСТЬ, А ОТЖЕ, Й ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ.

Цінова політика – це діяльність підприємства, що спрямована на досягнення його основної мети за допомогою цін [3].

МЕТОЮ ЦІНОВОЇ ПОЛІТИКИ Є ВСТАНОВЛЕННЯ ЦІНИ НА ТОВАР ЧИ ПОСЛУГУ НА ПЕВНОМУ РІВНІ ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ ПЕВНИХ ЦІЛЕЙ У КОРОТКОСТРОКОВІЙ ЧИ ДОВГОСТРОКОВІЙ ПЕРСПЕКТИВІ. ЦІНА БУЛА І ЗАЛИШАЄТЬСЯ НАЙВАЖЛИВИШИМ критерієм прийняття споживчих рішень. Тому для виробника чи продавця особливо важливим є завдання правильно розрахувати й встановити ціну на свій товар.

Кожне підприємство має змогу самостійно встановлювати ціну на свій товар, керуючись ціновою політикою, яка сформована на базі власних знань і практичних навичок.

Цінова політика підприємства визначається не лише станом попиту і пропозиції на ринку, а й власним потенціалом, наявністю достатнього капіталу, кваліфікованих кадрів, організацією діяльності. Навіть присутній на ринку наявний попит потрібно вміти задовольнити, причому в потрібний час, у

потрібному обсязі, продукцією належної якості за збалансованою ціною.

Існують два підходи до ринкового ціноутворення: встановлення індивіду-альних цін або єдиних цін [5]. Перший формується на договірній основі в результаті переговорів між покупцем і продавцем, другий характеризується тим, що покупці купують товар за однаковою ціною.

Залежно від того, яким чином формуються ціни на продукцію, до уваги беруться деякі загальноекономічні критерії, які визначають відхилення від рівня цін ввєрх чи ввниз від споживчої вартості товару. Підприємства підходять до питання ціноутворення по-різному, проте загальний алгоритм методики розрахунку ціни простий і його можна подати у такій послідовності дій: постановка завдань ціноутворення, визначення попиту, оцінка витрат, аналіз цін і витрат конкурентів, вибір методу ціноутворення, встановлення остаточної ціни.

Одним із найважливіших факторів, що визначає нижню межу ціни, є затрати.

Оптимальне розширення обсягу збуту призводить до зниження витрат на одиницю продукції та відповідно до збільшення прибутку.

Перед тим як встановити кінцеву ціну, підприємство повинно враховувати також ступінь державного регулювання, рівень і динаміку попиту, характер конкуренції, потреби оптових і роздрібних торговців, які продають товар кінцевому споживачу.

Переробні виробництва, які нині функціонують у господарствах України, можна поділити на групи за такими класифікаційними ознаками:

1. За характером сировини, яку переробляють, – на **переробні** і **добувні**. До перших належать виробництва з переробки сировини рослинного і тваринного походження (плодоовочеконсервне, олійне, борошномельне, круп'яне, картопле-продуктове, виноробне, м'ясо- та молокопереробне тощо), до других – виробництво мінеральних вод і рибне господарство;

2. За призначенням готової продукції – на **підприємства групи "А"**, які частину своєї продукції спрямовують іншим галузям як сировину (олійне, крохмальне, борошномельне тощо), і **групи "Б"** – ті, що спрямовують продукцію (у тому числі й групи "А") для безпосереднього споживання населенням (переробка м'яса, молока, овочів, плодів, винограду, картоплі, олійних, зернових, круп'яних культур);

3. За періодом роботи протягом року – на виробництва **сезонної дії**, що переробляють сировину, яка надходить сезонно (овочі, плоди, виноград, картопля) і **цілорічної дії** (борошномельно-круп'яні, олійні, вторинне виноробство, хлібопекарне та ін.);

4. За тривалістю роботи протягом доби – **виробництва безперервної дії** (олійне, хлібопекарне), решта – інші галузі, які не потребують безперервності технологічного процесу;

5. За способом одержання готової продукції розрізняють підприємства, які: 1) вилучають цінні речовини з вихідної сировини (олійне, виноробне, борошномельне, крохмальне тощо); 2) видаляють вологу із сировини і підвищують концентрацію харчових речовин у продукті (сушіння овочів і плодів, виготовлення томато- і картоплепродуктів тощо); 3) виробляють готову продукцію з різних компонентів (хлібопекарне, пиво безалкогольне та ін.); 4) виробляють продукцію з напівфабрикатів первинного виробництва (вторинне виноробство);

6. За рівнем механізації і автоматизації виробничих процесів підприємства поділяють на: 1) механізовані, де механізовано процеси основного виробництва; 2) комплексно механізовані, на яких повністю механізовані процеси основного і допоміжних виробництв; 3) автоматизовані, де процеси основного виробництва автоматизовані, допоміжного – механізовані; 4) комплексно автоматизовані, де процеси основного і допоміжного виробництва автоматизовані [4].

Перелічені ознаки зумовлюють специфіку організації переробних виробництв, характер організації праці на них. Наприклад, вони характеризуються високою матеріаломісткістю. У структурі собівартості виготовлюваної ними продукції витрати на сировину становлять понад 80%. Тому вдосконалення технології, зниження втрат і зменшення відходів, підвищення якості продукції є резервами нарощування обсягів виробництва та здешевлення продуктів.

Сьогодні фінансова політика переробного підприємства є формою реалізації фінансової філософії та основної фінансової стратегії підприємства у розрізі найважливіших аспектів фінансової діяльності [1, с. 234]. Таке розуміння, на наш погляд, є дещо застарілим, оскільки не сприяє залученню ефективних зовнішніх інвестицій в агросферу.

Основними напрямками формування фінансової політики переробних підприємств аграрної сфери АПК є нагромадження достатнього обсягу й оптимізація структури капіталу підприємства, його ефективне інвестування в операційні активи, управління нематеріальними активами, визначення схильності до ризику ведення бізнесу та формування операційних резервів, всебічний аналіз фінансового стану й діагностика фінансової безпеки, забезпечення постійного росту ринкової вартості підприємства. Фінансова політика повинна базуватися на спостереженні всього обсягу інвестованого капіталу та характеризуватися гнучкістю, що допоможе перерозподілити капітал за динаміки ринків, якщо стратегія не виправдовує очікуваної дохідності. Окремі зарубіжні фахівці впевнені в необхідності перерозподілу капіталу, оскільки бізнес-стратегії швидко втрачають дохідність під впливом ринкових чинників, а рефінансування є дієвим механізмом внутрішніх джерел фінансових ресурсів. Одержання капіталу від внутрішніх ресурсів потребує встановлення альтернативної вартості ресурсів, що інвестовано в стратегії.

Висновки. Отож, цінова політика є складним комплексним явищем, що складається з багатьох елементів, таких як принципи цінової політики, цілі цінової політики, методи ціноутворення, правила зміни ціни тощо. На формування цінової політики впливає багато зовнішніх чинників, серед яких провідне місце належить ринку, на якому здійснює свою діяльність підприємство. Саме ринок визначає кількість конкурентів, споживачів, можливість провадити незалежну цінову політику, а також ступінь залежності цінової політики підприємства від цінових політик конкурентів тощо.

Проведене дослідження показало, що ключовим етапом у формуванні цінової політики є вибір методу ціноутворення, який повинен відповідати цілям, принципам, політиці діяльності та зовнішнім чинникам ціноутворення.

Бібліографічний список

1. Бланк І. А. Управління фінансовими ризиками / І. А. Бланк – К. : Ніка – Центр, 2005. – 600 с.
2. Гришова І. Ю. Принципи фінансової політики переробних підприємств АПК України / І. Ю. Гришова // Економіка АПК. – 2010. – №11. – С. 93–97.
3. Тормоса Ю. Г. **Ціни та цінова політика** / Ю. Г. Тормоса. – К. : КНЕУ, 2001. – 122 с.
4. Зберігання та переробка сільськогосподарської продукції в сучасних умовах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://agroua.net/economics/documents/category-122/doc-199/>
5. Шкварчук Л. О. Ціноутворення / Л. О. Шкварчук. – К. : Кондор, 2006. – 460 с.

Сторонський М., Гаврилюк І. Цінова політика переробних підприємств АПК

Окреслено напрями й стратегію цінової політики переробних підприємств. Пріоритетним визнано підвищення ефективності інвестицій та їх раціональне використання, які насамперед формуються з капіталу підприємства, за рахунок правильно встановленої фінансової політики.

Ключові слова : ціна, цінова політика, ціноутворення, переробне підприємство, фінансова політика.

Storonskyj M., Gavrylyuk I. Pricing policy of reprocessing enterprises of agroindustrial complex

Directions and strategy of the price policy of the processing enterprises are outlined. The first priority is to raise the efficiency of investment and their rational use, first of all formed from the capital of the company, at the expense of properly established financial policies.

Key words: price, price policy, pricing, processing enterprises, financial policy.

Сторонский М., Гаврилюк И. Ценовая политика перерабатывающих предприятий АПК

Очерчены направления и стратегия ценовой политики перерабатывающих предприятий. Приоритетным путем определено повышение эффективности инвестиций и их рациональное использование, которое прежде всего формируется из капитала предприятия, за счет правильно установленной финансовой политики.

Ключевые слова: цена, ценовая политика, ценообразование, перерабатывающее предприятие, финансовая политика.

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ СФЕРИ
ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ***О. Тарабан, аспірант**Львівська державна фінансова академія*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку ринок фінансових послуг характеризується загостренням конкуренції та поглибленням кризових явищ. Одним із найефективніших інструментів досягнення високих конкурентних переваг, стабільності й сталого економічного розвитку виступають інновації. На шляху інноваційного розвитку підприємства зіштовхуються з розмаїтими труднощами, які загрожують відставанням, втратою прибутку, ринкових позицій, партнерів, клієнтів та ділової репутації, яка теж вкрай важлива для підприємств сфери фінансових послуг. Виходячи з цього визначення потенційних загроз і перешкод є важливим елементом системи управління інноваційним розвитком підприємств фінансового сектору. З іншого боку, інноваційний розвиток – це розвиток на випередження, представлення принципово нових для ринку чи галузі продуктів, послуг, технологічних чи управлінських рішень, результативність яких на пряму залежить від інформаційної забезпеченості стосовно потенційних загроз і перспектив. Саме визначення кола основних проблем і врахування можливих перспектив дає змогу підприємствам сфери фінансових послуг уникнути кризових ситуацій та побудувати оптимальну стратегію інноваційного розвитку, яка забезпечить стаке економічне зростання, високі конкурентні позиції та стійкість до негативних явищ макросередовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окресленій тематиці присвячено низку академічних досліджень В. Мельниченко, Т. Дудара, Н. Нестерової, Н. Краснокутської, М. Гусакова, в яких описано методологічні основи та деякі практичні аспекти інноваційного розвитку підприємств. Питанням інновацій у сфері фінансових послуг присвятили свої наукові праці С. Науменкова, В. Міщенко, Я. Кривич. Водночас особливостям інноваційного розвитку зазначених підприємств приділена недостатня увага.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є визначення сутності інноваційного розвитку підприємств сфери фінансових послуг, виділення специфічних для фінансового сектору проблем і перспектив розвитку.

Виклад основного матеріалу. Для ринку фінансових послуг характерна наявність трьох класичних ринкових елементів: продавець, товар, покупець. Продавцем у цій сфері виступає суб'єкт підприємницької діяльності, найчастіше – фінансова установа, яка надає послуги. Чинне законодавство України визначає фінансову установу як юридичну особу, яка відповідно до закону надає одну чи декілька фінансових послуг, а також інші послуги (операції), пов'язані з наданням фінансових послуг, у випадках, прямо визначених законом, та внесена до відповідного реєстру в установленому законом порядку [4]. До фінансових установ належать банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди і компанії та інші юридичні особи, видом діяльності яких є надання фінансових послуг, а у випадках, прямо визначених законом, – інші послуги (операції), пов'язані з наданням фінансових послуг. Товар, або об'єкт угоди, це і є, власне, сама фінансова послуга, а покупець – фактично споживач фінансової послуги. Фінансова послуга становить собою операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, – і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів [3, с. 731].

Як і для будь-якого суб'єкта підприємництва, що прагне розширити власну діяльність, посилити конкурентні позиції на ринку, примножити прибуток, оптимізувати використання власних ресурсів, інноваційний розвиток є одним з основних шляхів досягнення поставленої мети. Для підприємств сфери фінансових послуг інноваційний розвиток означає безперервне оновлення асортименту послуг і технологій їх надання, вдосконалення системи надання послуг та їх збуту [9, с. 190]. У процесі своєї діяльності підприємства фінансових послуг зіштовхуються з низкою проблем.

За канонами економічної теорії, проблеми інноваційного розвитку мають мікро- та макроекономічний характер. У свою чергу потенційні загрози мікрорівня можна розподілити між трьома основними сегментами інноваційного розвитку: продуктовим, процесним і ринковим [2, с. 18–19]. Для підприємств сфери фінансових послуг продуктова сфера – це сфера інноваційних фінансових продуктів як форм представлення фінансової послуги на ринку. Фінансовий продукт і фінансова послуга виступають як форма і зміст у взаємозв'язку. Фінансовий продукт може мати комплексний характер і бути формою вираження кількох послуг [8, с. 81]. Процесна сфера охоплює інноваційні технології надання фінансових послуг, нові форми організації надання послуг і нововведення сфери управління. Проблеми розвитку в ринковому сегменті інновацій зазвичай пов'язані з новими сферами реалізації послуг та використання фінансових інструментів, реалізації послуг на нових ринках, розширенням (чи в разі невдачі – можливим звуженням) займаного ринкового сегмента.

Із-посеред конкретних проблем, характерних для мікрорівня, з якими підприємства фінансових послуг зіштовхуються в процесі інноваційного розвитку, варто виокремити такі: недоліки вибору стратегії інноваційного розвитку; низький рівень інноваційної активності фінансових підприємств; несприйнятливості підприємства до нововведень; недостатність інноваційного потенціалу (в тому числі й фінансового) або неповне використання наявного інноваційного потенціалу; надмірна прихильність до традицій, що стримує інноваційний розвиток. З проблемою стратегічного планування зіштовхуються навіть найбільш масштабні підприємства фінансових послуг. Зазвичай інновації використовують як інструментарій вирішення поточних проблем підприємства, а інноваційний розвиток в його класичному розумінні націлений на постійний поступ, побудову довгострокових планів, надання переваги наступальній, оборонній чи принаймні імітаційній стратегії [11, с. 266]. Натомість вітчизняні фінансові установи надають перевагу традиційній, імітаційній чи оборонній стратегії, залишаючись в тіні найбільш агресивних учасників ринку [6]. За К. Фрідманом, в інноваційному розвитку підприємств використовується ще опортуністична стратегія [12], але, на нашу думку, її застосування в стратегічному плануванні інноваційного розвитку підприємств фінансових послуг є недоцільним, оскільки ця стратегія розрахована на монопольну присутність підприємства на ринку, що для ринку фінансових послуг є нехарактерним.

Вибір оборонної чи імітаційної стратегії спричинює наступну проблему – низьку інноваційну активність. Останнє обстеження інноваційної діяльності в економіці України за 2008–2010 рр. (за міжнародною методологією, що охоплює, на відміну від державної форми статистичної звітності, показники інноваційної активності підприємств сфери послуг, в тому числі й фінансової діяльності) показали, що з 865 обстежених підприємств лише чверть – 221 фінансове підприємство – показала інноваційну активність, причому 148 підприємств (17% від загального обсягу обстежених) показали результати лише за маркетинговими та/або організаційними інноваціями, що не є технологічними. І лише 26 підприємств – 3 % від загального обсягу – виявляли процесну й продуктову інноваційну активність [10, с. 252]. Низька інноваційна активність, особливо у сфері фінансових послуг, призводить до посередніх результатів діяльності, втрат ринкових позицій, а з часом може загрожувати витісненням із ринку. Причиною, окрім невдалого вибору інноваційної стратегії, може бути ще й несприйнятливості фінансового підприємства до інновацій. За концепцією інноваційного розвитку підприємств [5, с.236] можна визначити два типи нововведень, які можуть спричинити несприйнятливості: організаційні нововведення, які є результатом організаційних рішень і не потребують зміни поведінки переважної більшості суб'єктів інноваційного процесу, та нововведення організації, що потребують зміни поведінки більшості індивідів. Варто зазначити, що несприйнятливості підприємства сфери фінансових послуг до інновацій залежить від таких чинників: індивідуально-психологічний, що залежить як від характеристики керівника, так і характеристик персоналу; структурний, що стосується ресурсозабезпеченості та особливостей організаційної структури підприємства; контекстуальний, що розкриває стабільність і невизначеність зовнішнього середовища [7, с. 88].

Проблема недостатнього використання інноваційного потенціалу, на нашу думку, бере свій початок у недосконалому плануванні інноваційної діяльності та необ'єктивній оцінці потенціалу підприємства. Оцінка інноваційного потенціалу має проводитися за такими основними параметрами, як наявність високо-кваліфікованих спеціалістів, наявність матеріально-технічної бази, інформаційно-технічна забезпеченість та наявність фінансових ресурсів для реалізації інноваційного проекту. Усі

складові, що мають вплив на розвиток інновацій, повинні бути узгоджені між собою і виконувати певні функції згідно з механізмом їх використання, який розробляється в надрах інноваційного менеджменту підприємства [1]. Розгляд потенціалу лише як сукупності ресурсів (так званий ресурсний підхід) обмежує використання потенційних можливостей підприємства. Також варто зазначити, що в системі формування інноваційного потенціалу необхідно орієнтуватися на його достатність, оптимальність, а не на максимізацію, оскільки останнє провокує нераціональне використання наявних ресурсів. Серед проблем інноваційного розвитку підприємств сфери фінансових послуг помітне місце займає проблема надмірної відданості традиціям, консерватизму. Фінансовий ринок є надчутливим до будь-яких зрушень в економіці, соціальній сфері, а також сфері технічних досягнень. Якщо простежити історію розвитку фінансового ринку, то революційні його зміни крокували за революційними змінами в науково-технічній сфері (винайдення радіо, телеграфу, ЕОМ, запуск Всесвітньої мережі Інтернет тощо) і на цих революційних етапах шанс отримати лідерство на ринку або принаймні розширити займаний сегмент мають ті фінансові підприємства, які є відкритими до нововведень, задовольняють постійно зростаючі потреби споживачів фінансових послуг.

Для об'єктивної оцінки сучасних проблем інноваційного розвитку фінансових підприємств необхідно враховувати вплив макросередовища: заборону законодавством чи обмеження деяких видів фінансових послуг, оскільки ті з них, надання яких не входить до переліку, затвердженого Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання фінансових послуг», вважаються забороненими; підвищення вимог з боку держави та світового фінансового ринку до надання фінансових послуг; жорстку систему валютного регулювання; інфляцію; призупинення дії законодавства щодо фінансування інноваційної діяльності, проблеми оподаткування (оскільки пільгове оподаткування підприємств інноваційної діяльності описується Законом України «Про інноваційну діяльність», а не податковим законодавством і призупинене) тощо.

Поруч із проблемами інноваційного розвитку підприємств сфери фінансових послуг можна виділити низку перспектив, що відкривають нові можливості перед підприємствами: диверсифікація підприємницької діяльності; створення та впровадження інновацій на вимогу клієнтів; фінансовий інжиніринг; кооперація з іншими фінансовими підприємствами; транскордонна пропозиція фінансових послуг тощо. Диверсифікація підприємств сфери фінансових послуг дає змогу розширити ринки реалізації останніх, відкрити нові напрями інноваційної діяльності. Яскравим прикладом диверсифікації фінансових послуг є діяльність комерційного банку «Приватбанк». У 2005–2007 роках паралельно з основною діяльністю він проводив під'єднання до віртуального оператора стільникового зв'язку «privat.mobile», що на той час було беззаперечною інновацією для підприємств фінансових послуг. Це типовий приклад диверсифікації, коли суб'єкт господарювання фінансового ринку вийшов паралельно до основної діяльності на ринок іншої галузі. Перспективи такого способу ведення бізнесу полягають у захопленні нових ринків реалізації послуг, зменшенні ризиків фінансових втрат.

Створення та впровадження інновацій на вимогу клієнтів, на нашу думку, є одним із перспективних шляхів інноваційного розвитку, оскільки в такому разі попит на інноваційну послугу чи продукт буде забезпечений, а також відкривається можливість надання послугі параметрів, які оптимально задовольняють попит споживачів. Варто зазначити, що такі інновації «на вимогу», як правило, орієнтовані на корпоративних клієнтів чи стратегічних партнерів внаслідок дотримання основної умови впровадження інновації – її окупності. Особливої уваги заслуговує такий перспективний напрям інноваційного розвитку, як фінансовий інжиніринг. Фінансовий інжиніринг – це розроблення нових фінансових інструментів та операційних схем, придатних для здійснення фінансово-кредитних операцій [3, с. 389]. Він є однією з основних перспектив інноваційного розвитку, оскільки результат його реалізації, як правило, – фінансова інновація.

Висновки. Інновації – один з основних чинників розвитку підприємництва у сфері фінансових послуг. Водночас інноваційний розвиток пов'язаний з низкою питань і проблем, що постають перед суб'єктом господарювання. Перелік проблем умовно можна поділити на загрози мікро- та макроекономічного середовища виникнення. Для їх вирішення найбільш перспективними є диверсифікація бізнесу та фінансовий інжиніринг.

Водночас варто зазначити, що інноваційний розвиток підприємств фінансового сектору – це не лише комплекс заходів, спрямованих на вирішення поточних проблем, а довгостроковий процес

створення специфічної інноваційної філософії, інноваційної культури підприємства, тому як тематика не втрачає своєї актуальності.

Бібліографічний список

1. Загородній А. Г. Фінансово-економічний словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк. – К. : Знання, 2007. – 1072 с.
2. Дудар Т. Г. Інноваційний менеджмент : навч. посіб. / Т. Г. Дудар, В. В. Мельниченко. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 256 с.
3. Науменкова С. В. Ринок фінансових послуг : навч. посіб. / С. В. Науменкова, С. В. Міщенко. – К. : Знання, 2010. – 532 с.
4. Нестерова Н. А. Інноваційний менеджмент : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Н. А. Нестерова. – Донецьк : ДонНУЕТ, 2012. – 463 с.
5. Шамота Г. М. Инновационная стратегия предприятия – основа конкурентоспособности / Г. М. Шамота // Економіка : проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. – Дніпропетровськ, 2006. – Т.3. – С. 731–736.
6. Шарко М. Инициирование инновационных процессов развития промышленности Украины: Опыт внедрения инноваций / М. Шарко // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 10. – С. 149–157.
7. Кривич Я. М. Інноваційний потенціал банку як фактор вибору стратегії подальшого розвитку / Я. М. Кривич // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. – Харків : ХІБС УБС НБУ, 2011. – Вип. 1 (10). – С. 86–90
8. Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг : Закон України від 12 липня 2001 р. № 2664-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2664-14>.
9. Статистичний щорічник України за 2011 рік / за ред. О. Г. Осауленка ; відп. за вип. О. Е. Остапчук. – К. : Август Трейд, 2012. – 559 с.
10. Наука та інноваційна діяльність в Україні : стат. зб. – К., 2012. – 305 с.
11. Краснокутська Н. В. Інноваційний менеджмент : навч. посіб. / Н. В. Краснокутська. – К. : КНЕУ, 2003. – 504 с.
12. Гусаков М. А. Формирование потенциала инновационного развития / М. А. Гусаков // Экономист. – 2002. – № 2. – С. 21.

Тарабан О. Проблеми та перспективи інноваційного розвитку підприємств сфери фінансових послуг

У сучасних економічних умовах інноваційний розвиток вважається одним із найперспективніших напрямів розвитку підприємств сфери фінансових послуг. Висвітлено основні проблеми підприємств фінансових послуг у процесі інноваційного розвитку, а також визначено перспективні напрями їх вирішення.

Ключові слова: інноваційний розвиток, інноваційна стратегія, інноваційний потенціал, диверсифікація, фінансовий ринок, фінансові послуги.

Taraban O. Problems and prospects of innovative-driven growth of financial service enterprises

In modern economic conditions innovation-driven growth is believed to be one of the most long-ranged directions of financial service enterprises development. Main problems and prospects of innovation-driven growth that finance service enterprises come across, are highlighted in the article.

Key words: innovation-driven growth, innovation strategy, innovative capacity, diversification, financial market, financial services.

Тарабан А. Проблемы и перспективы инновационного развития предприятий сферы финансовых услуг

В современных экономических условиях инновационное развитие считается одним из наиболее перспективных направлений развития предприятий сферы финансовых услуг. Освещены основные проблемы предприятий сферы финансовых услуг и основные направления их решения.

Ключевые слова: инновационное развитие, инновационная стратегия, инновационный потенциал, диверсификация, финансовый рынок, финансовые услуги.

АНАЛІЗ ДЖЕРЕЛ ФОРМУВАННЯ КОШТІВ ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ

І. Ковалів, здобувач

Львівський національний аграрний університет

Постановка проблеми. Важливим питанням в умовах сьогодення є пенсійне забезпечення населення, яке, на жаль, не досягло гідного рівня. Сучасні проблеми у цій сфері пов'язані з формуванням пенсійних внесків, особливо в умовах фінансової кризи.

Негативними чинниками, які впливають на формування коштів Пенсійного фонду України та й на економіку загалом, є: великі обсяги пільг (понад третина населення України має певні пільги, а право на їх отримання регламентується майже 50 законодавчими і підзаконними нормативно-правовими актами [6, с. 7]); низька заробітна плата; тінізація ринку праці та ін.

Отже, вкрай необхідно реформувати пенсійну систему, що дасть змогу оптимізувати управління процесом формування доходів Пенсійного фонду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та методологічні аспекти формування та використання коштів Пенсійного фонду України стали предметом дослідження таких науковців, як М.К. Вінер, О.О. Біліна, Б.Л. Зайчук, Н.І. Нарожна, Л.Ю. Ткаченко Г.М. Якименко, А.І. Якимів. У своїх працях вони визначають чинники, які негативно впливають на формування доходів бюджету Пенсійного фонду України, ретельний аналіз яких дасть змогу знайти ефективні способи їх стягнення та розподілу.

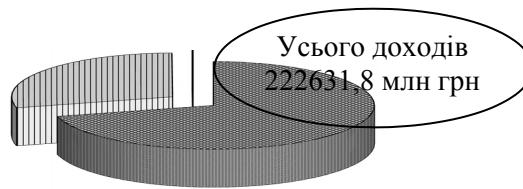
Постановка завдання. Мета нашого дослідження – провести аналіз динаміки й структури надходження коштів до бюджету головного управління Пенсійного фонду України у Львівській області та визначити основні чинники зростання власних коштів Пенсійного фонду.

Виклад основного матеріалу. Одним з учасників реалізації державної політики у пенсійному забезпеченні є Пенсійний фонд України. Він створений на базі Українського республіканського відділення колишнього Пенсійного фонду СРСР і діє в Україні з 1992 року як самостійна ланка фінансової системи на підставі Положення про Пенсійний фонд, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 28 січня 1992 року, а в новій редакції – від 1 червня 1994 року [2]. Пенсійний фонд України у солідарній пенсійній системі акумулює і використовує фінансові ресурси, за обсягом коштів займає вагоме місце після Державного бюджету України. Бюджет Пенсійного фонду є сукупністю бюджетів головних управлінь фонду в Автономній Республіці Крим, міст Києва і Севастополя та областей, що охоплюють бюджети управлінь Пенсійного фонду в районах. Сьогодні бюджет Пенсійного фонду України є самостійним фінансовим документом, який забезпечує єдність та обґрунтованість його складових елементів, регулює обсяги доходів і видатків на пенсійні виплати.

Пенсійний фонд України веде свою діяльність за декількома напрямками: планування, прогнозування й методологія бюджетного процесу, аналіз виконання бюджету, формування оперативної й статистичної звітності, складання консолідованої звітності з виконання бюджету, планування й фінансування витрат на утримання своїх органів. Нові функції виконує через структуру бюджету солідарної системи Пенсійного фонду України. Бюджет Пенсійного фонду України – це документ щодо створення і використання коштів Пенсійного фонду, в якому страхові пенсійні внески є основним джерелом надходження коштів, а виплата пенсій – основним напрямом їх використання.

Джерелами формування коштів Пенсійного фонду в солідарній системі є: страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, інвестиційний дохід, який отримують від інвестування резерву коштів, кошти Державного бюджету та цільових фондів, суми фінансових санкцій та адміністративних стягнень, благодійні внески фізичних та юридичних осіб, добровільні страхові внески за договором про добровільну участь та ін.

У структурі доходів Пенсійного фонду України основну частку складають власні кошти, але питома вага коштів Державного бюджету України теж досить висока, що є негативним фактом і показує фінансову неспроможність до самофінансування (див. рис.).

- Власні надходження (сума єдиного внеску, розподілена на пенсійне страхування та інші власні доходи)**
- Кошти Державного бюджету України**
- Кошти фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування**

Рис. Структура доходів Пенсійного фонду України у 2012 р., млн грн.*

*Джерело: за даними [7].

Оцінимо структуру надходжень до бюджету головного управління Пенсійного фонду України у Львівській області в динаміці (див. табл.).

Дослідження джерел формування коштів бюджету головного управління Пенсійного фонду у Львівській області показують тенденцію до щорічного зростання загальних надходжень у поточних роках. Збільшуються власні надходження в обсягах, у структурі загальних надходжень їх питома вага зросла за 2009-2012 рр. на 1,8 %. Нестача коштів покривалася за рахунок інших джерел, серед яких важливу роль відіграють надходження з Державного бюджету України. Частка останніх у структурі загальних надходжень за 2009-2012 рр. була в межах 24,4-24,9 відсотка.

Отже, значна частина доходів головного управління Пенсійного фонду України у Львівській області формується за рахунок державних коштів – бюджету країни, і цей факт можна оцінити лише негативно. Адже відомо, що основне спрямування витраток з Державного бюджету України в соціальній сфері – забезпечення соціальним житлом одиноких пенсіонерів, малозабезпечених родин та на інші невідкладні заходи. Оскільки останніми роками спостерігаємо значний дефіцит Пенсійного фонду України (покрити його, безперечно, необхідно), то обмежуються витатки на інші сфери: освіту, культуру, видавничу діяльність тощо.

Недостатньо виділяється бюджетних коштів на впровадження нових технологій у виробництво, особливо в агропромисловий комплекс, видобувні галузі промисловості, на підтримку розвитку малого і середнього підприємництва, але саме вони дали б змогу створити нові робочі місця, збільшити обсяги фонду заробітної плати працівників і доходів підприємств як бази для збільшення відрахувань пенсійних платежів у пенсійні органи. Це слугувало б основним чинником зростання власних коштів Пенсійного фонду.

Таблиця

Динаміка й структура надходжень до бюджету головного управління Пенсійного фонду України у Львівській області

Показник	Рік				2012 р. до 2009 р., +/-
	2009	2010	2011	2012	
Надійшло коштів поточного року – всього, тис. грн	7651812,0	8984646,9	9721210,2	11211724,9	355991,29
З них: власні доходи – всього, тис. грн	4556483,9	5342781,5	6060249,4	6875180,0	2318696,1

Їх частка у структурі загальних надходжень, %	59,5	59,4	62,3	61,3	1,8
Надходження коштів із Державного бюджету України, тис. грн	1868075,0	2724473,0	2565352,9	2798948,7	930873,7
Їх частка у структурі загальних надходжень, %	24,4	30,3	26,4	24,9	0,5
Надходження коштів за перерозподілом з ПФУ, тис. грн	1224237,9	909936,4	1088537,3	1530288,8	306050,9
Їх частка у структурі загальних надходжень, %	16,0	10,2	11,2	13,7	-2,3
Кошти фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття та ФССНВ, тис. грн	3015,2	7456,0	7070,6	7307,5	4292,3
Їх частка у структурі загальних надходженнях, %	0,1	0,1	0,1	0,1	-
Залишок коштів на початок року, тис. грн	153427,8	95720,9	88295,9	64986,2	-88441,6
Всього доходів із врахуванням залишку коштів на початок року, тис. грн	7805239,8	9080367,8	9809506,1	11276711,1	3471471,3

Пенсійне забезпечення вимагає не тільки правових і організаційних заходів, а й грошових витрат. Сьогодні це, з одного боку, надзвичайно актуальна, а з іншого – складна проблема. Збільшення видатків на пенсійне забезпечення зумовлене старінням населення, зростанням кількості людей похилого віку, підвищенням тривалості життя, зростанням рівня пенсій. Особливо важливо для органів пенсійного забезпечення нагромадити достатню кількість коштів, передбачену на виплату пенсій, вчасно згідно з графіком надіслати їх на банківські рахунки чи в поштові відділення (видатки за рахунок коштів Державного бюджету України у 2012 році становили 41 743,8 млн грн) [1].

Доходи бюджету Пенсійного фонду України будь-якого рівня необхідно ув'язувати з його видатками. Загалом у державі це порівнюється під час складання бюджету Пенсійного фонду України, що є самостійним фінансовим документом. Саме він забезпечує єдність і обґрунтованість складових елементів, регулює обсяги доходів і видатків на пенсійні виплати та інші потреби. Основними напрямками використання коштів Пенсійного фонду є виплати пенсій, надання деяких соціальних послуг, зокрема допомога на поховання, фінансування адміні-стративних виплат, пов'язаних із виконанням функцій пенсійного фонду, оплата послуг за доставку пенсій, формування резервів коштів та ін. Отже, сфера пенсійних відносин між сторонами пенсійного процесу поряд із правовою базою та організаційними заходами потребує грошових виплат.

Висновки. Аналіз джерел формування коштів бюджету головного управління Пенсійного фонду у Львівській області та в Україні загалом показав тенденцію до щорічного зростання загальних надходжень. Це, звичайно, позитивне явище, але нестача власних коштів щорічно покривалася за рахунок фінансування з Державного бюджету України, частка яких постійно зростає. Така ситуація зобов'язує проводити докорінні зміни у пенсійному забезпеченні через впровадження нової моделі пенсійної системи, розвиток нових форм пенсійного забезпечення, зокрема накопичувальної системи загальнообов'язкового державного страхування та недержавного пенсійного забезпечення, збільшення доходів населення за рахунок виведення з тіні заробітної плати, створення нових робочих місць. Усе це допоможе підвищити розмір доходів пенсійного фонду, а відповідно й зменшити його дефіцит.

Бібліографічний список

1. Інформація про виконання бюджету Пенсійного фонду України за 2012 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/article>.
2. Історичні аспекти розвитку пенсійної системи, передумови та мета створення пенсійного фонду [Електронний ресурс] / Пенсійний фонд України. – 22 квітня 2012 р. – Режим доступу : <http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/article>.

//www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/article.

3. Нарожна Н. І. Доходи пенсійного фонду: оптимізація формування та резерви зростання / Н. І. Нарожна // Вісник Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля. – 2013. – №16 (205). – С. 145–149.
4. Про Державний бюджет України на 2012 рік : Закон України від 22.12.2011 №4282- VI-ВР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/4282-17>.
5. Понікаров В. Пенсійне та соціальне забезпечення : підручник / В. Понікаров, М. Топоркова. – Харків : Інжек, 2006. – 400 с.
6. Романенко О. Країна пільг / О. Романенко // Вісник Пенсійного фонду України. – 2011. – №12. – С. 7.
7. Структура доходів Пенсійного фонду України у 2012 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/category?cat_id=95533.
8. Ткаченко Л. Резерви збільшення доходів пенсійної системи України / Л. Ткаченко // Україна: аспекти праці. – 2009. – №5. – С. 15–19.
9. Якимів А. Формування і розвиток системи пенсійного забезпечення в Україні / А. І. Якимів. – Львів : Афіша, 2003. – 448 с.

Ковалів І. Джерела формування коштів Пенсійного фонду України

Проаналізовано джерела формування коштів бюджету Пенсійного фонду. Надзвичайно важливим є фінансове забезпечення пенсійних виплат, нагромадження достатньої кількості коштів, передбачених для видатків із бюджету Пенсійного фонду України на виплату пенсій.

Ключові слова: пенсія, пенсійний фонд, пенсійне забезпечення населення.

Kovaliv I. Sources that form means of Ukraine's Pension fund

The article analyzes sources that form means of budget of Pension fund. The most important tasks are financing of security of pension payments, accumulation of sufficient amount of costs for expenditures from the budget of Pension fund of Ukraine for payment of pensions.

Key words: pension, pension fund, pension maintenance of population.

Ковалів І. Источники формирования средств Пенсионного фонда Украины

Проанализированы источники формирования средств бюджета Пенсионного фонда. Чрезвычайно важным является финансовое обеспечение пенсионных взносов, увеличение накопления достаточного количества средств, предусмотренных для расходов бюджета Пенсионного фонда на выплату пенсий.

Ключевые слова: пенсия, пенсионный фонд, пенсионное обеспечение населения.

ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ГАРАНТІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ

А. Вознюк, асистент

Львівський національний аграрний університет

Постановка проблеми. Розвиток економіки під впливом ринкових механізмів загострив проблему підтримання економічної безпеки. При цьому захист слід вибудовувати на регіональному рівні у зв'язку зі специфікою кожного окремого регіону. Сучасні механізми економічної нестабільності в Україні й особливості державного регулювання економіки вимагають формування дієвих чинників, які сприятимуть економічній безпеці як регіону, так і держави. Найбільший інтерес з огляду на це становить забезпечення економічної безпеки регіону за допомогою гарантування фінансової стійкості підприємств.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок у теоретичне обґрунтування сутності стійкого функціонування підприємства у сучасних умовах господарювання зробили такі вчені, як О.В. Ареф'єва, Є.М. Борщук, В.О. Василенко, О.М. Гончаренко, В.М. Гриньова, В.Л. Дикань, В.Л. Иванов, Т.С. Клебанова, Г.В. Козаченко, В.В. Коваленко, Р.О. Костирко, Л.А. Лахтіонова, Л.О. Лігоненко, В.С. Пономаренко, В.А. Предборський, О. В. Раєвнева, О.М. Тищенко, Г.В. Савицька, та ін. Проте невирішеними залишилися питання визначення впливу територіальних, природних особливостей розміщення підприємств на показники їх стійкості.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження стало:

1. Розрахувати основні показники фінансової стійкості для сільськогосподарських підприємств, що знаходяться у різних природно- кліматичних умовах.
2. Порівняти їх значення із загальностановленими з метою можливого коригування у зв'язку з особливостями місця розташування.

Виклад основного матеріалу. Термін «фінансова безпека підприємства» є порівняно новим у сучасній господарській практиці. Це комплексне поняття, що формується під впливом багатьох чинників. Основними складовими є фінансова стійкість, ліквідність, платоспроможність і прибутковість діяльності. Одним із чинників фінансової стійкості підприємства і прямого впливу на його фінансову безпеку є ефективне управління вартістю і структурою капіталу [1].

Фінансова безпека кожного підприємства безпосередньо впливає і на економічну безпеку цілого регіону, адже фінансова стійкість є одним із найважливіших показників роботи підприємства, що визначає наявність фінансів, які є основним ресурсом для наповнення бюджету й стабільної діяльності.

Саме одержаний прибуток дає змогу підприємству розвиватися, а розвиток у свою чергу забезпечує економічну безпеку тієї території, де воно розташоване. Визначення меж фінансової стійкості належить до найважливіших економічних проблем в умовах ринкової економіки, оскільки недостатня фінансова стійкість може призвести до неплатоспроможності організації, а надлишкова — перешкоджатиме розвитку, обтяжуючи витрати зайвими запасами і резервами.

Кожне підприємство має визначити власну межу фінансової стійкості, щоб забезпечити платоспроможність і водночас уникнути зайвих витрат на утримання запасів і резервів, не допустити недоотримання прибутку і гальмування темпів розвитку. Для цього необхідно виробити комплексний підхід до оцінки фінансової стійкості підприємства, який би дійсно давав змогу керівництву виявляти слабкі місця та приймати правильні управлінські рішення.

Поняття фінансової стійкості чітко характеризує Г.В. Савицька, яка зазначає, що «фінансова стійкість підприємства – це здатність суб'єкта господарювання функціонувати і розвиватися, зберігати рівновагу своїх активів і пасивів в мінливому внутрішньому та зовнішньому середовищі, що гарантує його постійну платоспроможність і інвестиційну привабливість у межах допустимого ризику» [2, с. 519]. Професор В.М. Ячменьова [3, с. 64] зазначає, що, незважаючи на відмінності в підходах до визначення стійкості підприємств і способів її оцінки, можна стверджувати, що це одна з найважливіших характеристик стану підприємства, яка забезпечує стабільність його діяльності з

позиції довгострокової перспективи.

Отже, фінансова стійкість повинна характеризуватися таким станом фінансових ресурсів, який, з одного боку, відповідає вимогам ринку, а з іншого – потребам розвитку самого підприємства. Сутність фінансової стійкості визначається, окрім іншого, ефективним формуванням, розподілом, використанням фінансових ресурсів, а форми її прояву можуть бути різні.

Науковець М.Н. Крейніна доходить висновку, що фінансова стійкість – одна з характеристик відповідності структури джерел фінансування в структурі активів. На відміну від платоспроможності, яка оцінює оборотні активи і короткострокові зобов'язання підприємства, фінансова стійкість визначається на основі співвідношення різних видів джерел фінансування і його відповідності складу активів [4]. Дослідники М.С. Абрютіна та А.В. Грачов стверджують, що фінансова стійкість є не що інше, як надійно гарантована платоспроможність, незалежність від випадків ринкової кон'юнктури й поведінки партнерів. Основною ознакою стійкості вважають наявність чистих ліквідних активів, які становлять різницю між усіма ліквідними активами й короткостроковими зобов'язаннями на той або інший момент часу [5].

До ендогенних чинників належать: адекватність капіталу, якість активів, рівень менеджменту, рівень рентабельності, ліквідність балансу, платоспроможність. Їх вважають загальними для всіх підприємств, оскільки вони впливають на досягнення прийняттого рівня фінансової стійкості.

Для фінансування діяльності достатньо лише власного капіталу, що, звичайно, забезпечує підприємству найвищу фінансову стійкість, але тоді обмежуються темпи його розвитку й не використовуються додаткові фінансові можливості приросту прибутку на вкладений капітал. Це пов'язано з тим, що власний капітал за своїм розміром обмежений, а відсутність позикового капіталу не дає змоги забезпечити формування необхідного додаткового обсягу активів у періоди сприятливої кон'юнктури ринку.

Розрахунок показників фінансової стійкості повинен відображати співвідношення власного і позикового капіталу, темпи накопичення власного капіталу в результаті поточної, інвестиційної та фінансової діяльності, достатнє забезпечення запасів власними джерелами з урахуванням галузевої належності та особливостей природно-кліматичних умов. Оскільки сьогодні ще не вироблено чітких та оптимальних нормативних показників оцінки фінансової стійкості для конкретних галузей економіки та немає диференціації їх залежно від зонального розташування, розрахуємо показники фінансової стійкості для сільськогосподарських підприємств Волинської області, що розташовані у різних природно-кліматичних умовах та порівняємо отримані значення із встановленими вченими-економістами з метою виявлення відхилень (табл. 1, 2).

Підприємства, дані річної звітності яких брали для розрахунку, є типовими і відображають рівень господарювання у Поліській, Лісостеповій та перехідній природно-кліматичних зонах. Як бачимо, підприємства Лісостепової та перехідної зон працюють переважно за рахунок власних коштів, водночас у Поліській існують більше за рахунок позичених і залучених. Коефіцієнт фінансової залежності має позитивну динаміку до спадання знову ж таки лише у підприємств Лісостепової та перехідної зон. Цього й слід було очікувати, адже показник є оберненим до попереднього. Тому за зростання коефіцієнта фінансової незалежності цей коефіцієнт спадає.

Коефіцієнт заборгованості показує, яка частина діяльності підприємства фінансується за рахунок позикового капіталу. Зростання цього показника свідчить про посилення залежності підприємства від кредиторів, тобто про зниження його фінансової стійкості.

Таблиця 1

Коефіцієнти фінансової стійкості, запропоновані вченими для її визначення

Коефіцієнт	Норматив	Савицька Г.В.	Шеремет О.Д.	Бланк Г.О.	Ковальов В.В.	Яріш О.В.	Костирко Р.О.
Показники автономії							
Коефіцієнт автономії	> 0,5	-	+	+	+	+	+

Коефіцієнт фінансової залежності	< 2	-	-	+	+	+	+
Коефіцієнт короткострокової заборгованості	< 0,6	-	+	+	-	-	+
Показники маневрування							
Коефіцієнт маневрування власних оборотних коштів	> 0,5	-	-	+	-	+	+
Показники майна							
Коефіцієнт реальної вартості майна	> 0,5	-	+	-	-	+	-

Таблиця 2

Розрахунок коефіцієнтів фінансової стійкості									
Коефіцієнт	ФГ «Олко» (Полісся)			СГПП «Рать» (Лісостеп)			ФГ «Соломія» (Перехідна)		
	2010	2011	2012	2010	2011	2012	2010	2011	2012
Показники автономії									
Коефіцієнт автон.	38,9	38,3	20,3	84,9	88,4	86,1	75,6	74,8	84,6
Коефіцієнт фін. залежності	2,57	2,6	4,93	1,18	1,13	1,16	1,32	1,34	1,18
Коефіцієнт короткостр. заборг.	0,02	0,02	0,36	0,03	0,03	0,05	0,32	0,33	0,19
Показники маневрування									
Коефіцієнт маневрування власних оборотних коштів	0,68	0,65	0,66	0,63	0,61	0,69	0,85	0,87	0,76
Показники майна									
Коефіцієнт реальної вартості майна	0,29	0,32	0,12	0,32	0,36	0,27	0,11	0,1	0,28

Майже в усіх підприємств простежуємо тенденцію його зростання. Забезпечення власних поточних активів власним капіталом є гарантією стійкості фінансового стану за нестійкої кредитної політики. Високі значення коефіцієнта маневрування позитивно характеризують фінансовий стан. Цей коефіцієнт визначає рівень виробничого потенціалу підприємства, забезпеченість операційної діяльності засобами виробництва. Розрахунки свідчать, що значну частину власного капіталу всі підприємства спрямовують на забезпечення безперебійного виробництва та збільшення швидкості обороту фінансових ресурсів.

Коефіцієнт реальної вартості майна визначає рівень виробничого потенціалу підприємства, забезпеченість операційної діяльності засобами виробництва. Ми бачимо, що всі підприємства мають показники, нижчі від оптимальних. Тому слід більше коштів вкладати у розширення виробничої бази.

Висновки. Сільське господарство вирізняється яскраво вираженою сезонністю, значним розривом між часом виробництва і робочим періодом. Це призводить до уповільнення оборотності коштів, поступового наростання витрат до короткочасного періоду масового виходу продукції, нерівномірності надходження виручки від продукції, порівняно високих норм сезонних запасів, великого обсягу незавершеного виробництва та ін. Значні відмінності у природних особливостях різних кліматичних зон вимагають особливого порядку нормування оборотних засобів, фінансування й кредитування відтворення основних та оборотних фондів, формування власного та позикового капіталу. Проведені розрахунки показали, що підприємства, розміщені у Поліській природно-кліматичній зоні мають значно нижчі від оптимальних показники. Вони гірше забезпечені власними ресурсами, а отже, їм важче отримати позики та залучити інвестиції.

Відсутність належного фінансування засобів виробництва разом із нижчою урожайністю та

валовим збором ставить питання про погіршення фінансової та продовольчої безпеки всього регіону. Отже, вкрай важливо розробити та затвердити оптимальні значення показників фінансово-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств для різних природно-кліматичних зон. Така диференціація дасть змогу керівництву підприємства, потенційним інвесторам, кредитним установам та профільним адміністративним керівникам якісніше оцінювати стан сільського господарства, швидше реагувати на негативні тенденції та вживати необхідні заходи.

Бібліографічний список

1. Пойда-Носик Н. Н. Управління вартістю і структурою капіталу підприємства як елемент фінансової безпеки / Н. Н. Пойда-Носик, Л. В. Петришинець // Фінанси України. – 2010. – № 6. – С. 117–124.
2. Савицька Г. В. Економічний аналіз діяльності підприємства : навч. посіб. / Г. В. Савицька. – [3-тє вид., перероб. та доп.]. – К. : Знання, 2007. – 668 с.
3. Ячменьова В. М. Ідентифікація стійкості діяльності промислових підприємств : [монографія] / В. М. Ячменьова. – Сімферополь : ДОЛЯ, 2007. – 384 с.
4. Крейнина М. Н. Финансовая устойчивость предприятия: оценка и принятие решений / М. Н. Крейнина // Финансовый менеджмент. – 2001. – №2. – С. 32–36.
5. Абрютин М. С. Анализ финансово-экономической деятельности предприятия / М. С. Абрютин, А. В. Грачев. – М. : Дело и Сервис, 2001. – 272 с.

Вознюк А. Фінансова стійкість сільськогосподарських підприємств як гарантія економічної безпеки регіону

Досліджено значення поняття фінансової безпеки. Показано залежність між поняттями фінансової безпеки та фінансової стійкості. Розраховано значення показників фінансової стійкості для сільськогосподарських підприємств, що знаходяться в різних природно-кліматичних зонах господарювання. Проведено порівняння їх із загальною новітніми вченими-науковцями. Запропоновано визначення оптимальних значень груп показників для кожної із цих природно-кліматичних зон замість однієї загальної.

Ключові слова: фінансова стійкість, фінансова безпека, власний капітал, сільськогосподарське підприємство, природно-кліматична зона, позикові кошти.

Voznyuk A. Farm enterprise financial stability as a regional economic guarantee

The article investigates the meaning of the concept of financial safety. Here is estimated the meaning of the financial safety showings that are located in different natural-climatic business zones. Compared with data generally accepted by scientists. Suggested determination of the optimal values of sets of indicators for each of these natural-climatic zones instead of general one.

Key words: financial stability, financial safety, equity, farm enterprise, natural-climatic zone, loan proceeds.

Вознюк А. Финансовая устойчивость сельскохозяйственных предприятий как гарантия экономической безопасности региона

В статье исследовано значение понятия финансовой безопасности. Приведена зависимость между понятиями финансовой безопасности и финансовой устойчивости. Рассчитано значение показателей финансовой устойчивости для сельскохозяйственных предприятий, находящихся в различных природно-климатических зонах хозяйствования. Проведено сравнение их с общеустановленными учеными-исследователями. Предложено определение оптимальных значений групп показателей для каждой из этих природно-климатических зон вместо одной общей.

Ключевые слова: финансовая устойчивость, финансовая безопасность, собственный капитал, сельскохозяйственное предприятие, естественно-климатическая зона, заемные средства.

РОЛЬ ДЕРЖАВИ В ЗДІЙСНЕННІ КРЕДИТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

*С. Онисько, к.е.н., І. Грубінка, здобувач
Львівський національний аграрний університет*

Постановка проблеми. У наукових колах постійно точаться дискусії щодо ролі і місця держави в розвитку ринкових відносин і ринкового середовища, підтримці підприємств різних галузей, формуванні інституційних засад розвитку економіки. Традиційно прийнято виділяти два підходи до цієї проблеми: один вказує на потребу в мінімальному втручанні в економічні процеси (монетарист-ський), інший, навпаки, наполягає на обов'язковому втручанні держави в діяльність суб'єктів господарювання (кейсіанський). На нашу думку, держава повинна впливати на економічну діяльність господарюючих суб'єктів, проблема полягає лише в ступені такого впливу. Мінімальним впливом є формування економічного середовища, в якому функціонувати мають суб'єкти господарювання, відповідно це середовище визначає й ступінь регуляторної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кредитному забезпеченню аграрних підприємств, місцю держави в його здійсненні присвячені праці М. Маліка [1], О. Гудзь [2], С. Колотухи [3], О. Загурського [4], М. Дем'яненка [5], І. Кушніра [6], П. Стецюка [7] та інших учених. Зокрема, О. Загурський зазначає: «Подолання перешкод на шляху поліпшення та розширення кредитного забезпечення агровиробників є однією з актуальних проблем не тільки аграрного сектору, а й вітчизняної економіки в цілому» [4, с. 58]. Для цього важливим є проведення систематизації підходів щодо покращання кредитного забезпечення аграрних підприємств з боку держави.

Постановка завдання. Мета нашого дослідження – здійснити систематизацію заходів державної економічної політики, які покликані поліпшити кредитне забезпечення аграрних підприємств.

Виклад основного матеріалу. Аграрні підприємства з огляду на особливості своєї діяльності, на які постійно звертають увагу науковці (сезонність, залежність від природно-кліматичних умов, наявність землі як основного засобу виробництва), мають підвищений підприємницький ризик. Крім того, перелічені особливості, передусім сезонність, спричиняють касовий розрив між доходами і витратами на підприємстві, утворюючи таким чином потребу в залученні позикових коштів. Тому виникає необхідність у кредитному забезпеченні аграрних підприємств, особливо у визначенні ролі держави в цьому процесі.

Як показує світовий досвід, переважна більшість країн світу вживає заходи щодо підтримки кредитного забезпечення аграрних виробників, навіть у країнах із розвинутою економікою створюється спеціалізована кредитна інфраструктура, розробляються відповідні програми на рівні центральних банків щодо стимулювання кредитування аграрного сектору. Україна не є винятком в цьому питанні: повільно, але поступово відбувається формування спеціалізованих кредитних інститутів, діє програма компенсації відсотків за користування кредитом. На нашу думку, всі заходи щодо підтримки кредитного забезпечення аграрних підприємств можна об'єднати в три групи: інституційні, монетарні і заходи бюджетної підтримки (див. рис.). Для кожної країни співвідношення між цими трьома групами є різним та індивідуальним. Тому можемо стверджувати, що державна політика у сфері підтримки кредитного забезпечення аграрних підприємств є диференційованою саме на основі вибору того чи іншого інструменту її здійснення.

До інституційних заходів належить створення середовища для формування чи безпосереднє формування державою спеціалізованих кредитних установ. Досі, незважаючи на позитивний досвід багатьох зарубіжних країн, заходи такого плану в Україні не вживали. Лише протягом останніх двох років ми спостерігаємо певні дії щодо створення Державного земельного банку, однак з огляду на суму виділених йому коштів (близько 150 млн грн) процес його створення поки що виглядає як бажання консолідації великих земельних площ. Ще одним перспективним напрямом є розбудова кредитної кооперації, що зарекомендувала себе як досить гнучкий кредитор малих господарств, який спроможний застосовувати індивідуальні підходи до позичальників. Однак зараз в Україні, насамперед через економічні і законодавчі чинники, ми можемо констатувати відсутність передумов

для формування тривірневої системи кредитної кооперації. Відповідно можливості щодо акумуляції значного фінансового ресурсу у кредитних спілок є обмеженими. Без державної підтримки цього процесу ймовірність його здійснення лише за рахунок і з ініціативи власне кредитних кооперативів є близькою до нуля. Недоліком цих заходів стала потреба в досить значних фінансових ресурсах на початкових етапах, однак вони є найбільш перспективними з погляду стратегічної розбудови економіки.

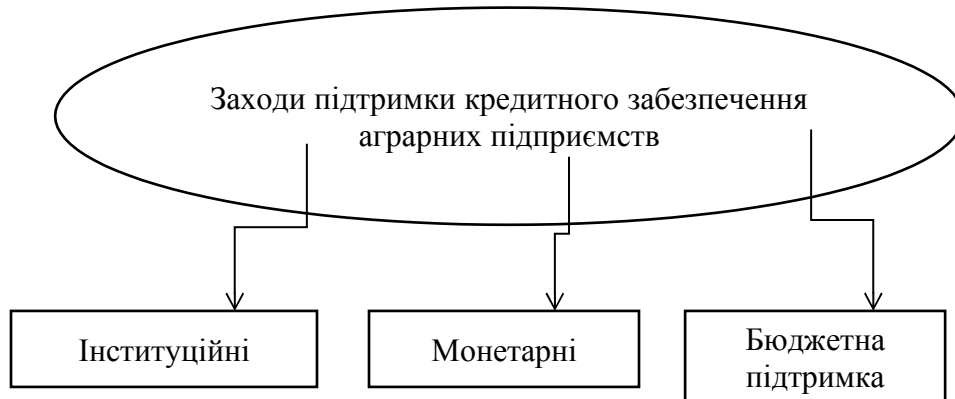

Рис. Складові державної підтримки кредитного забезпечення аграрних підприємств.

Монетарні заходи вживають передусім через регулювання з боку центрального банку проведення активних операцій кредитними установами. До цих заходів належать встановлення норм обов'язкового резервування, облікова ставка, операції на РЕПО, рефінансування. Слід зазначити, що в контексті кредитування аграрних підприємств в Україні жоден із зазначених заходів в індивідуальному порядку не застосовують, хоча вони відзначаються насамперед найбільш ринковими механізмами здійснення, відсутністю прямого державного втручання, відсутністю потреби в значному фінансовому ресурсі.

Заходи бюджетної підтримки (в тому числі компенсація відсотків) вирізняються навантаженням на бюджет, значним ручним регулюванням. До їх переваг можна віднести можливість щодо оперативного управління, відсутність потреби у стратегічному прогнозуванні, а відповідно й довгострокових зобов'язань з боку держави, відносно простоту порівняно з іншими заходами в застосуванні. Заходи бюджетної підтримки задіюють у багатьох країнах, при цьому важливим є питання ефективності використання коштів, чого, на жаль, не можна сказати про Україну. Крім того, перспективним в умовах обмеженості бюджетних коштів є перехід від компенсаційної моделі державної підтримки кредитного забезпечення аграрних підприємств до гарантійно-компенсаційної.

Висновки. У державній підтримці кредитного забезпечення аграрних підприємств можна виділити такі групи заходів: інституційні, монетарні, заходи бюджетної підтримки. В Україні набули найбільшого поширення останні. Вдосконалення кредитного забезпечення господарств, на нашу думку, можливе на основі поєднання заходів кожної з перелічених груп в єдиний механізм державної підтримки, що потребує подальших наукових досліджень.

Бібліографічний список

1. Малік М. Й. Монетарні інструменти стимулювання кредитної активності комерційних банків / М. Й. Малік, Л. О. Вдовенко // Економіка АПК. – 2013. – №11. – С. 31–33.
2. Гудзь О. Є. Державна програма фінансової підтримки підприємств АПК через механізм здешевлення кредитів / О. Є. Гудзь, А. В. Сомик // Економіка АПК. – 2008. – №11. – С. 54–63.
3. Колотуха С. Розвиток земельних відносин та їх фінансове забезпечення в аграрному секторі економіки // С. Колотуха, І. Коваленко // Банківська справа. – 2012. – №2. – С. 19–27.
4. Загурський О. Стан та перспективи кредитування аграрного сектору України / О. Загурський // Банківська справа. – 2013. – №8. – С. 58–67.
5. Дем'яненко М. Я. Проблемні питання державної політики фінансової підтримки сільського господарства / М. Я. Дем'яненко // Економіка АПК. – 2011. – №7. – С. 68–75.
6. Кушнір І. Банки сільськогосподарського розвитку в системі фінансування агропромислового комплексу / І. Кушнір // Вісник НБУ. – 2011. – №11. – С. 92–95.

7. Стецюк П. А. Фінансові проблеми розвитку аграрного виробництва / П. А. Стецюк, О. Є. Гудзь // Економіка АПК. – 2012. – №4. – С. 73–78.

Онисько С., Грубінка І. Роль держави в здійсненні кредитного забезпечення аграрних підприємств

Розглянуто суть державної підтримки кредитного забезпечення аграрних підприємств. Здійснено систематизацію основних заходів такої підтримки. Показано заходи державної підтримки, що застосовуються в Україні. Показані деякі переваги і недоліки в застосуванні кожної групи перелічених заходів. Узагальнено пропозиції щодо вдосконалення певних заходів державної підтримки кредитного забезпечення аграрних підприємств.

Ключові слова: кредитне забезпечення, державна підтримка, монетарна політика, кредитні установи, фінансовий ринок.

Onys'ko S., Grubinka I. The state's role in the implementation of credit support for agricultural enterprises

The paper considers the essence of government support collateral farms. Done systematization of key measures such support. Showing state support measures applied Ukraine. The following are some advantages and disadvantages in the use of each group listed activities. Proposals to improve certain measures of state support collateral farms, are summarized.

Key words: credit support, government support , monetary policy , credit institutions , financial market.

Онисько С., Грубінка І. Роль держави в кредитном обеспечении аграрных предприятий

Рассмотрено сущность государственной поддержки кредитного обеспечения аграрных предприятий. Систематизировано основные меры такой поддержки. Показано меры государственной поддержки, которые применяются в Украине. Показаны некоторые преимущества и недостатки в применении каждой группы перечисленных мер. Обобщены предложения по усовершенствованию некоторых мер государственной поддержки кредитного обеспечения аграрных предприятий.

Ключевые слова: кредитное обеспечение, государственная поддержка, монетарная политика, кредитные учреждения, финансовый рынок.

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ*Х. Рибчанська**Львівський національний аграрний університет*

Постановка проблеми. Сьогодні в Україні маємо достатньо розвинуту систему державного фінансового контролю. Але, незважаючи на значну кількість відповідних органів, учасники фінансових відносин нерідко припускаються порушень, які негативно впливають на стан державних фінансів. Серед таких порушень можна виокремити нецільове та/або неефективне використання бюджетних коштів, ухилення (свідоме і несвідоме) від виконання податкових зобов'язань, неподання (або несвоєчасне подання, або неправильне складання) фінансової звітності, знищення документації тощо. В умовах жорсткої економії бюджетних коштів і відновлення переговорів про асоціацію з ЄС одним із першочергових завдань державної політики повинно стати реформування системи державного фінансового контролю з метою запобігання вчиненню бюджетних правопорушень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика державного фінансового контролю відображена в наукових працях О.І. Барановського, Ф.Ф. Бутинця, І.М. Іванової, І.К. Дрозд, С.В. Калюги, В.Ф. Піхоцького, С.В. Свірко, М.І. Сивульського, С.О. Шохіна та інших, що свідчить про важливість досліджень у цій сфері. Вчені акцентують свою увагу на теоретичних аспектах державного фінансового контролю, зарубіжному досвіді його функціонування, аналізі діючої системи з пропозиціями щодо удосконалення. Зокрема В.Ф. Піхоцький [4] окреслює напрями вдосконалення нормативно-правової бази державного фінансового контролю та пропонує заходи задля підвищення ефективності роботи Рахункової палати; А.В. Хомутенко [6] визначив перелік напрямів удосконалення інституціональних засад державного фінансового контролю; І.Г. Костирко стверджує, що розвиток теорії аудиту з позицій його розширеного трактування як інституту економічного і суспільного контролю та важливого елемента ринкової інфраструктури є шляхом, який поглиблює пізнання суті ринкових перетворень та вдосконалює господарську практику [3]. Однак в умовах реалізації нової економічної стратегії в Україні, жорсткої економії бюджетних коштів система державного фінансового контролю потребує відповідного реформування, а отже, додаткових досліджень.

Постановка завдання. Нашою метою є визначення напрямів удосконалення системи державного фінансового контролю в умовах євроінтеграційних процесів.

Виклад основного матеріалу. Реформування системи державного фінансового контролю в Україні, на нашу думку, має відбуватися з урахуванням досвіду провідних спеціалізованих міжнародних організацій. Зазначимо, що в 1953 році при ООН створено Вищий орган контролю державних фінансів (INTOSAI), до складу якого нині входять 170 країн-учасниць. В Україні фахівці INTOSAI беруть участь у роботі кількох експертних груп, надаючи методологічну допомогу. В INTOSAI Україну репрезентує Рахункова палата.

У світову практику вже давно увійшла така форма контролю, як аудит адміністративної діяльності, який ще називають операційним, управлінським аудитом, або аудитом ефективності. Зокрема у середині ХХ ст. органи державного фінансового контролю низки країн (наприклад, Канади та Швеції) почали проводити перевірку державних видатків не лише щодо їхньої відповідності вимогам законодавства, а й з огляду на суспільну корисність, тобто на результати, які суспільство отримало від законно витрачених бюджетних коштів. Поряд із фінансовим аудитом поступово почав розвиватися новий вид контролю державного бюджету, який отримав назву “аудит адміністративної діяльності”, або “аудит ефективності”. Про значення цієї форми контролю в посібнику “Аудит адміністративної діяльності”, що виданий Шведським національним бюро аудиту, зазначено так: “Приватний сектор має автоматичну систему оцінки успішності діяльності компанії, а саме ринковий механізм і отримання прибутків. Прибуткова компанія отримує прибуток і залишається на ринку, тоді як неприбуткова зрештою збанкрутує і буде витіснена з ринку. У державному секторі такого механізму немає – неприбуткове Міністерство охорони здоров'я ніколи не збанкрутує. У цьому разі аудит адміністративної діяльності у державному секторі може замінити ринкові механізми приватного

сектора” [1, с. 43].

Така форма контролю суттєво відрізняється як від фінансового аудиту, так і від ревізії. Зумовлено це тим, що метою фінансового аудиту і в Україні, і в більшості інших країн є оцінка достовірності бухгалтерського обліку фінансової звітності, а метою адміністративного аудиту – оцінка рівня економічності, ефективності й результативності державних заходів, програм та діяльності структур, які піддаються контролю.

З огляду на обмеженість фінансових ресурсів, які на сьогодні спрямовуються на реалізацію соціальних програм, така форма контролю є вкрай необхідною для України. В умовах сьогодення актуальним залишається здійснення комплексного контролю та оцінки якості механізмів управління, рівня досягнення цілей і завдань, поставлених перед урядовими органами та установами, визначення реального ефекту від їхньої діяльності. Задля цього в найближчій перспективі органи Державної фінансової інспекції повинні переорієнтувати свою роботу на оцінку діяльності органів державного та комунального секторів, бюджетних установ, державних підприємств, доцільності їх функціонування та державних витрат на їхнє утримання.

Аудит адміністративної діяльності заснований на тих основних елементах, які характеризують стан управління публічними ресурсами, а саме: економії, ефективності та результативності. Саме ці елементи вкрай важливі в умовах обмеженості бюджетних ресурсів.

Як свідчить українська практика, досить велику частку бюджетних правопорушень складають порушення у сфері державних закупівель. Тому особливий науковий інтерес становить правове регулювання фінансового контролю у сфері державних закупівель в ЄС, оскільки воно враховує найкращий досвід правового регулювання в державах – членах ЄС. Правове регулювання фінансового контролю ЄС у сфері закупівель об’єднує як контроль за використанням публічних фондів ЄС для проведення державних закупівель, так і наддержавний фінансовий контроль за дотриманням державами – членами ЄС та їх інституціями встановлених вимог.

Основними нормативно-правовими актами, що регламентують побудову системи державного фінансового контролю Європейського Союзу у сфері державних закупівель, є Римський договір та відповідні директиви Ради Європи.

Щодо методів контролю у сфері державних закупівель, то Єврокомісія рекомендує національним органам розвивати та вдосконалювати свої моніторингові ресурси, підкріплюючи їх ефективними санкціями; надавати перевагу превентивним перевіркам, а також створювати навчальні програми для відповідних секторів [2, с. 26].

З огляду на досвід ЄС вважаємо, що для удосконалення державного фінансового контролю у сфері державних закупівель в Україні доцільним буде створення єдиної електронної державної бази даних державних закупівель на всіх етапах їхнього здійснення та незалежно від суб’єктів-замовників, видів процедур та інших критеріїв аналогічно до практики Центральної фінансової служби Бюджетного директорату Єврокомісії, яка відповідає за створення баз даних, що містять інформацію про всі контракти, фінансові угоди, підрядників, одержувачів і виконання окремих контрактів. Така електронна державна база даних значно поліпшить ефективність превентивного й поточного державного фінансового контролю, зробить відповідну фінансову діяльність замовників прозорою та зменшить можливості підконтрольних суб’єктів уникнути публічності фінансової діяльності у сфері державних закупівель.

Варто звернути увагу і на систему органів Європейського Союзу (враховуючи їхні ієрархічні та функціональні зв’язки), які беруть участь у функціонуванні системи фінансового контролю ЄС: мають відповідні повноваження у цій сфері або контролюють органи фінансового контролю ЄС, або є органами фінансового контролю ЄС. Так, до складу системи державного фінансового контролю ЄС входять різні наддержавні органи, що представляють різні гілки влади з метою реалізації спільних завдань: здійснення фінансового контролю, боротьби з розкраданням і корупцією (див. рис.). Зокрема Єврокомісія є вищим органом виконавчої влади Євросоюзу, який забезпечує нагляд за дотриманням і застосуванням Директив ЄС (зокрема щодо державних закупівель) та інших джерел права ЄС під контролем Суду ЄС. У межах нової системи Директорат відповідає за всі фінансові операції і за створення необхідних органів контролю, які забезпечують регулярність та ефективність цих операцій. Європейське управління з боротьби зі шахрайством (OLAF) або компетентні органи держав – членів ЄС можуть на місці розслідувати підозри у незаконному або злочинному використанні цих коштів [5,

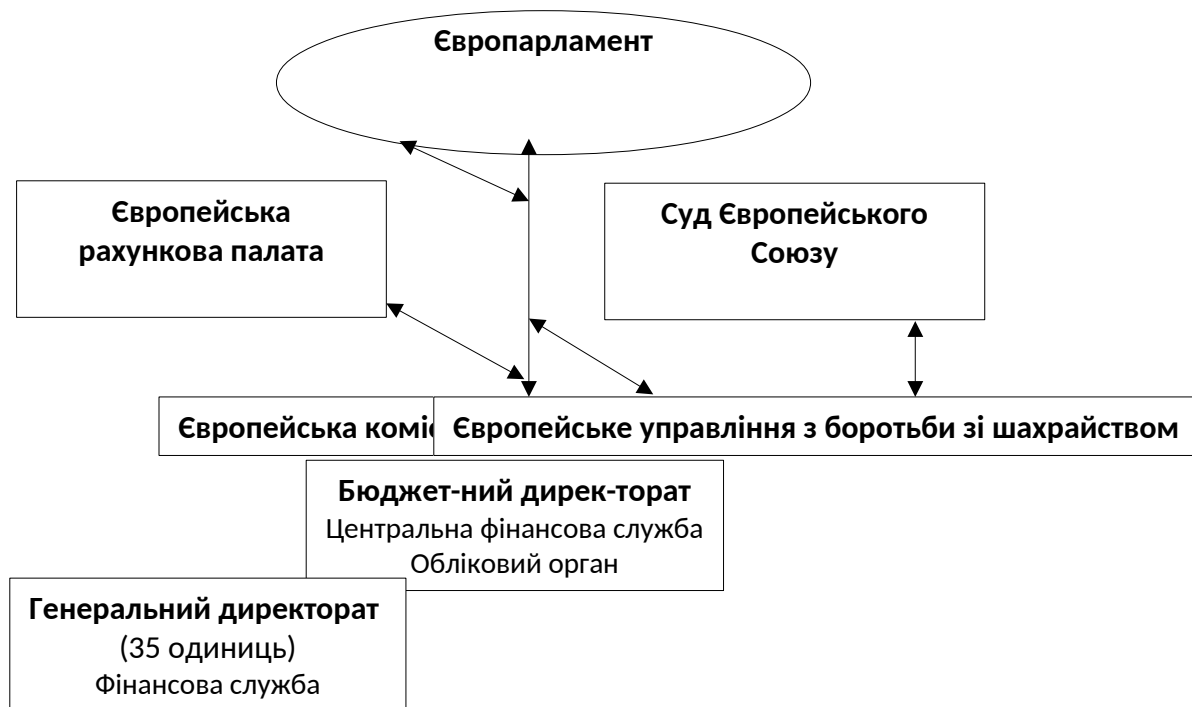

Рис. Структура органів Європейського Союзу, які беруть участь у функціонуванні системи фінансового контролю.

Стандарти для здійснення фінансового контролю, яких має дотримуватися відповідний Директорат, формуються *Бюджетним директором* і схвалюються Єврокомісією. На умови здійснення фінансового контролю найбільше впливають Обліковий орган та Центральна фінансова служба, які є у складі Бюджетного директорату. Обліковий орган ЄС виконує майже такі самі функції, як Державне казначейство України, а саме: забезпечує контроль та моніторинг фінансового стану рахунків установ ЄС; контролює подання, консолідацію фінансової звітності установ ЄС, її узагальнення та ін.

Здійснювати управління фінансами та вживати заходи фінансового контролю Директоратам допомагає Центральна фінансова служба, створюючи при цьому ефективні інструменти управління фінансами та контролю в усіх установах Єврокомісії й надаючи консультації щодо використання центральної системи обліку. Зауважимо, що спеціалізованим фінансовим органом Європейського Союзу, який покликаний допомагати Європарламенту та іншим установам ЄС у здійсненні контролю за ефективним використанням фінансових ресурсів Європейського Союзу, є Рахункова палата ЄС (або Суд аудиторів). Вона складається з 15 членів, які призначаються одноголосним рішенням Ради ЄС.

Ще одним незалежним органом є Суд ЄС, який виконує функції міжнародного, конституційного і частково адміністративного суду. Зокрема має юрисдикцію в будь-якому спорі між ЄС та його службовцями (ст. 236 Угоди про заснування ЄС), а також у разі спорів, що стосуються відшкодування збитків, завданих інститутами ЄС чи його службовцями під час виконання ними своїх обов'язків (статті 235 і 288 Угоди про заснування ЄС).

Аналізуючи функції органів, які беруть участь у функціонуванні системи державного контролю ЄС, слід зазначити, що останній має достатньо важелів для здійснення контролю за ефективністю використання державних коштів. Прагнучи стати членом ЄС, Україна мусить привести своє законодавство у цій сфері до стандартів і вимог Євросоюзу.

Слід зазначити, що сьогодні Рахункова палата України набула значного досвіду в проведенні контрольно-аналітичних та експертних процедур щодо використання бюджетних коштів, аналіз соціально-економічних процесів держави, а також у впровадженні передових форм і методів здійснення різних видів аудиту. Проте час і життя ставлять перед нею нові виклики, виникнення яких не дає права зупинятися, а тим більше відкочуватися назад у своєму інституційному розвитку. Виходячи з цієї тези, а також з метою подальшого підвищення ефективності та результативності діяльності необхідно вжити такі першочергові заходи:

⌘ здійснювати постійну роботу з актуалізації нормативних і методологічних документів Рахункової палати, імплементуючи нові нормативні та керівні стандарти INTOSAI;

⌘ здійснювати загальну координацію та керівництво діяльністю спеціальної групи EUROSAI з аудиту коштів, виділених на попередження та ліквідацію наслідків катастроф;

⌘ продовжувати успішну практику проведення паралельних, спільних і координованих міжнародних аудитів, що представляють спільні інтереси для Рахункової палати України та вищих органів фінансового контролю інших держав;

⌘ посилити контроль і відповідальність керівництва об'єктів контрольних заходів за своєчасність і повноту виконання рекомендацій, наданих колегією Рахункової палати за результатами перевірок;

⌘ запровадити у практику здійснення аудиту адміністративної діяльності в органах виконавчої влади як на державному, так і на регіональному рівнях;

⌘ удосконалювати форми і методи інформування громадськості про результати контрольно-аналітичних та експертних заходів, що проводить Рахункова палата;

⌘ ініціювати розгляд питання про можливість запровадження в проектах законів про Державний бюджет України норм щодо незалежного фінансування Рахункової палати через затвердження її бюджету Верховною Радою України під час прийняття зазначених законів;

⌘ продовжувати діяльність Рахункової палати як зовнішнього аудитора Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ).

На нашу думку, також було б доцільно підвищити ефективність державного фінансового контролю на регіональному рівні. Аналіз стану контролю за використанням бюджетних коштів на регіональному рівні дав змогу виявити певні проблеми. Основні з-поміж них, на нашу думку, такі:

– неоднаковий підхід до здійснення перевірок і ревізій різних установ та організацій, що утримуються за кошти державного бюджету. Наприклад, певні об'єкти перевіряються дуже часто, а інші – навіть рідше, ніж раз на чотири роки. Крім того, мають місце і так звані замовні перевірки деяких об'єктів. Це призводить до соціальної напруги в колективах і зменшення продуктивності. Також значний період часу між контрольними заходами зменшує можливість відшкодування завданого державі збитку в разі його виявлення;

– мало уваги приділяється проведенню спеціальних перевірок, спрямованих на виявлення та ліквідацію схем розкрадань бюджетних коштів;

– заходи з посилення внутрішнього та відомчого фінансового контролю, підвищення відповідальності посадових осіб за дотримання законності та забезпечення ефективного використання бюджетних ресурсів вживаються недостатньо;

– великі збитки завдаються державі внаслідок порушення норм законодавства, зокрема і на регіональному рівні, в процесі виконання дохідної частини бюджету, яку не контролює ні Рахункова палата, ні Державна фінансова інспекція.

Вважаємо, що вирішення перелічених проблем дасть змогу підвищити ефективність системи державного фінансового контролю, що у свою чергу забезпечить належне функціонування системи державних фінансів, яка має надзвичайно важливе значення в умовах відновлення євроінтеграційних процесів. Варто зазначити й те, що обсяги контрольно-ревізійної діяльності на регіональному рівні надто значні, а схеми зловживань бюджетними коштами постійно змінюються й удосконалюються. Тож за наявності регіональних підрозділів Рахункова палата в змозі суттєво вплинути на покращання ситуації. Тобто практика створення таких підрозділів у системі бюджетного контролю підтвердила необхідність і своєчасність як виконання одного з основних напрямів розвитку і вдосконалення системи державного фінансового контролю в Україні.

Висновки. Незважаючи на сформовану систему державного фінансового контролю в Україні

та враховуючи обсяг виявлених порушень обґрунтовано необхідність її вдосконалення. Визначено напрями удосконалення системи державного фінансового контролю, серед яких: удосконалення правового поля щодо розподілу контрольних повноважень між контролюючими органами; здійснення постійної роботи щодо актуалізації нормативних і методологічних документів Рахункової палати з імплементацією нових нормативних і керівних стандартів INTOSAI; продовження практики проведення паралельних, спільних і координованих міжнародних аудитів, що представляють спільні інтереси для Рахункової палати України та вищих органів фінансового контролю інших держав та ін. Вживання відповідних заходів у рамках окреслених напрямів удосконалення системи державного фінансового контролю дасть змогу ефективніше використувати державні кошти та матиме позитивний вплив на процес вступу України до Європейського Союзу.

Бібліографічний список

1. Аудит адміністративної діяльності: Теорія та практика : пер. з англ. – К. : Основи, 2000. – 190 с.
2. Башкатова Т. А. Сущность и функции финансового контроля / под. ред. проф. Л. А. Дробозиной. – М. : ЮНИТИ, 2001. – 527 с.
3. Костирко І. Г. Інституціоналізація аудиту і ринкова інфраструктура [Електронний ресурс] / Костирко І. Г. // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту : економічні науки. – Чернівці : Вид-во ЧТЕІ КНТЕУ, 2009. – № 1. – С. 323–329 – Режим доступу : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?
4. Піхоцький В. Ф. Удосконалення і розвиток Державного фінансового контролю та аудиту за надходженням коштів Державного бюджету України та їх використанням / Піхоцький В. Ф. // Фінанси України. – 2007. – № 3. – С. 75–82.
5. Скірта Д. В. Напрями удосконалення правового регулювання державного фінансового контролю у сфері державних закупівель в Україні шляхом використання найкращого досвіду Європейського Союзу / Д. В. Скірта // Вісник Вищої ради юстиції. – 2012. – № 3 (11). – С. 197–213.
6. Хомутенко А. В. Вдосконалення інституціональних засад державного фінансового контролю в Україні [Електронний ресурс] / А. В. Хомутенко // Ефективна економіка. – 2013. – № 4. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?n=4&y=2013>.

Рибчанська Х. Удосконалення системи державного фінансового контролю в умовах євроінтеграційних процесів

Проаналізовано окремі форми здійснення державного фінансового контролю в Україні та за кордоном, а також визначено проблеми функціонування системи державного фінансового контролю в нашій державі. Представлено систему органів Європейського Союзу, враховуючи їх ієрархічні та функціональні зв'язки, які беруть участь у функціонуванні системи фінансового контролю ЄС. Визначено напрями подальшого підвищення ефективності та результативності діяльності служб державного фінансового контролю.

Ключові слова: державний фінансовий контроль, удосконалення, INTOSAI, Рахункова палата, Європейський Союз.

Rybchanska K. Improving the system of state financial control in conditions of European integration processes

Review some of the forms of realization of the state financial control in Ukraine and abroad, and also defined the problems in the functioning of the system of state financial control in Ukraine. The system of bodies of the European Union, given their hierarchical and functional links, which take part in the functioning of the system of financial control of the EU is presented. Identify the directions of further improving the efficiency and effectiveness activities of services of the state financial control are identified.

Key words: state financial control, improvement, INTOSAI, Account chamber, European Union.

Рыбчанская К. Совершенствование системы государственного финансового контроля в условиях евроинтеграционных процессов

Проанализированы отдельные формы осуществления государственного финансового контроля в Украине и за рубежом, а также определены проблемы функционирования системы государственного финансового контроля в нашем государстве. Представлена система органов Европейского Союза, учитывая их иерархические и функциональные связи, которые принимают участие в функционировании системы финансового контроля ЕС. Определены направления дальнейшего повышения эффективности и результативности деятельности служб государственного финансового контроля.

Ключевые слова: государственный финансовый контроль, совершенствование, INTOSAI, Счетная палата, Европейский Союз.

ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ АНАЛІТИЧНОГО ОБЛІКУ ВИТРАТ У ЦУКРОВІЙ ПРОМИСЛОВОСТІ

М. Марчин, здобувач

Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу

Постановка проблеми. Сьогодні цукрова промисловість характеризується значними витратами, а понаднормові є радше правилом, ніж винятком. Дані, які характеризують ефективність цукровиробництва, не досягають бажаного рівня (рис. 1). Зокрема з останніх десяти років лише п'ять були рентабельними, що призвело до різкого зменшення кількості цукрових заводів – практично удвічі (рис. 2). Рекордна кількість цукрових заводів у нашій країні була створена для мінімізації транспортних витрат у процесі заготівлі цукрової сировини та доставки готової продукції до споживача. Лише з часом стало зрозуміло, що замість того, щоб нарощувати кількість цукрових заводів, необхідно було модернізувати виробництво та оптимізувати виробничу структуру.

Важливими ланками, які сприяють зниженню витрат, підвищенню оперативності й зменшенню ціни продукції для споживачів, є управлінський облік і контроль. Кількість підприємств, які інтегрували у свою систему методи управлінського обліку, помітно збільшується.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розрахунку витрат на науковій основі з подальшим їх контролем і зниженням набули особливої актуальності. Тому надзвичайно важливо вивчити основні принципи та концепції обліку витрат. Цим питанням присвячені праці таких науковців, як Л.А. Галацан, В.П. Завгородній, А.А. Ігнат'єв, Є.П. Кучеренко, М.В. Роїк, В.В. Сопко, Л.І. Черня-вська та ін.

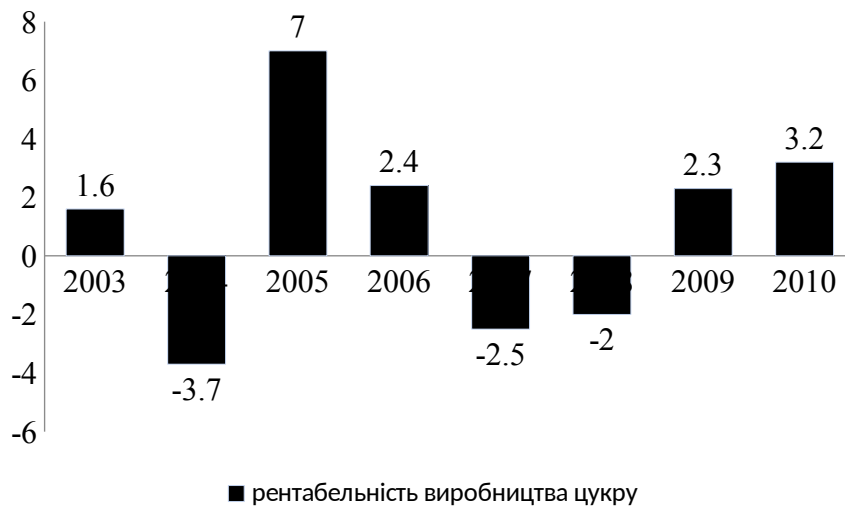

Рис. 1. Рівень рентабельності цукрового виробництва.

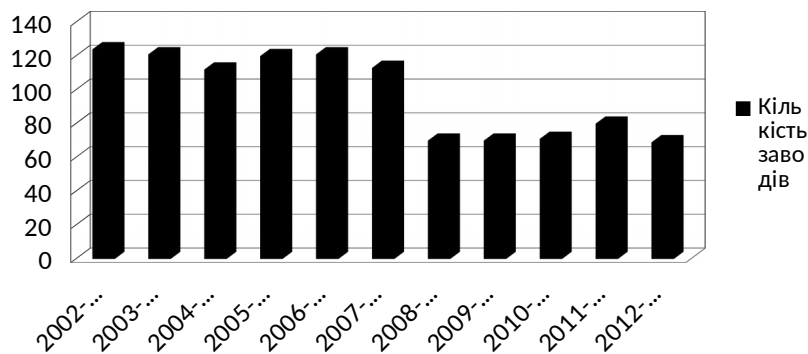

Рис. 2. Кількість заводів, що переробляють цукрові буряки.

Постановка завдання. Основним завданням нашого дослідження є визначення втрат у цукровій промисловості та розробка методів їх усунення засобами управлінського обліку.

Виклад основного матеріалу. Основні характеристики, які визначають успіх управлінського обліку, мають двоякий характер: ефективне управління витратами та збільшення виробництва якісної продукції. Ці два елементи дають змогу керівникам визначити зв'язок між необхідними ресурсами і цілями виробництва. Порівняно з фінансовим обліком управлінський має інші завдання. В умовах гострої конкуренції підприємства повинні звертати увагу на витрати виробництва. Саме втрати сировини значною мірою є причиною низької рентабельності цукрового виробництва. Порядок збирання, польового кагатування, вивезення, приймання і визначення якості цукрових буряків встановлений технологічним регламентом «Приймання і зберігання цукрових буряків», та іншими технологічними документами. Основним первинним документом, який підтверджує приймання цукрових буряків від бурякосійних господарств, є товарно-транспортна накладна за формою № І-ТП (буряк). Вона складається у чотирьох примірниках. Після закінчення зміни вагар сортує всі накладні, складає спеціальний супроводжувальний реєстр і передає все у бухгалтерію. Крім того, на заготівельних пунктах цукрових заводів щоденно складається баланс (за формами №ЗСВ-9 і № ЗСВ-6), який відображає рух цукрових буряків у натуральному вимірі і вміст у них цукру. Передачу цукрових буряків на переробку оформляють актом (форма № ЗСВ-10а), який затверджує директор. Цей документ є основою для списання цукрових буряків на виробництво.

Останнім часом зросли втрати цукру на цукрових заводах і це питання необхідно розглянути детальніше. Адже, здавалось би, якість сортів цукрового буряку тільки поліпшується і технології переробки теж. Сучасні технології неможливі без використання високопродуктивних одностійних гібридів останнього покоління. Для цього селекціонери Інституту цукрових буряків створили низку гібридів, що відповідають світовому рівню. Гібриди, занесені до Реєстру сортів рослин України останніми роками, – Шевченківський, Максим, Ворскла, Софія, Константа та інші – за показниками збору цукру з гектара досягли 112–115% від групового стандарту [3]. Окрім того, вони мають і значно вищий адаптаційний потенціал порівняно із зарубіжними аналогами.

У зв'язку з лібералізацією ринку насіння в перші роки незалежності нашої держави та його інтенсивним рухом в Україні окреслилася низка нових проблем, які раніше для нас не були характерними: ризоманія, гнилі коренеплоди під час вегетації, нові хвороби листового апарату та нові збудники вірусних хвороб [5].

Різні генотипи гібридів цукрового буряку (цукристі – Z, нормальні – N, урожайні – E) істотно різняться як за врожайністю, так і за цукристістю. І тут важливо використовувати ті з них, які найкращим чином поєднують у собі обидві ці ознаки, що дає змогу отримати високий вихід цукру з найменшою питомою втратою коренеплодів.

Результати багаторічних досліджень, проведених Дослідною науковою станцією цукрового буряка, підтверджують, що цукристі і нормально-цукристі генотипи гібридів мають перевагу, а саме є досить великий резерв підвищення цукристості за рахунок правильного вибору генотипу гібрида.

Існує багато причин, що знижують загальну ефективність виходу цукру зі стружки цукрового буряку. Не останню роль серед них відіграють значні втрати маси буряку і цукру в період від приймання до отримання бурякової стружки. Це зумовлено: якістю буряку, що йде на зберігання; погодними умовами під час зберігання сировини; технологічними заходами, що вживаються з метою забезпечення належного зберігання; станом кагатного поля та оснащеністю його засобами вентиляції; способами подачі сировини на переробку; якістю роботи устаткування для очищення буряку від механічних домішок перед надходженням у мийне відділення; втратами сировини і цукристості з мийними водами; ефективністю роботи устаткування з відділення і повернення бою цукрового буряку у виробництво.

Результати, отримані українськими вченими, підтвердив і російський НДІ цукрової промисловості. Виявилось, що фактичні втрати маси буряку складають в середньому 3%, але можуть сягати й 5-6% [2]. Це приблизно 60% загальних втрат сахарози в цукровому виробництві. Такі втрати маси буряку і цукру належать до врахованих у декадних і річних звітах. Повністю звести нанівець втрати бурякової сировини і сахарози неможливо, проте треба їх мінімізувати.

Якщо українські гібриди кращі, як стверджують наші селекціонери, то чому ж зростає кількість іноземних гібридів цукрового буряку? Останні показують вищу врожайність і цукристість, але в них є один недолік – вони створені для іншого технологічного процесу, який не передбачає довгого зберігання цукрового буряку в кагатах (втрати цукру в іноземних гібридів під час зберігання значно вищі). Така технологія в зарубіжних країнах застосовується ще з 1960 року. Для забезпечення безперервності виробничого процесу в США, Англії та інших країнах згущують дифузійний сік і зберігають в спеціальних резервуарах, що не передбачено вітчизняними технологіями. Наприклад, Вісінгтонський завод в Англії має змогу зберігати до 50 % згущеного цукрового соку, який виробляється в десяти великих сталевих резервуарах зі сумарним об'ємом 370 тис. т (всі цукрові заводи Англії можуть зберігати 806 тис. т густого цукрового соку), що дає змогу працювати до 300 днів на рік [4].

Для господарників привабливим є високоякісне насіння гібридів провідних західноєвропейських фірм, підготовлене за сучасними технологіями і реалізоване за пільговими цінами. Проте використання більшості гібридів зарубіжної селекції, не адаптованих до ґрунтово-кліматичних умов України, пов'язане з ризиком втрати значної частини вирощеного врожаю внаслідок ураження рослин цукрових буряків хворобами. У виробництві цукросировини останніми роками визначилася тенденція до збільшення площ посіву гібридів цукрових буряків зарубіжної селекції. Але їх використання на рівні з вітчизняними неприйнятне. Законодавча заборона навряд чи призведе до їх зникнення та й економічний ефект теж не буде значним, оскільки вихід цукру знизиться (саме цукристість зменшиться, бо зарубіжні гібриди забезпечують вищий її показник). Слід зазначити, що українські гібриди цукрових буряків характеризуються різним рівнем втрат цукру. Результати досліджень свідчать, що гібриди вітчизняної селекції проявляють вищу стійкість до кагатної гнилі коренеплодів порівняно із зарубіжними. Найбільш стійкими серед них є гібриди Уманський ЧС 97 і Весто, в яких кількість уражених кагатною гниллю коренеплодів найменша – 9,2% та 11,7% відповідно [3].

Вилучення цукру з цукрових буряків загалом в Україні складає 78,2% (у 2011 – 78,7%), тоді як на цукрових заводах Волинської, Кіровоградської, Івано-Франківської, Одеської, Сумської, Тернопільської, Чернівецької областей цей показник значно нижчий: 75,65; 75,69; 69,58; 76,56; 77,49; 77,88; 76,82% відповідно. Однією з основних причин низьких показників є незадовільне зберігання [1]. Є декілька шляхів виходу зі ситуації. Найефективніший – перехід на європейський тип переробки цукрових буряків без тривалого зберігання в кагатах, тобто зберігання згущеного сиропу в резервуарах. Такий спосіб дав би змогу українським цукровим заводам значно знизити втрати в цукровій промисловості, але він вимагає значних капіталовкладень, а таких коштів ні у виробників, ні у держави немає. Другий спосіб – проста заборона завезення і виробництва насіння цукрових буряків іноземних гібридів, але вочевидь він виявиться найменш ефективним, оскільки забезпечити дотримання такої заборони буде досить складно. Є й третій спосіб, який ми вважаємо найдешевшим і найефективнішим:

- спрямування на переробку передусім іноземних гібридів або тих гібридів, під час зберігання яких відбувається найбільша втрата цукристості;
- якщо ж немає можливості першочергової переробки цукрових буряків іноземних гібридів, то потрібно зберігати їх в окремих кагатах, а потім переробляти в першу чергу;
- для забезпечення виконання цих завдань необхідно вести облік прийому і видачі цукрових буряків за їх гібридами;
- забезпечити розвиток співпраці між виробниками цукрових буряків і переробними заводами.

Облік цукрових буряків за гібридами дасть змогу точніше розрахувати можливі втрати під час зберігання, а за умови вчасної переробки іноземних гібридів – зменшити втрати цукру.

Отже, основною проблемою сучасного виробництва цукру є використання гібридів цукрових буряків вітчизняної та зарубіжної селекції, причому частка зарубіжних сягає вже 70%. Ці коренеплоди мають низьку стійкість до ураження фітопатогенними мікроорганізмами, не можуть зберігатися і важко переробляються, зумовлюють зниження виходу цукру та збільшують його вміст у мелясі.

Розглянемо ситуації зберігання цукрових буряків двох гібридів – Укр. ЧС 70 і Соня (табл. 1). Для роботи на заводі з денною потужністю 7 тис. т можна зберігати 140 тис. т у кагатах (оптимальний

запас на двадцять днів). Взявши середньодобові втрати цукру за гібридами Укр. ЧС 70 і Соня і помноживши на 20, можна визначити втрати протягом усього періоду зберігання. Отже, якщо завод вирішить зберігати гібрид цукрових буряків Укр. ЧС 70, втрати можна розрахувати за формулою (якщо взяти вихід цукру 16%, як у 2012 році): втрати цукру = середньодобові втрати цукру × період зберігання × добова потужність цукрового заводу × цукристість цукрового буряка = $0,00014 \times 20 \times 7000 \times 0,16 = 3,136$ т. У разі зберігання гібрида Соня: $0,00027 \times 20 \times 7000 \times 0,16 = 6,048$ т. Отже, управлінський облік цукрових буряків за гібридами може забезпечити економію в $3,136 - 6,048 = 2,912$ т. Звичайно, не завжди зберігається така велика кількість цукрових буряків. За результатами досліджень Л.І. Чернявської, середньодобові втрати цукру у разі короткострокового зберігання становлять 0,062%, а за довгострокового – 0,018% [6]. Отже, за короткострокового зберігання втрати цукру в 3,4 раза вищі. Звідси можна розрахувати втрати цукру за гібридами у разі короткострокового зберігання: Укр. ЧС 70 (0,0476 %) та Соня (0,0918%). Для роботи на заводі з потужністю 7 тис. т можна зберігати 28 тис. т в кагатах (оптимальний запас на чотири дні). Для цукрового буряку Укр. ЧС 70 втрати цукру становитимуть $0,0476 \times 4 = 0,1904\%$, а для гібрида Соня – $0,0918 \times 4 = 0,376\%$. Отож, зберігання Укр. ЧС 70 в кагатах є економічно виправданішим і дасть змогу майже на 50 % зменшити втрати цукру порівняно з гібридом Соня. Так, за цукристості 16% з 28 тис. т цукрового буряку економія цукру становитиме $7000 \times 0,16 \times 0,1856 / 100 = 2,07$ т за чотири дні. Слід зазначити, що облік цукрових буряків не обов'язково вести за кожним гібридом, можна й за групою гібридів, що характеризуються приблизно однаковими добовими втратами цукру. Результати розрахунків показано в табл. 2.

Таблиця 1

Хіміко-фітопатологічні показники коренеплодів цукрових буряків після зберігання у заводському кагаті (20 діб)*

Гібрид	Маса коренеплодів до маси проби, %		Гнила вага, %	Середньодобові втрати цукру, %
	покритих пліснявою	загнивших		
Укр. ЧС 70	40,0	31,7	3,26	0,014
Ів. ЧС 33	49,9	42,4	6,04	0,025
Уляна	52,0	40,0	3,53	0,015
Гала	52,2	42,6	4,02	0,020
Соня	69,1	50,4	6,08	0,027
Екстра	55,8	45,9	4,03	0,021

*Складено за даними [6].

Дані розрахунки є лише теоретичними і не показують цілої картини, оскільки в кагатах відбуваються не лише втрати цукристості, цукрові буряки уражуються кагатною гниллю, що теж залежить від сорту, й вихід цукру з уражених буряків також знижується.

Таблиця 2

Втрати цукру за зберігання цукрових буряків різних гібридів на цукровому заводі з потужністю 7 тис. т

Гібрид	Втрати цукру у разі створення чотириденного запасу, т	Втрати цукру у разі створення двадцятиденного запасу, т
Укр. ЧС 70	2,13248	3,136
Ів. ЧС 33	3,808	5,6
Уляна	2,2848	3,36
Гала	3,0464	4,48
Соня	4,11264	6,048
Екстра	3,19872	4,704

Висновки. Для забезпечення обліку гібридів цукрових буряків немає потреби в проведенні

складних процедур чи вимірів, потрібно лише надати копію сортового свідоцтва насіння. Якщо не врахувати гібриди цукрових буряків у ціноутворенні, то це не призведе до зловживань. Також необхідно внести зміни в журнал обліку якості цукросировини та відомість надходження цукрового буряку й його вартості. Одним з основних недоліків первинної документації є недостатня увага до якісних показників цукрових буряків та їх врахування в розрахунках із постачальниками. Доцільно, на наш погляд, вести відомості обліку надходження та руху сировини (форми № ЗСВ-4, ЗСВ-6, ЗСВ-9) за окремими гібридами цукрових буряків.

Бібліографічний список

1. Галацан Л. А. Аналіз роботи цукрових заводів галузі при переробці цукрових буряків / Л. А. Галацан // Вісник цукровиків України. – 2012. – №12. – С. 20–21.
2. Игнатьев А. А. Сокращение потерь сахарозы при переработке свеклы / А. А. Игнатьев // Сахар. – 2009. – №8. – С. 28–33.
3. Кучеренко С. П. Гнилі коренеплодів цукрових буряків під час зберігання / Кучеренко С. П., Саблук В. Т., Баланюк Л. О. // Цукрові буряки. – 2006. – № 12. – С. 20–21.
4. Роїк М. В. Селекція на стійкість до комплексу хвороб / М. В. Роїк, В. А. Яковець, О. Г. Кулік // Цукрові буряки. – 2009. – № 2. – С. 6–7.
5. Сопко В. В. Організація бухгалтерського обліку, економічного контролю та аналізу / В. В. Сопко, В. П. Завгородній. – К. : КНЕУ, 2004. – 411 с.
6. Чернявская Л. И. Снижение потерь сахарозы при приемке и хранении сахарной свеклы / Л. И. Чернявская. – К. : ИПЦ Алкон, 2004. – С. 37–44.

Марчин М. І. Вдосконалення організації аналітичного обліку витрат у цукровій промисловості

Здійснено дослідження втрат у цукровій промисловості та проведено розробку методів їх усунення засобами управлінського обліку. Розраховано втрати цукру за зберігання різних гібридів цукрових буряків, доведено необхідність обліку цукрових буряків за гібридами.

Ключові слова: цукрові буряки, гібрид, витрати, облік, цукор.

Marchyn M. I. Improvement of cost accounting organization in sugar industry.

Losses and development of methods for their elimination by management accounting were researched in the sugar industry. Sugar losses during storing were calculated for different sugar beet hybrids. The necessity of the sugar beet hybrids accounting was approved.

Key words: beet, hybrid, accounting, sugar.

Марчин М.И. Совершенствование организации аналитического учета затрат в сахарной промышленности

Осуществлено исследование потерь в сахарной промышленности и проведена разработка методов их устранения средствами управленческого учета. Рассчитаны потери сахара при хранении различных гибридов сахарной свеклы и доказана необходимость учета сахарной свеклы по гибридам.

Ключевые слова: сахарная свекла, гибрид, расходы, учет, сахар.

ВПЛИВ ГОСПОДАРСТВ НАСЕЛЕННЯ НА ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ УКРАЇНИ

І. Яців, д. е. н.

Львівський національний аграрний університет

Постановка проблеми. В аграрному секторі України співіснують різні за принципами й метою функціонування сільгоспвиробники – господарства населення й підприємства. Упродовж тривалого часу позиції господарств населення в системі аграрного виробництва послаблюються. Якщо у 2003 році на них припадало 66% загального обсягу виробництва валової сільськогосподарської продукції, то у 2012 році – 49%, а у 2013 році, за попередніми даними, цей показник зменшився до 46%. Таку тенденцію можна вважати позитивною, адже загалом ці господарства неспроможні забезпечити інноваційний розвиток і належний рівень конкурентоспроможності вітчизняного сільськогосподарського виробництва в умовах відкритості агропродовольчого ринку нашої країни.

Водночас роль господарств населення в системі аграрного виробництва сьогодні ще настільки велика, що ослаблення окремих їх позицій загострює ризики зниження продовольчої безпеки країни. У розпорядженні цих господарств опинилися великі обсяги земельних ресурсів, які не завжди ефективно використовуються. Функціонування господарств населення справляє потужний вплив на конкурентне середовище, яке склалося в аграрному секторі України. Цей вплив належить брати до уваги для обґрунтування принципів і конкретних механізмів реалізації аграрної політики, яку здійснює уряд країни, у визначенні перспектив розвитку сільських територій, плануванні діяльності окремих суб'єктів агробізнесу на локальному рівні, що визначає високу актуальність вивчення його особливостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Учені, представники органів законодавчої та виконавчої влади приділяють велику увагу вивченню стану та перспектив розвитку господарств населення в системі аграрного виробництва. Серед опублікованих останніми роками результатів глибоких теоретичних досліджень на цю тему варто виділити праці Т.В. Беркути, В.К. Збарського, Ю.П. Макаренка, М.Й. Маліка, Б.Й. Пасхавера, І.В. Прокопи, І.В. Свиноуса, В.П. Рябоконея, Г.В. Черевка та інших авторів. Дослідники практично одноставно відзначають украй важливу роль господарств населення в економіці нашої країни, у вирішенні соціальних проблем на селі. Водночас у поглядах окремих авторів на перспективи подальшого розвитку таких господарств, їх майбутнє місце в системі аграрного виробництва спостерігаємо певні розходження.

Окремі вчені відзначають, що широкий розвиток господарств населення є ознакою відсталості аграрного сектору країни [2, с. 4; 6, с. 189], вважають, що через невеликі розміри і примітивний низькотехнологічний характер виробництва їх можливості до нарощування продуктивності є вкрай обмеженими або практично вичерпані [10, с. 13]. Професор В.К. Збарський, посилаючись на відсутність необхідної й достовірної інформації, критично сприймає поширену серед деяких вітчизняних дослідників тезу, згідно з якою особисті селянські господарства є ефективнішими за інші форми господарювання [4, с. 24].

Натомість професор Г.В. Черевко вважає, що розвиток таких господарств гальмується ставленням до них як до “підсобних” і “неперспективних” [12, с. 247]. Таку саму думку висловлюють І.В. Прокопа та Т.В. Беркута, додаючи, що потенційно можливий внесок сімейного господарювання у відродження сільськогосподарського виробництва недооцінюється вітчизняною аграрною політикою [9, с. 231]. Ще категоричніше висловлюється академік Б.Й. Пасхавер, вважаючи, що тенденції діяльності господарств населення дають підстави для оптимістичних прогнозів розвитку малих форм господарювання [8, с. 25]. За твердженням академіка Ю.О. Лупенка, вагома роль господарств населення у структурі виробництва сільськогосподарської продукції збережеться принаймні до 2020 року, причому в рослинництві їх частка навіть зростатиме [5, с. 12].

Учені наголошують на важливості трансформації окремих господарств населення в підприємницькі структури [6, с. 182; 7, с. 24; 9, с. 231], необхідності їх співпраці зі сільськогосподарськими підприємствами [4, с. 25–26; 10, с. 16]. Водночас недостатньо уваги

приділяють вивченню впливу діяльності господарств населення на конкурентне середовище в аграрному секторі, зокрема їх впливу на діяльність сільськогосподарських підприємств.

Постановка завдання. У нашому дослідженні ставилося завдання з'ясувати основні прояви та характер впливу діяльності господарств населення на формування конкурентного середовища в сільському господарстві.

Виклад основного матеріалу. Конкурентне середовище є сукупністю елементів (сил, умов, чинників), які, впливаючи на взаємовідносини суб'єктів господарювання з конкурентами, визначають їх поведінку, результати функціонування, перспективи розвитку. Складовими цього середовища є ринкові чинники та інститути. Ринкові чинники представлені впливом елементів ринкової кон'юнктури (попиту, пропозиції, ціни), розподілом ринку між окремими виробниками. Інститути представляють норми і правила – формальні (закріплені в офіційних документах регуляторного характеру) та неформальні (добровільні норми поведінки), які визначають засади функціонування окремих суб'єктів господарювання. Господарства населення, виробляючи великі обсяги сільськогосподарської продукції, істотно впливають як на ринкові чинники, так і на формальні й неформальні інститути конкурентного середовища в аграрному секторі.

Функціонування господарств населення має прямий і опосередкований вплив на кон'юнктуру агропродовольчого ринку, а відтак і на конкурентне середовище загалом. Прямий вплив проявляється через реалізацію ними сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки, внаслідок чого зростає пропозиція окремих видів агропродовольчих товарів, що позначається на ринкових позиціях інших її продавців. Основною формою прояву опосередкованого впливу є споживання населенням продукції, виробленої в особистому господарстві, що зменшує попит на товарну продовольчу продукцію, насамперед з боку сільського населення.

Загалом існуюча тенденція до зменшення частки господарств населення у виробництві сільськогосподарської продукції створює додаткові можливості для диверсифікації та розгортання діяльності аграрних підприємств. Однак не такими однозначними є результати конкуренції між основними формами сільгоспвиробників на окремих продуктових сегментах. Динаміка показників, які відображають процеси цієї внутрішньогалузевої конкуренції, показана в табл. 1.

Упродовж останніх років спостерігаємо суттєве зменшення обсягів реалізації господарствами населення основних видів продукції тваринництва. Певне збільшення у 2012 році обсягів продажу м'яса пов'язане з державною підтримкою відгодівлі молодяку великої рогатої худоби, однак тенденція до зменшення ролі господарств населення у формуванні пропозиції м'ясопродуктів вітчизняного виробництва очевидна.

Більшість товарної пропозиції яєць в Україні формується підприємствами (птахофабриками). Господарства населення утримують порівняно невеликий, але доволі стабільний за кількісними параметрами ринковий сегмент, позиціонуючи себе як виробників яєць високої якості. Ймовірно, вони й надалі утримуватимуть цю ринкову нішу, не вступаючи в гостру пряму конкуренцію з птахофабриками.

Зменшення обсягів продажу господарствами населення молока відбувається в умовах недостатнього задоволення рівня споживчого попиту на молокопродукти всередині країни. Це вказує на слабкий конкурентний вплив з боку господарств населення на функціонування молочного скотарства в підприємствах. Ба більше, претензії до якості молочної сировини, виробленої в господарствах населення, обумовлюють необхідність і безальтернативність відродження й розвитку великих молокотоварних ферм.

Інакшу ситуацію спостерігаємо на ринках продукції рослинництва. Незаперечним є домінування сільськогосподарських підприємств на ринках продукції вирощування технічних культур (олійних, цукрового буряку тощо). Натомість несподіваними виглядають показники реалізації господарствами населення зерна. Як відомо, останніми роками сільськогосподарські підприємства різко збільшили його виробництво. Завдяки цьому повністю задовольняються внутрішні потреби в зерні й значну його частку експортують. Здавалося б, можливості господарств населення реалізувати вирощене ними зерно повинні зменшитися. Однак наведені в табл. 1 дані свідчать про помітне збільшення обсягу реалізації цими господарствами зерна і продуктів його переробки.

Реалізація основних видів продукції господарствами населення
України*

Показник	2005 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2012 р. до 2008 р., +/-
М'ясо та м'ясні продукти					
Обсяг реалізації, тис. т	344,1	273,4	197,1	230,4	- 113,7
до обсягу виробництва, %	34,1	29,6	21,2	24,5	- 9,6
до обсягу реалізації підприємствами, %	58,8	24,0	16,2	18,2	- 40,6
Молоко та молочні продукти					
Обсяг реалізації, тис. т	6069,1	4466,0	4369,1	4332,7	- 1736,4
до обсягу виробництва, %	54,5	49,4	49,4	49,0	- 5,5
до обсягу реалізації підприємствами, %	269,6	217,4	209,5	181,7	- 87,9
Яйця					
Обсяг реалізації, млн шт.	853,5	627,9	812,9	759,7	- 93,8
до обсягу виробництва, %	13,0	9,2	11,7	10,7	- 2,3
до обсягу реалізації підприємствами, %	14,0	6,5	7,2	6,7	- 7,3
Зерно та продукти його переробки					
Обсяг реалізації, тис. т	2872,0	3538,6	4031,5	4151,0	1279,0
до обсягу виробництва, %	31,1	37,3	32,2	40,9	9,8
до обсягу реалізації підприємствами, %	13,1	13,7	12,9	11,1	- 2,0
Картопля					
Обсяг реалізації, тис. т	3458,7	3544,8	3830,9	3203,2	- 255,5
до обсягу виробництва, %	18,0	19,5	16,3	14,2	- 3,8
до обсягу реалізації підприємствами, %	21,77	9,13	8,41	5,68	- 16,09
Овочі і баштанні					
Обсяг реалізації, тис. т	1614,7	1825,2	1940,4	2078,7	464,0
до обсягу виробництва, %	23,8	23,3	21,7	22,3	- 1,5
до обсягу реалізації підприємствами, %	210,8	183,4	151,3	155,3	- 55,5
Плоди, ягоди та виноград					
Обсяг реалізації, тис. т	409,0	538,3	455,8	657,0	248,0
до обсягу виробництва, %	24,4	36,9	28,5	40,1	15,7
до обсягу реалізації підприємствами, %	137,8	134,1	100,1	151,2	13,4

*Розраховано за даними статистичних збірників "Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України" за відповідні роки [1].

Отже ринок зерна і продуктів його переробки характеризується великою місткістю й складною структурою, зокрема наявністю сегментів, на яких свої економічні інтереси можуть задовольняти й господарства населення. Активність останніх в окремих нішах вітчизняного ринку зерна й продуктів його переробки збільшує експортний потенціал зернопродуктового підкомплексу України, який формується переважно за рахунок продукції, виробленої підприємствами. Очевидно, певний вплив господарств населення на економічні результати виробництва зерна підприємствами існує, однак негативні (для підприємств) його аспекти пом'якшуються тим, що різні категорії виробників зорієнтовані на різні ринкові ніші.

Упродовж останніх років спостерігаємо тенденцію до збільшення обсягів реалізації господарствами населення картоплі, овочів, плодів і ягід, яка забезпечується зростанням обсягів їх виробництва. Конкуренція між господарствами населення й сільськогосподарськими підприємствами

на ринках відповідних видів продукції проявляється доволі помітно. Більшість відповідної продукції вітчизняного виробництва, що надходить до кінцевих споживачів, вирощують саме в господарствах населення. Окремі селянські сім'ї часто налаштовані проводити доволі активну діяльність на ринках картоплі, овочів, фруктів і ягід, що доводиться враховувати тим сільськогосподарським підприємствам, які прагнуть розширювати свою присутність на цих самих ринках.

Як зазначено, опосередкований вплив господарств населення на кон'юнктуру агропродовольчих ринків проявляється у споживанні сім'ями продуктів харчування, вироблених в їх особистих господарствах, що зменшує ринковий попит на сільськогосподарську продукцію. У 2012 році частка спожитих м'яса і м'ясопродуктів власного виробництва становила в домогосподарствах України у сільській місцевості 32,9% від загального обсягу їх споживання, молока і молокопродуктів – 37,3%, фруктів, ягід, горіхів, винограду – 33,3%, яєць – 66,3%, картоплі – 86,9%, овочів і баштанних – 50,8% [3, с. 283]. У динаміці ці показники залишаються відносно стабільними, що, вважаємо, свідчить про вагомий вплив на поведінку сільського населення не тільки економічних чинників, а й неформальних інститутів (традицій, звичок).

У господарствах населення задіяні значні обсяги виробничих ресурсів, що зумовлює загострення конкуренції за право їх використання. Особливо помітно на конкурентне середовище в аграрному секторі впливає розподіл між окремими категоріями сільгоспвиробників земельних ресурсів. Наприкінці 2012 року в розпорядженні господарств населення перебувало 38% сільськогосподарських угідь, у тому числі 36% ріллі. Однак цього року майже 30% використовуваної ними ріллі залишалися незасіяними, тоді як сільськогосподарські підприємства, за даними звітності, обробляли практично всі орні землі. Частина господарств населення демонструє високі показники технологічної ефективності використання угідь. Водночас відсутність дієвих механізмів перерозподілу земельних ресурсів на користь ефективних користувачів ускладнює розвиток системи сільськогосподарського виробництва загалом.

Господарства населення мають помітний і неоднозначний вплив на ринок трудових ресурсів. З одного боку, праця в особистому господарстві є основним джерелом доходів для багатьох сільських жителів, що знижує рівень соціальної напруги, а з іншого – господарства населення є місцем додаткової (окрім основної діяльності) трудової активності, обсяги якої в Україні оцінюють приблизно в 1,4 млн умовних працівників [8, с. 23]. Слід зазначити, що така зайнятість призводить до надмірної втомлюваності, є причиною низької продуктивності праці на основному робочому місці. Крім того, вона опосередковано впливає на формування відносно низького рівня оплати праці в багатьох сферах національної економіки, зокрема в сільськогосподарських підприємствах. Перспективна роль господарств населення в системі аграрного виробництва визначатиметься впливом особистих селянських господарств (як виду діяльності) на формування доходів селянських сімей. Наведені в табл. 2 дані свідчать, що цей вплив упродовж останніх років зменшувався. Особисте господарство перестає вважатися дієвим засобом вирішення соціально-економічних проблем сільського населення країни.

Таблиця 2

Доходи та витрати, пов'язані зі сільськогосподарським виробництвом,
у домогосподарствах України в сільській місцевості,
в середньому за місяць із розрахунку на одне домогосподарство*

Показник	2005 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.
Доходи від продажу с.-г. продукції, грн	171,31	254,55	343,48	356,75	342,25
Частка доходів від продажу с.-г. продукції у грошових доходах домогосподарств, %	17,2	11,5	13,2	12,2	10,5
Вартість спожитої продукції, отриманої від особистого підсобного господарства та від самозаготівель, грн	183,70	336,75	406,85	431,89	368,37
Частка доходів від с.-г. виробництва** у загальних	29,3	22,6	24,3	23,0	19,1

доходах домогосподарств, %					
Грошові витрати на особисте підсобне господарство, грн	75,46	124,55	147,22	169,52	172,63
До загального обсягу грошових витрат, %	8,7	6,4	6,5	6,7	6,3

* Розраховано за даними статистичних збірників “Витрати і ресурси домогосподарств України (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України)” за відповідні роки.

** Враховуючи доходи від продажу сільськогосподарської продукції та вартість спожитої продукції, отриманої від особистого підсобного господарства та самозаготівель.

Зменшується в динаміці й частка видатків домогосподарств сільської місцевості на особисте підсобне господарство у структурі їх грошових витрат. Водночас абсолютний обсяг цих видатків зростає швидшими темпами, аніж доходи від продажу сільськогосподарської продукції, що можна вважати індикатором зниження економічної вигідності товарного агровиробництва в господарствах населення.

Слід, однак, враховувати, що наведені в табл. 2 дані є усередненими, а отже, не відображають повною мірою тих процесів, які відбуваються в середовищі господарств населення. Для багатьох селянських сімей ведення особистого господарства має неабияке значення. Варто у зв'язку з цим звернути увагу на помітне збільшення упродовж останніх років технічних засобів у господарствах населення країни. Зокрема кількість використовуваних ними мінітракторів і мотоблоків збільшилася у 2012 році порівняно з 2005 роком у чотири рази, тракторів – на 36, зернозбиральних комбайнів – на 77% [11, с. 209].

Спостерігається посилення диференціації господарств населення за рівнем доходів, отримуваних від сільськогосподарського виробництва. Добробут більшості сільських домогосподарств усе менше залежить від цієї діяльності. Водночас утворюється група суб'єктів господарювання, які, не маючи юридичного статусу суб'єкта малого підприємництва в аграрному бізнесі, фактично набули ознак такого. Саме з результатами їх функціонування слід пов'язувати повніше використання можливостей сектора аграрної економіки, представленого господарствами населення.

Зорієнтовані на ведення аграрного бізнесу господарства населення спроможні досягти найпомітнішого успіху на ринкових сегментах, які не викликають значного зацікавлення у середніх і великих сільськогосподарських підприємств. Ідеться про застосування ними стратегії фокусування, яка спрямована на уникнення прямої конкуренції й надає шанс дрібним виробникам, котрі не володіють потужними конкурентними перевагами. Розгортання діяльності таких виробників вимагає удосконалення системи їх державної підтримки. Процес відповідних удосконалень можна розглядати як результат впливу діяльності господарств населення на формальні інститути в сільському господарстві.

Сьогодні вплив господарств населення на формування формальних інститутів конкурентного середовища в галузі залишається невеликим. Не набули системного характеру заходи з підтримки цих господарств на національному рівні. Як доволі скромні доводиться оцінювати результати розвитку кооперації за участю господарств населення, заходи з підтримки їх діяльності на локальному рівні. Розвиток відповідних формальних інститутів не переломить тенденцію до поступового згортання діяльності господарств населення загалом, однак є необхідною умовою повнішого використання їх ресурсного потенціалу.

Висновки. Господарства населення помітно впливають на ринкові чинники конкурентного середовища в аграрному секторі економіки України. Йдеться про їх вагомий внесок у формування пропозиції молока, м'яса, картоплі, овочів, плодів на вітчизняному агропродовольчому ринку, задоволення значної частки попиту на продовольство продукцією власного виробництва. Водночас незворотний процес до зменшення значущості ведення особистого господарства у формуванні доходів домогосподарств сільської місцевості призводить до послаблення цього впливу. Конкуренція між господарствами населення і сільськогосподарськими підприємствами здебільшого не набуває особливо гострого характеру, оскільки відповідні суб'єкти зорієнтовані на різні сегменти аграрного ринку.

Зростає потреба в системних конструктивних змінах у формальних інститутах конкурентного середовища, які б враховували потреби групи господарств населення, спроможних трансформуватися у дрібнобізнесові структури. Рівень ініціативності самих суб'єктів господарювання, зацікавлених у відповідних змінах, сьогодні недостатній. Вирішувати цю проблему пропонуємо через участь власників господарств населення у громадських об'єднаннях на локальному рівні.

Бібліографічний список

1. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України : стат. зб. [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – К. : [б. в.], 2013. – 56 с. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
2. Березівський П. С. Шляхи розвитку особистих селянських господарств : монографія / П. С. Березівський, Л. Я. Балаш. – Львів : Львів. нац. аграр. ун-т, 2008. – 187 с.
3. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2012 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України) : стат. зб. [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – К. : [б. в.], 2013. – Ч. 1. – 377 с. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
4. Збарський В. К. Особисті селянські господарства – основа формування малого підприємництва на селі : наукова доповідь / В. К. Збарський, А. І. Липов'як-Мелкозьорова ; за ред. проф. В. К. Збарського. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 106 с.
5. Лупенко Ю. О. Формування перспективної моделі сільського господарства України / Ю. О. Лупенко // Економіка АПК. – 2012. – № 11. – С. 10–14.
6. Макаренко Ю. П. Малі форми господарювання в аграрному виробництві : монографія / Ю. П. Макаренко. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 296 с.
7. Малік М. Й. Теоретичні засади та напрями трансформації особистих селянських господарств / М. Й. Малік, В. М. Заяць // Економіка АПК. – 2013. – № 5. – С. 87–95.
8. Пасхавер Б. Й. Малі форми аграрного виробництва / Б. Й. Пасхавер // Економіка АПК. – 2013. – № 11. – С. 18–26.
9. Прокопа І. В. Господарства населення в сучасному аграрному виробництві і сільському розвитку / І. В. Прокопа, Т. В. Беркута ; НАН України ; Інститут екон. та прогноз. – К. : [б. в.], 2011. – 240 с.
10. Рябоконт В. П. Розвиток сільських домогосподарств в умовах трансформації аграрного сектора економіки / В. П. Рябоконт // Економіка АПК. – 2013. – № 9. – С. 12–19.
11. Сільське господарство України : стат. зб. [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – К. : [б. в.], 2013. – 402 с. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
12. Черевко Г. В. Дуалістична модель аграрного сектора економіки в Україні: оцінка і перспективи / Г. В. Черевко // Теоретичні основи і практичні аспекти використання ресурсоощадних технологій для підвищення ефективності агропромислового виробництва і розвитку сільських територій : матеріали Міжнар. наук.-практ. форуму, 18-20 вересня 2013 року. – Львів, 2013. – С. 245–251.

Яців І. Вплив господарств населення на формування конкурентного середовища в сільському господарстві України

Розглядаються процеси в діяльності господарств населення України. Показано вплив результатів цієї діяльності на формування окремих характеристик конкурентного середовища в аграрному секторі. Відзначено особливості прояву діяльності господарств населення на окремих сегментах агропродовольчого ринку. Показано зв'язок між перспективами розвитку господарств населення та їх роллю у формуванні доходів селянських сімей. Зазначено, що поряд із загальним зменшенням цієї ролі відбувається створення групи господарств, спроможних трансформуватися в суб'єкти підприємницької діяльності. Виявлено слабкий вплив діяльності господарств населення на інститути конкурентного середовища.

Ключові слова: господарства населення, сільськогосподарське виробництво, конкурентне середовище, ринок сільськогосподарської продукції.

Yatsiv I. Influence of households on the formation of competitive environment in agriculture of Ukraine

Some processes in activity of households in Ukraine are considered. Influence of results of these activities on the formation of certain characteristics of competitive environment in the agrarian sector is highlighted as well. Some peculiarities of impact of households' activity on certain segments of agrofood market are distinguished. Connection between prospects of development of households and their role in the formation of peasant families' profits is also shown in the article. It is pointed out that beside general decrease of this role there is a tendency to organize a group of households will be able to be transformed in entities involved in entrepreneurial activities. Slight impact of activity of households on institutes of competitive environment is found out.

Key words: households, agricultural production, competitive environment, market of agricultural products.

Яцив И. Влияние хозяйств населения на формирование конкурентной среды в сельском хозяйстве Украины

Рассматриваются процессы в деятельности хозяйств населения Украины. Показано влияние результатов этой деятельности на формирование отдельных характеристик конкурентной среды в аграрном секторе. Отмечены особенности проявления деятельности хозяйств населения на отдельных сегментах агропродовольственного рынка. Показана связь между перспективами развития хозяйств населения и их ролью в формировании доходов крестьянских семей. Отмечено, что рядом с общим уменьшением этой роли происходит создание группы хозяйств, способных трансформироваться в субъекты предпринимательской деятельности. Установлено слабое влияние деятельности хозяйств населения на институты конкурентной среды.

Ключевые слова: хозяйства населения, сельскохозяйственное производство, конкурентная среда, рынок сельскохозяйственной продукции.

ВИРОБНИЦТВО І РЕАЛІЗАЦІЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ ОСОБИСТИМИ СЕЛЯНСЬКИМИ ГОСПОДАРСТВАМИ ЛЬВІВЩИНИ

*В. Андрійв, д. ю. н., Ю. Коверко
Львівський національний аграрний університет*

Постановка проблеми. Упродовж тривалого періоду основними виробниками сільськогосподарської продукції залишаються особисті селянські господарства. Виробляючи вагому частку продовольства, вони опинилися сам на сам із питанням збуту, оскільки низький рівень співпраці з переробними підприємствами зумовлює пошук альтернативних шляхів реалізації продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання виробництва і реалізації продукції, виробленої особистими селянськими господарствами, досліджені багатьма вченими, зокрема А.С. Музиченком [1], Т.І. Шевченко [4], О.М. Шпичаком, І.В. Свиноусом [5] тощо. Однак досі не налагодженим залишається механізм реалізації сільськогосподарської продукції особистими селянськими господарствами.

Постановка завдання. Завдання нашого дослідження – аналіз обсягів виробництва і реалізації окремих видів сільськогосподарської продукції особистими селянськими господарствами Львівщини та визначення напрямів подолання збутової проблеми в малих формах господарювання на селі.

Виклад основного матеріалу. Домінуючими виробниками сільськогосподарської продукції в сучасних умовах є особисті селянські господарства. Зокрема на Львівщині вони виробляють 53,48% м'яса, 95,78% молока, 37,19% зернових і зернобобових культур. Протягом останніх років у виробництві цих видів сільськогосподарської продукції відбулися певні зміни (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка виробництва основних видів сільськогосподарської продукції особистими селянськими господарствами Львівщини*

Продукція	Обсяг виробництва, т					2012 р. до 2008 р., %
	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	
Зернові і зернобобові культури	356706	356323	298608	395052	396369	111,12
М'ясо	101693	97073	95928	92491	93091	91,54
Молоко	707627	657765	633251	606508	594984	84,08

*Джерело [3].

Упродовж 2008–2012 рр. спостерігалось збільшення виробництва зернових і зернобобових культур на 11,12 %. У виробництві продукції тваринництва натомість негативна динаміка.

Особисті селянські господарства Львівщини можна вважати основним осередком тваринництва. Адже в них зосереджена більша частка поголів'я: 89,91 % великої рогатої худоби, у тому числі 93,95 % корів; 98,38 % коней; 96,79 % кролів; 88,39 % овець та кіз; 58,24 % свиней.

У структурі виробленого в особистих селянських господарствах м'яса основну частку займають яловичина й телятина, приблизно по чверті відводиться на м'ясо птиці і свинину, а найменшу частку займає кролятина, конина та баранина (див. рис.).

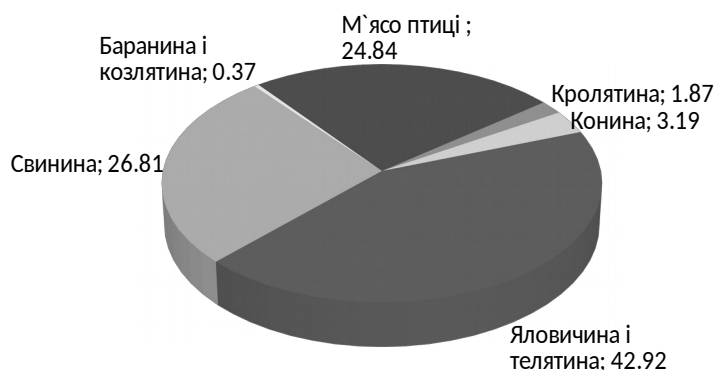

Рис. Структура м'яса, виробленого в особистих селянських господарствах Львівщини.

Відповідно до Закону України «Про особисте селянське господарство» ці господарства мають право реалізовувати надлишки виробленої продукції. Для багатьох з-поміж них саме така діяльність є основним джерелом формування сімейного бюджету і способом виживання на селі.

Продукція, яку виробляють в особистих селянських господарствах, надходить на ринок через самостійний її продаж власниками господарств, збут посередникам, заготівельникам чи безпосередньо переробним підприємствам.

Протягом останніх років спостерігається негативна тенденція щодо надходження виробленої особистими селянськими господарствами продукції на переробні підприємства (табл. 2).

Як видно з табл. 2, обсяги поставок молока особистими селянськими господарствами на переробні підприємства за 2008–2012 рр. зменшилися наполовину. Ще гірша ситуація з поставками худоби та птиці, а також зернових культур.

Зрозуміло, що особисті селянські господарства не можуть конкурувати зі сільськогосподарськими підприємствами у виробництві зернових, зернобобових і технічних культур, оскільки ця діяльність потребує великої земельної площі та наявності техніки для обробітку ґрунту, посіву і збору врожаю. Однак щодо поставок продукції тваринництва, то, оскільки основна частка поголів'я зосереджена власне в особистих селянських господарствах, відповідно й обсяги поставок повинні бути масштабнішими, а, як видно з табл. 2, протягом п'яти років вони скоротилися на 91,42%.

Таблиця 2

Динаміка надходження сільськогосподарської продукції від особистих селянських господарств Львівщини на переробні підприємства*

Продукція	Обсяг надходження на переробні підприємства, т					
	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2012 р. до 2008 р., %
Зернові культури	8501	3643	8863	985	895	10,53
Худоба та птиця (у живій вазі)	22718	11577	11933	2032	1950	8,58
Молоко та молочні продукти	124948	81142	79949	73977	64991	52,01

*Джерело [3].

Вважаємо, що таку ситуацію спричинили:

- значні диспропорції цін (ціни, за якими заготівельники чи переробні підприємства закупають продукцію, вироблену особистими селянськими господарствами, в декілька разів нижчі від цін на продукцію, яка пройшла переробку);
- зростаюча монополізація переробки та дистрибуції сільськогосподарської продукції, формування закритих агровиробничих холдингів і груп;
- пріоритетність співпраці переробних підприємств з великими товаровиробниками (великі обсяги поставки, безготівкові розрахунки, супровідна документація тощо).

Виходячи з ролі особистих селянських господарств у підтриманні продовольчої безпеки країни, на державному рівні слід створити умови для їх інтеграції в агропромисловий сектор через вирівнювання цінової політики, стимулювання переробних підприємств до співпраці з особистими селянськими господарствами, державних закупівель сільськогосподарської продукції, створення на базі сільських рад координаційних центрів щодо інформування про товарні можливості господарств тощо.

Висновки. Особисті селянські господарства сьогодні є важливим виробником сільськогосподарської продукції. Однак відсутність умов для їх всебічного виходу на ринок може призвести до зменшення обсягів виробництва і, як наслідок, до порушення продовольчої рівноваги країни в майбутньому. Налагоджена ж система збуту виробленої особистими селянськими господарствами продукції забезпечить стабільність не лише сільським сім'ям, а й переробній промисловості загалом.

Бібліографічний список

1. Музиченко А. С. Особисті селянські господарства в системі суб'єктів аграрного ринку [Електронний ресурс] / А. С. Музиченко, Л. В. Булавка. – Режим доступу : <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/5.1/179.pdf>.
2. Про особисте селянське господарство : Закон України № 742-IV від 15.05.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?742-15>.
3. Сільськогосподарська діяльність господарств населення Львівської області : стат. зб. – Львів : ГУС у Львівській області, 2013. – 144 с.
4. Шевченко Т. І. Роль інформаційного забезпечення у реалізації продукції особистого селянського господарства та зростанні добробуту селян [Електронний ресурс] / Т. І. Шевченко. – Режим доступу : http://www.khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_113/66.pdf.
5. Шпичак О. М. Реалізація продукції особистих селянських господарств – витрати, ціни, ефективність : монографія / О. М. Шпичак, І. В. Свиноус. – К. : ННЦ ІАЕ, 2008. – 300 с.

Андриїв В., Коверко Ю. Виробництво і реалізація окремих видів сільськогосподарської продукції особистими селянськими господарствами Львівщини

Проаналізовано обсяги та динаміку виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції особистими селянськими господарствами Львівщини. Визначено основні причини зменшення обсягів поставок сільськогосподарської продукції на переробні підприємства та запропоновано шляхи вирішення проблеми.

Ключові слова: особисті селянські господарства, сільськогосподарська продукція, реалізація, переробні підприємства.

Andriiv V., Koverko Y. Production and selling separate agricultural production of the Lviv region personal peasant farming

The aim of the article is to analyze the scope and dynamic of the certain agricultural production manufacture of the Lviv region personal peasant farming. Also it is identified the main reasons of the decrease of the agricultural products delivery scope on the processing enterprises and it is proposed the ways to solve the problem.

Key words: personal peasant farming, agricultural production, selling, processing enterprises.

Андреев В., Коверко Ю. Производство и реализация отдельных видов сельско-хозяйственной продукции личными крестьянскими хозяйствами Львовской области

Проанализированы объемы и динамика производства отдельных видов сельскохозяйственной продукции личными крестьянскими хозяйствами Львовской области. Определены основные причины уменьшения объемов поставок сельскохозяйственной продукции на перерабатывающие предприятия и предложены пути решения проблемы.

Ключевые слова: личные крестьянские хозяйства, сельскохозяйственная продукция, реализация, перерабатывающие предприятия.

Я. Янишин, к. е. н.

Львівський національний аграрний університет

Постановка проблеми. Україну давно вважають житницею Європи, адже основним предметом експорту є продукція сільського господарства. Важливим при цьому є формування ціни на неї. Саме тому одним із провідних аспектів розбудови економічних відносин є вирішення проблем ціноутворення, які мають місце у механізмі функціонування аграрного ринку. З теорії і практики розвитку економічних систем відомо, що економічні відносини у суспільстві формуються навколо ціни, яка визначає принципи і засади перерозподілу вартостей, а також рівень добробуту учасників ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні та зарубіжні вчені багато уваги приділяють проблемі ціноутворення, що відображено в їх наукових працях. Зокрема у працях П.Т. Саблука досліджуються переваги і недоліки ціноутворення в аграрній сфері; В.Г. Андрійчук вивчає ефективність виробництва сільськогосподарської продукції. Особливості ціноутворення на ринку аграрної продукції висвітлені у працях Ю.Б. Чаплінського й А.О. Томусяка. Процес та особливості формування ціни описано у працях Д.А. Шевчука.

Постановка завдання. Метою нашого наукового дослідження є визначення особливостей ціноутворення на ринку сільськогосподарської продукції, виявлення існуючих тенденцій та розробка пропозицій щодо удосконалення цінової політики.

Виклад основного матеріалу. Агропродовольча система складається з великої кількості підприємств: виробників, постачальників, переробних підприємств, підприємств харчової промисловості, дистриб'юторів, продавців. Для суб'єктів економічної діяльності основним завданням є отримання прибутку в максимальному розмірі за оптимальних (мінімальних) витрат. У свою чергу економічний інтерес господарювання в аграрній сфері значною мірою залежить від зовнішніх чинників, які в ринкових умовах кардинально змінили порядок формування доходів у сільськогосподарських підприємствах. „Вимогою часу стала необхідність виробляти те, що можна продати й одержати необхідний прибуток. Особливості формування доходів сільськогосподарських товаровиробників зумовлені також високим ступенем відносної демонополізації сільського господарства, нееластичністю зв'язку між попитом на аграрну продукцію та цінами на неї, низькою купівельною спроможністю населення України” [3, с. 19].

Виробники сільськогосподарської продукції за певного дефіциту продукції не можуть пропонувати її за цінами, вищими за світові, тому що експортери цієї продукції запропонують її за нижчими цінами. Якщо взяти до уваги те, що ціни на товари, які використовуються для сільськогосподарського виробництва, високі, то, природно, повинні бути високими й ціни на сільськогосподарську продукцію. Якщо такого взаємозв'язку немає, то у країні, як наслідок, сільське господарство стає збитковим. Звідси висновок: треба перебудовувати насамперед економічний механізм ціноутворення, пристосувати його до вимог ринку.

Як одна зі складових маркетингових засобів ціна товару виконує винятково важливу функцію, яка полягає в одержанні надходжень від реалізації. Саме від цін залежать досягнуті комерційні результати, а правильно обрана цінова політика довгостроково й вирішально впливає як на конкурентоспроможність товарів, так і на виробничо-збутову діяльність підприємства. Крім того, ціна є чинником, що має велике значення для споживачів товарів.

Традиційно у вітчизняній практиці ціноутворення для оцінки витрат підприємства використовують показник «собівартість», хоча в зарубіжних країнах більше поширений термін «витрачання». Під витратами прийнято розуміти всі витрати, що виникають у процесі виготовлення й реалізації виробу і функціонування підприємства загалом. Процес формування витрат у сфері виробництва досить складний, і це пов'язано з тим, що вони виникають на різних стадіях виробничого циклу, по-різному поводяться у разі зміни обсягів виробництва, утворюються як об'єктивно необхідні, так і в результаті незадовільної фінансово-господарської діяльності [5, с. 117].

Перш ніж розробити стратегію формування ціни, підприємство має проаналізувати всі зовнішні і внутрішні чинники, які впливають на рішення. До зовнішніх можна віднести дії уряду, учасників каналів збуту, реакцію споживачів, політику конкурентів, до внутрішніх – витрати фірми (причому не всі їх складові підлягають контролю з боку компанії – ціни на сировину, транспортні витрати, вартість реклами). У разі підвищення витрат фірмі можуть допомогти інші складові комплексу маркетингу: звуження асортименту за рахунок неприбуткових товарів та їх окремих модифікацій; модернізація товарів, їх перепозиціонування, скорочення ступеня диференціації.

Із підвищенням попиту на сільськогосподарську сировину, зумовленим збільшенням попиту на продовольчі товари, які з неї виробляють, зростають ціни і на продукцію сільськогосподарських товаровиробників. В умовах такого зростання частка сільськогосподарських товаровиробників у ціні продуктів кінцевого споживання може навіть збільшитися, проте переробні підприємства продовжують утримувати маркетингову націнку на уже досягнутому або ж навіть вищому рівні, забезпечуючи собі більшу дохідність. Адже, маючи ринкову владу, вони так проводять цінову політику, щоб ціни на сільськогосподарську сировину зростали меншими темпами, ніж зростають ціни на ринку продовольства [1, с. 29].

Формування ціни на сільськогосподарську продукцію є основним чинником, який, з одного боку, впливає на розвиток галузі, а з іншого – на забезпечення населення продуктами харчування, у площині інтересів виробника-споживача така залежність є обернено пропорційною. Для задоволення потреб у базовій групі продуктів харчування існують цільові програми стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції, проте діяльність посередників у русі сільськогосподарської сировини від виробників до споживача практично нівелює цей ефект.

Роль цін на сільськогосподарську продукцію розглядають під двома кутами. З одного боку, ціни повинні виступати гарантом прибутковості, а з іншого – стимулювати раціоналізацію (нормування витрат та економію всіх видів ресурсів) сільськогосподарського виробництва, тим самим відсікаючи витрати, що не підлягають відшкодуванню.

Розглянемо динаміку реалізаційних цін на основні види сільськогосподарської продукції (див. табл.).

Таблиця

Динаміка реалізаційних цін на основні види сільськогосподарської продукції, грн/т

Показник	2010 р.	2011 р.	2012 р.	Темпи проросту до попереднього року, %	
				2011 р.	2012 р.
Зернові і зернобобові культури	1120,9	1374,2	1547,1	120,2	112,6
Олійні культури	3018,7	3312,0	3584,0	109,7	108,2
Цукрові буряки	478,5	516,0	426,8	107,8	82,7
Картопля	2131,0	2032,8	1139,6	95,4	56,1
Овочі	2551,6	2139,1	1956,6	83,8	91,5
Худоба та птиця	10797,1	11967,2	13456,9	110,8	112,4
Молоко та молочні прод.	2938,7	3041,6	2662,2	103,5	87,5
Яйця, тис.шт.	470,6	521,5	627,0	110,8	120,3

*Джерело [2].

Як видно з таблиці, середні ціни практично на всі основні види сільськогосподарської продукції зростали у 2011 р. порівняно з 2010 р., а у 2012 р. порівняно з 2011 роком. Винятком є зниження цін на картоплю, овочі та цукрові буряки у 2012 році, що передусім пов'язано з їх хорошим урожаєм. Зниження ціни на молоко та молочну продукцію пов'язано зі зростанням імпорту цієї продукції в Україну. Діяльність підприємств молочної галузі у 2010 р. була стрибкоподібною: по-перше, ринок пережив рекордне подорожчання молочної сировини, а український споживач – аналогічне зростання цін на молокопродукти, по-друге, знову «схудло» вітчизняне молочне стадо, а існуюча система підтримки тваринників завдяки реформаторству державних службовців виявилася майже паралізованою. Усе це негативно позначилося на кількісних і якісних показниках сировинної

бази галузі. У 2011 р. на українському молочному ринку тривала стагнація, зумовлена, з одного боку, низькою купівельною спроможністю населення, а з іншого – важким становищем самих підприємств.

Однією з основних причин, через які сільське господарство України не може встати з колін, є домінування на аграрному ринку посередницьких структур. Користуючись прогалинами в системі державного регулювання ринків сільськогосподарської продукції та незадовільним фінансовим становищем більшості суб'єктів аграрного підприємництва, передусім особистих селянських господарств, вони скуповують продукцію за символічними цінами, що дає змогу отримувати надзвичайно високу норму рентабельності, оскільки продукція доходить до кінцевого споживача за завищеними цінами. Окрім зазначеного, логістичні системи не завжди працюють на користь сільськогосподарських підприємств: дефіцит складських приміщень спричинює штучне заниження цін на сільськогосподарську продукцію, особливо в періоди збирання врожаю. А це сприяє тому, що найбільшу вигоду отримують не виробники продукції, а власники елеваторів і зерносховищ.

Також слід вказати на відсутність стійких зв'язків між сільськогосподарськими виробниками та супермаркетами (овочевими відділами). На жаль, багато “зеленої” продукції у вітчизняній роздрібній торгівлі представлено виробниками з Туреччини, Польщі, Китаю, Голландії.

У процесі ціноутворення на сільськогосподарську продукцію належить врахувати вплив трьох груп чинників: вартість засобів виробництва та предметів праці; вартість робіт, послуг, насіння; вартість послуг із переробки і реалізації продукції.

Ці чинники потрібно враховувати насамперед, але в ціноутворенні в сільському господарстві слід брати до уваги ще одну особливість – нееквівалентність міжгалузевого обміну і диспаритет цін. Через відсутність еквівалентності міжгалузевого обміну сільське господарство втрачає свої активи, різко знижуються можливості не тільки розширеного, а й простого відтворення виробництва. Ця тенденція заслуговує на увагу й оцінку з огляду на необхідність втручання на державному рівні [4].

Висновки. Ціноутворення на сільськогосподарську продукцію має свої особливості й залежить від низки чинників:

- ✓ суспільна вартість, а отже, й ціна сільськогосподарської продукції, визначається не середніми умовами виробництва, як це має місце в промисловості, а умовами виробництва на відносно гірших за родючістю і розташуванням щодо ринку збуту ділянках землі;

- ✓ необхідність забезпечення принципу еквівалентності в обміні між промисловістю й аграрним сектором. У країнах з ринковою економікою ціни на промислову та сільськогосподарську продукцію у сфері обігу визначаються переважно дією закону попиту та пропозиції. Внаслідок цього ринкові ціни на сільськогосподарську продукцію досить часто не забезпечують еквівалентність в обміні з промисловістю.

- ✓ прямо чи опосередковано забезпечується диференціація цін за природно-кліматичними зонами. Для віднесення того чи іншого району до відповідної зони враховують характер ґрунтів і кліматичні умови, що впливають на врожайність сільськогосподарських культур, собівартість і фондомісткість продукції, рівень рентабельності тощо.

Оскільки в аграрному секторі обмежені можливості вільного ціноутворення, діють рентні чинники і відносно низька еластичність попиту на основні види сільськогосподарської продукції, то важливим принципом є поєднання вільного ціноутворення з державним регулюванням цін.

Держава повинна використовувати гарантовані або захисні ціни, індексація яких здійснюється залежно від інфляційних процесів, забезпечуючи тим самим мінімальний рівень прибутковості сільськогосподарського виробництва. Такі ціни встановлює держава для закупівлі окремих видів товарів з метою забезпечення своїх мінімальних потреб. Ефективності державної цінової політики досягають тоді, коли ціни впливатимуть на необхідні темпи розширеного відтворення, а прибуток на вкладений капітал буде достатнім, щоб не відбувалося його перетікання в інші галузі. Ціну доцільно визначати виходячи з нормативних показників собівартості виробництва, витрат на збут, плати за оренду земельних ділянок, вартості майна, адміністративних, фінансових та інших витрат операційної діяльності й достатньої норми прибутку.

Бібліографічний список

1. Андрійчук В. Г. Внутрішня будова ринку сільськогосподарської продукції / Економіка АПК. – 2004. – № 3. – С. 29–35.

В. Г. Андрійчук //

2. Держкомстат України: Ціни на основні види сільськогосподарської продукції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Саблук П. Т. Ціна – запорука ефективності сільськогосподарського виробництва / П. Т. Саблук // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України : економіка, аграрний менеджмент та бізнес / редкол. : Д. О. Мельничук (відп.ред.) та ін. – К. : ВЦ НУБіПУ, 2010. – Вип. 154, ч. 1. – С. 118.
4. Чаплінський Ю. Б. Особливості ціноутворення на ринку сільськогосподарської продукції [Електронний ресурс] / Ю. Б. Чаплінський, А. О. Томусяк. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/5_SVMN_2013/Economics/6_128662.doc.htm.
5. Шевчук Д. А. Ценообразование : учеб. пособие / Д. А. Шевчук. – М. : ГроссМедиа : РОСБУХ, 2008. – 240 с.

Янишин Я. Особливості ціноутворення на ринку сільськогосподарської продукції

Проаналізовано внутрішні та зовнішні чинники, які впливають на процес ціноутворення. Розглянуто роль ціни на сільськогосподарську продукцію. Визначено основні причини занепаду сільського господарства України. Обґрунтовано особливості ціноутворення на ринку сільськогосподарської продукції. Визначено вплив держави на формування ціни на сільськогосподарську продукцію.

Ключові слова: ціна, ціноутворення, сільськогосподарська продукція, ринок, реалізація, собівартість.

Yanyshyn Ya. Features market pricing of agricultural products

In the article the internal and external factors that affect the pricing are analyzed. The role of agricultural prices are considered. The main reasons for the decline of agriculture in Ukraine are defined. The features of market pricing of agricultural products are soundly. The influence of the state on the formation of prices of agricultural products are defined.

Key words: price, pricing, agricultural products, market, implementation, evaluation.

Янишин Я. Особенности ценообразования на рынке сельскохозяйственной продукции

Проанализированы внутренние и внешние факторы, влияющие на процесс ценообразования. Рассмотрена роль цены на сельскохозяйственную продукцию. Определены основные причины упадка сельского хозяйства Украины. Обоснованы особенности ценообразования на рынке сельскохозяйственной продукции. Определено влияние государства на формирование цены на сельскохозяйственную продукцию.

Ключевые слова: цена, ценообразование, сельскохозяйственная продукция, рынок, реализация, себестоимость.

НОВІ СКЛАДОВІ СПІЛЬНОЇ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Н. Василенька, к. е. н.

Львівський національний аграрний університет

Постановка проблеми. Україна повинна адаптувати свою політику для стимулювання розвитку сільського господарства та підготовки аграрного сектору до членства в ЄС. Але тут дуже важливо не повторювати помилки “старої” спільної аграрної політики (САП), а мати на увазі нову, змінену САП, основою якої є досягнення конкурентоспроможності на світовій арені без застосування експортних субсидій, зменшення заходів підтримки, що призводять до викривлення торгівлі, та наголос на розвитку сільських територій, захисті навколишнього середовища і продовольчій безпеці. Основою САП є особлива система державної підтримки та регулювання сільського господарства, яка визначає характер розвитку галузі. Впровадження такої системи в Україні – необхідна умова забезпечення конкурентоспроможності вітчизняного аграрного сектору на європейському ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українські науковці та економісти неоднозначно оцінюють вплив євроінтеграційних процесів на розвиток сільського господарства. Це зумовлено недостатнім рівнем вивчення процесів, які зародилися та стрімко розвиваються у спільному економічному просторі країн – членів ЄС. Тому всебічне дослідження сутності, принципів і механізмів єдиної аграрної політики ЄС актуальне з огляду на перспективи інтеграції України у спільному майбутньому. Проблематику формування та реалізації заходів САП ЄС вивчали такі вітчизняні дослідники, як О. Бородіна [2], Т. Гоголь [4], Т. Зінчук [6], С. Кваша [7], А. Білоченко [3] та ін. Однак окремі аспекти все ще залишаються недостатньо опрацьованими та висвітленими в економічній літературі. Насамперед ідеться про останні зміни в САП та перспективи її розвитку найближчим часом.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є стислий огляд нових змін та основних реформ САП ЄС на період до 2020 р., що дасть змогу прогнозувати перспективи розвитку галузі та обґрунтувати шляхи адаптації українського сільського господарства до вимог САП за умови інтеграції України в ЄС.

Виклад основного матеріалу. Спільна аграрна політика поєднує елементи регуляторно-ринкової, цінової, зовнішньоторговельної й структурної політики. Оскільки в аграрній економіці галузевий і територіальний чинники інтегровані в єдине ціле, поступово цілі САП змістилися з вирішення проблем сільського господарства до завдань розвитку сільських територій. Основною метою САП, що залишалася незмінною понад 30 років, є гарантування закупівельних цін для виробників аграрної продукції та підтримка стабільного рівня доходів суб'єктів сільськогосподарського виробництва [4, с. 3].

Для досягнення зазначених цілей ЄС розробив три принципи функціонування САП: вільний рух товарів всередині ЄС та спільні ціни для одних і тих самих товарів; спільність переваг, що передбачає переваги внутрішньо вироблених товарів над імпортованими; спільна фінансова відповідальність за ринкову та цінову політику ЄС [5, с. 3].

Про докорінну зміну в орієнтації САП ЄС свідчить еволюція витрат на її реалізацію, що загалом відповідає зрушенням у політиці, оскільки починаючи з 1992 р. вона переорієнтовується з підтримки товарів через підтримку виробників до підтримки з огляду на інтереси навколишнього середовища.

У 1992 р. витрати на управління ринком склали понад 90% від загальної суми витрат САП та були спрямовані на експортні субсидії й регулювання закупівель. До кінця 2013 р. їх розмір знизився до 5%. Оскільки втручання в ринок було інструментом безпеки в часи кризи, а прямі платежі є основним джерелом підтримки, то 94% з них не пов'язані з виробництвом.

Починаючи з 2014 р. вводяться прямі платежі, спрямовані на підтримку молодих і дрібних фермерів. Обсяг цих платежів визначатимуть держави-учасники. Крім того, частка витрат між «стовпами» політики («стовп 1» – прямі виплати та витрати на регулювання ринку, «стовп 2» – розвиток сільських регіонів) у 2014–2020 рр. може змінюватися з можливістю «перекидання» між

ними до 15% національних внесків держав-учасниць. Це дасть змогу досягати кращого цільового витрачання коштів з огляду на конкретні пріоритети [1, с. 3–4].

Попередні реформи призвели до низки змін у САП, і ця не є винятком. Це ще один етап в історії САП. Фермери повинні отримувати винагороду за надання ними послуг для широкої громадськості, таких як пейзажі, біорозмаїття сільськогосподарських угідь, стабільність клімату, навіть якщо вони не мають ринкової вартості. Отож, нова політика є інструментом першого рівня, спрямованим на забезпечення суспільства екологічними благами, а це – одна з основних змін у рамках політики.

Нова структура САП є також ефективнішою, цілеспрямованішою і послідовнішою. Вона заснована на ціліснішому підході до політики підтримки існуючих двох структурних «стовпів», але з більш цілеспрямованими, комплексними і взаємодоповнювальними способами. Обидва «стовпи» САП спрямовані на ефективніше виконання всіх її завдань, із використанням кращих цільових інструментів першого рівня, представлених регіональним замовленням, і добровільних заходів другого рівня.

Для держав-учасниць створюються гнучкі умови під час складання бюджету та вибору інструментів для першого «стовпа». Ця гнучкість буде, однак, у рамках чітко визначених нормативних і бюджетних обмежень з метою забезпечення рівних умов на європейській арені та гарантій щодо виконання спільних завдань.

Щодо досягнення довгострокових цілей САП, то реформа спрямована на конкурентоспроможність і стійкість сільськогосподарського сектору за рахунок адресності та підвищення ефективності інструментів політики. Основою нової політики є: підвищення конкурентоспроможності сільського господарства ЄС; більш стале сільське господарство ЄС [6, с. 5].

Конкурентоспроможність спрямована безпосередньо на зміни в ринкових механізмах, зокрема усунення виробничих обмежень. Усі існуючі обмеження на виробництво цукру, у молочному секторі й виноробстві знімаються, даючи змогу фермерам реагувати на зростання світового попиту. Деякі застарілі схеми підтримки товарів також будуть скасовані, а інші – модернізовані [1, с. 5–6].

Заходи з підтримки співпраці виробників у рамках обох «стовпів» САП повинні також підвищити конкурентоспроможність сільського господарства за рахунок зниження витрат, поліпшення доступу до кредитів і збільшення вартості первинного сектору.

Інші інструменти з другого «стовпа», які підвищують конкурентоспроможність на рівні фермерських господарств, передбачають заходи з реструктуризації та модернізації, а також запуск допомог для молодих фермерів. Крім того, акцентовано увагу на подоланні розриву між наукою і практикою через впровадження Консультативної системи Farm Advisory System, а також навчання та інноваційних програм. Ці інструменти спрямовані на допомогу сільськогосподарському сектору в адаптації до нових тенденцій і технологій, а отже, більшого ресурсозбереження, економічної ефективності і спроможності адаптуватися до нових викликів.

Водночас нова САП пропонує й «чутливіші» заходи соціального захисту, що зміцнює опірність ЄС до кризи управління. Цього досягатимуть за допомогою впровадження ефективніших заходів на ринку, вивчення потенційних загроз порушенню ринку, гнучкості виняткових заходів. Встановлюється резерв коштів для забезпечення фінансовими ресурсами у разі нової кризи у розмірі 400 млн євро за рік (у цінах 2011 р.). Резерв формується за рахунок відрахувань від прямих платежів фермерам. Невикористані суми відшкодовують їм у наступному бюджетному році [1, с. 6].

Крім того, «другий» стовп пропонує новий інструментарій ризик-менеджменту, який передбачає схеми страхування для сільськогосподарських культур, тварин і рослин, а також взаємні фонди і доходи як інструмент стабілізації.

Враховуючи тиск на природні ресурси, сільське господарство повинно поліпшити свої екологічні показники за рахунок безпечніших методів виробництва. Фермери також мусять адаптуватися до викликів, що випливають зі змін у кліматі.

Поліпшення стійкості можна досягти за рахунок об'єднання і додаткових ефектів від різних інструментів. По-перше, це дотримання правил, спрямованих на збереження навколишнього середовища. Вимоги та зобов'язання мають бути виконані для того, щоб отримати повне фінансування САП. Додатково до цього, з 2015 р., САП вводить новий інструмент політики «Прямі зелені виплати». Ці виплати становлять 30% від національних прямих виплат фермерам за підтримку трьох

обов'язкових сільськогосподарських практик, а саме підтримку постійних пасовищ, екологічних зон і диверсифікації врожаю. Пріоритетами для «прямих зелених виплат» є ті види діяльності, які вигідні для навколишнього середовища і клімату на більшій частині сільськогосподарських угідь.

На другому рівні щодо досягнення стійкості є положення, яким визначено, що принаймні 30% від бюджету кожної програми сільського розвитку повинні бути зарезервовані для добровільних заходів, сприятливих для навколишнього середовища та змін клімату [1, с. 6–7].

Інші способи досягнення ефективності САП: більш цілеспрямовані і справедливіші прямі виплати; більш стратегічний підхід до розподілу витрат на сільський розвиток.

Пріоритетами сільського розвитку є: 1) сприяння передачі знань та інновацій у сільське і лісове господарство та сільські регіони; 2) підвищення життєздатності ферм і конкурентоспроможності всіх типів сільського господарства в усіх регіонах та заохочення використання фермами інноваційних технологій, зрівноважене управління лісами; 3) сприяння організації харчового ланцюга, у тому числі переробці й реалізації сільськогосподарської продукції, благополуччю тварин і керуванню ризиками в сільському господарстві; 4) відновлення, збереження і розвиток екосистем, пов'язаних із сільським та лісовим господарствами; 5) сприяння підвищенню ефективності використання ресурсів, підтримка заміни їх низьковуглецевими, клімат-безпечна економіка у сільському та лісовому господарстві, харчовій промисловості; 6) сприяння соціальній інтеграції, скорочення бідності й економічний розвиток у сільських регіонах [1, с. 9].

Реформи, втілені у 2013 р., є одними з найзначущіших, з-посеред коли-небудь зроблених. У найближчі місяці на рівні ЄС прийматимуться важливі рішення для реалізації нової САП. Держави-учасниці, окрім розробки своїх нових програм розвитку сільських регіонів, також стоятимуть перед важливим вибором щодо розробки прямих схем виплат зі січня 2015 р. Завдання полягатиме у правильному балансі між досягненням ефективності та дотриманням правил. Приймаючи такі важливі рішення, держави-учасниці відповідальні за те, щоб максимально використати можливості запропонованих реформ, побудувати таку стратегію розвитку сільського господарства, яка забезпечуватиме конкурентоспроможність і сталість у довгостроковій перспективі.

Висновки. Період адаптації національного сільського господарства України до вимог САП ЄС буде досить тривалим і, вочевидь, супроводжуватиметься певними втратами. З огляду на це необхідні добре продумана програма адаптації вітчизняного аграрного сектору до вимог ЄС і обґрунтування меж впливу та ролі держави у забезпеченні її реалізації та підтримки розвитку сільських територій.

Бібліографічний список

1. Overview of CAP Reform 2014-2020 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://ec.europa.eu>.
2. Аграрний сектор України на шляху до євроінтеграції : монографія / авт. кол. : М. Бетлій та ін. ; за ред. О. М. Бородіної. – Ужгород : ІВА, 2006. – 496 с.
3. Білоченко А. Теоретичні засади формування та розвитку спільної аграрної політики країн-членів ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://confiapr.at.ua>.
4. Гоголь Т. В. Пріоритети Спільної аграрної політики ЄС та їх адаптація до умов регіонального розвитку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.academy.gov.ua>.
5. Еволюція Спільної Аграрної Політики ЄС: Наслідки для України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ier.com.ua>.
6. Зінчук Т. О. Європейська інтеграція: проблеми адаптації аграрного сектора економіки : монографія / Зінчук Т. О. – Житомир : ДАУ, 2008. – 384 с.
7. Кваша С. М. Заходи єдиної аграрної політики на сільськогосподарських ринках країн ЄС / С. М. Кваша // Економіка АПК. – 2008. – № 11. – С. 144–147.
8. Клименко І. В. Спільна аграрна політика Європейського Союзу : можливості та виклики для України : аналіт. доп. / І. В. Клименко, М. Г. Бугрій, І. В. Ус. – К. : НІСД, 2011. – 19 с.
9. Чернега О.Б. Промислова і сільськогосподарська політика ЄС : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / О. Б. Чернега, В. С. Білозубенко. – Донецьк : ДонНУЕТ, 2009. – 252 с.

Василенка Н. Нові складові спільної аграрної політики ЄС

Проведено науково-теоретичний аналіз основних змін спільної аграрної політики, зокрема її структурної складової. Показано, що САП переорієнтовується з підтримки товарів через підтримку виробників до підтримки з огляду на інтереси навколишнього середовища. Доведено, що необхідними є добре продумана

програма адаптації вітчизняного аграрного сектору до вимог ЄС і обґрунтування ролі держави у забезпеченні її реалізації та підтримці розвитку сільських територій.

Ключові слова: спільна аграрна політика, євроінтеграція, сільські території, сільське господарство.

Vasylenka N. New components of the EU Common Agricultural Policy

The scientific and theoretical analysis of the major changes of the field of common agricultural policy. CAP away from product based support towards producer support and considerations for the environment. New policy framework addresses each of these issues: enhanced competitiveness of EU agriculture and a more sustainable EU agriculture. Necessary is a reasonable program of adaptation of the domestic agricultural sector to EU requirements and to substantiation the state's role in ensuring its implementation and support of rural development.

Key words: common agricultural policy, european integration, rural areas, agriculture.

Василенко Н. Новые составляющие совместной аграрной политики ЕС

Проведен научно-теоретический анализ основных изменений совместной аграрной политики, в частности ее структурной составляющей. Показано, что САП переориентируется от поддержки товаров через поддержку производителей к поддержке исходя с интересов окружающей среды. Доказано, что необходимы хорошо продуманная программа адаптации отечественного аграрного сектора с требованиями ЕС и обоснование роли государства в обеспечении реализации и поддержки развития сельских территорий.

Ключевые слова: совместная аграрная политика, евроинтеграция, сельские территории, сельское хозяйство.

ІНВЕСТИЦІЙНА ПРИВАБЛИВІСТЬ ІНОЗЕМНОГО КАПІТАЛУ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ВИРОБНИЦТВА ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

*І. Більський, к. е. н., Р. Дудяк, к. е. н., А. Іванов, к. е. н., І. Магійович, к. е. н.
Львівський національний аграрний університет*

Постановка проблеми. Інвестиційна привабливість іноземного капіталу тісно пов'язана з активізацією залучення іноземних інвестицій, розробленням і впровадженням інвестиційно-інноваційних програм розвитку, створенням відповідної ринкової інфраструктури в аграрному секторі економіки.

У цьому плані чимало завдань стосується покращання інвестиційної привабливості іноземного капіталу в аграрному виробництві, механізм якого та особливості формування є недостатньо вивченими. Тому актуальність та практичне значення вирішення цих питань зумовили вибір теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Провідні вітчизняні науковці чимало уваги приділяють питанню залучення іноземних інвестицій загалом та визначенню інвестиційної привабливості зокрема. Із-посеред них можемо виокремити таких, як Т. Антонечко [1], І. Борейко [2], М. Вітков [4], В. Лановий та ін. Водночас є ще низка питань, які залишаються невирішеними. Зокрема йдеться про проблеми використання кредитно-фондових інструментів як додаткових можливостей залучення іноземних інвестицій в аграрну галузь області. Малодослідженою залишається діяльність провладних структур та органів державного управління щодо залучення та впровадження зарубіжного досвіду стимулювання зовнішніх інвестицій в національну економіку [2].

Постановка завдання. Мета нашого дослідження – показати динамічність інвестиційних пріоритетів іноземних інвестицій з огляду на переведення економіки аграрного сектору Львівської області на інноваційний шлях розвитку.

Виклад основного матеріалу. Сільське господарство значною мірою визначає соціально-економічний розвиток області, рівень життя населення, забезпечення його продуктами харчування, а промисловість – сировиною. За обсягом виробництва на Львівщині ця галузь посідає четверте місце після промисловості, транспорту і зв'язку та торгівлі. Його частка у загальнообласній валовій доданій вартості складає понад 10%. У сільському господарстві працює 16% зайнятого населення [8].

Сучасний аграрний сектор економіки має недостатню інвестиційну привабливість для іноземного капіталу, оскільки інвестори віддають перевагу підприємствам, де є швидший період окупності вкладених коштів, вища прибутковість, більша конкурентоспроможність продукції. Специфічність аграрного виробництва полягає в тому, що, на відміну від промисловості, виробничий цикл може тривати не один рік, а це значно уповільнює оборот авансованого капіталу, причому через сезонність виробництва одержання прибутку і момент вкладення його у наступний цикл виробничого процесу не збігаються.

Незадовільний стан інвестиційної діяльності у сільському господарстві області зумовлений також значною невідповідністю цін на сільськогосподарську та промислову продукцію. Майже п'ятиразовий диспаритет цін на закупівлю ресурсів для виробничого процесу й вироблену аграрієм кінцеву продукцію призводить до зниження прибутковості сільськогосподарського підприємства, а також у деяких випадках до збитковості, яка зумовлена неможливістю аграрного товаровиробника розрахуватися за власними зобов'язаннями [7]. Проте, незважаючи на перелічені чинники інвестиційної привабливості аграрного сектору, інвестиційні вкладення як у сільськогосподарське виробництво, так і в економіку загалом щороку зростають (винятком став тільки 2012 рік (табл. 1)).

Таблиця 1

Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності у Львівській області *

Вид економічної діяльності	2010 р.	2011р.	2012 р.	2012 р. до 2010 р., %
	млн грн			
Всього	8 830,2	12 114,0	11 173,3	126,5
Сільське	294,6	419,7	369,7	125,7

господарство, мисливство, лісове господарство				
Сільське господарство, мисливство та пов'язані з ним послуги	272,8	387,4	354,9	130,0
Лісове господарство та пов'язані з ним послуги	21,8	32,3	14,8	67,9
Рибальство, рибництво	0,4	2,3	2,3	600,0
Промисловість	1 998,1	2 418,3	2 709,1	135,6
Будівництво	1 909,6	1 926,1	2 242,7	117,5

*Джерело: [7, с. 132].

Аналіз табл. 1 показав зростання капітальних інвестицій за видами економічної діяльності. Зокрема загальна кількість інвестицій в усіх видах економічної діяльності області зросла з 8 830,2 млн грн у 2010 р. до 11 173,3 млн грн у 2012 р., що становить 126,5 %, а в сільському господарстві, мисливстві та лісовому господарстві – відповідно з 294,6 млн грн у 2010 р. до 369,7 млн грн у 2012 р. (125,7 %). Варто звернути увагу на різке збільшення інвестицій в рибальську галузь, на 600 %, що пов'язано із завершенням приватизації риборозвідних ставкових господарств.

Слід констатувати, що сільське господарство області опинилося в таких специфічних геополітичних умовах, коли надходження інвестицій не допоможе відновити аграрні підприємства, оскільки їх просто не існує: «якщо й залишилися на окремих підприємствах певні комори чи складські приміщення, то знайдеться стільки власників та співвласників, які є настільки різношерстими, що їх зібрати до купи дуже складно» [5].

Отже, інвестиційні вкладення в АПК є недостатніми співвідносно до потенційних можливостей. На думку М.І. Кісіля коли фактичні обсяги інвестицій в АПК здійснюються в межах 50-70 % від потреби, то в сільському господарстві відбувається просте відтворення капіталу, інвестиційна діяльність є помірною, а аграрна сфера підтримується на відносно стабільному рівні. Коли ж обсяг інвестицій нижчий за 25%, у галузі спостерігаються кризові явища. Отже, для розширеного відтворення і процвітання сільськогосподарського виробництва інвестиційне забезпечення повинно перевищувати 75% від потреби [2].

В умовах кризового стану підприємств області та відсутності інвестиційних коштів іноземні інвестиції залишаються найбільш вагомим джерелом надходження фінансових ресурсів (табл. 2).

На жаль, кількість прямих іноземних інвестицій в сільське господарство області продовжує щороку зменшуватися – зі 121 404,40 тис. дол. США у 2010 р. до 116 124,90 тис. дол. США у 2012 р., тобто на 5279,5 тис. дол. США (95,7 %).

Все ж таки абсолютний розмір прямих іноземних інвестицій свідчить про розкритий інвесторами економічний потенціал господарств, який у свою чергу є чинником їх інвестиційної привабливості. Поява господарств з іноземними інвестиціями супроводжується привнесенням інноваційних технологій, методів і методологій управління тощо, що у свою чергу вимагає від аграрних підприємств запровадження технологічних і організаційних нововведень з метою збереження своїх позицій на ринку [8].

У структурі надходження прямих іноземних інвестицій частка грошових внесків становила 83,1%. У вигляді рухомого і нерухомого майна надійшло 12,3 млн дол. США інвестицій, у вигляді цінних паперів – 299,4 тис. дол. США, нематеріальних активів – 48,4 тис. дол. США.

Вкладення в економіку області у січні-вересні 2013 р. здійснили інвестори з 31 країни світу. З країн ЄС надійшло 77,3% від загального обсягу інвестицій, з країн СНД – 1,5%, з інших країн світу –

21,3%. Найбільше інвестицій надійшло від партнерів з Польщі – 25,6 млн дол. США, Кіпру – 8 млн дол. США, Великої Британії – 7 млн дол. США, Британських Віргінських Островів – 6,9 млн дол. США, та Німеччини – 4,1 млн дол. США [5].

Таблиця 2

Прямі іноземні інвестиції за видами економічної діяльності, тис. дол. США*

Вид економічної діяльності	Львівська область			
	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2012 р. до 2010 р., %
На початок року				
ВСЬОГО	1198604,5	1254594,9	1387782,2	115,8
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	121 404,40	119 520,30	116 124,9	95,7
Рибальство, рибництво	182,70	-	-	-
Надійшло упродовж року				
ВСЬОГО	120 486,3	146 460,0	314 321,9	260,9
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	560,40	261,90	1 497,10	267,3
Рибальство, рибництво	-	-	-	-
Приріст за рік				
ВСЬОГО	55 990,40	133 187,30	..	..
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	-1 884,10	-3 395,40	..	..
Рибальство, рибництво	-182,70	-	..	..

* Джерело: [10].

Зацікавленість іноземних інвесторів в освоєнні ринку Львівської області стимулює економічну активність господарств. Однак таке зростання інвестицій не забезпечує необхідного рівня технічного оновлення сільського господарства.

Реалії сьогодення такі, що ризикованість капіталовкладень у сільськогосподарське виробництво оцінюється як занадто висока, передусім через політичну і правову нестабільність держави. У законодавстві відсутній не упереджений підхід до зовнішньоекономічної та інвестиційної діяльності, не простежується чітка позиція держави щодо підтримки іноземного інвестора. Відсутні широкомасштабні програми залучення інвестицій в основні галузі АПК [3]. Сільське господарство від початку не увійшло до переліку інвестиційно привабливих галузей. Адже виробничі, комерційні, інноваційні можливості партнерів обмежені.

Водночас для розробки заходів із залучення іноземних інвестицій, з одного боку, варто формувати сприятливі умови для інвестиційної діяльності, додатково заохочувати іноземний бізнес, максимально використовувати місцеві переваги; з іншого – варто забезпечувати узгодження економічних інтересів потенційних інвесторів та інтересів регіону [1, с. 36].

Крім стимуляції залучення іноземного капіталу, слід нарешті створити передумови для діяльності інфраструктури ринку цінних паперів в економіці АПК Львівщини, а саме їх емісію. На теперішньому етапі емісія цінних паперів як засіб залучення додаткових інвестиційних ресурсів для аграрної галузі є ефективнішою порівняно із залученням банківських кредитів із досить високою відсотковою ставкою. У фінансуванні масштабних інвестиційних проектів емісія може скласти серйозну конкуренцію кредитному фінансуванню аграрної галузі [6].

Агропромисловий комплекс Львівщини необхідно вивести на ринок цінних паперів, який управляв би фінансовими потоками, спрямовуючи їх у найперспективніші виробництва комплексу або вилучаючи ресурси з галузей, що працюють неефективно. Цінні папери системи АПК з цього погляду мають перевагу, пов'язану з тим, що їхня основна маса повинна забезпечуватися вартістю землі й нерухомого майна. Необхідною соціально-економічною передумовою створення і розвитку ринку цінних паперів є наявність у системі АПК власників землі, майна, грошових заощаджень, під які можуть бути видані тимчасово або постійно вільні ресурси для залучення їх в економічний оборот

[9]. Якщо земля не може бути предметом застави, то про кредит нема що й думати. Нема ринку землі – нема й інвестицій. [6].

Активізація надходження іноземного капіталу на Львівщину має передбачати як стимулювання застосування державних гарантій використання коштів, так і засоби створення первинних умов для залучення іноземних інвестицій у відповідні проекти. Тому дія внутрішніх і зовнішніх чинників на інвестиційний процес вимагає якісних змін у впливі як державної влади, так управління цим процесом.

Висновки. Дослідження інвестиційної привабливості іноземного капіталу в аграрному секторі дало змогу дійти таких висновків:

1. Підвищення інвестиційної привабливості виробництва продукції сільського господарства стає можливим за умови використання зовнішніх і внутрішніх резервів. Проте низький рівень привабливості галузей аграрного сектору для інвесторів не дає змоги в повному обсязі використовувати чинники зовнішнього середовища;

2. Важливішим напрямом вирішення проблеми інвестиційної привабливості аграрного сектору виробництва для іноземного капіталу є розробка та впровадження інвестиційно-інноваційних програм із вирощування, переробки і зберігання сільськогосподарської продукції;

3. Активізація аграрного виробника потребує інвестування іноземного капіталу в розвиток ринкової інфраструктури, мережі оптових ринків сільськогосподарської продукції з комплексом послуг і консультацій.

Щоб аграрний сектор був інвестиційно привабливим для іноземного капіталу, необхідно створити сприятливі умови для виробництва на основі інноваційної моделі розвитку інвестиційних пріоритетів: стратегії провідних галузей аграрного виробництва, збереження і розвиток природно-економічного потенціалу, безвідходного використання виробленої продукції.

Основними чинниками Львівської області, на які іноземний інвестор повинен звертати увагу у виборі інвестування, є: значний ресурсний потенціал, дешева та готова до праці робоча сила, значна площа вільної території для розташування підприємств, сприятливе для інвестицій розташування області тощо.

Бібліографічний список

1. Фактори, що впливають на іноземні інвестиції / Т. Антонечко, Д. Пруненко, О. Уткін, О. Жиликова // Фінанси України. – 2002. – № 10. – С. 35–40.
2. Борейко І. П. Оцінка інвестиційної діяльності підприємств аграрного сектору економіки / І. П. Борейко // Економіка АПК. – 2009. – № 12. – С. 70–76.
3. Державна цільова програма сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року // Економіка АПК. – 2010. – № 7. – С. 3–10.
4. Вітков М. С. Розвиток інвестиційної політики в сільському господарстві України / М. С. Вітков // Економіка АПК. – 2005. – № 11. – С. 53–57.
5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.zik.ua.
6. Павлишенко М. М. Механізм дії закону єдності товарного і грошового обігу в аграрному секторі / М. М. Павлишенко // Вісник ЛДАУ : економіка АПК. – 2005. – № 12. – С. 55–60.
7. Статистичний щорічник Львівської області за 2012 рік. – Львів, 2013. – Ч. 1. – 440 с.
8. Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. Рейтинг інвестиційної привабливості регіонів України. Повна версія. 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art.
9. Шосталь С. О. Активізація інвестиційного процесу в Україні: проблеми та шляхи їх розв'язання / С.О. Шосталь // Статистика України. – 2008. – № 3. – С. 119–123.

Більський І., Дудяк Р., Іванов А., Магійович І. Дослідження інвестиційної привабливості іноземного капіталу в аграрному секторі виробництва Львівської області

Незважаючи на спроби активізації інвестиційної діяльності аграрного сектору економіки, позитивні зміни ще не набули сталого характеру. До того ж ринкова організація економічної діяльності побудована на вільному розподілі інвестицій із властивими їй регіональними та галузевими особливостями умов інвестування. У зв'язку з цим набуває актуальності проблема покращання інвестиційного клімату та підвищення привабливості залучення іноземного капіталу у вітчизняних сільськогосподарських підприємствах.

Ключові слова: активізація, агропромисловий комплекс, інвестиції, інвестиційний клімат, ефективність, виробництво, капіталовкладення.

Bilskiy I., Dudyak R., Ivanov A., Magiyovich I. Investigation of investment attractiveness of foreign capital in the agricultural production sector in Lviv region

Despite attempts to stimulate investment agricultural sector, improvements are not yet sustainable. In addition, the market organization of economic activity is based on the free distribution of investment inherent regional and sectoral peculiarities investment conditions. In this context, the relevance becomes the problem of improving the investment climate and increase the attractiveness of foreign capital in local farms.

Key words: activation, agriculture, investment, investment climate, efficiency, production, investment.

Бильский И., Дудяк Р., Иванов А., Магийович И. Исследование инвестиционной привлекательности иностранного капитала в аграрном секторе производства Львовской области

Несмотря на попытки активизации инвестиционной деятельности аграрного сектора экономики, позитивные изменения еще не получили устойчивый характер. К тому же, рыночная организация экономической деятельности построена на свободном распределении инвестиций с присущими ей региональными и отраслевыми особенностями условий инвестирования. В связи с этим приобретает актуальность проблема улучшения инвестиционного климата и повышения привлекательности привлечения иностранного капитала в отечественных сельскохозяйственных предприятиях.

Ключевые слова: активизация, агропромышленный комплекс, инвестиции, инвестиционный климат, эффективность, производство, капиталовложения.

ІНТЕГРОВАНІ ХОЛДИНГОВІ СТРУКТУРИ У ПОСТКРИЗОВИЙ ПЕРІОД ФУНКЦІОНУВАННЯ АПК УКРАЇНИ

Р. Хірівський, к. е. н.

Львівський національний аграрний університет

Постановка проблеми. Поступове насичення більшості секторів економіки України, зокрема фінансового та сектору промисловості, за уповільнення темпів зростання ВВП держави призвело до загострення конкуренції. Наслідком цього став пошук корпораціями нових секторів інвестування фінансових та організаційних ресурсів. Як результат, у 2012 році понад 12% світових інвестицій в АПК припали на аграрний сектор України. Такі тенденції призвели до активізації в аграрному секторі економіки інтеграційних процесів, а відтак до розвитку структур холдингового типу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процеси формування та функціонування холдингових структур в АПК України вивчали вітчизняні учені, серед котрих варто виділити В.Я. Амбросова, С.І. Архієреєва, С.І. Дем'яненка та А.В. Кучера. У своїх працях вони детально аналізують структурну побудову, принципи функціонування і тенденції розвитку холдингових формувань в аграрній сфері.

Постановка завдання. Завдання нашого дослідження – визначення причин інтенсифікації інтеграційних процесів в АПК, виникнення, розширення масштабів і коригування напрямів діяльності агрохолдингів.

Виклад основного матеріалу. Перехід агропромислового комплексу України на ринкові засади діяльності збільшив його привабливість для проникнення капіталу. Цьому сприяла велика кількість земельних, трудових і технічних ресурсів. Проте ці позитивні чинники нівелювали низькі ефективність виробництва і ступінь переробки сировини, велика кількість посередників на ринку, висока собівартість продукції, і, як наслідок, її висока реалізаційна ціна. Українські сільськогосподарські виробники опинилися в ситуації, коли більшість валової доданої вартості перебуває у власності посередників і переробних структур, котрі, користуючись монопольним становищем на ринку, максимізують прибуток за рахунок мінімізації закупівельних цін на сільськогосподарську сировину [1]. Дрібні сільськогосподарські підприємства з огляду на відсутність надійних каналів матеріального постачання та збуту готової продукції, не маючи достатніх фінансових ресурсів на модернізацію виробничого обладнання (табл. 1) та впровадження інновацій, не змогли скласти гідної конкуренції закордонним сільськогосподарським товаровиробникам [3].

Таблиця 1

Інвестиції в основний капітал (капітальні вкладення) економіки України (у фактичних цінах)

Показник	1995* р.	1999 р.	2000 р.	2001 р.	2002 р.
Всього, млн грн	937 816,0	17 552,0	23 629,0	32 573,0	39 439,0
Сільське господарство, млн грн	74 268,0	814,0	871,0	1 617,0	1661,0
Частка сільського господарства, %	7,9	4,6	3,7	5,0	4,3

* 1995 рік у млрд крб.

Практично відсутнім було банківське кредитування аграрного сектору. Зокрема у структурі капітальних інвестицій (капітальних вкладень) за джерелами фінансування найбільшу питому вагу займали власні кошти підприємств – 69%, водночас кредити банків та інші позики склали 5, кошти іноземних інвесторів – 4, вітчизняні інвестиції – 2, кошти державного бюджету – 5 та місцевого бюджету – 3 відсотки (дані за 2012 р.). У результаті обсяг валового виробництва за перше десятиліття функціонування аграрної реформи (1990–2000 рр.) знизився у чотири рази (див. рис.).

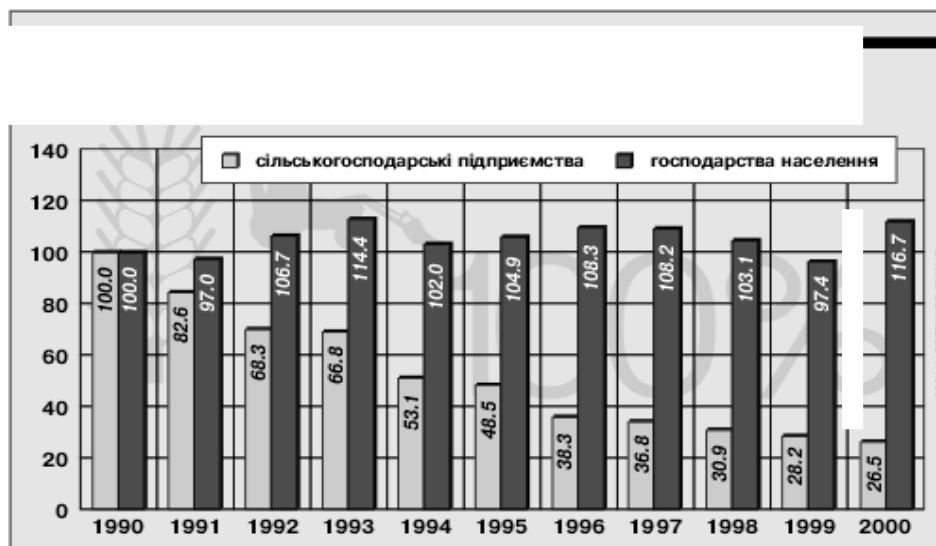

Рис. Індекс продукції сільського господарства за категоріями господарств.

Тому на тлі існуючого стану сільського господарства та сформованих тенденцій його розвитку особливої значущості набула розробка нових системних підходів до організації великотоварних інтегрованих сільськогосподарських підприємств.

На думку Н.А. Волкової, “в умовах дестабілізації забезпечити нормальні економічні відносини всіх партнерів можна тільки через формування інтегрованої економіки з відпрацюванням внутрішньовиробничих відносин” [7, с. 7].

Як показує практика, більшість вітчизняних великотоварних сільськогосподарських структур як початковий етап формування обрали горизонтальну інтеграцію, тобто об’єднання та організаційно-економічну взаємодію підприємств однієї або декількох галузей, які виробляють однорідну продукцію або виконують різні операції з її виробництва. В українських реаліях вона полягає у нарощуванні масштабів виробництва через додаткову оренду земельних площ, придбання однотипних підприємств або частки акцій в них (формування холдингових структур). Отож, використовуючи ефект масштабу, здійснюють економію транзакційних витрат, котрі спричинені: 1) непевністю аграрного ринку; 2) порушенням традиційних каналів збуту (реалізації) продукції; 3) відносно невеликими розмірами більшості підприємств.

У зв’язку з цим економічно обґрунтованим став бурхливий розвиток в аграрному секторі вертикально інтегрованих холдингових структур. За визначенням дослідників [1; 2], агрохолдинг становить сукупність юридичних осіб, пов’язаних договірними та майновими відносинами щодо управління головною компанією діяльністю інших учасників. Головна компанія має право приймати рішення, які потім реалізують інші учасники об’єднання. Основним нормативно-правовим документом, що регламентує діяльність холдингових структур, є Закон України “Про холдингові компанії в Україні” [8].

Холдингові агропромислові структури мають достатні фінансові ресурси для здійснення інвестицій у власне виробництво, а також замкнутий цикл виробництва, що забезпечує їм такі переваги:

1) робить їх економічно незалежними від підприємств – виробників сировини та підприємств – виробників сільськогосподарської продукції, зменшує ризики втрати продукції; маючи власні точки збуту готової продукції, вони незалежні від диктату цін реалізаційних мереж;

2) зменшує втрати значної частки валової доданої вартості;

3) створює можливість гармонійно розподіляти отриманий прибуток відповідно до потреб структурних підрозділів, що представляють ланки виробництва, а не до частки окремих підрозділів у формуванні загального прибутку. Завдяки цьому значні інвестиції отримують підприємства – виробники сільськогосподарської сировини.

Тому закономірно, що на сьогодні в сільському господарстві України функціонує 79 холдингових структур, кожна з яких орендує понад 10 тис. га сільськогосподарських угідь, їх

загальний земельний банк склав понад 5,7 млн га, що становить 15,6% усіх сільськогосподарських угідь України [2; 4].

Основною стратегією розвитку холдингів на початковому етапі функціонування (1999–2008 рр.) було безперервне збільшення земельного банку та виробничих ресурсів незалежно від галузі діяльності.

Світова фінансова криза 2008 р. значно скоригувала стратегії розвитку агрохолдингів. Незважаючи на збереження відданості стратегії експансії, основну увагу холдинги приділяють поліпшенню кадрового складу та зміцненню фінансової ситуації. Зокрема, за даними журналу Forbes, у 2012–2013 рр. вітчизняні агрохолдинги значно підвищили рівень оплати праці як топ-менеджменту, так і рядових працівників. Середня заробітна плата управлінців, наприклад, “Астарти”, у 2012 р. склала 362 тис. дол. США, “Milkiland” – 310 тис., “Миронівського хлібопродукту” – 290 тис. дол. США.

Насичення ринку аграрної продукції та зростання конкуренції в середовищі агропромислових структур України змушує їх поглинати конкуруючі структури, залучати значні фінансові ресурси, розміщуючи власні акції на міжнародних фінансових біржах (табл. 2) [9].

Таблиця 2

Діяльність українських агрохолдингів на фондовому ринку

Рей- тинг	Назва	Біржі, на котрих розміщені акції	Ринкова капіталізація, млн дол. США
1	МПХ	Лондонська фондова біржа (35% акцій)	1197,2
2	Укрленд- фармінг	Структурні підрозділи котируються на Лондонській та Франкфуртській біржах	987,4
3	Мрія	Франкфуртська фондова біржа (28% акцій)	832,5
4	Кернел	Варшавська фондова біржа (17% акцій)	732,1
5	NCH Capital	Франкфуртська фондова біржа (32,2% акцій)	132,0
6	Астарта-Київ	Варшавська фондова біржа (34% акцій)	102,4
7	Агротон	Варшавська фондова біржа (26,2% акцій)	81,3
8	Синтал	Франкфуртська фондова біржа (32,2% акцій)	120,7
9	Valinor	Лондонська фондова біржа (35% акцій)	17,2
10	УАІ	Заплановано IPO у 2013 році	–

Завдяки інвестиційній діяльності агрохолдингів у 2011–2012 рр. зросли обсяги виробництва практично всього спектру сільськогосподарської продукції.

Зокрема, за даними Міністерства фінансів, у 2012 р. прибуток від експорту продукції сільського господарства та харчової промисловості перевищив прибуток, отриманий від експорту продукції металургії. Виробництво та експорт в агросфері ростуть темпами, що значно випереджають практично всі галузі виробництва. Зовнішня торгівля продукцією АПК, виготовленою в Україні, склала 18,2 млрд дол. США, що на 40% більше, ніж у 2011 році. Майже 25% від усієї експортної виручки у 2012 р. припало на продукцію, виготовлену в секторі АПК. Темпи росту капітальних інвестицій у вітчизняне сільське господарство протягом останніх семи років склали 191%. Проте не варто ідеалізувати діяльність агрохолдингів. Зокрема необхідність значних інвестицій робить більшість компаній заручниками кредиторів, що зазвичай призводить до перерозподілу активів.

Вертикально інтегровані групи компаній використовують систему податкових пільг для сільського господарства (передусім фіксований сільгосппода-ток) з метою мінімізації оподаткування в інших галузях (зокрема переробці й торгівлі). Найчастіше для цих операцій використовують галузі тваринництва й птахівництва, які займають значно менші земельні площі, ніж рослинницькі підприємства, але платять сільгосподаток, виходячи з орендованих земель. Тому варто впровадити диференціацію податкових пільг, встановивши їх для дрібних товаровиробників і фермерів, відштовхуючись від доходу, кількості робочих місць і розміру орендованої земельної ділянки [10].

Висновки. Кризові явища в економіці України внаслідок розпорошеності виробництва зумовили здійснення яскраво виражених інтеграційних процесів, що покладені в основу створення великотоварних структур. Зазначені структури, поєднавши повний цикл виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції, досягли мінімізації втрат валової доданої вартості реалізованої продукції та гармонійного їх розподілу поміж ланками виробництва.

Проте досліджувані об'єкти мають низку недоліків, зокрема:

- 1) недостатня увага до розвитку соціальної сфери села та екологічної ситуації в сільській місцевості;
- 2) монополізація цілих секторів економіки України;
- 3) уникання сплати податків внаслідок переведення прибутку в сектори з пільговим оподаткуванням.

Бібліографічний список

1. Пугачёва Е. Н. Инвестиционная привлекательность аграрных предприятий / Е. Н. Пугачёва. – Донецк : ДонНУ, 2001. – 216 с.
2. Сільське господарство України : стат. зб. за 2010 рік / за ред. Ю. М. Остапчука. – К. : Державний комітет статистики України, 2011. – 384 с.
3. Аграрна реформа в Україні: досягнення та прорахунки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uceps.org/ukr/article.php?news_id=141.
4. Земельный банк Украины. Собственники украинских земель [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://zet.in.ua/economic/otrasli/apk/zemelnyj-bank-ukrainy-sobstvenniki-ukrainskix-zemelZ>.
5. Белокрылова О. С. Занятость и рынок труда [Электронный ресурс] / О. С. Белокрылова, А. А. Заиченко. – Режим доступа : <http://www.transeconom.boom.ru/issues/book/book1.htm>.
6. Вініченко І. І. Удосконалення інвестиційного процесу на основі кооперації та агропромислової інтеграції / І. І. Вініченко // Економіка та держава. – 2007. – № 5. – С. 33–36.
7. Волкова Н. А. Интеграция сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий / Н. А. Волкова, Н. В. Королькова // Аграрная наука. – 2002. – № 6. – С. 7–8.
8. Про холдингові компанії в Україні : Закон України від 15.03.2006 р. № 3528-15 // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 34. – С. 291.

Хірівський Р. Інтегровані холдингові структури у посткризовий період функціонування АПК України

Холдингові компанії в Україні як соціальне та економічне явище виникли на початку 2000-х років. Їхне становлення та бурхливий розвиток спричинені сприятливим податковим та інституційним середовищем діяльності, низькою вартістю ресурсів. Відсутність значущої конкуренції спричинила їх домінування на внутрішньому ринку. Поза тим, існує низка загроз, котрі вказані структури спричинюють своєю діяльністю. Це стосується погіршення екологічної ситуації в сільській місцевості, втрати робочих місць, ухиляння від сплати податків.

Ключові слова: холдингові компанії, інтеграційні процеси, фондовий ринок, інвестиційна діяльність.

Khirivskiy R. Integrated holding companies in the post-crisis period of the agricultural sector of Ukraine

Holdings in the Ukraine as a social and economic phenomenon emerged in the early 2000 s. Their formation and rapid development caused by favorable tax environment and institutional activity, low-cost resources. The lack of significant competition caused their dominance in the domestic market. Nevertheless, there are a number of threats that are listed structure causing its activities. This applies to environmental degradation in rural areas, loss of jobs, tax evasion .

Key words: holdings, integration processes, stock market investments.

Хири́вский Р. Интегрированные холдинговые структуры в посткризисный период функционирования АПК Украины

Холдинговые компании в Украине как социальное и экономическое явление возникли в начале 2000-х годов. Их становление и бурное развитие вызваны благоприятной налоговой и институциональной средой деятельности, низкой стоимостью ресурсов. Отсутствие значимой конкуренции вызвало их доминирование на внутреннем рынке. Кроме того, существует ряд угроз, которые указанные структуры вызывают своей деятельностью. Это касается ухудшения экологической ситуации в сельской местности, потери рабочих мест, уклонения от уплаты налогов.

Ключевые слова: холдинговые компании, интеграционные процессы, фондовый рынок, инвестиционная деятельность.

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОЇ СФЕРИ

Г. Гринишин, к. е. н.

Львівський національний аграрний університет

Постановка проблеми. Розвиток світового ринку в умовах глобалізації економіки зумовлює масштабні зміни в зовнішньоекономічній діяльності України загалом і вітчизняного АПК зокрема. З огляду на це дослідження розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств агропромислового комплексу набувають нині особливої актуальності. Кризу, яка охопила агропродовольчу сферу нашої держави, можна подолати через формування ефективної стратегії розвитку зовнішньоекономічної діяльності, пошук нових механізмів залучення іноземного капіталу, підвищення конкурентоспроможності вітчизняної аграрної продукції, особливо експортно орієнтованої, та підтримання продовольчої безпеки країни.

У зв'язку зі вступом України до СОТ та орієнтацією на євроінтеграцію важливим стає питання стосовно врахування всіх негативних і позитивних наслідків цих процесів, пристосування АПК України до вимог цих організацій. Це зумовлює необхідність розроблення виваженої та збалансованої зовнішньоторговельної політики, визначення напрямів формування та ефективної реалізації експортного потенціалу, вдосконалення механізму зовнішньоекономічної діяльності підприємств АПК.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання теоретичних і практичних аспектів зовнішньоекономічної діяльності розглянуті в наукових працях В. Власова, Ю. Губені, В. Губенка, Ю. Данька, Т. Зінчук, С. Кваші, Л. Лісової, Л. Михайлової, І. Паски, П. Саблука, В. Ткаченко та інших авторів. Ці вчені глибоко вивчали проблеми управління, регулювання, стимулювання та закономірності розвитку зовнішньоекономічної діяльності за участю підприємств АПК.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є обґрунтування перспективних напрямів вдосконалення механізму зовнішньоекономічної діяльності підприємств АПК.

Виклад основного матеріалу. Вітчизняне сільське господарство, зважаючи на якість сільськогосподарських угідь та кліматичні особливості, потенційно може стати найпродуктивнішим в Європі. При цьому є всі передумови для того, щоб наша країна стала найкрупнішим на континенті експортером сільськогосподарської продукції. Нарощування експортного потенціалу країни забезпечує надходження коштів до підприємств АПК незалежно від кон'юнктури на внутрішньому ринку. Однак для того, щоб потенційні можливості були реалізованими на практиці, необхідно: а) значно підвищити рівень ефективності сільського господарства і переробних підприємств АПК; б) перетворити галузь на інвестиційно привабливу з тим, щоб забезпечити її розвиток на інвестиційно-інноваційній основі; в) провести структурну перебудову сільськогосподарського виробництва в напрямі перева-жання великотоварних підприємств, спроможних впроваджувати технологічні новачі; г) відродити на підприємницькій основі такі галузі тваринництва, як молочне та м'ясне скотарство, вівчарство, конярство тощо; г) вдосконалювати механізми зовнішньоекономічної діяльності підприємств АПК.

Слід зазначити, що впродовж останнього десятиліття у вітчизняному сільському господарстві відбулися помітні структурні зрушення, які призвели до нарощування експортного потенціалу. За висновком О. Бородіної нині спостерігаємо реіндустріалізацію сільського господарства. Вона відбувається на основі масового проникнення в аграрний сектор великих і надвеликих власників, переважно несільськогосподарського походження, і формування вертикально інтегрованих корпоративних структур, які прийнято називати агрохолдингами. Масштаби концентрації занадто швидко збільшуються, що супроводжується нарощуванням виробництва та експорту сільськогосподарської продукції, а власники аграрних бізнесів потрапляють до рейтингів найбагатших українців. Процеси надконцентрації землі (акумуляування 100–200 тис. га) переходять у мегаконцентрацію — поглинання агрохолдингів собі подібними, коли земельний банк збільшується до гігантських розмірів [1].

На негативних наслідках значного зростання ролі агрохолдингів в економіці АПК наголошує також група відомих у країні економістів-аграрників. Вони зауважують, що прагнення агробізнесу до збільшення виробництва валютоокупної продукції увійшло в суперечність із вимогами закону плодозміни, окреслилося перенасичення сівозмін одними й тими самими культурами, порушення співвідношення між рослинництвом і тваринництвом, між орними землями і пасовищами, у результаті дедалі частіше почали проявлятися біологічна перевтома ґрунтів, нагромадження в них певних видів шкідників і збудників хвороб, значне погіршення їх родючості. Сільське господарство втрачає свою екологічну функцію; руйнуються агроландшафти, створювані селянами упродовж багатьох десятиліть.

На нашу думку, необхідно істотно відкорегувати модель розвитку вітчизняного сільського господарства. Сьогодні вона базується на дрібних, переважно натуральних чи напівнатуральних особистих селянських господарствах, які є основними виробниками продукції, та великих і надвеликих агрохолдингах. Як перший, так і другий тип господарств, не може бути гарантом продовольчої безпеки країни. Особисті селянські господарства не спроможні розвиватися на інвестиційно-інноваційній основі й нарощувати обсяги товарного виробництва. Агрохолдинги, як правило, по-хижацьки ставляться до використовуваних земельних угідь. Їхній капітал має несільськогосподарське походження і в разі форс-мажорних умов у сільському господарстві може покинути цю галузь так само швидко, як і увійшов до неї. Тоді запустілі поля і ферми можуть стати значно більшими за масштабами порівняно з теперішніми.

Основою подальшого розвитку сільського господарства повинні стати фермерські господарства сімейного типу. Їхні розміри мусять бути такими, щоб фермерська родина могла самостійно виконувати більшу частину господарських операцій. Як правило, вона повинна займатися виробництвом продукції рослинництва і тваринництва.

Такий тип господарств будується на тій самій економічній основі, що й великі агрохолдинги – їх основною метою є отримання якомога більшої маси прибутку. Але, на відміну від агрохолдингів, у діяльності фермерських господарств велику роль відіграє не тільки економічний чинник. Ведучи своє господарство, фермер, крім грошей, вкладає в нього свою душу. Життєвий успіх фермера цілком прив'язаний до успішності функціонування його господарства. Тому він всіма своїми силами підтримуватиме розвиток господарства, навіть за найскладніших соціально-економічних умов. Величезна сукупність таких господарств створює тривку основу продовольчої безпеки країни, нарощування її експортного потенціалу. На відміну від агрохолдингів, фермерський капітал в інші сфери економіки не втече навіть за умови виникнення вкрай несприятливих умов.

Якщо йдеться про вдосконалення механізму зовнішньоекономічної діяльності підприємств АПК у вузькому розумінні, то воно стосується конкретних важелів, дія яких повинна спрямовуватися на підвищення ефективності здійснення останньої. За С. Маталкою, механізми функціонування зовнішньоекономічної діяльності АПК – це сукупність конкретних механізмів, а також системи економічних, організаційних, адміністративних, інституціональних, правових, соціально-психологічних важелів, які забезпечують ефективну взаємодію вітчизняних підприємств зі світовими народногосподарськими структурами як на мікро-, так і на макрорівні з метою прискорення розвитку експортоорієнтованої діяльності, підвищення ефективності зовнішньоекономічних операцій, гарантування продовольчої безпеки країни та покращання соціально-економічних показників життя громадян [2]. Учений виділяє три складові механізми функціонування зовнішньоекономічної діяльності агропромислового комплексу: державні механізми, ринкові механізми та механізми суб'єктів господарювання. Зважаючи на те, що можливості сільськогосподарських і переробних підприємств АПК у сфері формування економічного середовища здійснення зовнішньоекономічної діяльності украї обмежені, цілком обґрунтовано можна дійти висновку: основну роль відіграють механізми державного регулювання. У результаті опрацювання наукової літератури розроблено основні складові механізму державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності підприємств АПК (див. рис.).

Слід зазначити, що економічні, адміністративні, інституційно-правові та соціальні важелі утворюють систему, ефективності якої досягають лише за умови їх гармонійного поєднання. Тільки-но один із компонентів перестає відповідати інтересам держави і суб'єктів зовнішньоекономічної

діяльності, поступово руйнується вся система. Тому ми не можемо виокремити, які зі складових важливіші для підвищення ефективності її функціонування.

Відповідно до результатів наукових досліджень учених-економістів зі світовим іменем впровадження вивізного мита має сенс насамперед тоді, коли певна країна є основним виробником якогось продукту у світі. У такому разі вона може досягти загального підвищення світової ціни на цей продукт. Прикладом може бути російська ціна на газ для європейських споживачів. У галузі сільського господарства такою можливістю свого часу скористалися уряди Малайзії та Індонезії для експорту пальмової олії, оскільки їхня частка на відповідному світовому ринку досягає 90%.

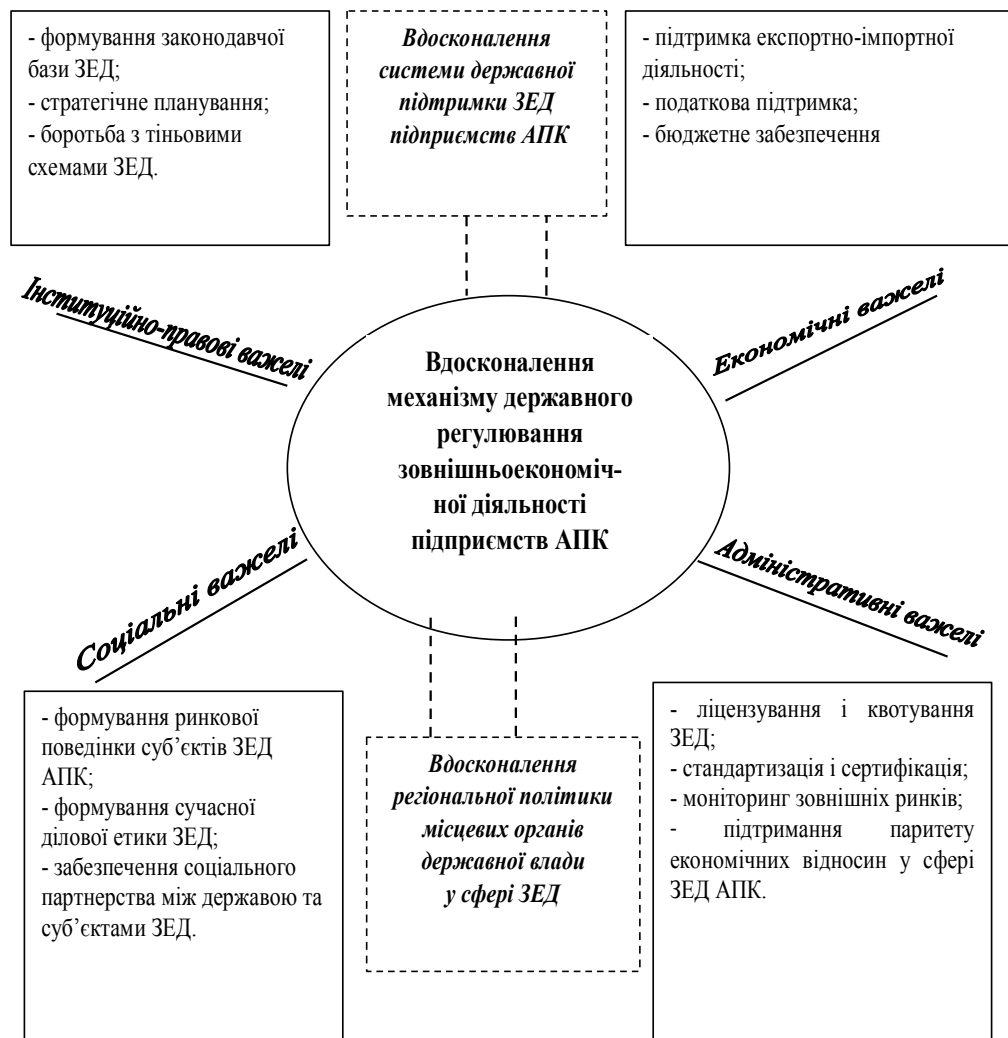

Рис. Складові вдосконалення механізму державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності підприємств АПК.

Доцільним впровадження вивізного мита може бути також у тому разі, коли більша частина певного виду продукції вивозиться з країни. Зокрема уряд Аргентини встановив вивізне мито на соєву олію, оскільки понад 90% загального обсягу її виробництва в країні експортується. Уряд Фіджі вчинив так само щодо експорту цукру, який майже повністю реалізується за межі країни.

Господарський механізм АПК є системою форм, методів і важелів, які держава, галузеві й територіальні органи управління, підприємства використовують з метою підвищення ефективності

функціонування агропродовольчої сфери. Його складовою є економічний механізм, а елементами останнього – лише економічні стимули і важелі.

Механізм зовнішньоекономічної діяльності підприємств АПК – складова господарського механізму галузі. Критерієм ефективності процесу його вдосконалення є підвищення ефективності функціонування АПК. Сьогодні у цій сфері спостерігаються негативні тенденції. По-перше, вкрай вузькою є номенклатура продукції АПК, яка реалізується на зовнішніх ринках. Лівову частку займають зерно, ріпак, тверді сири, живі тварини та окремі види м'яса, насамперед курятина.

Така структура експорту надзвичайно вразлива у зв'язку з нестабільністю цін на сільськогосподарську сировину на світовому агропродовольчому ринку. Однією зі стратегічних цілей вдосконалення механізму зовнішньоекономічної діяльності підприємств АПК повинно стати розширення номенклатури експорту, насамперед за рахунок значного збільшення обсягів реалізації овочів, фруктів і ягід, продукції тваринного походження на зовнішніх ринках. По-друге, вдосконалення механізму зовнішньоекономічної діяльності підприємств АПК повинно спрямовуватися на залучення до цієї сфери поряд із великими малих і середніх за розмірами сільськогосподарських і переробних підприємств. Сьогодні основними суб'єктами ЗЕД є лише крупні агрохолдинги, які зуміли інтегрувати виробництво та переробку сільськогосподарської продукції. По-третє, слід активніше використовувати переваги прикордонних областей в організації експортоорієнтованих виробництв. Львівська область безпосередньо межує з ЄС, що забезпечує значне скорочення трансакційних витрат на здійснення ЗЕД. Щоб використати ці переваги, слід змінити напрями і структуру експорту продукції АПК регіону. По-четверте, вдосконалення механізму зовнішньоекономічної діяльності підприємств АПК регіону неможливе без поліпшення всього господарського механізму функціонування АПК. В умовах, коли основним виробником продукції сільського господарства в досліджуваному регіоні є особисті селянські господарства переважно натурального чи напівнатурального типу, неможливим є не тільки забезпечення продовольчої безпеки країни, формування раціональної структури харчування населення, а й нарощування експортного потенціалу.

Ядром вдосконалення господарського механізму функціонування АПК повинен стати комплекс заходів, спрямованих на формування нової організаційної моделі розвитку сільськогосподарської галузі, основою якої є аграрне підприємництво. При цьому необхідним є забезпечення таких економічних умов, за яких сільськогосподарські та переробні підприємства загалом були б орієнтовані на задоволення потреб передусім вітчизняних споживачів, а відтак зарубіжних. Однак це зовсім не означає, що діяльність підприємств, повністю орієнтованих на зовнішні ринки, заперечується.

У сучасних умовах механізм зовнішньоекономічної діяльності підприємств АПК усе більше залежить від ступеня державної підтримки національного товаровиробника, яка у свою чергу залежить від рівня загального економічного розвитку. Країни ЄС мають змогу надавати значні субсидії виробникам сільськогосподарської продукції, питома вага яких у загальній вартості продукції нерідко сягає 40-50 %. Це забезпечує їм великі переваги у процесі конкурентної боротьби з вітчизняними товаровиробниками. Очевидно, що в умовах, коли український уряд не має змоги надавати відповідну підтримку національним товаровиробникам, єдиним шляхом підвищення конкурентоспроможності продукції є підвищення її якості та зниження собівартості.

Крім того, владним структурам слід активізувати роботу щодо укладання угоди про партнерство та співпрацю між Україною та Європейським Союзом. Участь країни в різноманітних торгово-економічних об'єднаннях забезпечує спрощення митних процедур під час перетинання товарними партіями кордонів між країнами, зменшення митних платежів, розширення попиту на продукцію тощо. Усе це дасть змогу підвищити ефективність зовнішньоекономічної діяльності підприємств АПК.

Висновки. Вирішення проблеми активізації зовнішньоекономічної діяльності підприємств АПК не зводиться лише до вдосконалення механізму здійснення останньої. Вона має комплексний характер, а тому потребує розробки та реалізації заходів як на мікро-, так і на макрорівні. Економічні, адміністративні, інституційно-правові та соціальні важелі утворюють систему, ефективність якої досягається лише за умови їх гармонійного поєднання. Тільки-но один із компонентів перестав

відповідати інтересам держави і суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, поступово руйнується вся система.

Бібліографічний список

1. Бородіна О. Чи зможе Україна стати світовим аграрним лідером? / О. Бородіна // Дзеркало тижня. – 2011. 16 вер.
2. Маталка С. Ф. Управління ефективністю зовнішньоекономічної діяльності підприємств : монографія / С. Ф. Маталка. – Луганськ : Ноулідж, 2011. – 210 с.
3. Губенко В. І. Механізм ЗЕД АПК: процеси, тенденції та розвиток : монографія / В. І. Губенко. – Біла Церква, 2002. – 262 с.
4. Мазаракі А. А. Зовнішньоекономічна політика України: європейський та російський вектор : монографія / А. А. Мазаракі, В. В. Юхименко, О. П. Гребельник. – К. : КНТЕУ, 2005. – 280 с.
5. Письмаченко Л. М. Державне управління зовнішньоторговельною діяльністю в Україні : регулювання та контроль: монографія / Л. Письмаченко. – Донецьк : « Юго-Восток Лтд », 2008. – 366 с.

Гринишин Г. Шляхи вдосконалення механізму зовнішньоекономічної діяльності підприємств аграрної сфери

Визначено основні напрями вдосконалення механізму зовнішньоекономічної діяльності підприємств агропромислового комплексу. Особлива увага приділена складовим механізму державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності на основі виділення чотирьох груп регуляторних важелів.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, механізм, важелі, державне регулювання.

Hrynyshyn H. Ways of perfection the mechanism of foreign economic activity enterprises of agrarian sphere

Basic directions of perfection the mechanism of foreign economic activity enterprises of agroindustrial complex are certain in the article. The special attention is spared to the constituents mechanism of government control of foreign economic activity on the basis selection four groups of regulator levers.

Key words: foreign economic activity, mechanism, levers, government control.

Гринишин Г. Пути совершенствования механизма внешнеэкономической деятельности предприятий аграрной сферы

Определены основные направления совершенствования механизма внешнеэкономической деятельности предприятий агропромышленного комплекса. Особое внимание уделено составляющим механизма государственного регулирования внешнеэкономической деятельности на основе выделения четырех групп регуляторных рычагов.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность, механизм, рычаги, государственное регулирование.

ОЦІНКА ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Н. Біляк, к. е. н.

Львівський національний аграрний університет

Постановка проблеми. Розвиток сільських територій як найменших адміністративно-територіальних одиниць у теперішніх умовах має стати центральною проблемою регіональної політики держави, спрямованої на докорінне поліпшення життєвого рівня населення.

В умовах погіршення якості життя сільського населення, прогресуючого безробіття, занепаду та руйнування соціальної інфраструктури села поживлення соціально-економічного розвитку сільських територій може створити передумови для перебудови економічних відносин і становлення нових організаційно-правових форм господарювання, розвитку несільськогосподарських видів економічної діяльності, поліпшення соціального захисту сільського населення тощо.

Світовий досвід свідчить, що розвиток сільських територій не може здійснюватися без залучення та ефективного використання інвестицій. У більшості наукових праць, присвячених окресленій проблемі, упускається обговорення такого важливого питання, як оцінка їх інвестиційної привабливості. На нашу думку, в період обмеженості інвестиційних ресурсів інвестиційна привабливість як категорія є основним критерієм, на базі якого формуються інвестиційна стратегія з боку інвестора та інвестиційна політика держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні провідні вітчизняні науковці досить активно досліджують окремі аспекти сталого розвитку сільських територій. Зокрема вагомий внесок у ці розробки зробили І.В. Прокопа, О.І. Павлов, В.В. Юрчишин, М.Й. Малік, К.В. Васьківська, А.В. Ключник, Є.І. Бойко та ін. Проте їх переважно цікавить соціально-економічний розвиток сільських територій, а питання інвестиційного забезпечення розвитку сільських територій, підвищення їх інвестиційної привабливості та конкурентоспроможності залишається поза увагою. З іншого боку, питанню інвестицій загалом та визначенню інвестиційної привабливості зокрема багато уваги приділено у працях І.О. Бланка, А.А. Пересади, А.А. Садекова та Н.А. Лісової та ін. Регіональний аспект інвестування детально проаналізовано в публікаціях Ю.О. Болейка, В.Є. Швеця і М.М. Недашківського, дослідженнями галузевої інвестиційної привабливості сільського господарства займаються А.П. Гайдуцький, В.В. Волкодав, Л.О. Абсава, С.А. Гуткевич та ін. Однак науковці майже не розглядають сільські території як об'єкт вкладання інвестиційних ресурсів, а отже, і не піднімають питання дослідження їх інвестиційної привабливості.

Постановка завдання. Завдання нашого дослідження – оцінка інвестиційної привабливості сільських територій Львівської області з метою визначення пріоритетних напрямів інвестування та розробки інвестиційної стратегії розвитку регіону.

Виклад основного матеріалу. Ведучи мову про оцінку інвестиційної привабливості сільських територій, слід спочатку дати чітке визначення категорії «сільські території» як об'єкта інвестування. Зокрема Закон України «Про планування території інфраструктури сільської місцевості» сільську територію визначає як територію, на якій частка сільського населення у його загальній чисельності перевищує 15-50% [1].

Сільські території як гетерогенні за своєю структурною побудовою соціально-просторові, поліфункціональні утворення з населенням як системо-утворювальним елементом розглядає О.І. Павлов [5].

Цікавою є думка В.В. Юрчишина, який вважає, що сільська територія – складна та багатофункціональна природна, соціально-економічна та виробничо-господарська структура, яка характеризується сукупністю властивих кожній із них особливостей [2].

Сільська територія – це багатофункціональне просторове утворення, що складається із виробничо-господарського комплексу, соціальної й виробничої інфраструктур, людського капіталу, природно-ресурсного потенціалу, села та власне території як просторового базису.

Інвестиційна привабливість сільських територій – це система зовнішніх і внутрішніх чинників, що обумовлюють потенційну зацікавленість інвесторів щодо вкладання інвестиційних ресурсів.

Важливе значення для оцінки інвестиційної привабливості сільських територій має привабливість сільськогосподарського виробництва. Якщо вкладати-муться кошти в розвиток сільськогосподарських підприємств, то створюватимуться додаткові місця і розвиватиметься просторовий потенціал сільської території.

Щодо інвестиційних процесів у сільських територіях Львівщини, зауважимо, що основними напрямами вкладання інвестиційних ресурсів для приватних інвесторів є:

- сільськогосподарське виробництво та пов'язані з ним обслуговуючі види діяльності;
- об'єкти соціально-побутової інфраструктури;
- туристично-готельний бізнес.

Окрім того, в межах сільських територій можуть освоюватися державні інвестиційні проекти, які пов'язані зі соціальним розвитком. Наприклад, будівництво чи реконструкція закладів охорони здоров'я або освіти у сільській місцевості.

Економічний термін «інвестиційна привабливість сільських територій» сьогодні є малодослідженим для економічної науки України. Крім невизначеності цього терміна, в Україні відсутня також загальновизнана методика для оцінки такого явища. Більшість авторів пропонують інвестиційну привабливість окремих сільських територій оцінювати на основі SWOT-аналізу, однак така методика не дає змоги порівняти інвестиційну привабливість.

Науковець А.В. Ключник пропонує інвестиційну привабливість сільських територій оцінювати через систему показників виробничо-господарського, підприємницького, експортного, природного, ресурсного, інфраструктурного, інвестиційного, інтелектуального та екологічного потенціалів [3].

В основу нашого дослідження покладена методика рейтингової оцінки інвестиційної привабливості регіонів України, розроблена І.А. Бланком. Ми ж врахували особливості сільських територій як об'єкта інвестування. Інвестиційна привабливість сільських територій (на рівні районів Львівської області) була проаналізована на основі комплексної оцінки шести синтетичних показників та ранжування за ними сільських територій, враховуючи при цьому значущість (питому вагу) кожного показника, а саме рівень загальноекономічного розвитку, виробничо-господарський потенціал і рівень розвитку соціальної інфраструктури – по 20%, рівень демографічного розвитку та природний потенціал – по 15%, і рівень криміногенних та екологічних ризиків – по 10% відповідно.

За результатами проведеного дослідження встановлено, що за загальноекономічним розвитком сільських територій із середнім оціночним балом 0,754 передує Пустомитівський район, який характеризується найбільшою часткою в обсязі реалізації промислової продукції Львівщини, найвищим рівнем капітальних інвестицій з розрахунку на одну особу та найбільшою кількістю суб'єктів підприємництва. Далі йдуть Кам'янка-Бузький (0,643), Стрийський (0,580), Яворівський (0,565) і Городоцький (0,548) райони. Найнижчі рівні загальноекономічного розвитку сільських територій зафіксовано у Турківському (0,290) та Сколівському (0,273) районах.

Виробничо-господарський потенціал сільських територій Львівської області, виходячи з думки, що на теренах сільських територій передусім ведеться сільськогосподарська діяльність, оцінюється за рівнем розвитку сільського господарства та виробничим потенціалом сільськогосподарських підприємств. Отож, за виробничо-господарським потенціалом сільських територій передує Пустомитівський район (0,699). Тут зафіксовано найвищий індекс виробництва продукції тваринництва, найвищий рівень рентабельності сільськогосподарських підприємств та найкращу продуктивність корів. Високий рівень виробничо-господарського потенціалу мають також Жидачівський (0,698), Сокальський (0,681), Перемишлянський (0,677) та Буський (0,671) райони. Аутсайдерами за цим показником є Турківський (0,334) і Сколівський (0,314) райони, в який взагалі немає сільськогосподарських підприємств.

Стосовно розвитку соціальної інфраструктури, то тут слід виділити Золочівський (0,689) район, де найвищий рівень забезпеченості лікарями та вчителями, а також місцями в закладах ресторанного бізнесу. З позитивного боку характеризує розвиток соціальної інфраструктури сільських територій оціночний бал Сокальського (0,660), Бродівського (0,658), Стрийського (0,656) та

Сколівського (0,638) районів. Найгірший розвиток соціальної інфраструктури в Яворівському (0,506) й Турківському районах.

Щодо демографічної характеристики, то за цим показником найбільш інвестиційно привабливими є сільські території Пустомитівського (0,939), Жовківського (0,806), Сокальського (0,767), Яворівського (0,758) та Кам'янка-Бузького (0,715) районів. Найгірша демографічна ситуація у Жидачівському (0,508) та Перемишлянському (0,478) районах.

Для оцінки інвестиційної привабливості сільських територій важливу роль відіграє аналіз їх природного потенціалу, який характеризується наявністю земельних, водних, лісових і природно-рекреаційних ресурсів, колективних засобів розміщення та дитячих оздоровчо-відпочинкових таборів. За розвитком природного потенціалу сільських територій лідером є Яворівський район (0,773), друге місце посідає Сколівський (0,703), на третьому місці – Сокальський (0,693), далі йдуть Жовківський (0,626) та Пустомитівський (0,538) райони. Найменший оціночний бал природного потенціалу зафіксовано у Буському (0,336) та Миколаївському (0,298) районах.

За рівнем криміногенних, екологічних та інших ризиків серед районів Львівської області чільне місце посідають Турківський (0,887) та Сколівський (0,733) райони, які характеризуються найсприятливішою екологічною ситуацією. Далі йдуть Перемишлянський (0,570), Дрогобицький (0,541) та Старосамбірський (0,528) райони. При цьому найвищі ризики зафіксовані у сільських територіях Сокальського (0,211) та Пустомитівського (0,205) районів.

Зауважимо, що в результаті аналізу не зафіксовано значної варіації інтегрального показника інвестиційної привабливості сільських територій. Чітко виділяються лише чотири райони, які за рівнем інвестиційної привабливості сільських територій віднесено до групи значної або стратегічної інвестиційної привабливості.

Отож, у порядку зменшення інвестиційної привабливості сільських територій райони Львівської області розташувалися згідно з нашим дослідженням (див. рис.) у такому порядку:

◆ **група високої інвестиційної привабливості** – Пустомитівський, Сокальський, Яворівський та Жовківський райони;

◆ **група значної інвестиційної привабливості** – Стрийський, Кам'янка-Бузький та Радохівський райони;

◆ **група середньої інвестиційної привабливості** – Золочівський, Жидачівський, Сколівський, Городоцький, Дрогобицький та Старосамбірський райони;

◆ **група низької інвестиційної привабливості** – Перемишлянський, Мостиський, Бродівський, Самбірський, Буський, Миколаївський та Турківський райони.

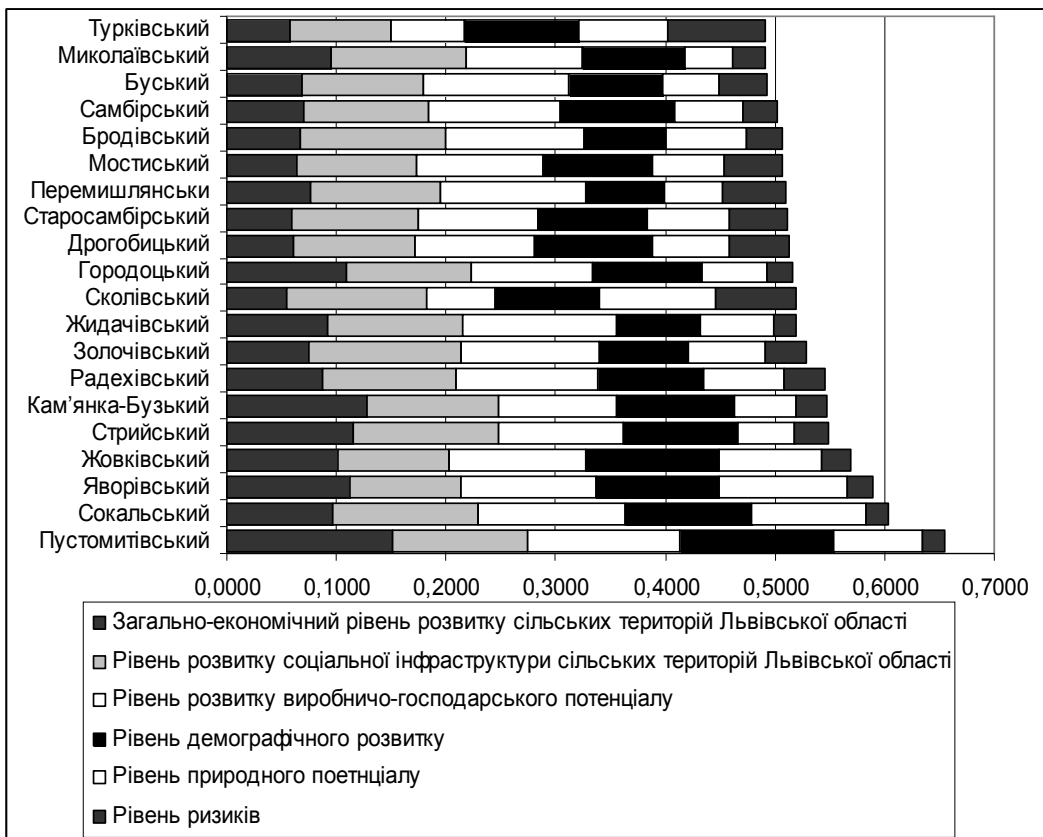

Рис. Рівень інвестиційної привабливості сільських територій Львівської області.

Як бачимо, найбільш привабливими для інвесторів є сільські території північно-західних районів Малоого Полісся та райони, наближені до обласного центру. Високий рівень їх інвестиційної привабливості зумовлений передусім належним загальноекономічним розвитком і позитивною демографічною ситуацією та природним потенціалом.

Група районів зі значною інвестиційною привабливістю поступається першій групі через високий рівень криміногенних та екологічних ризиків, а також через невисокий природний потенціал. Тут основними напрямками здійснення інвестицій є сільськогосподарське виробництво та пов'язані з ним інші види діяльності.

Щодо районів із низькою інвестиційною привабливістю, то це здебільшого західні та північні райони, віддалені від обласного центру, для яких характерними є низький рівень розвитку товарного сільського господарства, високий рівень безробіття, незначна кількість сільськогосподарських і промислових підприємств.

Висновки. Результати проведеного дослідження є важливими не тільки для іноземних інвесторів, а й для регіонального керівництва, оскільки, знаючи особливості свого регіону (його “плюси” і “мінуси”), вони вживатимуть адекватні заходи для покращання інвестиційної ситуації.

З метою підвищення інвестиційної привабливості сільських територій необхідно реалізувати систему заходів на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях, основними серед яких є: формування позитивного інвестиційного іміджу; створення сприятливого інвестиційного середовища, поширення інформації щодо інвестиційного потенціалу сільських територій області; підвищення ефективності управління інвестиційними ресурсами, як державними, так і приватними; впровадження інвестиційних проектів щодо підвищення рівня ефективності експлуатації автотранспортної мережі, у сфері розвитку туристично-рекреаційного бізнесу, в аграрній сфері та у сфері розвитку соціально-побутової інфраструктури; вдосконалення нормативно-правового та інституційного середовища інвестиційної діяльності в області; розвиток бізнес-інфраструктури.

Бібліографічний список

1. Про планування територіальної інфраструктури сільської місцевості : Закон України № 7334 від 07.04.2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511.
2. Васьківська К. В. Функціонування сільськогосподарських підприємств у контексті розвитку сільських територій : наукові основи, стан і перспективи : монографія / К. В. Васьківська, І. В. Сембай. – Львів : ПАІС, 2009. – 196 с.
3. Ключник А. В. Формування та розвиток економічного потенціалу сільських територій України : монографія / А. В. Ключник. – Миколаїв : Дизайн і поліграфія, 2011. – 468 с.
4. Ковальов В. В. Державне регулювання інвестиційної діяльності в аграрній сфері / В. В. Ковальов. – К. : ІАЕ УААН, 2003. – 182 с.
5. Павлов О. І. Сільські території України: функціонально-управлінська модель : монографія / О. І. Павлов. – Одеса : Астропринт, 2009. – 340 с.
6. Статистичний щорічник Львівської області за 2012 рік : стат. зб. / Головне управління статистики у Львівській області ; [за ред. С.І. Зимовіної]. – Львів, 2013. – Ч. 1. – 368 с., Ч. 2. – 288 с.

Біляк Н. Оцінка інвестиційної привабливості сільських територій Львівської області

Здійснена оцінка інвестиційної привабливості сільських територій Львівської області. Вона є важливою не тільки для інвесторів, а й для органів місцевого самоврядування. Знаючи особливості свого регіону (його “плюси” і “мінуси”), вони можуть вживати адекватних заходів щодо активізації інвестиційного середовища. За результатами аналізу встановлено, що найбільш привабливими для інвесторів є сільські території північно-західних районів Малеого Полісся та райони, наближені до обласного центру. Високий рівень інвестиційної привабливості цих регіонів зумовлений передусім їх високим загальноекономічним розвитком та позитивною демографічною ситуацією і природним потенціалом. Щодо районів із низькою інвестиційною привабливістю, то це здебільшого райони, віддалені від обласного центру. Вони характеризуються низьким рівнем розвитку товарного сільського господарства, високим рівнем безробіття, малою кількістю сільськогосподарських і промислових підприємств.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційна привабливість, сільські території.

Bilyak N. Estimation of investment attractiveness of the Lviv region's rural territories

The article's aim is to show the investment attractiveness of Lviv region's rural territories and determine their rating. This estimation is important not only for investors but also for the organs of local self-government, as knowing the features of the region (his "pluses" and "minuses"), they can accept adequate decisions in relation to activation of investment environment. According to the results of analysis most attractive for investors are rural territories of north-western districts of Lviv regions and districts are closed to the city of Lviv. High level of investment attractiveness of these districts, is predefined by high level of general economic development, positive demographic situation and self-potential. What touches districts with a low level investment attractiveness, then it mostly districts are remote from the city of Lviv. They characterized by low level of development of commodity agriculture, high unemployment rate and a few of agricultural and industrial enterprises.

Key words: investment, investment attraction, rural territories.

Біляк Н. Оценка инвестиционной привлекательности сельских территорий Львовской области

Дана оценка инвестиционной привлекательности сельских территорий. Она важна не только для инвесторов, но и для органов местного самоуправления. Зная особенности своего региона (его “плюсы” и “минусы”), они могут проводить адекватные мероприятия с целью активизации инвестиционной среды. Результаты анализа показали, что наиболее привлекательными для инвесторов являются сельские территории северно-западных районов Малеого Полесья и районы, приближенные к областному центру. Высокий уровень инвестиционной привлекательности этих регионов обусловлен в первую очередь их высоким общеэкономическим развитием, положительной демографической ситуацией и природным потенциалом. Что касается районов с низкой инвестиционной привлекательностью, то это в основном районы, отдаленные от областного центра. Они характеризуются низким уровнем развития товарного сельского хозяйства, высоким уровнем безработицы, малым количеством сельскохозяйственных и промышленных предприятий.

Ключевые слова: инвестиции, инвестиционная привлекательность, сельские территории.

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК РИНКУ ПРОДОВОЛЬСТВА

*І. Іваницький, к. е. н., Я. Сибаль, к. е. н.
Львівський національний аграрний університет*

Постановка проблеми. Формування ринку продовольства покладено на державу, яка відповідальна за достатнє забезпечення населення ним. Сучасний розвиток аграрного сектору повинен забезпечити ефективну діяльність товаровиробників за допомогою раціональних і результативних моделей збуту. Це зумовлює необхідність обґрунтування та вживання конкретних заходів у діяльності суб'єктів агробізнесу, які допоможуть у вирішенні проблеми ефективного функціонування продовольчого ринку на сучасному етапі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вивчення проблем становлення та розвитку продовольчого ринку, системи економічних відносин між його учасниками вагомий внесок зробили такі вчені-економісти, як М. Малік, В. Месель-Веселяк, Д. Міщенко, В. Писаренко, П. Саблук, А. Савошенко, О.Шпичак та ін. У їх працях відображені сучасні тенденції, пов'язані з процесами функціонування ринку продовольства. Останнім часом зростає кількість публікацій з досліджуваної тематики. Але відсутність стабільної динаміки свідчить про потребу в глибшому обґрунтуванні позицій розвитку продовольчого ринку як складової сфери аграрного бізнесу. Тому дослідження зазначених проблем є актуальним на сучасному етапі економічного розвитку як з теоретичного, так і з практичного погляду.

Постановка завдання. Завдання нашого дослідження – висвітлення економічної сутності поняття “продовольчий ринок”, виділення його складових та особливостей забезпечення на рівні держави, висвітлення теоретичних і практичних аспектів функціонування продовольчого ринку як елемента ринкової інфраструктури та засобу забезпечення розвитку аграрного бізнесу. Сучасне трактування продовольчого ринку має певні відмінності, але принципова ознака сутності цього поняття як стабільного забезпечення населення продуктами харчування залишається однаковою в усіх визначеннях.

Виклад основного матеріалу. Поняття “ринок”, “ринкова економіка” охоплюють економічну систему, де рухом капіталу і робочої сили, обігом товару керують попит і пропозиція, здорова конкуренція. Весь цей кругообіг відбувається з допомогою держави, яка регулює відносини відповідно до економічної системи і законодавства. Характерним є те, що зміст попиту і пропозицій визначає споживач.

Ринок продовольства – це спеціалізований ринок, що відображає систему взаємовідносин між виробниками продовольчих товарів та їх споживачами. Поняття “ринок” є категорією, властивою для всіх економічних систем, адже кожна з них характеризується певним господарським механізмом та інститутом, які визначають форми існування і функціонування ринків певних товарів.

Ефективне функціонування ринків продовольства та сільськогосподарської продукції є передумовою успішного підтримання продовольчої безпеки держави. Продовольча безпека визначається рівнем ефективності всієї економіки, однак продовольчі ресурси формуються у процесі агропромислового виробництва [1].

Сучасні умови функціонування та розвитку ринкових відносин в економіці держави вимагають застосування принципово нових комплексних підходів до структурної перебудови її економіки. Вони мають забезпечувати вирішення проблем інфраструктури ринку, співвідношення між галузями інфраструктури та матеріального виробництва, їх пропорційного розвитку, а також створення умов для побудови та використання ефективних систем розподілу продукції на ринках товарів і послуг [2].

Сучасний ринок продовольчих товарів – економічна система, в якій ринковий механізм – ціна, попит, пропозиція, – є основним засобом координації у сфері виробництва товарів та розподілу їх серед споживачів. Останні роки показали поліпшення ситуації на ринку продовольчих товарів. У процесі ринкових перетворень розвиваються різні організаційно-правові форми господарювання, що сприяє створенню конкурентного середовища і розширенню асортименту продовольчих товарів. Проте ринок продовольства є недовершеним, попит на продовольство задовольняється не за рахунок

збільшення виробництва продукції, а формується в умовах невисокої платоспроможності населення, фактичне споживання продуктів харчування не досягає рівня раціональних фізіологічних норм. Водночас відсутній комплексний підхід до вивчення стану ринків продовольства. Необхідно систематизувати різні методичні підходи до дослідження товарних ринків. Потребують уточнення критерії оцінки продовольчої безпеки регіону, необхідно визначити пріоритети у формуванні споживчого попиту на ринку продовольчих товарів та напрями стабілізації розвитку й підвищення ефективності виробництва продовольства на регіональному рівні.

Сільське господарство – головний виробник продовольства – функціонує в умовах незадовільного матеріально-технічного забезпечення, слаборозвиненої ринкової інфраструктури, загострення соціальних питань, дефіциту практичного досвіду підприємництва, неефективності заходів державного регулювання.

Слід зазначити, що досить сприятлива ситуація на ринку продовольчих товарів зумовлена дією таких чинників, як невисока еластичність попиту, що зумовлює стабільність обсягів збуту продукції кінцевим споживачам; ринкові та споживчі характеристики об'єктів ринку продовольства, які відрізняються високим рівнем стандартизації товарних партій; конкурентна ситуація на ринках окремих видів продовольчих товарів; сформованість каналів розподілу продукції, які на продовольчому ринку є довшими за ті, що існують на інших ринках товарів і послуг; функціонування механізмів взаємного впливу ринку продовольства та суміжних товарних ринків. Найбільшого розвитку протягом останніх років набуло виробництво жирних сирів, соняшникової олії та продукції з незбираного молока [3].

Агропромисловий комплекс є основним джерелом поставки продовольства на ринки. Стійкий і збалансований його розвиток з орієнтацією виробництва на рівень обґрунтованих норм харчування, за ефективного використання виробничого і ресурсного потенціалів є визначальним принципом якісного поліпшення продовольчого постачання населення.

Висновки. Отож, підтримання продовольчої безпеки значною мірою залежить від потенціалу агропродовольчого сектору. Сільськогосподарський потенціал є основою зростання національного доходу і продовольчої безпеки країни. Аграрний сектор забезпечує продовольчу незалежність країни, формує 17-18% її валового внутрішнього продукту [4].

Дослідження показують, що нині немає жодної держави, яка б не переймалася питаннями продовольчої безпеки. Це стосується виробництва продовольчих товарів, їх розподілу, імпорту-експорту продовольства, споживання продуктів харчування тощо. Однак кожна країна має свої завдання у покращанні продовольчого забезпечення свого населення залежно від досягнутого рівня у вирішенні цієї проблеми [5].

Для удосконалення існуючої системи і становлення повноцінного ринку продовольства необхідно, щоб: держава стала рівноправним партнером на ринку; державний контракт і замовлення реалізовувалися з урахуванням попиту і пропозиції; досягалося поєднання інтересів держави й товаровиробників; контракт і замовлення на продукцію підкріплювалися ресурсним забезпеченням та іншими ефективними стимулами.

Бібліографічний список

1. Саблук П. Т. Глобалізація і продовольство : монографія / Саблук П. Т., Білорус О. Г., Власов В. І. – К. : ННЦ —ІАЕ, 2008. – 632 с.
2. Красноручський О. Функціонування маркетингової інфраструктури внутрішніх ринків продовольства і сільськогосподарської продукції / О. Красноручський // Зб. наук. праць молодих вчених ТНЕУ. – Тернопіль : ТНЕУ, 2008. – Вип. 9. – С. 31–35.
3. Гойчук О. І. Продовольча безпека: структура, рівні та критерії забезпечення / О. І. Гойчук // Загальні проблеми економіки. – 2003. – № 12. – С. 12–18.
4. Лузан Ю. Я. Перспективи створення самозабезпечувальної енергетичної системи ведення сільськогосподарського виробництва / Ю. Я. Лузан // Економіка АПК. – 2010. – № 4. – С. 40–48.
5. Гойчук О. І. Продовольча безпека : монографія / О. І. Гойчук. – Житомир : Полісся, 2004. – 348 с.

Іваницький І., Сибаль Я. Формування та розвиток ринку продовольства

Розглядаються питання формування і розвитку ринку продовольства. Визначено роль агропромислового комплексу у формуванні продовольчого ринку та забезпеченні продовольчої безпеки.

Ключові слова: ринок, продовольство, продовольчий ринок, продовольча безпека, аграрний сектор.

Ivanitskyi I., Subal Ya. Forming and market of food development

The questions of forming and market of food development are examined. Certainly role of agroindustrial complex in forming of food market and providing of food safety.

Key words: market, food, food market, food safety, agrarian sector.

Иваницкий И., Сыбаль Я. Формирование и развитие рынка продовольствия

Рассматриваются вопросы формирования и развития рынка продовольствия. Определена роль агропромышленного комплекса в формировании продовольственного рынка и обеспечении продовольственной безопасности.

Ключевые слова: рынок, продовольствие, продовольственный рынок, продовольственная безопасность, аграрный сектор.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ НА БАЗІ ДОРОБКУ ФІЗИОКРАТИЧНОЇ ЕКОНОМІКО-ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ

*О. Василина, к. е. н., Р. Магійович, к. е. н.
Львівський національний аграрний університет*

Постановка проблеми. Останніми десятиліттями, незважаючи на прорив у технологіях і підвищення продуктивності виробництва продовольства, факт залишається фактом: їжа – основне джерело всіх людських потреб – перебуває поза межами досяжності близько мільярда людей в усьому світі. Підтримання продовольчої безпеки України є проблемою, яка щороку набуває все більшої актуальності. Диспропорції у виробництві сільськогосподарської продукції, низька її рентабельність, критично низький рівень технічного забезпечення сільського господарства, а також зростання кількості населення світу та несприятливі кліматичні зміни, вказують на необхідність підтримки розвитку сільського господарства. Досягнення продовольчої безпеки у XXI столітті – це титанічне завдання. Проблема ускладнюється тим фактом, що до 2050 року потрібно буде нагодувати 9 млрд осіб. Тільки знання природних законів розкриває справжню сутність ринкового господарювання. Адже фізична економія дає змогу бачити його глибинну суть, породжену надлишком зерна, що спричинює розквіт цивілізацій. Без фізико-економічного розуміння сутності цього надлишку дискусії довкола ринку є не лише непродуктивними, а й шкідливими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Свій оригінальний внесок у підтримання продовольчої безпеки України з позиції фізичної економіки зробили такі вчені, як М. Руденко, С. Подолинський, В. Вернадський, В. Шевчук, В. Трегобчук.

Постановка завдання. Завдання нашого дослідження – показати місію України з огляду на доробок фізіократичної економіко-філософської думки.

Виклад основного матеріалу. Погіршення фінансового стану агропромислових підприємств, нестача фінансових ресурсів, неможливість використання сучасних технологій і техніки, низька рентабельність діяльності свідчать про наявність проблем, які створюють загрозу продовольчій безпеці та продовольчій незалежності України [7]. Сьогодні нашій державі вдається балансувати на межі забезпечення населення продуктами харчування, незважаючи на неефективне сільськогосподарське виробництво та відсутність фактичної державної його підтримки. Але так не триватиме весь час, а тому потрібні рішучі дії з боку державних органів влади.

Екстенсивний розвиток сільськогосподарського виробництва позначився на динаміці присутності України на світовому ринку продовольства. Обсяги експорту сільгосппродукції упродовж останніх десяти років демонстрували досить різкі коливання, що відображали як кон'юнктуру ринків, так і динаміку врожайності.

В інтерв'ю «Українській газеті плюс» М. Курик висловив думку про те, що М. Руденко володів особливими знаннями про шляхи розвитку незалежної України. Зокрема він вважав помилковим рішення про руйнацію системи сільського господарства, яка склалася. «Очевидно, тут варто говорити про протистояння темних і світлих сил...» [2].

Неординарна постать М. Руденка, і його праці «Енергія прогресу», «Гносис і сучасність» потребують глибшого вивчення, мають широко пропагуватися серед управлінців, науковців і студентів. Його праці – це якісно нове слово в сучасному осмисленні теорії і практики еволюційного розвитку людства, оскільки з'явилися внаслідок інтегрування знань з багатьох галузей життя і дають ключ до майбутнього жителям планети, наляканим загрозами глобалізації. Правильність наукових передбачень М. Руденка щодо землеробства, зроблених майже сорок років тому, підтверджує доктор економічних наук, академік Української академії аграрних наук В. Трегобчук. Він б'є на сполох у зв'язку з тотальною інтоксикацією природи й населення в індустріальних регіонах України, активізацією негативних процесів – водної та вітрової ерозії ґрунтів, зсувів, руйнації берегів річок. «Поряд з цим прискорилося дегуміфікація ґрунтів, падає їх родючість, і, як наслідок, знижується продуктивність сільськогосподарських і лісових угідь. Посилилася ймовірність виникнення катастрофічних паводків і вітровалів. Гострою екологічною й соціально-економічною проблемою стали замулювання та зникнення малих річок, забруднення і зниження якості природних вод...» [5,

с.15-21].

Концепція сталого розвитку економіки визнана світовою спільнотою народів домінантною ідеологією розвитку людської цивілізації у XXI ст., стратегічним напрямом забезпечення матеріального, соціального й духовного прогресу суспільства. Взагалі, М. Руденко також намагався досягти сталого соціально-економічного розвитку України і будь-якої іншої держави, що передбачає: задоволення зростаючих матеріальних і духовних потреб населення за умови раціонального та екологобезпечного господарювання й високоефективного використання природних ресурсів; підтримання сприятливих для здоров'я людини природо-екологічних умов життєдіяльності, збереження, відтворення і примноження якості довкілля та природоресурсного потенціалу суспільного виробництва. Важливо застерегти авторів Національної програми сталого розвитку, щоб не робили наголос лише на модернізації промисловості. Україна має унікальні ресурси – сільгоспугіддя. Їх слід передусім оберігати, доглядати, підвищувати якість землеробства. Фінансовий потенціал нашої орної землі у рази більший за потенціал усіх заводів і фабрик разом узятих. Секрет доволі простий і розкривається він у статті М. Руденка «Глобалізація і Україна».

Загалом економічні показники сільськогосподарського виробництва в Україні за останнє десятиліття свідчать, що цей вид економічної діяльності поки що не набув таких важливих і дієвих стимулів для зростання. Так, зауважимо, індекс обсягу сільськогосподарського виробництва в Україні у січні-вересні 2012 року порівняно з відповідним періодом 2011 року зменшився на 4,6%. За січень-вересень поточного року індекс обсягу виробництва продукції рослинництва порівняно з відповідним періодом 2011 року становив 92,1%, у тому числі у сільськогосподарських підприємствах – 86,9, у господарствах населення – 97,1%. Зернових і зернобобових зібрано на 18,1% менше – 32,53 млн тонн. Переважно так сталося за рахунок зменшення виробництва продукції рослинництва. При цьому вкрай негативною тенденцією є диспропорційність структури виробництва рослинницької продукції. Якщо останніми роками зростає виробництво технічних культур, зокрема цукрового буряку, насіння соняшнику, то виробництво таких культур, як картопля, овочі, зернові та зернобобові, зменшується. А оскільки ці культури є основними щодо забезпечення продовольством населення, то, відповідно, зменшення їх виробництва призводить до погіршення стану продовольчої безпеки України.

Залишаються також негативними показники виробництва продукції тваринництва в Україні. Зокрема скорочується поголів'я великої рогатої худоби, у тому числі корів. Водночас спостерігається деяка позитивна динаміка у нарощуванні виробництва продукції птахівництва.

Видатний український вчений С. Подолинський пізніше, розвиваючи значення цих ідей, визначив виробництво продуктів харчування, зокрема зерна, найкращою діяльністю людини, яка дає нагромадження енергії на землі [2, с. 308].

Втілення цих ідей академіком В.Вернадським у його вченнях про біосферу, а згодом про ноосферу, дало змогу стверджувати про виокремлення живого, неживого й розумного у суспільному бутті і господарюванні. Учений переконував, що аграрне виробництво належить вважати провідною формою як господарювання націй і цивілізацій, так і освоєння ними біосфери. Підсумовуючи наукову ідеологію фізіократів, В. Вернадський зазначав, що цілком виразні свідчення, думки і факти щодо енергетичної відмінності живого від мертвого свого часу не зрозуміли і не оцінили [1, с. 36–39].

У найближчій історії зазначені ідеї розвивав Герой України М. Руденко. За його оцінками, наша держава до 2012 року мала би продукувати щорічно до 100 млн товарного зерна. У можливості українського селянства зберігати у своїх зерносховищах понад 100 млн зерна мислитель вбачав пріоритетне завдання національної економічної стратегії.

Розуміння зерна як найважливішого з абсолютних благ відкриває бачення шляхів принципово нового вирішення монетарних проблем. Якщо еталоном вартості зробити 1 т або 1 ц пшениці – «сотні мільйонів землян були б врятовані від голодної смерті», – переконливо стверджував М.Руденко [7].

Відомий в Україні фізіократ професор В. Шевчук у своїх працях доводить, що у реальному секторі економіки пріоритетною сферою реформ має бути сільське господарство, бо тільки воно дає незамінний для людської життєдіяльності ресурс – продовольство, роль якого безальтернативна. Мету аграрних реформ слід вбачати у збільшенні надлишку зерна як найважливішого з абсолютних благ. Цим самим критерієм належить вимірювати і результати реформ, розглядаючи їх ефективність як збільшення обсягів цього надлишку з одночасним нарощуванням родючості землі [6, с.20].

Сьогодні нарощування зерновиробництва є першочерговою передумовою реалізації запланованих аграрних реформ. Міністерство аграрної політики та продовольства України спільно з Національною академією аграрних наук України у розвиток Програми Президента України «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» підготувало галузеву програму «Зерно України – 2015». Програма передбачає науково обґрунтовану зміну структури посівних площ, використання новітніх технологій, передового насінництва, формування нової логістики ринку зерна та модернізації системи фінансового забезпечення. За реалізації цієї програми виробництво зерна у нашій країні у 2017 році буде збільшено до 80 млн тонн.

Продуктами харчування в необхідній кількості забезпечена лише третина населення планети. За даними Організації ООН з питань продовольства та сільського господарства (ФАО), майже 1 млрд людей сьогодні хронічно голодує, а понад 2 млрд – недоїдає. Насамперед це слаборозвинені країни Африки та Азії.

У цьому аспекті Україну розглядають як значний резерв збільшення обсягів виробництва та експорту сільськогосподарської продукції.

За теорією фізичної економії зерно не тільки може, а й має бути мірилом багатства або, інакше кажучи, його еквівалентом.

Для утвердження цієї ідеї важливою є й інституціональна схильність українства до землеробства. Завдання уряду нашої держави полягає в тому, щоб сформоване на засадах інституціоналізму та фізичної економії мислення українства позиціонувати світові як новітнє глобальне економіко-філософське мислення. Місією України є не тільки входження у світовий науковий простір на базі доробку фізіократичної економіко-філософської думки С. Подолинського, В. Вернадського, М. Руденка, а передусім становлення новітніх фундаментальних досліджень розвитку, багатства та цінностей на противагу руйнівному, віртуально-фінансовому та технократичному глобалізму.

Вітчизняні наукові інституції спроможні ініціювати принципово нові фундаментальні та прикладні дослідження, новаторські прогнози, піонерні видавничі проекти, конгреси, конференції, семінари та інші заходи, покликані активізувати оновлення мислення, господарювання та урядування.

Висновки. Основною метою аграрних реформ та їх результативністю з позиції сталого розвитку є збільшення виробництва й надлишку зерна як найважливішого з абсолютних благ у світі.

Нарощування зерновиробництва – основа реалізації глобальної місії України. Державницька політика щодо надлишку зерна має призводити не до падіння внутрішніх цін на зерно, а до розквіту аграрно-продовольчої сфери, фінансово-грошової стабільності, енергетичної незалежності та світового лідерства. Власне представники школи фізичної економії розвивають ту царину наукової думки, дотримання критеріїв якої забезпечує вихід України і світу на шлях прогресу. Дотичність їхніх праць до ідеї прогресу стає актуальною особливо зараз, на початку третього тисячоліття, вивиснує їх до перспективи стати рушійною силою цивілізаційного поступу.

Бібліографічний список

1. Жук В. М. Концептуальні підходи вирішення поверхневих та глибинних проблем обліку інноваційної діяльності / В. М. Жук // Облік і фінанси АПК. – 2011. – № 1. – С. 36–39.
2. Олійник Т. Микола Руденко знав, як врятувати людство / Т. Олійник // Українська газета плюс. – 2008. – 17 – 23 квіт.
3. Подолинський С. А. Вибрані твори / С. А. Подолинський ; упоряд., передм. і прим. Л. Я. Корнійчук. – К. : КНЕУ, 2000. – 328 с.
4. Руденко М. Глобалізація і Україна / Микола Руденко // Дзеркало тижня. – 2002. – 13 лип.
5. Трегобчук В. Концепція сталого розвитку України / В. Трегобчук // Вісник НАН України. – 2002. – № 2. – С. 31–40.
6. Шевчук В. О. Аграрне виробництво як освоєння біосфери: традиції і трансформації / В. О. Шевчук // Організаційно-економічні трансформації в аграрному виробництві : зб. матеріалів Дванадцятих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників, Київ, 25-26 лютого 2010 р. / редкол. : П.Т. Саблук та ін. – К. : ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2010. – 618 с.
7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvnau/2009.
8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr_sk/2010.

фізіократичної економіко-філософської думки

Проаналізовано філософсько-світоглядні та економічні аспекти наукової спадщини представників української фізіократії. Зазначено, що актуальність вчення фізіократів полягає у вирішенні продовольчої проблеми держави. Українська школа фізичної економії розвиває наукову думку, що забезпечує вихід України і світу на шлях прогресу.

Ключові слова: продовольча безпека, фізична економія, фізіократи, продовольство, добробут.

Vasylyna O., Magiyovich R. Providing of food safety of the state on the base of revisions of fiziokratic economic philosophica ideas

In the article we analysed world philosophical-view and economic aspects of scientific in heritage of representatives of Ukrainian science. Actuality of studies of fiziokrativ consists in the decision of food problem of the state. Ukrainian school of physical economy develops scientific thought which provides the output of Ukrainean and world on the way of progress.

Key words: foodsafety, physicaleconomy, fiziokraty, food, welfare.

Василина О., Магийович Р. Обеспечение продовольственной безопасности государства на базе наработок физиократичной экономико-философской мысли

Дан анализ философско-мировоззренческих и экономических аспектов научного наследия представителей украинской физиократии. Указано, что актуальность учения физиократов заключается в решении продовольственной проблемы государства. Украинская школа физической экономии развивает научную мысль, которая обеспечивает выход Украины и мира на путь прогресса.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, физическая экономия, физиократы, продовольствие, благосостояние.

ВАЛОВА ДОДАНА ВАРТІСТЬ ТА ЇЇ ДИНАМІКА В АГРОПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

*Л. Гончаренко, заступник начальника департаменту
агропромислового розвитку
Львівська ОДА*

Постановка проблеми. Аграрний сектор економіки Львівської області формує вагому частку національного валового продукту. Займаючи 2,8% території сільськогосподарських угідь держави, Львівщина виробляє близько 4 % валової продукції сільського господарства України (у 2010 році – 3,8%, у 2011 – 3,6%). У 2011 році частка валової доданої вартості області становила понад 9 %, що забезпечує продовольчу безпеку регіону та його експортні можливості. Однак аграрний сектор не використовує свій потенціал повною мірою, а гостра конкурентна боротьба в умовах входження України до СОТ вимагає прискорення ефективного розвитку галузей АПК. Особлива увага і зусилля мають бути спрямовані на пошук нових ресурсощадних технологій виробництва конкурентоспроможної продукції, формування ефективних організаційно-правових форм господарювання. Важливим завданням залишається створення дієвого механізму функціонування аграрного сектору економіки, його окремих галузей та суб'єктів господарювання, що є передумовою для зростання обсягів валової доданої вартості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку агропромислового виробництва в державі загалом і у Львівській області зокрема широко висвітлені в публікаціях вітчизняних науковців і практиків. Серед них варто вказати на аналітичні дослідження львівських економістів-аграрників Березівського П.С., Біттера О.А., Губені Ю.Е., Липчука В.В., Музики П.М., Костирка І.Г., Юрчишина В.В., Яціва І.Б. [1–6] та ін. Ці науковці системно показали стан організаційного розвитку сільськогосподарського виробництва області, розкрили основні причини деформацій у функціонуванні галузі та недоліки економічного механізму, який регулює економічні відносини в зазначеній сфері, що, проте, не охоплює всього спектра проблем, які існують на практиці.

Постановка завдання. Завдання нашого дослідження – аналіз тенденцій розвитку сільськогосподарського виробництва у Львівській області та їх впливу на формування обсягів валової доданої вартості в галузі. Методика дослідження ґрунтується на використанні статистичних, графічних методів у поєднанні з аналізом і синтезом економічних процесів, які мають місце в АПК Львівщини.

Виклад основного матеріалу. Валова додана вартість відображає додатково створену вартість у процесі виробництва і визначається як різниця між вартістю виробленої продукції та проміжного споживання (витрати на товари та послуги, які використані для виробничих потреб – сировина, паливо, енергія, поточний ремонт, послуги транспорту, фінансових установ тощо). У виробництві продукції сільського господарства проміжне споживання у 2011 році займало 52% всієї вартості, у переробній промисловості – 83%.

Як видно з даних табл. 1, за останні сім років темпи зростання валової доданої вартості в сільському господарстві та в переробній промисловості зберігають позитивну динаміку, за винятком 2009 року, коли мав місце незначний спад. Відбуваються структурні зрушення в організації агропромислового виробництва у зв'язку з укрупненням його масштабів. Поступово нарощують обсяги виробництва сільськогосподарські підприємства, водночас у господарствах населення спостерігаємо їх скорочення (рис. 1).

Останніми роками на Львівщині стабільним є процес укрупнення сільськогосподарських підприємств. У 2012 році в області налічували понад 1,4 тис. сільськогосподарських підприємств, з яких у 16 посівні площі перевищували 3 тис. га. Найбільша питома вага припадає на підприємства, які мають у користуванні до 50 га (101 підприємство – 21,4%) та від 100 до 500 га сільськогосподарських угідь (92 підприємства – 19,5%).

Проте позитивні організаційні перетворення та зростання виробництва сільськогосподарської продукції не забезпечили підвищення дохідності сільгоспвиробників і розширене відтворення за рахунок власного виробництва.

Таблиця 1

Динаміка валової доданої вартості АПК та її питома вага у структурі економіки області

Валова додана вартість	Рік								2011р. 2001р., %
	2001	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	
Всього по АПК, млн грн	2703	4820	5693	7239	8248	7661	8305	9702	3,6 р.б.
у т. ч.:									
сільське господарство	1585	2175	2243	2653	3285	3104	3710	4637	2,9 р.б.
переробна промисловість	1118	2645	3450	4586	4963	4557	4595	5065	4,5 р.б.
Питома вага доданої вартості у структурі економіки області, %	37,0	31,0	29,4	28,3	25,4	22,9	21,4	20,6	-16,4 в.п.
у т. ч.:									
сільське господарство	21,7	14,0	11,6	10,4	10,1	9,3	9,6	9,8	-11,9 в.п.
переробна промисловість	15,3	17,0	17,8	17,9	15,3	13,6	11,8	10,8	-4,5 в. п.

Валова додана вартість за 2012 рік буде оприлюднена у 2014 році.

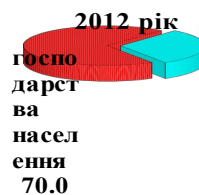
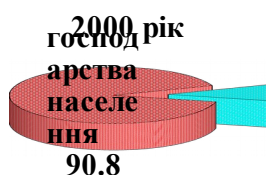

Рис. 1. Структура валової продукції за категоріями господарств, %.

Упродовж 2012 року 37% підприємств працювали збитково (94 млн грн збитків). Лише 29% підприємств завершили рік із рентабельністю реалізації сільськогосподарської продукції понад 15%, з-посеред них – 35% підприємств у рослинництві, 19% – у тваринництві (рис. 2).

Рівень рентабельності основних галузей сільськогосподарського виробництва, %

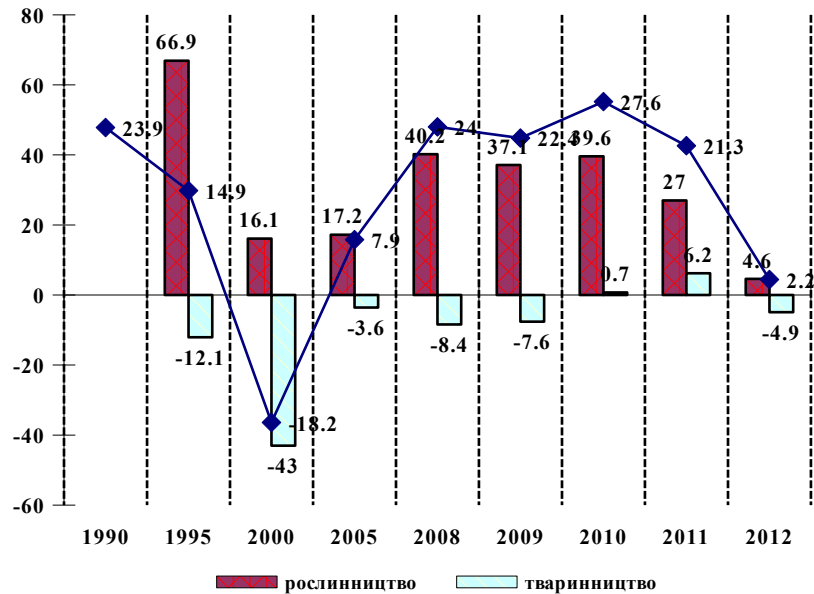

Рис. 2. Основні показники розвитку сільського господарства Львівської області за 2012 рік.

Рівень рентабельності реалізації сільськогосподарської продукції у 2012 році склав 2,2%, що у 9,7 раза менше, ніж попереднього року. Рентабельним є виробництво зерна, ріпаку, овочів, молока та яєць, проте всі ці види продукції низькорентабельні. Із прибуткового у збиткове перейшло виробництво цукрових буряків, картоплі, м'яса свиней, птиці. Виробництво м'яса великої рогатої худоби з року в рік є збитковим (табл. 2).

Серед основних причин, що зумовлюють збитковість тваринництва, можна назвати відсутність власних коштів для інвестування проектів розвитку галузі, великі терміни окупності коштів, вкладених у виробництво на тлі дешевого імпорту тваринницької продукції. Основним чинником, що формує прибутковість аграрного виробництва, є реалізаційна ціна на продукцію. В умовах нестабільності кон'юнктури ринку навіть за високої врожайності сільськогосподарських культур чи продуктивності тварин підприємства втрачають прибутки від коливання цін, що вказує на відсутність дієвих моніторингових і регуляторних механізмів впливу на цінову ситуацію з боку державних органів управління.

Таблиця 2

Рентабельність основних видів сільськогосподарської продукції

Сільськогосподарська продукція	Рік								
	1990	1995	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012
Усього	23,9	14,9	-18,2	7,9	24,0	22,4	27,6	21,3	2,2
у т.ч.: рослинництва		66,9	16,1	17,2	40,2	37,1	39,6	27,0	4,6
з них: зерно	188,8	135,3	73,2	2,4	58,1	13,0	4,5	8,3	4,3
цукровий буряк	18,6	40,9	-16,9	-15,3	3,3	101,0	56,0	29,2	-3,0
картопля	-0,6	61,7	9,4	4,8	-41,1	-23,1	41,2	26,1	-39,3
овочі (відкритого ґрунту)	46,9	81,4	-1,6	39,9	102,7	45,9	37,0	21,1	12,7
у т.ч.: тваринництва		-12,1	-43,0	-3,6	-8,4	-7,6	0,7	6,2	-4,9
з них: молоко	38,9	-15,3	-12,7	8,0	9,4	5,5	15,0	23,6	3,2
велика рогата худоба	19,0	-14,8	-51,4	-34,9	-24,4	-27,5	-36,4	-19,1	-27,2
свині	8,9	-39,7	-56,9	-21,5	22,8	4,1	10,8	18,6	-7,6

птиця (м'ясо)	-3,6	-8,9	-37,4	13,1	-0,9	-15,3	4,0	1,6	-0,4
яйця	36,9	20,7	0,3	18,7	-21,3	-7,2	-5,5	-16,7	4,4

Висновки. Аналіз сучасного стану економіки сільського господарства Львівської області показав, що більшість його галузей перебуває в затяжній кризі, вони залишаються збитковими, виробляють продукцію низької якості, неефективно використовують наявні земельні, трудові, матеріально-технічні та інші ресурси, що призводить до згорання виробництва валової доданої вартості. Ефективний розвиток галузей АПК, підвищення конкурентоспроможності підприємств є основним завданням сьогодення.

Водночас, незважаючи на негативні явища, аграрний сектор сьогодні є галуззю, що розвивається найбільш динамічно. Зокрема впродовж останніх трьох років поступово зростають посівні площі, підвищується рівень землеробства, застосовуються інтенсивні і ресурсощадні технології. Окреслилася тенденція до стабільного розвитку тваринництва: збільшується поголів'я великої рогатої худоби, свиней та птиці, сповільнюються темпи зменшення поголів'я корів, зростає товарність виробництва. Усе це вказує на прояви позитивних тенденцій у розвитку галузі, що призведе до нарощування обсягів валової доданої вартості та ефективності виробництва загалом.

Бібліографічний список

1. Організаційно-економічний механізм підвищення соціально-економічної ефективності функціонування АПК Західного регіону України : колективна монографія / за ред. П. С. Березівського. – Львів : Український бестселер, 2011. – 688 с.
2. Біттер О. А. Рівень життя сільського населення: проблеми і перспективи : монографія / О. А. Біттер. – Львів : Укр. технології, 2005. – 288 с.
3. Губені Ю. Е., Матковський С. О. Організаційно-економічні та правові проблеми розвитку сільського господарства та сільських територій // Зб. наук. доповідей та статей / за ред. проф. Ю. Е. Губені та проф. С. О. Матковського. – Львів : Укр. технології, 2012. – 468 с.
4. Костирко І. Г. Облік і аудит в аграрному секторі в умовах транзитивної економіки : монографія / І. Г. Костирко. – Львів : Сполом, 2012. – 296 с.
5. Черевко Г. В. Державне регулювання економіки в АПК : навч. посіб. / Г. В. Черевко. – К. : Знання, 2006. – 339 с.
6. Юрчишин В. В. Розвиток різноукладності на селі: особливості, проблеми / за ред. В. В. Юрчишина. – К. : ННЦ ІАЕ, 2004. – 446 с.

Гончаренко Л. Валова додана вартість та її динаміка в агропромисловому комплексі Львівської області

Проаналізовано стан розвитку агропромислового комплексу Львівської області, його місце в аграрному секторі держави, подано оцінку впливу структурних і організаційних змін на обсяги валової доданої вартості, що продукується в галузі, з метою посилення впливу органів управління на її зростання.

Ключові слова: валова додана вартість, агропромисловий комплекс.

Noncharenko L. Gross value added and its dynamics in agricultural complex of Lviv region

The state of agricultural complex of Lviv region and its place in the agricultural sector of country has been analyzed; influence of structural and organizational changes on the value added produced by the industry has been evaluated for strengthening the impact on its growth.

Key words: gross value added, agricultural complex.

Гончаренко Л. Валовая добавленная стоимость и ее динамика в агропромышленном комплексе Львовской области

Проведен анализ состояния агропромышленного комплекса Львовской области, его места в аграрном секторе страны, дана оценка влияния структурных и организационных изменений на объемы валовой добавленной стоимости, которая производится в отрасли, с целью усиления влияния органов управления на ее рост.

Ключевые слова: валовая добавленная стоимость, агропромышленный комплекс.

ТЕНДЕНЦІЇ ДИНАМІКИ РЕНТАБЕЛЬНОСТІ ВИРОБНИЦТВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ ТА ЇХ ВПЛИВ НА СПРЯМОВАНІСТЬ ТА ІНТЕНСИВНІСТЬ ЙОГО РОЗВИТКУ

І. Гавука, к. е. н.

Львівський національний аграрний університет

Постановка проблеми. Рентабельність виробництва продукції належить до узагальнюючих показників ефективності використання виробничих ресурсів. З іншого боку, такий показник відображає економічний інтерес товаровиробників стосовно певного асортиментного набору видів продукції та обсягу їх виробництва. Якщо в довгостроковому періоді певний вид продукції є низькорентабельний або збитковий, то товаровиробники зазвичай відмовлятимуться від виробництва, незважаючи на значні втрати, які вони братимуть на себе у зв'язку з його ліквідацією. Якщо ж виробництво певного виду продукції забезпечує високий рівень рентабельності, то воно привертає інвестиції, які згодом спричинюють зростання його обсягів. Отже, в довгостроковому періоді спрямованість і темпи динаміки виробництва певних видів продукції залежні від рівня його прибутковості (збитковості). Зважаючи на цю обставину, дослідження впливу рівня рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції на спрямованість і темпи його динаміки дасть змогу встановити необхідні умови для подальшого динамічного розвитку виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізу різних аспектів теорії та практики оцінки рентабельності виробництва аграрної продукції приділена увага в наукових працях В. Андрійчука, П. Гайдуцького, І. Лукінова, В. Месель-Веселяка, В. Онегіної, П. Саблука, Г. Черевка та інших учених. Останнім часом у наукових публікаціях рентабельність виробництва аграрної продукції розглядають у контексті використання цього показника в механізмі державної підтримки цін виробників аграрної продукції [8, с. 3–5] або залежності його рівня від певних чинників розвитку товарного сільськогосподарського виробництва [1, с. 81; 6, с. 7–8; 7]. Утім, питання оцінки впливу рентабельності виробництва аграрної продукції на спрямованість і темпи його динаміки в літературі розроблені недостатньо.

Постановка завдання. Завдання нашого дослідження – оцінка впливу тенденцій динаміки рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції за реформений період (1991–2011 рр.) на спрямованість і темпи його динаміки в сільськогосподарських підприємствах України.

Виклад основного матеріалу. Для виконання поставленого завдання виділено чотири якісно відмінні періоди розвитку виробництва сільськогосподарської продукції в сільськогосподарських підприємствах України, характерні ознаки яких подано в табл. 1.

Важливим аспектом аналізу тенденцій динаміки рентабельності виробництва продукції є виявлення впливу таких тенденцій на спрямованість і темпи його динаміки (табл. 2). Водночас характер впливу диференційований за різних індексів інфляції, що потребує додаткового залучення до аналізу такого показника (табл. 3).

Таблиця 1

Своєрідність розвитку сільськогосподарських підприємств України в рамках окремих періодів*

Період	Характерні ознаки розвитку аграрних підприємств у сфері дії	
	зовнішніх чинників	внутрішніх чинників
1991– 1995 рр.	Відмова держави від доведення до товаровиробників директивних планів із виробництва і реалізації продукції; лібералізація ціноутворення; гіперінфляція грошової одиниці; наростання бартерного товарообміну між підприємствами різних галузей	Трансформація колгоспів у колективні сільськогосподарські підприємства; роздержавлення земельного фонду; становлення приватного землеволодіння
1996– 2000 рр.	Зародження окремих елементів ринкової інфраструктури;	Проведення паювання майна і земель колективної власності;

	проведення грошової реформи; подолання наслідків знецінення національної грошової одиниці	різні форми реструктуризації колективних сільськогосподарських підприємств; виникнення різних організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств ринкового типу
2001–2005 рр.	Подальший розвиток ринкової інфраструктури; посилення дії грошової реформи в напрямі зниження індексу інфляції; прийняття та реалізація державних програм посиленої для державного бюджету фінансової підтримки аграрної сфери; формування аграрного ринку; фінансове оздоровлення аграрних підприємств і фінансова підтримка їх доходів	Утвердження в менеджменті аграрних підприємств принципів, сумісних із розумінням логіки дії законів ринкової економіки, становлення великих агрохолдингів
2006–2011 рр.	Тенденційний прояв макроекономічних чинників, властивих для попереднього періоду, високі темпи зростання цін на аграрну продукцію в умовах помірних темпів інфляції	Тенденційний прояв мікроекономічних чинників, властивих для попереднього періоду

*Узагальнено автором за даними [4, с. 85–87].

Аналіз табл. 2 і табл. 3 засвідчує, що спрямованість і прискореність зростання (зниження) обсягів виробництва продукції істотно залежать від рівня її прибутковості (збитковості) та індексів інфляції. Найвищі темпи зниження обсягів виробництва сільськогосподарської продукції в сільськогосподарських підприємствах були у 1991–1995 рр., які характеризуються галопуючою інфляцією. Розрахунками встановлено, що за умови збереження такої інтенсивності середньорічних темпів спаду обсягів виробництва сільськогосподарської продукції для дворазового їх зниження потрібно п'ять років.

Таблиця 2

Динаміка рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції й темпи динаміки його обсягів у сільськогосподарських підприємствах України, в середньому за рік

Показник	1991–2011 рр.	У тому числі			
		1991–1995 рр.	1996–2000 рр.	2001–2005 рр.	2006–2011 рр.
Рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції, %*	19,9	72,5	-17,7	10,1	12,7
у т. ч. продукції рослинництва	50,6	142,9	15,9	25,6	25,9
продукції тваринництва	-5,1	33,2	-44,9	-10,3	-7,1
Темпи приросту (+), зниження (-) обсягів виробництва валової продукції сільського господарства (у постійних цінах 2010 р.), %**	-2,3	-13,0	-10,2	4,7	8,9

у т. ч. валової продукції рослинництва	-1,2	-10,5	-7,5	4,0	8,7
валової продукції тваринництва	-4,8	-17,0	-17,5	7,0	9,2

*Розраховано автором за даними джерела [11, с. 54].

**Розраховано автором за даними джерел [2, с. 10; 3, с. 5].

Дещо нижчими порівняно з попереднім періодом, але все ж високими, залишалися темпи спаду виробництва сільськогосподарської продукції за 1996–2000 рр., коли вона була збитковою на тлі помірно невисокої інфляції. Розрахунками встановлено, що за умови збереження середньорічних темпів зниження обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, досягнутих за 1996–2000 рр., для дворазового їх зниження потрібно понад шість років.

Якісно відмінні результати виробництва продукції сільського господарства були досягнуті сільськогосподарськими підприємствами за 2001–2005 рр. і 2006–2011 рр., коли ця продукція стала прибутковою на тлі низької й невисокої інфляції. За ці періоди проявилася позитивна тенденція до прискорення темпів росту обсягів виробництва сільськогосподарської продукції в сільськогосподарських підприємствах. Розрахунками встановлено, що для дворазового збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції в сільськогосподарських підприємствах за умови збереження середньорічних темпів їх зростання, досягнутих за 2001–2005 рр. і 2006–2011 рр., потрібно майже вісімнадцять років і трохи більше як десять років відповідно.

Таблиця 3

Динаміка індексу інфляції у сфері споживчих цін і цін виробників промислової продукції в Україні, в середньому за рік

Показник	1991– 2011 рр.	У тому числі			
		1991– 1995 рр.	1996– 2000 рр.	2001– 2005 рр.	2006– 2011 рр.
Індекс інфляції, визначений на основі:					
індексу споживчих цін*	1,926	10,346	1,226	1,072	1,126
індексу цін виробників промислової продукції*	2,021	12,094	1,184	1,100	1,179
індексу цін виробників матеріально-технічних ресурсів для сільського господарства**	2,042	11,609	1,309	1,080	1,181

*Розраховано автором за даними джерела [5].

**Розраховано автором за даними джерел [9, с. 60; 10, с. 58; 11, с. 64; 12].

Водночас відзначимо диференційованість темпів динаміки виробництва продукції сільськогосподарськими підприємствами в розрізі галузей рослинництва і тваринництва. Із табл. 1 видно, що суттєво вищі темпи зниження обсягів виробництва продукції за 1990–2000 рр. були допущені у тваринництві. Це можна пояснити високою збитковістю цієї продукції урахуванням індексу інфляції за цей період. З іншого боку, низький рівень виробництва продукції тваринництва в сільськогосподарських підприємствах на кінець 2000 р. і реалізація програм щодо цільової підтримки тваринництва спричинили вищі темпи виробництва цієї продукції за 2001–2011 рр. Розрахунками встановлено, для подвоєння обсягів виробництва продукції тваринництва в сільськогосподарських підприємствах за умови збереження середньорічних темпів їх зростання, досягнутих упродовж 2006–2011 рр., потрібно приблизно вісім років.

Висновки. Емпіричне підтвердження теоретичного положення про залежність між рівнем рентабельності виробництва продукції й темпами динаміки його обсягів дає змогу дійти висновку про те, що для нарощування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції в товарному укладі необхідно за рахунок аграрної політики створити такі умови для сільськогосподарських

товаровиробників, які б забезпечили достатню рентабельність виробництва цієї продукції. Утім, цей спектр питань потребує поглибленого дослідження і висвітлення в рамках окремої наукової публікації.

Бібліографічний список

1. Амбросомов В. Вплив системних зв'язків на організаційну структуру агроформувань / В. Амбросомов // Економіка України. – 2012. – № 3. – С. 80–89.
2. Валова продукція сільського господарства України (у постійних цінах 2010 р.) за 2011 рік: остаточні дані : стат. бюл. / відп. за вип. О.М. Прокопенко. – К. : Державний комітет статистики, 2012. – 18 с.
3. Валова продукція сільського господарства України (у постійних цінах 2010 р.) за 1990–2010 роки : стат. бюл. / відп. за вип. О.М. Прокопенко. – К. : Державний комітет статистики, 2012. – 48 с.
4. Гаука І. Оцінка тенденцій динаміки рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції в сільськогосподарських підприємствах України / І. Гаука // Аграрна економіка : науковий журнал Львівського національного аграрного університету. – 2013. – Т. 6, № 1–2. – С. 84–88.
5. Індеси споживчих цін та цін виробників промислової продукції в Україні у 1991–2011 рр. // Вісник НБУ. – 2012. – Лютий. – С. 42–43.
6. Месель-Веселяк В. Я. Аграрна реформа і організаційно-економічні трансформації в сільському господарстві / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2010. – № 4. – С. 3–18.
7. Онегіна В. М. Аграрна політика та сталий розвиток агросфери [Електронний ресурс] / В. М. Онегіна // Вісник Харківського НАУ ім. В. В. Докучаєва : економічні науки. – 2011. – № 7. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Chem_Biol/Vkhnau_ekon/2011_7/index.html.
8. Саблук П. Т. Проблемы развития аграрного рынка Украины в контексте взаимодействия со странами СНГ / П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2010. – № 12. – С. 3–8.
9. Сільське господарство за 2005 рік : стат. зб. / за ред. Ю. М. Остапчука ; відп. за вип. О.М. Прокопенко. – К. : Державний комітет статистики України, 2006. – 366 с.
10. Сільське господарство за 2008 рік : стат. зб. / за ред. Ю. М. Остапчука ; відп. за вип. О.М. Прокопенко. – К. : Державний комітет статистики України, 2009. – 370 с.
11. Сільське господарство за 2011 рік : стат. зб. / за ред. Н.С. Власенко. – К. : Державна служба статистики України, 2012. – 386 с.
12. Ціни, витрати, прибутки агровиробництва та інфраструктура продовольчих ринків / за ред. О.М. Шпичака. – К. : ІАЕ, 2000. – 585 с.

Гаука І. Тенденції динаміки рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції та їх вплив на спрямованість та інтенсивність його розвитку

Проаналізовано вплив тенденцій динаміки рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції на спрямованість та інтенсивність його розвитку в сільськогосподарських підприємствах України за 1991–2011 роки. Результати цього аналізу дали змогу визначити необхідні умови для подальшого динамічного розвитку сільськогосподарського виробництва.

Ключові слова: рентабельність виробництва, сільськогосподарська продукція, спрямованість динаміки, інтенсивність темпів динаміки, сільськогосподарські підприємства України.

Havuka I. Profitability dynamics trends of the agricultural output production and their influence on the direction and intensity of its development

The influence of the agricultural output production profitability on the tendency and intensity of its development in the Ukrainian agricultural enterprises during 1991–2011 has been analyzed. The results of this analysis give the possibility to determine necessary conditions for the further agricultural output dynamic development.

Key words: profitability of production, agricultural production, dynamic tendencies, dynamic pace intensity, Ukrainian agricultural enterprises.

Гаука І. Тенденции динамики рентабельности производства сельскохозяйственной продукции и их влияние на направленность и интенсивность его развития

Проанализировано влияние тенденций динамики рентабельности производства сельскохозяйственной продукции на направленность и интенсивность его развития в сельскохозяйственных предприятиях Украины за 1991–2011 годы. Результаты этого анализа позволили определить необходимые условия для дальнейшего динамического развития сельскохозяйственного производства.

Ключевые слова: рентабельность производства, сельскохозяйственная продукция, направленность

динамики, интенсивность темпов динамики, сельскохозяйственные предприятия Украины.

РЕСУРСНИЙ АСПЕКТ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВ АПК

*Ф. Міколяш, к. е. н., О. Романів, к. е. н., В. Бондарчук, к. е. н.
Львівський національний аграрний університет*

Постановка проблеми. Наявність значних внутрішніх протиріч економічного, політичного, соціального та екологічного характеру, а також дії зовнішніх чинників, зумовлених енергетичною і ресурсною залежністю національної економіки від країн-сусідів, системою політичних зв'язків тощо, негативно позначилися на сучасному соціально-економічному розвитку України, який характеризується серйозними загрозами для її економічної безпеки. Серед них особливе місце займає загроза втрати продовольчої безпеки, що загострилася і набула нових проявів через невирішення питань власності, залучення інвестицій, оновлення основних фондів, зниження податкового тиску тощо. Це погіршило ситуацію у сфері сільськогосподарського виробництва та призвело до скорочення обсягів сировини, яка надходить на переробку до вітчизняних підприємств (через спрямування більшої її частини на експорт). Останнє негативно впливає на загальні обсяги виробництва вітчизняної харчової та переробної промисловості й остаточно забезпечення населення.

Підтримання національної продовольчої безпеки повинно реалізовуватися передусім за рахунок запровадження ефективного механізму формування продовольчих ресурсів як сукупності організаційно-правових, соціально-економічних та управлінських рішень, які дадуть змогу захистити реалізацію інтересів вітчизняних товаровиробників від реальних та потенційних зовнішніх і внутрішніх загроз через стійкий розвиток виробничого, кадрового, інноваційно-інвестиційного та фінансового потенціалів, що відповідають стратегічним цілям. Для цього кожен виробник повинен розробити та реалізувати власну систему управління економічною безпекою, яка базуватиметься на наявних ресурсах, їх якійсній та кількісній відповідності всім напрямам господарської діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробці питання забезпечення безпеки та її окремих видів (економічної, соціальної, інформаційної, технологічної тощо) на різних рівнях управління присвячені праці В.В. Шийкова, С.Н. Іл'яшенко, Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьова, О.М. Ляшенко, Т.Б. Кузенко, Н.Й. Реверчук, М.В. Куркіна тощо [1; 3–5; 7; 10]. Науковці у своїх працях справедливо визначають економічну безпеку підприємства як стан найефективнішого використання економічних ресурсів для запобігання загрозам і забезпечення стабільного функціонування економічної системи в теперішньому і майбутньому, підкреслюючи таким чином важливість ресурсного портфеля підприємства як підґрунтя формування безпеки. Однак поза увагою дослідників все ще залишаються питання визначення природи, доступності, мобільності й взаємозамінності ресурсів із метою додаткового посилення або послаблення економічної безпеки підприємства.

Постановка завдання. Завданням нашого дослідження – обґрунтування ресурсного підґрунтя формування та реалізації системи управління економічною безпекою підприємств АПК з одночасним дослідженням його структури.

Виклад основного матеріалу. Основи державної політики у сфері формування національної безпеки закладені Законом України "Про основи національної безпеки України", в якому питання продовольчого забезпечення населення розглянуто в межах безпеки економічної сфери. Враховуючи, що сучасна ринкова економіка становить складний механізм взаємодії об'єктів на різних рівнях, питання управління їх економічною безпекою потребує побудови відповідних моделей врахування взаємозв'язку між різними рівнями. Оскільки основним структурним елементом економіки є підприємство, то дія різноманітних загроз призводить до негативних наслідків як для останнього, так і для народного господарства загалом.

Останніми роками у країні було реалізовано низку програм розвитку аграрного сектору, спрямованих на перебудову земельних і майнових відносин, створення нових організаційно-правових структур ринкового спрямування на основі приватної власності на землю, індивідуальної, сімейної та колективної форм організації праці, але посилення диференціації рівнів розвитку регіонів, зниження ступеня централізованого регулювання аграрного сектору з боку держави, а також дія внутрішніх і

зовнішніх загроз на рівні підприємства, не призвели до поліпшення стану продовольчої безпеки на регіональному та державному рівнях (рис. 1).

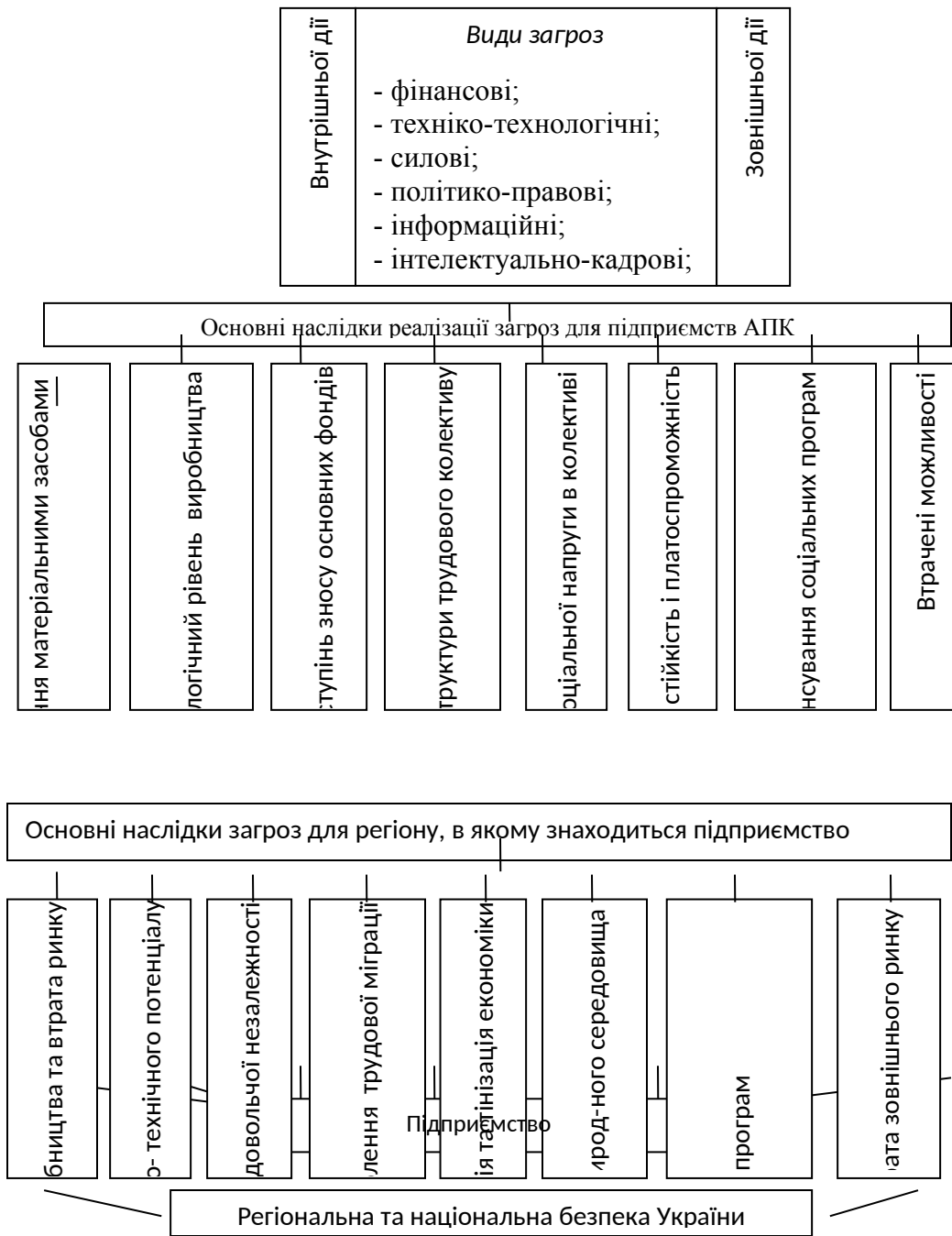

Рис. 1. Аналіз наслідків реалізації загроз для підприємств АПК.

Види й наслідки дії загроз економічній безпеці залежатимуть від галузевої належності підприємств. Зокрема основними внутрішніми (суб'єктивними) загрозами діяльності підприємств АПК можна вважати: високий ступінь зносу основних фондів (близько 60%); високий рівень незабезпечення матеріальними засобами і цінностями внаслідок розкрадання; незадовільний технічний і технологічний рівень виробництва внаслідок реорганізації підприємств і недотримання технології виробництва, пов'язаної зі сезонним характером господарства; низький рівень

інвестиційної та інноваційної активності; низьку конкурентоспроможність продукції (збиткова або низька рентабельність окремих видів продукції, що не забезпечує розширене виробництво); відсутність достатньої кількості вільних фінансових ресурсів через сезонність та неефективність дії механізму державної підтримки.

Основними зовнішніми загрозами є: висока вартість кредитних ресурсів і складність умов їх залучення; неефективна система оподаткування та проблеми з поверненням ПДВ; посилення конкуренції з боку іноземних виробників; висока вартість матеріальних ресурсів; нестабільність національної грошової одиниці; несприятливі кліматичні умови; відсутність забезпечення мінімальної гарантованої ціни, державних інвестицій і заставних операцій, цінкових дотацій і компенсацій; відсутність стимулюючої системи фінансової підтримки товаровиробників і системи державних закупівельних товарних інвестицій на ринку; уповільнене розширення краще адаптованих до ринку організаційно-господарських форм нового типу: кооперативів, фермерських господарств тощо; недостатня інформатизація аграрного сектору з метою організації системи цінового моніторингу; виникнення непередбачуваних техногенних обставин тощо.

Отже, питання забезпечення та управління продовольчою безпекою на державному рівні повинно базуватися на системі управління відтворювальними процесами на рівні підприємства, що спрямовуватиметься на підтримку встановленого безпечного режиму функціонування.

Загалом економічну безпеку підприємства (ЕБП) можна визначити як стан, що характеризується захищеністю залучення в необхідному обсязі внутрішніх і зовнішніх ресурсів для виробництва споживчих товарів, робіт і послуг) від впливу внутрішніх і зовнішніх загроз протягом життєвого циклу підприємства [6, с. 98]. Зрозуміло, що кількісне та якісне розширення системи ресурсів підприємства не є абсолютним процесом внаслідок існування різних типів взаємозв'язку зовнішнього середовища та підприємства, що спричинено незбіганням інтересів. За таких умов економічна безпека означатиме можливість контролю корпоративних ресурсів, досягнення такого рівня виробництва, ефективності та якості продукції, що забезпечить її конкурентоспроможність.

Стратегічний потенціал підприємства має граничні можливості адаптації до змінних умов виробництва, що зумовлено періодичною потребою в технічному переозброєнні й реконструкції, відновленні або підвищенні рівня кваліфікації персоналу, зміні стратегічних зон господарювання або виду діяльності тощо. Отже, система управління економічною безпекою повинна базуватися на ресурсному підході, за яким якість управління залежатиме від наявності ресурсів і можливості їх зміни протягом життєвого циклу підприємства відповідно до зміни оперативних і стратегічних цілей, що зумовлені інтересами (рис. 2).

Дія загроз може проявлятися в обмеженні повного або часткового доступу до окремого виду ресурсу та/або неможливості його заміни, тому питання ресурсного забезпечення системи управління економічною безпекою передбачатиме розробку, реалізацію та оцінку власних способів пошуку, залучення та використання різних видів ресурсів, необхідних для якісної реалізації захисту інтересів підприємства від зовнішніх і внутрішніх загроз. Загалом така система базуватиметься на організаційно-правовому, ресурсному та кадровому забезпеченні (рис. 3).

У запропонованій системі першу групу становлять показники організаційно-правового забезпечення, що зумовлено, по-перше, легітимністю усіх видів діяльності підприємства щодо забезпечення економічної безпеки, а, по-друге, необхідністю функціонування ефективної організаційної структури управління, що дасть змогу безперервно та своєчасно виявляти деструктивні тенденції і процеси розвитку потенціалу підприємства, визначати причини та джерела загроз і розробляти цільові заходи щодо їх нейтралізації.

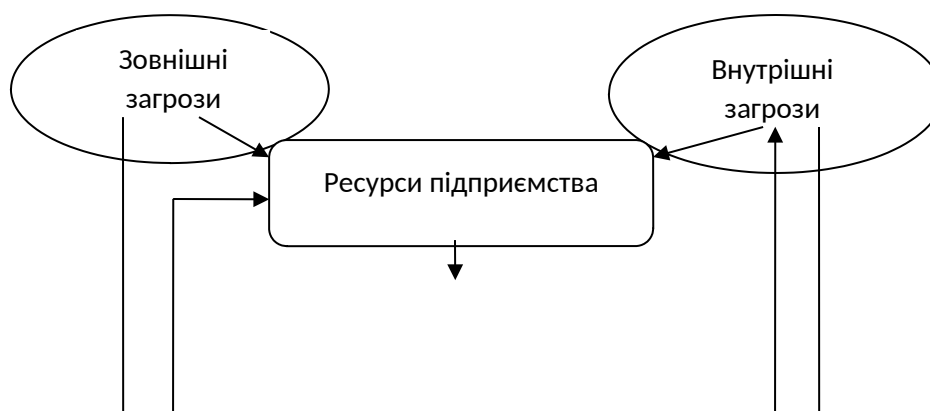

Рис. 2. Система управління економічною безпекою підприємства.

Особливістю запропонованої системи є те, що до складу ресурсного забезпечення не входять трудові ресурси, які виділені в окрему групу показників, оскільки наявність та ефективність використання трудових ресурсів безпосередньо обумовлюватиме зміст управлінських рішень щодо забезпечення ЕБП.

Ресурсне забезпечення системи управління ЕБП передбачатиме безперервний процес пошуку, залучення, накопичення, планування, обліку і використання матеріальних, нематеріальних, технічних і технологічних, інформаційних, фінансово-економічних ресурсів підприємства, необхідних для створення умов безпечного функціонування та реалізації економічних інтересів за допомогою запобігання або нейтралізації дії внутрішніх і зовнішніх загроз.

Упорядковану сукупність усіх видів ресурсів, конкретизованих відповідно до стратегічних і тактичних цілей за кількістю, напрямом і призначенням, а також способів їх взаємодії та взаємозв'язку, розуміють як структуру ресурсного забезпечення. Якщо стратегічною метою є управління станом економічної безпеки підприємства, то всі задіяні для цього наявні та потенційні ресурси формують структуру ресурсного забезпечення системи управління ЕБП.

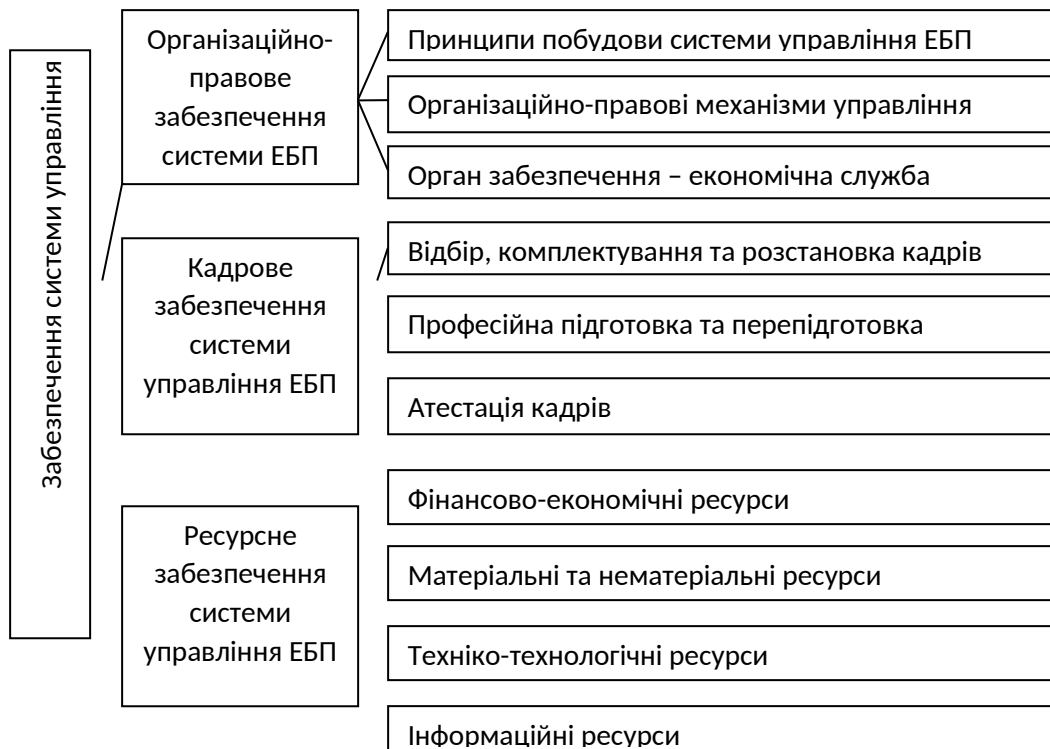

Рис. 3. Види забезпечення системи управління ЕБП.

Розробка стратегічних напрямів розвитку підприємства і формування шляхів їх ресурсного забезпечення повинні проводитися у чіткій відповідності з потенційними можливостями підприємства та розробленими принципами управлінського супроводу [8, с. 194], що є необхідною вихідною умовою і для реалізації стратегії забезпечення відповідного рівня економічної безпеки підприємства (див. табл.).

Таблиця

Напрями управлінського супроводу процесу розробки та реалізації стратегії забезпечення економічної безпеки підприємства

Етап	Напрямок супроводу
1. Постановка завдання	Аналіз стану підприємства; визначення проблеми; постановка мети; розробка плану робіт
2. Формування стратегічного напрямку розвитку підприємства	Аналіз негативного впливу чинників внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства; оцінка впливу чинників на рівень безпеки; визначення ресурсних можливостей підприємства
3. Інформаційне забезпечення процесу реалізації стратегії	Визначення джерел інформації та вимог до неї; збір, аналіз, оцінка та узагальнення даних
4. Визначення можливостей ресурсного забезпечення стратегії	Аналіз можливостей реалізації цілей; прогнозування потреб у різних видах ресурсів, можливостей їх взаємозамінності; визначення наявних і потенційних джерел ресурсів; розподіл ресурсів за кожним етапом реалізації стратегії
5. Узгодженість завдання забезпечення економічної безпеки з іншими цілями	Визначення пріоритетів і послідовності реалізації цілей; упорядкування цілей за рівнями ієрархії; визначення обсягів додаткового фінансово-економічного забезпечення.
6. Організація поточної діяльності щодо реалізації стратегії забезпечення економічної безпеки	Визначення виконавців; оптимізація строків виконання завдання; організація процесу моніторингу та контролінгу

Треба враховувати, що невідповідності у використанні ресурсів підприємства спричинюють появу непродуктивних витрат (на оплату праці, на зберігання матеріальних запасів та інформації, на підтримку в робочому стані устаткування тощо), що остаточно знижують результат процесу виробництва — прибутку. Для запобігання цьому ресурсне забезпечення повинно бути оптимізоване через порівняння витрат на ресурси з розміром очікуваної вигоди, що визначатиметься досягнутим рівнем економічної безпеки: якщо очікувана вигода від покупки та споживання ресурсу перевищує очікувані граничні витрати, то такий ресурс варто придбати; в іншому випадку від придбання треба відмовитися, бо очікуване значення рівня безпеки в умовах невизначеності залежатиме тільки від умов інформованості.

Зрозуміло, що не всі ресурси підприємства можна розглядати як джерела формування довгострокових конкурентних переваг: деякі можуть виступати як стратегічні, тобто як основні під час реалізації стратегії підприємства (наприклад, матеріальний ресурс для агропромислового виробництва), а деякі як нестратегічні, тобто як допоміжні (наприклад, інформаційний ресурс). Якщо загрози впливають на стратегічний вид ресурсу, то управлінські рішення повинні бути спрямовані на захист джерел і підтримку належного обсягу таких ресурсів, бо саме вони підтримуватимуть відповідний рівень економічної безпеки.

Враховуючи те, що не всі ресурси мають однаковий ступінь доступності й мобільності, можуть виникнути проблеми з диспропорційністю ресурсного забезпечення, що розглядатиметься як загроза ЕБП. У такому разі дія механізму забезпечення системи управління економічною безпекою підприємств полягатиме в реалізації трьох можливих альтернатив дій:

- збереження діапазону значень ресурсного потенціалу підприємства (кількісного та якісного складу ресурсного портфеля підприємства);
- розширення діапазону ресурсів через ефективне використання наявних і пошук нових ресурсних комбінацій, що дасть змогу попередити потенційні втрати від можливих загроз;
- коректування стратегії й тактики розвитку підприємства, орієнтуючись на узгодженість інтересів суб'єктів ринкової діяльності, що взаємодіють у спільному ресурсному середовищі.

Саме різна природа, доступність, мобільність, взаємозамінність стратегічних ресурсів можуть додатково посилити або послабити економічну безпеку підприємства.

Висновки. Рівень економічної безпеки підприємства в динамічних умовах ринку залежить від системи ресурсного забезпечення, яка разом з іншими складовими системи управління дає змогу впливати на рівень конкурентоспроможності та процес формування довгострокових конкурентних переваг за рахунок пошуку, розробки, збереження та використання стратегічних ресурсів або їх комбінацій.

У майбутньому, враховуючи потреби виробництва в отриманні економічних вигод, а суспільства – у вирішенні проблем продовольчого забезпечення, важливо визначити та оцінити всі види ресурсів, які будуть задіяні у процесі виробничо-господарської діяльності підприємств АПК, їхню взаємозалежність і взаємозв'язок з метою моделювання впливу на рівень ЕБП у довгостроковій перспективі.

Бібліографічний список

- 1.Ильяшенко С. Н. Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к их оценке / С. Н. Ильяшенко // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 3. – С. 11–19.
- 2.Кашин А. В. Экономическая безопасность предприятия: управленческие решения : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. экон. наук / А. В. Кашин. – М., 2008. – 25 с.
- 3.Козаченко А. В. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения : монография / А. В. Козаченко, В. П. Пономарев, А. Н. Ляшенко. – К. : Либра, 2003. – 280 с.
- 4.Кузенко Т. Б. Тактичне і стратегічне планування економічної безпеки підприємства / Т. Б. Кузенко // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 3 (33). – С. 142–151.
- 5.Куркін М. В. Механізм управління економічною безпекою розвитку підприємства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра экон. наук : 08.06.01 / М. В. Куркін. – Харків, 2006. – 30 с.
- 6.Куркин Н. В. Управление экономической безопасностью развития предприятия : монография / Н. В. Куркин. – Донецк : АРТ-ПРЕСС, 2004. – 452 с.
- 7.Реверчук Н. Й. Управління економічною безпекою підприємницьких структур : монографія / Н. Й. Реверчук. – Львів : ЛБІ НБУ, 2004. – 195 с.
- 8.Сущенко Е. А. Стратегические направления развития предприятия и особенности их ресурсного обеспечения / Е. А. Сущенко // Вісник СХУ ім. В. Даля. – 2004. – № 3. – С. 193–196.
- 9.Чорна А. М. Ресурсне забезпечення економічної безпеки підприємства / А. М. Чорна // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 4, т. 1. – С. 92–95.
- 10.Шльков В. В. Комплексное обеспечение экономической безопасности предприятия / В. В. Шльков. – СПб., 1999. – 138 с.

Міколяш Ф., Романів О., Бондарчук В. Ресурсний аспект управління економічною безпекою підприємств АПК

Розглянуто поняття й структуру ресурсного забезпечення системи управління економічною безпекою підприємств АПК в умовах невизначеності та ризику конкурентного середовища. Визначено основні етапи процесу розробки та реалізації стратегії забезпечення економічної безпеки підприємства з урахуванням ресурсного забезпечення, а також можливі альтернативні дії за різних рівнів ресурсного потенціалу підприємства.

Ключові слова: продовольча безпека, економічна безпека підприємства, ресурсний потенціал, ресурсне забезпечення, структура ресурсного забезпечення.

Mikolyash F., Romaniv O., Bondarchuk V. Resource aspect of management of economic security of agricultural enterprises

The concept and structure of the resource providing of management system of economic security of agricultural enterprises in the conditions of vagueness and risk of competition environment are considered in the article. The basic stages of forming and realization of providing strategy of economic security of enterprise with resource providing and possible alternatives for enterprises with different levels of resource potential are determined.

Key words: food safety, economic security of enterprise, resource potential, resource providing, structure of resource providing.

Миколяш Ф., Романив О., Бондарчук В. Ресурсный аспект управления экономической безопасностью предприятий АПК

Рассмотрены понятие и структура ресурсного обеспечения системы управления экономической безопасностью предприятий АПК в условиях неопределенности и риска конкурентной среды. Определены основные этапы процесса разработки и реализации стратегии обеспечения экономической безопасности предприятия с учетом ресурсного обеспечения, а также возможные альтернативные варианты действий при разных уровнях ресурсного потенциала предприятия.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, экономическая безопасность предприятия, ресурсный потенциал, ресурсное обеспечение, структура ресурсного обеспечения.

МЕТОДИКА ЦІНОУТВОРЕННЯ НА ПРОДУКЦІЮ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ДЛЯ ЗОВНІШНІХ РИНКІВ

*М. Андрушко, к. е. н., О. Булик, к. е. н.
Львівський національний аграрний університет*

Постановка проблеми. Вихід сільськогосподарського підприємства зі своєю продукцією на зовнішні ринки вимагає наукового обґрунтування цін на неї. Ціни повинні забезпечувати конкурентоспроможність товару й необхідну ефективність товаровиробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методикою ціноутворення займаються чимало вітчизняних і зарубіжних учених. Проте ці методи, як правило, мають загальний характер і недостатньо відображають особливості зовнішніх ринків і сільськогосподарських товарів. Як вважає Л.О. Шкварчук, обґрунтування ціни на зовнішньому ринку – одне з найскладніших завдань [5, с. 107]; П.І. Островський пояснює, що світова ціна формується як середньозважена ціна світового ринку відповідного товару [3, с. 124]; О.Л. Каніщенко [1] та І.Д. Фаріон [4] визначають основні чинники міжнародної цінової політики; порядок розрахунку експортних цін пояснюють С.В. Ковальчук, І.В. Гвоздецька, С.М. Синиця [2, с. 243].

Постановка завдання. Завдання нашого дослідження – проаналізувати різні методики ціноутворення і запропонувати комплексний підхід до визначення ціни на сільськогосподарську продукцію, яка реалізується на зовнішніх ринках.

Виклад основного матеріалу. Основні підходи до ціноутворення на міжнародному ринку схожі на ті, що застосовують на національних ринках. Водночас вони мають свою специфіку, яка залежить від урядової політики із захисту внутрішнього ринку і його товаровиробників, характеру національних і політичних особливостей.

Основою для розрахунку експортно-імпортних цін слугують ціни основних світових товарних ринків. Вони є показниками, які відображають середньосвітові умови виробництва, реалізації та споживання конкретних товарів.

Під світовою ціною розуміють грошовий вираз міжнаціональної вартості реалізованого на світовому ринку товару.

Світовій ціні відповідають такі ознаки:

- ✓ це ціна, за якою здійснюються великі експортно-імпортні операції на звичайних товарних ринках;
- ✓ це ціна, яку використовують у регулярних операціях на важливих ринках;
- ✓ це ціна товарів, які продають за вільноконвертовану валюту.

Світовими цінами вважають експортні ціни основних постачальників конкретних товарів та імпортні ціни у відомих центрах їх продажу. Наприклад, на пшеницю світовими цінами є експортні ціни Канади, на кольорові метали – ціни Лондонської біржі кольорових металів, на нафту – експортні ціни країн-членів ОПЕК, на вугілля – імпортні ціни у західноєвропейських портах.

Види світових цін можна класифікувати за багатьма критеріями: за станом ринку, напрямом товарного потоку, умовами розрахунків, повнотою врахування витрат, характером реалізації, ступенем фіксації, рівнем інформаційної відкритості.

Залежно від особливостей товарів, споживацьких вимог, традицій і навичок потенційного зарубіжного ринку фірми-експортери обирають відповідний напрям формування ціноутворення з метою оволодіння ринком і стабілізації конкуренто-спроможних переваг власних товарів.

Фірми, які функціонують на товарному зарубіжному ринку, розробляють свою політику цін. Розрізняють такі цілі у здійсненні цінової політики:

- ✓ досягнення передбачуваного доходу від вкладеного капіталу;
- ✓ стабільність прибутку;
- ✓ стабільність або покращання іміджу на ринку;
- ✓ переваги у конкуренції;
- ✓ лідерство в галузі.

Обравши ціль, фірма-експортер обирає шляхи її реалізації і тактичні дії. У міжнародному ціноутворенні на його процес впливає велика кількість чинників: внутрішні, товарні, ринкові та середовищні.

До внутрішніх чинників відносять частку ринку, прибуток, постійні витрати, виробничі, маркетингові, торговельні витрати. Товарні охоплюють етапи життєвого циклу, якість товарів, сервісне обслуговування, унікальність, транспортні витрати, фінансування товарного виробництва, товарну номенклатуру. До ринкових чинників належать платоспроможність споживачів, інформаційне забезпечення, контроль цін, зустрічна торгівля, адаптація товарів, канали розподілу, тарифне регулювання. До середовищних чинників відносять стан конкуренції, цінові параметри, курс валюти, рівень інфляції, терпимість уряду.

На етапі формування політики ціноутворення маркетологи-міжнародники визначають конкретні цілі, досліджують обмеження з боку урядів та інших макрочинників і вибирають методи розрахунку ціни.

Розробляючи цінову стратегію фірми-експортера, служба маркетингу міжнародних торговельних відносин основним елементом у структурі ціни розглядає собівартість товарної продукції як необхідну базу процесу ціноутворення.

Розрізняють національну та експортну собівартість товару для зарубіжного ринку. Національна охоплює всі виробничі витрати, витрати на упаковку і спеціальну підготовку до експорту, витрати служби експорту власної фірми. Експортну собівартість до відправки товарів складає розмір національної собівартості плюс витрати на відвантаження і міжнародні перевезення, страхові витрати на транспорт, представницькі витрати у портах, витрати із ввозу товару в зарубіжну країну (митні збори, витрати гарантії тощо).

Розмір повної собівартості є базовим рівнем для встановлення за відповідною методикою ціни продажу експортного товару.

Маркетингова цінова політика має досить широкий набір підходів і методів ціноутворення. Найпоширенішими серед них є методи прямого і непрямого розрахунку цін. Серед методів прямого ціноутворення найчастіше доцільно використовувати метод встановлення цін на продукцію сільського господарства виходячи з витрат виробництва (див. рис.).

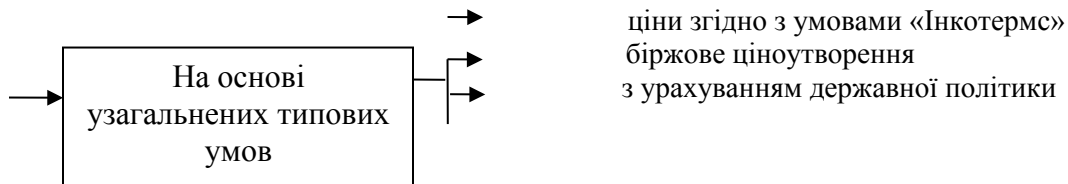

Рис. Методи прямого ціноутворення на зовнішніх ринках та їх різновиди.

В основу методу встановлення ціни виходячи з витрат на виробництво і реалізацію продукції покладено сумування витрат на одиницю продукції та очікуваного прибутку. Основна формула, яку використовують за цим методом:

$$C_n = Z_n / (1 - P/100),$$

де Z_n – прямі витрати на виготовлення одиниці продукції;

P – очікуваний прибуток (у відсотках).

У свою чергу прямі витрати обчислюють за формулою:

$$Z_n = (P_{зм} - P_v / Q_n),$$

де $P_{зм}$ – питомі змінні витрати;

P_v – постійні витрати;

Q_n – очікуваний обсяг продажу.

Основними перевагами зазначеного методу є його простота, невелика потреба в інформації, можливість прийняття конкретних рішень, зрозумілість рівня визначених цін для споживачів. Проте є й недоліки: тут не враховано можливу розбіжність між плановим і фактичним рівнями витрат на виробництво і реалізацію продукції. Дещо зменшити цей недолік можна розрахунком ціни виходячи з маржинальних витрат. Згідно з цим прийомом підприємство продає кожну додаткову партію товару за ціною, яка виходить з особливої (додаткової) вартості її виробництва. У такому разі підприємство може досягти певного збільшення обсягів продажу, оскільки ціна буде нижчою за ту, яка була б за використання повних витрат. Це у свою чергу дає змогу підприємству отримати достатній прибуток або покрити найсуттєвішу частку своїх витрат. Ще одним технічним прийомом цін виходячи із витрат є метод беззбитковості, який порівнює розміри прибутку, отриманого за різних цін, і дає змогу підприємствам, які вже визначили для себе норму прибутку, продавати товар за таку ціну, яка за конкретної програми випуску забезпечила б максимальне виконання цього завдання.

Основним недоліком методу розрахунку цін виходячи із затрат є те, що тут не враховується сприйняття споживачами встановленого рівня цін. Вигідна для підприємства ціна може бути не «затверджена» покупцем. Через це у підприємницькій діяльності часто користуються методом ціноутворення, виходячи з попиту. Основною тут є спроможність підприємця надати своїм товарам таку якість, яка забезпечила б споживачам відчутну вигоду: зменшення ризику за купівлі чи використання товару, підвищення іміджу товару тощо. Встановлення цін, орієнтуючись на попит, базується також на вимірюванні чи оцінюванні взаємозв'язку між цінами продажу і відповідними обсягами купівлі товарів. При цьому, як правило, виходять з того, що попит зростає за зниження ціни і зменшується за її зростання. У такому разі, розраховуючи ціни, користуються коефіцієнтами еластичного попиту.

На світових ринках важливим є біржове ціноутворення (котирування цін) – виявлення і фіксування цін угод купівлі-продажу на товарних біржах. Воно може здійснюватися як за результатами біржового дня (кінцеве котирування), так і в процесі торгів (проміжне котирування).

Основними видами котирування цін на сучасних біржах є:

- відображення меж котирування цін за кожним товаром чи контрактом на нього;
- фіксування ціни першої та останньої угод біржового дня на товар;
- фіксування «переломів», тобто максимальних цін, які мають місце протягом біржового дня;
- комбіноване сполучення попередніх видів котирування.

Для виходу на зовнішні ринки важливим є врахування цінових обмежень, які існують на певні види товарів. Особливу увагу належить звертати на демпінгові обмеження, які існують на світових

ринках. Це особливо актуально для українських експортерів, оскільки вже неодноразово Світова організація торгівлі робила попередження щодо низьких цін на окремі види товарів.

Встановлення низьких цін є чинником швидкого заволодіння ринком, але це може призвести до штрафних санкцій і заборони працювати на певних його сегментах.

Висновки. Враховуючи те, що на світових ринках на ціноутворення впливає чимало чинників, для визначення ціни на сільськогосподарську продукцію неможливо використовувати лише одну методику. У кожному конкретному випадку доцільно використовувати конкретну методику і якомога більше чинників, що впливають на ціну. Комплексна методика передбачає основний метод встановлення ціни виходячи з витрат на виробництво і реалізацію продукції, а також врахування попиту, конкуренції, товарної номенклатури, національних та економічних особливостей ринків збуту.

Бібліографічний список

1. Каніщенко О. Л. Міжнародний маркетинг: теорія і господарські ситуації : навч. посіб. / О.Л. Каніщенко. – К. : ВЦ «Видавництво Політехніка», 2007. – 224 с.
2. Ковальчук С. В. Маркетингова цінова політика : навч. посіб. / С. В. Ковальчук, І. В. Гвоздецька, С. М. Синиця. – Львів : Новий Світ-2000, 2011. – 352 с.
3. Островський П. І. Аграрний маркетинг : навч. посіб. / П. І. Островський. – К. : Центр навч. літератури, 2006. – 224 с.
4. Фаріон І. Д. Теоретичні основи ціноутворення / І. Д. Фаріон // Формування економічних відносин в умовах ринку : зб. наук. пр. КНЕУ. – Тернопіль : Економічна думка, 2006. – Вип. 10. – С. 126–143.
5. Шкварчук Л. О. Ціни і ціноутворення : навч. посіб. / Л. О. Шкварчук. – К. : Кондор, 2003. – 214 с.

Андрушко М., Булик О. Методика ціноутворення на продукцію сільського господарства для зовнішніх ринків

Проаналізовано останні дослідження і публікації з питань ціноутворення. Розглянуто питання впливу різних чинників на ціноутворення. Визначено основні чинники впливу на міжнародні ціни. Охарактеризовано основні методи ціноутворення.

Ключові слова: ціна, ціноутворення, методика, збут, зовнішній ринок, чинники.

Andrushko M., Bulyk O. Methods of pricing of agricultural products for foreign markets

The recent research and publications on pricing are analyzed. The question of the impact of various factors on pricing are considered. The main factors of influence on international prices are defined. The main methods of pricing for foreign markets are characterized.

Key words: price, pricing methods, marketing, external market factors.

Андрушко М., Булик О. Методика ценообразования на продукцию сельского хозяйства для внешних рынков

Проанализированы последние исследования и публикации по вопросам ценообразования. Рассмотрены вопросы влияния различных факторов на ценообразование. Определены основные факторы влияния на международные цены. Охарактеризованы основные методы ценообразования.

Ключевые слова: цена, ценообразование, методика, сбыт, внешний рынок, факторы.

ВПЛИВ ЧИННИКА ЧАСУ НА ІНВЕСТИЦІЙНІ ПРОЕКТИ У ВОДНОМУ ГОСПОДАРСТВІ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

Т. Блажкевич, к. е. н.

Житомирський національний агроекологічний університет

Постановка проблеми. Сільське господарство є найбільшим користувачем прісної води, однак використовує її нерационально. Надмірні її витрати в галузі унеможливають використання водних ресурсів для інших цілей. Необхідно зламати цю тенденцію, впроваджуючи ефективні, спрямовані на стабільний розвиток рішення щодо управління водними ресурсами. На жаль, інноваційні чинники, які визначають ефективність використання наявних водних ресурсів у сільському господарстві, ігноруються. Водне господарство України потребує глибокого реформування, модернізації, впровадження й використання новітніх технологій, спрямованих на екологізбалансоване водокористування, покращання якісних і збільшення кількісних параметрів води, підвищення ефективності водозабезпечення, насамперед в аграрному секторі економіки.

Добробут, забезпеченість населення якісною питною водою, динамічність розвитку сільського господарства залежать від обсягу та спрямованості інвестицій, досягнення рівня їх прибутковості, а відповідно від інвестиційної привабливості аграрного сектору економіки. Інвестиційну привабливість і пріоритетність об'єктів визначають: взаємозалежністю між наявністю й доступністю необхідної інформації; станом організаційно-економічних зв'язків між економічно самостійними суб'єктами господарювання, виробниками і споживачами продукції з урахуванням попиту і пропозиції; умовами конкуренції на внутрішньому агропродовольчому ринку, ринку інвестицій та інших ресурсних ринках, що мають задовольняти структурні складові інвестиційної привабливості аграрного сектору економіки.

Для вирішення проблем забезпечення населення будь-якої держави, регіону, області якісними водними ресурсами необхідні капітальні вкладення. Найважливішою умовою залучення інвестицій та наступного економічного зростання країни є створення сприятливого інвестиційного середовища. У ринкових умовах основним засобом організації використання та відтворення водних ресурсів у сільському господарстві є інвестиційний проект, виконання якого здійснюється за власні кошти, а в більшості випадків – за позичені [1, с. 343]. Інвестиційне середовище використання водних ресурсів залежить від чинника часу, вплив якого на використання капіталовкладень вимагає проведення спеціальних теоретико-методологічних досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Шляхи забезпечення необхідної якості водних ресурсів широко розглядалися й розглядаються у працях багатьох закордонних і вітчизняних учених, зокрема І.Г. Губія, Е.Н. Іванова, І.В. Прозорова, С.В. Яковлева [6], А.К. Запольського [3], А.В. Яцика [10] та ін. Однак комплексного дослідження щодо впливу чинника часу на інвестиційні проекти у водному господарстві аграрного сектору економіки бракує.

Постановка завдання. Об'єктом нашого дослідження є процес залучення капіталовкладень у водне господарство. Мета – обґрунтування методичних положень щодо необхідності активізації залучення інвестицій у водне господарство аграрного сектору економіки.

Для обґрунтування залучення інвестицій у розробку водних джерел і забезпечення населення водними ресурсами необхідної якості було використано розрахунково-конструктивний, монографічний, балансовий, а також абстрактно-логічний методи дослідження, зокрема прийоми аналізу і синтезу.

Виклад основного матеріалу. Якість води є багатовекторним показником рівня придатності мінералу, що розглядається, для задоволення потреб суспільства [2]. Сутність такого показника, його практичне застосування – об'єкт окремих досліджень. Прерогативу у забезпеченні регіонів водою віддають державним інвестиціям, у перспективі ж для вирішення всіх господарських проблем перевага буде за приватним капіталом. Будь-які інвестиції засновані на одержанні прибутків від укладання капіталу в господарську діяльність. Прибуток від укладання капіталу в розробку водних джерел і забезпечення питною водою визначається витратами на організацію водного господарства. Тому ефективність інвестиційних проектів може бути оцінена витратами на забезпечення населення

водою й коштами, отриманими від населення. Оскільки населення та підприємство є основними суб'єктами господарської діяльності, то інвестиційне середовище у водному господарстві істотно залежить від економічного стану держави.

У ринкових умовах, як відомо, основним засобом організації виробництва і відтворення ресурсів навколишнього середовища є інвестиційний проект. Ефективність інвестування тісно пов'язана з процесом капіталізації засобів виробництва, тому в розрахунках необхідно брати до уваги зміни вартості вкладених капіталів та дисконтування грошових еквівалентів. Це особливо важливо для планування вкладень у відновлення ресурсів навколишнього середовища (у тому числі водних), оскільки віддачу від таких вкладень можна очікувати через тривалий час.

Капіталізацією називають суму річних оцінок основних засобів за нескінченну кількість років з урахуванням ефекту їх знецінення в часі згідно із загальноприйнятим положенням теорії ефективності капіталовкладень про нерівноцінність різночасових витрат і результатів [1, с. 343–344; 4, с. 370–371]. Цей ефект пояснюють тим, що капіталовкладення, інші витрати у пізніші терміни дають змогу продуктивно використовувати їх на інші цілі господарської діяльності, де вони забезпечили б додатковий економічний ефект пропорційно деякому коефіцієнту капіталізації. Дохід, отриманий з обороту капіталу, можна знову вкласти у виробництво, і цей процес повторюють, доки всі кошти будуть спрямовані на цілі планових капіталовкладень. Із процесом капіталізації тісно пов'язана ефективність інвестування проектів використання водних ресурсів, інших заходів господарської діяльності. Суть типового проекту – виробництво екологічно високоякісної питної води та продукції з неї за визначеними варіантами з використанням сучасних технологій, технічних засобів та інформаційно-комп'ютерного забезпечення управління. Вихідні дані інвестиційного проекту такі: 1) термін виконання проекту; 2) обсяг інвестування, необхідні кредити та власні кошти; 3) джерела та умови фінансування інвестиційного проекту (загальний обсяг капіталовкладень, необхідних для реалізації інвестиційного проекту); обсяг власних коштів, що відводяться на реалізацію інвестиційного проекту; обсяг необхідних для реалізації інвестиційного проекту запозичених коштів; позичені кошти є кредитом на декілька років під певні відсотки річних; кредит беруть на початок або кінець року; відсоток за користування кредитом протягом поточного року сплачується на початку наступного року за формулою складних відсотків; сума кредиту повертається в останній термін сплати відсотків; сума річних амортизаційних коштів відраховується щорічно; дисконтна ставка складає середньостатистичну для держави); 4) собівартість сортименту продукції розраховується за відповідною схемою.

Ефективність інвестиційного проекту визначають за критеріями: а) позитивний чистий приведений дохід; б) індекс дохідності проекту більший від одиниці; в) внутрішня норма, або ставка, дохідності, більша від призначеної середньостатистичної для держави; г) термін окупності менший від терміну виконання проекту.

Необхідною умовою еколого-економічного обґрунтування інвестицій у відновленні водних ресурсів аграрного сектору економіки є розрахунок грошових потоків за роками реалізації проекту. Грошові потоки у певному році розраховують як надходження від реалізації проекту за рахунок чистого прибутку, плюс амортизаційні відрахування, мінус фінансові витрати на сплату відсотків за користування кредитами, мінус інвестиційні видатки використання власних і запозичених коштів. Отже, грошові потоки можуть бути позитивними, за умови отримання достатнього прибутку, негативними, коли вкладені кошти не покриваються надходженнями, або нульовими.

Існують два типи грошових потоків: пренумерандо – собівартості перших за часом надходження запасів ФІФО (від англ. FIFO – first-in-first out – продаж товарів за принципом “першим надійшов першим використаний” [8, с. 539]), коли всі кошти генеруються на початок року; постнумерандо – собівартості останніх за часом надходжень запасів ЛІФО (від англ. LIFO – last-in-first out – продаж товарів за принципом “останнім надійшов першим використаний” [8, с. 624]), коли кошти генеруються на кінець року [7, с. 11, 70]. Наприклад, якщо згідно з умовами фінансування інвестиційного проекту кредит береться на початок року, то слід обирати тип грошових потоків пренумерандо, а якщо кредит береться всередині або наприкінці року, то обирають постнумерандо.

Першим критерієм ефективності інвестиційного проекту є позитивність чистого приведенного доходу (ЧПД). Він є сумою продисконтованих, тобто приведених на початок першого року реалізації проекту річних доходів, (грошових потоків). Приведення грошових потоків здійснюється за

дисконтною ставкою, середньостатистичною для України. Як і грошові потоки, ЧПД може бути: позитивним, якщо від проекту буде отримано прибуток; негативним – якщо проект збитковий, та нульовим, якщо сума інвестицій дорівнюватиме сумі доходів. Отже, позитивність сумарного ЧПД є одним із критеріїв ефективності інвестиційного проекту. Другим важливим критерієм ефективності інвестиційного проекту є індекс дохідності, який розраховують діленням сум приведених до першого року доходів та інвестиційних видатків. Індекс дохідності проекту показує, скільки гривень доходу буде отримано в результаті його реалізації на одну гривню, вкладену в інвестиційний проект. Якщо індекс дохідності проекту менший від одиниці, то це свідчить про неефективність або збитковість проекту, оскільки доходу буде отримано менше, ніж вкладено грошових засобів. Отже, такий проект треба відхилити або доопрацювати. Якщо індекс дохідності дорівнює одиниці, наведені доходи дорівнюють наведеним видаткам, ЧПД дорівнює нулю і реалізація проекту сенсу не має. Отож, до реалізації можуть бути прийняті проекти, індекс дохідності яких більший за одиницю.

Індекс дохідності, а отже, термін окупності інвестиційного проекту, суттєво залежить від процесу капіталізації вкладених коштів. У табл. 1 та 2 показано розрахунок розподілу капіталовкладень та сумарних капіталовкладень за роками реалізації проекту для пренумерандо і постнумерандо.

У результаті проведених розрахунків встановлено залежність вартості капіталовкладень від коефіцієнта капіталізації основних засобів (рис. 1–4).

Розрахунки проводили за уточненими формулами [1], а саме:

1) для пренумерандо:

$$K_{ti} = K_0 \cdot (1 + E_{ki})^t;$$

$$K_{t\Sigma} = (K_0 / E_{ki}) \cdot (1 + E_{ki})^{t+1};$$

2) для постнумерандо:

$$K_{ti} = K_0 / (1 + E_{ki})^t;$$

$$K_{t\Sigma} = (K_0 / E_{ki}) \cdot ((1 + E_{ki}) - (1 + E_{ki})^{-t}).$$

Джерело: адаптовано за [1, с. 343–344].

Тут $K_0 = 20$ млн грн – початкові капіталовкладення; $E_{ki} = \{0,08; 0,12; 0,14\}$ для $i = \{1; 2; 3\}$ – типові значення капіталовкладень. За середнього річного доходу $D_c = 2$ млн грн термін окупності проекту змінюватиметься аналогічно кривим, наведеним на рис. 2 та 4, якщо всі дані, наведені в табл. 1 та 2, поділити на 2 млн грн.

Результатом реалізації інвестиційних проектів є покращання якості водних ресурсів. Залучені інвестиції у водне господарство мають спрямовуватися в оновлення та модернізацію технічного обладнання, очисних споруд тощо.

Таблиця 1

Розподіл річних (K_{t11} , K_{t12} , K_{t13}) і сумарних ($K_{t\Sigma11}$, $K_{t\Sigma12}$, $K_{t\Sigma13}$) капіталовкладень за роками реалізації проекту для пренумерандо, млн грн

t	K_{t11}	K_{t12}	K_{t13}	$K_{t\Sigma11}$	$K_{t\Sigma12}$	$K_{t\Sigma13}$
0	20	20	20	20	20	20
1	21,6	22,4	22,8	41,6	42,4	42,8
2	23,328	25,088	25,992	64,928	67,488	68,792
3	25,19424	28,09856	29,63088	90,12224	95,58656	98,42288
4	27,20978	31,47039	33,7792	117,332	127,0569	132,2021
5	29,38656	35,24683	38,50829	146,7186	162,3038	170,7104
6	31,73749	39,47645	43,89945	178,4561	201,7802	214,6098
7	34,27649	44,21363	50,04538	212,7326	245,9939	264,6552
8	37,0186	49,51926	57,05173	249,7512	295,5131	321,7069
9	39,98009	55,46158	65,03897	289,7312	350,9747	386,7459
10	43,1785	62,11696	74,14443	332,9097	413,0917	460,8903
11	46,63278	69,571	84,52465	379,5425	482,6627	545,415
12	50,3634	77,91952	96,3581	429,9059	560,5822	641,7731
13	54,39247	87,26986	109,8482	484,2984	647,852	751,6213
14	58,74387	97,74225	125,227	543,0423	745,5943	876,8483
15	63,44338	109,4713	142,7588	606,4857	855,0656	1019,607

16	68,51885	122,6079	162,745	675,0045	977,6735	1182,352
17	74,00036	137,3208	185,5293	749,0049	1114,994	1367,881
18	79,92039	153,7993	211,5034	828,9253	1268,794	1579,385
19	86,31402	172,2552	241,1139	915,2393	1441,049	1820,499
20	93,21914	192,9259	274,8698	1008,458	1633,975	2095,368
Σ	1008,458	1633,975	2095,368			

Джерело: власні дослідження.

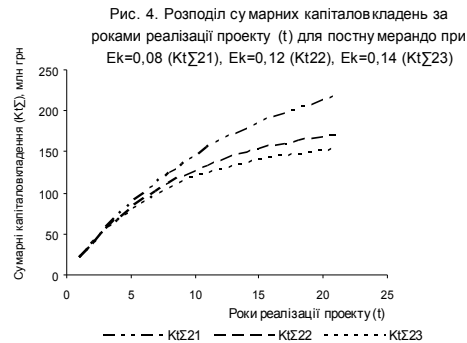
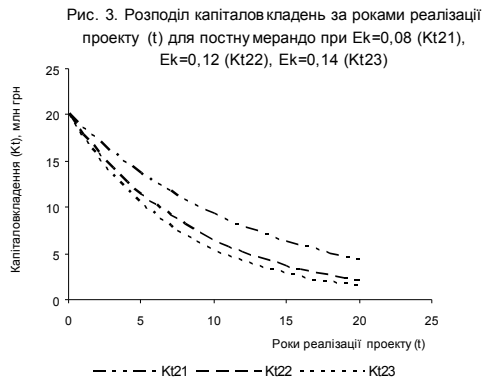
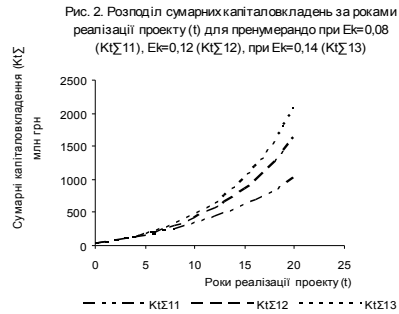
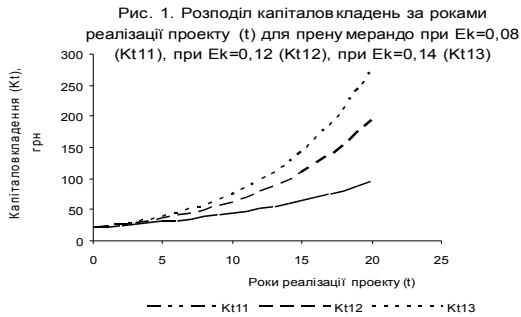
Висновки. Розрахунки ефективності типового інвестиційного проекту екологічнобалансованого водокористування та водозбереження показують, що основні чинники інвестиційного середовища покращання якості водних ресурсів такі: чинник часу, який істотно впливає на процес капіталізації вкладених інвестиційних фондів, і термін окупності реалізації інвестиційного проекту; інвестиційне середовище, яке охоплює швидкість капіталізації вкладених коштів; якість водних ресурсів, покращання якої забезпечує підвищення отриманого річного доходу та зменшення терміну окупності інвестиційного проекту; швидкість зростання терміну окупності інвестиційних проектів залежно від коефіцієнта капіталізації основних фондів, що суттєво впливає на інвестиційне середовище. Для забезпечення привабливості інвестицій у водне господарство аграрного сектору економіки необхідно визначати оптимальний термін окупності інвестиційного проекту з позицій максимуму індексу дохідності.

Таблиця 2

Розподіл річних (Kt_{21} , Kt_{22} , Kt_{23}) і сумарних ($Kt_{\Sigma 21}$, $Kt_{\Sigma 22}$, $Kt_{\Sigma 23}$) капіталовкладень за роками реалізації проекту для постнумерандо, млн грн

t	Kt_{21}	Kt_{22}	Kt_{23}	$Kt_{\Sigma 21}$	$Kt_{\Sigma 22}$	$Kt_{\Sigma 23}$
0	20	20	20	20	20	20
1	18,51852	17,85714	17,54386	38,51852	37,85714	37,54386
2	17,14678	15,94388	15,38935	55,66529	53,80102	52,93321
3	15,87664	14,2356	13,49943	71,54194	68,03663	66,43264
4	14,7006	12,71036	11,84161	86,24254	80,74699	78,27425
5	13,61166	11,34854	10,38737	99,8542	92,09552	88,66162
6	12,60339	10,13262	9,111731	112,4576	102,2281	97,77335
7	11,66981	9,046984	7,992746	124,1274	111,2751	105,7661
8	10,80538	8,077665	7,011181	134,9328	119,3528	112,7773
9	10,00498	7,2122	6,150159	144,9378	126,565	118,9274
10	9,26387	6,439465	5,394876	154,2016	133,0045	124,3223
11	8,577657	5,749522	4,732348	162,7793	138,754	129,0547
12	7,942275	5,133502	4,151182	170,7216	143,8875	133,2058
13	7,353958	4,583484	3,641388	178,0755	148,471	136,8472
14	6,809221	4,092396	3,1942	184,8847	152,5634	140,0414
15	6,304834	3,653925	2,80193	191,1896	156,2173	142,8434
16	5,837809	3,262433	2,457833	197,0274	159,4797	145,3012
17	5,405379	2,912887	2,155994	202,4328	162,3926	147,4572
18	5,004981	2,600792	1,891223	207,4377	164,9934	149,3484
19	4,634241	2,322136	1,658967	212,072	167,3155	151,0074
20	4,290964	2,073335	1,455234	216,3629	169,3889	152,4626
Σ	216,3629	169,3889	152,4626			

Джерело: власні дослідження.

Подальшим дослідженням інвестиційного середовища покращання якості водних ресурсів є оцінка внутрішньої норми дохідності, яка визначатиме доцільність реалізації інвестиційного проекту в ринкових умовах, що склалися в державі в аграрному секторі економіки.

Бібліографічний список

1. Блажкевич Т. П. Економіка природокористування : навч.-метод. посіб. / Т. П. Блажкевич, В. В. Волочков. – Житомир, 2008. – 424 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : Перун, 2007. – 1736 с.
3. Запольський А. К. Водопостачання, водовідведення та якість води : підручник / А. К. Запольський. – К. : Вища шк., 2005. – 671 с.
4. Коваль Я. В. Планування виробництва в лісовому господарстві : навч. посіб. / Я. В. Коваль, Т. П. Блажкевич, В. В. Волочков. – Житомир : Вид-во Житомир. нац. агрокол. ун-ту, 2011. – 504 с.
5. Методичні рекомендації з формування собівартості продукції (робіт, послуг) на підприємствах лісового господарства України : затв. наказом Держ. ком. ліс. госп-ва України від 08.11.2002 р. № 146. – К., 2002. – 143 с.
6. Рациональное использование водных ресурсов : учебник / С. В. Яковлев, И. В. Прозоров, Е. Н. Иванов, И. Г. Губий. – М. : Высш. шк., 1991. – 400 с.
7. Справочник по свойствам, методам анализа и очистке воды : в 2 ч. / Л. А. Кульский, И. Т. Гороновский, А. М. Когановский, М. А. Шевченко. – К. : Наук. думка, 1980.
8. Сучасний словник іншомовних слів : близько 20 тис. слів і словосполучень / уклали : О. І. Скопенко, Т. В. Цимбалюк. – К. : Довіра, 2006. – 789 с.
9. Яцик А. В. Водогосподарська екологія : в 4 т. – К. : Генеза, 2004. – Т. 1, кн. 1-2. – 400 с. ; Т. 2, кн. 3-4. – 384 с. ; Т. 3, кн. 5. – 496 с. ; Т. 4, кн. 6-7. – 680 с.

Блажкевич Т. Вплив чинника часу на інвестиційні проекти у водному господарстві аграрного сектору

Розглянуто вплив чинників інвестиційного середовища на покращання якості водних ресурсів, наведено результати розрахунків розподілу капіталовкладень та сумарних капіталовкладень за часом для обґрунтування рішень щодо реалізації інвестиційних проектів. Викладено основні результати досліджень динаміки вартості капіталовкладень, внесені пропозиції щодо розрахунків та аналізу динаміки термінів окупності інвестиційних проектів. Доведено, що основним чинником ефективності інвестицій є чинник часу, оскільки з огляду на нього

змінюється вартість капіталовкладень. Адаптовано методику розрахунку капіталовкладень з урахуванням чинника часу.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційний проект, інвестиційне середовище, капіталовкладення, дохідність, водні ресурси, водозабезпечення, екологізбалансоване водокористування, сільське господарство, аграрний сектор економіки.

Blazhkevych T. The effects of the temporal factor on the investment project in the water economy of the agrarian sector

The paper highlights the effects of investment surroundings factors on the improvement of water resource quality and presents the calculations related to the time-oriented distribution of capital investments and total capital investments aimed at substantiating the solutions in the investment projects implementation. The paper also presents the main results of the investigations into the dynamics of capital investment cost and suggests recommendations for calculating and analyzing the dynamics of the recoupment terms of investment projects. It has been proved that the temporal factor proves to be the main factor of the investment efficiency, since the cost of capital investment changes with time. The technique of calculating capital investments with respect to the temporal factor is adapted.

Key words: investments, investment project, investment surroundings, capital investments, profitability, water resources, water supply, ecologically balanced water consumption, agriculture, agrarian sector of economy.

Блажкевич Т. Воздействие фактора времени на инвестиционные проекты в водном хозяйстве аграрного сектора

Рассмотрено воздействие факторов инвестиционной среды на улучшение качества водных ресурсов, приводятся расчёты распределения капиталовложений и суммарных капиталовложений по времени для обоснования решений относительно реализации инвестиционных проектов. Изложены основные результаты исследований динамики стоимости капиталовложений, рекомендуются предложения относительно расчётов и анализа динамики сроков окупаемости инвестиционных проектов. Доказано, что основным фактором эффективности инвестиций является фактор времени, поскольку со временем изменяется стоимость капиталовложений. Адаптирована методика расчёта капиталовложений с учётом фактора времени.

Ключевые слова: инвестиции, инвестиционный проект, инвестиционная среда, капиталовложения, доходность, водные ресурсы, водообеспечение, экологосбалансированное природопользование, сельское хозяйство, аграрный сектор экономики.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОЦІНКИ ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ НА РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

*О. Шолудько, к. е. н., О. Гриник, методист
Львівський національний аграрний університет*

Постановка проблеми. Соціально-економічна інфраструктура сільських територій є категорією просторової організації виробництва сільськогосподарської продукції, розселення населення, природокористування, культури, управління тощо, а тому пов'язана прямими і зворотними зв'язками з багатьма елементами в системі територіальної організації господарювання. Методологічні та методичні особливості вивчення соціально-економічної інфраструктури в системі територіальної організації сільських територій полягають у застосуванні комплексного, системного підходу до її дослідження. З огляду на це велике значення має оцінка впливу соціально-економічної інфраструктури на різні аспекти територіальної організації сільських територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні дослідження впливу інфраструктури на стан економіки відображені у працях таких учених, як Ф. Агійон, Д. Ашауер, Д. Біль, Дж. Ван Дайн, Е. Гремліч, Д. Каннінг, А. Маннел, Дж. Мілль, Е. Савас, А. Сміт, Дж. Стігліц, Д. Хольц-Ікін, Х. Хіршхаузен та ін.

Незважаючи на значний досвід наукових пошуків, економісти й досі не дійшли єдиного висновку щодо впливу соціально-економічної інфраструктури на економічне зростання. Незначна кількість праць з окресленої проблематики дає лише фрагментарні уявлення про місце соціально-економічної інфраструктури в розвитку сільських територій.

Постановка завдання. Завдання нашого дослідження – теоретичні дослідження соціально-економічної інфраструктури в контексті сучасних тенденцій розвитку сільських територій, а також закономірностей взаємодії елементів економічної системи регіонів з інфраструктурною складовою, оскільки вони створюють основу для формування ефективної державної аграрної політики.

Виклад основного матеріалу. Підвищення ролі соціально-економічної інфраструктури на сучасному етапі пов'язане з різким зростанням вимог до якості інфраструктурної забезпеченості сільських територій. Залежно від рівня економічної сформованості регіонів, до яких належать сільські території, по-різному проявляються характер і напрям взаємодії підсистем виробництва, обслуговування і розселення. Проблеми оцінки впливу інфраструктурного комплексу на регіональний розвиток у різні роки приділяли свою увагу географи та економісти, досліджувалися різні напрями впливу інфраструктури на суспільне виробництво. Територіальний аспект розвитку виробничої інфраструктури сільських територій полягає у специфічному характері розміщення та просторової організації її матеріально-технічної бази. Важливу роль тут відіграють місце і функції галузей інфраструктури в територіальній структурі господарства, а також їх техніко-економічні особливості [1].

Унаслідок комплексності інфраструктури в економічній науці існує безліч критеріїв її класифікації. Відповідно до виконуваних функцій та завдань, визначимо структурно-елементний і галузевий склад інфраструктури.

Дослідження впливу соціально-економічної інфраструктури на розвиток сільських територій має, як правило, фрагментарний характер. Вкрай нерівномірно вивчені різні конкретні зв'язки інфраструктури, зокрема взаємозалежний вплив розвитку транспорту та розселення, виробничої інфраструктури та промисловості, будівництва і промисловості, соціальної інфраструктури та розселення населення. Поодинокі праці присвячені вивченню ролі інфраструктури в територіальному розвитку загалом, а не окремих її елементів [2]. Не сформована загальна концепція впливу інфраструктурних систем на територіальний розвиток [3].

Саме тому досить актуальною стає розробка теоретичних аспектів оцінки впливу соціально-економічного інфраструктурного потенціалу на розвиток сільських територій та процеси розвитку і розміщення продуктивних сил регіону, вплив інфраструктурної доступності на економічне зростання, рівень та якість життя населення [4]. Залежно від різних критеріїв чинники функціонування соціально-економічної інфраструктури можна поділити на такі види: економічний і соціальний;

зовнішній і внутрішній; екстернальний та інтернальний; заміщення; чинник масштабу; синергетичний чинник; прямий і непрямий.

До основних чинників впливу соціально-економічної інфраструктури на розвиток сільських територій можна віднести: економічний чинник; соціальний; внутрішній; ефект заміщення; ефект масштабу; синергетичний чинник; прямий чинник. Економічний чинник може виникнути за зростання обсягу виробництва і скорочення витрат. Інфраструктурним сільськогосподарським підприємствам, як правило, відповідає перший варіант, тоді як їх діяльність на обслуговуваних підприємствах призводить до другого варіанта, спричиненого економією ресурсів.

Соціальний чинник виявляється, як правило, в результаті функціонування всіх видів соціально-економічної інфраструктури.

Внутрішній чинник відображає інтегральний результат функціонування інфраструктурного підприємства у процесі трансформації різних факторів виробництва під час створення товарів і надання послуг, а також з урахуванням впливу на нього всіх видів інфраструктури. Зовнішній чинник зумовлений, навпаки, впливом факторних видів інфраструктури на діяльність господарюючого суб'єкта, що використовує їхні послуги [5].

Відтворення інфраструктури – безперервний процес створення загальних умов безперервності відтворення всієї економіки і специфічних умов, ресурсів і факторів відтворення кожного з видів самої інфраструктури. Відтворення інфра-структури пов'язане з екстернальними й інтернальними чинниками. Екстернальний чинник проявляється впливом інфраструктури на основне виробництво, він може бути позитивним і негативним. Екстернальні чинники виникають внаслідок діяльності суб'єкта (виду діяльності) в інших суб'єктах господарювання. Інтернальний чинник виникає, коли агенти інфраструктури у процесі співпраці з основними структурами вдосконалюють свою діяльність.

Чинник заміщення стосовно соціально-економічної інфраструктури проявляється у двох аспектах: по-перше, послуги є товаром для кінцевих споживачів; по-друге, це ресурс у виробництві товарів. У всіх варіантах споживачі інфраструктурних послуг як товару або ресурсів приймають рішення залежно від співвідношення їх ціни та якості з наступним заміщенням, тобто діє класичний чинник заміщення – зміна обсягу попиту на товар у результаті заміщення (заміни) дорожчих товарів на дешевші.

Чинник масштабу може бути позитивним або негативним. Він становить співвідношення між зміною обсягів використовуваних ресурсів і зміною відповідних виробничих результатів. Якщо збільшення витрат призводить до непропорційного зростання випуску, має місце позитивний чинник масштабу. Негативний чинник масштабу виникає у разі зниження економічної ефективності за збільшення масштабу, обсягу діяльності, що виникає в умовах, коли довгострокові середні витрати зростають зі збільшенням обсягу продукції, що випускається понад деяку межу. Позитивне для одного виду соціально-економічної інфраструктури зростання масштабу виробництва може бути негативним для підприємств іншого виду інфраструктури. Цей факт можна пояснити різним рівнем усупільнення праці та виробництва в різних сферах діяльності, непорівнянними за розміром капіталовкладеннями і трудовитратами, ступенем державного втручання та монополізації інфраструктурної галузі.

Синергетичний чинник зумовлений взаємодією всіх видів соціально-економічної інфраструктури, необхідних для основного виробництва. Вплив інфраструктури на розвиток сільських територій посилюється в міру розширення її видів, функцій, форм організації та взаємозв'язку з основним виробництвом.

Прямий чинник – чинник, який залежить від результату діяльності соціально-економічної інфраструктури та безпосередньо від самої інфраструктурної складової. Непрямий чинник – чинник у тих галузях економіки, на які спрямовані зусилля інфраструктури.

Висновки. Отже, у сучасних умовах змінився характер і напрям взаємодії підсистем виробництва і розселення з підсистемами інфраструктури, що вимагає відповідного комплексного підходу до оцінки впливу соціально-економічної інфраструктури на розвиток сільських територій та різні сфери регіонального розвитку.

Бібліографічний список

1. Даніленко А. І. Ризики та перспективи розвитку України у період посткризового відновлення : монографія / [А. І. Даніленко, В. В. Зімоєць, В. І. Сіденко та ін.]. – К. : Ін-т економіки та прогнозування, 2012. – 348 с.

2. Методологія і практика інфраструктурного забезпечення функціонування і розвитку регіонів України / О. В. Васильєв. – Харків, 2007. – 39 с.
3. Снігова О. Ю. Оцінка ризиків та загроз розвитку старопромислових регіонів України в період післякризового відновлення [Електронний ресурс] / О. Ю. Снігова // Формування ринкової економіки : зб. наук. праць. – Спец. вип.: у 2 ч. Регіональний розвиток України : проблеми та перспективи. – К. : КНЕУ, 2011. – Ч. 1. – С. 166–174.
4. Ципліцька О. О. Обґрунтування механізму впливу соціально-економічної інфраструктури на економічне зростання // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. праць. – Вип. 195 : в 4 т. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2004. – Т. 4. – С. 914–920.
5. Шепелев Г. В. Проблемы развития инновационной инфраструктуры. Наука и инновации в регионах России [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://regions.extech.ru/left_menu/shepelev.php.

Шолудько О., Гриник О. Теоретичні основи оцінки впливу соціально-економічної інфраструктури на розвиток сільських територій

Досліджені теоретичні основи оцінки впливу соціально-економічної інфраструктури на розвиток сільських територій та підходи до оцінки її впливу на регіональний розвиток. Обґрунтовано, що в сучасних умовах змінилися характер і напрям взаємодії підсистем виробництва і розселення з підсистемами інфраструктури, що вимагає відповідного комплексного підходу до оцінки впливу соціально-економічної інфраструктури на розвиток сільських територій та різні сфери регіонального розвитку.

Ключові слова: соціально-економічна інфраструктура, регіональний розвиток, сільські території.

Sholudko O., Grynyk O. Theoretical basis for assessing the impact of the social-economic infrastructure on rural development

The problems of infrastructure support areas and approaches to assess the impact of infrastructure on regional development. The types of effects of infrastructure according to various criteria. It is proved that under modern conditions have changed the nature and direction of the interaction of the subsystems of production and settlement with the subsystems of infrastructure, which requires a corresponding integrated approach to assessing the impact of infrastructure on various areas of regional development.

Key words: social and economic infrastructure, regional development, rural development.

Шолудько О., Гриник О. Теоретические основы оценки влияния социально-экономической инфраструктуры на развитие сельских территорий

Исследованы теоретические основы оценки влияния социально-экономической инфраструктуры на развитие сельских территорий и подходы к оценке ее влияния на региональное развитие. Определены виды эффектов функционирования инфраструктуры в зависимости от различных критериев. Обосновано, что в современных условиях изменились характер и направление взаимодействия подсистем производства и расселения с подсистемами социально-экономической инфраструктуры, что требует соответствующего комплексного подхода к оценке влияния инфраструктуры на различные сферы регионального развития.

Ключевые слова: социально-экономическая инфраструктура, региональное развитие, сельские территории.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОГО АПК

Я. Костецький, к. е. н.

Тернопільський національний економічний університет

М. Лизуник, викладач

Буцацький інститут менеджменту і аудиту

Постановка проблеми. Стабільний розвиток сільськогосподарського виробництва значною мірою залежить від його інвестування. Тому проблема розвитку інвестиційного процесу нині набуває великого значення для виходу з кризового стану і забезпечення конкурентоспроможності виробництва. Досвід розвинених країн світу показує: ефективність агропромислового виробництва підвищується переважно за рахунок активізації інвестиційної діяльності, що є основою розвитку аграрного комплексу, підтримання продовольчої безпеки не тільки регіону, а й усієї країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Удосконаленню системи регулювання інвестиційних процесів в аграрному секторі економіки приділяють значну увагу з огляду на зростаючі потреби в необхідних ресурсах для відновлення матеріально-технічної бази аграрної галузі, активізацію інвестиційної діяльності. Це відображено у працях таких вітчизняних вчених, як М.Ф. Бабієнко, О.Д. Витвицька, В.М. Жук, Л.П. Крапка, М.М. Кулаєць, Г.Ф. Мазур, В.М. Мельничук, Н.Т. Рудь, Л.І. Федунова та ін.

Однак слід зазначити, що проблема ефективності інвестиційного процесу в аграрному секторі потребує подальшого глибокого вивчення.

Постановка завдання. Завдання нашого дослідження – проаналізувати вплив інвестиційних процесів у розвитку агропромислового комплексу Тернопільської області, визначити їх роль у формуванні конкурентоспроможності аграрної галузі регіону.

Виклад основного матеріалу. Поліпшення регіонального інвестиційного клімату є одним із важливих чинників розвитку всіх галузей матеріального виробництва, у тому числі аграрного сектору. Стимулювання збільшення обсягів інвестицій у реальний сектор економіки – один із пріоритетних напрямів роботи Тернопільської області, а перехід аграрного сектору на інвестиційно-інноваційну модель розвитку – стратегічне завдання, яке має на меті забезпечити реструктуризацію й сталий розвиток економіки на інноваційних засадах, підвищити її конкурентоспроможність, забезпечити створення нових робочих місць [1; 2].

Хоча Тернопільщина є невеликою за територією, площею та кількістю населення, вона має значний інвестиційний потенціал і протягом останніх років демонструє стабільне зростання макроекономічних показників.

Найбільш інвестиційно привабливими сферами сьогодні є сільське господарство, переробна промисловість, транспорт і зв'язок, торгівля, житлове будівництво.

Політика євроінтеграції, глобалізація економічних процесів, вступ України до СОТ відкривають нові можливості для підприємств області як суб'єктів іноземного інвестування й торгово-економічного співробітництва. Вирішення проблемних питань розвитку неможливе без виконання ключових завдань стратегії розвитку економіки, яка передбачає [5; 6; 9]:

- впровадження інвестиційно-інноваційної моделі розвитку економіки, орієнтованої на стимулювання інвестицій у людський капітал, енерго- і ресурсощадних технологій, технічну модернізацію виробництв та освоєння випуску нових видів конкурентоспроможної продукції;

- розбудову системи інституційного забезпечення довготривалих інвестиційних процесів, у тому числі створення технопарків, бізнес-інкубаторів, консалтингових та інформаційних систем, суб'єктів інфраструктури фондового ринку, пенсійних, страхових та інвестиційних фондів;

- поліпшення територіальної структури розміщення і розвитку продуктивних сил області, вирівнювання диспропорцій у розвитку окремих галузей і районів, передусім через

стимулювання розвитку малого і середнього бізнесу та використання конкурентних переваг;

- залучення Тернопільщини до Європейської мережі транспортної, інформаційної та освітньої інфраструктури;
- повномасштабне використання ресурсних і геополітичних переваг області, вкладення бюджетних коштів у розвиток соціальної, виробничої і транспортної інфраструктури.

Тернопільщина порівняно з іншими регіонами має низку конкурентних переваг, які дають змогу прогнозувати суттєве збільшення обсягів залучення вітчизняних та іноземних інвестицій у середньостроковій перспективі. Серед найважливіших конкурентних переваг:

- вигідне географічне розташування області;
- значний природно-ресурсний потенціал (унікальний туристично-рекреаційний потенціал);
- високий трудовий та науково-освітній потенціал.

У сільському господарстві Тернопільської області на 1 липня 2012 р. функціонувало 1052 підприємства за організаційно-правовою формою господарювання: господарських товариств – 181; приватних підприємств – 213; виробничих кооперативів – 3; фермерських господарств – 594; державних підприємств – 5; підприємств інших форм господарювання – 56 [8].

За обсягом валової продукції сільського господарства у 2012 р. Тернопільщина посіла 15 місце в Україні. Займаючи 2,3% території країни, область виробила 3,6% валової продукції сільського господарства, у тому числі рослинництва – 3,9; тваринництва – 2,8 %. У 2012 р. в аграрному секторі одержано валової продукції (у сталих цінах 2010 р.) на суму 7949,3 млн грн, що на 9,0% більше, ніж у 2011 р. (за темпами приросту область зайняла третє місце серед інших регіонів). Загальні обсяги валової продукції аграрного сектору зросли як у сільськогосподарських підприємствах (на 13,9%), так і в господарствах населення (на 5,0%).

У структурі валової продукції сільського господарства у 2012 р. найбільшу питому вагу зайняло виробництво зернових (29,1%), картоплі та овоче-баштанних культур (23,9%), молока (14,5%), вирощування худоби і птиці (8,5%).

На 100 га сільськогосподарських угідь в усіх категоріях господарств області у 2012 р. одержано по 824,1 тис. грн валової продукції, що на 222,6 тис. грн (на 37%) більше, ніж в Україні загалом. У розрахунку на одну особу вироблено валової продукції сільського господарства на суму 7368 грн (у середньому в Україні – 4897 грн). За рівнем виробництва валової продукції на одну особу Тернопільщина у 2012 р. займала восьме місце серед інших регіонів.

Враховуючи значний виробничий потенціал, родючі високогумусні землі, достатню кількість працездатного населення, аграрний сектор може досягти значно вищих результатів господарювання за стабілізації інвестиційного процесу. Проте диспаритет цін, складність ринків збуту продукції, низька рентабельність виробництва негативно впливають на його інвестиційну привабливість [5; 6; 9].

Необхідність залучення інвестиційних ресурсів в аграрний сектор зумовлюється гострою потребою в оновленні машинно-тракторного парку, що дасть змогу збільшити обсяги виробництва, виробити конкурентоспроможну продукцію, поліпшити умови праці. Зокрема в області протягом останніх років значно погіршилася структура сільськогосподарських машин. Зросла кількість застарілих конструкцій, знизилася питома вага сучасної техніки, що у свою чергу призводить до збільшення навантаження на одиницю техніки. Порівняно з 2011 р. в аграрних підприємствах усіх видів сільськогосподарської техніки стало менше, що призвело до збільшення навантаження на одиницю техніки. Через високі ціни її оновлення відбувається повільно. Отож, щоб вивести виробництво сільськогосподарської продукції на необхідний рівень, слід звернути увагу на модернізацію машинно-тракторного парку.

Матеріально-технічна база сільського господарства в таких умовах вимагає державної підтримки. Неможливість більшості сільськогосподарських підприємств придбати нову

сільськогосподарську техніку і матеріальні ресурси в достатній кількості свідчить про те, що самостійно без жодної підтримки ззовні сільське господарство не зможе вийти з кризи. Сьогодні спостерігаємо парадоксальні протиріччя між національними інтересами розвитку сільського господарства на високо механізованій технічній основі (агрохолдинги) і неможливістю виконання окресленого завдання без зростання інвестицій у господарську діяльність інших сільгоспвиробників [3; 4].

У 2012 р. в розвиток сільського господарства, мисливства та лісового господарства вкладено 718,3 млн грн капітальних інвестицій, що складає 21,3% від загального обсягу коштів, інвестованих у народне господарство області, і на 67,8% більше, ніж попереднього року, однак цього недостатньо. Джерелами фінансування інвестицій в основний капітал сільськогосподарської галузі були переважно власні кошти підприємств та кредити банків (табл. 1).

Однією з основних причин такого стану аграрного виробництва поряд з нестачею фінансових коштів, відсутністю прогресивних індустріальних технологій та засобів праці є недостатнє залучення інвестицій, як внутрішніх, так і зовнішніх. У 2012 р. в сільське господарство, мисливство, лісове господарство та пов'язані з ними послуги в області було спрямовано інвестиційного капіталу на суму 64,6 млн дол. США, що становить 10,9% до загального обсягу всіх іноземних інвестицій. Станом на 1 липня 2013 р. в область надійшло інвестицій із 46 країн світу (табл. 2).

Найбільша частка прямих іноземних інвестицій станом на 1 липня 2013 р. була зосереджена в промисловості області (56,8%); частка в сільське господарство, лісове та рибне господарство складала 16,9%; у підприємства, що здійснюють діяльність у добувній промисловості і розробці кар'єрів – 15,6%; підприємства, що здійснюють діяльність у сфері транспорту, складського господарства, поштова та кур'єрська діяльність – 15,1%; виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів – 15,0%.

Із 64,6 млн дол. США прямих інвестицій 93,1% надійшло з 21 країни – члена ЄС; 2,7% – з 5 країн СНД; 4,1% – з інших країн світу. Найбільшими інвесторами є: Німеччина, Чеська Республіка, Кіпр, Естонія і Польща. За обласним адміністративно-територіальним розподілом найбільші обсяги прямих інвестицій вкладені в підприємства м. Тернополя – 30,2%, або 19,3 млн дол. США, Зборівського (19,7%, або 12,6 млн дол. США), Борщівського (15,3%, або 9,8 млн дол. США) і Тернопільського (11,9%, або 7,7 млн дол. США) районів.

Таблиця 1

**Капітальні інвестиції в основний капітал Тернопільської області
за видами економічної діяльності (у фактичних цінах), млн грн**

Показник	2005 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2012 р.	
					до загальних, %	до 2012 р., %
Усього	889,7	2138,4	2524,2	3374,8	100	133,7
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство та пов'язані з ними послуги	122,8	375,6	427,9	718,3	21,3	167,8
Промисловість	171,2	303,2	392,0	494,4	14,6	126,1
Будівництво	18,3	776,1	705,2	1154,1	34,2	136,6
Торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів і предметів	77,0	77,4	145,6	138,1	4,2	94,8

особистого вжитку						
Діяльність транс-порту та зв'язку	139,0	7,4	95,4	197,7	5,8	207,2
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг і надання послуг підприємцям	3,6	248,0	564,4	462,2	13,7	81,9
Інші види еконо-мічної діяльності	357,8	330,7	193,7	210,0	6,2	108,4

Джерело: [8].

З метою нарощування виробництва тваринницької продукції в області, розвитку інфраструктури сіл реалізують інвестиційні проекти з будівництва та реконструкції тваринницьких комплексів, зокрема:

- у 2012 р. у молочному скотарстві введено в дію в ТОВ «Бучачхлібпром» (с. Осівці) третій комплекс з доїльним залом проектною потужністю 1200 корів;

- у ТОВ «Агропродсервіс-інвест» Козівського району введено в експлуатацію доїльний зал на 500 корів;

- у галузі свинарства введено в дію четвертий в області сучасний свинокомплекс у ТОВ «Україна» Підволочиського району (с. Медин) потужністю 20 тис. голів реалізації товарних свиней на рік;

- у Зборівському районі у ТОВ «Вірлів-Агробізнес» (с. Вірлів) проведено реконструкцію приміщень для утримання бройлерів потужністю 360 тис. голів реалізації птиці на рік.

Таблиця 2

Прямі іноземні інвестиції у Тернопільську область за видами економічної діяльності, млн дол. США

Показник	2005 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2012 р.	
					до загальних, %	до 2012р., %
Усього	37,2	66,5	59,8	64,6	100	108,0
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство та пов'язані з ними послуги	2,1	7,1	8,3	10,9	16,9	131,3
Промисловість	24,4	42,2	35,5	36,7	56,8	103,3
Будівництво	0,2	1,3	1,3	0,1	0,1	7,6
Торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	1,3	1,6	1,9	3,8	5,9	200,0
Діяльність транспорту та зв'язку	8,4	11,2	10,3	10,0	15,5	97,0
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг і надання послуг підприємцям	0,3	2,4	2,0	2,6	4,0	130,0
Охорона здоров'я та надання соціальної	0,1	0,2	-	-	-	-

допомоги						
Інші види економічної діяльності	0,4	0,5	0,5	0,5	0,8	100

Джерело: [8].

За попередній рік господарства області значно оновили машинно-тракторний парк. Придбано 343 одиниці високопродуктивної енергонасиченої техніки та обладнання на суму майже 150 млн грн, у тому числі 93 трактори, 26 зернозбиральних комбайнів, понад сотню одиниць ґрунтообробної та посівної техніки [6]. У 2012 р. харчова і переробна промисловість Тернопільщини забезпечила збільшенню індексу виробництва промислової продукції на 3,1%.

Нарощено обсяги виробництва: у молочній галузі – на 10,2%; у борошномельній, круп'яній і крохмальній – на 10,0; у цукровій промисловості – на 0,4; у спиртовій галузі – на 21,3; у пивоварній промисловості – на 12,1%; у виробництві кормів для тварин – у 29 разів.

На новозбудованому крохмальному заводі ГК «Мрія» у IV кварталі 2012 р. вироблено 2,9 тис. т картопляного крохмалю; на Хоростківському спиртовому заводі ДП «Укрспирт» – 1,2 млн дал біоетанолу.

Група компаній «Мрія» ввела в експлуатацію другу чергу зернового елеватора загальною потужністю 104 тис. т одночасного зберігання зерна на ТОВ «Елегрі-Деренівка» в с. Деренівці Тербовлянського району.

У 2012 р. підприємствам агропромислового комплексу відділення комерційних банків області видали 646,3 млн грн кредитів, з них короткотермінових – 553,1 млн грн, довготермінових – 93,2 млн грн.

Зросли за цей період і обсяги зовнішньої торгівлі. Якщо у 2005 р. обсяги експорту товарів Тернопільщини становили 76,1 млн дол. США, у 2010 р. – 131,4 млн дол. США, то за дев'ять місяців 2012 р. – 272,4 млн дол. США. Найбільшими торговельними партнерами області є Польща, Російська Федерація, Туреччина та Єгипет.

Висновки. Вважаємо, що інвестиційну політику в агропромисловому комплексі слід здійснювати на основі таких принципів:

- удосконалення нормативно-законодавчої бази і форм державної підтримки ефективних проектів;

- для відродження повноцінного інвестиційного процесу важливе значення мають власні кошти товаровиробників. Тому аграрна реформа та механізм державного регулювання повинні бути спрямовані передусім на збільшення коштів, що надходять у сільську місцевість, та сприяти нагромадженню капіталу товаровиробників;

- для створення привабливих умов інвестування АПК необхідно розробити систему страхування інвестицій, створити за участю держави потужну страхову структуру і чітко визначити права та гарантії інвестора;

- розвиток лізингових операцій є теж важливим інструментом здійснення інвестиційної політики в АПК, що насамперед визначається економічною природою лізингу – передачею майна в користування на умовах зворотності, терміновості і платності;

- з метою залучення іноземних інвестицій в АПК потрібно активізувати дію усіх важелів економічного регулювання інвестиційної діяльності, а саме: економічно обґрунтувати і визначити пріоритети у розвитку агропромислового комплексу, послабити податкове навантаження на сільськогосподарських товаровиробників, ввести податкові стимули для інвестиційно-інноваційної діяльності, забезпечити захист власності іноземних інвесторів, поліпшити інфраструктуру інвестиційного ринку.

Бібліографічний список

1. Гаврилюк О. М. Інвестиційний імідж та інвестиційна привабливість України / О. М. Гаврилюк // Фінанси України. – 2010. – № 3. – С. 79–93.
2. Жук В. М. Облікове забезпечення інвестиційної привабливості та безпеки підприємства й аграрної галузі / В. М. Жук, В. В. Мельничук. – К. : Всеукраїнський інститут права і оцінки, 2013.
3. Крапка Л. П. Інформаційна складова аналізу / Л. П. Крапка // Економіка підприємств. – 2009. – № 11. – С. 29–35.

4. Кулаєць М. М. Інноваційна діяльність в агропромисловому виробництві України / М. М. Кулаєць, М. Ф. Бабієнко, О. Д. Витвицька та ін. // Економіка АПК. – 2010. – № 6. – С. 113–119.
5. Мазур Г. Ф. Удосконалення механізму державного регулювання та стимулювання розвитку агропромислового виробництва / Г. Ф. Мазур // Економіка АПК. – 2013. – № 2. – С. 21–26.
6. Офіційний сайт Тернопільської ОДА [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.oda.te.gov.ua.
7. Рудь Н. Т. Інноваційна інфраструктура регіону : теорія, методологія, практика : монографія / Н. Т. Рудь. – Луцьк : РВВ ЛНТУ, 2011. – 492 с.
8. Сільське господарство Тернопільської області за 2012 рік : стат. зб. – Тернопіль, 2013. – 218 с.
9. Федунова Л. І. Концептуальна модель інноваційної стратегії України / Л. І. Федунова // Економіка і прогнозування. – 2012. – № 11. – С. 87–100.

Костецький Я., Лизуник М. Проблеми та перспективи інвестиційного розвитку регіонального АПК

Оцінено роль та обґрунтовано необхідність активізації інвестиційної діяльності в сучасних умовах аграрного виробництва. На прикладі регіону визначено пріоритетні напрями розвитку інвестиційної діяльності, досліджено залежність сільськогосподарського виробництва від іноземних інвестицій. Особлива увага звернута на процеси морального і фізичного старіння матеріально-технічної бази фермерських господарств, вказано на застосування комплексних важелів забезпечення активізації її інновації.

Запропоновано основні напрями розвитку інвестиційної стратегії в АПК, зокрема економічно обґрунтовано і визначено пріоритети у розвитку фермерського господарства, створення економічних та правових основ для збільшення необхідних обсягів іноземних інвестицій.

Ключові слова: інновації, капітал, агропромислові підприємства, виробничий потенціал, валова продукція.

Kostetskyi Ya., Lyzunya M. Problems and prospects of regional agribusiness investment

The significance and the necessity of investment activity in the present conditions of agricultural production has been assessed. The priority areas of investment are determined on the example of the region, the dependence of agricultural production on foreign investment has been researched. A special role is paid to the processes of moral and physical aging of farms, the use of complex instruments to ensure activation of innovation is mentioned.

The basic directions of development of investment strategies in agribusiness has been offered, in particular, the priorities in the development of farming, the creation of economic and legal bases required for the increase in foreign investments has been researched.

Key words: innovation, capital, agro-industrial enterprises, production capacity, gross output.

Костецкий Я., Лизуник М. Проблемы и перспективы инвестиционного развития регионального АПК

Оценена роль и обоснована необходимость активизации инновационной деятельности в современных условиях аграрного производства. На примере региона определено приоритетное направление развития инвестиционной деятельности, исследована зависимость сельскохозяйственного производства от иностранных инвестиций. Особое внимание обращено на процессы морального и физического старения материально-технической базы фермерских хозяйств, указано на применение комплексных рычагов обеспечения активизации ее инноваций.

Предложены основные направления развития инвестиционной стратегии в АПК, создания экономических и правовых оснований для увеличения необходимых объемов иностранных инноваций.

Ключевые слова: инновации, капитал, агропромышленные предприятия, производственный потенциал, валовая продукция.

ОЦІНКА ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В КОНТЕКСТІ КАПІТАЛІЗАЦІЇ ЗЕМЕЛЬНО-ГОСПОДАРСЬКИХ СИСТЕМ

О. Ступень, асистент

Львівський національний аграрний університет

Постановка проблеми. На сьогодні запропоновано чимало теоретичних підходів до оцінки господарських систем, кожен з яких можна застосовувати залежно від передумов, за яких здійснюється оцінка. Незважаючи на значну теоретичну опрацьованість, тематика економічної оцінки господарських систем продовжує розвиватися, оскільки існують галузеві особливості їх економічної оцінки. Недостатньо опрацьованим є напрям оцінки, пов'язаний з інноваційною діяльністю та іншими чинниками функціонування господарських систем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти розвитку інноваційної діяльності досліджували різні вітчизняні та зарубіжні вчені. Значну увагу цій тематиці приділили Л.Я. Бенюк, Л.І. Білоусова, С.В. Вовчок, А.А. Трифілова, С.М. Фрісова, С.В. Чеботар, Н.І. Чухрай, Л.К. Шамина та ін. Однак виникає потреба у глибшому дослідженні й пошуку шляхів удосконалення ефективної економічної оцінки господарських систем.

Постановка завдання. Завдання нашого дослідження – оцінка інноваційного потенціалу в контексті капіталізації земельно-господарської системи.

Виклад основного матеріалу. Інноваційна діяльність та її оцінка тісно пов'язані з поняттям інноваційного потенціалу, який є предметом розгляду чималої кількості наукових публікацій. Зокрема С.М. Фрісова та С.В. Чеботар розглядають місце інноваційного потенціалу в загальному потенціалі підприємства. Крім того, вони розробляють класифікацію інноваційного потенціалу за різними класифікаційними ознаками [4]. Аналіз структури інноваційного потенціалу представлений у [5–12]. У тлумачному словнику інноваційної діяльності [10] автори пропонують поділяти інноваційний потенціал на функціональний (такий, що міститься в різних функціональних сферах діяльності організації), ресурсний (представлений у різних ресурсах організації), системний (є частиною системи управління організації), проектно-організаційний (представлений в організаційній структурі). Ці та інші підходи до дослідження структури інноваційного потенціалу є важливими, оскільки дають змогу врахувати всі його аспекти у процесі оцінки.

Автор Л.Я. Бенюк [1; 2] розглядає інноваційну діяльність як чинник, що сприяє примноженню капіталу господарської системи. Вона пропонує оцінювати інноваційну активність підприємств та розвиток їх інтелектуального капіталу, формує такі критерії оцінки інноваційної активності останніх у процесі капіталізації: активність кількісного зростання інноваційно активних підприємств; активність інвестування в інноваційну діяльність; активність патентування об'єктів інтелектуальної власності; активність зростання інноваційності людського капіталу. На основі цих критеріїв науковець розраховує інтегральний показник інноваційної активності, що дає змогу оцінити її вплив на капіталізацію та порівнювати значення цього показника для різних підприємств [2].

На нашу думку, цей підхід можна використовувати до комплексу підприємств чи галузі загалом, проте для оцінки інноваційної активності окремої господарської системи його застосувати складно. Дослідниця Л.І. Білоусова пропонує оцінювати інноваційний потенціал господарської системи, виділяючи такі його складові: потенціал засобів виробництва; потенціал персоналу; потенціал технологічного забезпечення; потенціал фінансових ресурсів; потенціал інформаційних ресурсів; потенціал методичного забезпечення [3].

Автор пропонує оцінювати інноваційний потенціал як суму оцінок його складових, проте за таким підходом важко буде звести всі оцінки інноваційного потенціалу до єдиної одиниці вимірювання. Як варіант вирішення проблеми можна запропонувати використання затратного підходу до оцінки інноваційного потенціалу, а саме інноваційний потенціал оцінювати як суму витрат підприємства на розвиток кожної складової інноваційного потенціалу. Окрім того, важливим аспектом оцінки інноваційного потенціалу у контексті капіталізації господарської системи є виокремлення частки інноваційного потенціалу в її загальній капіталізованій вартості. Застосування затратного підходу до оцінки інноваційного потенціалу дасть змогу визначити частку витрат на його

розвиток у загальних витратах господарської системи. Це у свою чергу може слугувати орієнтиром для визначення впливу інноваційного потенціалу на капіталізацію господарської системи. Показники витрат останньої на розвиток інноваційного потенціалу, виходячи з класифікації Л.І. Белоусової, представлено в таблиці. При цьому ми вилучили складову, що описує фінансовий потенціал, щоб уникнути дублювання під час підрахунку витрат.

Таблиця

Показники оцінки витрат господарської системи
на розвиток інноваційного потенціалу

Елемент інноваційного потенціалу	Складові елементи інноваційного потенціалу	Витрати на розвиток елемента інноваційного потенціалу
Інноваційні виробничі засоби	Виробничі площі	1. Витрати на створення виробничих площ, на яких розміщені інноваційні виробничі лінії. 2. Витрати на оренду виробничих площ, на яких розміщені інноваційні виробничі лінії. 3. Витрати на утримання та використання земельних ресурсів, що використовуються в інноваційних цілях.
	Машини та устаткування	1. Витрати на придбання інноваційних машин та устаткування.
	Оборотні кошти (витрати майбутніх періодів)	1. Сума витрат майбутніх періодів.
Персонал	Кваліфікація персоналу	1. Витрати на підвищення кваліфікації персоналу. 2. Витрати на впровадження інноваційних підходів до організації праці.
	Досвід інноваційної діяльності	1. Витрати на залучення персоналу з досвідом інноваційної діяльності.
Технології	Прогресивні технології	1. Витрати на придбання інноваційних технологій. 2. Витрати на створення інноваційних технологій.
	Прогресивні матеріальні ресурси	1. Витрати на придбання прогресивних матеріальних ресурсів.
Інформаційні ресурси	Системне забезпечення	1. Витрати на створення системного забезпечення.
	Прикладні програми	1. Витрати на придбання прикладних програм. 2. Витрати на створення прикладних програм.
	Робота з базами даних	1. Витрати на створення баз даних. 2. Витрати на обслуговування баз даних.
	Зовнішній зв'язок	1. Витрати на створення прогресивних засобів зовнішнього зв'язку.
Методичне забезпечення	Оціночний потенціал	1. Витрати на здійснення оціночної роботи.
	Аналітичний потенціал	1. Витрати на здійснення аналітичної роботи.

Варто окремо охарактеризувати ті складові інноваційного потенціалу, що мають специфіку стосовно земельно-господарських систем. Зокрема до інноваційних виробничих засобів земельно-господарських систем поряд із традиційними можна віднести земельні ділянки, що використовуються для вирощування інноваційних сільськогосподарських культур, для проведення науково-дослідної роботи, апробації інноваційних сільськогосподарських технологій. Крім того, сюди варто віднести біологічні активи, що можуть бути класифікованими як інноваційні: сільськогосподарські тварини інноваційних порід та нові види сільськогосподарських культур.

У контексті інноваційної діяльності земельно-господарських систем особливого значення набуває залучення персоналу з досвідом роботи в інноваційній сфері, зокрема персоналу, який має досвід роботи у зарубіжних чи транснаціональних агрохолдингах, отримав освіту у зарубіжних аграрних вищих навчальних закладах тощо. Також важливим є й другий елемент інноваційного потенціалу персоналу, а саме загальний рівень кваліфікації.

Джерелом розвитку сучасних земельно-господарських систем є постійне впровадження інноваційних технологій, завдяки котрим стало можливим ведення сільського господарства на територіях, які раніше з цією метою не використовували. Інноваційні технології також дають змогу мінімізувати ризики втрати врожаю, з котрими неминуче зіштовхуються земельно-господарські системи.

Інноваційні технології допомагають пристосуватися до надзвичайно динамічних змін клімату на планеті та отримати конкурентні переваги. Така складова інноваційного потенціалу, як прогресивні матеріальні ресурси, також має особливе значення для діяльності земельно-господарських систем, адже без використання сучасного садивного матеріалу неможливе рентабельне здійснення сільськогосподарського виробництва на всіх етапах життєвого циклу продукції.

Отже, згідно з пропонованим нами методом сума витрат господарської системи на створення та функціонування окремого елемента інноваційного потенціалу дорівнюватиме оціночній вартості інноваційного потенціалу всієї системи. А частка витрат на створення та функціонування інноваційного потенціалу у загальних витратах господарської системи за певний період (рік) характеризуватиме роль інноваційного потенціалу у капіталізації господарської системи (формули 1 та 2):

$$Z_{III} = \sum_{i=1}^n Z_i, \quad (1)$$

де Z_{III} – затрати на створення і підтримання інноваційного потенціалу господарської системи;

Z_i – затрати на створення та функціонування i -го елемента інноваційного потенціалу;

$$K_{III} = \frac{Z_{заг}}{Z_{III}}, \quad (2)$$

де K_{III} – питома вага затрат на створення і підтримання інноваційного потенціалу в загальних витратах господарської системи.

Використання затратного підходу до оцінки питомої ваги інноваційного потенціалу у загальній капіталізації господарської системи має свої переваги та недоліки. Зокрема до недоліків можна віднести: відсутність можливості врахування ефектів від впровадження кожного з елементів інноваційного потенціалу, котрі можуть значно перевищувати витрати на їх створення; занижена оцінка інноваційного потенціалу господарської системи. До переваг затратного підходу можна віднести: простоту застосування; легкість вимірювання значення економічної оцінки кожного з елементів інноваційного потенціалу; доступність інформації, що необхідна для здійснення оцінки; усі показники, що використовуються у рамках цього підходу, виражені у грошових одиницях.

Висновки. Для досягнення точнішого результату оцінку частки інноваційного потенціалу в капіталізації господарської системи варто здійснювати також за альтернативними методиками, зокрема методом експертної оцінки, методом розрахунку ефектів від впровадження та функціонування елементів інноваційного потенціалу, методом порівняння тощо.

Бібліографічний список

1. Бенювська Л. Я. Удосконалення управління капіталізацією інноваційно активних підприємств / Л. Я. Бенювська // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.2. – С. 146–149.
2. Бенювська Л. Я. Капіталізація інноваційно активних підприємств : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.00.08 / Л. Я. Бенювська. – Львів, 2009. – 18 с.
3. Белоусова Л. І. Управління інноваційно-інвестиційною діяльністю промислового підприємства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.06.01 / Л. І. Белоусова. – Донецьк, 2006. – 20 с.
4. Фрісова С. М. Основні елементи інноваційного потенціалу / С. М. Фрісова, С. В. Чеботар // Економічний вісник Донбасу. – 2011. – № 3(25). – С. 202–207.

5. Руководство Осло. Рекомендации по сбору и анализу данных по инновациям. – М. : Центр исследований и статистики науки, 2006. – 192 с.
6. Чухрай Н. І. Формування інноваційного потенціалу промислових підприємств на засадах маркетингу і логістики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора екон. наук : 08.06.01 / Н. І. Чухрай. – Львів, 2003. – 47 с.
7. Трифилова А. А. Анализ инновационного потенциала предприятия / А. А. Трифилова // Инновации. – 2003. – № 6. – С. 67–72.
8. Потенциал инновационного развития предприятия : монография / [А. А. Епифанов, С. Н. Кузьменко, Т. А. Васильев и др.] ; под ред. С. Н. Кузьменко. – Сумы : Деловые перспективы, 2005. – 255 с.
9. Шамина Л. К. Инновационный потенциал предприятия / Л. К. Шамина // Инновации. – 2007. – № 9. – С. 58–60.
10. Инновационная деятельность: Термины инновационного менеджмента и смежных областей (от А до Я) : толковый словарь / [В. С. Зверев, Г. А. Унтура, В. И. Федосеев и др.] ; отв. ред. В. И. Суслов. – Новосибирск : Сиб. науч. изд-во, 2006. – 183 с.
11. Вовчок С. В. Теоретико-методичні основи формування та оцінки інноваційного потенціалу промислових підприємств : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.00.04 / С. В. Вовчок. – К., 2009. – 20 с.
12. Инновационный потенциал: современное состояние и перспективы развития : монография / [В. Г. Матвейкин, С. И. Дворецкий, Л. В. Минько и др.]. – М. : Машиностроение-1, 2007. – 284 с.

Ступень О. Оцінка інноваційного потенціалу в контексті капіталізації земельно-господарських систем

Представлено структуру показників витрат господарської системи на розвиток інноваційного потенціалу. Запропоновано використовувати затратний підхід до оцінки питомої ваги інноваційного потенціалу у загальній капіталізації земельно-господарської системи. Розглянуто переваги та недоліки цього підходу.

Ключові слова: інноваційний потенціал, інноваційна діяльність, земельно-господарська система.

Stupen O. Assessment of innovative potential during capitalization of agrarian and economic systems

Structure of indicators of expenditures of economic systems on development of innovative potential is presented. It is proposed to use spending approach to assessment of specific weight of innovative potential during general capitalization of agrarian and economic systems. Advantages and disadvantages of this approach are considered.

Key words: innovative potential, innovative activity, agrarian and economic system.

Ступень О. Оценка инновационного потенциала в контексте капитализации земельно-хозяйственных систем

Представлена структура показателей расходов хозяйственной системы на развитие инновационного потенциала. Предлагается использовать затратный подход к оценке удельного веса инновационного потенциала в общей капитализации земельно-хозяйственной системы. Рассмотрены преимущества и недостатки этого подхода.

Ключевые слова: инновационный потенциал, инновационная деятельность, земельнохозяйственная система.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

Г. Періг, здобувач

Львівський національний аграрний університет

Постановка проблеми. Результатом прогресуючого поступу людського суспільства стали виникнення і формування явища конкуренції, яка у свою чергу є динамічною силою його розвитку. Конкуренція змушує суб'єкти діяльності не зупинятися на досягнутому, постійно рухатися і самовдосконалюватися. В умовах глобалізації посилення конкурентних позицій аграрних підприємств можливе через їх участь в інтегрованих структурах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методичні основи дослідження конкурентоспроможності аграрних підприємств є предметом уваги багатьох учених-економістів – В.В. Арестенка, В.Б. Смолінського, М.В. Бутко, О.С. Гапанович. Деякі автори розглядають термін «конкуренція» як суперництво. Наприклад, Й. Шумпетер розглядає конкуренцію як суперництво старого з новим, з інноваціями; Г. Азоєв – як суперництво на будь-якому терені між окремими юридичними чи фізичними особами, зацікавленими в досягненні однієї й тієї самої мети; І. Ліфіц – як форму взаємної суперечки суб'єктів ринкової економіки. Конкуренцію як структурний елемент ринкової економіки досліджували С. Мочерний, К. Макконел, С. Брю, П. Ватник, Ю. Юданов.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є узагальнення теоретико-методичних аспектів формування та забезпечення конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні поки ще не існує чіткого, прийнятого більшістю вченими визначення поняття конкуренції як категорії ринкових відносин. Перші, найбільш цілісні трактування цього поняття, з'явилися в середині XVIII ст., а до середини XX ст. сформувалися загальні уявлення про суть конкуренції та основні її рушійні сили.

У ринковій системі господарювання категорія "конкурентоспроможність" – одна з основоположних, тому що в ній концентровано відбиваються економічні, науково-технічні, виробничі, організаційно-управлінські, маркетингові та інші можливості не лише окремого господарства, регіону, а й країни загалом. Глобалізація ринків, масштабне проникнення іноземних товарів на український ринок переводять проблему управління конкурентоспроможністю промисловості до пріоритетних управлінських завдань, успішне виконання яких забезпечить виживання і розвиток галузі в новому середовищі. Визначення рівня конкурентоспроможності галузі, підприємства є актуальним завданням, що дає змогу обґрунтовано вибирати стратегічні напрями їх діяльності та шляхи досягнення конкурентних переваг. У свою чергу підвищення рівня конкурентоспроможності сприятиме залученню нових коштів на розробку нових технологій, активізацію інноваційної діяльності промисловості [1].

Вивчення та аналіз сучасної економічної літератури свідчить про відсутність загального погодження відносно сутності категорії "конкуренто-спроможність" та про існування великої кількості методів щодо визначення її рівня. Тому дослідження питань, пов'язаних із визначенням рівня конкуренто-спроможності підприємства на зовнішніх ринках з метою управління, є актуальним.

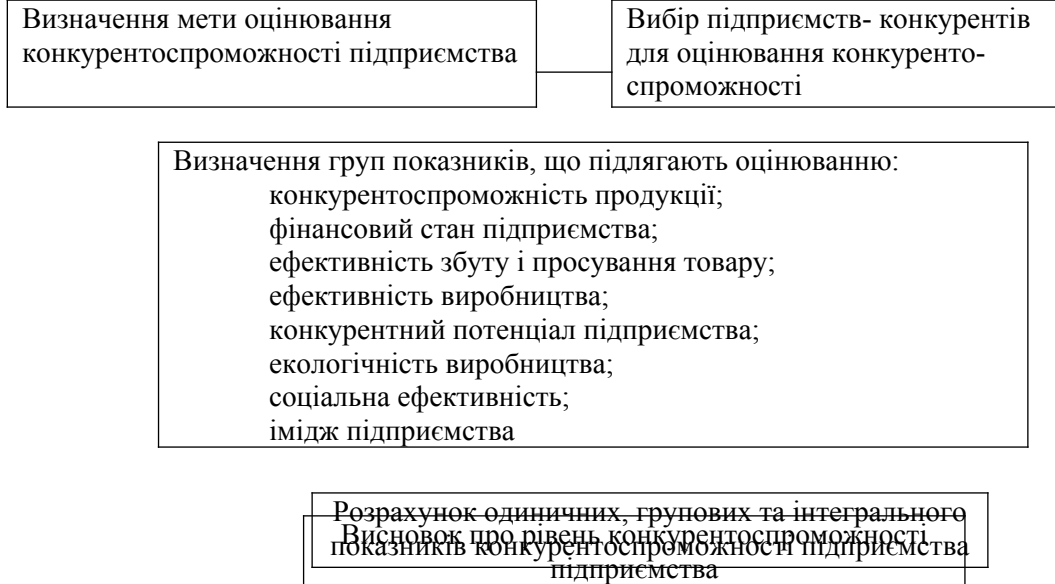
Конкурентоспроможність є вирішальним чинником комерційного успіху в ринковій економіці. За часів планової економіки щодо неї не виникало через відсутність конкурентного середовища на внутрішньому ринку. Тому в радянські часи можна було говорити або про конкурентоспроможність на світовому ринку, коли коло оцінюваної продукції скорочувалося до тих видів, які реально експортували, або в суть теоретичній площині, коли порівняння проводили з продукцією світового ринку [5].

Конкурентоспроможність підприємства – комплексна порівняльна характеристика, яка відображає переваги сукупності показників його діяльності та забезпечує успіх на певному сегменті ринку за певний проміжок часу щодо сукупності показників підприємств-конкурентів [1].

В економічній літературі можна виділити велику кількість класифікацій конкуренції за різними критеріями. Залежно від класифікаційної ознаки розрізняють два її види. За станом ринку виділяють досконалу (вільна) та недосконалу конкуренцію. Досконала конкуренція заснована на приватній власності і господарській відособленості. Вона припускає, що на ринку є безліч незалежних

фірм, які самостійно вирішують, що створювати і в яких кількостях, а також такі умови: обсяг виробництва окремої фірми є незначним і не впливає на ціну реалізованого цією фірмою товару; реалізовані кожним виробником товари є однорідними; покупці добре інформовані про ціни, і якщо хтось підвищить ціну на свою продукцію, то втратить покупців; продавці діють незалежно один від одного; доступ на ринок ніким і нічим не обмежений [3].

В умовах становлення ринкових відносин доцільно використовувати метод оцінювання конкурентоспроможності підприємства, який враховує всі недоліки перелічених методів (див.рис.).

Низький рівень	Високий рівень
Підприємство не конкурентоспроможне; слід розробити стратегії, спрямовані на забезпечення конкурентоспроможності підприємства	Підприємство переважає конкурентів; слід розробити стратегії, спрямовані на підтримку конкурентостійкості підприємства

Рис. Алгоритм оцінювання конкурентоспроможності підприємства [2].

В умовах ринкової економіки, коли зарубіжним фірмам тепер протистоїть не єдиний суперник в особі радянської держави, а окремі українські виробники, вільні у виборі своєї конкурентної стратегії, але й менш захищені підтримкою з боку своєї держави, проблема підвищення рівня їх конкурентоспроможності набуває вирішального та загальнонаціонального значення [4].

Висновки. Підвищення конкурентоспроможності підприємства залежить від ефективного використання всіх чинників, що дають змогу збільшити виробництво високоякісної продукції, знизити затрати праці та коштів, удосконалити систему техніко-технологічних й агротехнічних заходів виробництва продукції та збуту, запроваджувати нові технологічні проекти, які базуються на сучасних досягненнях аграрної науки. Одержання прибутків у розмірах, необхідних для забезпечення розширеного відтворення в сільському господарстві, сприяє прискоренню виходу галузі з фінансової кризи, дає змогу зміцнити експортний потенціал і надійність продовольчої безпеки.

Бібліографічний список

1. Должанський І. З. Конкурентоспроможність підприємства : навч. посіб. / Должанський І. З., Загорна Т. О. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 384 с.
2. Збарський В. К. Конкурентоспроможність високотоварних сільськогосподарських підприємств : монографія / В. К. Збарський, М. А. Місевич / за ред. проф. В. К. Збарського. – К. : ННЦ ІАЕ, 2009. – 310 с.
3. Кобиляцький Л. С. Управління конкурентоспроможністю : навч. посіб. / Кобиляцький Л. С. – К. : Зовнішня торгівля, 2003. – 304 с.
4. Маркетинг: основи теорії та практики : навч. посіб. / за ред. Липчука В. В. – 3-тє вид., випр. і доп. – Львів : Магнолія 2006, 2008. – 288 с.
5. Сумець О. М. Оцінка конкурентоспроможності сучасного промислового підприємства : навч.-практ.

посібник для студ. економ. спец. / Сумець О. М., Сомова О. Є., Пеліхов Є. Ф. – К. : Професіонал, 2007. – 208 с.

Періг Г. Теоретичні основи дослідження конкурентоспроможності

Розглянуто суть понять конкуренції та конкурентоспроможності, проаналізовано особливості їх прояву в аграрному секторі економіки. Показано теоретико-методологічні аспекти формування та забезпечення конкурентоспроможності.

Ключові слова: конкуренція, конкурентоспроможність.

Perig G. Theoretical basis of research competitiveness

The essence of the concepts of competition and competitiveness analysis of the peculiarities of its manifestation in the agricultural sector. Displaying theoretical and methodological aspects of the formation and maintenance of competitiveness.

Key words: competition, competitiveness.

Периг Г. Теоретические основы исследования конкурентоспособности

Рассмотрены сущность и понятие конкуренции и конкурентоспособности, проанализированы особенности ее проявления в аграрном секторе экономики. Подано теоретико-методологические аспекты формирования и обеспечения конкурентоспособности.

Ключевые слова: конкуренция, конкурентоспособность.

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

Л. Дяків, здобувач

Львівський національний аграрний університет

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку країни державне регулювання в агропродовольчій сфері здійснюється відповідно до нормативно-правової бази з державної підтримки виробників сільськогосподарської продукції, яка базується на визначеній аграрній політиці держави з відповідною функцією та механізмами впровадження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню стану державного регулювання розвитку особистих селянських господарств присвячено чимало досліджень вітчизняних економістів-аграрників. Методологічні, теоретичні та методичні аспекти державного регулювання розвитку особистих селянських господарств розглянуті у працях І.В. Княженка, П.С. Березівського, О.М. Онищенко, В.В. Юрчишина, В.В. Липчука, С.М. Онисько. Однак час вносить щораз нові корективи у проблему, а тому вона потребує все глибшого вивчення.

Мета нашого дослідження – провести аналіз сучасного стану державного регулювання та перспектив розвитку особистих селянських господарств.

Виклад основного матеріалу. Аналіз чинного законодавства України дає змогу виділити такі правові ознаки особистого селянського господарства: суб'єктом права на ведення особистого селянського господарства є лише фізична особа (фізичні особи) незалежно від місця проживання та громадянства; наявність у фізичної особи земельної ділянки для ведення особистого селянського господарства; метою ведення особистого селянського господарства є виробництво сільськогосподарської продукції, отримання доходів (основних або додаткових); ведення особистого селянського господарства не є підприємницькою діяльністю.

З урахуванням перелічених правових ознак визначаються й особисті селянські господарства як урегульовані нормами права вид самостійної господарської діяльності, яка здійснюється однією чи декількома фізичними особами переважно за рахунок власних праці, майна та фінансових коштів на одержаній належним чином земельній ділянці сільськогосподарського призначення з метою виробництва, переробки і реалізації сільськогосподарської продукції, одержання постійних (додаткових або основних) прибутків [1].

Важливим для українського законодавства та правозастосовної діяльності є розмежування юридичного поняття «особисте селянське господарство» і «фізична особа, яка провадить підприємницьку діяльність без створення юридичної особи (приватний підприємець)». Розмежування цих понять здійснюється на підставі того, що статус приватного підприємця – суб'єкта підприємницької діяльності – набувається після здійснення державної реєстрації у відповідному органі державної реєстрації. Ведення особистого селянського господарства здійснюється після отримання відповідної земельної ділянки та не передбачає державної реєстрації [3; 4].

Дослідження розвитку законодавства України про особисте селянське господарство дало змогу визначити, що правове становище особистих селянських господарств залишається без адекватного законодавчого забезпечення. Прийняті в минулому законодавчі та нормативно-правові акти стосуються лише особистих підсобних господарств, що є недостатнім для регулювання суспільних відносин в особистих селянських господарствах [5]. Сучасні законодавчі та інші нормативно-правові акти регулюють майнові, земельні, податкові правовідносини, які виникають у разі ведення громадянами особистих селянських господарств. Інші види суспільних відносин в особистих селянських господарствах (соціальний захист, зайнятість, виробничо-господарська діяльність, підтримка ведення особистих селянських господарств тощо) залишилися поза межами нормативно-правового забезпечення, що не сприяє реалізації громадянами суб'єктивних прав на державне соціальне страхування, зайнятості тощо. Єдиного закону, в якому були б закріплені норми щодо поняття особистого селянського господарства, його правових ознак, правових засад використання земельних ділянок, правового режиму майна, здійснення виробничо-господарської діяльності, правового регулювання праці у цих господарствах тощо, не прийнято, що негативно

впливає на стан реалізації конституційних прав на землю, працю, свободу вибору виду діяльності та ін.

Ведення особистих селянських господарств передбачає виникнення земельних, майнових, господарських, податкових та інших правовідносин. Необхідно розмежовувати правовідносини з ведення особистого селянського господарства від земельних, майнових, трудових правовідносин, що виникають у процесі ведення особистого селянського господарства. Враховуючи особливість об'єкта правового регулювання в особистих селянських господарствах, можна стверджувати про те, що суспільні відносини, які виникають у процесі ведення особистого селянського господарства, мають комплексний характер, що зумовлює специфіку їх правового регулювання не лише нормами аграрного законодавства, а й нормами земельного, цивільного, фінансового, трудового та інших галузей права. На основі аналізу чинного законодавства України можна дійти такого висновку, що сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини у процесі ведення особистого селянського господарства, складають комплексний міжгалузевий інститут аграрного законодавства та аграрного права України "особисте селянське господарство"[1].

Державне регулювання взаємовідносин між суспільством та особистим селянським господарством визначається через обов'язки господарства та їх державну підтримку. До обов'язків членів особистого селянського господарства належать:

- дотримуватися вимог земельного законодавства та законодавства про охорону довкілля;
- підвищувати родючість ґрунтів та зберігати інші корисні властивості землі;
- дотримуватися чинних нормативів щодо якості продукції, санітарних, екологічних та інших вимог відповідно до законодавства;

Державне регулювання діяльності особистих селянських господарств базується на законодавчих і відповідних нормативно-правових актах, які регулюють майнові, земельні, податкові правовідносини, що виникають у разі ведення громадянами особистих селянських господарств. Суспільні відносини в особистих селянських господарствах (соціальний захист, зайнятість, підтримка ведення особистих селянських господарств) мають лише декларативний характер і не забезпечені відповідними нормативно-правовими та законодавчими актами, що не сприяє реалізації громадянами суб'єктивних прав на державне соціальне страхування, сприяння зайнятості тощо. Це вимагає прийняття єдиного закону, в якому були б закріплені норми щодо поняття особистого селянського господарства, його правових ознак, правових засад використання земельних ділянок, правового режиму майна, здійснення виробничо-господарської діяльності, правового регулювання праці та ін. [2; 4].

Висновки. Стан сучасного законодавства стосовно агропродовольчої системи України вимагає розширення правозабезпечення діяльності особистих селянських господарств в частині землекористування, державної підтримки, оподаткування, соціально-економічного захисту населення, яку задіяну у виробництві продуктів харчування. Проведений правовий аналіз законодавчого забезпечення розвитку особистих селянських господарств показав, що зміни, які відбулися в законодавстві України, загалом сприяють розвитку особистого селянського господарювання громадян.

Бібліографічний список

1. Аграрний сектор України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : ©agro.ua.net 2002-2012.
2. Державна підтримка агросфери: еволюція, проблеми / [Бородіна О. М., Кирилюк С. В., Попова О. Л. та ін.] ; за ред. д.е.н. О. М. Бородіної. – К., 2008. – 264 с.
3. Княженко І. І. Агропродовольча політика держави в системі сталого розвитку економіки / І. І. Княженко // Теорія і практика управління національною економікою : зб. наукових пр. ДонДУУ. – Донецьк : ДонДУУ, 2011. – Т. XII. – С. 64–80.
4. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку. – К. : ННЦІАЕ, 2009. – 292 с.
5. Липчук В.В. Селянські (фермерські) господарства: оцінка і проблеми становлення та розвитку / В.В. Липчук. – Львів : Вільна Україна, 1997. – 156 с.

Дяків Л. Державне регулювання розвитку особистих селянських господарств

На сучасному етапі розвитку країни державне регулювання в агропродовольчій сфері здійснюється відповідно до нормативно-правової бази з державної підтримки виробників сільськогосподарської продукції, яка заснована на визначеній аграрній політиці держави з відповідною функцією та механізмами впровадження.

Ключові слова: державне регулювання, особисті селянські господарства.

Dyakiv L. State regulation of private farms

At the presentstage of development of the country in agri-state regulation of the area carried out in accordance with the regulatory frame work of state support for agricultural producers, based on the specified agricultural policy of the state of the respective function and mechanisms of implementation.

Key words: government regulation, private farm.

Дякив Л. Государственное регулирование развития личных крестьянских хозяйств

На современном этапе развития страны государственное регулирование в агропродовольственной сфере осуществляется в соответствии с нормативно-правовой базой государственной поддержки производителей сельскохозяйственной продукции, основанной на определенной аграрной политике государства с соответствующей функцией и механизмами внедрения.

Ключевые слова: государственное регулирование, личные крестьянские хозяйства.

СТАН ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА ПОЛІПШЕННЯ ЇЇ РЕГУЛЮВАННЯ

С. Гачек, к. е. н.

Європейський університет

Т. Гачек, аспірант, Т. Гачек, к. е. н.

*Львівський національний університет ветеринарної
медицини та біотехнологій ім. С.З. Гжицького*

Постановка проблеми. Жодна країна світу не може успішно розвиватися без здійснення зовнішньоекономічної діяльності. З огляду на це найважливішим завданням зовнішньоекономічної політики України на сучасному етапі є створення та підтримка конкурентоспроможних на світовому рівні сфер національного господарства та економік регіонів, забезпечення найбільш сприятливих умов для розвитку їх експортного потенціалу, підтримка зовнішньоекономічної діяльності такими способами, які дають змогу зменшити суперечності між суб'єктами економічної діяльності і забезпечують найбільший економічний ефект.

Отже, зовнішньоекономічна діяльність регіону є актуальною науковою проблемою, вивчення якої значно інтенсифікувалося за останні десятиліття, з огляду на проголошення інтегрування України до ЄС стратегічним пріоритетом зовнішньої політики держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Щодо України, то тему зовнішньоекономічної діяльності почали активно досліджувати вітчизняні вчені в 90-ті роки ХХ століття. Найвагоміший внесок у розроблення цієї проблеми зробили такі вчені, як В. Андрійчук, П. Беленький, В. Будкін, О. Білорус, І. Бураківський, М. Дудченко, Б. Губський, Г. Климко, А. Кредісов, В. Ключко, В. Новицький, Д. Лук'яненко, С. Мочерний, Ю. Макогон, Ю. Пахомов, С. Писаренко, М. Пітюлич, О. Плотніков, А. Поручник, В. Савчук, В. Сіденко, В. Степаненко, І. Сторонянська, В. Онищенко, А. Філіпенко, Т. Циганкова та ін.

Постановка завдання. Завданням нашого дослідження – з'ясування стану розвитку зовнішньоекономічної діяльності Львівської області. Об'єктом дослідження слугували процеси, які сприяють розвитку зовнішньоекономічної діяльності та поліпшенню її регулювання.

Виклад основного матеріалу. За даними Держстату України, у 2012 р. експорт товарів із Львівської області становив 1565,8 млн дол. США, імпорт в область – 3465,6 млн дол. США. Порівняно з 2011 р. експорт зменшився на 15,1%, або на 205,2 млн дол. США, імпорт – на 5,9%, або на 189,1 млн дол. США. Від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі склало 1889,7 млн дол. США. Необхідно зауважити, що з року в рік воно збільшується: у 2000 р. – 88,5 млн дол. США, у 2005 р. – 287,6 млн дол. США, у 2010 р. – 1013,7 млн дол. США, у 2011 р. – 1923,6 млн дол. США.

Експорт товарів у країни ЄС у 2012 р. становив 93,6 млн дол. США, імпорт – 1856,2 млн дол. США. Порівняно з 2011 р. експорт у ці країни зменшився на 2,8, імпорт – на 34,9%.

У торгівлі з країнами СНД експорт склав 24,0%, а його вартість збільшилася на 18,2%.

Географія експорту у 2012 р. – 98 країн світу. Найбільші обсяги експортованої продукції (60%) припали на Польщу, Російську Федерацію, Німеччину, Індію, Данію та Білорусь.

Серед товарів, які Львівщина експортувала у 2012 р., переважали механічні, електричні машини й обладнання, текстиль та текстильні вироби, деревина та вироби з неї, недорогоцінні метали та вироби з них, енергетичні матеріали, нафта та продукти її перегонки.

Найбільшу питому вагу серед підприємств, які експортували свою продукцію у 2012 р., мали ПП «Торговий дім Майола», ТзОВ «Леоні Ваерінг Системс УФ ГМБХ», ТзОВ «Кроно-Україна», ТзОВ «Бадер-Україна», ТзОВ «ОДВ-Електрик», ТзОВ «Електроконтакт Україна», ТзОВ «Мемель-Сервіс», ВАТ «Іскра», ПАТ Концерн «Галнафтогаз», ТзОВ «Мебель-Сервіс», ТзОВ «Монді Пекенджінг Бере Юкрейн». Вони забезпечили понад 50% загальнообласного експорту товарів. Найбільша питома вага імпортних операцій припадала на країни Європи, які забезпечили 56,5% імпорту області.

Зі 127 країн, з яких здійснювали імпорту товарів в область, найбільші обсяги мали Білорусь (26,8% загальнообласного імпорту), Польща (22,2%), Німеччина (10,3%). У загальному обсязі імпорту товарів найбільшу частину мали енергетичні матеріали, нафта та продукти її перегонки, механічне обладнання, машини та механізми, електротехнічне обладнання та їх частини, полімерні матеріали, пластмаси і каучук, недорогоцінні метали та вироби з них, продукти рослинного походження, переважно плоди та цитрусові.

Найбільше експортував продукції у розрахунку на одну особу Стрийський район (2566,3 дол. США), а найменше (537,0 дол. США) – Радехівський. Найбільшими партнерами області у 2012 р. були ПП «ОККО-Бізнес», ТзОВ «Компанія Інтеграл», які постачали бензин і дизельне паливо, ТзОВ «Леоні ТзОВ Ваєрінг Системс УФ ГМБХ», ТзОВ «Трапик», ПАТ «Львівська кондитерська фірма «Світоч», ТзОВ «Кроно-Україна», ТзОВ «Імпортпродекспорт».

У 2012 р. експорт послуг здійснювали 485 підприємств області: 351 надавала послуги нерезидентам України і 276 скористалися послугами іноземців. Порівняно з 2011 р. експорт послуг зріс на 40,3, імпорту – на 12,4%. Позитивне сальдо зовнішньої торгівлі послугами склало 130,2 млн дол. США. Експорт послуг здійснювали в 131 країну світу (у 2011 р. – 126). Основними партнерами в експорті послуг були Російська Федерація, Німеччина, Польща та Велика Британія. На них припадає третина загальнообласного експорту послуг.

У структурі експорту послуг домінували послуги зі створення програмного забезпечення, послуги транспорту і зв'язку. Значну частку в експорті займали послуги, пов'язані з охороною здоров'я, та послуги готелів і ресторанів. У 2012 р. підприємства області скористалися послугами зі 68 країн світу. Серед них – Польща, Велика Британія, Туреччина та Німеччина, які забезпечили 55% загальнообласного обороту імпорту послуг.

Зауважимо, що країни Євросоюзу залишилися основними партнерами: на них припало 71,9% імпорту послуг, а їх обсяг зріс на 6,32%. Частина країн СНД у загальній структурі послуг зросла у 2,2 рази і склала 6,3 млн дол. США.

У 2012 р. майже половину імпорту всіх послуг здійснювали шість підприємств: ТзОВ «Аккорд-Тур», ТзОВ «Кроно-Україна», ЛКП «Львівавтодор», ТзОВ «Бей-Транс», ПАТ «Фольсбанк», ТзОВ «Танк-Транс».

Отже, динаміка експорту послуг з року в рік має тенденцію до зростання. Зокрема у 2012 р. він перевищував імпорту у 2,6 рази.

Обсяг прямих іноземних інвестицій у Львівську область від початку інвестування на 31 грудня 2012 р. становив 1634,8 млн дол. США. У розрахунку на одного жителя це склало 648,1 дол. США. Упродовж 2012 р. у підприємства та організації Львівщини залучено 314,3 млн дол. США прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу), що у 2,1 рази більше, ніж у 2011 році. Це відбулося за рахунок придбання нерезидентами корпоративних прав у результаті приватизації державного майна (77% усіх надходжень). Загалом з урахуванням переоцінки, витрат і курсової різниці за 2012 р. в економіці області зріс сукупний обсяг іноземного капіталу на 247 млн дол. США (або 17,8%).

Інвестиції в економіку області у 2012 р. здійснили з 36 країн світу. З країн ЄС надійшло 90,2% загального обсягу інвестицій, з країн СНД – 0,8%, з інших країн світу – 9%. Найбільше інвестицій надійшло від партнерів з Кіпру – 478 млн дол. США, Польщі – 397,9 млн дол. США, Австрії – 220,8 млн дол. США, Німеччини – 84,8 млн дол. США, Швейцарії 76,2 млн дол. США. Це складає понад три чверті від загальнообласного обсягу прямих іноземних інвестицій. Їх у 2012 р. переважно спрямовували у виробництво та розподілення електроенергії, газу та води – 242,5 млн дол. США (77,1% усіх надходжень). Суттєві обсяги інвестицій надійшли у торговельні організації – 21,2 млн дол. США (6,7% від загальнообласного обсягу надходження) та підприємства, що займаються наданням комунальних та індивідуальних послуг. У сферу культури та спорту – 13,9 млн дол. США.

Упродовж 2012 р. нерезиденти вилучили з економіки області 74,9 млн дол. США. Утрати іноземного капіталу у 2012 р. становили 4,4 млн дол. США.

Заборгованість за кредитами та позиками, отриманими від прямих інвесторів-нерезидентів, на 31 грудня 2012 р. становила 389,1 млн дол. США. Загальний обсяг прямих іноземних інвестицій склав 2 млрд дол. США. Обсяг інвестицій (акціонерного капіталу) з області в економіку країн світу станом на 31 грудня 2012 р. становив 27,4 млн дол. США. Прямі інвестиції було спрямовано до Кіпру, Польщі, Чехії, Російської Федерації та США.

Значною проблемою в зовнішньоекономічній діяльності Львівської області є адміністративні перешкоди, що потребують усунення на законодавчому рівні. Тобто їх можна охарактеризувати як такі, що притаманні багатьом регіонам України. В Україні соціально-економічне управління у сфері зовнішньоекономічної діяльності здійснюють обласні державні адміністрації, які повинні вирішувати питання з її регулювання. Однак тут виявляються корупція, багато суперечностей між законодавчою базою і практичною діяльністю на місцях, процес отримання дозволів, узгоджень, проходження різних видів контролю супроводжується спільними зловживаннями суб'єктів підприємництва і посадових осіб державної служби.

Реалізація Програми сусідства ЄС зумовлює вдосконалення аспектів євро регіонального співробітництва. Нові інструменти регіональної політики ЄС, які використовуються у Програмі сусідства ЄС, зумовлюють необхідність перегляду ставлення до євро регіонів в Україні та пошуку нових шляхів вирішення проблем, що є та виникають у транскордонних регіонах [3, с. 210]. У рамках Європейського Інструменту Сусідства та Партнерства реалізують 15 програм прикордонного співробітництва, у тому числі Програму прикордонного співробітництва «Польща – Білорусь – Україна», фінансування якої складає 186,2 млн євро [2, с. 127]. Мета цієї програми – соціально-економічний розвиток прикордонних територій та їх інтеграція [3, с. 50]. Однією з умов забезпечення ефективного транскордонного та міжрегіо-нального співробітництва визначена співпраця з Асоціацією європейських регіонів [1, с. 69].

Висновки. Отже, як бачимо, розвиток транскордонного співробітництва Львівської області з прикордонними регіонами сусідніх держав відбувається передусім на основі реалізації відповідних програм.

Для забезпечення зовнішньоекономічної діяльності існує гостра потреба у формуванні (на національному та регіональному рівнях) органу, який би координував, об'єднував зусилля вчених, управлінців і бізнесових кіл, формував інформаційне поле і суспільну свідомість відповідно до європейського вектора інтеграції України.

Одним зі стратегічних напрямів розвитку зовнішньоекономічної діяльності Львівської області є розвиток туризму, нарощування її експортного потенціалу, поглиблення транскордонної та євро регіональної співпраці.

Бібліографічний список

1. Георгіаді Н. Г. Регулювання зовнішньоекономічної діяльності / Н. Г. Георгіаді, С. В. Князь. – Львів : Львівська політехніка, 2004. – 196 с.
2. Колінець Л. Б. Стимулювання зовнішньоекономічної діяльності фінансово-кредитними інструментами / Л. Б. Колінець // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка : економіка. – 2004. – № 16. – С. 125–129.
3. Лендьел М. Досвід Карпатського євро регіону: поштовх до переосмислення моделі транскордонного співробітництва / М. Лендьел // Нашляху до Європи. Український досвід євро регіонів. – К. : Логос, 2011. – С. 49–71.

Гачек С., Гачек Т., Гачек Т. Стан зовнішньоекономічної діяльності Львівської області та поліпшення її регулювання

Розглянуто стан зовнішньоекономічної діяльності у Львівській області. Розкриті тенденції її розвитку та намічені шляхи регулювання.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, експорт, імпорт, іноземні інвестиції, послуги.

Gachek S., Gachek T., Gachek T. Status of foreign economic activity of Lviv region and improve its regulation

The state of foreign trade activities in the Lviv region. Disclosed trends of its development and the ways regulation.

Key words: foreign trade, exports, imports, foreign investment, services.

Гачек С., Гачек Т., Гачек Т. Состояние внешнеэкономической деятельности Львовской области и улучшение ее регулирования

Рассмотрено состояние внешнеэкономической деятельности во Львовской области. Раскрыты тенденции ее развития и намечены пути регулирования.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность, экспорт, импорт, иностранные инвестиции, услуги.

ВІДНОСИНИ НА РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

Н. Павленчик, к. е. н.

Львівський національний аграрний університет

Постановка проблеми. Суспільне виробництво має безперервний цикл відтворення, характеризується постійним повторенням і відновленням, не може припинити виробляти продукт, як і не може перестати споживати. З огляду на це вибудовується послідовна і нескінченна кількість причинно-наслідкових зв'язків між людьми, об'єктами і речами.

У господарській практиці сільських товаровиробників також діє низка взаємообумовлених і взаємопов'язаних відносин, які регламентують і регулюють процес виробництва. Їх можна поділити за різними ознаками на індивідуальні та взаємні, постійні й тимчасові, двосторонні і багатосторонні, обов'язкові і за необхідності тощо, які проявляються на мікроекономічному рівні, як технологічні, виробничо-економічні і соціальні.

Особливий тип відносин формується і проявляється на рівні функціонування ринку сільськогосподарської продукції. Це зумовлено наявністю різних сегментів, кожному з яких властиві і відмінна форма та вид діяльності працівників, їх професійні навички і характерний результат праці. Але всі вони підпорядковані одній меті і виконують одне завдання – виробити й забезпечити постачання продуктів харчування населенню. За таких умов на ринку сільськогосподарської продукції на рівні господарської діяльності аграрних підприємств проявляються внутрішні відносини, такі як відносини власності, земельні, аграрні, виробничі, економічні, соціальні, що забезпечують безперервний технологічний процес виробництва продукції, та зовнішні, з боку виробничої інфраструктури, які безпосередньо впливають на діяльність аграрного сектору.

Відносини між сільськими товаровиробниками та партнерами на ринку сільськогосподарської продукції формуються як через укладені певні угоди, так і за фактом випадку. Встановлення і регулювання відповідних виробничо-економічних взаємовідносин на ринку сільськогосподарської продукції мають важливе значення як засоби забезпечення ефективного функціонування його окремих сегментів як на внутрішньому, так і зовнішньому рівнях, що потребує вивчення їх прояву та удосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відносини в аграрному секторі економіки перебувають під пильною увагою чималої когорти вітчизняних учених. Серед опублікованих останнім часом праць варто виділити доробок І. Баланюка, О. Біттера, Ф. Горбоноса, Ю. Губені, С. Дусановського, І. Лукінова, М. Маліка, А. Остапчука, О. Філоненко, О. Шпикуляка, Г. Черевка, І. Яціва та ін. Науковці досить ґрунтовно розглянули види, форми прояву, різновиди та дію відносин у системі аграрного виробництва. Проте, на нашу думку, доцільно було б глибше вивчити систему відносин на ринку сільськогосподарської продукції в комплексі і в розрізі окремих його сегментів: виробництва, продукту, реалізації і споживача.

Постановка завдання. Мета нашого дослідження – розкрити прояв основних видів відносин на ринку сільськогосподарської продукції в розрізі його сегментів.

Виклад основного матеріалу. У науковій та економічній літературі термін „відносини” використовують без означення чітких меж, доцільності вживання і в кожному окремому випадку він може мати різну природу стосовно використання, що не дає загалу розуміння сутності й механізму дії і не забезпечує його конкретність. Відносини постійно розвиваються і модифікуються, ускладнюються і спрощуються – відбувається процес їхньої диверсифікації [1, с. 17]. У категоріальному форматі окремі автори вважають, що відносини – це категорія, яка характеризує взаємозалежність елементів певної системи. У сучасному тлумачному словнику української мови термін „відносини” означено як „...стосунки, взаємини, зв'язки між кимось. Вони перебувають у певній відповідності і співвідношенні з чимось, які показують відношення до чогось або зв'язок із чимось [4, с. 119].

Один з основних видів – економічні відносини – формуються як система в результаті взаємодії трьох відносно самостійних підсистем: організаційно-техніко-економічних, виробничих відносин і відносин власності. Техніко-економічні відносини є речовою формою розвитку продуктивних сил,

тоді як виробничі відносини і відносини власності відображають суспільну форму існування й функціонування продуктивних сил [1, с. 30].

Особливу роль у формуванні економічних відносин на мікрорівні відіграють відносини власності. Власність є мірилом незалежності засобів і результатів виробництва для будь-якого господарюючого суб'єкта. Під впливом форми власності формуються виробничі відносини, спосіб поєднання факторів виробництва і форми організації праці, управління підприємством та їх спрямованість на найраціональніше використання ресурсів.

Субстанцією економічних є виробничі відносини. Вони існують як об'єктивна реальність між людьми, самі по собі невидимі, але без них не може відбуватися виробництво. Процес розвитку виробничих відносин можна розглядати лише як результати праці – колективу чи підприємства, які в умовах товарно-грошових відносин функціонують у формі товарів і є речовими носіями виробничих відносин.

Первинною ланкою на ринку сільськогосподарської продукції є сегмент виробництва. Сфера матеріального виробництва – підґрунтя формування виробничих зв'язків і відносин, а субстанція виробничих відносин – це людина та її праця. Вони є спільною основою для формування продуктивних сил, тоді як продуктивні сили, зі свого боку, є речовим підґрунтям виробничих відносин. Продуктивні сили і виробничі відносини складають єдине ціле суспільного виробництва, відображаючи взаємодію людини з природою та взаємовідносини між людьми в усьому процесі виробництва, а їх рівень розвитку і форма функціонування віддзеркалюють стан і характер виробничих відносин.

Структуру виробничих відносин значною мірою визначають виробничі зв'язки між окремими суб'єктами, що беруть участь у виробничому циклі і у свою чергу залежать від низки чинників зовнішнього впливу. У зв'язку з цим на мікрорівні, крім виробничих, існує низка відносин, які причетні безпосередньо або супроводжують рух продукту від виробника до споживача. Ними є відносини розподілу, обміну і споживання. Але первинними і джерелом розвитку руху продукту праці аграрних виробників на ринку сільськогосподарської продукції є виробничі відносини, що формуються у сегменті виробництва (рис. 1).

Процес продукування сільськогосподарської продукції здійснюється лише в сегменті виробництва. Тут відбувається взаємодія людей з елементами природи через застосування засобів і предметів праці, в результаті чого одержують продукцію. Щоб виробити певний продукт, працівники виконують різні роботи та операції, що послідовно йдуть одні за одними і змушують людей вступати в різні відносини для забезпечення безперервності виконання технологічного процесу.

Діяльність людей у такому разі належить розглядати не лише з погляду прийомів і способів їх дій у процесі виробництва, а й погляду найефективнішого використання усіх факторів виробництва. Саме тому працівник, керівник чи колектив повинні обрати таку структуру виробництва, яка б дала змогу розвивати виробничі відносини, спрямовані на мінімізацію затрат праці і ресурсів, виробництво максимальної кількості продукції, що задовольнила б рівень потреб суспільства.

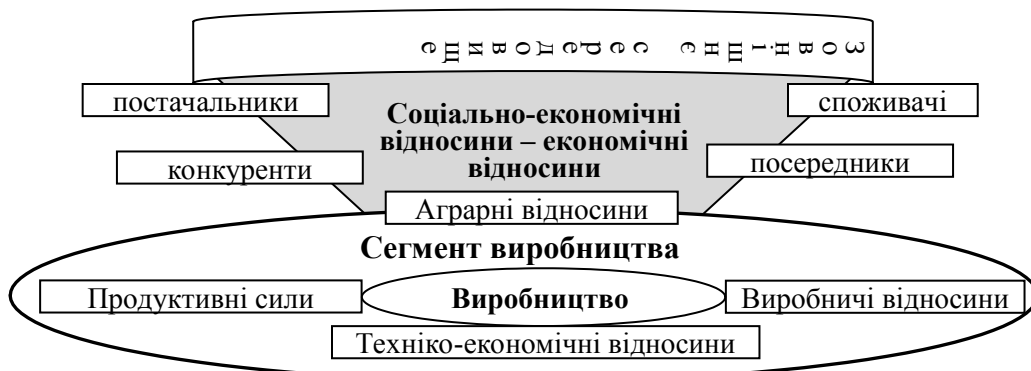

Рис. 1. Модель імплементації відносин у сегменті виробництва ринку сільськогосподарської продукції.

Виробничі відносини, які виникають і проявляють себе на рівні сегмента виробництва, поступово трансформуються і диверсифікуються в сегмент продукту. Безпосередньо у сегменті продукту існує широка гама відносин, наприклад, відносини, зумовлені технічним поділом праці між різними спеціальностями, відносини між різними підрозділами підприємства, між працівниками, які виконують послідовно взаємопов'язані виробничі операції тощо, а також між підприємствами зовнішнього середовища. Переважно ці відносини мають технічний характер. Аналогічними можуть бути також внутрішньогосподарські відносини між підрозділами аграрного підприємства щодо організації виробництва кінцевої продукції, матеріально-технічного забезпечення, оренди засобів виробництва тощо; внутрігосподарські відносини між працівниками аграрного підприємства щодо організації праці й виробництва, створення безпечних умов і відповідної оплати праці, впровадження оренди та надання соціальних послуг (рис. 2).

У сегменті продукту можна спостерігати систему технічних відносин, які проявляються у двох площинах: ставленні працівників до технічних засобів як «партнерів виробництва» та взаємодії працівників із технічними засобами у процесі їх використання. Працівники повинні проявляти дбайливе ставлення до тракторів, сільськогосподарських машин і механізмів, обладнання та інших технічних засобів через своєчасне та якісне проведення технічного догляду і ремонту, виконання щоденного огляду та усунення дріб'язкових несправностей. Система догляду передбачає перелік робіт із технічного обслуговування та їх здійснення у примусовому порядку з метою профілактики та попередження аварійних спрацювань, поломок і порушення регулювання робочих органів, що негативно може позначитися на якості роботи.

Ставлення працівників до засобів праці у процесі їх експлуатації зумовлює необхідність дотримання ними раціонального завантаження силових машин, без перевантажень і водночас досягнення продуктивності агрегату відповідно до його техніко-економічних параметрів. З іншого боку, повинні бути забезпечені умови роботи машин відповідно технічних вимог: відповідність пального стандартам, змащення та охолодження агрегатів, які б забезпечували найбільш економічний спосіб підтримання техніки в нормальному технічному стані протягом усього періоду служби.

Рис. 2. Модель імплементації відносин у сегменті продукту ринку сільськогосподарської продукції.

Формування відносин аграрних виробників у сегменті продукту базується зазвичай на технології, в межах якої відбувається техніко-економічне поєднання працівників із засобами виробництва [2]. Підставою для цього слугують технологічні карти, які забезпечують виконання кожної операції в суворо визначений для неї час в єдиному виробничому темпі певною базовою машиною і дають змогу раціонально використовувати всі інші допоміжні засоби. Регламентовані технологічними картами техніко-економічні відносини допомагають встановити тісний взаємозв'язок

між дотриманням технологічних вимог і раціональним використанням засобів і робочої сили у процесі виробництва сільськогосподарської продукції.

Завершальним етапом діяльності виробників у сегменті продукту є трансформування їх дій у сегмент реалізації, але вже в іншій якості. Від обсягів одержаних прибутків у процесі реалізації сільськогосподарської продукції значною мірою залежать відтворювальні процеси аграрних товаровиробників, а тому цьому процесу повинна приділятися особлива увага, яка характеризується вибором каналів реалізації та формуванням економічних відносин на стадії обміну між виробниками і споживачами (рис. 3).

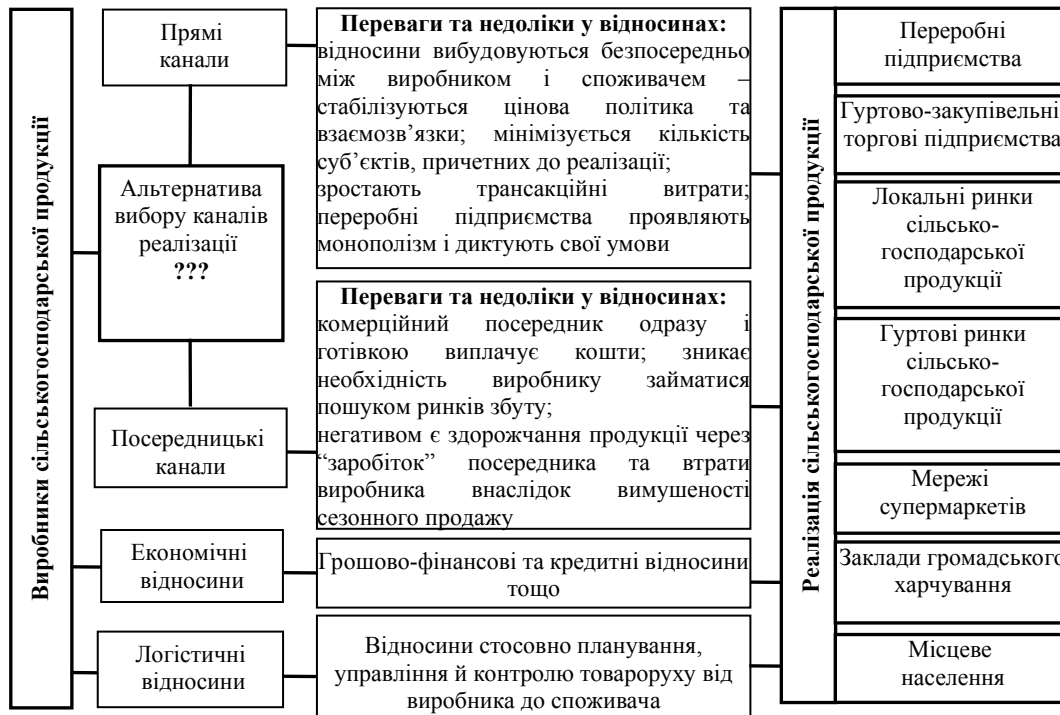

Рис. 3. Модель імплементації відносин у сегменті реалізації ринку сільськогосподарської продукції.

Обмін характеризує завершальний етап суспільного виробництва. На стадії обміну відбувається реалізація продукції. Відносини між людьми у сфері обміну виникають у процесі купівлі-продажу товарів і послуг підприємствами, державою, торговельними організаціями, населенням [2].

В аграрному секторі економіки реалізація на ринку сільськогосподарської продукції надає підприємствам комерційних рис. На рівні аграрного підприємства обміну передують розподіл продукції. Він окреслює форми і методи реалізації та питання зберігання й транспортування товару до споживача. Доставляючи продукт виробництва до споживача, обмін завершує процес виробництва, водночас він лише продовжує процес, що починається з виробництва, і визначається ним [2].

Реалізація результатів діяльності аграрних товаровиробників на ринку сільськогосподарської продукції безпосередньо позитивно впливає на задоволення потреб споживача лише через своєчасне постачання продукту до визначеного місця обміну. Реалізація продукції безпосередньо кінцевому споживачу на торговому ринку є найвигіднішою. Непрямі канали реалізації – коли між виробником і споживачем має місце діяльність третьої особи. Реалізація продукції за непрямими каналами характеризується необлаштованістю місць і недосконалістю проведення торговельних операцій, реальної поінформованості про стан ринку, попит, пропозицію, кон'юнктуру, ціну на продукцію та відсутністю конкуренції як з боку виробників, так і споживачів.

Особливу незручність непрозорими відносинами та певну економічну загрозу виробникам на ринку сільськогосподарської продукції проявляють фізичні посередники у процесі купівлі-продажу продукції. Такі відносини, з погляду виробника, аж ніяк не можна вважати комерційними. Реально ж значна частина посередників скуповують у виробника сільськогосподарську продукцію за нижчою

ціною, користуючись тим, що такий спосіб реалізації економить час, який вкрай необхідний для спрямування на виконання важливих робіт осіннього циклу.

На шляху руху продукції від виробника до споживача посередники залежно від виду і корисності продукції можуть змінюватися кілька разів, встановлюючи цінові надбавки, чим здорожчують її. Особливо ці дії є відчутними в реалізації м'яса на торговому ринку, де ціна в 1,5 – 2 рази вища, ніж закупівельна. Торговельні відносини, що вибудовуються між комерційними посередниками і виробниками, є не на користь ні виробнику, ні кінцевому споживачу. Різниця між закупівельною і реалізаційною ціною – джерело доходу лише комерційних посередників. Однак такі комерційні відносини „влаштовують” виробників тим, що, на відміну від офіційно зареєстрованої заготівельної організації, комерційний посередник одразу готівкою проводить оплату. Для споживача питання, кому належатиме додатковий дохід, одержаний від реалізації продукції на ринку за ринковою ціною, не є вагомим.

Відомі випадки неадекватності розвитку відносин між посередниками і виробниками готової сільськогосподарської продукції на торговому ринку. Проявляється характер примусу товаровиробників до здачі продукції посередниками перед в'їздом на торговий ринок. Останні змушують виробників продавати продукцію за визначеною ними ціною і перепродують товар споживачам за монополю встановленою ними ж ціною на ринку, яка є у два рази вищою. Від такої операції посередники одержують зиск, який значно перевищує дохід сільських товаровиробників. Особливо недоброзичливо чинять посередники в період збирання врожаю. Висока потреба виробників в обігових коштах для проведення осінніх польових робіт змушує їх реалізовувати продукцію будь-кому, хто проявить попит. За таких умов встановлюються низькі ціни і виробники стають ошуканими. Таку думку висловили 80,5 % респондентів з-посеред опитаних керівників сільськогосподарських підприємств.

Подібні економічно-комерційні відносини намагаються будувати зі сільськогосподарськими товаровиробниками і переробні підприємства. Корис-туючись відсутністю участі держави у формуванні ефективної цінової політики, переробні підприємства проявляють монополізм і диктують свої умови товаровиробникам сільськогосподарської продукції.

Рішення щодо вибору каналу реалізації супроводжується ризиком виробника. Економічно-комерційні відносини між ним і споживачем, що мали б забезпечити спрямований рух на ринку сільськогосподарської продукції і, який, на переконання виробника, є найбільш раціональним і найбільш вигідним у конкретний час, не завжди є справедливим. Вони стануть такими лише за умов узгодженої ціни, за якої виробник забезпечить собі повернення понесених матеріально-грошових затрат і одержить оптимальний дохід, що підтримає відтворювальний процес, а споживач – придбає необхідну продукцію за найвигіднішою ціною.

У сегментах «виробництва», «продукту» і «реалізації» складаються переважно економічні відносини сільських товаровиробників із постачальницько-закупівельними підприємствами, організаціями та безпосередньо з іншими підприємствами-виробниками. Вони постачають підприємствам аграрного сектору економіки сільськогосподарські машини, обладнання, мінеральні добрива, засоби захисту рослин, тварин, корми та інші сировинні ресурси. Але учасником ринку сільськогосподарської продукції вони не є.

На ринку сільськогосподарської продукції в сегменті «споживача» має місце взаємодія сільських товаровиробників на торговому ринку, ярмарку, лотках, магазинах тощо з покупцями-споживачами, де домінує роздрібний торговець. Споживач – фізична або юридична особа, яка споживає виготовлені іншими суб'єктами товари, а також продукти і послуги власного виробництва [2]. До споживачів сільськогосподарської продукції також належать підприємства з її переробки, заготівельно-збутові організації, мережа торговельних підприємств, підприємства громадського харчування, комерційні посередники і безпосередньо споживачі продукції у натуральному вигляді (рис. 4).

Зазвичай на торгові ринки, ярмарки, лотки, магазин тощо сільські товаровиробники спрямовують близько 40 % у натуральному вигляді виробленої ними продукції, з якої близько 25 % вони реалізують самостійно. Відбувається безпосередній продаж товару і передача його від виробника-продавця покупцю з рук у руки. Таким чином відбувається безпосередній контакт і прояв прямих комерційних відносин, які забезпечують задоволення потреб споживачів за найнижчими

цінами. У процесі намірів задоволення попиту, за прямого розвитку торговельних відносин, сільськогосподарський виробник на торговому ринку має безпосередні бізнесові відносини з індивідуальним споживачем. Вимоги останнього трансформуються у комерційні відносини, у процесі яких продавець повинен запропонувати покупцю конкретний асортимент товару, здійснити подрібнення партії на вимогу, забезпечити сервісне обслуговування. У цих відносинах покупець демонструє індивідуальний попит, який визначається і характеризується низкою суб'єктивних чинників, основними з яких є смакові уподобання, видові характеристики, якість, визначена кількість та ціна.

Комерційні відносини з формування рівня цін окремими товаровиробниками і покупцями встановлюються на основі цінності товару, що сприймається споживачами. Цей процес є обопільним, узгодженим і комерційні відносини базуються на споживацьких запитах з боку виробника, де враховуються його витрати та прибуток, а цінність товару розглядають споживачі як сукупність цінності задоволення потреб і цінності акту купівлі-продажу. Цінність задоволення потреб – це порівняння вигод і втрат споживача за фактом купівлі-продажу, а цінність акту купівлі-продажу утворюється як різниця між ринковою ціною і ціною придбання (рис. 5).

Прояв економічних відносин: Формування ціни на основі закону попиту та пропозиції; прямі комерційні відносини, які забезпечують задоволення потреб споживачів					
Сільсько-господарські підприємства	Реалізація сільськогосподарської продукції	Інтереси виробників: максимальна ціна; наявність і доступність місць продажу; інформаційне забезпечення; достатня кількість споживачів; наявність місць зберігання продукції; оперативність продажу	Інтереси споживачів: мінімальна ціна; відповідний асортимент, кількість, якість та пакування продукції; стислі строки поставки; відповідність санітарно-епідеміологічним вимогам; забезпечення смакових характеристик товару	Споживачі сільськогосподарської продукції	Переробні підприємства
Фермерські господарства					Гуртово-закупівельні підприємства
					Локальні ринки
Господарства населення	Гуртові ринки				
	Мережі супермаркетів				
	Заклади громадського харчування				
					Місцеве населення

Рис. 4. Модель імплементації відносин у сегменті споживача ринку сільськогосподарської продукції.

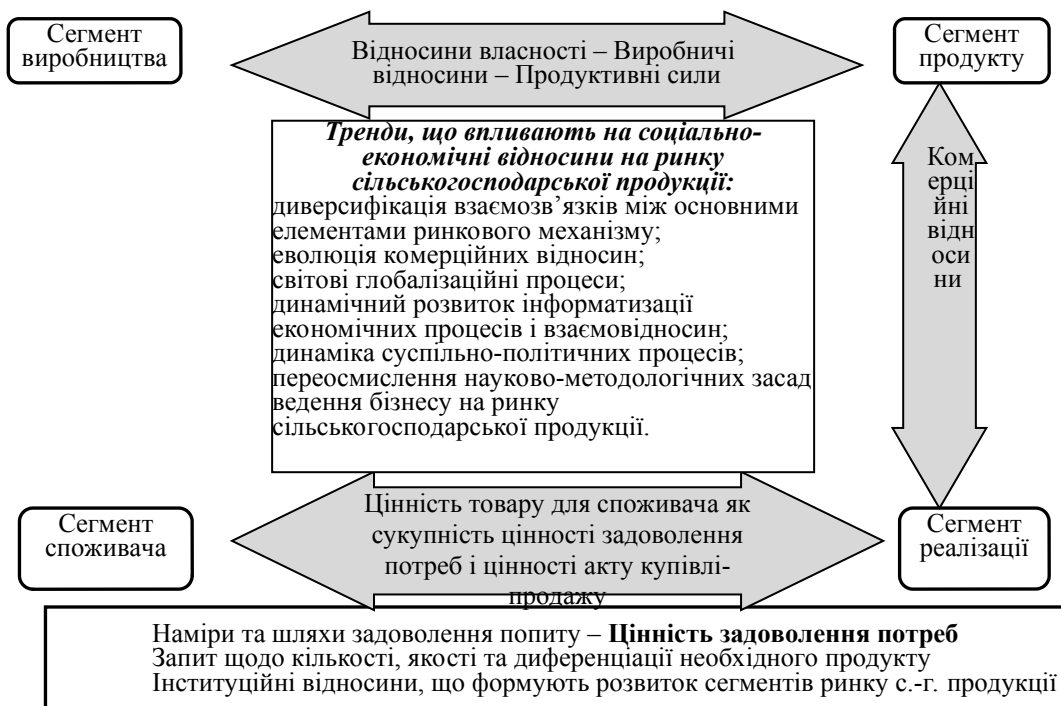

Рис. 5. Теоретичне вираження емпіричного пізнання соціально-економічних відносин між сегментами ринку сільськогосподарської продукції.

На ринку сільськогосподарської продукції залежно від коливання ціни може відбуватися ситуація, коли взаємообумовленість попиту і пропозиції переростає в їх протиріччя, в умовах якого виграють споживачі або виробники. Комерційні відносини на ринку формуються з позиції споживача – зниження ціни і вигода, а виробника – утримання від реалізації продукції. За таких умов проявляються і посилюються відносини конкуренції як серед виробників, так і серед споживачів, яка за своєю природою виконує роль регулятора темпів і обсягів виробництва, спонукаючи виробників активно впроваджувати у виробництво досягнення науково-технічного прогресу, вдосконалення технології та організації праці.

Специфіка сільськогосподарського виробництва, яка зумовлена сезонним характером тривалістю оперативного циклу та залежністю від природно-кліматичних умов, відкритість аграрних ринків для надходження товарів іноземного виробництва зумовлюють необхідність втручання держави в торговельні відносини. Важливим та основним недоліком є законодавча незабезпеченість договірних відносин між виробниками сільськогосподарської продукції та споживачами, а держава, як у жодній іншій галузі, намагається регулювати ціни.

Висновки. Різні форми відносин на ринку сільськогосподарської продукції зумовлені участю великої кількості об'єктів – учасників ринку, дотичних до процесів виробництва, руху та реалізації продукції, які на кожному окремому етапі її супроводжують на правах власника або стають ними. Тому лише налагодження досконалих відносин і відповідної узгодженості між сільськогосподарськими товаровиробниками, заготівельниками, посередниками та споживачами може забезпечити найбільш ефективно задоволення інтересів кожного з учасників.

Бібліографічний список

1. Горбонос Ф. В. Кооперація : методологічні і методичні основи / Ф. В. Горбонос. – Львів : ЛДАУ, 2003. – 264 с.
2. Економічна енциклопедія : у 3 т. / редкол. : С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Академія, 2000 – 2001.
3. Остапчук А.Д. До аналізу наукових поглядів на формування ринкових відносин / А. Д. Остапчук, Р. П. Саблук // Економіка АПК. – 2009. – № 1. – С. 86–88.
4. Сучасний тлумачний словник української мови : 50 000 слів / за заг. ред. В. В. Дубічинського. – Харків : Школа, 2006. – 832 с.
5. Філоненко О. С. Аграрні відносини: зміст, розвиток, майбутнє. – К. : Урожай, 1996. – 208 с.

Павленчик Н. Відносини на ринку сільськогосподарської продукції

Розглядається система відносин на ринку сільськогосподарської продукції в розрізі окремих сегментів і подається характеристика кожного з них.

Ключові слова: ринок сільськогосподарської продукції, відносини, сегменти виробника, продукту, реалізації та споживача.

Pavlenchuk N. Relations on the market of agricultural products

We consider the system of relations in the market of agricultural products in the context of individual segments and characteristics of each species.

Key words: market of agricultural products, relationships, segment of the manufacturer, product, implementation and consumers.

Павленчик Н. Отношения на рынке сельскохозяйственной продукции

Рассматривается система отношений на рынке сельскохозяйственной продукции в разрезе отдельных сегментов и приводится характеристика каждого из них.

Ключевые слова: рынок сельскохозяйственной продукции, отношения, сегмент производителя, продукта, реализации и потребителя.

ПЕРЕШКОДИ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ В УКРАЇНІ

Т. Гошко, к. е. н.

Львівський національний аграрний університет

Постановка проблеми. Ринок Інтернет-розрахунків розширюється з дивовижною швидкістю, адже, звернувшись до інформаційної мережі, можна отримати цілий спектр послуг. Та, на жаль, в Україні цей ринок і досі перебуває в ембріональному стані й напевно йому буде потрібно більше часу для власного розвитку, ніж аналогічному ринку в розвинених країнах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку електронної комерції в Україні привертає увагу науковців, серед яких А. Чухно, А. Сладков, А. Нефьодов, В. Новицький, А. Чучковська, В. Желіховський, Н. Меджибовська, О. Чубукова та ін. Віддаючи належне доробку згаданих учених, зауважимо, що актуальним є огляд проблем і перешкод, які виникають у розвитку електронної комерції в Україні [4].

Постановка завдання. З огляду на те, що становище української електронної комерції не можна назвати навіть зародковим, перед нами стояло завдання окреслити проблеми і перешкоди, які стоять на шляху її розвитку.

Виклад основного матеріалу. Двадцять перше століття – час інформації, час автоматизації у різних галузях людської діяльності. Комп'ютер, який використовують практично в усіх сферах життя, став символом сьогодення. В усьому світі інформаційні та телекомунікаційні технології викликають нову індустріальну революцію, не менш значущу, ніж промислові революції минулого, і таку, що матиме вельми далекосяжні наслідки, що додає величезних можливостей інтелекту людини й створює нові інформаційні ресурси, які суттєво впливають на спосіб нашої діяльності та життя. Це означає: заохочення підприємницького інтелекту, який створює можливості для появи нових секторів економіки, що динамічно розвиваються; розвиток загального підходу до регулювання ринку, спрямованого на підвищення конкурентоспроможності економіки та ринку інформаційних послуг.

До одного з таких секторів економіки належить електронна торгівля, що розвивається бурхливими темпами, змінюючи звичні способи ведення бізнесу. Сьогодні в розвинених країнах кількість он-лайн-операцій зростає, а компанії на будь-якому ринку і в будь-якому регіоні світу поспішають залучити електронну комерцію у свої бізнес-плани. Кількість українців, які мають постійний доступ до Інтернету, збільшується з кожним днем. Цілком логічно, що разом зі зростанням абонентської бази розвивається і вітчизняний сегмент Всесвітньої Мережі – стає більше Інтернет-магазинів, все частіше навіть не пов'язані з Мережею компанії ухвалюють рішення про прийом платежів у режимі On-line за свої товари і послуги. Водночас стрімкий розвиток безготівкових розрахунків і розбудова інформаційного суспільства в нашій країні вимагають вирішення низки соціальних, організаційних, юридичних та інших проблем, що безпосередньо пов'язані з розвитком і становленням електронного бізнесу в Україні.

Цьому є низка причин:

- недостатній рівень розвитку ринкових відносин у більшості секторів економіки, що не стимулює впровадження прогресивних високоефективних інформаційних технологій;
- відсутність достатнього обсягу вільних фінансових засобів у вітчизняних підприємств і фінансових установ, що перешкоджає інтенсивному розвитку ринку Інтернет-послуг;
- низька платіжна спроможність населення, що не сприяє збільшенню користувачів мережі. Для того щоби щось купувати в Інтернеті, треба мати якісь кошти. З огляду на те, що понад половина українців опинилася за межею бідності, важко розраховувати на реально широку аудиторію. Інтернет-технології найбільш ефективні, коли ними користується не менше ніж 5% населення. В Україні, за різними оцінками, можливості глобальної інформаційної мережі Інтернет активно використовують від 2,5 до 4% населення;
- недостатній рівень розвитку телекомунікаційної інфраструктури, що не дає змоги надавати споживачеві сучасні види послуг. Доступ до Інтернету в Україні ще досить дорогий;
- низький рівень використання інформаційних технологій на підприємствах, в організаціях та органах державної влади, що не сприяє усвідомленню місця і ролі мережі Інтернет у

сучасній економіці;

- значна різниця в рівні інформатизації великих міст і регіонів країни, що зменшує потенційну аудиторію користувачів мережі;

- повна відсутність у нашій країні надійної системи оперативної доставки матеріальних цінностей гальмує розвиток нашої он-лайнової торгівлі навіть більше, ніж мала кількість користувачів Інтернету. Наша ж пошта, крім того, що має малу швидкість, взагалі не гарантує доставки надісланого;

- нерозвиненість надійних і легітимних засобів аутентифікації, цифрових підписів, сертифікатів і шифрування. Виникають проблеми конфіденційності й цілісності даних, дотримання прав інтелектуальної власності. Стандарти і законодавча база недостатньо розроблені, недостатня нормативно-правова база в питаннях розвитку мережі Інтернет, інформаційних ресурсів та інтелектуальної власності, що не сприяє розвитку ринку Інтернет-послуг;

- недосконалі механізми оплати. Незважаючи на розвинуту культуру використання магнітних карток, їхні власники утримуються від активного застосування, побоюючись шахрайства. Надійніші рішення, пов'язані з мікропроцесорними картками, ще не мають розвинутої інфраструктури й охоплюють лише визначені мегаполіси або невеликі регіони. Реальна схема е-commerce починає працювати за дієвого механізму оплати. Пластикові картки є аж ніяк не у всіх, кредитні картки вкрай мало поширені. Існують і традиційні для кредитних карток проблеми списання грошей за фальшивими рахунками і відмовлення від оплати рахунка. Крім того, заплатити з картки можна далеко не в усіх магазинах. Щонайменше половина українських Інтернет-магазинів здійснює доставку товарів з оплатою в момент одержання покупки, у тому числі й післяоплатою. Основна причина – Інтернет-торговці не вірять, з одного боку, у чесність покупців а, з іншого – у надійність платіжних систем. Вирішенням цієї проблеми повинно стати істотне удосконалення систем Інтернет-платежів, поширення пластикових карток, особливо в банківській сфері, створення мереж банків-агентів;

- низький рівень безпеки під час здійснення оплати кредитною картою. Обдурити в момент проведення платежу з пластикової картки через Інтернет легше, ніж у разі платежу у звичайному магазині. У США близько 1% платежів з пластикових карток виявляються шахрайськими. Половина цих шахрайських платежів припадає на Інтернет (причому обсяг платежів через Інтернет складає менше ніж 10%);

- за допомогою багатьох кредитних карт можна оплачувати суми не менші за якийсь певний ліміт, у той час як чимала частина обороту в інформаційному бізнесі буде забезпечена платежами в "нижньому ціновому діапазоні" (менше за 1 долар). Це може бути ціна реєстрації на інформаційному WWW-вузлі або ціна купівлі електронного варіанта газети;

- недостатньо широкий спектр товарів і послуг, доступний через мережу. Безумовно, основним моментом для залучення споживчих грошей на електронні ринки, як і в звичайному бізнесі, є формування достатнього обсягу пропозиції за привабливими цінами. Фактично ця складова тільки-но починає розвиватися, особливо у сфері продукції щоденного використання;

- висока вартість володіння електронним магазином. Сьогодні створити повноцінний магазин, прив'язаний до системи обліку реальної фірми, можуть великі компанії, тому що комплекс послуг з його "розгортання" оцінюється від 2 до 50 тис. дол. США;

- трудомісткість пошуку необхідного товару чи інформації. Обсяг ресурсів мережі Інтернет практично подвоюється щороку, пошукові машини дають багатотисячні відгуки на прості запити, мови запиту ще дуже далекі від природних;

- менталітет українського народу: 70-літнє загартування українського народу виробило звичку добувати необхідні товари з боєм, у чергах, з номерками на руках. Тепер це виражається в іншій формі. Більшість людей, перш ніж щось купити – телевізор чи холодильник – самі об'їдуть магазини, обдивляться, поговорять із продавцями тощо;

- довіра до продавця. Покупець має довіряти магазину. Багато хто вже "наївся" пірамідами та іншими видами афер.

Окремо варто виділити таку проблему, як повна відсутність державної статистичної інформації, щодо електронної комерції в Україні. Це значно звужує можливості аналізу та прогнозування тенденцій її розвитку в нашій країні.

Однією з основних проблем розвитку електронного бізнесу в Україні взагалі та Інтернет-сектора фінансових послуг зокрема, є прогалини у законодавчій базі. В Україні не існує законодавчих актів, які б чітко регулювали сферу Інтернет-послуг.

Підсумовуючи, можна сказати, що лише комплексне вирішення всіх проблем може скоротити розрив у темпах зростання ролі електронної комерції у світі та Україні, при цьому саме держава повинна найбільше перейматися проблемами цієї галузі. Інакше знову ризикує підібрати ті крихти від пирога електронної комерції, які нікому іншому не будуть потрібні.

Висновки. Отже, сфера електронної торгівлі має чимало недоліків і проблем, які гальмують її подальший розвиток, але від яких вона напряму залежить. Питання ведення бізнесу в Інтернет і для України має яскраве майбутнє, але хочеться зауважити: якщо посилатися на об'єктивні труднощі й нічого не робити, то наша держава знову буде відгородженою від світу завісою. Тільки цього разу не залізною, а електронною.

Бібліографічний список

1. Антохонова І. Про використання інформаційних технологій і їх вплив на розвиток економіки / І. Антохонова, О. Полухіна // Питання статистики. – 2010. – № 5. – С. 61–67.
2. Говядкін І. Є. Іншого шляху розвитку бізнесу, інакше як використання ІТ-технологій – не існує / І. Є. Говядкін // Управління персоналом. – 2007. – № 8. – С. 8–15.
3. Карташова І. В. Електронна комерція в Україні та її перспективи / І. В. Карташова // Держава та регіони. – 2007. – № 6. – С. 80–84. – (Серія «Економіка та підприємництво»).
4. Меджибовська Н. Перспективи розвитку електронного бізнесу в Україні / Н. Меджибовська // Економіка України. – 2003. – № 6. – С. 36–41.
5. Рационалізація застосування електронної комерції в Україні [Електронний ресурс] // Міжнародна електронна комерція (International E-Commerce). 11.09.2010. – Режим доступу : http://e-commerce2000.blogspot.-com/2010/09/blog-post_2539.html.
6. Салій Т. М. Електронна комерція та Інтернет в інформаційному секторі економіки / Т. М. Салій // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. пр. – К., 2007. – Вип. 9(76). – С. 114–117.

Гошко Т. Перешкоди розвитку електронної комерції в Україні

Електронний бізнес – це середовище, в якому будь-яка людина може успішно вирішити питання ведення бізнесу, оплати рахунків, оформлення покупок, використовуючи при цьому мінімум часу й заощаджуючи свої кошти. Але щоб скористатися всіма перевагами, потрібно усунути перешкоди. У статті охарактеризовано перешкоди, які стоять на шляху розвитку електронної комерції.

Ключові слова: електронна торгівля, електронна комерція, Інтернет.

Goshko T. Barriers to the development of e-commerce in Ukraine

E-Business is an environment in which anyone can successfully resolve the issue of business, pay bills, shop design, using less time and saving their money. But to take full advantage, you need to remove barriers. This article describes the obstacles that stand in the way of e-commerce.

Key words: e-commerce, e-commerce, the Internet.

Гошко Т. Препятствия развитию электронной коммерции в Украине

Электронный бизнес представляет собой среду, в которой любой человек может успешно решить вопросы ведения бизнеса, оплаты счетов, оформление покупок, используя при этом минимум времени и экономия свои средства. Но чтобы воспользоваться всеми преимуществами, нужно устранить препятствия. В статье охарактеризованы препятствия, стоящие на пути развития электронной коммерции.

Ключевые слова: электронная торговля, электронная коммерция, Интернет.

МАРКЕТИНГОВІ СТРАТЕГІЇ В ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

*Р. Дудяк, к. е. н., Ю. Голембійовська, здобувач
Львівський національний аграрний університет
Р. Грабовський, к. е. н.*

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С.З. Гжицького

Постановка проблеми. У сучасних умовах української економіки, що постійно змінювалися, кожне підприємство намагається не тільки максимізувати прибуток, а й сприяти ефективній маркетинговій діяльності. Тому дуже важливим є вибір маркетингової стратегії, яка б відповідала всім вимогам самого підприємства, забезпечувала ефективну та рентабельну роботу, приносила прибуток та сприяла подальшому його розвитку. Грамотне, обґрунтоване маркетингове рішення щодо вибору стратегії допоможе підприємству вижити в несприятливому зовнішньому середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий науковий внесок у дослідження проблем формування маркетингових стратегій зробили такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як І. Ансофф, Н. Бутенко, С. Гаркавенко, В. Герасимчук, О. Гудзинський, С. Дем'яненко, А. Іонова, Г. Кіндрацька, Ф. Котлер, Н. Куденко, Ж. Ламбен, Я. Ларіна, Г. Мінцберг, А. Павленко, М. Портер, М. Сахацький, С. Чеботар та ін. Проте, незважаючи на велику кількість наукових праць з окресленої тематики, дослідження ролі маркетингової стратегії в сучасних умовах розвитку підприємств потребує уточненого аналізу, детального вивчення і нових розробок.

Постановка завдання. Завдання нашого дослідження – розкрити роль маркетингової стратегії у функціонуванні підприємств за сучасних умов господарювання та подати етапи процесу формування цієї стратегії на підприємстві.

Виклад основного матеріалу. Одним із найактуальніших завдань сучасного розвитку економіки України є створення умов для ефективного і динамічного переходу до ринкових відносин. Для того щоб забезпечити успішну діяльність підприємства, необхідно розробити довгостроковий план дій, спрямований на досягнення місії організації з орієнтацією на ринкові потреби й врахування ринку як основного чинника зовнішнього середовища.

План можна розглядати як модель поведінки (теперішньої та майбутньої) підприємства, як систему заходів, спрямованих на досягнення поставлених цілей, їх зміст, забезпеченість ресурсами, обсяги, методи, послідовність і строки виконання робіт з виробництва та реалізації продукції. Інакше кажучи – як сукупність прогнозів і соціально-економічних цілей, досягнення яких забезпечується використанням певних засобів і методів [8].

Щоб досягти поставлених цілей, підприємство повинно максимально використати внутрішні ресурси, дослідити ринкове середовище, спрогнозувати його розвиток і потреби, задіявши при цьому всі інструменти стратегічного маркетингу, серед яких варто приділити особливу увагу розробці маркетингових стратегій, оскільки саме вони визначають напрям діяльності підприємства та спрямовані на досягнення поставлених маркетингових цілей. Формування маркетингової стратегії – це один із найважливіших і найсуттєвіших етапів маркетингу на підприємстві.

Погляди економістів щодо сутності, змісту і класифікації маркетингової стратегії підприємства різняться між собою (табл. 1).

Таблиця 1

Тлумачення терміна «маркетингова стратегія»

Автор	Зміст тлумачення
Куденко Н.	Напрямок (вектор) дій підприємства щодо створення його цільових ринкових позицій
Хершген Х., Багієв Г., Мак-Дональд М., Гаркавенко С.	Засіб досягнення маркетингових цілей
Ассель Г.	Засіб впливу на споживача
Ламбен Ж.	Довго- та середньострокові рішення щодо елементів комплексу маркетингу

Вікіпедія	Основний спосіб досягнення маркетингових цілей через формування та конкретизування відповідної структури комплексу маркетингу
В.Марцин	Система організаційно-технічних і фінансових заходів для активного впливу на попит і пропозицію товарів

На відміну від генеральної стратегії підприємства, що окреслює основні сфери його діяльності, розвитку і функціонування, маркетингова стратегія визначає маркетингові засоби впливу підприємства на зовнішнє середовище, передусім на цільові аудиторії. Маркетингова стратегія не є різновидом генеральної стратегії підприємства, а доповнює її конкретизує її, створюється як похідна від неї і дає змогу реалізувати її за допомогою маркетингових засобів [4].

Характерні риси маркетингової стратегії як плану дій, що вказують на її відмінність від інших стратегій, наприклад, генеральної стратегії підприємства, показані в табл. 2.

Спільні риси проаналізованих типів стратегій полягають у тому, що вони:

- орієнтують діяльність підприємства на довготривалу перспективу;
- реалізують загальну мету діяльності підприємства у різних сферах цієї діяльності;

Таблиця 2

Порівняння маркетингової стратегії з генеральною стратегією підприємства

Відмінні риси	Маркетингова стратегія	Генеральна стратегія
Мета	Ефективне задоволення потреб споживачів	Ефективна діяльність підприємства
Завдання	Розроблення і просування продукції, формування цінової політики, організація комунікацій зі споживачами	Збільшення прибутковості, оптимальний розподіл ресурсів, підвищення конкурентоспроможності
Підпорядкованість	Похідна від генеральної стратегії	Основна стратегія підприємства
Складові	Мета, завдання, концепція, зміст, розподіл ресурсів, заходи та дії, показники	
Різновиди	Велика кількість різновидів залежно від мети формування та інших чинників	
Характер запланованих дій	Маркетингові дії стосовно товарної, цінової, комунікаційної політики підприємства і політики просування	Широкий спектр дій і заходів стосовно всіх внутрішніх і зовнішніх сфер діяльності підприємства
Основні показники	Частка ринку підприємства, обсяги реалізації, рентабельність маркетингових інвестицій	Показники прибутку і рентабельності, ефективності використання ресурсів
Критерії оцінювання	Результативність, доцільність, витратність, економічність, раціональність, адаптивність, гнучкість і конкурентоспроможність підприємства загалом, а також відповідно у сферах маркетингу, менеджменту персоналу	
Основні результати	Надійні та ефективні відносини підприємства і з споживачами	Фінансові, організаційні та інші ефекти діяльності
Основні витрати	Вартість маркетингових досліджень, просування продукції, комунікації зі	Загальні витрати діяльності

	споживачами тощо	підприємства
--	------------------	--------------

- поділяються на велику кількість різновидів за аналогічними або схожими ознаками;
- структуруються на однакові складові елементи (мета, завдання, заходи і дії, показники тощо), хоча їх сутність і змістове наповнення є різним;
- передбачають застосування критеріїв оцінювання, що характеризують рівень досягнення мети, результат, витрати, конкурентоспроможність і гнучкість стратегії тощо.

Формування маркетингових стратегій розпочинається з дослідження маркетингового середовища підприємства, тобто основою їх розроблення є маркетинговий стратегічний аналіз. Водночас маркетингова стратегія – складова стратегічних планів підприємства, тому її обов'язково узгоджують з метою діяльності останнього, його генеральною стратегією і зі стратегіями інших рівнів [5]. Цей етап доцільно поділити на два напрями аналізу: аналіз проміжного (маркетингового) середовища й оцінка маркетингового потенціалу підприємства. Метою аналізу проміжного середовища є визначення рівня нестабільності маркетингового оточення (вивчення сучасного ринку, визначення вимог споживачів, дослідження конкурентів і постачальників). Такий аналіз потрібний для того, щоб підприємство було готове до майбутніх змін оточення та вчасно й адекватно реагувало на ці зміни. У процесі аналізу визначають, наскільки підприємство заповнило обрану нішу і відповідні сегменти ринку, вивчають і оцінюють конкурентну позицію фірми на ринку за основними чинниками конкурентоспроможності.

Під час аналізу внутрішнього середовища підприємства визначають ті можливості й той маркетинговий потенціал, на які воно може розраховувати у процесі досягнення маркетингових цілей. Крім того, оцінюється вся система господарювання підприємства й окремих його підсистем щодо реалізації можливостей, які проміжне середовище надає підприємству.

Аналіз проміжного й внутрішнього середовища дає змогу усвідомити і сформулювати маркетингові цілі. Залежно від місця підприємства на ринку, наявності ресурсів, тривалості періоду обертання товарів, пропонуємо конкретизувати основні цілі маркетингу, орієнтовані на: завоювання споживача й стимулювання попиту; збільшення обсягу реалізації, завоювання й збільшення частки ринку, досягнення конкурентних переваг на ринку. Досягти цілей розвитку підприємства можна різними шляхами.

Для цього на третьому етапі формування стратегії здійснюється розгляд і вибір однієї з існуючих стратегій маркетингу. На цьому етапі приймають рішення щодо того, якими засобами підприємство досягатиме поставлених цілей. Пропонуються такі види стратегій маркетингу: продуктово-товарна стратегія; стратегія просування товару (стимулювання збуту); цінова; об'єднані стратегії.

Після вибору необхідного варіанта маркетингової стратегії, яка стає концепцією маркетингу, слід перейти до наступного етапу – розробки маркетингового плану, в межах якого розробляється система програм, що повинна забезпечити найефективніші шляхи реалізації стратегічних цілей маркетингу. На цьому етапі визначають цільові показники, спрямовані на забезпечення організаційних умов та маркетингових напрямів підвищення ефективності діяльності підприємства через продуктивне використання ресурсів.

Завершальним етапом формування маркетингової стратегії є оцінка й контроль результатів, які відбуваються через порівняння результатів із цілями. Цей процес забезпечує стійкий зворотний зв'язок між процесом досягнення цілей і власне цілями, що стоять перед маркетингом. Такий механізм зворотного зв'язку використовують для моніторингу й коригування стратегії.

Отже, формування маркетингової стратегії складається із п'яти взаємопов'язаних етапів. Усі вони доповнюють один одного і в загальному вигляді кінцевим продуктом виходить маркетингова стратегія підприємства.

Висновки. Маркетингова стратегія – один з інструментів маркетингу, який спрямований на досягнення маркетингових цілей за допомогою порівняння сильних і слабких сторін внутрішнього середовища з можливостями та загрозами ринку. Вдало підібрана й уміло реалізована стратегія не тільки дає змогу підприємству досягти конкурентних переваг, а й задовольнити потреби споживача. Тобто маркетингова стратегія виконує важливу як економічну роль у діяльності будь-якого суб'єкта господарювання, так і соціальну.

Бібліографічний список

1. Бутенко Н. В. Основи маркетингу : навч. посіб. / Бутенко Н. В. – К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2004. – 140 с.
2. Василенко В. А. Стратегічне управління : навч. посіб. / В. А. Василенко, Т. І. Ткаченко. – К. : ЦУЛ, 2003. – 396 с.
3. Кіндрацька Г. І. Стратегічний менеджмент : навч. посіб. / Кіндрацька Г. І. – К. : Знання, 2006. – 366 с.
4. Коваль З. О. Поняття і сутність ефективності маркетингових стратегій вартісно-орієнтованих підприємств [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Vnulp/Menegment/2012_72_2/19.pdf.
5. Куденко Н. В. Маркетингове стратегічне планування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. екон. наук : спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / Н. В. Куденко. – К., 2003. – 38 с.
6. Куденко Н. В. Стратегічний маркетинг : навч. посіб. / Н. В. Куденко. – К. : КНЕУ, 2005. – 152 с.
7. Масляк Т. А. Формування маркетингової стратегії на підприємстві / Т. А. Масляк // Управління розвитком. – 2012. – № 2. – С. 50–52.
8. Семенюк С. Маркетингове планування діяльності підприємств / С. Семенюк // Галицький економічний вісник. – 2010. – № 1(26). – С. 84–92. – (Проблеми мікро- та макроекономіки України).
9. Ставицький О. В. Особливості розвитку стратегічного управління в Україні [Електронний ресурс] / О. В. Ставицький. – Режим доступу : http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?nomer_data=8&year_data=2011.
10. Тематичний модуль «Розробка маркетингової стратегії» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.management.com.ua/marketing.
11. Телетов О. С. Маркетинг у промисловості : монографія / О. С. Телетов. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 248 с.

Дудяк Р., Голембійовська Ю., Грабовський Р. Маркетингові стратегії в діяльності підприємств

Розглянуто сутність маркетингової стратегії підприємства та її роль у його діяльності, основні етапи процесу розробки і вибору стратегії маркетингу, яка передбачає певну схему поведінки підприємства на ринку, а також сутність, значення та основи стратегічного управління, що необхідно для ефективної діяльності підприємства.

Ключові слова: маркетинг, маркетингові цілі, маркетингова стратегія, види маркетингових стратегій, підприємство, конкурентоспроможність, стратегічне управління, стратегія управління.

Dudiak R., Golembyovska Yu., Grabovskyi R. The marketing strategies of enterprises

The article discusses the essence of the marketing strategy of the company and its role in its activities, the main stages of the design and choice of marketing strategy, which includes a pattern of enterprises behavior on the market, and ssence, value and strategic government bases are examined in this article, it is necessary for effective activity of enterprise too.

Key words: marketing, marketing goals, marketingstrategy, types of marketing strategies, enterprise, competitiveness, strategic control, strategy of enterprise.

Дудяк Р., Голембійовская Ю., Грабовский Р. Маркетинговые стратегии в деятельности предприятий

Рассмотрены сущность маркетинговой стратегии предприятия и ее роль в его деятельности, основные этапы процесса разработки и выбора стратегии маркетинга, которая предусматривает определенную схему поведения предприятия на рынке, а также сущность, значение и основы стратегического управления, что необходимо для эффективной деятельности предприятия.

Ключевые слова: маркетинг, маркетинговые цели, маркетинговая стратегия, виды маркетинговых стратегий, предприятие, конкурентоспособность, стратегическое управление, стратегия управления.

РОЗВИТОК ТОВАРНИХ БІРЖ ТА ЇХ ЦІНОВА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ

*Р. Дудяк, к. е. н., І. Більський, к. е. н., В. Квас
Львівський національний аграрний університет,
С. Бугіль, к. е. н.
Львівська державна фінансова академія*

Постановка проблеми. Розвиток біржової справи не змінив основу організації функціонування біржової торгівлі, однак відбулися значні зміни, що дали змогу зробити роботу сучасних бірж ефективнішою, полегшити процес товарообігу, вдосконалити систему комунікацій. Сьогодні в нашій країні поява електронної біржі свідчить про значне підвищення технічного рівня торгівлі за умови функціонування власної маркетингової цінової політики, що має позитивний вплив як на розвиток партнерських відносин, так і на економіку загалом, а також дає змогу обходитися без державного регулювання цін. Основними перевагами такої біржі є можливість проведення торгових операцій у будь-який час доби за встановленою ціною, а також нижчі операційні витрати. Важливим чинником стабілізації цін на початку і в кінці біржового дня є обмеження денного коливання цін у межах, встановлених біржовими правилами. Широке застосування засобів автоматизації дає змогу сформувати міцну технологічну базу для удосконалення організаційного керування біржею, щоправда, це вирішить тільки частину проблем, пов'язаних із нестримним зростанням обсягів інформації.

Іншою, не менш важливою проблемою діяльності біржі, є ступінь її готовності до сталої маркетингової політики з урахуванням усіх можливих чинників, які так чи інакше можуть впливати на ціну того чи іншого товару.

Усе перелічене підкреслює недостатній рівень організації проведення біржових торгів та ціноутворення, що призвело до зниження їх обсягів останніми роками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні науковці, зокрема П. Т. Саблук, О.Г. Шпикуляк, Ю.П. Воскобійник, Н.Г. Копитець, М.К. Гащенко, М.Й. Малік, Р.П. Саблук, В.А. Пулім, Б.Л. Дмитрук, вважають, що одним із заходів, який може сприяти набуттю існуючими вітчизняними біржами рис класичних біржових інституцій, є створення Єдиної біржової системи в Україні (ЄБСУ). Досить відомим є визначення біржі, яка є постійно діючим ринком масових замінних цінностей, який функціонує з визначеними правилами, який змінюється і постійно розвивається залежно від ринкової ситуації у країні [2].

Про проблеми розвитку влучно висловлювався академік УААН П.Т. Саблук, який відзначав, що «... проблеми біржової торгівлі на ринку продукції слід розглядати, виходячи зі спаду її активності» [1, с. 39].

Однією з таких проблем є брак якісної статистичної інформації, тому що більшість показників вважають комерційною таємницею бірж. Сьогодні залишається невирішеним питання вдосконалення маркетингової цінової політики як єдиної стандартизованої системи, проведення біржових торгів і збільшення обсягів форвардних і ф'ючерсних угод на товарних біржах України. В умовах економічної кризи вирішення зазначених проблем дасть змогу стабілізувати біржовий товарний ринок і прискорити його розвиток у найближчій перспективі.

Постановка завдання. Основним завданням нашого дослідження є аналіз організації проведення біржових торгів та економічної діяльності товарних бірж в Україні з метою виявлення проблем їх функціонування, а також обґрунтування та розробки оптимальних напрямів вирішення проблем у процесі їх розвитку, з урахуванням об'єктивної необхідності застосування комплексного аналізу діяльності біржі та існуючих тенденцій світового досвіду щодо дослідження умов та чинників формування цінової політики.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах в Україні все більшого значення набуває розвиток товарних бірж і політики ціноутворення. Діяльність товарних бірж здійснюється відповідно до Закону України «Про товарну біржу». Їх розвиток зумовлений низкою економічних чинників, які найбільше проявляються в умовах функціонування ринкових відносин (рис. 1).

Найважливішим елементом механізму ринкового ціноутворення є товарні біржі, які забезпечують формування справедливих ринкових цін на товари у процесі проведення гласних і відкритих торгів.

Відповідно до технології проведення торгових операцій на біржах автоматизації підлягають такі процеси: діяльність брокерських фірм з обслуговування клієнтів і підготовки супровідних документів; передача заявок від брокерських фірм на біржу; формування біржової відомості; коректування біржових відомостей; підготовка документів для реєстрації угод; використання електронних табло у процесі торгів; передача заявок між регіональними відділеннями біржі та біржовим центром; проведення аукціону протягом одночасних торгів; підготовка й поширення довільної текстової інформації між відділеннями біржі, біржею та брокерськими фірмами. Засоби автоматизації значно спрощують діяльність біржі, підвищують її оперативність, дають змогу збільшити кількість представлених товарів і брокерських фірм, а також встановити межові ціни, за якими можуть здійснюватися ті чи інші контракти, тобто збільшити оборот біржі. Важливим чинником успіху й доцільності біржової справи загалом є повнота, правдивість, неупередженість, відкритість і доступність усієї інформації про перебіг торгів [3].

Залежно від вибраної стратегії продавець здійснює на біржі свою конкретну цінову політику у процесі торгів протягом певного періоду. У біржовій практиці з цією метою використовують різні форми цінової політики (рис. 2).

Політика «ціновий лідер» характерна для найбільших товарних бірж, які через високу питому вагу на ринку можуть чинити суттєвий вплив на рівень біржових цін на певний вид товару.

Цінову політику «рух у фарватері» вимушені здійснювати біржі з відносно невеликим обсягом запропонованих до реалізації товарів. Самостійно впливати на рівень біржових цін вони не можуть.

Суть цінової політики «проникнення на біржу» полягає в тому, що товар, який вперше пропонують на біржі, реалізують за ціною, значно нижчою, ніж ціна на аналогічний товар на іншій товарній біржі. Із завоюванням певної частки біржового ринку постійно підвищується рівень біржових цін на ці товари до середніх показників.

«Зняття вершків» – використовують у разі введення на біржу нового виду товару, передбачає значний відрив біржових цін від їх середнього рівня. Тому політику можуть застосовувати за монополії чи олігополії, але лише впродовж певного проміжку часу.

Політика «середні витрати + прибуток» здійснюється на товарних біржах, в яких відносно невеликі партії товару зі широким їх асортиментом. Полягає в такому моделюванні біржових цін, коли рівень прибутку однаковий щодо всіх реалізованих товарів. Цей підхід гарантує мінімально необхідну ефективність діяльності, дає змогу уникнути великих сум податку за перевищення граничного рівня рентабельності.

За допомогою цінової політики «ціловий прибуток» біржа – продавець товару може заздалегідь визначити необхідну суму прибутку і порівняти її зі сумою вкладеного капіталу. Рівень прибутку в цьому разі повинен бути не нижчим від середньогалузевої норми.

«Відчутна цінність» – це політика, заснована на престижності окремих товарів для покупців внаслідок їх унікальності.

Враховуючи своє становище на ринку, якість товарів, які знаходяться у продажу, кожна товарна біржа може обрати за основу ту форму цінової політики, яка в той чи інший період задовольнить як потреби споживачів, так і розвиток торговельних відносин на біржі загалом.

Будь-яка товарна біржа має два основні напрями діяльності: гуртова торгівля, з одного боку, і котирування цін товарів – з іншого.

Біржові котирування – це ціни спеціально організованого, постійно діючого ринку масових і якісно однорідних товарів. Котирування цін на товарній біржі здійснюється за встановленими правилами. На сучасних ф'ючерсних біржах ціни виходять за рамки елементарного орієнтиру. Це у свою чергу призводить до біржових спекуляцій.

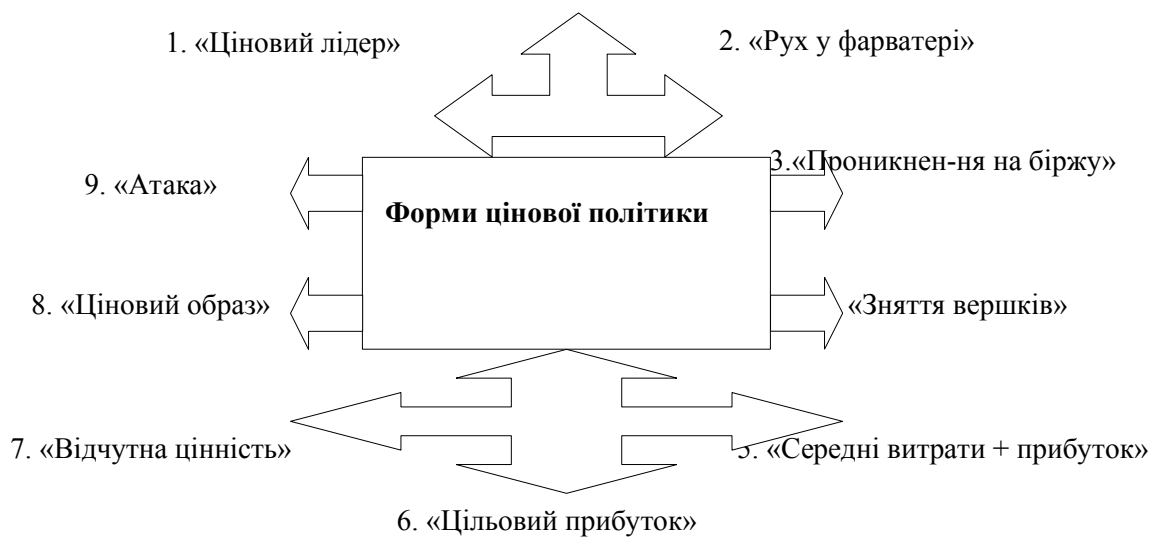

Рис. 2. Основні форми цінової політики на товарній біржі.

На товарних біржах реалізують сировину, товари сільськогосподарського та мінерального походження (пиломатеріали, бавовна, вовна, зерно, цукор, кава, кольорові та дорогоцінні метали тощо). На сучасному етапі в зовнішній торгівлі через біржі реалізують понад 50 видів сировинних товарів, на які припадає 15-20% усього експорту розвинених країн. Біржові котирування, з одного боку, є цінами реальних контрактів, а з іншого – орієнтир для встановлення цін на товари, які реалізують за звичайними угодами [2].

У ринковому середовищі товарні біржі встановлюють остаточні ціни. Ринкові ціни формуються таким чином, що найоб'єктивніше відображають співвідношення попиту і пропозиції на той чи інший товар. Сам механізм ціноутворення на біржі максимально враховує економічні інтереси партнерів за угодою.

Окрім того, цінова політика на товарній біржі сприяє створенню умов для активізації різних форм цінової і нецінової конкуренції серед покупців і продавців. Завдяки цьому здійснюється боротьба з монопольним товарним ринком, а це позитивна ознака і необхідна умова розвитку ринкової економіки і здорової конкуренції.

Сьогодні широке застосування засобів автоматизації дає змогу сформувати міцну технологічну базу для удосконалювання організаційного керування біржею.

Прагнення України інтегруватися у світову економічну спільноту, де біржові ринки відіграють значну роль в економічному розвитку та плануванні, повинно стимулювати подальший розвиток біржового аграрного ринку. На жаль, досі відсутня єдина державна політика й стратегія розвитку біржового товарного ринку України, про що свідчить багато фактів. Зокрема згідно з офіційними даними, кількість існуючих товарних бірж станом на 1 січня 2013 року в Україні становила 574 одиниці, з них 108 універсальних (18,8%), 400 товарно-сировинних (69,7%), 24 агропромислові (4,2%) та 42 фондові (7,3%) (рис. 3).

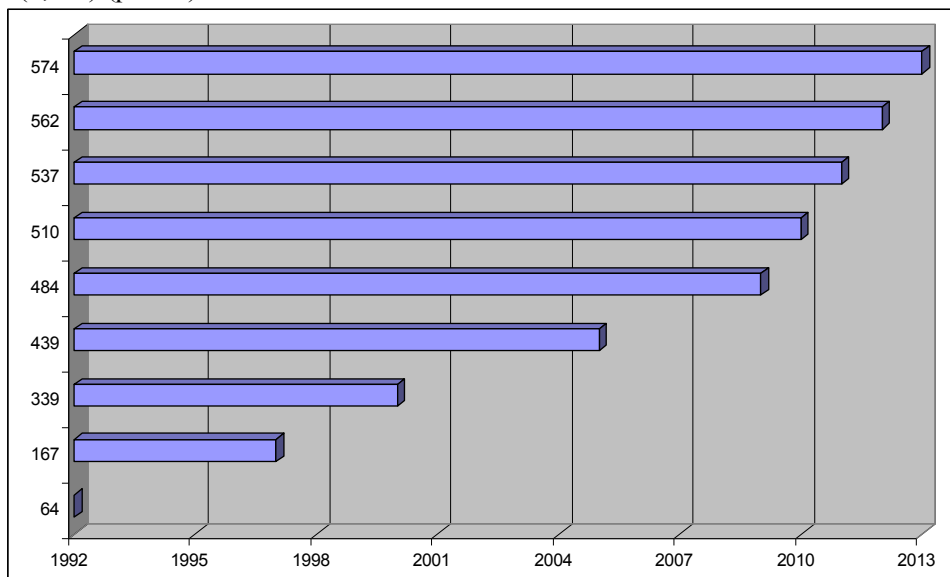

Рис. 3. Кількість зареєстрованих бірж в Україні.

Як свідчить досвід, ефективне функціонування біржового товарного ринку України неможливе без створення нормативно-правових умов прийняття нової редакції Закону України «Про товарну біржу», а також законодавчих актів щодо обігу товарних деривативів та функціонування клірингових установ; державного органу з питань регулювання їх діяльності [3]. Перелічені чинники сприятимуть якісному розвитку біржового товарного ринку й дадуть змогу підвищити вимоги до його суб'єктів.

Посилаючись на світовий досвід функціонування біржових ринків, варто зазначити, що більшість з існуючих в Україні товарних бірж не є класичними біржовими інституціями, оскільки досить часто вони створюються для здійснення нехарактерних для товарної біржі видів діяльності. Одним із таких є реєстрація біржових угод як альтернатива нотаріального посвідчення [4].

Структуру укладених угод за основними групами товарів України показано на рис. 4.

У 2012 році було укладено угод на 118544,4 тис. грн. У структурі цих угод найбільша частка припадала на угоди з продажу сільськогосподарської продукції – 77889,6 тис. грн та продовольчі товари – 28541,8 тис. грн.

Товарні біржі залишаються тими інфраструктурними інституціями, котрі відображають існуючу кон'юнктуру ринку та спроможні захистити його учасників від сезонних коливань цін, а також збалансувати попит та пропозицію на відповідні товари, застосовуючи для цього економічно ефективні інструменти та механізми. Товарна біржа сприяє лібералізації економічних відносин у всіх сегментах ринку, його фінансовому оздоровленню та підвищенню конкурентоспроможності [5].

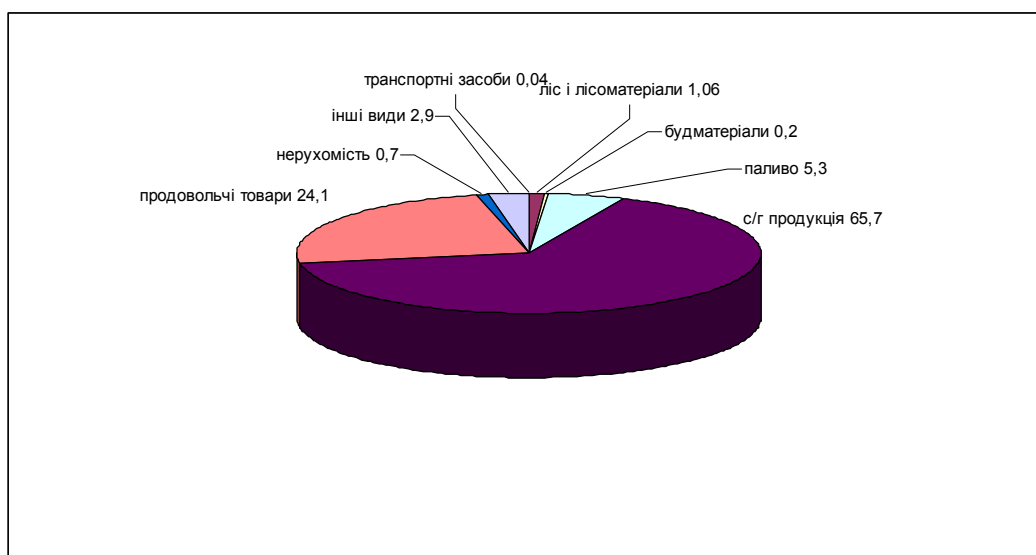

Рис. 4. Структура укладених угод за видами продукції станом на 1 січня 2013 року, %.

Висновки. Отож, подальший розвиток біржової діяльності та її цінової політики в Україні в євроінтеграційних процесах залежить від загальноекономічного стану держави, високого рівня конкурентоспроможності біржових активів України на європейському товарному і фінансовому ринках, вмілого поєднання адміністративних і економічних важелів управління діяльністю біржовиків з різними видами угод в Україні та Європі.

Підсумки досліджень дають підстави стверджувати, що ефективна діяльність товарної біржі та її нормальне функціонування можливі за таких умов: наявність приміщення, обладнаного сучасною автоматизованою технікою для здійснення операцій, наявність засобів зв'язку та інформації, методики розробки такої процедури, яка забезпечить швидке укладання угод, а також стійка маркетингова цінова політика. Сьогодні необхідною є ефективна система клірингу та збору депозитів для забезпечення фінансової цілісності ф'ючерсного ринку на перспективу. Результати аналізу стану розвитку біржового ринку України дають змогу стверджувати про наявність сприятливих передумов для виходу з економічної кризи та подальшому його розвитку з позитивною динамікою зростання обсягів біржової торгівлі за форвардними та ф'ючерсними угодами з використанням переваг зарубіжного досвіду біржової торгівлі та цінового котирування.

Для становлення сучасного біржового ринку в Україні необхідно налагодити механізм отримання й опрацювання достовірної, своєчасної, якісної інформації про ринкову ситуацію в регіоні і світі, ціни і біржові товари.

Подальша інтеграція України у світовий біржовий ринок, розширення її участі у міжнародному розподілі праці можливі лише за умови подолання недоліків і негативних тенденцій, які відбулися останніми роками та орієнтації на загальносвітові тенденції розвитку цінової політики бірж в Україні.

Бібліографічний список

1. Методичні рекомендації з удосконалення організаційно-економічного механізму функціонування інфраструктури аграрного ринку / [Саблук П. Т., Шпикуляк О. Г., Воскобійник Ю. П. та ін.]. – К. : ННЦ «ІАЕ»

УААН, 2009. – 69 с.

2. Мороз Л. Товарна біржа як суб'єкт господарювання / Л. Мороз // Право України. – 2007. – № 8. – С. 47–51.
3. Про товарну біржу : Закон України від 10.12. 1991 р. №1956-ХП // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 10. – С. 139.
4. Нужна О. Товарні біржі як важлива складова інфраструктури агропромислового ринку / О. Нужна // Бухгалтерський облік і аудит. – 2007. – № 9. – С. 33–36.
5. Шибаніна О. В. Біржовий ринок: ретроспектива розвитку : основні проблеми і напрями їх розв'язання / О. В. Шибаніна // Економіка АПК. – 2007. – № 3. – С. 104–109.

Дудяк Р., Більський І., Квас В., Бугіль С. Розвиток товарних бірж та їх цінова політика в Україні

Розглянуто суть та необхідність організації функціонування та розвитку товарних бірж в Україні, а також роль цінової політики як для розвитку бірж, так і для економіки країни загалом. Висвітлено актуальні проблеми розвитку аграрно-товарних бірж України в умовах економічної кризи. Проаналізовано основні тенденції та закономірності розвитку вітчизняних товарних бірж за досліджуваний період. Виявлено основні причини неефективного функціонування біржового товарного ринку України. Запропоновано напрями вдосконалення функціонування товарних бірж в Україні.

Ключові слова: маркетингове ціноутворення, шляхи удосконалення, система інформаційного забезпечення, товарна біржа, цінова політика, котирування цін, біржові спекуляції, кон'юнктура ринку.

Dudiak R., Bilskyi I., Kvas V., Bugil S. Development exchange products and price politics of Ukraine

In the article essence and necessity of functioning of commodity to increase exchanges and price politics is considered in Ukraine. The issue of the day of development of commodity exchanges of Ukraine is reflected in the conditions of economic crisis. Basic tendencies and conformities to the law of development of domestic commodity exchanges are analysed for explored period. Found out principal reasons of the ineffective functioning of exchange agrarian-commodity market of Ukraine. Directions of perfection of functioning of agrarian-commodity exchanges are offered in Ukraine.

Key words: marketing pricing, ways of improving, system of information provision, commodity exchange, pricing policy, quotes prices, speculation, market conjuncture.

Дудяк Р., Бильский И., Квас В., Бугиль С. Развитие товарных бирж и их ценовая политика в Украине

Рассмотрена сущность и необходимость организации функционирования и развития товарных бирж в Украине, а также сущность ценовой политики как для развития бирж, так и для экономики страны в целом. Освещены актуальные проблемы развития аграрно-товарных бирж Украины в условиях экономического кризиса. Проанализированы основные тенденции и закономерности развития отечественных товарных бирж за исследуемый период. Выявлены основные причины неефективного функционирования биржевого товарного рынка Украины. Предложены направления усовершенствования функционирования товарных бирж в Украине.

Ключевые слова: маркетинговое ценообразование, пути усовершенствования, система информационного обеспечения, товарная биржа, ценовая политика, котирувание цен, биржовые спекуляции, конъюнктура рынка.

Р. Дудяк, к. е. н., А. Телюк

Львівський національний аграрний університет,

Я. Карпова-Лаурсен, к. е. н.

Львівська державна фінансова академія,

Р. Грабовський, к. е. н.

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С.З. Гжицького

Постановка проблеми. Однією з важливих складових продовольчої безпеки будь-якої країни є ринок молока і молочної продукції, який становить собою систему товарно-грошових відносин між економічно самостійними виробниками продовольчої сировини, переробниками і споживачами, що охоплює весь суспільний відтворювальний процес, у тому числі виробництво, розподіл, обмін і споживання з метою щоденного забезпечення найважливішими продуктами харчування та одержання (очікуваного) доходу всіма операторами ринку. Надійне забезпечення населення продовольством є одним з основних завдань політики держави в галузі національної безпеки. Актуальність цієї проблеми на сучасному етапі стає все більш очевиднішою. Зростає світова частка імпортного продовольства, знижується споживання найбільш цінних харчових продуктів, у тому числі молочних.

Одним з етапів діяльності молокопереробних підприємств є сегментація ринку – основний метод маркетингу, за допомогою якого підприємство ділить ринок товарів за певними ознаками на деякі сегменти споживачів. Необхідність сегментації світового ринку молока зумовлена потребою виявлення молокопереробними підприємствами ринків збуту молочної продукції.

Сегментація ринку – це багатовимірний поділ усіх потенційних споживачів ринку на достатньо великі групи, так що кожна з цих груп вимагає певних товарів чи послуг, які суттєво різняться від інших. З урахуванням цього поділу світовий ринок поділяється на спеціалізовані сегменти, провідним серед яких є торгівля, що має досить складну структуру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У міжнародній практиці питання сегментації світового ринку сільськогосподарської продукції є високоактуальним, що пов'язано з важливістю підтримання продовольчої безпеки кожної країни в сенсі поліпшення здоров'я людей. Передусім це стосується виробництва молока як одного з найбільш потрібних для нормального функціонування людського організму продуктів. Саме тому цій проблемі приділяють значну увагу такі вітчизняні вчені-економісти, як В. Андрійчук, Г. Черевко, Г. Волинський, П. Березівський, П. Ларіна, Е. Воронова, С. Юрій, В. Козик, Л. Ланкова, Н. Даниленко, Ю. Макогон, В. Дергачова, Є. Пашко, С. Мочерний, В. Юхименко, Є. Савельєв, а також зарубіжні: Л. Балабанова, М. Портер, А. Михайлушкін, П. Шимко, А. Булатов, Ф. Кот та ін.

Постановка завдання. Основне наше завдання – дослідження процесів сегментації світового ринку молока і молокопродуктів у сучасних ринкових умовах, визначення її моделі та можливостей підвищення в цих умовах конкурентоспроможності підприємств молоко продуктового підкомплексу АПК.

Виклад основного матеріалу. В умовах загострення на світовому ринку товарів і послуг проблеми збуту й посилення конкурентної боротьби постає нагальна потреба у спеціальних заходах, спрямованих на пристосування до потреб і побажань споживачів, вивчення й прогнозування потенційного попиту. Тому в діяльності аграрних підприємств дедалі більшого значення набуває нова система організації та управління – концепція маркетингу. Успіх будь-якого аграрного підприємства залежить не так від його виробничих потужностей і можливостей, як від досвіду у сфері маркетингу. Маркетинговий підхід полягає в комплексному, системному вживанні технічних, комерційних, збутових та інших заходів, пов'язаних із виробництвом і реалізацією продукції. Маркетинг дає змогу сільськогосподарським підприємствам досліджувати ринки, їх сегментацію, вивчати поведінку потенційних споживачів продукції, розробляти стратегії позиціонування та просування товару чи послуги на ринок. Він виступає в ролі елемента специфічного механізму управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємства [2].

Єдиної універсальної системи маркетингу для аграрного товаровиробництва не існує. Кожне підприємство, виходячи з основних цілей і підходів маркетингу, використовує ту чи іншу стратегію.

На сучасному етапі основою успішної діяльності сільськогосподарських підприємств на міжнародному ринку є грамотна сегментація ринку і обґрунтований раціональний вибір сегмента, оскільки саме вони передують у маркетингових дослідженнях.

Сегмент світового ринку – це класифікація споживачів на групи, які різняться відносною однорідністю попиту, смаків. Сегментація ринку здійснюється тому, що різні категорії споживачів потребують різного асортименту продукції. У зв'язку з цим необхідно орієнтувати виробництво на конкретного споживача, щоб молочна продукція задовольняла конкретні потреби споживачів і при цьому, щоб не виникало проблем з її збутом. Сегментація споживачів дає змогу зробити виробництво адресним, оптимізувати витрати підприємств, спрямовані на постачання продукції на певний ринок, проведення реклами та інші заходи, пов'язані з формуванням попиту і стимулюванням збуту.

Молочна галузь займає важливе місце в економіці будь-якої держави та забезпеченні населення продуктами харчування першої необхідності. На сьогодні вона перебуває у стані стагнації. Саме тому дослідження питань сегментації ринку молокопродуктів на сучасному етапі є надзвичайно важливим [1].

Мета сегментації світового ринку молочних товарів полягає в пошуку оптимальної групи споживачів, які об'єднані за якимись певними ознаками, тобто оптимального сегмента або сегментів ринку. Стратегії охоплення ринку, що базуються на його сегментації, дають змогу забезпечити певні конкурентні переваги товарам, які вирізняють їх із загальної маси товарів, представлених на ринку. Якщо підприємство обирає ту чи іншу стратегію охоплення ринку, воно повинно враховувати: свої ресурси; однорідність товару та ринку; етап життєвого циклу товару; знання щодо конкурентів та їх маркетингових стратегій. Відправною точкою для проведення сегментації ринку можуть бути також діапазон переваг і запитів споживачів. Визначення однорідних сегментів ринку дає змогу організувати маркетингову діяльність із врахуванням вимог цих конкретних сегментів.

Спеціалізація маркетингової діяльності дає змогу не лише підвищувати ефективність взаємодії з окремими сегментами ринку, а й прибутки. Це виникає тому, що споживачі з готовністю сплачують більше грошей за товар, що відповідає їх індивідуальним потребам і вимогам, а це дає змогу виробникам встановлювати більшу ціну та отримувати додатковий прибуток. Після проведення сегментації ринку потрібно зробити аналіз цих сегментів для обрання найпривабливіших з погляду обсягів, перспектив зростання, активності. З цією метою кожен групу споживачів треба охарактеризувати за такими запитаннями: хто? що? як? де? коли? чому? [5].

Розрізняють два види сегментації міжнародного ринку молочних продуктів:

1. Підприємство концентрується на одній групі споживачів з різним набором потреб (дитяче харчування, харчування для домашніх тварин тощо);

2. Підприємство орієнтується на два або більше сегменти ринку, кожний з яких має свої особливості, які потребують індивідуального підходу. Молочна сировина складається з багатьох компонентів і підлягає переробці в межах підприємства у продукцію харчового, кормового та технічного призначення. Тому використання цього виду сегментації є найбільш доцільним [3].

Варто зауважити, що глибока сегментація ринку молокопродуктів може мати певні недоліки. Вони пов'язані зі зміною вартості сировини, попиту споживачів, їх економічного стану. Отож, обґрунтованою є позиція, що передбачає створення торгового знаку, під яким випускається великий асортимент продукції. Асортимент продукції може зазнавати змін у зв'язку зі зміною кон'юнктури ринку.

Треба пам'ятати, що концентрація на двох і більше сегментах ринку є певним страхуванням на випадок спаду збуту на одному із них. І саме тому, щоб мінімізувати збитки від зниження обсягів збуту, потрібно концентруватися не на одному сегменті ринку, а на кількох.

Існує ще одна особливість сегментації ринку молочної продукції – строк функціонування підприємства (діюче чи нове). На діючому підприємстві основний асортимент і сегмент ринку вже склалися, тому основне завдання – їх підтримувати, здійснювати маркетингове забезпечення та пошук нових видів продукції і сегментів. Для діючого підприємства доцільно використовувати множинну сегментацію, тобто мати два та більше сегментів, для яких характерні свої особливості. При цьому, чим більше сегментів підприємство обслуговує, тим менша небезпека втрати ринку збуту. Новим

підприємствам доцільніше обрати один сегмент ринку і старанно розробити його. Після освоєння цього сегмента можна переходити до освоєння інших. Інакше не буде забезпечене зростання обсягів продажу.

Сегментація за товаром ефективна тільки тоді, коли з'являється принципово нова продукція, яка невідома за використанням, але не за технологією виробництва.

Сегментація за конкурентами передбачає вибір сфери діяльності, де конкуренція буде мінімальна. Недосконала конкуренція дає змогу монополізувати частину ринку, диктувати ціни і тим самим забезпечити отримання необхідного обсягу прибутку.

Найбільший комерційний успіх забезпечує сегментація за споживачем. Використовуючи цей критерій, треба враховувати внутрішню неоднорідність сегмента.

До процесу сегментації ринку молокопродуктів доцільно віднести кілька етапів.

На першому етапі формування критеріїв сегментації варто визначити споживачів молочної продукції. До них належать населення, молокопереробні заводи, кондитерські підприємства, переробні підприємства з виробництва маргаринової продукції та майонезу, підприємства хлібобулочних виробів. Тому як критерії сегментації доцільно застосувати географічні й соціально-економічні ознаки. До географічних ознак у цьому випадку слід віднести поділ зарубіжного ринку на регіони, до соціально-економічних – рівень доходів населення.

Наступним етапом сегментації ринку є вибір найраціональнішого методу групувань. Він передбачає послідовний поділ споживачів на підгрупи за найважливішими ознаками. Споживачів молокопродуктів слід поділити на споживачів внутрішнього та зовнішнього ринків. Отож, споживачами внутрішнього ринку є населення та переробні підприємства. Населення як споживачів поділяють за регіонами і доходами.

Третім етапом процесу сегментації є інтерпретація профілів груп споживачів. З одного боку, ці групи характерні певними споживчими запитами й перевагами, з іншого – вони досить однорідні за соціально-економічними і демографічними ознаками [4].

Основними сегментами ринку молока та молочної продукції є:

1) ринок споживачів – окремі особи, які купують свіжу і перероблену продукцію для задоволення особистих потреб;

2) ринок виробників – покупці свіжої продукції як сировини для переробки або готової продукції та напівфабрикатів для використання у процесі виробництва в закладах громадського харчування, на підприємствах харчової промисловості для виготовлення інших продуктів харчування (наприклад, кондитерських і хлібобулочних виробів);

3) ринок проміжних продавців – покупці продукції з метою подальшого перепродажу (переважно заклади гуртової та роздрібною торгівлі);

4) ринок державних установ – державні організації, які купують продукцію для передачі медичним закладам, дитячим будинкам, військовим частинам тощо;

5) зовнішній ринок [5].

Виділення сегментів на світовому ринку молочної продукції проведемо також за допомогою поведінкового, психографічного принципів та профільного сегментування (див. рис.).

На основі проведення такої сегментації ринків молочної продукції можна досягти певних позитивних результатів: ресурси та зусилля підприємства сконцентруються лише на найбільш перспективних сегментах; відбувається планування виробництва і збуту тих товарів, які відповідають реальному попиту; здійснюється підбір тих засобів комунікації, які реально узгоджуються з цільовим ринком; маркетингові дії здійснюються там і тоді, коли й де ринок найбільше сприймає їх.

У 2012 р. світове виробництво молока оцінювали на рівні 760 млн, що перевищує рівень 2011 р. на 3%, переважно за рахунок збільшення виробництва в Азії, Океанії й Південній Америці.

Україна із показником 11 млн т входить до десятки виробників молока й молочної продукції. Найкрупнішими світовими виробниками є ЄС-27 – 148 млн т; Індія – 112,1 млн т; США – 87 млн т; Китай – 36,7 млн т; Росія – 31,8 млн т; Бразилія – 29,5 млн т; Нова Зеландія – 15,48 млн т; Австралія – 9,02 млн т; Білорусь – 6,6 млн т та Казахстан з обсягом 5,38 млн т [6].

Як бачимо з таблиці, загальний світовий експорт молочної продукції протягом 2010–2012 рр. збільшився у незначних обсягах. Найбільшими експортерами є Європа та Океанія. Обсяги імпорту на світових ринках теж зросли. Країнами-імпортерами є Азія та Африка. Саме тому важливість

маркетингової сегментації підтверджується: експортувати та імпортувати молокопродукцію потрібно таким чином, щоб максимально задовольнити кожну із груп споживачів [7].

Слід зазначити, що останніми роками на міжнародному ринку молока і молокопродукції відбулися істотні зміни. Великі підприємства витісняють дрібніші з основних світових ринків. Вони реалізують свою молочну та молочнокислу продукцію за високими цінами і мають високий рівень завантаженості та рентабельності. Це й зумовлює відповідну сегментацію ринку продукції – дрібніші підприємства змушені виробляти низькорентабельну продукцію – сир і масло, оскільки їх сировинна зона не дає змоги виробляти високорентабельну продукцію. При цьому і витрати на транспортування їх молкосировини на переробку також є вищими. Єдиною перевагою їх продукції є дещо вищий рівень її транспортабельності, нижчий рівень питомої транспортності на довгий час зберігання.

Рис. Сегментна структура світового ринку молокопродуктів.

Таблиця

Сегментація міжнародного ринку молока та молочної продукції за показниками імпорту-експорту у деяких країнах світу, у перерахунку, млн т

Частина світу	Імпорт			Експорт		
	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.
Азія	18,7	19,1	20,3	5,6	5,9	6,5
Африка	6,9	6,6	7,1	0,5	0,5	0,5
Центральна Америка	4,0	3,8	3,9	0,3	0,3	0,4
Південна Америка	2,6	2,3	2,7	3,8	2,9	4,2
Північна Америка	2,1	2,5	2,7	2,6	2,1	2,7
Європа	5,5	5,2	5,8	11,4	12,6	13,1
Океанія	0,8	0,8	0,8	16,4	16,0	15,9
Всього	40,6	40,3	43,3	40,6	40,3	43,3

Висновки. Врахування особливостей сегментації міжнародного ринку дає змогу обґрунтовано визначати цільові сегменти і формувати стратегії виходу товарів або послуг того чи іншого підприємства на світові ринки. Однакових, типових підходів до сегментації немає. Кожне підприємство залежно від товару та особливостей його споживання спроможне розробити власні правила сегментації. Успішно проведена сегментація дасть змогу одержувати позитивні комерційні

результати. При цьому рекомендується комбінувати схожі сегменти на різних ринках, що дає певні переваги.

У процесі дослідження встановлено, що міжнародний ринок має сегментну структуру. Саме тому основним завданням світових виробників молочної продукції є розробка уніфікованого продукту глобальної природи, який був би спроможним задовольнити потреби різних людей.

Бібліографічний список

1. Власенко І. В. Стан світового ринку молока і молочної продукції та особливості його формування в Україні / І. В. Власенко // Економічні науки. – 2012. – № 1 (56). – С. 162–169.
2. Капранова Л. Г. Теоретичні засади сегментації міжнародних ринків у системі світового господарства / Л. Г. Капранова // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2011. – № 6. – С. 159–164.
3. Ладика В. Світовий молочний ринок : стан та перспективи / В. Ладика, О. Маслак // Пропозиція. – 2009. – № 4. – С. 31–33.
4. Максютя-Гончарук Т. М. Ситуація на світовому ринку молока та молокопродуктів / Т. М. Максютя-Гончарук. – К., 2010. – 237 с.
5. Маслак О. Світові тенденції молочного ринку / О. Маслак, Т. Хворост // Пропозиція. – 2010. – № 2. – С. 44–46.
6. Поліщук Н. В. Зарубіжний досвід функціонування і регулювання ринку молока і молочної продукції / Н. В. Поліщук // Економічна науки. – 2012. – № 3 (69). – С. 170–176.
7. Шубравська О. В. Розвиток ринку молока і молочної продукції: світові тенденції і вітчизняні перспективи / О. В. Шубравська, Т. В. Сокольська // Економіка і прогнозування. – 2008. – № 2. – С. 80–93.

Дудяк Р., Телюк А., Карпова-Лаурсен Я., Грабовський Р. Маркетингова сегментація світового ринку молокопродуктів

Визначено роль маркетингу на світовому ринку молокопродуктів, досліджено особливості сегментації міжнародних ринків молочної продукції. З'ясовано особливості розвитку молочного скотарства в різних країнах. Показано нове розуміння сегментації зарубіжних ринків позиціонування товарів. Визначено сегментну структуру світового ринку молокопродуктів.

Ключові слова: ринок молока і молочної продукції, маркетинг, сегментація, маркетингова концепція, зовнішньоекономічна діяльність, позиціонування товарів, світовий ринок.

Dudiak R., Telyuk A., Karpova-Laursen Ya., Grabovskyi R. Marketing segmentation world market of dairy products

This paper, the role of marketing in the global market milk and examines features of the segmentation of international markets dairy products. The features of dairy cattle in different countries. Provides new insights into the segmentation of foreign markets and positioning products. Defined segment structure of the world market of dairy products.

Key words: market of milk and suckling products, marketing, segmentation, marketing concept, external economic activities, positioning of products, the global market.

Дудяк Р., Телюк А., Карпова-Лаурсен Я., Грабовский Р. Маркетинговая сегментация мирового рынка молокопродуктов

Определена роль маркетинга на мировом рынке молокопродуктов, исследованы особенности сегментации международных рынков молочной продукции. Выявлены особенности развития молочного скотоводства в разных странах. Предоставлено новое понимание сегментации зарубежных рынков и позиционирования товаров. Определена сегментная структура мирового рынка молокопродуктов.

Ключевые слова: рынок молока и молочной продукции, маркетинг, сегментация, маркетинговая концепция, внешнеэкономическая деятельность, позиционирование товаров, мировой рынок.

МАРКЕТИНГОВІ ПОТРЕБИ ТА МОЖЛИВОСТІ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

Г. Козлова, здобувач

Львівський національний аграрний університет

Постановка проблеми. Закордонний досвід і вітчизняна практика свідчать, що маркетинг є важливим складовим елементом діяльності сільськогосподарських підприємств з огляду на їх ринкову орієнтацію, а це забезпечує отримання ширших можливостей для розвитку. Однак упровадження та застосування маркетингової концепції серед товаровиробників в Україні відбувається дуже повільно. Тому питання розвитку маркетингової діяльності в нинішніх умовах господарювання є надзвичайно актуальним, а зі вступом України до СОТ стає одним із першочергових.

Маркетинг дає змогу фермерським господарствам краще адаптуватися до умов ринкової економіки, адже маркетингова діяльність за своєю суттю виступає чіткою організаційною формою сучасного товарного виробництва з відповідним змістом і має вагоме значення для вдосконалення агропромислового виробництва. Вважаємо, що ця діяльність допоможе об'єднати зусилля фермерських господарств, підприємств переробної промисловості і торгівлі не тільки на стадії реалізації продукції, а й на стадії визначення характеру і масштабів її виробництва, шляхів рентабельного використання виробничих потужностей підприємств, визначення взаємовигідних умов просування продукції з врахуванням максимального задоволення потреб кінцевих споживачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У численних наукових літера-турних джерелах висвітлені розмаїті теоретичні, методологічні та прикладні аспекти маркетингових потреб і можливостей фермерських господарств. Ці проблеми досліджували такі вчені, як В.П. Горьовий [1], В.К. Збарський [2], В.В. Липчук [5], П.М. Макаренко [6], Л.Ю. Мельник [7], А.С. Мохненко [8], А.С. Шолойко [13] та ін. У своїх працях вони обґрунтовують напрями розвитку аграрних підприємств, аграрного ринку та його маркетингових досліджень. Водночас можливості використання маркетингового підходу висвітлені недостатньо широко, особливо щодо стратегічного планування діяльності фермерських господарств. На жаль, індивідуальний розвиток більшості з них, особливо дрібних і середніх, характеризується хаотичністю й відсутністю цілеспрямованості.

Постановка завдання. Складність і багатоаспектність проблеми, її недостатнє теоретичне і методичне обґрунтування не дають змоги говорити про завершеність пошуку. Відкритими залишаються питання встановлення вигідних ринків збуту, нестачі матеріальних ресурсів і відсутності фінансових коштів на їх придбання та оновлення, неможливості зберігання та переробки сільськогосподарської продукції. Усе це спонукало нас до з'ясування маркетингових потреб і можливостей фермерських господарств.

Виклад основного матеріалу. Маркетингові можливості підприємства визначають на підставі порівняння його сильних сторін і можливостей, що з'явилися у зовнішньому середовищі. Тобто розглядаються всі можливі парні комбінації та виокремлюються ті, на задіяння яких підприємство має достатньо ресурсів [11, с. 152].

Маркетингові можливості можна виявити в процесі стратегічного аналізу, під час якого здійснюється оцінка сильних і слабких сторін підприємства, його можливостей та загроз. При цьому критеріями вибору маркетингових можливостей є високі ступені привабливості та імовірності успіху [3, с. 489].

Погоджуємося з думкою, що маркетингові можливості підприємства виступають завершальним етапом аналізу ринкових можливостей – здійснюється їх оцінювання на предмет відповідності можливостям реального втілення. Тобто ринкова можливість підприємства, підкріплена ресурсами для її практичного втілення, є маркетинговою можливістю [9, с. 105]. Крім того, актуальним завданням нинішньої діяльності суб'єктів господарювання в умовах економічної кризи є формування маркетингових можливостей підприємства як об'єкта управління. Управління процесом формування маркетингових можливостей підприємства здійснює суб'єкт управління. Для цього розробляється система управління маркетинговими можливостями підприємства, де керуюча підсистема (суб'єкт управління) виконує встановлену сукупність функцій управління [12, с. 320].

Маркетинг як інструмент ринкової діяльності забезпечує оптимальну швидкість просування сільськогосподарської продукції, за якої співвідносяться найвигідніші темпи її продажу та обігу мінімальних витрат на зберігання запасів, а також збережені можливості повністю задовольняти споживчий попит.

Діяльність у сфері маркетингу пов'язана з пошуком й аналізом інформації про ринок, товари, споживачів, посередників і конкурентів.

Маркетингова діяльність фермерських господарств має бути спрямована на приріст виручки та прибутку від реалізації продукції, чого можна досягти завдяки продажу товарів за вигідними цінами для сільськогосподарського виробника, вигідними каналами збуту, збільшенню кількості проданої продукції та розширенню її асортименту, тобто вона має користуватися попитом, який зростає.

Процес формування маркетингових можливостей підприємства здійснюється за допомогою таких ресурсів: трудових (спроможність, кваліфікація, відповідальність, компетентність персоналу підприємства), матеріальних (вузли, агрегати, запчастини тощо), енергетичних (паливно-мастильні матеріали та ін.), технічних (рухомий склад, обладнання), інформаційних (інформація про внутрішнє середовище підприємства, про стан суб'єктів середовища безпосереднього оточення СБО) тощо [10, с. 312].

Розвиток фермерства залишатиметься актуальним, тому що така форма власності забезпечує поєднання в одній особі власника засобів виробництва та праці, працівника й менеджера. Однак власникам фермерських господарств важко вирішувати проблеми економічного характеру, пов'язані з пошуком вигідних ринків збуту, нестачею матеріальних ресурсів і відсутністю фінансових коштів на їх придбання та оновлення, неможливістю зберігання та переробки сільськогосподарської продукції.

Порівняно з більшістю товарів для сільськогосподарських продуктів характерні підвищена громіздкість і схильність до швидкого псування. Значний обсяг впливає на маркетингові функції, що стосуються фізичного маніпулювання. Продукти, які займають багато місця, порівняно з їхньою цінністю обходяться відносно дорожче у перевезеннях та зберіганні. Навіть найстійкіші у зберіганні сільськогосподарські продукти зазвичай псуються швидше, ніж промислові товари. Ці властивості визначають засоби, необхідні для маркетингу продукції ферм. Об'ємні продукти вимагають просторих складських приміщень. Через швидке псування їм необхідні термінове навантаження, доставка, розвантаження і, можливо, спеціальне охолодження. Контроль і збереження якості нерідко стають реальною та дорогою проблемою, тому кращий вихід для фермера — швидка реалізація.

Обсяг виробленої продукції фермерського господарства змінюється з року в рік, що зумовлено реакцією фермерів на ціни, урядові заходи, а також такими чинниками, як погода і хвороби. Ці зміни в обсягах випуску продукції впливають на процес продовольчого маркетингу.

Мінливість річного випуску товарів на окремій фермі виражена сильніше, ніж у всіх господарствах, разом узятих. Вона має важливе значення переважно для об'єктів продовольчого маркетингу, які спеціалізуються усього на декількох видах сільськогосподарської продукції. Зокрема, різке скорочення збору пшениці позначиться на борошномелах і пекарях, але воно не становить загрози для переробників плодоовочевої сировини.

Зміни у постачанні продукції з ферм мають істотний вплив на закупівельні ціни, потреби у місткостях сховищ і ступінь завантаженості виробничих потужностей переробки, які належать об'єктам продовольчого маркетингу. Прагнення зменшити ризик і невизначеність, які спричинюються коливаннями поставок продукції з ферм, — одна з рушійних сил, що створюють тісніші договірні, контрактні зв'язки між маркетинговими агентствами і фермерами.

Останніми роками зросло значення транспортної функції продовольчого маркетингу. Широке застосування швидкісних транспортних засобів та охолодження призвели до скорочення сезонності у постачанні свіжої продукції. Незважаючи на те, що в різних регіонах виробляють розмаїті продукти сільськогосподарства, географічна спеціалізація фермерського виробництва продовжує поглиблюватися. Кожний регіон орієнтується на реалізацію у виробництві тих товарів, для яких найкраще підходить ресурсна база. Така спеціалізація подовжила канал продовольчого маркетингу і підвищила важливість його транспортної функції.

Загалом посилення залежності фермерів від постачання зі сторони поставило їхнє економічне благополуччя в залежність від несільськогосподарського сектору економіки.

Інший бік проблеми фермерського маркетингу полягає в дуже малому розриві між ціною реалізації і собівартістю. Умови конкуренції у сільському гос-подарстві зазвичай утримують фермерські ціни близькими до собівартості продукції.

Знання маркетингу та його проблем допомагає фермеру приймати важливі господарські рішення, які дають відповіді на такі запитання:

1. Що виробляти і як готувати продукцію для продажу?
2. Коли й де купувати і продавати?
3. Яку частину роботи з маркетингу має виконувати сам фермер індивідуально або у складі групи?
4. Що можна зробити для розширення ринків?
5. Які угоди та заходи з маркетингу бажані?
6. Як виправити небажані результати дій?

Весь комплекс цілей, стратегій і тактики, які допомагають фермеру розробляти і приймати рішення щодо виробництва і маркетингу, – це так званий фермерський план маркетингу.

Оскільки сільськогосподарський ринок належить до ринку чистої конкуренції, то фермери повинні чітко усвідомлювати, що продавати з вигодою однакову з іншими сільськогосподарськими виробниками продукцію можна тільки за скорочення витрат на її виробництво. Скорочення витрат на одиницю продукції можна досягти за рахунок використання врожайніших сортів, нової технології вирощування, скорочення витрат на робочу силу, сільськогосподарські матеріали, доставку і збут.

Як підказує світовий досвід, навіть низько забезпечені фінансово і матеріально-технічно суб'єкти, об'єднавшись в асоціації або кооперативи, досягають добрих результатів у подоланні зазначених проблем.

Створення асоціації підвищує професійний рівень фермерів і допомагає забезпечити їх економічні інтереси та платоспроможність. Зокрема переважна більшість фермерських господарств не має належної матеріально-технічної бази, а на необхідний рівень оснащеності може вийти за допомогою фермерських об'єднань чи асоціацій.

Фермерське господарство має право бути засновником або членом асоціацій, корпорацій, консорціумів, галузевих і територіальних об'єднань, кооперативів, спільних підприємств, що значно розширює виробничі і фінансові можливості [14].

Пріоритетні напрями державної політики у сфері підтримки фермерських господарств в Україні спрямовані на сприяння в опануванні аграрних ринків. Фермерські господарства, створені з 1 січня 2004 р., є платниками фіксованого сільськогосподарського податку [15].

У практиці діяльності фермерських господарств чинним законодавством дозволено створення фермерських кооперативів. Фермерські господарства разом з іншими сільськогосподарськими товаровиробниками мають право створювати обслуговуючі сільськогосподарські кооперативи, кооперативні банки, спілки, інші об'єднання, а також бути засновниками (учасниками) господарських товариств [16].

Асоціація фермерських господарств – це добровільне об'єднання фермерів, які на пайових засадах спільно займаються певним видом господарської діяльності. Основне призначення фермерських кооперативів – надання послуг їх членам. Вони централізовано виконують маркетингові функції.

Маркетингові функції – окремі види або комплекси видів спеціалізованої діяльності, що здійснюються в процесі функціонування підприємства як учасника ринку. Орієнтуючись на принципову методологію маркетингу як ринкову концепцію управління і збуту, доцільно вирізнити чотири блоки комплексних функцій, кожний з яких містить у своїй структурі низку підфункцій:

Аналітична функція: вивчення ринку як такого; вивчення споживачів; вивчення фірмової структури ринку; вивчення товару; аналіз внутрішнього середовища підприємства.

Виробнича функція: організація виробництва нових товарів; організація матеріально-технічного забезпечення; управління якістю та конкурентоспроможністю продукції.

Збутова функція: організація системи товароруку; провадження цілеспрямованої товарної політики; організація сервісу; провадження цілеспрямованої збутової політики.

Функція управління: планування маркетингової діяльності; організація маркетингової діяльності; інформаційне забезпечення; контроль маркетингової діяльності.

Асоціація фермерських господарств надає послуги своїм членам за собівартістю, розподіл їх постійних витрат на більші обсяги виробленої продукції значно здешевлюють її собівартість. Крім того, асоціація дає змогу фермерам отримувати прибуток не тільки від виробництва, а й з подальших стадій руху виробленої ними продукції (зберігання, переробка, транспортування, оптової торгівлі, роздрібною торгівлі). Асоціації фермерських господарств можуть бути створені як на місцевому, так і регіональному та національному рівнях.

Висновки. Виходячи з особливостей фермерських господарств як форми господарювання, їх маркетингових потреб і можливостей задоволення останніх доцільним є колективне вирішення маркетингових проблем фермерськими господарствами на рівні створених об'єднань.

Бібліографічний список

1. Горьовий В. П. Аграрна політика у розвитку фермерства в Україні / В. П. Горьовий, Л. В. Прудивус // Економіка АПК. – 2012. – № 12. – С. 10–17.
2. Збарський В. К. Вклад фермерських господарств у розвиток економіки сільських регіонів / В. К. Збарський, А. В. Збарська // Бухгалтерія в сільському господарстві. – 2013. – № 6. – С. 33–38.
3. Котляр Ф. Маркетинг менеджмент / Ф.Котляр ; пер. с англ. под. ред. О. А. Третьяк, Л. А. Волковой, Ю. Н. Кантуревського. – СПб., 2000. – 896 с.
4. Липчук В. В. Маркетинг : навч. посіб. / В. В. Липчук. – Львів : Магнолія–2006, 2012. – 456 с.
5. Липчук В. В. Фермерські господарства: стан, проблеми та стратегії розвитку : монографія / В. В. Липчук, Л. Б. Гнатишин, О. М. Кордоба. – Львів, 2012. – 236 с.
6. Макаренко П. М. Фермерські господарства України – до 20-річного ювілею / П. М. Макаренко, Л. Л. Мельник // Економіка АПК. – 2010. – № 7. – С. 16–24.
7. Мельник Л. Ю. Фермерські господарства: проблеми ефективного функціонування та розвитку / Л. Ю. Мельник, О. Е. Ільченко // Держава та регіони : економіка та підприємництво. – 2012. – Вип. 2. – С. 131–134.
8. Мохненко А. С. Виникнення, еволюція та сутність фермерських господарств / А. С. Мохненко // Таврійський науковий вісник. – Херсон, 2009. – Вип. 62. – С. 299–306.
9. Окландер М. А. Контуры экономической логистики / М. А. Окландер. – К. : Наукова думка, 2000. – 176 с.
10. Пипенко І. С. Маркетингові можливості підприємства як об'єкта управління / І.С.Пипенко // Наукові праці ХНАДУ. – Харків : ХНАДУ, 2007. – Вип.3. – С. 76–85.
11. Шевченко Л. С. Введение в маркетинг / Л. С. Шевченко. – Харьков : Консул, 2000. – 672 с.
12. Шинкаренко В. Г. Формирование объектов при исследовании систем управления / В. Г. Шинкаренко, О. Н. Криворучко // Економіка транспортного комплексу : зб. наук. пр. – Харків : ХДАДТУ, 1999. – Вип. 4. – С. 5–11.
13. Шолойко А. С. Законодавче забезпечення державної фінансової підтримки страхування виробництва у фермерських господарствах / А.С. Шолойко // Економіка АПК. – 2010. – № 12. – С. 94–97.
14. Про затвердження плану організаційних заходів щодо сприяння розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів та забезпечення доступу особистих селянських і фермерських господарств на ринок аграрної продукції : розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2009 р. № 219 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/219-2009-p.
15. Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання діяльності в аграрному секторі економіки : Закон України від 19 червня 2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/974-5.
16. Про фермерське господарство : Закон України від 19.06.2003 №973-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/973-15.

Козлова Г. Маркетингові потреби та можливості фермерських господарств

Виходячи з особливостей фермерських господарств як форми господарювання розглядаються їх маркетингові потреби та можливості останніх. Особлива увага звертається на колективне вирішення маркетингових проблем фермерськими господарствами на рівні створених об'єднань.

Ключові слова: фермерські господарства, маркетинг, маркетингові проблеми, маркетингові можливості, ринкова діяльність.

Kozlova G. Marketing demands and possibilities of farms

Taking into account the specific characteristics of the farm as a form of economic activity, the marketing demands of farms and the ways of their implementation have been considered in the article. Special focus have been made on collective solving of marketing problems when farms are integrated.

Key words: farms, marketing, marketing problems, marketing possibilities, marketing activities.

Козлова Г. Маркетинговые потребности и возможности фермерских хозяйств

Исходя из особенностей фермерских хозяйств как формы хозяйствования рассматриваются их маркетинговые потребности и возможности последних. Особое внимание уделяется коллективному решению маркетинговых проблем фермерскими хозяйствами на уровне создания объединений.

Ключевые слова: фермерские хозяйства, маркетинг, маркетинговые проблемы, маркетинговые возможности, рыночная деятельность.

СІТКОВІ МЕТОДИ ПЛАНУВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ В ОПТИМІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ

Я. Сибаль, к. е. н., І. Іваницький, к. е. н.
Львівський національний аграрний університет
З. Кадюк, к. е. н.

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій
ім. С.З. Гжицького

Постановка проблеми. Планування виробництва продукції птахівництва у більшості птахогосподарств здійснюється на однорічний термін. З огляду на це не враховані всі можливості максимального виробництва продукції протягом року і не визначені оптимальні розміри вихідного поголів'я для виконання програми наступного року.

У зв'язку з тим, що річне виробництво яєць передусім залежить від кількості несучок, їх продуктивності, своєчасної заміни старих малопродуктивних курей молодняком, заповнення виробничих потужностей, цехи інкубації і вирощування повинні своєчасно передбачати строки виходу і розмір кожної партії курчат, призначених для укомплектування стада несучок. Для цього слід здійснювати планування на термін, який давав би змогу враховувати оптимальне використання приміщень не тільки в поточному, а й у наступному році. Термін обороту стада доцільно встановити не менше ніж на 1,5 року, тобто він повинен охопити період від початку виходу курчат до закінчення строку використання несучки [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями оптимізації виробництва, використання продукції із застосуванням економіко-математичного моделювання у різних галузях сільськогосподарського виробництва (тваринництві, рослинництві, овочівництві тощо) займаються науковці З.С. Кадюк, С.І. Наконечний, Я.І. Сибаль [2; 4]. Спеціальних публікацій щодо оптимізації виробництва з використанням сіткових методів планування та управління саме у птахівництві практично немає.

Постановка завдання. Мета нашого дослідження – оптимізувати виробництво продукції птахівництва з використанням сіткових методів планування та управління з огляду на раціональне використання наявних виробничих потужностей у господарстві як основи для розробки технологічних карт-графіків із прив'язкою до календаря.

Виклад основного матеріалу. Планування та управління комплексом робіт – дуже часто складне і, як правило, суперечливе завдання. Оцінка тимчасових і вартісних параметрів функціонування системи, здійснювана в рамках цього завдання, може бути виконана різними методами [1]. Із-поміж багатьох існуючих добре зарекомендував себе метод сіткового планування та управління (СПУ).

Основним плановим документом у системі СПУ є сітковий графік (сіткова модель), що становить собою інформаційно-динамічну модель, в якій відображаються взаємозв'язки і результати всіх робіт, необхідних для досягнення кінцевої мети розробки [5].

Найпростіший приклад одноцільової сіткової моделі на невеликому комплексі робіт у птахівництві (на прикладі ТОВ «Птахофабрика Крупець» Радивилівського району Рівненської області) показаний на рисунку.

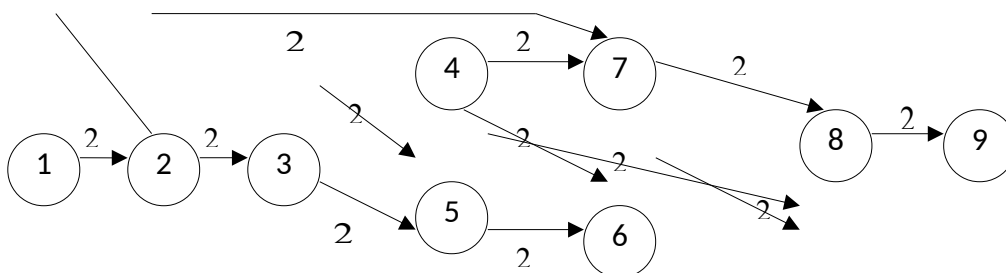

Рис. Упорядкований сітковий графік робіт ТОВ «Крупець» з часовими характеристиками.

Сіткова модель зображується у вигляді сіткового графіка (сітки), що складається зі стрілок і кружків. Стрілками в сітці зображуються окремі роботи (1-2 – інкубація, 3-4 – відгодівля курчат, 1-7 – вибракування з маточного стада і т.д.), а кружками – події. Над стрілками вказується очікуваний час виконання робіт.

Етапи розробки та управління ходом робіт за допомогою сіткового графіка мають таку послідовність основних операцій [5]:

- 1) складання переліку всіх дій і проміжних результатів (подій) для виконання комплексу робіт і графічне їх відображення;
- 2) оцінка часу виконання кожної роботи, а потім розрахунок сіткового графіка для визначення терміну досягнення поставленої мети;
- 3) оптимізація розрахованих термінів і необхідних витрат;
- 4) оперативне управління ходом робіт за допомогою періодичного контролю й аналізу одержуваної інформації про виконання завдань і вироблення коригувальних рішень.

До основних параметрів сіткової моделі належать: критичний шлях, резерви часу подій, резерви часу шляхів і робіт.

Критичний шлях – найбільший за тривалістю шлях сіткового графіка (L_{kp}). Зміна тривалості будь-якої роботи, що лежить на критичному шляху, відповідним чином змінює термін настання завершальної події.

Під час планування комплексу робіт критичний шлях дає змогу знайти термін настання завершальної події. У процесі управління ходом комплексу робіт основну увагу слід зосередити на роботах критичного шляху. Це допомагає найбільш доцільно й оперативно контролювати обмежену кількість робіт, що впливають на термін розробки, а також краще використовувати наявні ресурси.

Резерв часу події (R_i) визначається як різниця між пізнім T_{ni} і раннім T_{pi} термінами настання події і становить собою такий проміжок часу, на який може бути відтерміноване настання цієї події без порушення термінів завершення комплексу робіт загалом:

$$R_i = T_{ni} - T_{pi} ,$$

де T_{ni} – пізній із припустимих термінів (це такий термін настання події, перевищення якого спричинює аналогічну затримку настання завершальної події);

T_{pi} – ранній з можливих термінів настання події (це термін, необхідний для виконання всіх робіт, що передують зазначеній події).

Повний резерв часу шляху $R(L_i)$ визначається як різниця між довжиною критичного шляху $t(L_{kp})$ і довжиною розглянутого шляху $t(L_i)$:

$$R(L_i) = t(L_{kp}) - t(L_i)$$

Він показує, на скільки в сумі може бути збільшена тривалість усіх робіт, що лежать на шляху L_i , тобто гранично припустиме збільшення тривалості цього шляху. Повний резерв часу шляху може бути розподілений між окремими роботами, що знаходяться на цьому шляху.

Максимальний період часу, на який можна збільшити тривалість зазначеної роботи, не змінюючи при цьому тривалості критичного шляху, становить повний резерв часу роботи R_{nij} :

$$R_{nij} = T_{nj} - T_{pi} - t_{ij} ,$$

де t_{ij} – тривалість роботи; ij – початкова і кінцева подія цієї роботи;

T_{nj} та T_{pi} – відповідно пізній і ранній терміни здійснення подій j та i .

Спочатку розроблена сіткова модель звичайно не є оптимальною за термінами виконання робіт і використання ресурсів. Тому вихідну сіткову модель піддають аналізу й оптимізації за одним з

її параметрів. Аналіз дає змогу оцінити доцільність структури моделі, визначити ступінь складності виконання кожної роботи, завантаження виконавців на всіх етапах виконання комплексу робіт.

Оптимізація сіткових моделей за одним з її параметрів може бути здійснена графічним чи аналітичним методами. Розв'язуючи задачу оптимізації сіткової моделі, звичайно розраховують мінімальну тривалість виконання комплексу робіт за обмежень на використовувані ресурси.

Висновки. Економічна ефективність від упровадження СПУ у ТОВ «Птахофабрика Крупець» визначається передусім можливостями зменшення загального циклу робіт і скорочення витрат за рахунок раціональнішого використання трудових, матеріальних і грошових ресурсів.

Враховуючи проведені розрахунки, можна стверджувати, що впровадження сіткових методів планування у ТОВ «Крупець» сприятиме зростанню продуктивності та раціональному використанню праці на 10-15%, оптимізації часу виконання робіт – на 10-20%. Усе це забезпечить значний економічний ефект для господарства. Зокрема тільки в результаті чіткого планування процесу виробництва на 8% зросте обсяг валової продукції. При цьому за рахунок зниження частки матеріальних витрат у структурі собівартості продукції на 12% збільшиться чистий дохід. Зниження собівартості та підвищення якості продукції спричинить зростання рівня рентабельності на 6,6 % та норми прибутку – на 1,4%.

Бібліографічний список

1. Воробець С. Й. Стохастична задача оптимізації галузевої структури сільськогосподарських підприємств / С. Й. Воробець, Я. І. Сибаль // Вісник Львівського державного аграрного університету : землевпорядкування і земельний кадастр. – 2002. – №5. – С. 44–48.
2. Наконечний С. І. Особливості використання економетричних методів у плануванні АПК / Наконечний С. І., Наконечний Т. С., Савіна С. С. // Економіка АПК. – 2005. – №12. – С. 25–33.
3. Рябоконт Ю. О. Наукові розробки в годівлі птиці / Ю. О. Рябоконт, Н. І. Братишко // Сучасне птахівництво. – 2005. – № 7. – С. 1–3.
4. Сибаль Я. І. Економіко-математичне моделювання в АПК : навч. посіб. / Сибаль Я. І., Кадюк З. С., Іваницький І. Є. – Львів : Магнолія 2006, 2013. – 277 с.
5. Филлипс Д. Методы анализа сетей / Д. Филлипс, А. Гарсиа-Диас. – М. : Мир, 1984. – 218 с.

Сибаль Я., Іваницький І., Кадюк З. Сіткові методи планування та управління в оптимізації виробництва продукції

Розглянуто деякі аспекти сіткового планування та управління в птахівництві. Методи розрахунку всіх основних параметрів сіткового графа описані найбільш докладно. Особливу увагу приділено підвищенню ефективності витрат за рахунок раціонального використання ресурсів внаслідок сіткового планування.

Ключові слова: сіткове планування, сітковий графік, сіткова модель, критичний шлях, резерви часу.

Sybal Ya., Ivanitsky I., Kadyuk Z. Methods grid planning and management in optimizing production

This paper presents some aspects of network planning and management in the poultry farming. The methods of calculating all main parameters of network graph are described here in detail. Special emphasis is laid on increasing cost efficiency due to resources conservation from using network planning.

Key words: network planning, network graph, network model, critical path, activity slack, event slack.

Сибаль Я., Іваницький І., Кадюк З. Сетевые методы планирования и управления в оптимизации производства продукции

Представлены некоторые аспекты сетевого планирования и управления в птицеводстве. Методы расчета всех основных параметров сети графа описаны более подробно. Особое внимание уделено повышению эффективности расходов за счет рационального использования средств как следствия сетевого планирования.

Ключевые слова: сетевое планирование, сетевой график, сетевая модель, критический путь, резервы времени.

АВТОМАТИЗАЦІЯ ОБЛІКУ ТА АНАЛІЗУ МАСОВИХ ПЛАТЕЖІВ ВНЕСКІВ, ПОДАТКІВ І ЗБОРІВ

О. Костецький, к. ф.-м. н.

Львівський національний аграрний університет

Постановка проблеми. Облік і аналіз великої кількості розмаїтих видів внесків, зборів і податків у ручному режимі значно ускладнюється. Для прикладу, до бюджету місцевих рад (див. табл.) різні платники щомісячно сплачують понад 40 різних податків, зборів і внесків, які різняться за назвою, видами і кодами. А сама кількість платників податків у межах певної території зростає пропорційно до обсягу господарської діяльності.

Порівняно з ручним способом економічна ефективність запровадження автоматизації обліку не підлягає сумніву [1; 2]. Однак зрозуміло, що застосування для обліку масових платежів таких стандартних програмних продуктів, як «1С:Бухгалтерія» чи «Парус – Україна» [3; 4], є незручним та економічно не вигідним. Тому практикується створення вузькоспрямованих програмних продуктів для обліку окремих трудомістких ділянок останнього [5; 6], однак вони не пристосовані для роботи з масовими внесками, зборами і податками.

Постановка завдання. Поставлено завдання створити вузькоспрямовану комп'ютерну програму для обліку й аналізу масових платежів. Для формування цієї програми вибрано добре відомі інструменти Microsoft Access, що дає змогу користувачеві (відповідно до змін законодавства та нормативів) самостійно змінювати конфігурацію програми, вигляд форм звітних документів і редагувати алгоритми розрахунків. Основними функціями розробленої програми є облік та аналіз масових платежів у розрізі їх типів, видів та осіб платників, а також автоматичне формування щоденних, місячних, кварталних і річних звітів про стан надходжень.

Виклад основного матеріалу. Програма сконструйована таким чином, щоб робота з нею була якомога простішою. Після запуску програми на екрані монітора з'являється вікно (рис. 1) з кнопкою *Вхід*, після натискання на яку відчиняється основна форма облікової програми (рис. 2).

Робота з програмою не вимагає високої кваліфікації обслуговуючого персону. Зручність полягає в тому, що оператор, не виходячи з основної облікової форми (див. рис. 2), має змогу виконувати всі необхідні операції з реєстрації податків, отримувати всі необхідні звітні документи та формувати базу даних. Окрім того, він уводить з клавіатури значення лише єдиного реквізиту – *Сума*, а решту вибирає зі списку завчасно сформованої бази даних. Для прикладу (див. рис. 2), після натискання на чорний трикутник у графі *Вид податку* з'являється список для вибору будь-якого виду податку. Подібний вибір застосовується для решти граф основної облікової форми.

Таблиця

Частковий перелік податків, зборів і внесків до бюджетів місцевих рад

№ з/п	Код	Назва	Норма	Зміни
1	2	3	4	5
1	11010100	Податок на доходи найманих працівників	1123	100
2	11010200	Податок на доходи ФОП і незалежн. проф. діяльн.	1234	0
3	11010800	Под. на доход. ФО-військ. служб. та ос. ряд. і нач. скл.	345	0
4	11011100	Податок на доходи фізичних осіб від інших видів діяльності.	464	0
5	11011200	Под. на доходи ФО від продажу нерухомого майна та надання нерухомості в оренду (суборенду), житловий найм (піднайм)	7889	0
6	11011300	Податок на дох. ФО від продажу рухомого майна та надання рух. майна в оренду (суборенду)	799	0
7	11011400	Податок на дох. ФО від отрим. платником доходу	467	0

		внаслідок прийняття ним у спадщину майна, коштів, майнових чи немайнових прав		
8	12030200	Збір за першу реєстр. колісних транспортних засобів (ФО)	456	0
9	11011600	Фіксований податок на доходи ФО від зайняття підприємницькою діяльністю	258	0
10	11020200	Податок на прибуток підприємств та фін. установ комунальної власності	9634	0
11	12020100	Податок із власників наземних транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів	678	0
12	12020200	Податок із власників наземних транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів (з громадян)	56	0

Продовження табл.

13	13050100	Земельний податок з юридичних осіб	357	0
14	13050200	Орендна плата з юридичних осіб	5478	0
15	13050300	Земельний податок з фізичних осіб	467	0
16	13050500	Орендна плата з фізичних осіб	356	0
17	14061100	Ліцензія на роздрібну торгівлю (алкоголь, тютюн)	2546	0
18	14070200	Торговий патент	4667	0
19	16010000	Місцеві податки і збори, нараховані до 1 січня 2011 р.	3445	0
20	16010500	Ринковий збір	899	0
21	16050200	Єдиний податок на підприємницьку діяльність фізичних осіб	345	0
26	18041000	Збір за провадження торговельної діяльності із придбанням короткотермінового торгового патенту	6788	0
27	18041500	Збір за провадження торговельної діяльності нафтопродуктами, скрапленим і стиснутим газом на стаціонарних, малогабаритних і пересувних автозаправних станціях, заправних пунктах	7889	0
28	18050200	Єдиний податок із фізичних осіб, нарахований до 1 січня 2011 р.	789	0
29	18050300	Єдиний податок з юридичних осіб	7889	0
30	18050400	Єдиний податок з фізичних осіб	7889	0
31	19010100	Надходження від викидів забруднювальних речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення	5677	0
32	19010200	Надходження від скидів забруднювальних речовин безпосередньо у водні об'єкти	345	0
33	19010300	Надходження від розміщення відходів у спеціально відведених для цього місцях чи на об'єктах, крім розміщення окремих видів відходів як вторинної сировини	345	0

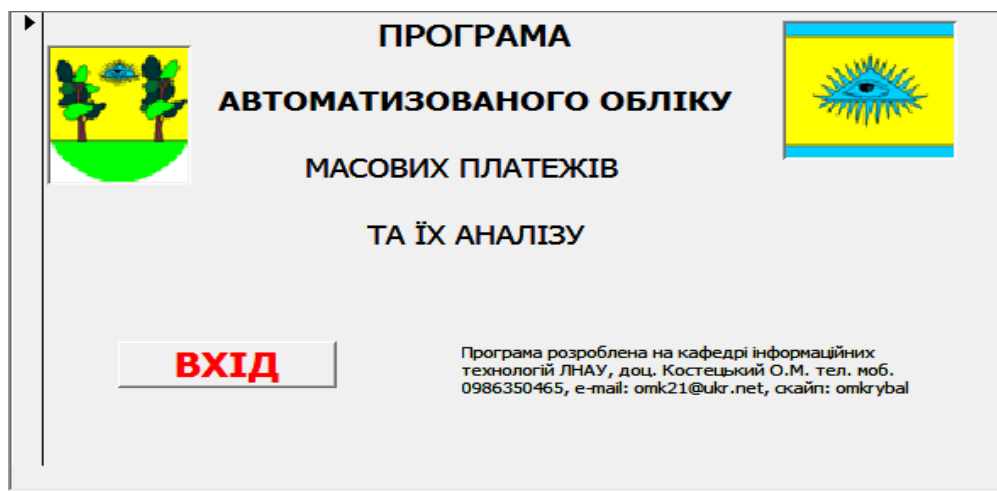

Рис. 1. Вікно для запуску програми.

УВЕДЕННЯ ДАНИХ

НАЗВА ОРГАНІЗАЦІЇ _____ ЗКПО: 045

№ Опер Рік: Місяць

подчиненная форма СПЛАТА ПОДАТКІВ

Дата:	Код конт.:	КОНТРАГЕНТ:	ВИД ПОДАТКУ:	Код податку:	Сума
1	1	ЛНАУ	10000000	11010100	2,34
10	2	Власюк А.М.	2108000 Інші надходження	12020100	123,67
11	2	Власюк А.М.	10000000 Податкові надходж	12020100	0,34
3	3	Харачко З.В.	13050100 Плата за землю	11011200	120,23
4	4	Клименко А.В.	14000000 Внутрішні податки н	11010800	23,78
11	5	технічний кредит	18040000 Збір за провадженн	11011300	3,65
5	6	ТОВ "Пром-Газ-інвест"	19000000 Інші податки та збор	11010800	17,23
20	14	Березюк п.П.	19050000 Збір за забруднення	11010100	34,98
*			120000000 Податки на власніст		
			180000000 Місцеві податки і зб		

ЗБЕРЕГТИ ПЛАТНИКИ ВИДИ ПОДАТКІВ ПОДАТКИ РІК, КОД 1 КВ 2 КВ 3 КВ 4 КВ За міс П-К АНАЛІЗ 1 КВ

Рис. 2. Основна облікова форма.

Для реєстрації сплати податків за різні місяці року застосовуються кнопки переходу між записами, що розташовані у лівому нижньому кутку основної облікової форми. У заголовковій частині останньої також через вибір зі списку вводяться реквізити *Рік* і *Місяць*, а номер операції проставляється автоматично. Ці реквізити використовують для однозначного формування звітних документів.

Звичайно, перед початком роботи з програмою доведеться сформуванати базу даних і регулярно поповнювати її новою інформацією. Для входження в базу даних під табличною частиною основної облікової форми розташовані ряди кнопок. Наприклад, для формування списку контрагентів застосовується кнопка *Платники*, для формування найменувань податків – кнопки *Види податків* і *Податки*. Після натискання на відповідні кнопки відчиняються окремі форми (рис. 3), до яких з клавіатури вносять потрібні дані.

Рис. 3. Форма для введення кодів, найменувань і норми сплати податків.

Окрім того, на основній обліковій формі розташована низка кнопок, після натискання на які з'являються потрібні звітні документи. Наприклад, кнопка *Рік, код* призначена для отримання звіту про сплату податку для фіксованого коду в розрізі дат, місяців і назв платників. Кнопки *1 кв – 4 кв* вмикають звіти про сплату всіх видів податків за вказаний період. Кнопка *За міс* покаже звіт про надходження платежів за довільний, заданий оператором, місяць. Кнопка *П-к* вмикає звіт про стан сплати податків окремим платником, за вибором оператора. Наступні чотири кнопки *Аналіз 1 кв. – Аналіз 4 кв.* автоматично формують аналіз (рис. 4) сплати податків за вказаний період і порівнюють їх з плановими нормами. Кнопка *Аналіз за місяць* вмикає аналіз сплати податків за потрібний місяць.

Висновки. Отож, створена проста, вузькофункціональна комп'ютерна програма для автоматизованого обліку й аналізу масових платежів, яка може бути використана зокрема для обліку надходжень до бюджетів місцевих рад. Ця програма підвищує точність та ефективність управлінського обліку і вирішує проблему швидкого й точного одержання необхідних звітних документів.

Доходи	НАЗВА	Затверджено на 2013 р.	Зі змінами	Фактично виконання до плану	Прим.
10000000	Податкові надходження				
11010100	Податок на доходи найманих працівників	1123,00	100,00	272,23	22,26
11010800	под. на доход.ФО-військ.служб.та ос.ряд.інач.скл.	345,00	0,00	286,94	83,17
11011200	Под.на доходи ФО від продажу нерухомого майна та надання нерухомості в оренду (суборенду), житловий найм (піднайм)	7889,00	0,00	120,28	1,52
11011300	Под.на дох. ФО від продажу рухомого майна та надання рух.майна в оренду (суборенду)	799,00	0,00	3,65	0,46
120000000	Податки на власність				
12020100	Податок з власників наземних транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів (ЮО)	678,00	0,00	267,46	39,45

Рис. 4. Аналіз сплати податків за 9 місяців 2013 року.

Бібліографічний список

1. Бутинець Ф. Ф. Теорія бухгалтерського обліку / Ф. Ф. Бутинець. – Житомир : ЖІТІ, 2000. – 640 с.
2. Васьковська М. С. Інформаційні системи обліку / М. С. Васьковська. – Хмельницький : ТУП, 2003. – 167 с.
3. Демченко Т. А. Автоматизація бухгалтерського обліку: Технології використання ППП 1С Бухгалтерія / Т. А. Демченко, Н. О. Лисенко, М. Г. Акулов. – Умань, 2003. – 82 с.
4. Конфігурація "Бухгалтерский учет для Украины" 1С : Предприятие 7.7. – М. : Фирма 1С, 2005. – 307 с.
5. Семенова В. Ю. Программа 1С: Предприятие 7.7. / В. Ю. Семенова. – К., 2001. – 140 с.
6. Шквір В. Д. Інформаційні системи і технології в обліку/ В. Д. Шквір, А. Г. Загородній, О. С. Височан. – Львів : Вид-во Національного ун-ту «Львівська політехніка», 2003. – 268 с.

Костецкий О. Автоматизація обліку та аналізу масових платежів внесків, податків і зборів

На відміну від складних, високоартісних облікових систем розроблено спрощену програму, що призначена для автоматизації обліку та аналізу масових платежів. Програма, займаючи мінімальний ресурс пам'яті комп'ютера, виконує реєстрацію платежів, забезпечує точність їх обліку, а вбудований в неї комплекс звітних документів ефективно забезпечує аналіз стану платежів. Запропонована програма може бути використана для організацій, які займаються обліком місцевих податків і зборів, наприклад для обліку надходжень до бюджету місцевих рад.

Ключові слова: масові платежі, програмне забезпечення, облік і аналіз масових платежів.

Kosteckiy O. Automatisation and analyzing mass payments of assessments, taxes and fees

In contrast to the complex, highly cost accounting systems developed simplified program that is designed to automate and analyze massive payments. The program occupies minimal memory resource, performs registration fees, ensures accuracy of accounting. Built-in program complex accounting documents efficiently performs analysis of payments. The proposed program can be used for organizations that deal with accounting for local taxes and fees, for example, to record revenues of local councils.

Key words: mass payments, software, recording and analysis of massive payments.

Костецкий А. Автоматизация учета и анализа денежных взносов, налогов и сборов

В отличие от сложных, высокостоимостных учетных систем разработано упрощенную программу, которая предназначена для автоматизации учета массовых платежей. Программа, занимая минимальный ресурс памяти компьютера, производит регистрацию платежей, обеспечивает точность их учета, а встроенный в нее комплекс отчетных документов эффективно обеспечивает анализ платежей. Предлагаемая программа может быть использована для организаций, которые занимаются учетом местных налогов и сборов, например, для учета поступлений в бюджет местных советов.

Ключевые слова: массовые платежи, программное обеспечение, учет и анализ массовых платежей.

В. Смолінський, к. е. н.

Львівський національний аграрний університет

Постановка проблеми. Складний економічний стан підприємств аграрної сфери вказує на необхідність інноваційних змін господарського механізму управ-ління підприємствами галузі. Важливим чинником ефективності агропромислового виробництва, зростання його конкурентоспроможності, забезпечення стабільного розвитку суб'єктів різних форм власності й господарювання є впровадження нових методів і моделей в процес управління інноваціями. При цьому виникає необхідність дослідження інноваційної діяльності на основі системного підходу з метою визначення особливостей моделювання інноваційних процесів, формування теоретичних і практичних положень щодо вибору типу моделей, порядку їх побудови, оцінки адекватності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення, аналіз і систематизація наукових публікацій показують, що дослідженнями особливостей протікання інноваційних процесів на підприємстві займалися такі зарубіжні та вітчизняні науковці: Б. Андрушків, Л. Антонюк, М. Йохна, В. Кабаліна, С. Кларк, О. Кузьмін, С. Князь, Л. Мельник, А. Поручник, Р. Ротвелл, П. Розенберг, В. Савчук, Б. Санто, В. Стадник, П. Харів та ін.

Проблеми математичного моделювання економічних процесів висвітлені у фундаментальних працях вітчизняних і зарубіжних учених Р. Акофа, О. Бакаєва, Н. Бойцун, М. Бусленка, М. Браславця, В. Вітлінського, В. Гриньової, А. Гриньова, С. Діордіци, Ф. Емері, М. Кизима, Т. Клебанової, В. Ковальчука, Н. Костіної, Ю. Лисенка, О. Марюти, В. Міхалевича, Д. Новікова, О. Пушкаря, В. Ревенка, В. Ситника, М. Скрипниченко, В. Томашевського, О. Ульянченка, О. Черняка, М. Яровицького та ін. Проте деякі аспекти ще чекають на своїх дослідників. Зокрема нестабільність зовнішнього середовища, особливості, притаманні агропро-мислового виробництву, спричинюють необхідність подальших досліджень у сфері математичних моделей для удосконалення управління інноваційним розвитком вітчизняного агропромислового виробництва.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження стало окреслення теоретико-методологічних основ використання математичних методів і моделей в управлінні інноваційним розвитком підприємств аграрної сфери.

Виклад основного матеріалу. Управління інноваційним розвитком агропромислового виробництва через складність інноваційних процесів, функціонування в умовах невизначеності, вплив значної кількості чинників, необхідність врахування багатьох умов і критеріїв ефективності вимагає комплексного, системного підходу, а отже, застосування широкого кола економіко-математичних методів і моделей. Методи математичного моделювання дають змогу відобразити реальні економічні системи і процеси за допомогою побудови матема-тичних моделей, провести оцінку і реалізацію засобами сучасних інформаційних технологій. Математичні моделі економічних об'єктів є інструментом їх дослід-ження і пошуку необхідних рішень [2].

В інноваційних процесах доцільно вибудовувати сценарії майбутніх подій, моделювати абстрактні логічні конструкції інноваційних зв'язків. Діагностика інноваційних можливостей і побудова моделі – важливий етап стратегічного управління інноваційними процесами. Політика на основі моделі і опрацювання потреб зацікавлених груп допомагає розробити систему цілей і надати інноваційному процесу цілеспрямованість.

У таблиці наведено перелік методів і моделей, які можуть бути використані для моделювання процесу управління інноваційним розвитком аграрного виробництва.

Поряд зі сприятливими умовами активізації інноваційної діяльності можуть виникати й ризики як у технологічній, так і в ринковій сферах. У ці моменти фірма може задіяти свою дослідницьку систему, щоб отримати нові знання, котрі сприятимуть подоланню проблемних ситуацій на будь-якій зі стадій інноваційного процесу. Якщо в простих лінійних моделях і навіть в інтерактивних дослідження розглядали як перший етап інноваційного процесу, що має лише продукувати нові ідеї та гіпотези для їх подальшого розроблення, то в новому ракурсі теоретичної думки сутність

інноваційного процесу набула вигляду вкрай складної, різнобічної діяльності, що охоплює багато взаємопов'язаних елементів.

Таблиця

Методи і моделі управління інноваційним розвитком аграрного виробництва*

Етап управління	Методи і моделі
Аналіз зовнішнього і внутрішнього середовища	Метод сегментації, методи аналізу і статистичної оцінки, pest-аналіз, SWOT-аналіз, метод побудови матриці можливостей, методи порівняльного аналізу
Формування цілей і завдань інноваційного розвитку агропромислового виробництва	Методи аналогій, експертні методи; методи активного пошуку, мозковий штурм, метод Дельфі, методи пасивного пошуку (маркетингові дослідження, пропозиції споживачів, розробників і винахідників)
Розробка стратегій інноваційного розвитку агропромислового виробництва	Метод сценарію розвитку, аналіз часових рядів, екстраполяція тенденцій, імітаційні моделі, методи експертних оцінок, імітаційне моделювання, методи динамічного програмування
Визначення інноваційного потенціалу агропромислового виробництва	Методи теорії запасів, теорії масового обслуговування (черг), метод мозкової атаки, метод розриву, методи вартісного аналізу
Розрахунок ефективності інноваційних проектів	Методи оцінки ефективності інвестиційних проектів, аналізу беззбитковості проектів, методи аналізу чутливості проектів
Розробка і прийняття управлінських рішень щодо інноваційного розвитку	Методи регресійного аналізу, експертні методи, методи системного аналізу, оперативно-календарного управління, аналізу відхилень

* Джерело: [2; 3].

На рисунку показано, як інноваційний процес у динаміці можна зобразити низкою стадій, етапів і виконавців, які відображають трансферт нововведень у матеріальне виробництво: від зародження і проведення фундаментальних досліджень, проектно-конструкторських розробок, створення дослідних зразків, їх випробовування в лабораторіях до організації серійного чи масового виробництва новинок та їхньої реалізації.

Як бачимо, інноваційний процес охоплює дві стадії: розроблення та комерціалізацію. Це можна пояснити тим, що створення новинки не завершується її появою на ринку, а триває і після її впровадження, тому що під час дифузії нововведення постійно вдосконалюється, що дає змогу розширити ринки його збуту.

Слід зазначити, що інноваційний процес націлений на впровадження інноваційних змін на всіх рівнях управління з метою поліпшення їх економічного стану за рахунок збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції. Управління інноваційним розвитком передбачає використання його функцій, методів і форм на всіх стадіях реалізації запланованих новацій, а відтак перехід підприємства на якісно новий рівень.

Рис. 1. Модель інноваційного процесу: стадії, етапи, виконавці*.

*Джерело: [5, с. 94].

Формування механізмів управління інноваційним розвитком підприємств починається зі системного аналізу, на основі якого пропонується кілька варіантів моделей і розробляється алгоритм управління досліджуванним об'єктом [4, с. 9].

Щодо інноваційних процесів у таких складних і багатофакторних системах, як механізми управління підприємствами агропромислового комплексу, моделювання є одним із практичних методів отримання інформації про поведінку об'єкта дослідження під впливом зміни факторів. Аграрні підприємства після зміни соціально-економічних умов з урахуванням великої кількості факторів потребують використання методів моделювання як засобів дослідження процесів формування механізмів управління інноваційним розвитком.

Модель – спрощене зображення конкретних управлінських ситуацій, яка дає змогу у багатьох випадках наочно в узагальненому вигляді уявити собі діючі на об'єкт фактори, їх вплив на процес становлення інновацій у механізмах управління комплексом. Моделювання механізмів управління, математичної оцінки ступеня впровадження науково обгрунтованих складових елементів господарського механізму та інструментів організаційно-правового, економічного механізмів й соціально-психологічних методів може дати об'єктивну інформацію про якість керування підприємствами та галузями національної економіки.

Для моделювання стану об'єкта дослідження можна застосовувати нові підходи математичного опису: інтегральної математики, теорії нечітких множин і теорії можливостей. Дослідження деяких учених [1; 2] показали, що найбільш доцільним для розв'язання практичних задач в умовах невизначеності може бути підхід, що базується на теорії нечітких мір і нечітко-інтегрального розрахунку, який дає змогу створити ефективне прикладне математичне забезпечення в системах підтримки прийняття рішень та аналізу експертних оцінок.

Моделювання економічних і управлінських задач активно розвивається у так званих Fuzzy-технологіях. Це технології обробки даних і розв'язання аналітичних задач за умов невизначеності. Fuzzy-технології надають нові можливості для моделювання процесів формування механізмів управління інноваційним розвитком сільськогосподарських підприємств на меліорованих землях, дають змогу виробити суб'єктивну оцінку його властивостей на кожному з рівнів управління.

Висновки. З огляду на потребу в поліпшенні функціонування підприємств аграрної сфери існує необхідність у розробці, формуванні та впровадженні оновленого господарського механізму управління інноваційним розвитком підприємств комплексу. Усе це можна ефективно здійснювати за допомогою математичного моделювання інноваційних процесів в аграрній сфері. Можливості

математичного апарату моделювання дають змогу розв'язувати широке коло прикладних задач, підвищувати ефективність функціонування аграрних підприємств. Зокрема внесені пропозиції можуть бути широко використані для аналізу та оцінки стану господарського механізму управління інноваційним розвитком будь-якого підприємства чи галузі національної економіки.

Бібліографічний список

1. Бочарников В. П. Fuzzy-технология : математические основы. Практика моделирования в экономике / В. П. Бочарников. – СПб. : Наука, 2001. – 328 с.
2. Вітлінський В. В. Моделювання економіки : навч. посіб. / В. В. Вітлінський. – К. : КНЕУ, 2003. – 407 с.
3. Виханский О.С. Стратегическое управление : учебник / О. С. Виханский. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Гардарика, 2002. – 296 с.
4. Князевич А. О. Управління інноваційним розвитком підприємств агропромислового комплексу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.00.04 / А. О. Князевич. – К., 2009. – 20 с.
5. Харів П. С. Активізація інноваційної діяльності промислових підприємств регіону : монографія / П. С. Харів, О. М. Собко. – Тернопіль : ТАНГ, 2003. – 180 с.

Смолінський В. Моделювання інноваційного розвитку аграрних підприємств

Розглянуті питання використання методів математичного моделювання в управлінні інноваційним розвитком підприємств аграрної сфери. Досліджено загальні риси інноваційного процесу, еволюцію теоретичних поглядів на структуру, послідовність і роль його окремих етапів. Окремо запропоновано перелік методів і моделей на різних етапах процесу управління інноваційним розвитком. Крім того, представлені модель інноваційного процесу, її основні стадії, етапи та виконавці. Визначено, що для моделювання стану об'єкта дослідження можна застосовувати нові підходи до математичного опису, такі як підходи інтегральної математики, теорії нечітких множин і теорії можливостей.

Ключові слова: інноваційний розвиток, методи математичного моделювання, підприємства аграрної сфери.

Smolinsky V. Modeling of innovation development of agrarian enterprises

The article deals with the use of methods of mathematical modeling in management of innovative development of the enterprises of the agrarian sector. In addition, the article examines the common features of the innovation process, the evolution of the theoretical views on the structure, sequence and the role of the individual steps. Separately offer a list of methods and models at different stages of management of innovative development. In addition, presents a model of the innovation process, its main stages, stages and performers. Determined that for modeling the state of the object of study, you can apply the new approaches of mathematical descriptions, such as integrated approaches mathematics, the theory of fuzzy sets and theory of opportunities.

Keywords: innovation development, methods of mathematical modeling, enterprises of agricultural sector.

Смолинский В. Моделирование инновационного развития аграрных предприятий

Рассматриваются вопросы использования методов математического моделирования в управлении инновационным развитием предприятий аграрной сферы. Исследованы общие черты инновационного процесса, эволюция теоретических взглядов на структуру, последовательность и роль его отдельных этапов. Отдельно предложен перечень методов и моделей на различных этапах процесса управления инновационным развитием. Кроме того, представлена модель инновационного процесса, ее основные стадии, этапы и исполнители. Установлено, что для моделирования состояния объекта исследования можно применять новые подходы математического описания, такие как подходы интегральной математики, теории нечетких множеств и теории возможностей.

Ключевые слова: инновационное развитие, методы математического моделирования, предприятия аграрной сферы.

ОРГАНІЗАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЯХ*В. Бойко, к. е. н.**Львівський національний аграрний університет*

Постановка проблеми. Сільські території України характеризуються негативними тенденціями соціально-економічного розвитку та погіршенням якості життя сільського населення, яке на них проживає. Ресурсна обмеженість місцевих бюджетів перешкоджає процесам формування ефективних механізмів вирішення основних проблем сільських територій. За надмірної централізації влади місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування неспроможні забезпечити достатній рівень ефективності розробки та реалізації управлінських рішень щодо стимулювання місцевого розвитку. Ускладнює ситуацію занепад побутової, ринкової, дорожньо-транспортної та комунікаційної інфраструктур у сільській місцевості. Низький рівень інфраструктурного забезпечення не лише перешкоджає якісному задоволенню потреб сільського населення, а й стримує розвиток підприємницької діяльності на сільських територіях, яка є основним джерелом створення робочих місць, а також формування і наповнення місцевих бюджетів. З огляду на це актуалізується проблема розробки ефективного інструментарію в напрямі організації інфраструктурного забезпечення розвитку підприємницької діяльності на сільських територіях, пріоритетним видом якого є інформаційна підтримка.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти організації інформаційного забезпечення розвитку підприємницької діяльності на сільських територіях стали об'єктами досліджень таких учених, як В. Снітинський, С. Амонс, Ю. Довгань, В. Клочан, В. Лопушняк, Т. Сокольська, Д. Соломонко, В. Чемерис та ін. В їхніх наукових працях показано розвиток інформаційно-консультаційного бізнесу, наявну інституційну підтримку, визначені перспективи розвитку. Водночас слід зазначити, що увага переважно сфокусована на розробці інформаційного забезпечення для суб'єктів господарювання аграрної сфери, інші ж види економічної діяльності та інформаційна підтримка вирішення проблем соціально-економічного розвитку сільських територій ще чекають своїх дослідників. Окрім того, недостатньо опрацьованими є питання розробки та реалізації організаційно-економічних заходів у межах державної та регіональної політики щодо активізації процесів розвитку інформаційного забезпечення на сільських територіях.

Постановка завдання. Перед нами стояло завдання ідентифікувати основні проблеми розвитку суб'єктів інформаційно-консультаційної підтримки підприємництва, визначити пріоритетні напрями їх діяльності, а також розробити комплекс організаційно-економічних заходів стосовно стимулювання розвитку інформаційного забезпечення бізнесу на сільських територіях.

Виклад основного матеріалу. Розвиток суб'єкта господарювання на всіх етапах його життєвого циклу потребує своєї належної інформаційно-консультаційної підтримки. Для тих підприємців, які працюють на сільських територіях, ця проблема особливо важлива, адже сільська місцевість характеризується недостатнім рівнем розвитку комунікаційних структур, нерозвиненістю мережі об'єктів інституційного середовища, низькими темпами поширення інформації. Крім того, загальна пасивність сільського населення та нижчий рівень його освіченості порівняно з міським потребує поліпшення інформаційного забезпечення підприємництва не лише з метою надання фахових консультаційних послуг, а й з позицій необхідності активізації розвитку підприємницьких ініціатив серед сільських жителів.

На сільських територіях необхідно розвивати такі інститути і форми організації економічного й соціального життя, які б допомагали реалізувати назрілі потреби та корінні інтереси більшої частини населення, підсилювали ініціативу, організаційну та інноваційну діяльність селян [2, с. 38]. Формування мережі суб'єктів надання інформаційно-консультаційної підтримки суб'єктам підприємництва передбачає створення бізнес-інкубаторів, венчурних фондів, центрів підтримки бізнесу, консалтингових компаній, аудиторських фірм, сільськогосподарських дорадчих служб, регіональних агенцій місцевого розвитку тощо. На нашу думку, саме від ефективності діяльності останніх двох інституцій напряму залежить не лише рівень розвитку підприємництва, а й сільських територій

загалом, оскільки вони першочергово націлені на діяльність у сільській місцевості та адаптовані до її специфіки.

Академік НААНУ В. Снітинський трактує сільськогосподарське дорадництво як інформаційно-консультаційну допомогу, надання різноманітних послуг, пропаганду і впровадження досягнень науки, а також всебічне практичне навчання, зокрема стосовно ведення домашньої економіки, роботи з молоддю та соціально-економічного розвитку територій. Особливу роль у розвитку дорадництва вчений відводить аграрним закладам освіти [3, с. 122]. Зокрема останні є основним джерелом підготовки кадрів не лише для галузей сільського господарства, а й сільської економіки загалом.

Проблемою для інституційної системи України є ситуація, в якій рішення про формування структур дорадництва приймалося на державному рівні за принципом “зверху-вниз” або в рамках реалізації міжнародних проєктів. Фактично відповідна ініціатива обмежено залежала від виробників продукції або фермерів. У більшості країн Європи на початку ХХІ ст. сільськогосподарські дорадчі служби (Advisory Service) функціонують як результат приватної ініціативи (за принципом “знизу-вверх”) і лише підтримуються за відповідними бюджетними програмами [5, с. 62]. Формування ж мережі інституту дорадництва за принципом “зверху-вниз” апіорі знижує його ефективність та вимагає пошуку джерел фінансування на державному рівні, що заздалегідь створює перешкоди для розвитку.

Серед основних завдань діяльності дорадчих служб в Україні С. Амонс та Ю. Довгань виділяють: 1) підтримку процесів формування інфраструктури аграрного ринку та мережі збуту продукції; 2) поширення ідей впровадження у виробництво досягнень науково-технічного прогресу; 3) надання інформаційно-консультаційної підтримки представникам суб’єктів бізнесу та місцевих громад [1]. Окрім того, варто зазначити, що діяльність дорадчих служб повинна бути націлена не лише на аграрну сферу, а й на інші види економічної діяльності, які розвиваються на сільських територіях. Адже дорадництво є чи не єдиним джерелом надання консультаційних послуг суб’єктам господарювання в сільській місцевості. Це не тільки спонукає до розширення функцій дорадчих служб, а й надає їм особливого статусу в питанні стимулювання соціально-економічного розвитку сільських територій.

Ефективне інформаційно-консультаційне забезпечення, засноване на знанні сутності та специфіки надання консультаційних послуг, сприяє освоєнню менеджментом господарюючих суб’єктів нових функцій, таких як: маркетингові, управління ризиками, стратегічне планування, введення новітніх технологій та ефективність виробництва. Широкомасштабна інформаційно-консультативна діяльність як організований обмін інформацією має бути спрямована на передачу досягнень науки й практики і стати одним із найважливіших чинників сталого розвитку [4, с. 179]. На сьогодні якісні послуги стосовно ведення підприємницької діяльності суб’єкти господарювання можуть отримати лише у великих містах, що знижує рівень оперативності реагування суб’єктів бізнесу на зміни економічного середовища. У свою чергу на сільських територіях інформаційно-консультаційна діяльність має не лише поодинокий характер, а й є менш кваліфікованою.

Поряд з інститутом дорадництва на сільських територіях Західного регіону України недостатньо використовують такий інструмент підвищення рівня інформаційного забезпечення суб’єктів підприємництва, як регіональні агенції місцевого розвитку. Їх діяльність зазвичай обмежується впровадженням незначної кількості пілотних проєктів, реалізація яких не може суттєво вплинути на процес стимулювання розвитку суб’єктів бізнесу. Існуюча мережа агенцій регіонального розвитку є недостатньо розгалуженою, у більшості регіонів відсутні їх представництва та філії. На низькому рівні поінформованість суб’єктів підприємництва стосовно діяльності агенцій регіонального розвитку, їх проєктів та можливості отримання конкретних переваг від налагодження ефективної співпраці з ними. Відсутня послідовна інформаційна політика популяризації діяльності регіональних агенцій місцевого розвитку як з боку органів регіональної та місцевої влади, так і з боку самих агенцій. Існує високий рівень недовіри та перестороги з боку представників бізнесу стосовно діяльності таких інститутів. Усе це не дає змоги використовувати на повну потужність потенціал мережі вже існуючих агенцій регіонального розвитку й стримує процес створення нових. Діяльність таких агенцій здебільшого обмежується організацією та проведенням протокольних заходів, а саме: циклів семінарів-тренінгів, нарад, профільних круглих столів, виготовленням і розповсюдженням

тематичних буклетів і брошур, розробкою декларативних програмних документів тощо. Ефективність таких заходів є недостатньо високою. Окремі агенції створювали лише під отримання спеціальних грантів, а згодом фактично згортали їх діяльність. Недостатньою є діяльність регіональних агенцій місцевого розвитку з надання інформаційної підтримки у напрямі усунення реальних перешкод для ведення підприємницької діяльності.

Ефективне використання наявного потенціалу існуючої мережі інституцій інформаційно-консультаційного забезпечення суб'єктів бізнесу на сільських територіях передбачає необхідність посилення організації та орієнтації їх діяльності у таких пріоритетних напрямках: 1) надання консультацій стосовно дозвільних і реєстраційних процедур; 2) сприяння залученню інвестицій у розвиток бізнесу та сільських територій; 3) популяризація підприємницьких і громадських ініціатив серед сільського населення; 4) надання консультацій щодо ведення бухгалтерського обліку та проведення аудиту; 5) поширення ідеї формування вертикально-горизонтальних інтеграційних структур, регіональних кластерів і кооперативів; 6) надання юридичної підтримки та супроводу суб'єктам бізнесу; 7) участь у підготовці та імплементації регуляторних нормативно-правових актів, програмних документів розвитку підприємницької діяльності та сільських територій; 8) організація обміну досвідом між суб'єктами підприємницької діяльності; 9) налагодження комунікаційних зв'язків між підприємцями, сільськими громадами, органами державної влади та місцевого самоврядування; 10) надання послуг стосовно автоматизації виробничо-господарських процесів суб'єктів бізнесу.

Організація інформаційного забезпечення розвитку підприємницької діяльності на сільських територіях передбачає необхідність реалізації комплексу організаційно-економічних заходів у межах державної та регіональної політики, основними серед яких доцільно виділити такі: забезпечити інформаційно-консультаційну підтримку населення через організацію бізнес-форумів, виставок, конференцій, круглих столів і симпозіумів з приводу започаткування власного бізнесу; поліпшити соціально-психологічне та організаційно-професійне середовище підприємницької діяльності через існуючу мережу місцевого дорадництва; ініціювати створення нових агенцій регіонального розвитку; проводити навчання і тренінги для сільського населення; формувати та розвивати школи лідерства сільських територій, а також залучати лідерів місцевих громад до вирішення актуальних проблем розвитку сільських територій; формувати у представників бізнесу психологічно-економічні стимули стосовно активізації процесів розвитку соціально спрямованого підприємництва; поліпшувати людський капітал на селі; вирішувати побутові проблеми сільських жителів і забезпечувати активізацію соціально-економічного та культурного розвитку сільських територій.

Висновки. Організація інформаційної підтримки розвитку підприємницької діяльності на сільських територіях забезпечить формування таких переваг для суб'єктів бізнесу: підвищення рівня компетенції та професіоналізму керівників у процесі прийняття управлінських рішень; оптимізацію транзакційних витрат; раціоналізацію внутрішньогосподарських процесів і документообігу; поліпшення системи планування діяльності суб'єктів бізнесу; підвищення ефективності господарювання; зниження ризиків ведення підприємницької діяльності; посилення конкурентних позицій на ринку; розвиток інтеграційних зв'язків; обмін досвідом та ін. Це у свою чергу дасть змогу створити сприятливі передумови не лише для активізації підприємницької діяльності, а й стимулювання процесів соціально-економічного розвитку сільських територій.

Бібліографічний список

1. Амонс С. Е. Проблеми і перспективи сільськогосподарського дорадництва в Україні / [Електронний ресурс] / С. Е. Амонс, Ю. В. Довгань. – Режим доступу : <http://repository.vsau.org/getfile/3627.pdf>.
2. Клочан В. В. Інституційне забезпечення середовища інформаційно-консультаційного забезпечення в період реформування аграрної сфери / В. В. Клочан // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2011. – Вип. 4 (62), т. 2. – С. 33–38.
3. Особливості функціонування системи дорадництва – досвід Львівського національного аграрного університету / В. В. Снітинський, В. І. Лопушняк, В. В. Лихочвор, І. М. Городецький // Наука і методика. – 2009. – № 18. – С. 121–129.
4. Сокольська Т. В. Інформаційно-консультаційне забезпечення сільськогосподарського виробництва / Т. В. Сокольська // Збірник наукових праць УНУС. – 2011. – Вип. 76, ч. 2. Економіка. – С. 174–179.
5. Чемерис В. А. Розвиток регіональної системи сільськогосподарського дорадництва в контексті реалізації конкурентних переваг галузей тваринництва / В. А. Чемерис, Д. О. Соломонко // Збірник наукових праць

Бойко В. Організація інформаційного забезпечення розвитку підприємницької діяльності на сільських територіях

Обґрунтовано важливість та роль інформаційного забезпечення у розвитку підприємницької діяльності. Пріоритетними суб'єктами надання інформаційно-консультативних послуг на сільських територіях визначено дорадчі служби та регіональні агенції місцевого розвитку. Ідентифіковано основні перешкоди для функціонування цих суб'єктів. Визначено пріоритетні напрями діяльності мережі інституцій надання інформаційних послуг. Запропоновано комплекс організаційно-економічних заходів стосовно активізації процесів розвитку інформаційного забезпечення підприємницької діяльності на сільських територіях.

Ключові слова: інформаційне забезпечення, підприємницька діяльність, дорадництво, регіональні агенції місцевого розвитку, сільські території.

Boyko V. Organization of information provision for entrepreneur activity development in rural areas

The importance and role of information provision for entrepreneur activity are justified. The extension services and regional agencies of local development are defined by priority subjects of information and consultation provision in rural areas. The key obstacles for the functioning of these entities are identified. The priority directions of institutions network activity for providing information services are defined. The complex of organizational and economic measures concerning activation of development processes of information provision for entrepreneurship in rural areas are suggested.

Key words: information provision, entrepreneur activity, extension, regional agencies of local development, rural areas.

Бойко В. Организация информационного обеспечения развития предпринимательской деятельности на сельских территориях

Обоснованы важность и роль информационного обеспечения в развитии предпринимательской деятельности. Приоритетными субъектами предоставления информа-ционно-консультационных услуг на сельских территориях определены совещательные службы и региональные агентства местного развития. Идентифицированы ключевые препятствия для функционирования этих субъектов. Определены приоритетные направления деятельности сети учреждений предоставления информационных услуг. Предложен комплекс организационно-экономических мероприятий по активизации процессов развития информационного обеспечения предпринимательской деятельности на сельских территориях.

Ключевые слова: информационное обеспечение, предпринимательская деятельность, совещательство, региональные агентства местного развития, сельские территории.

**МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ
МОЛОКОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ**

*Г. Черевко, д. е. н., Л. Кобрин, асистент
Львівський національний аграрний університет*

Постановка проблеми. Провідним компонентом будь-якої наукової роботи є методологія досліджень, яка визначає принциповий підхід до економічних явищ і процесів, вивчаючи принципи побудови, форми організації та способи науково-пізнавальної діяльності. На відміну від методології, метод дослідження – це шлях останнього [2, с. 54–58]. За словами С.В. Мочерного, жодна наука не може обійтися без таких філософських категорій, як причина, наслідок, необхідність, сутність, зміст, закон та ін. Тому методологічною основою будь-якого економічного дослідження є діалектичний метод пізнання, який виступає, з одного боку, безпосереднім способом побудови економічних концепцій, теорій, гіпотез тощо, шляхом формування певного комплексу принципів, передумов, орієнтирів у формі понять, ідей, а з іншого – опосередкованим, через метод економічної теорії і передусім політичної економії [8, с. 3]. З огляду на це теоретико-методологічною основою дослідження ефективності функціонування молокопереробних підприємств є діалектичний метод пізнання економічних процесів і явищ, що дає змогу визначити роль та значення молокопереробних підприємств для розвитку національної економіки України, а також розкрити особливості та обґрунтувати необхідність їх функціонування на ефективній основі. Такий методологічний підхід до вивчення проблеми ефективності функціонування молокопереробних підприємств сприяє одержанню обґрунтованих достовірних результатів, що слугуватимуть базою для висновків та окреслення перспектив щодо подальшого їх розвитку. Проблема полягає у розробці шляхів реалізації цієї методології через використання комплексу конкретних наукових методів й математичної формалізації економічних явищ і процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі формування методик дослідження ефективності функціонування молокопереробних підприємств приділяють значну увагу такі вчені-економісти, як В. Андрійчук, П. Березівський, П. Гайдучкий, В. Герасимчук, Р. Глібов, Ю. Губені, А. Железняк, С. Кваша, Ю. Коробів, В. Кудлай, А. Кулик, В. Лагутін, М. Малік, В. Месель-Веселяк, О. Нужна, Б. Пасхавер, Ж. Поплавська, Л. Раменський, В. Реутов, П. Саблук, Б. Супіханов, Р. Фатхутдинов, С. Шевельова, Д. Юданов. Окремим моментам цієї методики і складовим механізму її реалізації присвятили свої праці такі вчені-економісти, як В. Бойко, С. Васильчак, Н. Васюткіна, Н. Гавришко, Н. Голомша, Т. Дудар, Р. Дудяк, М. Ільчук, В. Липчук, С. Марич, М. Пархомець, В. Савицька, В. Топіха, О. Шпичак та ін. Проте стрімка динамічність ситуації у молокопродуктовому підкомплексі АПК зумовлює високу актуальність поглиблення наукових досліджень окресленої проблеми.

Постановка завдання. Наша мета – показати підходи до формування методики наукового дослідження ефективності функціонування молокопереробних підприємств, їх узагальнення і компонування на цій основі найбільш оптимального її варіанта із застосуванням методів математичної формалізації економічних явищ і процесів у молокопродуктовому підкомплексі АПК.

Виклад основних результатів. Методологія дослідження ефективності функціонування молокопереробних підприємств реалізується через використання широкого спектра методів (синтез і аналіз, абстрагування і конкретизація, історичний, абстрактно-логічний, монографічний, статистично-економічний, сис-темного аналізу, розрахунково-конструктивний, економічної статистики), що дало змогу дослідити конкретні програмні питання.

На основі діалектичного підходу для вивчення структури економічних явищ використовується метод синтезу, що передбачає уявне об'єднання окремих елементів об'єкта дослідження в єдине ціле. На протигагу синтезу аналіз передбачає розчленування на складові частини об'єктів господарської діяльності та економічних категорій, при цьому кожен структурний елемент детально вивчається. Для цього на основі теорії і практики, враховуючи мету аналізу та вибравши його об'єкт, обрано методику оцінки ефективності функціонування молокопереробних підприємств, що дає змогу виявити можливості їх економічного відродження.

Діалектика розглядає розвиток усіх економічних явищ і процесів в динаміці – від простих і абстрактних категорій до складних і конкретних, даючи змогу виявити закономірності та обґрунтувати перспективи їх розвитку, застосовуючи при цьому історичний та логічний методи пізнання причинно-наслідкових зв'язків. Використання історичного методу забезпечує доведення переваг приватної власності на засоби виробництва над державною, а також оцінку ефективності їх використання та аналіз розвитку молокопереробних підприємств у період трансформаційних перетворень.

Низка питань щодо окреслення напрямів ефективного функціонування молокопереробних підприємств досліджується за допомогою абстрактно-логічного методу, результатом застосування якого є нові поняття і категорії, які розвивають сутність досліджуваного економічного явища.

Монографічний метод дослідження, що є найпростішим і менш трудомістким, дає відповіді на низку запитань окремого підприємства з конкретними умовами виробництва. Однак у проведенні цього дослідження можливий вплив деяких суб'єктивних чинників на результати діяльності молокопереробних підприємств, тому для проведення аналізу необхідно визначитися з його масштабністю [3, с. 93–96]. Зважаючи на те, що на масовому матеріалі краще простежуються загальні тенденції та закономірності, зазначений метод, як правило, використовують у сукупності зі статистично-економічним методом, за допомогою якого доцільно досліджувати динамічні коливання кількості молокопереробних підприємств та обсягів виробленої ними молочної продукції залежно від змін у соціально-економічному та організаційно-правовому середовищі. На основі цього методу визначається вплив реформування відносин власності в переробній та аграрній сферах АПК на ефективність функціонування молокопереробних підприємств.

У рамках системного аналізу молокопереробні підприємства розглядаються як система, для якої визначено цілі та умови функціонування. Аналогічно і їх господарська діяльність також розглядається як система, що складається з трьох взаємопов'язаних елементів: ресурсів, виробничого процесу і готової продукції. Умови ефективного функціонування молокопереробних підприємств визначаються системою довготермінових економічних нормативів і зовнішньоекономічними зв'язками. Загалом сутність системного підходу зводиться до того, що діяльність будь-якого структурного елемента молокопереробного підприємства, що є його підсистемою, певним чином впливає на діяльність усіх інших його частин. У системному підході в особливий об'єкт дослідження виділяється структура зв'язків між елементами системи та між досліджуваною системою і системами, які взаємодіють з нею. При цьому вивчають всю систему зв'язків і відносин, весь комплекс підсистем та їх найважливіших параметрів за тривалий період, що дає змогу оцінити динамічні зміни у функціонуванні підприємства. Такими можуть виступати кількісні значення, а також спеціальні показники.

Розрахунково-конструктивний метод використовують для виявлення впливу економічних, політичних, соціально-демографічних, географічних і чинників конкурентного середовища на ефективність функціонування молокопереробних підприємств та окреслення на цій основі перспектив їх подальшого розвитку.

Застосування розглянутих методів дослідження, зокрема економіко-статистичного, розрахунково-конструктивного та монографічного, дає змогу визначити й проаналізувати економічні показники функціонування молокопереробних підприємств, кількість яких варіює залежно від розміру останніх, що слід врахувати в побудові методологічно-вимірювальної системи показників ефективності функціонування молокопереробних підприємств. Вона повинна характеризувати ступінь результативності виробництва і здійснювати оцінку її в динаміці, а також сприяти виявленню резервів збільшення економічного ефекту за міні-мального залучення додаткових ресурсів, тим самим якнайповніше відображати суть його критерію.

З наукової точки зору, критерій – це мірило, на основі якого класифікують певні явища та поняття, а також дають оцінку діяльності об'єкта дослідження або визначають параметри його функціонування на перспективу. З огляду на це критерієм економічної ефективності виступає ознака, що спроможна якнайповніше розкрити її суть. Тоді критерій економічної ефективності агропромислового виробництва можна визначити як специфічну економічну категорію, яка перебуває у прямій залежності від особливостей функціонування самих господарюючих суб'єктів.

Ознайомлення з результатами наукових досліджень, присвячених питанням визначення ефективності, її критеріям, чинникам впливу, мають вагоме значення для розуміння проблеми. Зокрема С.І. Канцевич стверджує, що критерій слід розуміти як якість, властивість ефективності, що розкриває її суть, оскільки відображає не лише певні виробничі відносини, а ще й їх якісний бік. При цьому, будучи основним принципом оцінки, він повинен перебувати у нерозривному зв'язку зі специфічними економічними законами [7, с. 36–40]. Отже, критерій ефективності є економічною категорією, що зумовлена впливом економічних законів і має конкретно історичний характер. Свого часу, у 80-х роках минулого століття, набула поширення методика оцінки ефективності функціонування підприємств із застосуванням ресурсного потенціалу, суть якої полягає у визначенні вартості валової продукції з розрахунку на одиницю ресурсного потенціалу. Однак і сьогодні точаться жваві дискусії в цьому напрямі. Так, розвиваючи думку П.С. Березівського щодо того, що критерій ефективності можна виразити формулою «максимум продукції за мінімуму виробничих витрат» [1], С.І. Канцевич стверджує, що будь-яка їх економія в кінцевому підсумку зводиться до економії робочого часу, тому зростання ефективності виражається у зменшенні сукупних витрат живої та уречевленої праці з розрахунку на одиницю продукції. Отже, критерієм ефективності виробництва є економія часу, досягнення найбільшого результату за найменших витрат суспільної праці [7, с. 36–40]. Питання про обчислення показників ефективності виробництва молочної продукції обговорюється в економічній літературі тривалий час, при цьому найбільш дискусійним моментом є доцільність застосування узагальненого показника чи системи показників. Зокрема А.М. Ємельянов дотримується точки зору, що для оцінки ефективності потрібна система показників, а не котрийсь із них [5]; П.А. Ігнатовський також пропонує визначати економічну ефективність через використання системи кількісних показників, зокрема: приріст продукції на одиницю матеріальних і фінансових витрат; ріст продуктивності праці; чистий дохід із розрахунку на одиницю засобів виробництва; рентабельність виробництва. Додатково запропоновано використовувати «проміжні» показники: собівартість продукції та її фондомісткість, матеріаломісткість, окупність капітальних вкладень [6].

Очевидно, існує необхідність у встановленні чітких меж між поняттями критерію і показників ефективності, оскільки, беручи до уваги те, що ефективність – це економічна категорія, котра має і якісний, і кількісний бік, стає зрозумілим, що одним показником виразити її практично неможливо. Зважаючи на те, що критерій є якісною ознакою, а показник характеризує кількісний бік ефективності, можна дійти висновку: для її оцінки та вимірювання необхідно застосовувати і критерій, і систему економічних показників, що перебувають у певному взаємозв'язку й взаємозалежності (див. рис.).

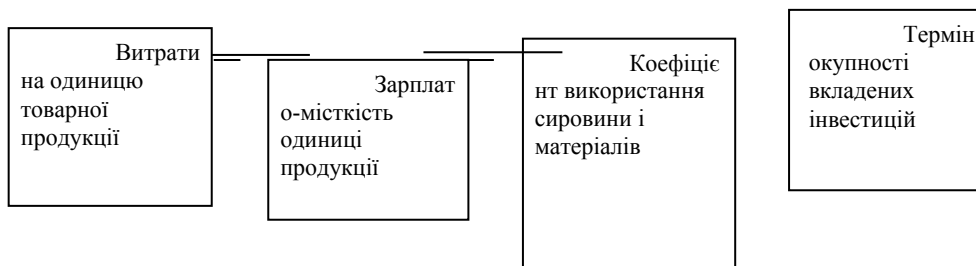

Рис. Показники ефективності функціонування молокопереробних підприємств*.

* Розробка Л. М. Кобрин.

На думку В.Й. Шияна, для визначення ефективності необхідні вимір ефекту та розмір витрат для його одержання, при цьому всі виробничі ресурси можуть і повинні бути зведені до однієї основи – затрат суспільної праці. Для розробки узагальненого показника ефективності науковець пропонує враховувати те, що його наявність не усуває можливості використання системи показників ефективності [9].

Вивчення зарубіжної та вітчизняної економічної літератури дає змогу дійти висновку, що обсяг кінцевої продукції з розрахунку на одиницю затрачених ресурсів є найкращим узагальнюючим показником загального ефекту в умовах гострого дефіциту продовольчих товарів. Тому з насиченням ринку продовольства на перше місце має вийти узагальнюючий показник ефективності використання ресурсів, визначений за прибутком. Це узгоджується з точкою зору багатьох дослідників. Наприклад, Г. В. Черевко та інші вчені вважають, що одним із найбільш узагальнюючих показників економічної ефективності функціонування підприємства є рентабельність [4]. За допомогою цього показника визначають рівень прибутковості чи збитковості функціонування підприємства.

Основними чинниками впливу на узагальнюючу, або, як її ще називають, інтегральну ефективність функціонування підприємства, є прибуток і собівартість. Прагнення господарюючого суб'єкта до максимізації гарантованого виграшу (ефекту), яким є прибуток, називається принципом максимуму, який лежить в основі ефективності функціонування підприємств, оскільки, прагнучи бути рентабельними, вони намагаються максимізувати прибуток ($E \rightarrow \max$) через мінімізацію витрат ($B \rightarrow \min$) за умови будь-якої поведінки інших підприємств, які функціонують у конкурентному середовищі.

З огляду на це для підприємницьких структур продуктивних підкомплексів АПК загалом, а надто молокопереробних підприємств, які займаються виробництвом широкого асортименту продукції, максимізацію прибутку та мінімізацію собівартості можна записати так:

$$P = \sum_{i=1}^n P_{it} \quad \max; \quad (1)$$

$$C = \sum_{i=1}^n C_{it} \quad \min. \quad (2)$$

де P (profit) – розмір прибутку; $\sum P_{it}$ – сума прибутку від реалізації асортименту продукції; C (costs) – собівартість; $\sum C_{it}$ – сума собівартості реалізованого асортименту продукції; i – вид товару; n – кількість товарів в асортименті; t – звітний період.

Для окреслення ефективності функціонування молокопереробних підприємств на перспективу, беручи до уваги обсяги виробництва, доцільно побудувати інтервальну оптимізаційну модель, орієнтовану на песимістичний та оптимістичний варіанти розвитку подій. У моделі оптимізації ефективності цільовою функцією є максимум прибутку за умови мінімізації витрат на виробництво продукції та максимізації реалізаційних цін, а значення коефіцієнтів замінено на їхні інтервальні оцінки. За цих умов економіко-математична модель матиме вигляд задачі лінійного програмування з інтервальними коефіцієнтами:

$$\sum_{i=1}^n \hat{c}_i \hat{c}_i \hat{c}_i; \quad (3)$$

$$\sum_{i=1}^n \hat{c}_i \hat{c}_i; \quad (4)$$

$$\sum_{i=1}^n \hat{c}_i \hat{c}_i; \quad (5)$$

$$V_i \geq \hat{c}_i. \quad (6)$$

У моделі значення факторів замінено на їхні інтервальні оцінки відповідно: $\hat{c}_1$ – коливання собівартості; $\hat{c}_2$ – коливання реалізаційних цін; $\hat{c}_3$ – коливання обсягів виробництва, які відображають їх гарантовані межі в групі підприємств із порівнянними обсягами виробництва.

Отримані оптимістичний та песимістичний варіанти задач дають змогу знайти інтервали значень обсягів виробництва молочної продукції, які забезпечать мінімальні витрати, визначити допустимі межі реалізаційних цін, а отже, й межі ефективного функціонування молокопереробних підприємств за умов мінливого впливу чинників в оптимізації витрат. При цьому слід пам'ятати, що позитивний вплив рівня цін реалізації продукції на розмір прибутку та відповідно узагальнюючий показник ефективності суттєво обмежується рівнем купівельної спроможності населення країни.

Отже, економічна ефективність відображає певні результати складного і, нерідко, суперечливого процесу, який залежить від впливу багатьох внутрішніх і зовнішніх чинників, що пов'язані зі зміною інституційного, соціального, економічного та фінансового середовищ функціонування підприємств, які впливають на формування цілей господарюючих суб'єктів, а відтак постійно коригують завдання їхньої діяльності та особливості поведінки у конкурентному середовищі. Звідси вимір ефективності доцільно проводити як відносно внутрішнього середовища функціонування підприємства та результатів його діяльності за звітний період, так і відносно зовнішнього. Тому для якіснішого виміру ефективності функціонування молокопереробних підприємств доцільно побудувати збалансоване рівняння типу:

$$f(x) = \hat{c}_1 + TC + T(Interest) = \sum_{i=1,2 \dots, n} \left(\left(\frac{1}{m_i} \right) \times c_i \times (d_i \times P_i + a_i)^{-e} + b_i \right) \quad (7)$$

де $f(x)$ – перша частина балансової моделі, n -факторна логарифмічна функція виробництва; $\hat{c}_1 + TC + T(Interest)$ – друга частина балансової моделі, калькуляція фінансової звітності «знизу-вгору»

(*Net Income + Total Costs + Taxes*); $\sum_{i=1,2 \dots, n} \left(\left(\frac{1}{m_i} \right) \times c_i \times (d_i \times P_i + a_i)^{-e} + b_i \right)$ – третя частина балансової моделі,

сума часток ринків, на яких працює підприємство; $\left(\frac{1}{m_i} \right) \hat{c}_1$ – частка на i -му ринку; $c_i \times (d_i \times P_i + a_i)^{-e} + b_i$ – в умовах реального ринку функція попиту відносно ціни P_i описується степеневою функцією, де c , a , b , та e – це додатні константи.

Такі міркування є підставою для розробки методології виміру ефективності функціонування підприємства за дещо іншого методичного підходу. Зокрема, побудова економіко-математичної моделі є достатньою для проведення порівняльного аналізу підприємств. Схема організації цього виду аналізу полягає: у виборі об'єктів для проведення порівняння; постановці за кожним із них відповідних задач; побудові та реалізації економіко-математичної моделі на ПК і проведенні оптимальних рішень. При цьому йдеться не про заміну економічних методів дослідження на математичні, а про вдосконалення математичного апарату і розширення матеріальної бази економічних методів [2, с. 54–58].

Підхід до побудови математичної моделі може бути індуктивним і дедуктивним. Економіко-математичні моделі вважаються найбільш обґрунтованими, якщо в їхньому конструюванні методи індукції і дедукції використані в єдності. У цих умовах забезпечується більша «подібність» моделі на реальний економічний процес, оскільки більшою мірою відображає об'єктивно існуючі економічні

явища і закономірності, попередній аналіз яких із позицій економічної теорії гарантує вірне визначення ознак, виявлення основних і побічних чинників. Тому зв'язки між економічними явищами і показниками вивчаються за допомогою кореляційно-регресійного аналізу, результатом якого є побудова економіко-математичної моделі. Використовуючи тезу про вибір моделі через аналіз економічної сутності явища, вважаємо за доцільне для вивчення взаємозв'язку узагальнюючого показника економічної ефективності функціонування підприємства і чинників, від впливу яких залежить його рівень, задіювати лінійну багатофакторну (множинну) регресійну модель. Ефективність функціонування молокопереробних підприємств значною мірою залежить від собівартості продукції, продуктивності виробництва, рівня конкурентоспроможності продукції, основу якої становить рівень якості, а також показників, що характеризують ефективність використання фінансових, технічних ресурсів і рівень кваліфікації виробничого та управлінського персоналу.

Математично передбачається визначити аналітичний вираз, що відображає зв'язок факторних ознак із результативною:

$$y_{it} = \alpha_0 + \sum_{i=1}^n \beta_{it} x_{it} + \varepsilon_{it}. \quad (8)$$

Із побудованого рівняння лінійної регресії стає зрозумілим, що розглядається динамічна економіко-математична модель, де результативною ознакою виступатиме рівень рентабельності молокопереробних підприємств (y_{it}). У цьому показнику відображаються результати затрат не лише живої, а й уречевленої праці, ступінь використання засобів виробництва, якість і конкурентоспроможність реалізованої продукції, рівень організації виробництва та його управління. Тут α_0 – вільний член рівняння (економічного змісту, як правило, не має, лише окреслить область існування моделі); β_{it} – параметри моделі, що вимірюють часові ефекти від зміни x_{it} у період t для певного i . Зважаючи на те, що на рівень рентабельності може мати як прямий, так і опосередкований вплив велика кількість чинників, що у свою чергу унеможлиблює введення кожного з них в економетричне рівняння, виникає можливість отримання недостовірних результатів його розвитку. З метою зведення цієї похибки до мінімуму рівняння враховує помилку для i -го об'єкта в t -й період – ε_{it} , крім того, розв'язок рівняння здійснюватиметься через логарифмічну функцію.

Висновки. З економічного погляду завдання зводиться до визначення ступеня впливу основних чинників на темпи зростання рівня рентабельності як узагальнюючого показника ефективності функціонування молокопереробних підприємств. За логічною побудовою факторні ознаки представлені так, що перебувають у прямій взаємодії з результативним показником. Адже за допомогою кореляційно-регресійного аналізу показники визначають залежно від об'єкта дослідження, яким можуть виступати окремі галузі національної економіки, ринки конкретних видів товарів, організаційно-правові форми підприємств, а також рівень ефективності їх функціонування. Висвітлюючи методологічні аспекти аналізу економічної ефективності агропромислових формувань, вважаємо, що саме окреслений методологічний підхід до вивчення проблеми функціонування молокопереробних підприємств задля виявлення можливостей підвищення його ефективності дасть змогу одержати науково обґрунтовані та достовірні результати і висновки стосовно вдосконалення системи мотивації ефективного функціонування підприємств молокопереробної промисловості як складової частини агропромислового комплексу.

Бібліографічний список

1. Березівський П. С. Ефективність виробництва і формування ринку продуктів скотарства у Карпатському регіоні / П. С. Березівський. – Львів : Українські технології, 1998. – 254 с.
2. Вантух В. П. Методика дослідження ресурсного потенціалу в АПК / В. П. Вантух // Економіка АПК. – 2006. – № 4. – С. 54-58.
3. Губарик О. М. Методологічні положення оцінки ефективності фермерських господарств / О. М. Губарик // Держава та регіони. – 2006. – № 6. – С. 93-96.
4. Економіка підприємства / Г. В. Черевко, Ф. В. Горбонос, Г. Б. Іваницька, Н. Ф. Павленчик. – Львів : Апріорі, 2004. – 284 с.
5. Емельянов А. М. Методическое пособие по курсу «Основы экономики и управления сельскохозяйственным производством» / А. М. Емельянов. – М. : Экономика, 1974. – 398 с.
6. Игнатовский Б. П. Экономические проблемы повышения эффективности сельскохозяйственного производства / Б. П. Игнатовский. – М. : Наука, 1978. – 268 с.

7. Канцевич С. І. Удосконалення оцінки економічної ефективності виробництва продукції молочного скотарства / С. І. Канцевич // Економіка АПК. – 2010. – № 1. – С. 36–40.
8. Мочерний С. В. Методологія економічного дослідження / С. В. Мочерний. – Львів : Світ, 2001. – 416 с.
9. Шиян В. И. Некоторые методологические и методические вопросы определения обобщающего показателя эффективности сельскохозяйственного производства: Научная организация производства, труда и управления на сельскохозяйственных предприятиях / В. И. Шиян // Труды ХСХИ. – 1992. – Т. 2. – С. 13–20.

Черевко Г., Кобрин Л. Методика дослідження ефективності функціонування молокопереробних підприємств

Показано результати дослідження підходів до формування методики наукового дослідження ефективності функціонування молокопереробних підприємств та їх узагальнення і компонування на цій основі найбільш оптимального її варіанта із застосуванням методів математичної формалізації економічних явищ і процесів у молокопродуктовому підкомплексі АПК.

Ключові слова: методика, методологія, молокопереробні підприємства, функціонування, ефективність.

Cherevko G., Kobryn L. Methodology of research of production efficiency of milk-processing enterprises

The article presents results of research on approaches to formation of methods of scientific investigation of efficiency of milk-processing enterprise operation and their generalization as well as composition of the most optimal variants of them, basing on the received results and considering methods of mathematic formalization of economic phenomena and processes in dairy subcomplex of AIC.

Key words: methods, methodology, milk-processing enterprise, efficiency.

Черевко Г., Кобрин Л. Методика исследования эффективности функционирования молокоперерабатывающих предприятий

Представлены результаты исследования подходов к формированию методики научного исследования эффективности функционирования молокоперерабатывающих предприятий, их обобщения и компоновки на этой основе наиболее оптимального ее варианта с применением методов математической формализации экономических явлений и процессов в молокопродуктовом подкомплексе АПК.

Ключевые слова: методика, методологія, молокоперерабатывающие предприятия, функционирование, эффективность.

ЗЕРНОВИРОБНИЦТВО ЛЬВІВЩИНИ: СТАН, ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Н. Маркович, к. е. н.

Львівський національний аграрний університет

Постановка проблеми. Розвиток зернового господарства в Україні має надзвичайно важливе соціально-економічне та політичне значення для піднесення національної економіки, підтримання продовольчої безпеки, що впливає на експортні можливості країни, добробут населення тощо. Українське зерно завжди належало до конкурентоспроможних продуктів на світовому ринку. І хоча частка Львівщини у виробництві зернових є невеликою, проте вона відіграє важливу роль у діяльності сільськогосподарських підприємств регіону і є визначальною у формуванні їх доходів. На жаль, ситуація що склалася в зерновиробництві, нагромадила проблеми і вимагає рішучих дій як із боку самих виробників, так і держави загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розробки та обґрунтування механізму ефективного функціонування зернового господарства висвітлені в працях відомих українських і зарубіжних учених: В. Бойка, В. Власова, В. Гейця, О. Гудзинського, П. Друкера, І. Кобути, Ф. Котлера, М. Маліка, П. Макаренка, М. Присяжнюка, М. Портера, П. Саблука, В. Сайка, В. Ситника, К. Сімсона, Л. Худолій, О. Шпичака та ін. [1, с. 14–18; 2, с. 47–51; 3, с. 79–84; 4, с. 21–25; 6, с. 37–42; 7, с. 56–74]. Проте низка проблем, особливо на регіональному рівні, залишаються актуальними й потребують додаткових досліджень і чітких рекомендацій щодо їх вирішення.

Постановка завдання. Наявність дискусійних питань, а також об'єктивна необхідність визначення основних чинників ефективного ведення зерновиробництва зумовили вибір теми дослідження. Метою є визначити місце зернової галузі у сільському господарстві Львівщини в умовах глобалізації, дослідити сучасний стан зерновиробництва та проаналізувати динамічні тенденції його розвитку на перспективу.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні у світі виділяють три основні ресурси, які визначають перспективи розвитку країн на майбутнє: питна вода, зерно та нафта. Для України нарощування виробництва зерна має стратегічне значення для підвищення ефективності АПК, успішного його розвитку та подолання кризового стану в суміжних (тваринницьких) галузях. Однак протягом останніх років на зерновому ринку спостерігається нестабільна ситуація: скорочуються обсяги виробництва зернових, змінюються попит, пропозиція та ціна. За даними Державної служби статистики України, у 2012 році валовий збір зернових і зернобобових культур у сільськогосподарських підприємствах склав 36075,0 тис. т, що на 18,4% менше порівняно з 2011 роком. Також спостерігається зменшення врожайності цих культур на 5,6 ц з гектара.

Для Львівщини зерновиробництво є особливою галуззю господарювання. У структурі зернових провідною культурою залишається пшениця (озима та яра), яка займає близько 50% посівних площ, серед круп'яних культур – гречка з площею посіву 10710 га. Загалом у 2012 році порівняно з 2000 роком посівна площа зернових зросла на 21,7% і склала 285,0 тис. га, зокрема у сільськогосподарських підприємствах скоротилася на 13,7%, в господарствах населення – зросла у 1,7 раза і становила 117,7 тис. га (рис. 1).

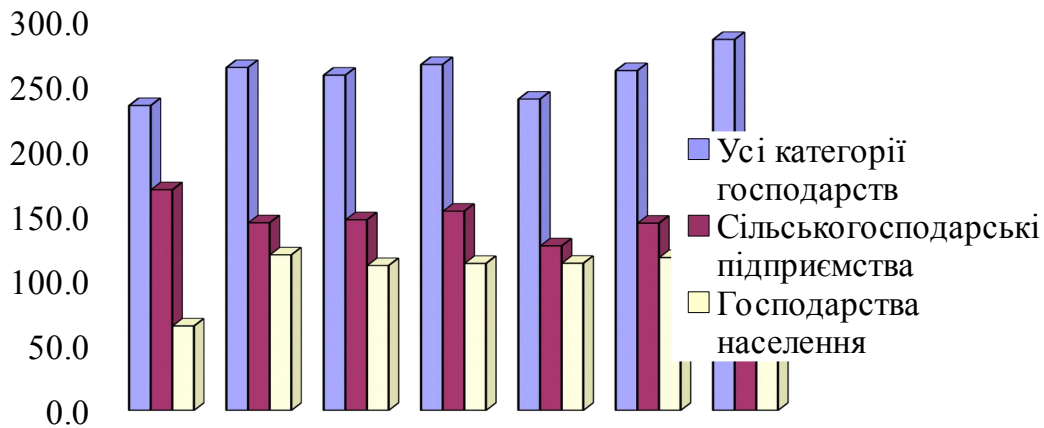

Рис. 1. Динаміка посівних площ зернових у всіх категоріях господарств*.

*Джерело: розробка автора на основі [8, с. 81].

Незважаючи на тенденцію до зростання посівних площ зернових культур, їх валовий збір суттєво коливається протягом аналізованого періоду, що зумовлено переважно динамікою урожайності. Найнижчою урожайність зернових була у 2000 році і становила 20,2 ц/га (рис. 2).

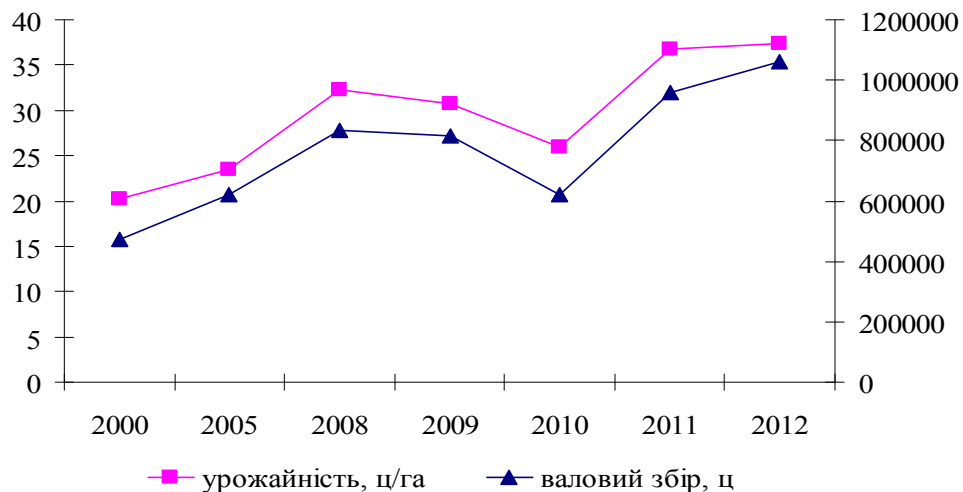

Рис. 2. Динаміка урожайності та валових зборів зернових у 2000–2012 рр.*

*Джерело: розробка автора на основі [8, с. 80–86].

Як бачимо, протягом досліджуваного періоду середня урожайність зернових становила ледь більше 30 ц/га, коли у країнах ЄС зібрали по 49 ц/га, а в США – 62 ц/га. Висока врожайність зернових певною мірою залежить від збалансованого внесення в ґрунт мінеральних, органічних добрив і проведення вапнування ґрунтів. Зокрема, якщо у 2000 р. на 1 га посівної площі було внесено лише 23 кг мінеральних добрив, то у 2012 р. – 134 кг. Зовсім іншою є ситуація із внесенням органічних добрив, яке протягом досліджуваного періоду зменшилося на 69,6%, що можна пояснити значним скороченням поголів'я худоби (у 2,3 раза). Тому стимулювання виробництва органічних добрив має бути пріоритетом, особливо, якщо зважити на досвід наших сусідів, зокрема Польщі, де кожному фермеру Євросоюзу виділив необхідні асигнування для будівництва типових гноєсховищ. Для наших аграрних формувань необхідна ґрунтова перебудова сільськогосподарського виробництва з тим, щоб відродити, а вже потім наростити його.

Провідну роль у виробництві усіх сільськогосподарських культур і зернових зокрема відіграє насінництво. Впровадження високоефективних сортів і повноцінного насіння належить до найбільш ефективних засобів підвищення врожайності та поліпшення якості зерна. Це – економічно вигідний шлях нарощування валових зборів та зниження собівартості виробництва зерна [5, с. 101–108]. Скажімо,

Інститут фізіології та генетики НААНУ вивів сорт озимої пшениці Фаворитка, який в одному з господарств Черкащини видав по 130 ц/га. Тому дотації з бюджету слід спрямовувати не на здешевлення мінеральних добрив чи на стимулювання збільшення площ посіву озимої пшениці, як це практикується нині в Україні, а на розвиток насінництва.

Сучасний стан вітчизняного зерновиробництва Львівщини також потребує укріплення матеріально-технічної бази, яка є застарілою, виснаженою та не відповідає світовим стандартам і потребам галузі. Темпи щорічного списання зношеної техніки в кілька разів перевищують темпи її закупівлі, внаслідок цього навантаження на машини збільшується втричі. Це призводить до значного затягування строків виконання польових робіт, втрат понад 7-10 млн т урожаю зернових, значного підвищення собівартості продукції. Збереження таких негативних тенденцій та відсутність достатніх фінансових ресурсів стримує впровадження новітніх технологій, використання високоякісного насіння, обмежує застосування інших ресурсів, що найближчими роками може суттєво погіршити стан аграрного сектору. Виходячи зі ситуації, що склалася в регіоні, вважаємо за доцільне розглянути основні показники економічної ефективності зерновиробництва на Львівщині (див. табл.). Проведені розрахунки свідчать про катастрофічне зниження ефективності виробництва зернових. Відбулося різке підвищення собівартості 1 ц продукції та ціни її реалізації у 4,1 та 2,7 раза відповідно, що суттєво вплинуло на рентабельність виробництва. Причини зниження рентабельності виробництва зернових полягають у відсутності паритетних умов збуту, нестабільності і непрогнозованості аграрної політики, зростанні цін на добрива, паливо, засоби захисту рослин тощо. Перелічене змушує аграріїв переорієнтувати виробництво на прибутковіші культури, зокрема олійні, хоча аграрний сектор Львівщини має значні перспективи у зерновому виробництві. Однак системне порушення технологічних вимог, дефіцит обігових коштів, недостатнє інвестування для оновлення основних засобів виробництва, низький професійний рівень значної кількості товаровиробників дає змогу реалізовувати цей потенціал лише на третину.

Таблиця

Динаміка основних показників ефективності виробництва зернових у сільськогосподарських підприємствах Львівщини*

Показник	2000 р.	2005 р.	2008 р.	2009 р.	2011 р.	2012 р.	2012 р. до 2000 р., %
Собівартість 1 ц, грн	32,02	48,75	66,27	80,12	120,28	130,3	4,1 раза
Повна собівартість 1 ц реаліз. прод., грн	34,28	55,04	76,90	89,13	129,98	149,14	4,4 раза
Ціна реалізації 1 ц, грн	59,36	56,34	121,61	100,68	140,75	155,56	2,6 раза
Прибуток на 1 га, грн	151,79	14,75	812,82	247,66	280,37	181,98	119,89
Рівень рентабельності, %	73,2	2,4	58,1	13,0	8,3	4,3	5,9

*Джерело: розраховано на основі [8, с. 95–113].

Висновки. Для поліпшення ситуації в регіоні вважаємо за доцільне спрямувати роботу сільськогосподарських підприємств у таких напрямках: удосконалення системи техніко-технологічних та агротехнічних заходів з виробництва зерна та його збуту; впровадження у виробництво нових енергоощадних технологій вирощування, транспортування, зберігання, переробки та реалізації зерна; здійснення належного контролю за якістю продукції на всіх етапах її виробництва та збуту; залучення у виробництво нових високоврожайних сортів і гібридів зернових культур; запровадження технологічних проєктів, які базуються на сучасних досягненнях аграрної науки; інтенсифікація виробництва за рахунок використання сучасних технологій; відтворення, підвищення та охорона родючості ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення; розвиток інфраструктури аграрного ринку.

Бібліографічний список

1. Макаренко П. М. Економічні відносини в процесі виробництва та збуту зерна сільськогосподарськими підприємствами в регіоні / П. М. Макаренко // Агросвіт. – 2008. – № 9. – С. 14–18.
2. Калюжна О. В. Стан і проблеми зерновиробництва / О. В. Калюжна, І. О. Банєва // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2008. – Вип. 3 (46). – С. 47–51.
3. Кириленко І.Г. Формування зернового ринку в Україні: стратегія розвитку / І. Г. Кириленко // Економіка АПК. – 2009. – №9. – С. 79–84.
4. Рибалка О. І. Глобальні тенденції та перспективи світового ринку пшениці / О. І. Рибалка // Переробка зерна. – 2008. – № 9. – С. 21–25.
5. Рябчик І.В. Нові підходи до аналізу ефективності сільськогосподарських підприємств / І. В. Рябчик, В. В. Галушко // Економіка АПК. – 2004. – № 3. – С. 101–108.
6. Кондратюк О.І. Стан і перспективи розвитку зернового підкомплексу в умовах глобалізації / О.І. Кондратюк // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – №6. – С. 37–42.
7. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / [М. В. Присяжнюк, М. В. Зубець, П. Т. Саблук та ін.] ; за ред. М. В. Присяжнюка, М. В. Зубця, П. Т. Саблука, В. Я. Месель-Веселяка, М. М. Федорова. – К. : Вид-во ННЦ ІАЕ, 2011. – С. 56–74.
8. Статистичний щорічник Львівської області за 2012 р. – Львів, 2013. – Ч.1. – 386 с.

Маркович Н. Зерновиробництво Львівщини: стан, тенденції та перспективи розвитку

Висвітлено проблеми розвитку й функціонування зернової галузі Львівщини в умовах глобалізації. Визначено місце галузі у сільському господарстві регіону. Досліджено сучасний стан зерновиробництва та проаналізовано динамічні тенденції його розвитку на перспективу.

Ключові слова: аграрний ринок, сільськогосподарські підприємства, зернова галузь, урожайність, прибуток, рентабельність виробництва, економічна ефективність, сільськогосподарські культури.

Markovich N. The grain production in Lviv region: condition, tendencies and prospects of development

The article presents problems of development and functioning the grain industry of Lviv region in conditions of globalization. The space industry in the agriculture of the region is considered. The article explores the current state of grain production and the dynamic trends of its development for the future.

Key words: agrarian market, agricultural enterprises, grain industry productivity, profit, profitability of production, economic efficiency, agricultural crops.

Маркович Н. Зернопроизводство Львовщины: состояние, тенденции и перспективы развития

Освещены проблемы развития и функционирования зерновой отрасли Львовщины в условиях глобализации. Определено место отрасли в сельском хозяйстве региона. Исследовано современное состояние зернопроизводства и проанализированы динамические тенденции его развития на перспективу.

Ключевые слова: аграрный рынок, сельскохозяйственные предприятия, зерновая отрасль, урожайность, прибыль, рентабельность производства, экономическая эффективность, сельскохозяйственные культуры.

СВИНАРСТВО ЯК ЕФЕКТИВНА ГАЛУЗЬ ПРОДОВОЛЬЧОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

*О. Шавалюк, здобувач, Р. Попівняк, к. е. н.
Львівський національний аграрний університет*

Постановка проблеми. Свинарство для України є традиційною галуззю, але в сучасних умовах воно перебуває в депресивному стані. Пріоритет розвитку цієї галузі пов'язаний з винятково важливими біологічно-господарськими особливостями свиней, зокрема багатоплідністю, всеїдністю та економним викорис-танням кормів. М'ясо свиней містить усі незамінні амінокислоти: лізин, триптофан, метіонін, а також всі вітаміни та незамінні жирні кислоти. Найближчими роками цілком реально довести загальне виробництво свинини до 1,4-1,5 млн т [7].

Слід зауважити, що свинина – повноцінний продукт харчування. Навіть попри те, що її з релігійних чи інших міркувань не споживають окремі нації і деякі регіони світу, в загальному виробництві м'яса на її частку припадає близько 90 млн т (39,6 %), тоді як на курятину – 27,1 %, яловичину – 24,2, баранину й козлятину – 4,7, а на всі інші види тварин і птиці – 4,4 %. На думку міжнародних експертів, свинина збереже своє лідерство і в найближчі десятиріччя XXI ст. [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми виробництва свинини є предметом досліджень таких учених, як Т.В. Алексійчук, Г.І. Грицасенко, В.О. Кібенко, Л.В. Клименко, І.В. Охріменко, С.М. Приліпко та ін. Вони визначали сутність, чинники, методика дослідження та шляхи подальшого розвитку свинар-ства. Крім того, значний теоретичний внесок у вирішення проблеми розвитку і під-вищення ефективності виробництва свинини зробили вітчизняні науковці, такі як В.І. Бойко, Б.В. Данилів, В.Ф. Іванюта, Г.В. Ільїна, П.М. Макаренко, І.В. Свиноус, О.М. Шпичак, О.А. Шуст та ін. У їхніх працях детально описано ситуацію, що склалася в галузі, а також окреслено шляхи виведення її з кризи. Однак сьогодні ставить перед свинарством все нові й нові задачі, реагувати на які потрібно своєчасно.

Постановка завдання. Мета нашого дослідження – вивчити стан і функціонування галузі свинарства в контексті розвитку продовольчого комплексу та обґрунтувати заходи щодо підвищення її ефективності.

Виклад основного матеріалу. Сучасне свинарство в більшості цивілізованих країн світу характеризується динамічним розвитком, оволодінням енергоощадними технологіями, збільшенням виробничих потужностей, а також постійним підвищенням продуктивності тварин, що сприяє стабільному нарощуванню дешевої високоякісної свинини [5]. В Україні виробництвом свинини займаються переважно дві категорії товаровиробників: присадибні господарства населення і сільсько-господарські підприємства. При цьому в присадибних господарствах утримується понад 50 % свинопоголів'я від загальної кількості тварин [5].

Найбільший обсяг виробництва свинини в нашій державі було зафіксовано в 1989 році. Тоді господарства всіх форм власності виробляли 2145 тис. т свинини у живій вазі, що практично в 3,4 раза було більше, ніж у 2010 році. До того ж в 1990 р. Україна займала 5 місце у світі за кількістю поголів'я свиней після Китаю, США, Росії та Німеччини [4], що у свою чергу дало змогу нашій державі наситити як власний ринок необхідним обсягом сировини, так і експортувати свинину за кордон. За даними Асоціації свинарів України, вітчизняне виробництво свинини у 2013 р. становитиме 770-780 тис. т, що на 5-7 % більше, ніж у 2012 році. Завдяки зростанню виробництва зменшується частка імпорту: у 2012 р. показник увезеного м'яса становив 37%, а показник 2013 р. – 33-35 %. Це дає підстави стверджувати про можливість поступової відмови від імпорту м'яса в наступні п'ять-сім років [1].

Забезпечити конкурентоспроможність свинарства й домогтися якихось значущих успіхів у розвитку галузі можливо лише поєднанням ефективного використання наявних ресурсів, докорінних змін у селекції тварин, технології їх годівлі й утримання [3]. Інакше кажучи, багато в чому виконання цього завдання неможливе без створення необхідних умов для збільшення поголів'я свиней та максимального використання генетичного потенціалу продуктивності тварин.

І хоча нарощування поголів'я у свинарстві завдяки біологічним особливостям цих тварин є завданням, яке швидко можна виконати, однак на тлі відсутності кадрів, приміщень для утримання тварин і сучасного їх обладнання, низького рівня селекційної роботи, недостатньої кількості збалансованих кормів на це потрібен час. Багато в чому виконання цього завдання залежатиме від сучасних наукових розробок та їх доступності товаровиробникам [2].

Незважаючи на суттєве зменшення поголів'я свиней, роль галузі у вирішенні продовольчої проблеми зростає. Якщо у валовому виробництві м'яса питома вага свинини у 1990 р. становила 39,9 %, то впродовж 2011–2012 рр. вона коливається в межах 45-48 %. Деяко поліпшилися і показники ефективності свинарства. Якщо до 2004 р. середньодобовий приріст свиней на вирощуванні та відгодівлі стабільно зменшувався, то починаючи з 2005 р. він поступово зростає (за середньорічного темпу 12,8 %) за винятком 2010 р. і у 2013 р. склав 460 г, що на 17 г більше порівняно з 2012 р. [1]. Продовжує поступово збільшуватися виробництво м'яса свиней у розрахунку на одну голову. Зокрема у 2000 р. воно становило 43 кг, а у 2009 р. – 70 кг, у 2011 р. – вже 90 кг. Деяко підвищилася і відтворювальна продуктивність свиней, проте її рівень є недостатнім. Такий низький рівень продуктивності можна пояснити передусім неповноцінною годівлею. Якщо у сільськогосподарських підприємствах витрати кормів на 1 ц приросту зменшилися з 8,7 ц к. од. у 1990 р. до 5,5 ц к. од. у 2011 р., то витрати концентрованих кормів – зі 7,17 ц к. од. до 5,2 ц к. од., а їх питома вага в раціонах, навпаки, зросла із 82,4 до 94,0 %. Основними причинами такого зростання є незбалансованість кормових раціонів, низька якість кормів, відсутність належної племінної роботи, недотримання технології в сільськогосподарських підприємствах. Нестача кормів власного виробництва, низька врожайність кормового клину, висока ціна на комбікорми зумовили погіршення рівня годівлі свиней, що призвело до того, що свині на відгодівлі досягають товарних кондицій у віці 18-20 місяців, замість 9-10.

Соціально-економічні умови, що склалися останніми роками, ставлять перед галуззю завдання, виконання яких зможе забезпечити внутрішню потребу у високоякісній свинині, а також поліпшити її конкурентоспроможність і використання як додаткового джерела валютних надходжень до бюджету країни.

До першочергових концептуальних задач, які необхідно розв'язати найближчим часом з метою відродження вітчизняного свинарства і нарощування виробництва високоякісної свинини, слід віднести такі: зберегти племінну базу вітчизняного свинарства і матеріально зацікавити племінні господарства вирощувати високоякісний молодняк із врахуванням сучасних методів його оцінки за фенотипом і генотипом, для "ремонт" масового свинарства з метою підвищення продуктивності товарних стад різних категорій господарств; створити пільгові умови для роботи банківського капіталу в аграрному секторі економіки, а також розробити відповідний механізм з метою їх реалізації. Існуючі сьогодні банківські структури не зацікавлені вкладати фінанси у сільськогосподарське виробництво, оскільки ефективність їх роботи при цьому занадто низька. На відгодівлі в усіх господарствах середньодобовий приріст молодняку повинен бути не 250-350 г, а в межах 600-800 г. За такої продуктивності свинина завжди буде рентабельною і високоякісною. Цього можливо досягти тільки за рахунок повноцінної годівлі тварин всіх вікових груп, створення їм оптимальних умов утримання, а також використання сучасних селекційно-генетичних методів у племінній роботі за чистопородного розведення, схрещування та гібридизації свиней. При цьому необхідно завжди мати на увазі, що забезпечення населення свининою вітчизняного виробництва є найважливішим завданням країни, а імпорт її неперспективний і не завжди безпечний як у якісному, так і кількісному розумінні. Нам потрібно розвивати вітчизняне свинарство і домагатися рівня розвинутих країн [5].

Висновки. Реформаційні перетворення, що були здійснені в аграрному секторі економіки, негативно позначилися на галузі свинарства. Україна втратила лідируючі позиції серед світових виробників свинини. Найбільш раціональним для виправлення цієї ситуації є подальше підвищення концентрації виробництва за рахунок створення умов розвитку інтеграційних процесів у галузі свинарства та суміжних із нею, а також залучення державних дотацій [5].

Бібліографічний список

1. Варченко О. Ринок живої худоби та м'ясної продукції: аналізуємо ціни / О. Варченко, І. Свиноус // Пропозиція. – 2013. – № 12. – С.148–149.

2. Гетья А. Складові ефективного свинарства / А. Гетья // Пропозиція. – 2012. – № 1. – С. 53–54.
3. Замикула В. Свинарство в області зроблять більш ефективним [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reporter.pl.ua/novini/spozhyvach/5905-svynarstvo-v-oblasti-zrobljat-bilsh-efektyvnyum>.
4. Кравець І. В. Динамічні зміни на ринку свинини / І. В. Кравець // Агроінком. – 2007. – № 11-12. – С. 11–15.
5. Охріменко І. В. Стан та перспективи розвитку свинарства в Україні / І. В. Охріменко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_127/06.pdf.
6. Сосновська О. О. Економічна ефективність свинарства у сільськогосподарських підприємствах Полтавської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/6.1/258.pdf>.
7. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. – К. : ННЦ “ІАЕ”, 2012. – 182 с.

Шавалюк О., Попівняк Р. Свинарство як ефективна галузь продовольчого комплексу України

Проаналізовано сучасний стан розвитку свинарства в Україні. Визначено основні проблеми розвитку галузі, а також намічено шляхи їх вирішення.

Ключові слова: свинарство, ефективність, виробництво, продовольчий комплекс.

Shavalyuk O., Popivniak R. The pig breeding as effective industry of food complex of Ukraine

The paper analyzes the current state of pig-producing in Ukraine. The main problems of this producing direction and the ways of its solving are considered.

Key words: pig breeding, effectiveness, manufacturing, food complex.

Шавалюк А., Попівняк Р. Свиноводство как эффективная отрасль продовольственного комплекса Украины

Проанализировано современное состояние развития свиноводства в Украине. Определены основные проблемы развития отрасли, а также намечены пути их решения.

Ключевые слова: свиноводство, эффективность, производство, продовольственный комплекс.

КЛАСТЕРНА ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ АГРОТУРИСТИЧНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

І. Дидів, аспірант

Львівський національний аграрний університет

Постановка проблеми. Розбудова синергії сільського туризму має поетапний характер, залучаючи до створення комплексних туристичних продуктів все більше коло учасників. Дієвим механізмом, спроможним поліпшити соціальну ситуацію та сприяти соціально-економічному піднесенню сільських територій, є розвиток малого підприємництва на селі. Однією з форм підприємницької діяльності нині все активніше виступає сільський зелений туризм, що динамічно розвивається новими підходами до принципів впровадження ефективних соціально-економічних відносин через кластеризацію [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні тенденції розвитку великих агротуристичних підприємств передбачають створення кластера туризму, який охоплює підприємства та організації різної галузевої належності. Усі учасники таких підприємств, об'єднавши туристичні ресурси, отримують вигоду від сумісних зусиль у вигляді ширшого кола можливостей і збільшення доходів [3].

Як зазначає М. Портер, кластер – це об'єднання взаємопов'язаних і взаємодоповняльних підприємств, організацій, установ і пов'язаних із ними за географічними та функціональними ознаками органів державного управління, наукових закладів, різних інфраструктурних складових, які працюють на певній території з певною метою [6, с. 256].

Серед економістів у всьому світі набуває визнання точка зору, що регіони, на території яких складаються кластери, набувають лідерства в економічному розвитку. Такі регіони-лідери визначають конкурентоспроможність національних економік [6].

Кластер туризму утворюється навколо так званого стрижневого бізнесу, яким займаються туристичні фірми, що створюють туристичний продукт. Але при цьому вони перекуповують послуги інших видів бізнесу: готельного і ресторанного, перевезень, торгівлі, розважального тощо. Підприємства всіх цих видів бізнесу утворюють кластер туризму, суть якого полягає в злагодженому розвитку групи юридично незалежних компаній з одного регіону, які працюють у суміжних галузях, тобто такі компанії діють в єдиному бізнес-напрямі [7].

Однією з перспективних форм економічної інтеграції є формування інноваційних кластерів, які становлять собою групи підприємств, фірм, організацій та установ, діяльність яких провадиться в одній (чи споріднених) сферах бізнесу за економічними інтересами та регіональною ознакою. Перевага і новизна кластерного підходу полягають у тому, що він надає високої значущості мікроекономічній складовій, а також територіальному і соціальному аспектам економічного розвитку [4].

Постановка завдання. Мета нашого дослідження – з'ясувати концептуальні засади розвитку кластерної форми організації сільського туризму на регіональному та місцевому рівнях та їхні складові.

Виклад основного матеріалу. Україна вже має позитивний досвід створення регіональних і місцевих кластерів туризму, проте досвід ефективності функціонування їх практично відсутній, що зумовлено насамперед прогалинами у нормативно-правовому регулюванні [1]. Важливим аспектом проблеми розвитку кластерних структур є рівень кластеризації: державний, регіональний, місцевий (мікрорівень). У структурі кластерних систем за економічними регіонами України слід виокремити: Подільський (Вінницька, Тернопільська, Хмельницька області); Кам'янець-Подільський туристичний кластер; кластер сільського туризму «Оберіг» (с. Гриців, Хмельницька область); Карпатський (Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська, Чернівецька області); кластер виробництва сувенірів «Сузір'я»; туристський кластер «Сім чудес України»; кластер гостьового бізнесу «Сільська Родина»; Причорноморський – АР Крим (Миколаївська, Одеська, Херсонська області, м. Севастополь) туристсько-рекреаційний кластер (м. Судак, м. Чорноморське); кластер сільського туризму та багато інших [4; 5].

Формування туристичного кластера на регіональному рівні повинно бути не стихійним, а систематизованим, чітко впорядкованим процесом, який вимагає змістовного методологічного

підгрунтя з метою ефективної його організації. До механізму формування туристичного кластера повинні належати такі основні блоки.

1. Визначення ініціативної групи – реальних учасників кластера (органи державної влади, органи місцевого самоврядування, провідні суб'єкти туристичної діяльності, спеціалізовані громадські та міжнародні організації, наукові та освітні установи).

2. Проведення комплексного маркетингового дослідження.

3. Формулювання основної мети туристичного кластера. Традиційно це підвищення конкурентоспроможності туристичного продукту регіону, оскільки кластерна модель базується на використанні географічного чинника, який є геопросторовою концепцією об'єднання бізнес-інтересів підприємців.

4. Формулювання цілей туристичного кластера (перетворення території на провідний туристичний центр).

5. Побудова структури туристичного кластера – це надзвичайно важливий етап, оскільки тут визначаються концептуальні основи взаємодії учасників та забезпечення їх діяльності (див. рис.).

Така структура, розроблена ініціативною групою та конкретизована під певну ситуацію, може бути представлена ширшому загалу – потенційним учасникам кластера. Типову структуру туристичного кластера в регіоні формують такі складові, як ядро, учасники, механізм управління, сектори.

Сектори кластера відображають функціональний розподіл його учасників за такими групами: управлінські (здебільшого це органи державної влади), виробничі (суб'єкти туристичної діяльності та органи державної влади як суб'єкти підприємництва), обслуговуючі (суб'єкти підприємництва суміжних галузей, які формують мезооточення), забезпечувальні (здійснюють фінансування функціонування кластера), допоміжні (засоби масової інформації, поліграфічні фірми тощо).

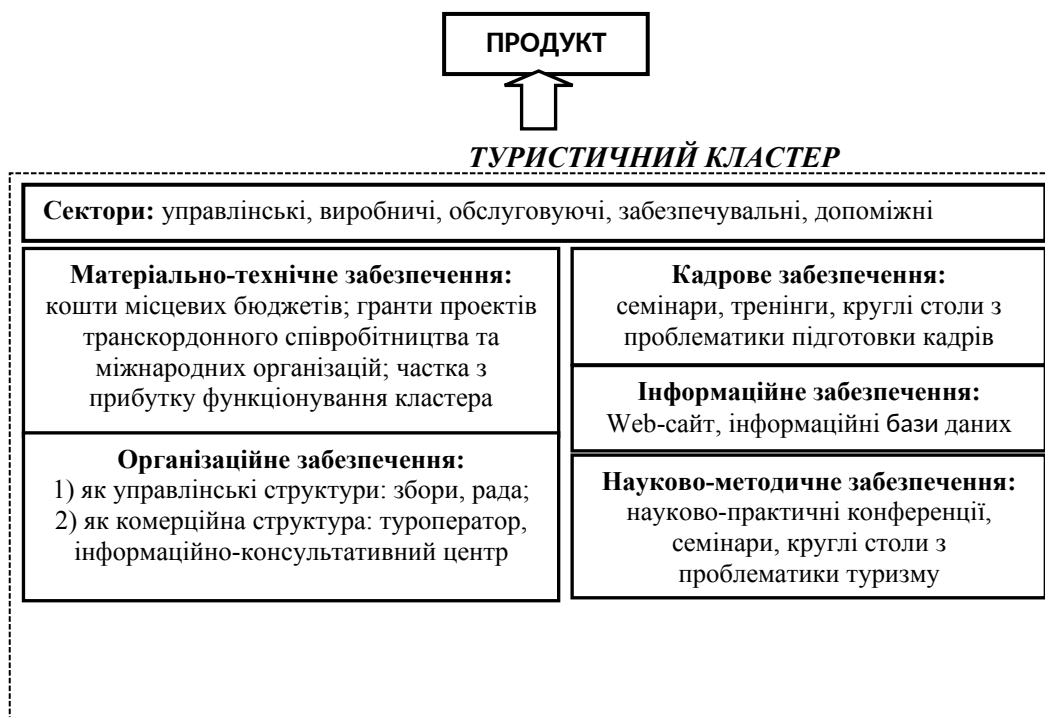
6. Розроблення статуту туристичного кластера.

7. Державна реєстрація туристичного кластера [2].

Кластер функціонує тільки в певному середовищі, а саме в сприятливих умовах (політичних, соціокультурних, економічних, природних), які є сукупністю зовнішніх чинників, що забезпечують конкурентоспроможність туристичних послуг.

Зазначимо, що характерними ознаками кластера є: максимальна географічна близькість; спорідненість технологій; спільність сировинної бази; наявність інноваційної складової [1].

Розвиток туристичного бізнесу на регіональному рівні сприяє розвитку малих і середніх підприємств, активізації і стимулюванню роботи цілої мережі галузей народного господарства (будівництва, торгівлі, сільського господарства, виробництва товарів народного споживання, транспорту і зв'язку), формуванню сучасної кадрової політики. Проте розвиток регіону повинен здійснюватися двосторонньо: від регіонального рівня до місцевого і в зворотному напрямі.

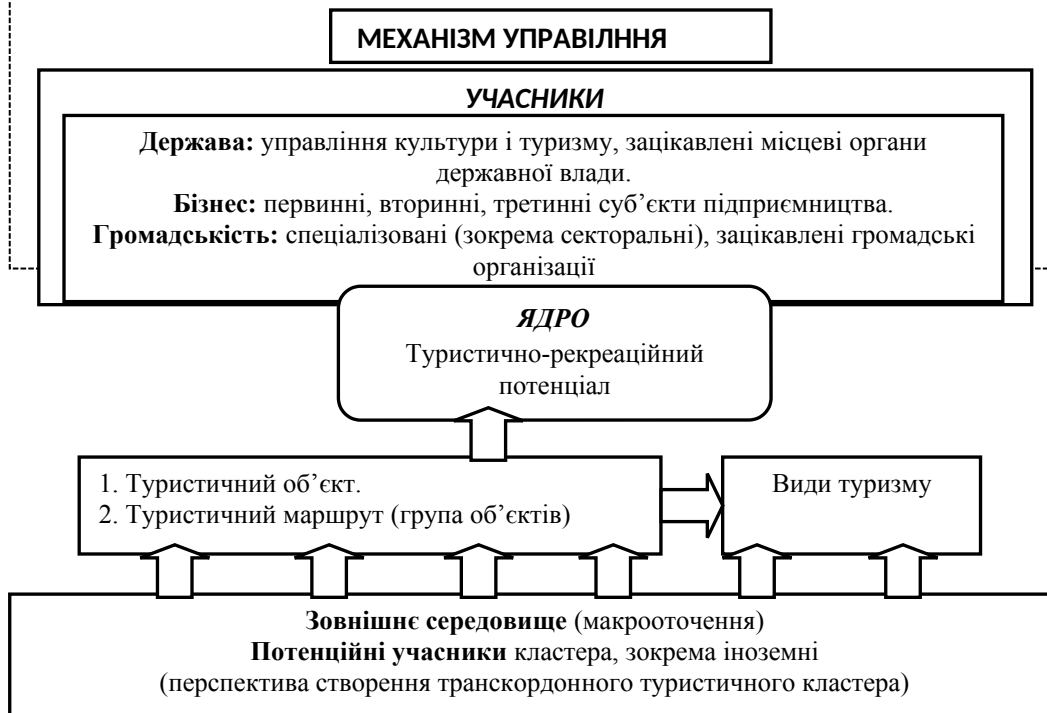

Рис. Типова структура туристичного кластера в регіоні [2].

У сьогоднішніх реаліях зазвичай створюються кластери сільського туризму (КСТ) на місцевому рівні, оскільки організація їх є менш енергозатратним процесом. Таке формування відбувається з ініціативи громади з її спроможності до реалізації місцевого туристичного потенціалу.

Основні напрями, за якими працює КСТ на місцевому рівні: організаційний, освітній, інформаційний.

Організаційний:

- ◆ координація роботи місцевих підприємців з обслуговування туристів;
- ◆ взаємодія з органами місцевої влади та громадськими організаціями;
- ◆ забезпечення дотримання стандартів з обслуговування туристів.

Освітній:

- ◆ проведення тренінгів і семінарів;
- ◆ надання консультацій;
- ◆ підготовка до освітніх заходів, орієнтованих на наших гостей.

Інформаційний:

- ◆ маркетинг сільського туризму;
- ◆ PR-діяльність кластера сільського туризму агротуристичних підприємств;
- ◆ створення інформаційної інфраструктури для забезпечення потреб туристів.

У такому об'єднанні може налічуватися понад 100 членів. Окрім власників агроосель, це й екскурсоводи, підприємці – власники магазинів, працівники культури, організатори так званих атракцій, місцеві органи самоврядування, освітні заклади, які також отримують свою частку від того, що витрачає турист, перебуваючи в КСТ. У розвиток КСТ власники агроосель вкладають не тільки фінансові, а й матеріальні, людські та ідейні ресурси, а це впливає на збільшення кількості відпочивальників, відповідно і на поліпшення якості послуг та їх розширення. Обрана форма кластера – це ефективна на сьогодні форма кооперації зусиль жителів селища. Одним із принципів кластера є одночасна присутність партнерства та конкуренції, що привносить у справу солідаризм та постійне підвищення якості послуг. Кластер у селі – це як одна сім'я, одночасно дружні, але й змагаються між собою. Кластер є громадською структурою, неприбутковою за формою. Щоб стати її членом, треба бути зацікавленим у розвитку сільського зеленого туризму на території. Член кластера отримує доступ до інформації, можливості навчання, можливості бути прорекламованим тощо. Із кожним днем

КСТ зростає інформаційно, наповнюється новими ідеями, новими досягненнями, новими знайомствами; створюються нові робочі місця і це лише початок інновації, яка сформує постійну мережу зайнятості населення.

У селі туриста приймає не один власник агрооселі, а вся громада, тому стає зрозумілим, що сільський туризм є не просто бізнесом, а ще й благородною справою відродження нашої країни. На тлі повального безробіття, морального і матеріального зубожіння, крадіжок і пияцтва КСТ є тим, що повертає надію на кращий добробут і життя сільської громади. Для того, щоб відпочити на селі, треба зовсім небагато – чисту хату, приємних господарів і людину, яка все це знайде, організує і підготує [3]. Ефективна взаємодія всіх елементів туристичного кластера допоможе не тільки значно поповнити бюджети територій, а й утворити нову сферу зайнятості населення, стимулювати залучення до обороту додаткових капіталів. Крім того, функціонування кластера дасть змогу зберегти культурно-історичні пам'ятки, природні парки і заповідники, оздоровити екологічну ситуацію, розвинути сферу послуг, удосконалювати інфраструктуру територій [1].

Висновки. Розвиток агротуристичного підприємства залежить від ефективного партнерства, взаємної вигоди від об'єднання зусиль всіх зацікавлених сторін (підприємців, територіальних громад, органів влади), в основі якого має бути створення та функціонування туристичних кластерів.

Кластеризація сільського туризму на регіональному та місцевому рівнях дає змогу ефективніше використовувати наявні ресурси окремих учасників, збільшуючи їх дохід через створення спільного конкурентоспроможного туристичного продукту.

Бібліографічний список

1. 10 років від започаткування власного агротуристичного бізнесу в Україні / [З. Домбровський, О. Гордієнко, П. Горішевський та ін.]. – К. : Проект, 2011. – 230 с.
2. Крайник О. Туристичний кластер регіону як форма соціального діалогу: управлінський аспект / О. Крайник, М. Біль // Демократичне самоврядування. – 2009. – Вип. 4. – С. 38–43.
3. Мацюк Л. В селі туриста приймає не один власник агрооселі, а вся громада / Л. Мацюк // Туризм сільський зелений. – 2013. – № 1. – С. 28–29.
4. Михайліченко Г. І. Формування інноваційних туристичних кластерів як конкурентної переваги розвитку регіону / Г.І. Михайліченко // Вісник Національного університету «Львівська Політехніка», 2012. – № 727. – С. 341–348.
5. Орлик О. А. Кластери як інноваційна форма розвитку агропромислового виробництва / О. А. Орлик // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2012. – Вип. 1. (44). – С. 258–265.
6. Портер М. Конкуренція : пер. с англ. / М. Портер. – М. : Вільямс, 2005. – 608 с.
7. Чорненька П. В. Організація туристичної індустрії / П. В. Чорненька. – К. : Атіка, 2009. – 392 с.

Дидів І. Кластерна форма організації агротуристичного підприємства

З'ясовано концептуальні засади розвитку кластерної форми організації сільського туризму на регіональному та місцевому рівнях. Встановлено основні етапи формування туристичного кластера. Зазначено, що кластерна форма організації сільського туризму за теперішніх обставин сприяє значному розвитку сільських територій.

Ключові слова: сільський туризм, кластер сільського туризму, агротуристичне підприємство, сільські території.

Dydiv I. Cluster form of organization agritourism of enterprise

Conceptual bases of cluster forms of rural tourism at the regional and local level is elucidated. The basic stages of formation of tourism cluster are established. It is noted that cluster form of rural tourism in current circumstances contributes to a significant of rural development.

Key words: rural tourism, rural tourism cluster, agro tourist enterprises, rural territory.

Дыдив И. Кластерная форма организации агротуристического предпринимательства

Установлено концептуальные основы развития кластерной формы организации сельского туризма на региональном и местном уровнях. Определены основные этапы формирования туристического кластера. Указано, что кластерная форма организации сельского туризма в нынешних обстоятельствах способствует значительному развитию сельских территорий.

Ключевые слова: сельский туризм, кластер сельского туризма, агротуристическое предприятие, сельские территории.

СУЧАСНИЙ СТАН РИНКУ ПРОДУКЦІЇ СВИНАРСТВА У ЛЬВІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Н. Альохіна, аспірант

Львівський національний аграрний університет

Постановка проблеми. В умовах лібералізації торговельно-економічних відносин в Україні на вимогу країн – членів Світової організації торгівлі провідним завданням розвитку свинарства є поліпшення фінансово-економічної ситуації в галузі, а саме розвиток та збільшення обсягів виробництва свинини, підвищення конкурентоспроможності продукції на вітчизняному та світовому ринках тощо. На ринку агропромислової продукції актуальними залишаються питання розробки комплексу заходів щодо розвитку виробництва й активізації формування ринку продукції свинарства, адже зазначена галузь є однією з основних у становленні продовольчої безпеки держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем розвитку виробництва і формування ринку продукції свинарства займалися такі науковці, як П.Т. Саблук, П.І. Гайдуцький, В.В. Писаренко, П.П. Руснак, М.П. Поліщук, В.П. Рибалко. На їх думку, позитивні зрушення в галузі передусім залежать від вирішення соціальних питань, перспектив зростання купівельної спроможності українців. Як зазначають П.С. Березівський, В.Я. Месель-Веселяк і С.О. Кобернюк відродження свинарства в Україні залежить від пошуку нових і вдосконалення існуючих форм організації виробництва, створення інтеграційних формувань, розвитку маркетингових аспектів агробізнесу. Низка аспектів ефективного розвитку свинарства потребує прискіпливішого вивчення.

Постановка завдання. Проаналізувати сучасний стан ринку продукції свинарства у Львівській області та виявити перспективні тенденції і недоліки, які потрібно врахувати для покращання його функціонування – ось завдання, яке ми ставимо перед собою.

Виклад основного матеріалу. Свинарство – це галузь тваринництва, в основі якої лежить розведення свиней для одержання м'яса та сала, а також шкіри, щетини, кишок, крові, які використовують у харчовій та переробній промисловості.

В Україні вже давно прийнято вважати, що свинарство є національною галуззю сільськогосподарського виробництва. Були часи, коли свинина в загальному виробництві м'яса в країні сягала 58,7 відсотка. При цьому, як відомо, історія фіксує не тільки періоди інтенсивного розвитку галузі, а й часи її катастрофічного занепаду. А саме в усіх категоріях господарств України в 1913 році налічувалося 8,5 млн свиней; у 1940 – 9,2; в 1944 – 2,9; в 1950 – 7; у 1971 – 21,4; у 2005 – 7,05 млн голів. Рекордний вал виробництва свинини (1576 тис. т у забійній вазі) було зафіксовано в 1989 році, або по 30-31 кг на душу населення, що цілком відповідало науково обґрунтованим медичним нормам споживання цього продукту харчування [1]. На сучасному етапі стан галузі характеризується достатньою стабільністю. Свинарство для України – це галузь, що історично склалася та органічно вплітається в усю тваринницьку промисловість [2]. Проте поки що доводиться говорити лише про відносну стабільність цього ринку.

За даними Державного комітету статистики України, на початок 2012 року поголів'я свиней у нас становило 7,5 млн гол., що на 6% менше порівняно з 2011 роком. Проте, незважаючи на загальнодержавну тенденцію до зменшення кількості свиней, Львівська область відзначається показниками збільшення поголів'я. Зокрема у 2012 році порівняно з 2011 роком загальне поголів'я свиней збільшилося на 6,6% і складає 306,3 тис. гол., у 2013 році воно становило 334,1, що на 9,1% більше, ніж у 2012 році (табл.1).

Таблиця 1

Динаміка й структура поголів'я свиней у Львівській області, 2010–2013 рр.

Тип господарства	2010 р.		2011 р.		2012 р.		2013 р.		2013 р. до 2010 р., %
	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%	
Усі категорії господарств	296,4	100	287,3	100	306,3	100	334,1	100	127,8
Сільськогосподарські	109,5	36,9	110,9	38,6	127,9	41,8	154,3	46,2	140,9

підприємства									
Підприємства населення	186,9	63,1	176,4	61,4	178,4	58,2	179,8	53,8	95,5

На сьогодні в усіх категоріях господарств утримується 334,1 тис. голів свиней, в тому числі у господарствах населення зосереджена більша частина поголів'я – 179,8 тис. гол., а в сільськогосподарських підприємствах – 154,3 тис. голів. Загальне поголів'я свиней у всіх категоріях господарств за 2010 – 2013 роки збільшилося на 27,8%. На рисунку показано динаміку поголів'я свиней в усіх категоріях господарств Львівської області за 2008–2013 роки. Позитивна динаміка поголів'я свиней насамперед підтверджує збільшення попиту на цю продукцію.

Однією з причин зростання виробництва та реалізації продукції свинарства стало збільшення фінансової державної підтримки галузі. Зокрема у 2012 році відповідно до програми розвитку тваринництва у Львівській області введено в експлуатацію нове тваринницьке приміщення та реконструйовано діюче приміщення в ТзОВ «Галичина – Захід», кількість свиней на відгодівлі – 34 тис. голів, здійснено реконструкцію тваринницьких приміщень у ТзОВ «Барком» у Буському районі, де свиней на відгодівлі – 10 тис. гол., та у Самбірському районі, де знаходяться 5 тис. гол. основних свиноматок.

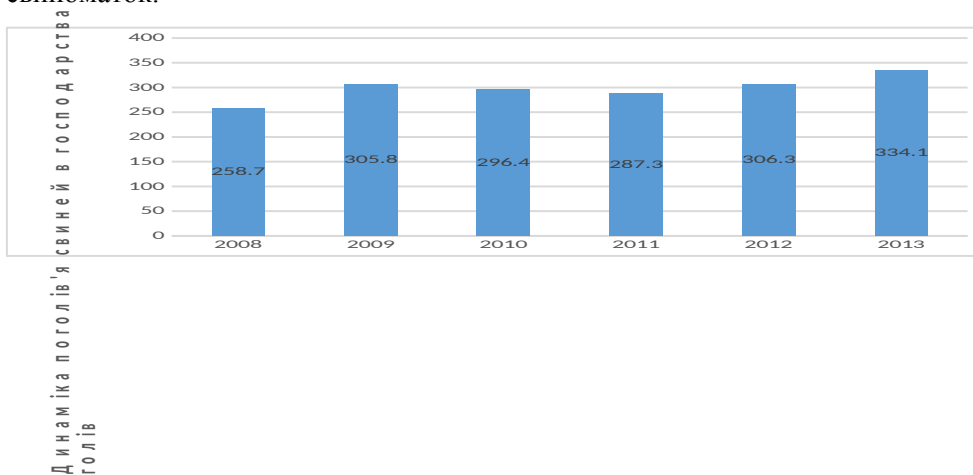

Рис. Динаміка поголів'я свиней в господарствах усіх категорій у Львівській області, тис. голів.

Дані митної статистики України, розміщені на сайті Міністерства доходів і зборів, свідчать про зменшення імпорту свинини в Україну у 2013 році на 27,7 % [7]. Це відбулося завдяки зростанню власного виробництва, як вважає заступник начальника відділу з питань агропромислового комплексу державного підприємства «Держзовнішінформ» А. Порембський, [3]. В середині країни воно зросло до 764,6 тис. т продукції, що на 64 тис. т перевищує показник 2012 року.

Проте внутрішнє виробництво м'яса у Львівській області у 2012 р. все ще не забезпечувало споживання відповідно до фізіологічних потреб населення і становило лише 121,9 тис. т від необхідних 203,4 тис. тонн. Це означає, що внутрішній ринок має резерв до збільшення споживання. Саме тому одним з основних завдань виробників продукції свинарства має бути розгортання виробництва.

Якщо проаналізувати дані табл. 2, то можна дійти висновку, що виробництво свинини аграрними підприємствами (крім малих) за січень-листопад 2013 р. порівняно з січнем-листопадом 2012 р. збільшилося на 12 відсотків.

Як бачимо, виробництво свинини порівняно з виробництвом іншої продукції тваринництва показало найкращі результати.

«Фонд споживання свинини в Україні перевищує 900 тис. т на рік, а вітчизняне виробництво поки задовольняє близько 84% загального попиту на свинину на внутрішньому ринку. Однак якби Україна могла зберегти темпи приросту виробництва свинини на рівні 9% на рік, то через пару років наші виробники повністю покрили б потреби внутрішнього ринку», – вважає експерт аграрних ринків асоціації «Український клуб аграрного бізнесу» А. Жарко [3].

Реалізація продукції тваринництва аграрними підприємствами (крім малих) у Львівській області у січні-листопаді 2013 року

Поголів'я	Обсяг реалізованої продукції		Середня ціна реалізації	
	т	до січня-листопада 2012 р., %	грн/т (тис. шт.)	до січня-листопада 2012 р., %
Худоба та птиця (у живій вазі) у тому числі	81513	117,9	11409,1	94,6
велика рогата худоба	6883	115,0	10893,7	81,2
Свині	20629	121,4	15280,5	97,2
Птиця	53931	116,8	9995,8	94,8
Молоко	20553	101,0	3109,6	117,7
Яйця, млн шт.	59,2	107,8	612,7	110,0

Незважаючи на тенденції збільшення поголів'я свиней та виробництва продукції свинарства, ця галузь і надалі є нерентабельною як в Україні загалом, так і у Львівській області (рівень рентабельності свинини на м'ясо у 2012 р. у Львівській області становив -7,1%), що зумовлено насамперед зростанням виробничих витрат, конкуренції на ринку м'яса (покупці віддають перевагу дешевшому м'ясу птиці), низькою купівельною спроможністю населення, низькою конкурентоспроможністю української свинини на зовнішньому ринку.

Міжнародний ринок свинини надзвичайно конкурентний. На ньому домінують країни Євросоюзу, США, Канада та Бразилія. Вони лідируватимуть на ньому і найближчими роками, адже чітко розробили ланцюг взаємодії від виробника до бійні і технологічної обробки, далі до продажу гуртом та вроздріб. Оскільки погоду на ринку роблять потужні мережі торгівлі гуртом та вроздріб, вони й визначають стандарти якості. У всьому світі у споживачів попитом користуються безпечні для здоров'я та чисті продукти [4, с. 26].

У зв'язку зі ситуацією, що склалася, та необхідністю прискорення темпів розвитку свинарства науковці НААН спільно з Міністерством аграрної політики та продовольства України розробили проект програми розвитку свинарства на 2013–2020 рр., який передбачає нарощування поголів'я свиней, збільшення їх продуктивності та обсягів валового виробництва, технологічні та нормативно-правові засади її виконання.

Висновки. Український ринок свинини перебуває на етапі становлення та розвитку, проте галузь має серйозні перспективи для зростання. Вирішення зазначених проблем потребує вживання низки заходів для впровадження новітніх технологій виробництва продукції свинарства.

Бібліографічний список

1. Рибалко В. П. Свинарство – національна галузь [Електронний ресурс] / В. П. Рибалко // Пропозиція. – Режим доступу : <http://www.porozitsiya.com/page=146>.
2. Свинарство України очима іноземців [Електронний ресурс] // Аграрний тиждень. – Режим доступу : <http://a7d.com.ua/tvarinnictvo/10673-svinarstvo-ukrayini-ochima-nozemcv.html>.
3. Украинские свиноводы теснят импортеров [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http://www.capital.ua/ru/publication/29.01.2014, №013 \(190\)](http://www.capital.ua/ru/publication/29.01.2014, №013 (190)).
4. Іванюта В. Ф. Стан проблеми виробництва продукції свинарства в Україні / В. Ф. Іванюта, Н. М. Бейдик // Агросвіт. – 2008. – № 10. – С. 25-27.
5. Стан сільського господарства Львівської області у 2013 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lv.ukrstat.gov.ua/ukr/si/express/2014/v01021213_7.pdf.
6. Тенденції у тваринництві Львівської області у 2013 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lv.ukrstat.gov.ua/ukr/si/press/2014/r0101114_5.pdf.
7. Міністерство доходів і зборів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minrd.gov.ua>.

Альохіна Н. Сучасний стан ринку продукції свинарства у Львівській області

Розглянуто сучасний стан ринку продукції свинарства у Львівській області. Проаналізовано динаміку та структуру поголів'я свиней в усіх категоріях господарств, реалізацію продукції тваринництва аграрними підприємствами (крім малих підприємств) у січні-листопаді 2013 року.

Ключові слова: ринок продукції свинарства, свинарство, виробництво, внутрішній ринок.

Alokhina N. The current state of the market production of pig production in Lviv region.

The article reviews the current state of the market products of pig production in Lviv region. The dynamics and structure of the number of pigs in all categories of farms, sale of animal products by agricultural enterprises (except small businesses) in January-November 2013.

Key words: market production of pig breeding, pig breeding, production, home market.

Алехина Н. Современное состояние рынка продукции свиноводства во Львовской области

Рассмотрено современное состояние рынка продукции свиноводства во Львовской области. Проанализированы динамика и структура поголовья свиней во всех категориях хозяйств, реализация продукции животноводства аграрными предприятиями (кроме малых предприятий) в январе-ноябре 2013 года.

Ключевые слова: рынок продукции свиноводства, свиноводство, производство, внутренний рынок.

СОЦІОЕКОНОМІЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ АГРАРНОЇ СФЕРИ

І. Корчинський, к. е. н.

Львівський національний аграрний університет

Постановка проблеми. Підсистема агросоціоекономічного призначення є складовою системи соціоекономічної моделі майбутнього України [1, с. 6]. Вона повинна виконувати соціально-економічну, суспільно-політичну та державство-рвовальну функції. Переорієнтація агросфери на засадах соціоекономіки забезпечить системну трансформацію аграрної політики в багаторазово ефективнішу агросоціоекономічну політику. Аграрна сфера, набуваючи соціоекономічного змісту, відповідної суспільної та соціальної результативності, покликана стати однією з основ відродження вітчизняного селянства та сільських поселень. Це знаходитиме відображення в нарощуванні потенціалу сільських територій та ефективнішому веденні сільськогосподарського виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціоекономічні дослідження в Україні започаткувала і вивела на високий рівень Л.О. Шепотько та її наукова школа [3]. Дослідниця Л.І. Федулова розглядає розвиток соціоекономіки як основу інноваційно-технологічного поступу нашої країни [4]. Фундаментально-стратегічною базою соціоекономічного розвитку України стали результати досліджень В.М. Гейця, в яких соціоекономічний розвиток і відповідні йому суспільні та соціально-економічні відносини розглядаються в контексті загальноніших державотворювальних позицій [5]. У соціоекономічній моделі майбутнього України визначальну роль учений відводить соціальному капіталу. Необхідність агросоціоекономічного розвитку й відповідних йому відносин підтверджує і В.В. Юрчишин [1]. Водночас прикладні аспекти соціоекономічного розвитку аграрного сектору потребують подальшого дослідження.

Постановка завдання. Мета нашого дослідження – сформулювати основні засади соціоекономічної переорієнтації процесів в аграрному секторі економіки.

Виклад основного матеріалу. Під агросоціоекономікою розуміють соціо-економіку, яка формується в агросфері. Соціоекономіку трактують як наукову дисципліну, що об'єднує ідеї й результати всіх соціальних наук, які вивчають різні аспекти економічної та інших форм поведінки людини, що спираються на свободу вибору [2]. Зокрема М.А. Шабанова привертає увагу до того, що соціоекономіка завжди співвідноситься з її базовою науковою основою – економікою – як частковість із цілим. Використання соціоекономічних ідей у розвитку країн, окремих регіонів чи галузей забезпечує досягнення надійнішої та ефективнішої єдності окремих складових системи. Взаємодіючи між собою, взаємопроникаючи одна в одну і взаємозбагачуючись при цьому, вони ефективніше проявляють наявний в кожній такій складовій потенціал і забезпечують ефект синергії.

Як частина соціоекономічної системи агросоціоекономічна підсистема складається зі соціальних, економічних, правових, організаційних та інших системозабезпечувальних складових. Її становлення відбуватиметься на засадах системосинтезу, здійснюваного як єдиний соціально-економічний процес, у якому неможливо виділити ні економічну, ні соціальну складову в «чистому» вигляді, оскільки вони є взаємозалежні і взаємодоповнювальні [6]. Тому агросоціоекономіка забезпечує ефективне злиття воедино соціальних, економічних та всіх інших складових розвитку, надаючи цьому соціальному явищу характеру завершеної цілісності. Цілеспрямована взаємодія усіх елементів агросоціоекономіки, їхнє взаємопроникнення, взаємозбагачення та ефективний прояв створюваного потенціалу кожного з них в інтересах функціонування системи загалом забезпечить підвищення ефективності національної, регіональної, галузевої та місцевої економіки. Вони повинні бути зорієнтованими на одержання як проміжних, так і кінцевих результатів.

Важливим елементом ефективного функціонування агросоціоекономіки є системне управління, яке поєднує правові, інституціональні, організаційні та інші складові управлінської системи. Успіх агросоціоекономічного розвитку забезпечується ефективним проявом усіх складових елементів та ефективним розвитком усіх сукупних виробництв.

Метою стратегії розвитку аграрного сектору є забезпечення поступу сільського господарства, стабільні, прозорі й рівні умови для діяльності всіх суб'єктів агропромислового комплексу і надходження інвестицій в усі його галузі. Результатом впровадження стратегії повинно стати

створення високоефективного, конкурентного, спеціалізованого аграрного сектору економіки, який забезпечить Україні провідну роль у світовому аграрному поділі праці, продовольчу безпеку країні та її громадянам, а також закладе умови для інтеграції в Європейський Союз [7]. З позиції агросоціоекономіки ці завдання повинні бути розширені з врахуванням комплексу соціальних проблем у сільській місцевості і створенням соціального капіталу.

Аграрний сектор економіки України представлений різними організаційно-економічними формами, з різним рівнем ефективності господарювання і з різними можливостями впливати на соціоекономічний розвиток. Інституціональні зміни, що відбулися в українській економіці, насамперед пов'язані з трансформацією відносин власності – від суспільної до приватної форми – та подальшим створенням корпоративних структур. Корпоративізм, під яким розуміємо форму соціальної організації, за якої основні політичні, соціальні та економічні рішення приймаються оформленими корпоративними групами, ґрунтується на наявності відповідної соціальної структури суспільства й певних моделях поведінки еконо-мічних агентів. Інтегральні корпоративні структури є основою економіки більшості країн і мають неабияке значення для подальшого розвитку економіки України та її інтеграції у світовий економічний простір, забезпечуючи конкурентоспроможність продукції вітчизняних виробників.

Вітчизняні корпоративні структури мають свої специфічні форми. В аграрному секторі вони зазвичай представлені агрокорпораціями та агрохолдингами. Українські аграрні корпоративні утворення – це переважно несільськогосподарські вертикально інтегровані компанії, для яких сільськогосподарське виробництво не є основним видом діяльності, але які займаються ним, створюючи у своїй структурі аграрні підприємства. Вони створені на основі зарубіжних інвестицій та коштів вітчизняних фінансово-промислових груп із метою забезпечення власного виробництва сировиною й збільшення власного капіталу за рахунок переведення аграрного виробництва на індустріальну основу. Великі капіталовкладення в розвиток виробництва та у вертикальну інтеграцію дали їм змогу доволі легко подолати бар'єри входження в галузь і стати її лідерами. Однак такі структури не сприяють соціоекономічному розвитку. Особливе занепокоєння викликають:

- надмірна концентрація в одних руках земельних ресурсів, монополізація ринку сільськогосподарської продукції;
- витіснення з агробізнесу традиційних форм ведення сільськогосподарського виробництва – аграрних підприємств і фермерських господарств;
- зростання безробіття на селі;
- нерациональне використання земельних ресурсів;
- погіршення екологічних умов;
- відсутність соціально-економічного розвитку сільських територій.

Лобіюючи свої інтереси, вони прагнуть безпосередньо вбудувати в суспільство свої цілі та процедури як інституціональні правила. З інституціонального погляду це можна ідентифікувати як незбалансований інституційний розвиток, який породжує певні мотивації в поведінці господарюючих суб'єктів, спрямовуючи їх на експлуатацію природних ресурсів та ігнорування соціально-економічних завдань розвитку суспільства [8, с. 49]. Тенденція до експансії в усі сфери соціального життя загрожує порушенням балансу спеціалізованих і комплексних ролей як в інституціональній структурі аграрного сектору, так і загалом у суспільстві, руйнуванням місцевих аграрних комплексів, а за досягнення певної критичної межі створює загрозу функціонуванню цілої агросоціоекономічної системи.

На противагу великим корпоративним структурам повинні створюватися інші організаційні структури, основою яких мають бути інститути самоорганізації населення. Державну політику належить спрямувати на розвиток людського капіталу, формування підприємницького ресурсу на селі й підтримку самоорганізуючих структур, які можуть стати перспективними формами корпоративізму в аграрному секторі. Їх можна розглядати як інноваційний продукт, одержаний в результаті взаємодії держави та агропідприємців, метою якого є мінімізація трансакційних витрат у процесі генерації виробничих інновацій [9, с. 82]. Конкуренція корпоративних селянських господарств із великими корпоративними структурами можлива за умови пошуку своєї ніші на аграрному ринку, розбудови інфраструктури аграрного ринку, розгортання процесу корпоративного самонавчання сільського населення, створення мережі бізнес-інкубаторів, де охочі вивчать основи агропідприємництва, одержать навички ведення фермерського господарства й опанують корпоративну культуру. Сучасна

інформаційна та ринкова інфраструктура в поєднанні з агропідприємцями на основі державної управлінської компанії дасть змогу створити агрохолдинг, засновниками якого будуть жителі села, що повністю відповідає агросоціоекономічній парадигмі.

Висновки. Стан сільських територій України на сьогодні характеризується погіршенням демографічної ситуації, активними міграційними процесами, відсутністю доступних джерел доходів у сільській місцевості, значним рівнем зносу об'єктів інфраструктури, незадовільним рівнем забезпечення сільського населення соціально важливими послугами, погіршенням умов навколишнього природного середовища, економічними втратами внаслідок інтенсифікації природних стихійних явищ. Розвиток сільського економічного простору повинен забезпечити виконання усіх функцій сільських територій, зокрема соціальної, економічної, демографічної, виробничої, історико-культурної, природоохоронної і рекреаційної, фінансової та управлінської. Саме такий підхід передбачає соціоекономічна трансформація аграрної сфери. Зміна методів господарювання на селі на користь корпоративізму забезпечить вирішення конкретних соціальних проблем і забезпечить відповідну трансформацію інституціонального середовища аграрного сектору.

Бібліографічний список

1. Юрчишин В. В. До проблеми системної переорієнтації розвитку агросфери на засадах соціоекономіки / В. В. Юрчишин // Економіка АПК. – 2013. – № 11. – С. 6–17.
2. Шабанова М. А. Экономика и экономическая социология: точки размежевания и интеграции / М. А. Шабанова // Экономическая социология. – 2005. – Т. 6, № 5. – С. 12–27.
3. Сільський сектор України на рубежі тисячоліть. – Т.1. Потенціал сільського сектора / [Л. О. Шепотько, І. В. Прокопа, С. О. Гудзинський та ін.]. – К. : ІЕ НАН України, 2000. – 396 с.
4. Соціогуманітарний аспект інноваційно-технологічного розвитку України / за ред. Л. І. Федулової. – К., 2007. – 422 с.
5. Українська модель аграрного розвитку та її соціоекономічна переорієнтація : наук. доп. / О. М. Бородіна, В. М. Гесць, А. О. Гуроров та ін. ; [за ред. В. М. Гейця, О. М. Бородіної, І. В. Прокопи]. – К. : ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», 2012. – 56 с.
6. Костюк В. Н. Теория эволюции и социэкономические процессы / В. Н. Костюк. – М. : Эдиториал УРСС, 2004. – 276 с.
7. Дем'яненко С. І. Сучасна аграрна політика України: принципи та перспективи. Формування ринкової економіки / С. І. Дем'яненко // Аграрна економічна освіта в розбудові конкурентоспроможного сільського господарства України : зб. наук. пр. – К., 2009. – С. 9–16.
8. Бородіна О. М. Інституційний розвиток сільського господарства та села України і Росії та його гармонізація з європейською політичною практикою / О. М. Бородіна // Економіка України. – 2012. – № 11. – С. 48–61.
9. Загурський О. М. Інституціоналізація корпоративних процесів в аграрній сфері / О. М. Загурський // Економіка АПК. – 2014. – №1. – С. 79–84.

Корчинський І. Соціоекономічна трансформація аграрної сфери

Досліджено сутнісні та науково-прикладні аспекти становлення агросоціоекономіки в системі розбудови соціоекономічної моделі. Визначено доцільність переходу агросфери, сільського сектора, сільських територій на соціально-економічний тип розвитку. Агросоціоекономічна субмодель розглядається як стратегічна мета розвитку аграрного сектору економіки України.

Ключові слова: соціоекономіка, агросоціоекономіка, агросоціоекономічна політика, стратегія агросоціоекономічного розвитку.

Korchynskiy I. Social and economic transformation of agrarian sphere

The article reveals essential and scientific-applied aspects of establishment of agrarian social economics in the system of development of social and economic model. The author grounds reasonability of transfer of agrarian sphere, rural sector, and rural areas to social and economic type of development. Agrarian social and economic submodel is viewed as strategic objective of the development of agrarian sector of Ukraine's economy.

Key words: social economics, agrarian social economics, agrarian social and economic policy, strategy of agrarian social and economic development.

Корчинский И. Социэкономическая трансформация аграрной сферы

Исследованы сущностные и научно-прикладные аспекты становления социэкономии в системе развития социэкономической модели. Определена необходимость перехода агросферы, сельского сектора,

сельских территорий на социальноэкономический тип развития. Агросоциальноэкономическая субмодель рассматривается как стратегическая цель развития аграрного сектора экономики Украины.

Ключевые слова: социальноэкономика, агроэкономическая, агроэкономическая политика, стратегия агроэкономического развития.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ РОБОЧОЇ СИЛИ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

*В. Ковалів, к. е. н. І. Більський, к. е. н., О. Кіц, здобувач
Львівський національний аграрний університет*

Постановка проблеми. Трудові ресурси – найважливіша складова виробництва сільськогосподарської продукції. Від того, як їх раціонально і продуктивно використовують, залежить ефективність розвитку сільського господарства. В умовах України аграрний сектор розглядається не просто як пріоритетний, а як основний у розвитку економіки держави та зростанні життєвого й економічного добробуту населення. Тому рівень розвитку сільського господарства значною мірою залежить від того, як у цій галузі використовуватимуть кваліфіковану робочу силу і як буде забезпечена ресурсами жива праця. Лише вона у процесі виробництва створює нову власність і формує певні передумови ефективного функціонування господарського механізму.

Підвищення ефективності аграрної праці має винятково важливе значення для піднесення економіки галузі, наповнення споживчого ринку продовольством і сировиною для промисловості, поліпшення життєвого рівня й зростання добробуту населення. З огляду на це важливим є проведення наукових досліджень формування трудового ресурсного потенціалу і використання робочої сили. За їх результатами необхідно дати аргументовані пропозиції щодо покращання і раціонального використання трудових ресурсів сільського населення у виробничій діяльності.

Львівська область має певний досвід виробництва аграрної продукції з відповідною формою організації праці та використання робочої сили. Прикладом може бути запровадження колективного, орендного, сімейного та індивідуального підрядів, формування нових організаційно-виробничих структур на засадах приватної власності, застосування нових форм організації праці. Усі вони мають на меті передусім поліпшення використання трудового ресурсного потенціалу, забезпечення зростання продуктивності праці, сприяння розвитку ефективності виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема підвищення ефективності використання трудових ресурсів в аграрному виробництві знайшла своє відображення в низці наукових публікацій. Так, зокрема, О. Богуцький і В. Литвиненко вказують на те, що раціональне використання робочої сили формується на основі врахування певних чинників, серед яких одним з основних є організаційний [2]. Побудований він на особистих інтересах працівників і матеріальній зацікавленості в результатах своєї праці. Матеріальна винагорода в умовах ринкових відносин є тією рушійною силою, яка спонукає активну частину трудових ресурсів села до праці, а відтак її відтворення у відповідних нормах.

Проблема раціонального використання робочої сили та вплив її чинників розкриті в наукових працях Е. Лібанової, М. Долішнього, С. Злупка, В. Онікієнка. Зокрема вчені обґрунтовують і дають певні пропозиції щодо вирішення питання зайнятості трудових ресурсів, зниження рівня безробіття та врахування певних чинників в аграрному секторі виробництва.

Заслугують на увагу наукові публікації В. Липчука, Г. Черевка щодо перерозподілу трудових ресурсів села за сферами виробництва з метою зростання значущості і покращання соціально-економічного розвитку регіону. Важливими є також результати наукових досліджень інших вчених-економістів, які займаються проблемою формування і використання трудового ресурсного потенціалу: П. Саблука, В. Месель-Веселяка, О. Шепотько, В. Юрчишина, К. Якуби та ін. Основний висновок з їх досліджень – в умовах ринкової економіки необхідно по-новому підійти до формування і використання трудового ресурсного потенціалу.

Зокрема П. Березівський, Н. Василенька, Ю. Лутенко дають теоретичне обґрунтування ефективного використання трудових ресурсів у сільському господарстві і його практичного втілення. Учені підкреслюють, що формування нових економічних відносин докорінно змінює систему організації в сільському господарстві [1]. Складність вирішення зазначених проблем можна пояснити тим, що в умовах реформування аграрного сектору виникає багато чинників впливу на відтворення та використання трудових ресурсів. Новий підхід до вивчення цього питання вимагає врахування як сучасної економічної ситуації, яка склалася в народному господарстві, так і особливостей розвитку

сільськогосподарського виробництва. Реформування аграрного сектору й створення нових організаційно-виробничих структур на засадах приватної власності зумовили певні зміни у використанні трудових ресурсів.

Постановка завдання. Мета нашого дослідження – визначити вплив різних чинників на ефективність використання трудових ресурсів в аграрних підприємствах різних форм власності.

Виклад основного матеріалу. Соціально-економічні зміни на селі, подальший розвиток і розширення сфери застосування праці відкривають великі можливості для забезпечення сільського населення робочими місцями. Нинішні умови сприяють міждержавному і міжрегіональному перерозподілу робочої сили у Львівській області та за її межами.

Проведені дослідження показують, що за роки реформування аграрного сектору економіки ефективність використання робочої сили у сільськогосподарському виробництві зростає: спостерігаються підвищення продуктивності праці, перевиконання норм виробітку та повне використання технологічного робочого періоду і часу, зростання коефіцієнта використання табельного робочого часу.

Про економічну результативність сільськогосподарської праці залежно від сфер її прикладання свідчать дані, наведені в таблиці.

Як бачимо, найвищої продуктивності праці досягають у сільськогосподарських підприємствах на засадах приватної форми власності, оскільки в цих господарствах краще використовують землю і робочу силу. Зокрема, якщо у 2012 р. в аграрних підприємствах області на одну особу було одержано продукції на суму 4384 грн, то в приватних особистих селянських господарствах – тільки на 3445 гривень. Зауважимо, що на майбутнє за крупними приватними сільськогосподарськими підприємствами, в яких продуктивніше використовуватимуться робоча сила та ресурсний потенціал. Однак проведені дослідження показують, що на сучасному етапі розвитку сільськогосподарського виробництва передують приватні підприємства. У 2012 р. ця категорія господарств виробила сільсько-господарської продукції на суму 6127 тис. грн, що становить 70 % від загального обсягу виробництва [8].

Внаслідок реформування аграрного сектору виробництва і формування аграрних підприємств на засадах приватної власності з'явився новий тип працівника, який на власний розсуд, самостійно, з певною вигодою і доцільністю займається економічним розвитком свого господарства. Його виробнича діяльність передусім пов'язана з одержанням прибутку від виробництва і реалізації сільськогосподарської продукції.

У структурі самозайнятості сільського населення 72 % становлять власники особистих селянських господарств і до 69 % – працівники фермерських господарств. Як показує соціологічне опитування населення, у приватних господарствах краще використовують ресурсний потенціал, турботливіше ставляться до землі – основного багатства держави. Перехід до ринкової економіки в аграрному секторі зумовлює докорінний перегляд системи цінностей [3]. Особливо в таких умовах вагома вартість земельних ресурсів, яка має постійну тенденцію до зростання. Земля – це багатство, яке ні морально, ні фізично не знецінюється, а за правильного і бережливого використання має відтворювальну здатність до збагачення. Враховуючи ці особливості, треба очікувати додаткового припливу в сільську місцевість робочої сили, яка має бажання отримати у спадок або взяти в оренду землю для започаткування підприємницької діяльності.

Таблиця

Динаміка зайнятості населення та виробництво продукції
у господарствах Львівської області

Рік	Сільськогосподарські підприємства		Фермерські господарства		Селянські господарства	
	Зайнято населення, тис. осіб	Вироблено продукції на одну особу, грн	Зайнято населення тис. осіб	Вироблено продукції на одну особу, грн	Зайнято населення тис. осіб	Вироблено продукції на одну особу, грн
2008	26,4	3279	7,2	4770	175,9	2093
2009	22,5	3771	4,4	7250	179,6	2430

2010	17,8	3521	4,1	5930	177,4	2850
2011	7,0	4421	3,5	4420	175,2	3304
2012	6,0	438,4	2,4	6931	176,3	3445

Джерело: опрацьовано на основі даних [5].

Високі темпи зростання зайнятості в особистих селянських господарствах протягом останніх років досить рельєфно віддзеркалюються порівняно з відходом робочої сили в інших сферах виробничої діяльності у зв'язку зі значним скороченням їх господарської діяльності [4]. Під час проведення приватизації в сільському господарстві зайнятість скоротилася з 212,9 тис. осіб до 202,5 тис. осіб, а в особистих селянських господарствах їх кількість зросла зі 167 тис. осіб до 179 тис. осіб. Населення, яке зайняте у виробничій діяльності особистих господарств, забезпечує виробництво 70,3 % сільськогосподарської продукції від загального обсягу. Наведені показники вказують на те, що нова форма застосування праці дає досить суттєві результати.

Розширення зайнятості у приватних особистих селянських господарствах значною мірою пом'якшило напруженість на ринку праці, що досить важливо в складній економічній ситуації [4]. Власники особистих селянських господарств вважають свою працю основною, оскільки іншу роботу на селі знайти досить складно. На повне використання трудового ресурсного потенціалу протягом календарного року впливає і сезонність аграрного виробництва.

Визнаючи ефективність особистих селянських господарств у самозайнятості, потрібно зауважити, що вони показали себе з позитивного боку і у збільшенні виробництва сільськогосподарської продукції. Життєздатність форми самозайнятості зумовлена приватною власністю, яка базується на власній праці, тобто передбачає право володіння та розпоряджання власністю, управління та контроль за нею [6].

Самозайнятість у сільському господарстві дає вагомий економічний ефект, який виражається передусім у збільшенні виробництва аграрної продукції. У 2012 р. частка валового виробництва сільськогосподарської продукції особистих селянських господарств сягла 76 % від його загального обсягу. Таких результатів господарювання досягнуто завдяки ефективному веденню господарства – 764,9 тис. грн, у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь [7].

Робоча сила, яка залучена в особистих селянських господарствах для ведення сільськогосподарського виробництва, своєю працею формує основне джерело доходів. Про це свідчать дані щорічних бюджетних обстежень сукупних доходів сільських сімей. Зокрема у 2012 р. в структурі доходів від особистих селянських господарств питома вага надходжень сягала 55,2 %. Господарства стають конкурентоспроможними на продовольчому ринку, намагаються задовольнити попит на сировину для переробних підприємств, а також на власні потреби.

Зауважимо, що сконцентровані в індивідуальному секторі трудові ресурси формують основу господарського життя села. Більшість селян є власниками земельних паїв, майнових часток, які в сукупності становлять базу формування приватно-орендних відносин на землі з подальшим правом на створення нових робочих місць [4].

Позитивні зміни, які відбуваються в аграрному секторі виробництва, дають змогу продуктивніше і раціональніше використовувати трудовий потенціал, створити умови для підвищення ефективності праці, а це і є основним показником використання трудових ресурсів [7].

Отже, щоб сільське господарство як галузь матеріального виробництва за зменшення кількості працівників виконувало свої функції постачальника продуктів для населення і сировини для промисловості, необхідно постійно підвищувати продуктивність праці.

Висновки. У сучасних умовах розвитку аграрної економіки ефективність селянської праці формується під впливом змін форм господарювання та економічних взаємовідносин. Найвища продуктивність праці в особистих селянських господарствах – 70,3 % від усього загального обсягу виробництва 2012 року.

Робоча сила особистих селянських господарств, залучена до ведення виробництва, – основне джерело доходів населення.

У тих господарствах, де вищий рівень участі працівника у виробничій діяльності і де ефективніше використовуються допоміжні ресурси, там краща ефективність виробництва.

З метою підвищення рівня трудової зайнятості слід виділити рівень оплати праці та матеріальну зацікавленість працівників у результатах їх трудової діяльності.

Бібліографічний список

1. Березівський П. С. Ефективність функціонування сільськогосподарських виробничих структур різних організаційно-правових форм / П. Березівський // Вісник Львівського національного аграрного університету : економіка АПК. – 2006. – № 13. – С. 345–353.
2. Бугуцький О. А. Фактори використання трудових ресурсів села / О. Бугуцький // Економіка України. – 1995. – № 8. – С. 69–72.
3. Василенка Н. Аналіз використання трудового потенціалу у сільському господарстві Львівщини / Н. Василенка // Економіка АПК. – 2007. – № 8 – С. 159–160.
4. Лутенко Ю. О. Тенденції зайнятості сільського населення у постреформовий період / Ю. Лутенко // Економіка АПК. – 2005. – № 5. – С. 106–111.
5. Статистичний щорічник Львівської області за 2012 рік. – Львів : Головне управління статистики Львівської області, 2013. – 198 с.
6. Черевко Г. В. Формування та використання персоналу в системі ресурсозабезпечення сільськогосподарських підприємств / Г. Черевко. – Львів, 2008. – 209 с.
7. Юрчишин В. До аналізу причин і наслідків занепаду сільського господарства / В. Юрчишин // Економіка України. – 2001. – № 2. – С. 54–62.
8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.lv.ukrstat.gov.ua.

Ковалів В., Більський І., Кіц О. Організаційно-економічне обґрунтування використання робочої сили у сільськогосподарських підприємствах

Досліджені питання ефективного використання робочої сили в сільськогосподарських підприємствах різних форм власності. Подається організаційно-економічна оцінка результатів виробничої діяльності за окремими категоріями господарств. Обґрунтовано вплив чинників на підвищення зайнятості населення та на зниження рівня безробіття. Характеризується в динаміці зайнятості населення в сільському господарстві.

Ключові слова: праця, зайнятість, населення, власність, ринок.

Kovaliv V., Bilskyi I., Kits O. Organizational-economic justification for the use of labor in agricultural enterprises

The problems of efficient use of labor in the agricultural enterprises of different ownership are dealt. The organizational and economic evaluation of the results of production activities on specific types of farms are given. The influence factors on employment growth to reduce unemployment is substantiated. The employment dynamics in agriculture is characterized.

Key words: labor, employment, population, property market.

Ковалив В., Бильский И., Киц О. Организационно-экономическое обоснование использования рабочей силы в сельскохозяйственных предприятиях

Рассматриваются проблемы эффективного использования рабочей силы в сельскохозяйственных предприятиях различных форм собственности. Дана организационная и экономическая оценка результатов производственной деятельности по конкретным категориям хозяйств. Обоснованы факторы, влияющие на рост занятости и снижение уровня безработицы. Показана динамику занятости в сельском хозяйстве.

Ключевые слова: труд, занятость, население, собственность, рынок.

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ САМОСТІЙНОЇ ЗАЙНЯТОСТІ

І. Щербата, к. е. н., Г. Іваницька, к. е. н.

Львівський національний аграрний університет,

О. Клепчава, здобувач

Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва

Постановка проблеми. Соціально-економічна трансформація на селі призвела до різкого погіршення економічної складової рівня життя сільських жителів, а саме скорочення зайнятості населення, зниження рівня доходів, зменшення споживання основних продуктів харчування і зміни структури доходів на користь забезпечення виживання. Основою виходу з кризи тут повинні стати заходи, які забезпечать належний рівень доходів як основи для створення якісних умов життя селян. Лише сільськогосподарське виробництво та сільськогосподарська зайнятість забезпечити цього не в змозі [2]. Тому існує об'єктивна необхідність диверсифікації сільської економіки, що ґрунтується на передислокації наявних ресурсів у нові види сільськогосподарської та несільськогосподарської діяльності на селі й сприяє створенню можливостей для кращого використання людського капіталу, збільшенню прибутків підприємств і домогосподарств, підвищенню рівня життя селян, виступає мультиплікатором нових робочих місць.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ідеї диверсифікації підприємницької діяльності та бізнесу висловлювали чимало вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема українські вчені-економісти О. Білоус, О. Гаврилюк, У. Головешко, Т. Зінчук, В. Ковальчук, Е. Пікалов, О. Хомін, представники західної наукової думки – Ж. Вілкін, Ф. Котлер, Т. Лонч, М. Портер, С. Таніч та багато інших. Їх теоретичні положення покладені в основу нашого дослідження. Водночас об'єктивним підґрунтям подальшого вивчення ідеї диверсифікації, зокрема щодо сільської економіки, є визначення можливостей її імплементації як інструменту забезпечення високих стандартів розвитку сільських територій, створення умов для вирішення проблем трудовозайнятості сільського населення.

Постановка завдання. Мета нашого дослідження полягала в тому, щоб на основі результатів існуючих теоретичних концепцій та проведених емпіричних досліджень сформулювати механізм управління й стимулювання розвитку самостійної зайнятості населення сільських територій.

Виклад основного матеріалу. Узагальнення характеристик соціально-економічного стану села, процесів, що відбуваються в сільськогосподарському виробництві, а також на сільських територіях загалом, дає змогу стверджувати, що для диверсифікації сільської економіки в регіональному розрізі існують необхідні умови, а також вагомі причини, основними з яких є низький рівень зайнятості та матеріального добробуту сільських жителів. Прискорений розвиток несільськогосподарських видів діяльності зумовлений процесом деаграризації сільської економіки – зменшенням в її структурі частки (але не обсягів!) аграрного виробництва [4, с. 49].

Стратегію диверсифікації традиційно використовують як інструмент підвищення доходів господарюючих суб'єктів (як сільськогосподарських підприємств, так і домогосподарств), що характеризує потребу в доході як основну рушійну силу цього процесу. Процес ініціювання диверсифікації відбувається у двох випадках: *по-перше*, за умови, коли традиційний вид діяльності не забезпечує належного рівня доходів (диверсифікація потреби); *по-друге*, коли існуючий потенціал дає змогу розширювати сферу діяльності (диверсифікація можливості) [5]. Проте в кожному разі детермінантою диверсифікованої діяльності виступає саме наявний потенціал.

Зниження обсягів та ефективності сільськогосподарського виробництва, руйнування соціального захисту призвели до погіршення умов праці й здешевлення вартості робочої сили в аграрній сфері. Нині майже чверть працівників сільськогосподарських підприємств отримує заробітну плату, нижчу за межу бідності, а близько 62% – меншу за прожитковий мінімум [1, с. 135]. До того ж селянська праця залишається найменш оплачуваною порівняно з працею в інших галузях економіки.

Економічне зростання села, його соціальний розвиток зумовлені економічним добробутом населення, основою якого є зростання доходів. На територіальні органи влади всіх рівнів покладається особлива відповідальність за вирішення проблеми трудовозайнятості. Важливою її складовою є організація самостійної зайнятості. Під нею розуміють систематичну трудову діяльність,

що базується на особистій праці індивідуума і членів його сім'ї, власних засобах виробництва й управляється юридично та економічно самостійним власником, який безпосередньо організовує виробництво і повністю несе відповідальність за результати господарювання [3, с. 104].

Привабливість самостійної трудової діяльності для розвитку сільської економіки, всебічна її підтримка і стимулювання зумовлені:

- створенням умов для здійснення структурних змін у функціонуванні місцевої економіки на засадах самовідтворюваності і конкуренції;
- вирішенням проблеми зайнятості через розширення сфери прикладання праці з врахуванням соціально-психологічних, етнічних, демоеконо-мічних характеристик трудового потенціалу;
- вибором оптимальної моделі зайнятості – трудопоглинаючої чи трудозберігаючої, що дає змогу формувати індустріальний, обслуговуючий або інформаційний тип трудовикористання;
- зростанням доходів місцевого бюджету, оскільки податок із малих підприємств акумулюється у бюджеті місцевих органів влади.

Важливою передумовою стимулювання самозайнятості населення є визначення сфери її застосування. Завдання регіональних органів влади полягає у визначенні трудової діяльності, що відповідає інтересам людей, потребам регіонального господарства і базується на наявному ресурсному потенціалі.

Складовими стратегії розвитку й механізму регулювання самозайнятості є територіальна стратегія розвитку самозайнятості та забезпечення взаємодії регіональних органів управління зі суб'єктами господарювання.

Перша підсистема охоплює:

- визначення пріоритетних сфер розвитку різних організаційно-господарських форм самозайнятості в галузевому і територіальному аспектах;
- розробку програм сприяння розвитку індивідуального підприємництва на різних рівнях управління;
- формування механізму багатоджерельного фінансування (бюджетні та позабюджетні кошти, частина грошових коштів із фонду сприяння зайнятості, надання позик, особисті заощадження населення);
- створення сприятливого економічного середовища за посередництва непрямого стимулювання розвитку індивідуального бізнесу (пільгове кредитування, виділення земельних ділянок, передача основних фондів законсервованих підприємств, матеріально-технічне постачання).

Друга підсистема регулює всю сукупність економічних взаємовідносин, що виникають безпосередньо між господарюючими суб'єктами, і охоплює такі складові:

механізм формування цін на товари і послуги, що вироблені індивідуальними підприємцями; забезпечення їх рівної участі в одержанні державних контрактів; недопущення цінової дискримінації на продукцію, вироблену ними;

механізм розподілу доходів від самозайнятості, з врахуванням того, що одержані доходи є основним джерелом не тільки відтворення виробництва, а й самого виробництва;

механізм гнучкої системи податкових платежів і податкових пільг, яка забезпечить зацікавлення виробників у підвищенні ефективності господарювання (встановлення диференційованих норм амортизаційних відрахувань, створення резервів, що не обкладаються податком, тощо);

механізм взаємодії суб'єктів господарювання з посередницькими структурами;

розробка системи соціального захисту підприємців-індивідуалів та розвиток спеціальних страхових фондів, не пов'язаних із державним бюджетом;

механізм інвестиційної підтримки початкуючих підприємців.

Висновки. Розвиток бізнесових структур повинен мати чітку територіально-галузеву орієнтацію і передбачати індивідуально-конкретизований підхід до створення нових робочих місць. Сфери застосування праці, види трудової діяльності потрібно визначати на основі всебічного врахування економічних, соціальних, технологічних, екологічних, демографічних, етнічних умов розвитку території. У цих умовах завдання регіональних органів самоврядування полягає в пошуку видів трудової діяльності в кожній галузі виробництва, що відповідали б умовам і можливостям

застосування праці самозайнятих. Вибір оптимальних форм трудової діяльності, розширення її сфери повинні призвести не лише до вирішення проблеми зайнятості сільського населення, а й забезпечити розвиток сільської економіки.

Бібліографічний список

1. Косодій Р. П. Проблеми сільського розвитку в умовах глобалізації / Р. П. Косодій // Економіка АПК. – 2009. – № 4. – С. 132–140.
2. Малік М. Й. Концептуальні засади розвитку сільських територій [Електронний ресурс] / М. Й. Малік, В. А. Пулім. – Режим доступу : <http://baitas.lzuu.lt/~mazylis/julram/8/156.pdf>.
3. Мікловда В. П. Регіональні механізми стимулювання самостійної зайнятості / В. П. Мікловда, М. І. Пітюлич // Регіональна економіка. – 1996. – № 1-2. – С. 104–114.
4. Прокопа І. В. Соціальні аспекти розвитку сільських територій / І. В. Прокопа // Економіка АПК. – 2005. – № 11. – С. 47–50.
5. Study on Employment in Rural Areas [Electronic resource]. – Mode of access : http://ec.europa.eu/agriculture/publi/reports/ruralemloyment/sera_report.pdf.

Щербата І., Іваницька Г., Клепчава О. Стратегія розвитку самостійної зайнятості сільського населення

Обґрунтовано доцільність диверсифікації сільської економіки на основі передислокації наявних ресурсів у нові види сільськогосподарської та несільськогосподарської діяльності на селі. Це сприяє створенню можливостей для кращого використання людського капіталу, збільшення прибутків підприємств і домогосподарств, підвищення рівня життя селян, виступає мультиплікатором нових робочих місць. Визначено основні складові стратегії розвитку та механізму регулювання самостійної зайнятості сільського населення, які забезпечать належний рівень доходів як основи для створення якісних умов життя селян. Сфери застосування праці, види трудової діяльності повинні базуватися на наявному територіальному ресурсному потенціалі.

Ключові слова: стратегія, сільська територія, соціально-економічний розвиток, диверсифікація, самостійна зайнятість.

Shcherbata I., Ivanytska H., Klepcheva O. Development strategy of self-employment of agricultural population

It is proved necessity of diversification of rural economy that is based on redeployment existing resources in new kinds of agricultural and not agricultural activity. It stimulates creation of opportunities for the best use of the human capital, to increase in profits of the enterprises and households, to increase in standard of living of agricultural population, acts as the animator of new workplaces. It identifies the basic components of strategy development and the mechanism of regulation of self-employment of agricultural population which will provide an appropriate level of the income as bases for creation of qualitative conditions of a life. Spheres of application of work, kinds of labor activity should base on existing territorial resource potential.

Key words: strategy, rural territories, socio-economic development, diversification, self-employment.

Щербата И., Иваницкая Г., Клепчава О. Стратегия развития самостоятельной занятости сельского населения

Обосновано необходимость диверсификации сельской экономики, что базируется на передислокации существующих ресурсов в новые виды сельскохозяйственной и несельскохозяйственной деятельности. Это стимулирует создание возможностей для лучшего использования человеческого капитала, увеличение прибылей предприятий и домохозяйств, рост уровня жизни сельского населения, выступает мультипликатором новых рабочих мест. Определены основные составляющие стратегии развития и механизма регулирования самостоятельной занятости сельского населения, которые обеспечат надлежащий уровень дохода как основы для создания качественных условий жизни. Сферы применения труда, виды трудовой деятельности должны базироваться на существующем территориальном ресурсном потенциале.

Ключевые слова: стратегия, сельская территория, социально-экономическое развитие, диверсификация, самостоятельная занятость.

ОСНОВНІ МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ СІЛЬСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ

*М. Ступень, д. е. н., Н. Шнік, к. е. н.
Львівський національний аграрний університет*

Постановка проблеми. Сьогодні під час обговорення змін у сільській місцевості найчастіше зачіпаються питання економічного, людського та сталого розвитку. Регіональний, сільський та економічний розвиток традиційно характер-ризуються економічними і матеріальними показниками добробуту селян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як відомо, у 90-х роках минулого століття у своїх щорічних звітах про людський розвиток ООН запровадила ширшу його концепцію, намагаючись таким чином привернути увагу до важливості нематеріальних показників, зокрема тривалості життя та освіти. Ця концепція означає, що поліпшення ситуації можливе за умов урахування не лише економічних показників, а й ситуації в суспільстві (соціальної сталості) та стану довкілля (екологічної сталості).

Сьогодні вже відомо, що завдання класичної аграрної (сільськогос-подарської) політики суперечать основним принципам сталого сільського розвитку. Практика довела, що аграрна політика майже ніяк не позначається на економічних аспектах сільського розвитку, при цьому екологічні наслідки її реалізації для сільських територій є, як правило, негативними. Отже, виникає потреба в розробці політики, яка враховувала б соціально-економічні та екологічні аспекти сільського розвитку, підтримуючи рівень життя і доходів вітчизняних виробників, використовуючи при цьому екологічно орієнтовані виробничі методи, які забезпечують споживачів якісними продуктами, а сільські громади – якісним, диверсифікованим середовищем проживання.

Жителі села одні з перших зіштовхнулися з безробіттям, різким зниженням доходів, наслідками погіршення екологічної ситуації. Одна з причин такого становища полягає в тому, що раніше розвиток і підтримка соціальної сфери в сільській місцевості поклалися переважно на сільськогосподарські підприємства. На етапі реформування економіки всі об'єкти соціальної сфери були передані на баланс місцевим органам влади, які з певних причин не в змозі їх фінансувати.

Постановка завдання. Наше завдання полягає в поглибленому дослідженні питань, пов'язаних з ефективним функціонуванням організаційно-економічного механізму соціальної сфери села в умовах недостатнього інформаційного забезпечення, а також нестабільності параметрів соціально-економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Соціальна сфера села має функціонувати не відокремлено від інших сфер економіки. Це означає, що організаційно-економічний механізм її функціонування повинен мати якості, які притаманні всім господарським механізмам.

У процесі комплексного економічного аналізу стану соціальної сфери сільської місцевості виявлено основні чинники, що впливають на її розвиток та формування соціального потенціалу. До них належать:

- *економічний* – збільшення фінансування об'єктів соціальної сфери за рахунок державного бюджету, коштів підприємств матеріального виробництва;
- *інституціональний* – підвищення рівня законодавчої стабільності та ріст кількості груп захисту інтересів сільського населення;
- *стан навколишнього агроприродного середовища* – підвищення екологічної безпеки агрогосподарювання та виробництво екологічно чистої агропродукції;
- *науково-технічний прогрес* – прискорення НТП у сільському господарстві та соціальній сфері, посилення державного контролю за технологічними змінами;
- *демографічний* – зростання рівня освіти та кваліфікації;
- *соціально-суспільний* – стабільність соціальних гарантій і підвищення престижності проживання в сільській місцевості.

Усі ці чинники дають змогу окреслити основні складові організаційно-економічного механізму регулювання соціальної сфери сільської місцевості.

Організаційно-економічний механізм розвитку соціальної сфери села є цілісною структурно-функціональною системою зв'язків і відносин відповідних форм і методів управління соціальним розвитком села, за допомогою яких здійснюється узгодження економічних, соціальних та екологічних інтересів підприємств агропромислового комплексу, місцевих органів влади та жителів сільської місцевості.

Оскільки чинники управління та регулювання соціального розвитку мусять мати економічну, організаційну та правову основу, то комплексний організаційно-економічний механізм функціонування соціальної сфери повинен формуватися у вигляді системи механізмів, що враховують усі ці аспекти.

Організаційно-економічний механізм функціонування соціальної сфери села охоплює такі основні групи механізмів:

1. Фінансово-кредитні механізми, які визначають джерела фінансування соціальної сфери села та фінансово-кредитні умови підвищення ефективності її діяльності;
2. Механізми планування, які передбачають планомірний розвиток соціальної сфери села як на рівні регіону, так і на рівні району, а також окремого сільського населеного пункту;
3. Організаційні механізми, які передбачають оптимізацію структури соціальної сфери залежно від демографічних, економічних, екологічних, соціально-психологічних тенденцій кожного населеного пункту;
4. Механізми управління соціальною сферою, які базуються на удосконаленні органів управління соціальним розвитком села та поєднанні способів і методів управління на різних ієрархічних рівнях сільського розвитку.

Отже, організаційно-економічний механізм підвищення ефективності діяльності соціальної сфери села в умовах формування ринкових відносин спрямований на практичну реалізацію стійкого, екологічнобезпечного розвитку агропромислового комплексу та стимулювання розвитку соціального потенціалу сільської місцевості.

Формування нового економічного механізму ефективного функціонування соціальної сфери села на основі розробленого комплексу організаційно-економічних принципів передбачає не лише зміну пропорцій перерозподілу грошових ресурсів між сільською та міською місцевістю, а й перегляд усієї сукупності засобів і способів регулювання з метою покращання її розвитку. Підвищенню ефективності роботи соціальної сфери сприяють спеціальні правові акти та нормативні документи, які формують систему соціально-економічних відносин на селі. Однак ці документи не охоплюють усієї розмаїтості питань соціально-економічного розвитку села, оскільки останні потребують регулювання й іншими правовими актами, які встановлюють порядок формування і використання бюджетів усіх рівнів.

Ще одним важливим механізмом, який впливає на збалансований розвиток соціальної сфери, є забезпечення ресурсами. Необхідною умовою вирішення основних фінансово-економічних проблем розвитку соціальної сфери в період реформування економіки є процес формування і використання загальнодержавних грошових фондів. Їх призначення – сприяти задоволенню сукупних відтворювальних суспільних потреб, а також потреб окремих громадян, оскільки ринковий механізм не в змозі зробити це повною мірою.

Кошти, необхідні для утримання об'єктів соціальної сфери, до місцевих бюджетів надходять нерегулярно, а отже, розвиток соціальної сфери і відповідно рівень задоволення потреб сільського населення перебуває в критичному стані.

Одним зі шляхів вирішення окресленої проблеми є створення сприятливих умов для розвитку підприємництва, малого бізнесу в соціальній сфері, пов'язаного з наданням платних послуг.

Аналізуючи основні складові фінансового забезпечення розвитку соціальної сфери, ми визначили структурно-функціональну схему фінансово-кредитних механізмів функціонування соціальної сфери села, а саме: розвиток підприємництва в соціальній сфері; підвищення платоспроможного попиту сільського населення; стимулювання та підтримка розвитку сільськогосподарських підприємств; ресурси державного бюджету; ресурси місцевого бюджету; приватні та іноземні інвестиції в соціальну сферу; кошти благодійних фондів.

Висновки. Запропоновані механізми розвитку соціальної сфери села націлені на регулювання соціально-економічних процесів у сільській місцевості та збільшення рівня добробуту сільського

населення. Підходи до вирішення соціально-економічних проблем сільського розвитку повинні органічно базуватися на організаційно-адміністративних і ринкових методах управління.

Бібліографічний список

1. Мішенін Є. В. Соціально-економічні та фінансові проблеми сталого сільського розвитку : монографія / Є. В. Мішенін, Р. П. Косодій, В. М. Бутенко. – Суми, 2011. – 334 с.
2. Борейко В. І. Державне регулювання соціально-економічного розвитку (теорія, методологія, проблеми) : монографія / В. І. Борейко. – Рівне : НУВГП, 2008. – 379 с.
3. Корецький М. Сучасні напрями економічної діяльності держави в аграрному виробництві розвинутих країн / М. Корецький // Вісник УАДУ. – 2001. – № 2, ч. II. – С. 107–115.
4. Національна програма соціально-економічного розвитку на період до 2010 року «Україна – 2010». – К., 1999. – 81 с.
5. Прокопа І. В. Виробнича сфера села і сільське життєве середовище / І. В. Прокопа, Д. О. Мотруніч, Л. О. Шепотько ; НАН України, Ін-т економіки. – К., 2001. – 119 с.

Ступень М., Шпик Н. Основні механізми розвитку соціальної сфери сільської місцевості

Показано зміст соціальної сфери як складової сфери економіки. Перелічені основні механізми функціонування соціальної сфери. Наведена характеристика центрів розвитку соціальної сфери сільської місцевості.

Ключові слова: соціальна сфера, сільська місцевість, механізми розвитку, чинник впливу.

Stupen M., Spik N. Main mechanisms of social sphere development of rural areas

The content of social sphere as an integral part of the economy is highlighted in the article. Main mechanisms of social sphere functioning are cleared up. The characteristics of some centers of social sphere development of rural areas are suggested.

Key words: social sphere, rural areas, mechanism of development, factors of influence.

Ступень М., Шпик Н. Основные механизмы развития социальной сферы сельской местности

Раскрыт смысл социальной сферы как неотъемлемой сферы экономики. Перечислены основные механизмы функционирования социальной сферы. Дана характеристика центров развития социальной сферы сельской местности.

Ключевые слова: социальная сфера, сельская местность, механизмы развития, фактор влияния.

ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РАЦІОНАЛЬНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

*М. Ступень, д. е. н., О. Скорупська, здобувач
Львівський національний аграрний університет*

Постановка проблеми. Земельні ресурси є стратегічною складовою природокористування. Інтенсивність їх використання пов'язують з виконанням одночасно декількох функцій, серед яких слід виділити функцію територіального базису розміщення різних напрямів народного господарства, функції природного ресурсу та основного засобу виробництва. Надзвичайно велике значення земельні ресурси мають як основний засіб і предмет праці в сільському та лісовому господарствах. Протягом останніх десятиліть спостерігається тенденція до погіршення стану земельних ресурсів, особливо використання земель сільсько-господарського призначення. У деяких регіонах України цей процес набуває загрозливого характеру. Тому сьогодні пріоритетними завданнями у сфері використання особливо цінних земельних ресурсів є їх збереження, раціональне використання та відтворення. Для виконання цих завдань питання вивчення стану використання земель сільськогосподарського призначення є актуальним, оскільки дає змогу вивчити зміни та їх динаміку, запропонувати шляхи покращання використання земель.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам формування економічного механізму раціонального землекористування присвячені наукові праці А.С. Даниленка, Д.С. Добряка, Л.Я. Новаковського, П.Т. Саблука, М.Г. Ступеня, В.М. Трегобчука, А.М. Третяка, М.М. Федорова, В.В. Юрчишина та ін. Регіональні аспекти управлінського механізму використання землі висвітлені в працях Д.І. Бабміндри, О.С. Дорош, З.С. Хапіцької. Однак низка аспектів, зокрема таких, як раціональне використання, підвищення ефективності, відтворення та охорона земельних ресурсів, залишається недостатньо висвітленою й потребує подальшого опрацювання.

Постановка завдання. Мета нашого дослідження – проаналізувати сучасний стан і тенденції використання земельних ресурсів у сільському господарстві нашої держави, оцінити ефективність використання земельно-ресурсного потенціалу.

Виклад основного матеріалу. Стан земельних ресурсів України за роки незалежності значно погіршився й набув критичних рис. Це передусім стосується сільськогосподарських земель та їхнього ґрунтового покриву, який значною мірою втратив природні властивості саморегуляції [5].

За даними Держземагентства України, станом на 1 січня 2013 року загальна площа земельного фонду держави становить 60 354,8 тис. га. За сім років, починаючи з 1 січня 2006 року, структура земельного фонду помітно змінилася. Зокрема площа сільськогосподарських земель зменшилася на 165,4 тис. га. На 107,6 тис. га збільшилися площі лісів і лісовкритих територій. Крім того, забудованих земель стало на 55,7 тис. га більше, площа відкритих заболочених земель зросла на 14,1 тис. га. Зменшилася площа відкритих земель на 17,9 тис. га, площа територій, вкритих поверхневими водами, збільшилася на 5,9 тис. га. Структуру земельного фонду показано в таблиці.

Таблиця

Структура земельного фонду України*

Вид основних земельних угідь та економічної діяльності	Площа земель			
	2006 р.		2013 р.	
	усього, тис. га	Щодо загальної площі України, %	усього, тис. га	Щодо загальної площі України, %
Сільськогосподарські землі	42 942,2	71,2	42 776,8	70,9

Ліси та інші лісовкриті площі	10 503,7	17,4	10 611,3	17,6
Забудовані землі	2 467,5	4,1	2 523,2	4,2
Відкриті заболочені землі	966,0	1,6	980,1	1,6
Відкриті землі	1 058,5	1,7	1 040,6	1,7
Води	2 416,9	4,0	2 422,8	4,0
Разом (територія України)	60 354,8	100,0	60 354,8	100,0

*Показники розраховано і складено за даними [3].

Динаміку змін структури земельного фонду України за основними видами угідь з 2006 до 2013 року показано на рисунку.

За наявністю природно-ресурсного потенціалу Україна належить до достатньо забезпечених країн світу. Найціннішим природним ресурсом і складовою національного багатства є земля. Близько 27% чорноземів земної кулі розміщені в нашій державі.

Багатоплановість експлуатації землі як об'єкта господарської діяльності людини, її обмеженість у просторі, незамінність, невідтворюваність висувають на перший план проблему раціонального її використання та охорони. Актуальність цієї проблеми все більше зростає у зв'язку з науково-технічним прогресом, ростом виробничих сил, які потребують залучення в господарське користування нових земельних ресурсів. Тому концепція сучасної земельної реформи в Україні ґрунтується передусім на принципах раціонального, високоефективного та екологічнобезпечного використання земельних ресурсів, підвищення родючості та охорони ґрунтів.

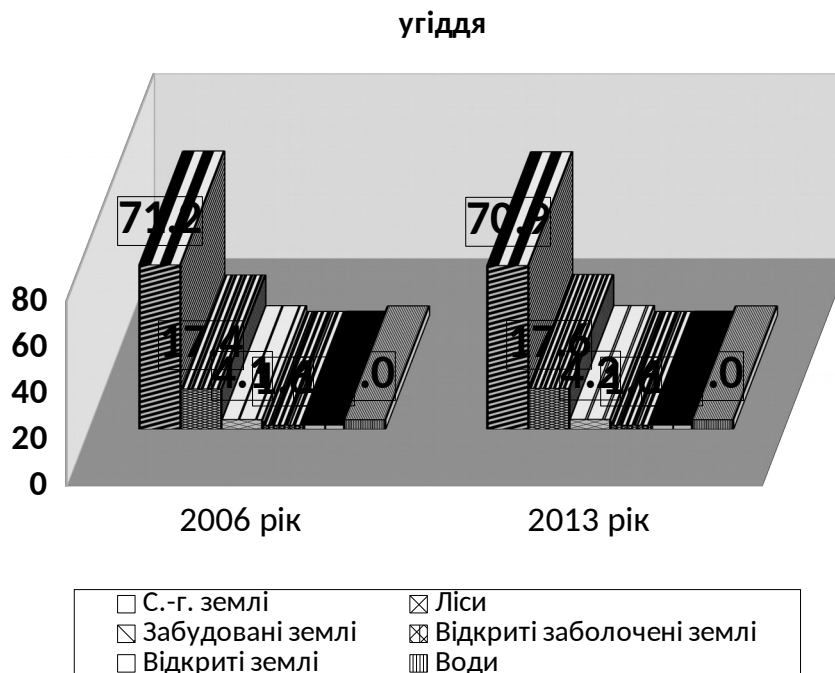

Рис. Динаміка земельного фонду України.

*Розроблено авторами за даними Держземагентства України.

Приблизно 46% земельно-ресурсного потенціалу України становлять чорно-земи і лучно-чорноземні ґрунти, які характеризуються відносно високим вмістом гумусу. Володіючи такими землями, Україна в роки загострення світової продовольчої кризи, що надалі посилюватиметься через

зростання кількості населення на планеті та обмеженість придатних для обробітку угідь, може стати одним із провідних постачальників продовольства на світовий ринок, забезпечуючи додаткові доходи аграрним товаровиробникам і збільшення надходжень до держбюджету країни.

Починаючи з 70-х років минулого століття завдяки інвестуванню в хімізацію, меліорацію та механізацію аграрного виробництва було досягнуто підвищення продуктивності сільськогосподарських угідь. Проте нераціональне використання земель сільськогосподарського призначення призвело, зрештою, до загострення екологічних проблем, які вже давно вийшли за межі галузей АПК й охоплюють всю земельну територію країни. Раціоналізація використання та посилення охорони земельних ресурсів, безперечно, потребують значних фінансових ресурсів. Водночас чимало екологічно спрямованих заходів не пов'язані зі значними додатковими витратами: оптимізація сівозмін; посів сидеральних культур, що сприяє збільшенню гумусу в ґрунті; боротьба з ерозією за допомогою застосування протиерозійних технологій; мінімізація фізичного та хімічного навантаження на ґрунти завдяки впровадженню екологічнобезпечного землеробства.

На сучасному етапі у зв'язку з посиленням кризових еколого-економічних явищ та неефективною аграрною політикою на основі хімічної теорії землеробства у сільському господарстві сформувався стабільна тенденція погіршення якісних характеристик і падіння родючості ґрунтів.

Внаслідок високого рівня господарського використання земельного фонду держави (72,2%), рівня його розораності (57,1%) та екстенсивного використання продуктивних угідь посилюється деградація земель, ґрунти втрачають свою родючість і виснажуються. Зокрема 13,2 млн га сільськогосподарських угідь зазнають водної ерозії, 19,3 млн га – вітрової, 10,7 млн га мають підвищену кислотність, 3,9 млн га засолені і солонцюваті, 3,6 млн га заболочені та перезволожені. Площа еродованої ріллі протягом останніх 25 років збільшилася на третину і щорічно розширюється на 90-100 тис. га. Але фінансування на протиерозійні та інші землеохоронні й землемеліоративні роботи постійно зменшується. Зокрема фінансування на охорону земельних угідь за 1991–2007 рр. скоротилось у 25 разів. Як наслідок – віддача одиниці земельних ресурсів у сільському господарстві за останні 10 років зменшилася практично більш як утричі, що свідчить про виснаження їх продуктивного потенціалу [3].

Інтенсивне забруднення природного середовища значною мірою є наслідком нераціонального сільськогосподарського виробництва. Щороку з мінеральними добривами на сільськогосподарські угіддя потрапляє 193 тис. т фтору, 1,6 тис. т цинку, 620 тис. т міді та 622 тис. т калію. У 90-ті роки минулого століття залишкова кількість пестицидів у продуктах харчування, рослинах і тваринах зросла (порівняно зі 60-ми роками) більш ніж у 9 разів. Отруйні речовини, які знаходяться в мінеральних добривах, хімічних меліорантах й отрутохімікатах, проникають в організм людей, спричиняючи їх захворювання [2].

Слушною є пропозиція щодо економічного стимулювання збільшення питомої ваги багаторічних трав, особливо бобових, у структурі посівів. Це певною мірою дасть змогу пом'якшити негативний вплив соняшнику й ріпаку на стан ґрунтів та їх структуру.

Низька продуктивність земель сільськогосподарського призначення зумовлена такими основними причинами, які ще більше поглиблюються в умовах кризи: тривала відсутність реального власника; помилкова стратегія максимального залучення земель до обробітку; недосконалі техніка і технологія обробітку землі та виробництва сільськогосподарської продукції, невважена цінова політика; недотримання науково обґрунтованих систем ведення землеробства і, зокрема, сівозмін; порушення агротехнічних вимог; зношеність матеріально-технічної бази та невживання природоохоронних, комплексно-меліоративних, протиерозійних й інших заходів. Негативні явища зазвичай пов'язані з проблемами у здійсненні земельної реформи та відповідною недосконалістю системи економічних взаємовідносин між суб'єктами господарювання з приводу власності на землю як основний виробничий ресурс у сільському господарстві.

Проблема раціоналізації використання земель сільськогосподарського призначення в Україні дедалі більше ускладнюється у зв'язку з наростаючою комплексністю її характеру. На сьогодні це має різні аспекти, основними з яких є технологічний, економічний, організаційний та екологічний. Рівень використання земель в Україні зараз настільки критичний, що подальша деградація потенціалу земельних ресурсів у сільському господарстві може мати катастрофічні наслідки, котрі відповідним чином, безперечно, позначатимуться на загальному рівні продовольчої безпеки країни, здоров'ї нації тощо.

Рациональне та ефективне використання землі означає не тільки отримання максимуму необхідної сільськогосподарської продукції, а й підвищення її родючості. У разі неправильного використання землі, порушення правил агротехніки якість земель знижується, а родючість зменшується, тому сільсько-господарські підприємства повинні вживати певні організаційно-господарські, агротехнічні, меліоративні та гідротехнічні заходи щодо стану земельних ресурсів.

Незважаючи на те, що ґрунтовий покрив України представлений на 60% чорноземами, які вважають найбільш родючими від природи, насправді вони не забезпечують високих і сталих урожаїв сільськогосподарських культур. Врахо-вуючи, що рівень застосування органічних і мінеральних добрив на сучасному етапі дуже низький, а врожай формується переважно за рахунок природної родючості ґрунтів, відбуваються деградаційні процеси – збіднення їх на рухомі поживні речовини, баланс яких від'ємний за всіма елементами живлення.

Великі площі займають кислі ґрунти – орієнтовно 8,5 млн га орних земель (дані «Центрдержродючості»). За іншими даними (Держземагентство), кислі ґрунти поширені на площі близько 5,5 млн га. Розбіжності різних джерел інформації щодо площ, які займають кислі ґрунти, свідчать про недосконалість існуючої системи моніторингу ґрунтів [1]. За даними Державного земельного кадастру, в Україні налічується 2,8 млн га солонцевих ґрунтів. Вони малопродуктивні і використання їх у рільні часто виявляється економічно недоцільним.

Однією з основних причин, що призвели до негативних тенденцій у відтворенні та використанні земельних ресурсів у сільському господарстві, є повільні темпи проведення аграрної реформи та недостатність позитивного результату від її впровадження, а відповідно й незавершеність до цього часу земельної реформи. За останні двадцять років в Україні проведено лише розподіл земель за формами власності, що дало поштовх формуванню різних форм господарювання на землі. Однак при цьому ні на державному, ні на регіональному чи господарському рівнях не забезпечувалося належне планування використання земель. Не сформовані досі інструменти, які стимулювали б ефективно і рациональне використання земель у сільськогосподарському виробництві.

Рациональне використання земель сільськогосподарського призначення потребує законодавчого закріплення науково обґрунтованого використання угідь. Тому має бути розроблена насамперед методика, за якою можна було б проводити дослідження агроекологічного стану земель сільськогосподарського призначення. Сільськогосподарське землекористування необхідно організовувати на чіткому дотриманні екологічно обґрунтованих нормативів антропогенного та іншого негативного навантаження на землю.

Важливу роль у рациональному землекористуванні відіграє землевпорядкування. За допомогою системи інженерно-технічних, економічних і юридичних заходів воно дає змогу організувати екологічно та економічно доцільне використання земель, забезпечити ефективну організацію території і розміщення виробництва. Останнє має відповідати якості ґрунтів, а організація землеволодіння та землекористування сільськогосподарських підприємств, фермерських і селянських господарств повинна здійснюватися з урахуванням їх оптимальних розмірів і вимог еколого-ландшафтної організації території.

Висновки. Рациональне використання землі у сільському господарстві має формуватися на основі її цільового призначення, виконання екологічних нормативів тощо. Питання рационального використання в умовах загострення еколого-економічної ситуації в Україні має стати одним із найважливіших напрямів державної політики, оскільки поліпшення стану землі відкриває значні резерви для збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, сприяє зміцненню економіки сільського господарства і забезпечує суттєве оздоровлення екологічних умов життя людини.

Бібліографічний список

1. Еколого-економічні проблеми сільськогосподарського землекористування та шляхи їх розв'язання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bibliofond.ru/view.aspx?id=653397>.
2. Статистичний щорічник України за 2007 р. – К., 2008. – 572 с.
3. Почколіна С.В. Економічні засади рационального використання та охорони земельних ресурсів в умовах формування ринку землі / С.В. Почколіна, Л.А. Бахчиванжи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/767/1/>.

4. Фондові дані Держземагентства України: форма 6-зем. Державної звітності станом на 01.01.2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://land.gov.ua/zvitnist/statystyka/104693>.
5. Черпіцький О.З. Еколого-економічні механізми захисту земельних ресурсів від деградаційних процесів у ринкових умовах / О.З. Черпіцький, Д.С. Добряк. – К. : Урожай, 2007. – 144 с.

Ступень М., Скорупська О. Економічні аспекти раціонального землекористування сільськогосподарського призначення

Показані основні економічні аспекти землекористування у сільському господарстві з урахуванням змін у земельних відносинах. Окреслені заходи, що сприятимуть раціональному землекористуванню та охороні земель сільськогосподарського призначення. Розглянуто основні причини, що призвели до негативних тенденцій у відтворенні та використанні земельних ресурсів у сільському господарстві.

Ключові слова: земельні ресурси, структура земельного фонду, ефективне землекористування.

Stupen' M., Skorupska O. Economic aspects of rational management of agricultural lands

The article describes economic aspects of land management in agriculture with consideration of changes in land relations. It also determines principal measures supporting rational land management and protection of agricultural land. The main reasons that led to negative trends in reproduction and use of land resources in agriculture are considered.

Key words: land resources, the land fund structure, efficient land use.

Ступень М., Скорупская О. Экономические аспекты рационального землепользования сельскохозяйственного назначения

Показаны основные экономические аспекты землепользования в сельском хозяйстве с учетом изменений в земельных отношениях. Определены меры, способствующие рациональному землепользованию и охране земель сельскохозяйственного назначения. Рассмотрены основные причины, которые привели к негативным тенденциям в воспроизводстве и использовании земельных ресурсов в сельском хозяйстве.

Ключевые слова: земельные ресурсы, структура земельного фонда, эффективное землепользование.

**ПРОБЛЕМИ ПРОСТОРОВОЇ ТА ЗМІСТОВОЇ БАЗИ ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ
В УМОВАХ НОВИХ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН**

А. Третяк, д. е. н., В. Другак, д. е. н.

Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління

О. Ковалишин, к. е. н.

Львівський національний аграрний університет

Постановка проблеми. Розвиток ринкової економіки й становлення громадянського суспільства можливі за наявності: а) національної системи формування, обліку, оцінки об'єктів нерухомості й реєстрації прав на них; б) системи планування розвитку землекористування. Кожна країна для оптимального використання національних ресурсів, передбачає стратегію планування та розвитку землекористування з тим, щоб поліпшити фізичну інфраструктуру та оздоровити навколишнє середовище.

Планування землекористування становить собою процес розподілу ресурсів, особливо прав використовувати землю певним чином, щоб забезпечити максимальну ефективність з урахуванням характеру навколишнього середовища й добробуту населення.

В умовах нових земельних відносин створення землекористування відбувається без офіційних планів розвитку землекористування сільських територій, що спричинює неконтрольований перерозподіл земель і завдає збитків для навколишнього середовища. Це може дуже дорого коштувати суспільству та навколишньому середовищу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема планування розвитку сільськогосподарського землекористування в Україні, особливо після здійснення паювання земель, є досить актуальною. На цьому наголошують такі науковці, як В.В. Горлачук, Ю.Г. Гуцуляк, Д.С. Добряк, Й.С. Дорош, Л.Я. Новаковський, А.С. Попов, А.Я. Сохнич, А.М. Третяк, А.Д. Юрченко та ін.

Постановка завдання. Перед нами стояло завдання дослідити проблеми просторової та змістовної бази планування розвитку сільськогосподарського землекористування в умовах нових земельних відносин.

Виклад основного матеріалу. Сучасна мобілізація земельної власності в структурі економіки України вимагає чіткого визначення цілей і завдань насамперед сільськогосподарського землекористування країни, що на сьогоднішній день перебуває в серйозній системній кризі щодо перспективи земельних відносин.

Планування землекористування залежить від політичної системи країни та розподілу обов'язків між центральними і місцевими органами управління. Саме планування необхідно покласти на землеустрій, який передбачає аналіз, розуміння, вивчення умов та визначення проблем, які вирішуються під час впорядкування земельної території. Планування розвитку землекористування часто призводить до створення нових схем зонування земель й нових форм і типів землекористування, які мають значний вплив на земельний ринок, особливо сільськогосподарських земель.

Земельний фонд України за станом на 01.01.2013 р. склав 60,4 млн га, з яких 29,1 млн га (48,2%) перебувало в державній власності, 31,1 млн га (51,5%) – у власності громадян, 0,2 млн га (0,3%) – у користуванні юридичних осіб. Із загальної площі земель приватної власності громадян 13,7 млн га (44,1%) використовується для ведення сільськогосподарського виробництва селянами самостійно, а 15,9 млн га (51,1%) – сільськогосподарськими підприємствами на правах оренди.

Як бачимо, просторову основу для формування системи землекористування відповідних територій в сільському господарстві становлять земельні ділянки, які перебувають у приватній власності власників земельних часток (паїв) та на правах оренди у сільськогосподарських підприємствах.

Враховуючи, що новий земельний кодекс України строго встановив, що об'єктом земельних відносин є земельна ділянка як частина земної поверхні з установленими межами, певним місцем розташування, з визначеними щодо неї правами (ст. 79 Земельного кодексу України) і тільки власники земельних ділянок мають право продавати або іншим чином відчужувати земельну ділянку,

передавати її в оренду, заставу, спадщину (ст. 90), а, крім того, земельна ділянка або право на неї може бути в процесі обігу лише за умови присвоєння їй кадастрового номера в порядку, визначеному законом (ст. 133), то відповідно просторова і змістовна бази планування розвитку сільськогосподарського землекористування ускладнюються, а саме інформацією про ідентифікацію прав на земельні ділянки.

Крім того, рішення про зміну виду використання земельної ділянки, що належить громадянину на праві власності, приймається ним же відповідно до законодавства України. Відповідно рішення про правовий режим земельної ділянки, що перебуває в користуванні сільськогосподарського підприємства й належить фізичній особі на праві власності, приймається самими власниками (власниками земельних часток). Сільськогосподарське підприємство може за дорученням власників виступати як управитель. Рішення при цьому приймають тільки всі власники.

Другою важливою обставиною, що ускладнює просторову базу формування системи землекористування відповідних територій, є наявність великої кількості (майже 7 млн) власників земельних часток (паїв). Середня площа одного земле-володіння власника земельної частки (паю) перебуває в межах 4 гектарів. З огляду на це правомірно розглядати проблему землеустрою та обігу земель сільсько-господарського призначення як інструменту концентрації землі в окремих її власників, їхніх груп і колективів, тому що тільки за досить великих масивів земель (для умов України – не менш ніж 1 тис. га) відкривається реальна можливість динамічного функціонування сільськогосподарського землекористування через впровадження у виробництво нових технологій і способів організації використання земель.

Потрібно також звернути увагу ще на один аспект, який стосується сільськогосподарських земель. Зокрема їх використання технологічно є найбільш складним. Цей процес на практиці передбачає постійну підтримку родючості земель і функціонування відповідної землевпорядкованості (облаштованості) території [4]. Крім прав на земельну ділянку, невіддільні від неї є споруди та облаштування (земельні поліпшення), що забезпечують підтримку родючості ґрунту й сам процес сільськогосподарського виробництва (багаторічні насадження, внутрішньогосподарські дороги, лісозахисні смуги, замкнуті водойми, меліоративні та іригаційні споруди, протиерозійні споруди й облаштування, свердловини, загородження та ін.), які не є закріплені за власниками земельних ділянок і повинні вважатися об'єктом планування з нею як єдине ціле.

Сьогодні ці питання частково знаходять вирішення через проекти землеустрою, просторова і змістовна база для яких створюється відповідно до положень Закону України «Про землеустрій» через здійснення землеустрою щодо створення нових і впорядкування існуючих землеволодінь та землекористувань, а також внутрігосподарського землевпорядкування їх території.

Висновки. Успішне сільськогосподарське виробництво можливе за усунення зазначених проблем через спрощення процедури реєстрації договорів оренди, запровадження довгострокової оренди (не менше ніж 10 років) земельних ділянок і земельних поліпшень як єдиного цілого та довгострокових заходів щодо землеустрою (облаштованості) території (комплексу меліоративних, ґрунто-захисних, протиерозійних, водогосподарських, шляхово-будівельних робіт; заходів інженерної облаштованості земельних ділянок; заходів щодо підвищення родючості ґрунтів; рекультивації порушених земель; землювання малопродуктивних ґрунтів; створення багаторічних насаджень; будівництва виробничих центрів та ін.). Тільки після цього земельні ділянки стануть предметом планування сільськогосподарського землекористування й забезпечать умови розвитку сільських територій.

Бібліографічний список

1. Третяк А. М. Землевпорядне проектування: упорядкування існуючих сільськогосподарських землеволодінь та землекористувань та їх угідь / А. М. Третяк, В. М. Другак, І. Г. Колганова. – К. : Держкомзем України, 2009. – 210 с.
2. Третяк А. М. Землеустрій в Україні: теорія, методологія : монографія / А. М. Третяк. – Херсон : Гринь Д. С., 2013. – 650 с.
3. Третяк А. М. Економіка землекористування та землевпорядкування : навч. посіб. / А. М. Третяк. – К. : ТОВ ЦЗРУ, 2004. – 542 с.
4. Третяк А. М. Екологія землекористування: теоретико-методологічні основи формування та адміністрування : монографія / А. М. Третяк. – К. : Херсон : Гринь Д. С., 2012. – 440 с.

Третяк А., Другак В., Ковалишин О. Проблеми просторової та змістовної бази планування розвитку сільськогосподарського землекористування в умовах нових земельних відносин

Досліджено українські проблеми просторової та змістовної бази планування розвитку сільськогосподарського землекористування в умовах нових земельних відносин, в частині прав на землю та інфраструктури облаштуваності землекористування території сільськогосподарських підприємств, фермерських господарств і його поліпшень.

Ключові слова: сільськогосподарське землекористування, земельна ділянка, права на землю, земельні поліпшення, просторова і змістовна база.

Tretiak A., Druhak V., Kovalyshyn O. Problems of spatial and content bases of agricultural land use under conditions of new land relations

Ukrainian problem of spatial and content base of agricultural land use planning under conditions of new land relations, in the part of the rights to a land and infrastructure of arrangement of agricultural enterprises, farms and its improvements are investigated in this article.

Key words: agricultural land use, plot of land, the rights to a land, land improvements, spatial and content base.

Третяк А., Другак В., Ковалишин А. Проблемы пространственной и содержательной базы планирования развития сельскохозяйственного землепользования в условиях новых земельных отношений

Исследованы проблемы пространственной и содержательной базы планирования развития сельскохозяйственного землепользования в условиях новых земельных отношений, в части прав на землю и инфраструктуры обустройства землепользования территории сельскохозяйственных предприятий, фермерских хозяйств и его улучшений.

Ключевые слова: сельскохозяйственное землепользование, земельный участок, права на землю, земельные улучшения, пространственная и содержательная база.

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН У КОНТЕКСТІ ПРИНЦИПІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Т. Зінченко, д. е. н.

Одеська державна академія будівництва та архітектури

Постановка проблеми. Трансформація соціально-економічної системи в країні створила передумови для перегляду ролі та значення земельних відносин, які б сприяли забезпеченню процесу відтворення якісних умов життєдіяльності населення на засадах сталого розвитку. З огляду на це на увагу заслуговують питання суттєвого підвищення ролі земельних ресурсів у відтворенні збалансованого еколого-економічного середовища, у тому числі таке важливе питання, як підвищення рівня їх капіталізації.

На сучасному етапі розвитку земельні відносини охоплюють питання екологічного, економічного та соціального характеру. Інституціональне забезпечення процесу землекористування повинно гармонійно об'єднувати інтереси суб'єктів господарювання, сприяти залученню земельно-ресурсної бази до відтворювального процесу, стимулювати залучення інвестицій, підвищення інвестиційної привабливості, скорочення асиметрії соціально-економічного розвитку та зменшення екологічних конфліктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сталий розвиток – це поняття, яке формувалося досить тривалий час. Перший крок зроблено на конференції ООН (Стокгольм, 1972 р.). Доповіді Римського клубу й доповіді Брундтланд «Наше спільне майбутнє» заклали основу для проведення Саміту Землі і прийняття «Порядку денного на XXI століття», було обговорено і погоджено план дій зі сталого розвитку, що визначався як розвиток, який задовольняє потреби нинішнього покоління без шкоди для можливості майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби. Без основних стратегічних складових концепції сталого розвитку – стійкості зростання, подолання бідності, а також справедливого розподілу благ відповідно до збалансованої системи господарювання – неможливо досягти сучасних стандартів розбудови держави загалом. У світлі рішень «Ріо+20» (Ріо-де-Жанейро, 2012 р.) «Майбутнє, якого ми прагнемо» особливо гостро стоять на порядку денному питання щодо активізації розвитку природно-ресурсного потенціалу на інноваційних засадах через методологію «синьої» та «зеленої» економіки з активізацією аспектів інституціоналізації відносин.

Наукова база процесів формування системної палітри дослідження в контексті інституціоналізації природно-ресурсних відносин загалом та земельних відносин зокрема закладена в працях І.К. Бистрякова [1], В.А. Голяна [9], Й.М. Дороша [2], Л.В. Левковської [4], Є.В. Мішеніна [5], М.Г. Ступеня [7], А.М. Третьяка [8], М.А. Хвесика [9] та ін.

Постановка завдання. Метою наших досліджень було теоретико-методологічне обґрунтування та розробка концептуальних підходів до інституціоналізації земельних відносин для виконання практичних завдань щодо збалансованого землекористування.

Виклад основного матеріалу. Земельні ресурси є базисом економічної діяльності, яка характеризується стрімким нарощенням ефективності землекористування. При цьому створюються не лише сприятливі умови для розвитку території, а й загострюються екологічні проблеми. У контексті загострення конкуренції за простір для розвитку економічної діяльності втрачається ґрунтовий покрив, наземні екосистеми, населення позбавляється здорового природного оточення, ускладнюється організація раціонального землекористування. Саме становлення сучасних земельних відносин повинно розглядатися з позицій розвитку екологоорієнтованої діяльності.

Нині пріоритетності набуває побудова сучасних земельних відносин і пошук відповідних інституціональних засобів щодо їх підтримки. З огляду на це слід звернути увагу на капіталізацію земель. У цьому аспекті земельні ресурси слід розглядати як вартість, що приносить додаткову вартість. Принципового значення набуває управління цією силою, зокрема процесом відтворення вартостей.

У контексті викладеного слід розкрити позицію Ернардо де Сото, який вказує, що основною перешкодою на шляху до капіталістичного процвітання є неспроможність створювати капітал [10]. Україна, як відомо, є власником значної кількості природних ресурсів, у тому числі земельних. Ресурс

же стає капіталом у разі створення сукупності умов, які передбачають прозорість механізму перетворення активів на капітал. Процес капіталізації в сучасних ринкових умовах призводить до його найбільшої концентрації на тих територіях, де створені якнайкращі умови для розширеного відтворення. Сам процес капіталізації повинен стосуватися різних форм землі-капіталу, включаючи залучення інвестиційних ресурсів, нових технологій, кваліфікованих кадрів, створення умов для зростання вартості земельного активу. На нашу думку, модель формування рівня капіталізації земель можна представити як систему двох взаємозалежностей: обсяг капіталовкладень в землекористування (інвестиції) та виробництва й доходу від землекористування за умови створення сприятливого екологічного середовища, що спрямовані на підвищення рівня добробуту населення (рис. 1).

У сучасному вітчизняному законодавстві щодо використання земельних ресурсів і регулювання земельних відносин необхідно поступово переходити до соціально-економічної орієнтації, заснованої на принципах концентрації уваги з метою максимізації отримання доходів від ефективного використання земельних ресурсів для всіх суб'єктів господарювання, передусім на підвищення ринкової капіталізації об'єктів землекористування на засадах сталого розвитку.

З метою забезпечення ефективного й перспективного використання земельних ресурсів слід проводити оцінку інвестиційної привабливості земле-користування, що повинна враховувати його профіль і ситуаційні характеристики як зовнішнього, так і внутрішнього середовища. Підвищення інвестиційної привабливості землекористування належить розглядати як інтегральну характе-ристику, що відображає конкурентний потенціал землекористування з метою досягнення мети інвестора з урахуванням можливих ризиків. При цьому слід проводити оцінку землекористування на основі еколого-економічної придатності земельних угідь, їх місця розташування, нормативної грошової оцінки, інфра-структурного облаштування, екологічних властивостей земельних ділянок.

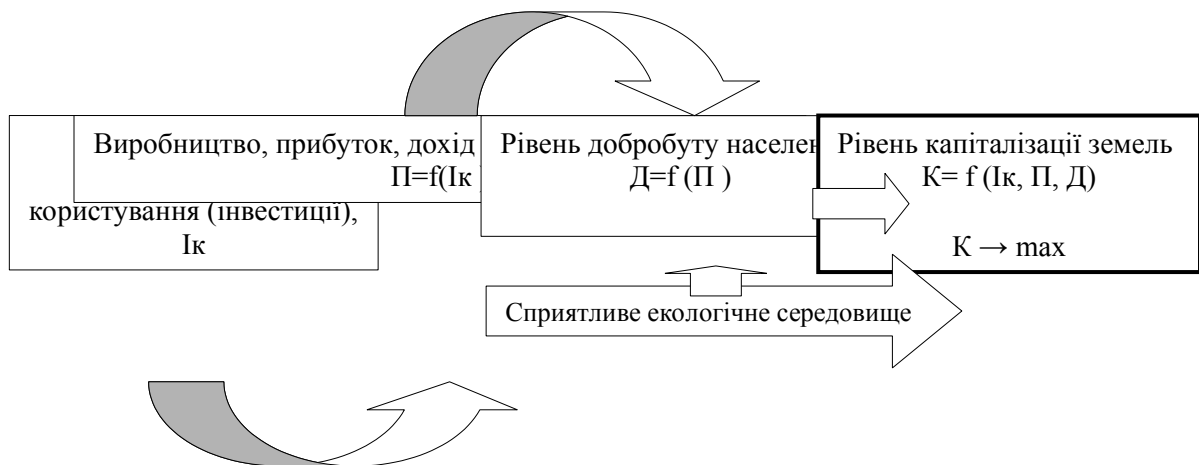

Рис. 1. Модель формування рівня капіталізації земель.

Важливим залишається той факт, що проводити моніторинг інвестиційної привабливості необхідно постійно, відстежувати динаміку конкурентоспроможності та конкурентного потенціалу, постійно налагоджувати процес підвищення інвестиційної привабливості землекористування.

Фондовий ринок сьогодні – основний інструмент гнучкого перерозподілу інвестиційних ресурсів, залучення на стійкій і довгостроковій економічній основі вітчизняних та іноземних інвестицій. Забезпечуючи стабільну фінансову основу економічного розвитку, він виступає характерним індикатором кризових явищ. Розглядаючи поняття фондового ринку, зазначимо, що це сфера, в якій реалізуються відносини власності, здійснюється вільне переміщення цінних паперів між різними секторами економіки, формуються фінансові джерела економічного зростання, концентруються і розподіляються інвестиційні ресурси, створюються умови для доброзичливої конкуренції й обмеження монополізму. Оскільки державний земельний сектор економіки країни все ще залишається малоефективним, занадто громіздким і погано керованим, то виникає необхідність переходу до нової моделі управління державним комерційним земельним майном, яка заснована на принципах підвищення капіталізації його використання, зростання одержуваного від використання

земельних ресурсів прибутку за умов збереження прав державної власності та мінімального втручання держави в ринкову експлуатацію майна, а також мінімального рівня держвитрат на управління ним. Саме тому, на нашу думку, фондова складова на ринку землі повинна охоплювати такі основні задачі: а) міжгалузевий перерозподіл інвестиційних ресурсів, притік вітчизняних та іноземних інвестицій; б) забезпечення механізму гнучкого державно-приватного перерозподілу між ринком фінансів і ринками земельних ресурсів; в) формування необхідних умов для стимулювання стабілізуючого фондового накопичення; г) трансформація державних і приватних заощаджень в інвестиції в земельний сегмент економіки країни. При цьому стверджуємо, що в основі економічного зростання на земельному ринку в сучасних умовах основним підґрунтям повинні бути не стільки дуже великі інвестиції, скільки жорсткі правові, нормативні та державні організаційні зусилля, спрямовані на формування спільного сприятливого середовища функціонування інфраструктури фондового ринку у сфері земельно-майнових відносин.

Необхідність пошуку, забезпечення та ефективного дотримання балансу між перерозподілом земельного ресурсу й сприятливим бізнес-кліматом на відповідній території, що належить до повноважень органів влади, є основою сталого розвитку та добробуту регіону. Для вирішення сучасних проблем розвитку регіонів перед органами місцевого самоврядування стоїть нагальна проблема вичерпності та обмеженості територіального ресурсу й зношеності інфраструктурних складових.

В Україні ця проблема наразі особливо гостра. З одного боку, підприємства інфраструктурних галузей не можуть бути приватизовані через їх стратегічну, соціально-економічну та політичну значущість, а з іншого – в місцевому бюджеті немає достатніх коштів, щоб забезпечити належне функціонування цих інфраструктурних об'єктів. Пошук адекватної відповіді на це питання призвів до розроблення та впровадження в розвинених країнах світу Концепції розвитку державно-приватного партнерства.

Відповідно до Закону України «Про державно-приватне партнерство» державно-приватне партнерство – це співробітництво між державою, територіальною громадою в особі державної влади та органів місцевого самоврядування (державними партнерами) та юридичними особами, крім державних і комунальних підприємств, або фізичними особами-підприємцями (приватними партнерами), що здійснюється на основі договору в порядку, встановленому законом [6].

Важливістю відзначається розробка механізму впровадження державно-приватного партнерства в землекористування, що пов'язано з використанням земельних ресурсів як складової національного багатства, розміщення продуктивних сил, адже є необхідність зберегти державний контроль за темпами залучення ресурсів до відтворювального процесу з метою попередження негативних змін в еколого-економічних системах.

Формування державно-приватного партнерства в земельній сфері визначається як механізм взаємодії (середньо- та довгостроковий) держави та бізнесу в рамках реалізації проектів для вирішення суспільно значущих питань, які створюються з метою раціонального використання земельних ресурсів. При цьому державний сектор залишає за собою право власності на земельні ресурси, відповідальність за стан, контроль за діяльністю приватного сектору. У свою чергу останній забезпечує управлінський потенціал, інноваційні технології, капітал, високу економічну ефективність. Наводимо логістичну схему формування державно-приватного партнерства з метою відтворення територіальної економічної системи (рис. 2).

Рис. 2. Логістична схема формування державно-приватного партнерства.

На нашу думку, належне використання принципів партнерства сприятиме створенню умов для спільного гармонійного розвитку та підвищення конкуренто-спроможності загалом. До того ж забезпечення інституціонального середовища соціальних, економічних та екологічних програм територіальних громад належних їм земельних ресурсів підвищить якість життя населення, рівень інвестиційної привабливості, збільшить капіталізацію земельних ресурсів, забезпечить їх самовідновлення, що сприятиме сталому розвитку територій.

Висновки. Загалом на основі проведених досліджень обґрунтовано інституціоналізацію земельних відносин у сучасних економічних реаліях, що базується на якісно новій парадигмі розвитку й полягає в перебудові землекористування в напрямі підвищення капіталізації земель, формування фондового ринку земель, зростання інвестиційної привабливості, розвитку державно-приватного партнерства за умови створення відповідного інституційно-правового підґрунтя.

Бібліографічний список

1. Бистряков І. К. Сталий розвиток України: постмодернізм, простір, методологія управління / І. К. Бистряков // Вісник НАН України. – 2012. – № 7. – С. 47–53.
2. Дорош Й. Інституціональне забезпечення розвитку земельних відносин і системи землекористування / Й. Дорош // Аграрна економіка. – 2011. – № 1-4, т. 4. – С. 130–134.
3. Ібатуллін Ш. І. Капіталізація земель приміських зон великих міст: теорія, методологія, практика / Ш. І. Ібатуллін. – К. : НАУ, 2007. – 260 с.
4. Інституціоналізація природно-ресурсних відносин : [колективна монографія] / за заг. ред. М. А. Хвесика. – К. : ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку», 2012. – 400 с.
5. Мішенін Є. В. Інституційні орієнтири трансформації земельних відносин / Є. В. Мішенін // Економічні проблеми виробництва та споживання екологічно чистої агропромислової продукції : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. – Суми : Університетська книга, 2005. – С. 232–233.
6. Про державно-приватне партнерство : Закон України від 01.07.2010 № 2404-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17](http://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17).
7. Ступень М. Г. Сільськогосподарське землекористування в ринкових умовах / М. Г. Ступень, Л. В. Дудич //

Вісник ЛНАУ : економіка АПК. – 2012. – № 19(2). – С. 212–215.

8. Третяк А. М. Земельний капітал: теоретико-методологічні основи формування та функціонування / А.М. Третяк. – Львів : СПОЛОМ, 2011. – 516 с.

9. Хвесик М. А. Інституціональне забезпечення землекористування: теорія і практика : [монографія] / М. А. Хвесик, В. А. Голян. – К. : Книжкове видавництво НАУ, 2006. – 260 с.

10. Сото Э. де. Загадка капитала. Почему капитализм торжествует на Западе и терпит поражение во всем остальном мире / Эрнардо де Сото. – М. : Олимп-Бизнес, 2004. – 272 с.

Зінченко Т. Інституціоналізація земельних відносин у контексті принципів сталого розвитку

Розглядаються питання інституціоналізації земельних відносин з позицій стратегічного концепту сталого розвитку. Запропоновано економіко-організаційні механізми перспективного розвитку земельних відносин в умовах сучасної ринкової економіки.

Ключові слова: земельні відносини, сталий розвиток, капіталізація земель, державно-приватне партнерство, інвестиційна привабливість, фондовий ринок.

Zinchenko T. Institutionalization of land relations in the context of sustainable development principles

The article examines the institutionalization of land relations from the standpoint of strategic concept of sustainable development. Proposed economic and institutional mechanisms of perspective development of land relations in a modern market economy.

Key words: land relations, sustainable development, the capitalization of land, public-private partnerships, investment attraction, the stock market.

Зинченко Т. Институционализация земельных отношений в контексте принципов устойчивого развития

Рассматриваются вопросы институционализации земельных отношений с позиций стратегического концепта устойчивого развития. Предложены экономико-организационные механизмы перспективного развития земельных отношений в условиях современной рыночной экономики.

Ключевые слова: земельные отношения, устойчивое развитие, капитализация земель, государственно-частное партнерство, инвестиционная привлекательность, фондовый рынок.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНИХ ФОРМ У ПРОЦЕСІ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

*М. Ступень, д. е. н., Р. Гулько, к. е. н., Н. Ступень, к. е. н., О. Гулько, асистент
Львівський національний аграрний університет*

Постановка проблеми. Проблема досягнення балансу розвитку еколого-економічних процесів може бути вирішена через впровадження інноваційних механізмів, розробку гнучкіших і адаптованих до сучасних умов інструментів стимулювання. Важливого значення при цьому набуває ефективна реалізація прав власності на природні ресурси. Визначено, що в сучасних умовах розвитку економіки та за наявної структури власності держава, незважаючи на приватизацію, залишається одним з основних власників. Дослідження зарубіжного досвіду реформування системи державного регулювання економіки доводить, що держава не спроможна належним чином відтворити у своїй діяльності культуру акціонерного контролю та управління, яка сформувалася у сфері бізнесу. Державні органи управління завжди тяжітимуть до адміністративних методів або поступово ставатимуть пасивним власником, що не сприятиме розвитку та примноженню інституту власності. Загалом, незважаючи на приклади фінансової участі держави у спільних проектах, основне фінансове навантаження припадає на бізнес, який за це набуває права володіння та користування відповідною власністю. Тому виникає об'єктивна необхідність переосмислення державою не тільки своїх основних функцій, а й підходів до власної ролі як власника.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз теоретичних досліджень й практичного досвіду зарубіжних країн та України показує, що сталий еколого-економічний розвиток неможливо забезпечити винятково економічними інструментами держави. У розвинених країнах світу переважає думка про вигідність природоохоронної і ресурсощадної діяльності для людини, суспільства і держави, в Україні ж склався стереотип ставлення до екології відтворення довкілля як до зайвих витрат. Це призводить до здійснення процесів управління економікою і природоохоронною діяльністю відокремлено, провокує появу і поглиблення екологічних проблем [1; 4; 7]. Аналіз сучасних меж розвитку ринкової економіки в системі державного управління сталим розвитком визначив необхідність змін у розумінні соціальної відповідальності бізнесу. Це передбачає перетворення у мотивації і поведінці бізнес-структур, які позначаються на економічній сфері суб'єкта господарювання в процесі взаємодії з іншими суб'єктами суспільних відносин. Такі перетворення проявляються у поєднанні критеріїв ринкової доцільності й прибутковості із неринковими елементами у відтворювальній поведінці суб'єкта господарювання для визначення його стратегічних цілей, що пов'язано з формуванням партнерських відносин.

Постановка завдання. Наше завдання – розкрити окремі концептуальні положення інформаційно-інноваційних форм у процесі використання природних ресурсів.

Виклад основного матеріалу. Регіони країни, що володіють унікальним ресурсним потенціалом, не здійснюють ефективного ресурсокористування й отримують бюджетні трансферти, тобто система забезпечення територіального розвитку залишається неефективною. У зв'язку з цим особливої актуальності в сучасних умовах набуває подальший розвиток інституціоналізації сфери використання природних ресурсів, удосконалення механізмів реалізації прав власності на природні ресурси, інструментарію регулювання і стимулювання стійкого еколого-інноваційного розвитку країни та її регіонів, екологічнобезпечної поведінки суб'єктів господарювання [8].

Важливою причиною негативних екологічних тенденцій є недооцінка реальної економічної вартості природних ресурсів і послуг, що призводить до їх надмірного споживання, забруднення середовища. При цьому екологічнобалансований варіант на практиці в економічній віддачі програє традиційним рішенням. Недоліком системи управління природними ресурсами України є недосконалість економічних механізмів і законодавчої бази, що регулюють їх використання, зокрема:

- відсутність економічної зацікавленості суб'єктів господарювання у вживанні природоохоронних заходів за рахунок власних коштів;
- невідповідність ставок податків, платежів за природні ресурси і забруднення середовища реальним економічним оцінкам;

- відсутність ефективної системи екологічних фондів і неможливість акумуляції коштів для подальшого цільового використання;
- відсутність пріоритетів їх витрачання, недостатнє використання програмно-цільового методу фінансування тощо.

Останнім часом у світі в галузях, які традиційно перебували в державній власності та управлінні, відбуваються значні інституціональні зміни. Залишаючи за собою право регулювання та контролю за діяльністю інфраструктурних об'єктів, уряди передають їх бізнесу у тимчасове довгострокове використання. Це логічно, оскільки з огляду на стратегічне, економічне та соціально-політичне значення природних ресурсів їх недоцільно приватизовувати, але водночас у державному бюджеті бракує коштів на забезпечення їх простого та розширеного відтворення.

Чинне законодавство України загалом дає змогу здійснювати партнерство між державним і приватним секторами [6]. Проте на правовому рівні не вирішена проблема адекватного фінансування спільно важливих проектів. Наприклад, досі не існує чіткого механізму взаємодії органів виконавчої влади в ході укладання концесійного договору. Крім того, досить складно розраховувати на одержання запланованого позитивного результату, оскільки під впливом суб'єктивного чинника, який в українському суспільстві відіграє суттєву роль, умови співробітництва можуть бути переглянуті у будь-який час, що створює негативне тло для ефективної взаємодії держави та бізнесу протягом всього терміну реалізації інвестиційного проекту. Розглядаючи можливість впровадження державно-приватного партнерства, у сфері природокористування передусім слід визначитися з об'єктами державної власності, використання яких пов'язано з виконанням подібних завдань. На сьогодні краще розробленими є питання у цій сфері щодо звалищ побутових відходів, техногенних родовищ тощо, які можуть бути використані як ресурс у виробництві та у контексті поліпшення екологічного стану довкілля. Проте нерозробленими залишаються підходи до державно-приватного партнерства у сфері земельних, водних, лісових ресурсів [2]. Суттєвим моментом реалізації державно-приватного партнерства у сфері використання природних ресурсів, зокрема щодо активізації природоохоронних функцій за рахунок притаманних йому інвестиційних можливостей, є вирішення питання економічної оцінки об'єкта, який надається державою в експлуатацію приватному партнеру [3].

Найдоцільнішим вважаємо методологічний підхід, що базується на принципі «вигоди – витрати», тому для визначення вартості об'єкта необхідно:

- оцінити розмір очікуваного доходу від експлуатації і майбутні витрати, зумовлені освоєнням наявних запасів ресурсів;
- врахувати втрати, пов'язані з прокладанням необхідних інженерно-технічних комунікацій, які забезпечують функціонування об'єкта на початок освоєння його запасів;
- провести грошову оцінку землі, відведеної під об'єкт;
- розрахувати розмір відвернутого еколого-економічного збитку.

У світовій практиці господарювання поширено декілька моделей державно-приватного партнерства, серед яких найбільш відомими є концесія, здача в оренду, спільна діяльність, модель оператора. Вибір моделі відбувається залежно від того, в яких сферах реалізується партнерство. Зокрема модель оператора застосовується переважно у сфері переробки відходів. Вона характеризується чітким розподіленням відповідальності між партнерами за умови збереження контролюючих функцій [5]. Спільна діяльність доцільна в тих сферах, де конкретні послуги недостатньо чітко виокремлені та визначені, а тому їх складно зробити окремими об'єктами оподаткування. У такому разі партнерство реалізується через сумісну проектну компанію держави та приватного інвестора.

Модель концесії діє в галузях із тривалим терміном окупності, а також в тих випадках, коли передача прав власності від держави до приватного партнера неможлива через правові чи політичні причини. Основні ознаки, що характеризують державно-приватне партнерство:

- сторони партнерства обов'язково мають бути представлені державним і приватним секторами економіки;
- взаємовідносини сторін мають бути зафіксовані в офіційних документах (договорах, контрактах тощо);
- взаємовідносини повинні мати рівноправний характер; сторони партнерських відносин повинні мати загальні цілі та чітко визначений державний інтерес;

- сторони повинні розподіляти між собою втрати та ризики, а також брати участь у використанні одержаних результатів;
- як правило, збереження публічної форми власності на об'єкт, однак створення механізмів залучення партнера до управління інфраструктурою;
- держава чи місцеве самоврядування виконують функції просування громадських інтересів, беруть участь у визначенні вартості платних послуг, контролі за їх якістю та загальному моніторингу виконання проекту.

Враховуючи ці положення, перелік основних характеристик державно-приватного партнерства у сфері використання природних ресурсів необхідно доповнити такими елементами:

- про державно-приватне партнерство йдеться тільки у разі зміни форми управління природоресурсним об'єктом;
- органи влади залишають за собою право контролю над природоресурсними об'єктами;
- органи влади залишають за собою право встановлювати ціни й стандарти якості ресурсів та продукту (послуги), отриманого на основі їх використання;
- за органами влади залишається відповідальність за стан природоресурсного об'єкта;
- місцеві органи влади несуть зобов'язання перед приватним оператором щодо надання гарантій повернення інвестицій у разі розірвання попередніх домовленостей за їх ініціативи.

Дієвим імпульсом щодо впровадження механізму державно-приватного партнерства у сфері природних ресурсів може стати надання приватному партнеру податкових пільг як грошового внеску з боку держави, але це питання потребує детальнішого дослідження. Крім того, обов'язковими умовами щодо ефективного використання механізму державно-приватного партнерства у сфері природних ресурсів виступають інституціональне середовище, наявність єдиного методологічного підходу до вартісної оцінки об'єктів, а також визначення економічного потенціалу бізнесових структур, що можуть бути задіяні як приватні партнери в інноваційні проекти природоохоронної спрямованості.

Базуючись на положеннях забезпечення раціонального природокористування, визначаємо методологічні засади розвитку державно-приватного партнерства, які враховують такі характеристики:

- по-перше, досягнення найкращих результатів із найменшими витратами в процесі господарській діяльності економічних і соціальних систем;
- по-друге, визначення критеріїв раціональності першочерговим забезпеченням соціальних та економічних інтересів і потреб людини й суспільства, а також економії сукупної праці;
- по-третє, забезпечення оптимізації управління виробничою, інноваційно-інвестиційною, соціальною та іншою діяльністю – на основі використання різних форм господарювання та власності.

Такий підхід дає змогу виявити не лише цілісність елементів соціально-економічної системи, а й їх системну інтеграцію, що забезпечує синергетичний ефект. Усе це допомагає соціально-економічній системі, утвореній в результаті об'єднання господарської та соціальної діяльності, успішніше взаємодіяти зі зовнішнім середовищем, забезпечувати його вимоги і тим самим досягати кращого ефекту в результаті своєї діяльності.

У сфері використання природних ресурсів пріоритетним є розвиток соціально відповідального партнерства, основною метою якого є зменшення негативних проявів ринкового механізму на основі участі бізнесу в розробці та реалізації державної соціально-економічної та екологічної політики, спрямованої на забезпечення сталого розвитку. Проте слід звернути увагу, що, хоча однією з основних переваг державно-приватного партнерства вважають соціальну відповідальність та громадську підзвітність, законодавство не передбачає звітування органів державної та місцевої влади щодо умов укладання договорів та їх виконання. У законі передбачено оприлюднення інформації та вмотивоване роз'яснення щодо підстав визначення переможця та відхилення пропозицій інших учасників конкурсу, у зв'язку з чим вважаємо за необхідне законодавче закріплення положень такого змісту:

- після укладання договору із приватним партнером державні партнери оприлюднюють у друкованих засобах масової інформації основні умови договору та інформацію щодо очікуваних результатів реалізації проекту;
- державні партнери щорічно інформують громаду про виконання умов договорів, які укладені

в рамках державно-приватного партнерства, через друковані засоби масової інформації.

Досвід впровадження державно-приватного партнерства в багатьох країнах світу демонструє, що воно повинно бути засноване на базових принципах. Такі принципи містяться в Законі України «Про державно-приватне партнерство» [6]. Зокрема передбачено:

- рівність перед законом державних і приватних партнерів;
- заборону будь-якої дискримінації прав державних чи приватних партнерів;
- узгодження інтересів державних і приватних партнерів з метою отримання взаємної вигоди;
- незмінність протягом усього строку дії договору, укладеного в рамках державно-приватного партнерства, цільового призначення та форми власності об'єктів, що перебувають у державній або комунальній власності;
- визнання державними та приватними партнерами прав і обов'язків, передбачених законодавством України та визначених умовами договору, укладеного в рамках державно-приватного партнерства;
- справедливий розподіл між державним і приватним партнерами ризиків, пов'язаних із виконанням договорів, укладених у рамках державно-приватного партнерства;
- визначення приватного партнера на конкурсних засадах, крім випадків, установлених законом.

Також виділяються й такі принципи: прозорості, змагальності, підзвітності, законності, зрозумілості, врахування специфіки регіону, економічної та фінансової сталості, гнучкості, рівності, соціального залучення.

На нашу думку, такий перелік має бути доповнений принципами, що відображають особливості відносин у сфері використання природних ресурсів, а саме:

- принцип системності, сутність якого полягає в тому, що партнерство з приватним сектором у сфері використання природних ресурсів необхідно розглядати як систему, в якій тісно пов'язані економічні, соціальні та екологічні складові;
- принцип збалансованості тарифної політики, сутність якого полягає в тому, що для встановлення тарифів приватним оператором повинні враховуватися, окрім покриття витрат і отримання прибутку, ще й фінансові можливості споживачів послуг;
- принцип обов'язкового виконання умов партнерської угоди, сутність якого полягає в тому, що всі умови партнерської угоди є обов'язковими для двох партнерів, а у разі невиконання будь-якої з умов повинна бути передбачена сувора відповідальність для кожного з партнерів, як для приватного, так і для державного;
- принцип компетентності, сутність якого полягає в тому, що стратегічно важливі об'єкти природних ресурсів можуть бути передані в експлуатацію тільки тим операторам, які підтвердили свого компетентність і досвід роботи в зазначеній сфері;
- принцип публічності, сутність якого полягає в тому, що діяльність приватного оператора під час експлуатації об'єктів повинна здійснюватися відкрито для громадськості, що у свою чергу дає змогу останній контролювати діяльність оператора;
- принцип відповідального управління об'єктом приватним оператором, сутність якого пов'язана зі специфікою цих об'єктів: невідповідальне ставлення оператора до функцій з управління таким об'єктом може призвести до екологічних катастроф і соціальних конфліктів;
- принцип взаємної вигоди, сутність якого полягає в тому, що взаємна вигода всіх партнерів допомагає координувати зусилля кожного для досягнення найбільшої ефективності здійснюваних проектів.

Важливим аспектом оптимізації функціонування та виконання завдань механізму управління раціональним природокористуванням є подолання неузгодженості дій суб'єктів різних рівнів господарювання у сфері природокористування. З цих позицій необхідним компонентом механізму є єдина багаторівнева стратегія (система стратегій) природокористування, що зорієнтована на суттєве покращання соціо-еколого-економічного статусу країни, регіону, окремого суб'єкта господарювання у перспективі.

На нашу думку, завданням багаторівневої стратегії для України у середньостроковому періоді з урахуванням економічних тенденцій розвинених країн у напрямі інформаційного суспільства є

перехід до використання у вітчизняному виробництві ресурсоощадних технологій, зменшення питомої ваги ресурсомістких виробництв у межах існуючої моделі споживання. У довгостроковому періоді мають відбутися перехід економіки України до нової моделі споживання, формування нового стилю життя, що ґрунтується на використанні екологоорієнтованих ресурсоощадних інновацій, насамперед інфор-маційно-комунікаційних технологій.

Єдина багаторівнева стратегія раціонального природокористування в Україні має охоплювати макроекономічний, регіональний та мікроекономічний рівні господарювання і передбачати узгодження вищих (державних, регіональних) стратегій з нижчими (місцевими, локальними), своєчасне взаємне їх коригування у разі змін умов господарювання. Відповідно до такої системи стратегій мають бути розроблені детальніші програми розвитку та реалізації, тактичні плани з ранжируванням пріоритетів для кожного рівня господарювання. Реалізація конкретного проекту повинна максимально відповідати установленим пріоритетам нижчого та вищих рівнів. Сучасним інструментом державного впливу на процеси раціонального природокористування в регіонах є використання програмно-цільового методу управління.

Розроблення оптимальної системи багаторівневих стратегій природо-користування має ґрунтуватися на низці концептуальних положень, зокрема:

- відповідність єдиної стратегії природокористування прогресивним змінам, що супроводжують процеси соціального, екологічного, економічного розвитку, забезпечення своєчасної реалізації перспективних напрямів інноваційно-інформаційного розвитку;
- узгодження державних, регіональних стратегій з місцевими та локальними, гнучке коригування стратегічних і тактичних цілей стратегій різного рівня у разі необхідності;
- врахування системою стратегій багатоваріантності розвитку подій і придатність її до реалізації умов господарювання: забезпечення органами влади та економічними суб'єктами реальної можливості вживання ресурсоощадних заходів на певному рівні господарювання, фінансування цих заходів за рахунок різних джерел (власних коштів підприємств, фінансування з бюджетів різних рівнів, залучення коштів інших інвесторів), раціоналізації складу еколого-економічних мотиваційних важелів і джерел фінансування;
- отримання оптимальних економічних та інших результатів, передбачених цілями інноваційно-інформаційного розвитку держави та її регіонів, окремих суб'єктів господарювання, за найменших витрат;
- забезпеченість вживання ресурсоощадних заходів, передбачених системою стратегій, достатніми обсягами коштів із різних джерел фінансування;
- забезпечення системою стратегій стимулювання впровадження насамперед ресурсоощадних заходів, що мають більшу ефективність і менший ризик (у межах його прийнятності рівня), а також пріоритетного використання еколого-економічних важелів мотивації, яким притаманне аналогічне співвідношення ефективності й ризику.

Враховуючи необхідність активізації економічного стимулювання раціонального водокористування в Україні, підвищення ресурсоефективності виробництва, екологічної стабілізації у контексті забезпечення сталого розвитку, запропоновано формування еколого-економічного механізму управління раціо-нальним природокористуванням, який ґрунтується на економічній зацікавленості всіх суб'єктів відносин у цій сфері.

Висновки. На часі пошук нових механізмів управління розвитком економіки, альтернативних прямому впливу. Однією з таких альтернатив є розвиток партнерських відносин бізнесу і влади, в рамках яких держава відіграє роль ініціатора-засновника, делегуючи відповідальність професійним менеджерам через створення спеціальних інститутів, що організаційно відокремлені від держави (агентства, державні корпорації). Децентралізація державних функцій, передбачає певне підвищення ефективності управління конкретною галуззю, однак знижує рівень керованості бюджетною системою та потребує, з іншого боку, дієвого та ефективного фінансового контролю. Необхідним є збереження державної власності на природні ресурси з передачею певних об'єктів у довгострокове користування на засадах державно-приватного партнерства для залучення інвестиційних ресурсів.

Аналіз міжнародного досвіду реалізації механізму державно-приватного партнерства дає змогу дійти висновку, що основними чинниками, які стримують інтерес бізнесу до участі в такому форматі відносин, є високі інституційні і комерційні ризики, а також законодавчі і соціально-

економічні обмеження щодо отримання приватними інвесторами прийнятної прибутковості на вкладені кошти. Водночас є чимало суспільно важливих проєктів, які можуть приносити прибуток протягом тривалого часу, зазнають менших ризиків, пов'язаних зі змінами ринкової кон'юнктури, і є найбільш перспективними щодо реалізації механізму державно-приватного партнерства.

Отже, державно-приватне партнерство у сфері використання природних ресурсів становить собою механізм взаємодії певного кола учасників, які повинні бути представлені як органами державної влади та органами місцевого самоврядування, так і приватним сектором у рамках реалізації проєктів, що створюються з метою раціонального використання природних ресурсів на визначений строк. Державний сектор залишає за собою право власності та відповідальність.

Бібліографічний список

1. Бистряков І. К. Сталий розвиток України: постмодернізм, простір, методологія, управління / І. К. Бистряков // Вісник НАН України. – 2012. – С. 47–53.
2. Голян В. А. Перспективи впровадження інститутів державно-приватного партнерства у сферу водокористування / А. В. Голян // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. – 2009. – Вип. 3 (47). – С. 117–123.
3. Дерябина М. Государственно-частное партнерство: теория и практика / М. Дерябина // Вопросы экономики. – 2008. – № 8. – С. 61–77.
4. Драган І.О. Методологічні підходи до управління природокористуванням в умовах структурних зрушень в Україні / І. О. Драган // Економіка природокористування і охорони довкілля : [зб. наук. пр.] / Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України». – К. : ДУ «ІЕПРС НАН України», 2012. – С. 29–34.
5. Драган І. О. Екологічно-правові відносини у сфері природокористування в Україні / І. О. Драган // Актуальні проблеми економічного та соціального розвитку виробничої сфери : матеріали Міжнар. наук.-теорет. конф. молодих учених і студентів, 29-30 березня 2012 р. : у 2 т. – Донецьк : ДВНЗ «Донецький національний технічний університет», 2012. – С. 129–131.
6. Про державно-приватне партнерство : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 40. – С. 524.
7. Иванов Н. Глобализация и общество: проблемы управления / Н. Иванов // Мировая экономика и международные отношения. – 2008. – № 4. – С. 3–13.
8. Формування інституціонального середовища підприємницької діяльності у сфері природокористування: інвестиційно-інноваційний аспект / М. А. Хвесик, В. А. Голян, Ю. М. Хвесик, С. М. Демилук. – Луцьк : Твердиня, 2010. – 488 с.

Ступень М., Гулько Р., Ступень Н., Гулько О. Концептуальні положення інформаційно-інноваційних форм у процесі використання природних ресурсів

Розглядаються проблеми досягнення балансу розвитку еколого-економічних процесів через впровадження інформаційно-інноваційних механізмів, розробку гнучкіших і адаптованих до сучасних умов інструментів стимулювання використання природних ресурсів. При цьому особливо важливого значення набуває ефективна реалізація прав власності на природні ресурси.

Ключові слова: природні ресурси, державно-приватне партнерство, соціальний та екологічний ефект.

Stupen M., Hulko R., Stupen N., Hulko O. Conceptual regulations of information and innovative forms in the process of natural resources use

It is considered the problems of the achievement of ecological and economic processes balance development by introducing information and innovative mechanisms, development of more flexible and adapted to modern conditions of stimulation of natural resources use. Herewith, a great attention is paid to effective implementation of property rights on natural resources.

Key words: natural resources, state and private partnership, social and ecological effect.

Ступень М., Гулько Р., Ступень Н., Гулько О. Концептуальные положения информационно-инновационных форм в процессе использования природных ресурсов

Рассматриваются проблемы достижения баланса развития эколого-экономических процессов путем внедрения информационно-инновационных механизмов, разработки гибких и адаптированных к современным условиям инструментов стимулирования использования природных ресурсов. При

этом особо важное значение приобретает эффективная реализация прав собственности на природные ресурсы.

Ключевые слова: природные ресурсы, государственно-частное партнерство, социальный и экологический эффект.

Р. Таратула, к. е. н.

Львівський національний аграрний університет

С. Лавейкіна, к. е. н.

Екологічний коледж Львівського національного аграрного університету

Постановка проблеми. На жаль, земельна реформа, яка триває вже понад двадцять років, досі не забезпечила формування в нашій державі дієвого ринку землі. Це створює низку чинників негативного впливу на розвиток сільських територій та загострює існуючі проблеми вітчизняного села. Однак аргументи, що наводяться на користь якнайшвидшого завершення цієї реформи через невідкладне запровадження в Україні ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення, не є однозначними. Вони виходять з простого прагнення «поставити крапку» у складному і виснажливому процесі реформування земельних відносин, не враховуючи того факту, що без узагальнення набутого досвіду, виявлення основних причин попередніх невдач і розробки нових концептуальних підходів до подолання існуючих проблем сам факт запровадження купівлі-продажу землі в Україні стане лише черговою ланкою на нескінченному шляху земельної реформи, оскільки так і не дасть змоги отримати безпідставно очікуваного ефективного землекористувача.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зважаючи на актуальність запровадження ринку сільськогосподарських земель в Україні, сьогодні в економічній літературі питанню формування ринку землі приділяють значну увагу. Цю проблему вивчають такі науковці, як Ю.Д. Білик [1], В.Я. Месель-Веселяк [2], І.Р. Михасюк [3], Л.В. Паламарчук [4], А.М. Третяк [5], М.М. Федоров [6] та ін. Водночас, зважаючи на глибину досліджуваної проблематики, залишається чимало питань, які потребують ретельніших досліджень.

Постановка завдання. Для переходу вітчизняної аграрної економіки на ринкові рейки необхідно відмовитися від застарілих догм на кшталт пріоритетності забезпечення рівного доступу усіх жителів села до земельних ресурсів, прямого державного стимулювання сільськогосподарського виробництва, захисту внутрішнього ринку через встановлення експортних квот та імпорتنих обмежень тощо. Натомість основні акценти мають бути зміщені у бік формування тих ринкових інститутів, які дають змогу підвищити ефективність діючих форм організації сільськогосподарського виробництва. І лише після цього можна вести мову про започаткування комерційного обігу земельних ресурсів.

Виклад основного матеріалу. Якщо ж відійти від аргументів на кшталт «ще два роки – і з нас сміятиметься весь світ, бо ми ввійдемо в Книгу рекордів Гіннеса як країна, що довше за всіх у сучасній історії здійснює земельну реформу» [1] або «а куди далі зволікати? Понад два десятки років ми тупцюємо на місці або шарахаємося з одного краю в другий, ніяк не можемо остаточно визначитися та прийти до логічного завершення» [1] і звернутися до ґрунтовнішого наукового аналізу причин гальмування вітчизняної земельної реформи та чинників фактичного провалу її попередніх етапів, то очевидною стане невідповідність обраної методології реформування задекларованим цілям.

Земельна реформа, яка фактично розпочалася разом зі здобуттям державної незалежності України, основною своєю метою ставила заміну неефективного, технологічно відсталого колгоспного ладу, що орієнтувався на екстенсивне використання сільськогосподарських земель, на систему землекористування європейського типу, ґрунтовану на міцних фермерських господарствах, в основі функціонування яких лежить приватна власність на землю. Квінтесенцією такої мети можна вважати тезу відомого українського вченого А. Гальчинського: «Ринок і тільки ринок із усією його атрибутикою, і насамперед із конкуренцією та диференціацією, є єдино можливою конкурентоспроможною формою розвитку сільського господарства. Це не придумав хтось із учених. Така природа аграрних відносин. Політики, які стверджують протилежне, або, граючи в політичні ігри, лукавлять, або просто неuki у своїх професіональних пізнаннях» [2, с. 3–8].

Державне регулювання, включаючи квотування експорту сільськогосподарських культур, здійснюється в інтересах обмеженого кола виробників, що виводить з ринкової конкуренції переважну частину фермерських господарств і фізичних осіб – підприємців, а отже, унеможливорює купівлю ними достатніх обсягів землі після залучення її в ринковий обіг.

Водночас науковці зазначають, що «диверсифікований могутній капітал не бажає зв'язуватися із селянами і сільрадами, брати на себе відповідальність за ситуацію на територіях, де він заволодів ресурсами, якими забезпечувалися доходи населення та соціальні умови його проживання» [3, с. 54]. Крім того, наголошується, що «інституціональні умови, які нині склалися в колективних формах власності аграрного сектору економіки України, мають не зовсім ринковий характер інституту приватної власності... У країні не існує інституціональних механізмів економічної реалізації прав власності громадян» [4, с. 56–59].

Натомість є всі підстави очікувати скуповування земельних ділянок і паїв нинішніми орендарями з-посеред потужних агропромислових об'єднань. При цьому посилення ролі держави в процесі запровадження ринкового обігу землі, яке декларується відповідними законодавчими актами і має посилити захищеність власників паїв, також не може розглядатися як достатньо ефективний запобіжний засіб.

Досить передбачуваними є також схеми обходу діючих обмежень на концентрацію земель в руках великих землевласників, які можуть реалізовуватися через скуповування земельних ділянок на підставних осіб (забезпечення легітимізації фіктивних доходів таких осіб є справою техніки). Крім того, в Україні практика обходу законодавчих обмежень на земельному ринку пройшла такий тривалий шлях своєї еволюції, що на сьогодні дає змогу усім бажаючим отримати у розпорядження багатий арсенал розмаїтих інструментів і механізмів, включаючи співпрацю з чиновниками різних рівнів, судовими інстанціями, фінансово-кредитними установами, фіскальними та іншими контролюючими органами тощо.

Дослідження, проведені Центром соціальних експертиз Інституту соціології НАН України у червні 2010 р. і травні 2011 р., засвідчили, що найпоширенішою оцінкою соціально-економічного стану населених пунктів, де розташовані сільськогосподарські підприємства та господарства респондентів, є оцінка «перебувають у стадії стагнації» (так вважають 58,6% керівників підприємств і голів фермерських господарств (53,8% у 2010 р.)). Загальна кількість противників ринку земель серед власників земельних паїв становить 51,5%, і цей показник практично не зазнав змін із часу дослідження 2010 року. Порівняно з попереднім роком учасники частіше говорили, що їм відомо про випадки укладання тінювих угод з купівлі-продажу земель сільськогосподарського призначення через укладання договорів оренди на термін 49 років або через договори позички, а потім відчуження земельної ділянки через суд. Порівняно з попереднім роком збільшилася кількість представників місцевого самоврядування, які демонструють негативне ставлення до можливої купівлі-продажу земель. Загальна кількість їх складає близько двох третин [4].

Згідно з опитуванням, проведеним Центром Разумкова, у 2009 р. понад третина респондентів негативно оцінювали земельну політику в Україні, а майже 30% про неї нічого не знали. При цьому близько 50% опитаних зазначали, що внаслідок проведення аграрної реформи матеріальне становище жителів села погіршилося, а 29,9% вказували, що воно фактично не змінилося (разом близько 80%). Водночас понад половина респондентів притримувалися думки, що вільну купівлю-продаж землі доцільно запроваджувати лише на невеликі земельні ділянки або не допускати її взагалі [5]. Така соціологія зайвий раз підтверджує безпідставність аргументів на користь необхідності якнайшвидшого «завершення» обраного сценарію земельної реформи через поспішну відміну мораторію на ринковий обіг земель. Для зняття мораторію мають бути створені належні інституційні, соціальні та ринкові передумови. Саме на цьому повинна концентруватися увага вітчизняних науковців, політиків і державних управлінців. Лише після створення таких передумов і проведення широкої й публічної громадської дискусії можна вести мову про запровадження ринку земель, аналогічного тому, що діє в розвинених державах світу.

Досліджуючи специфіку формування земельних відносин в незалежній Україні, як основу для українського земельного ринку й беручи до уваги вплив на цей процес механізмів здійснення земельної реформи, констатуємо відсутність належних інституційних передумов для запровадження цивілізованого ринкового обігу землі. Адже в Україні досі не сформовано повноцінної інформаційної бази про власників і реальний стан використання земельних ділянок, відсутня належна виробнича і комунальна інфраструктура для розвитку сільськогосподарської кооперації та ведення високотехнологічного агробізнесу, існують прогалини в контрактному праві, потребує удосконалення система судочинства, спостерігається дефіцит ефективно діючих фінансово-банківських установ,

готових кредитувати сільськогосподарське виробництво і розвиток підприємництва на сільських територіях, не вистачає консалтингових центрів, бірж та аукціонів, а також навчально-освітніх закладів із підготовки висококваліфікованих кадрів тощо.

Основним напрямом державної політики серед інших на сучасному етапі розвитку є вдосконалення інституційного механізму земельного ринку.

Протягом останнього часу велика надія покладається на Закон України «Про ринок земель», який покликаний забезпечити низку інституційно-правових передумов для запровадження в нашій державі цивілізованого земельного ринку. Зокрема, це пов'язується з інституціоналізацією угод купівлі-продажу земельних паїв і ділянок фізичними особами, що має активізувати ринковий обіг землі та сприяти формуванню реальної ціни на землю, а також створити дієві запобіжні механізми для концентрації землеволодінь і корупційних дій. Водночас у зв'язку з наявністю низки прогалин у вказаному законі сьогодні існують серйозні сумніви щодо його доцільності. Насамперед це стосується встановлення граничної макси-мальної загальної площі земельних ділянок у приватній власності однієї особи для ведення товарного сільськогосподарського виробництва. Це означає, що всі сільськогосподарські угіддя в межах одного району Закарпатської або Чернівецької області цілком легально зможуть скупити представники кількох родин (у Львівській та Івано-Франківській кільканадцяти родин). Це створює серйозні ризики латифундизації сільських територій краю з усіма пов'язаними з нею ризиками.

У законі також простежується логічна лінія на посилення ролі держави в процесі обігу земель та певного послаблення позицій органів місцевого самоврядування у цьому контексті. Якщо для південних і східних областей, які відзначаються великими площами сільськогосподарських угідь та достатньо родючими ґрунтами, такий підхід, до певної міри, можна вважати виправданим, то для малоземельних областей і бідних ґрунтів Карпатського регіону він є надто ризикованим. Адже в умовах малоземелля, перманентного скорочення площ сільськогосподарських угідь і зниження частки оброблюваних земель, наявності постійних ерозійних процесів і природних ризиків лише органи місцевого самоврядування можуть більш-менш адекватно забезпечувати регулювання земельного фонду, контролювати перерозподіл землі та якість її використання.

Ще однією проблемою, яку ігнорують в процесі пришвидшення останнього етапу земельної реформи в Україні, є характер функціонування вітчизняної бюрократії. Адже, на відміну від своїх західних аналогів, ця бюрократія спирається на так звану східну традицію державного управління. Цей тип бюрократії М. Вебер називав патримоніальним. Його основними рисами є наявність великої армії чиновників, які служать не суспільству, а провладній верхівці; утвердження бюрократією власних інтересів понад інтересами всіх інших верств суспільства; прагнення держави контролювати всі сфери економічного та соціального життя в країні; скоювання інститутів громадянського суспільства різного роду бюрократичними процедурами тощо [3].

У такій ситуації сподівання на успішну реалізацію земельної реформи під жорстким патронатом держави (а фактично бюрократії), на що розраховують керівники профільних міністерств і відомств, видаються безпідставними. А їх переконливі твердження про те, що запроваджується персоніфікована відповідальність для державних кадастрових реєстраторів і їм буде не вигідно допускати суб'єктивні помилки та «випадкові» неточності на користь окремих учасників земельного ринку, що не буде випадків «сприяння» в незаконному присвоєнні земельних ділянок, що близько 1200 нових працівників, які прийдуть в систему Держземагентства, забезпечать ефективну роботу його адміністративного механізму [4], свідчать лише про одне – відсутність достатньо глибокого розуміння особливостей функціонування вітчизняної бюрократичної машини.

Висновки. Завершення в Україні земельної реформи на тих самих принципах, на яких вона була розпочата і проводилася упродовж двадцяти років, не забезпечить формування в нашій державі конкурентного ринку землі та ефективного землекористування, а деклароване прискорення завершального етапу реформи лише загострить існуючі проблеми.

Слід погодитися з обґрунтованими пропозиціями українських учених щодо поетапного переходу нашої держави до купівлі-продажу землі: «Зняття мораторію і запровадження купівлі-продажу земель сільськогосподарського призначення доцільно здійснювати в 3 етапи. На першому етапі право купівлі-продажу сільськогосподарських угідь можна надати лише державі, на другому – тим юридичним і фізичним особам,

які обробляють відповідні сільськогосподарські угіддя і хотіли б їх купити, а на третьому – вести мову про відносно вільну купівлю-продаж сільськогосподарських угідь» [6, с. 25–31].

Такий підхід дасть змогу спочатку за відносно помірну плату сконцентрувати в державному земельному фонді ті землі, які сьогодні використовуються неефективно, або взагалі не використовують, пізніше – здавати в оренду ефективним користувачам, насамперед фермерським господарствам, які згодом зможуть підвищити рівень своєї фінансової спроможності й викупити їх. І лише після того, як ефективність землекористування значно зросте і в країні буде сформовано критичну масу землевласників і землекористувачів ринкового типу, доцільно переходити до вільної купівлі-продажу землі.

Бібліографічний список

1. Білик Ю. Д. Формування ринку сільськогосподарських земель і підвищення ефективності їх використання / Ю. Д. Білик // Землепорядний вісник. – 2000. – № 2. – С. 24–28.
2. Месель-Веселяк В. Я. Реформування аграрного сектора України : здобутки і проблеми / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2003. – № 5. – С. 3–8.
3. Михасюк І. Регулювання земельних відносин : монографія / І. Михасюк, Б. Косович. – Львів : Вид-во ЛНУ, 2002. – 264 с.
4. Паламарчук Л. В. Ринок землі в Україні: сутність, принципи, цілі, функції, механізм / Л. В. Паламарчук // Проблеми розвитку земельних відносин на засадах нового Земельного кодексу України : матеріали Всеукр. наук. конф., м. Київ, 10-11 вересня 2002 року. – К. : Либідь, 2002. – С. 56–59.
5. Третяк А. М. Шляхи регулювання ринку землі / А. М. Третяк // Вісник аграрної науки. – 2003. – № 10. – С. 62–66.
6. Федоров М. М. Організаційно-економічні передумови формування ринку земель сільськогосподарського призначення / М. М. Федоров // Економіка АПК. – 2003. – № 1. – С. 25–31.

Таратула Р., Лавейкіна Є. Проблеми формування та функціонування земельного ринку

Висвітлено актуальні проблеми формування земельного ринку в Україні. Досліджено специфіку та роль інфраструктури земельного ринку в забезпеченні його функціонування.

Ключові слова: земельний ринок, ринкові відносини, державне регулювання.

Taratula R., Laveykina Ye. Problems of forming and functioning of the landed market

This article highlights the actual problems of the formation of the land market in Ukraine. The role of the market infrastructure in this process is studied.

Key words: land markets, market relations, state regulation.

Таратула Р., Лавейкіна Е. Проблемы формирования и функционирования земельного рынка

Отражены актуальные проблемы формирования земельного рынка в Украине. Исследована специфика и роль инфраструктуры земельного рынка в обеспечении его функционирования.

Ключевые слова: земельный рынок, рыночные отношения, государственное регулирование.

Р. Таратула, к. е. н.

Львівський національний аграрний університет

С. Лавейкіна, к. е. н.

Екологічний коледж Львівського національного аграрного університету

Постановка проблеми. На жаль, земельна реформа, яка триває вже понад двадцять років, досі не забезпечила формування в нашій державі дієвого ринку землі. Це створює низку чинників негативного впливу на розвиток сільських територій та загострює існуючі проблеми вітчизняного села. Однак аргументи, що наводяться на користь якнайшвидшого завершення цієї реформи через невідкладне запровадження в Україні ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення, не є однозначними. Вони виходять з простого прагнення «поставити крапку» у складному і виснажливому процесі реформування земельних відносин, не враховуючи того факту, що без узагальнення набутого досвіду, виявлення основних причин попередніх невдач і розробки нових концептуальних підходів до подолання існуючих проблем сам факт запровадження купівлі-продажу землі в Україні стане лише черговою ланкою на нескінченному шляху земельної реформи, оскільки так і не дасть змоги отримати безпідставно очікуваного ефективного землекористувача.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зважаючи на актуальність запровадження ринку сільськогосподарських земель в Україні, сьогодні в економічній літературі питанню формування ринку землі приділяють значну увагу. Цю проблему вивчають такі науковці, як Ю.Д. Білик [1], В.Я. Месель-Веселяк [2], І.Р. Михасюк [3], Л.В. Паламарчук [4], А.М. Третяк [5], М.М. Федоров [6] та ін. Водночас, зважаючи на глибину досліджуваної проблематики, залишається чимало питань, які потребують ретельніших досліджень.

Постановка завдання. Для переходу вітчизняної аграрної економіки на ринкові рейки необхідно відмовитися від застарілих догм на кшталт пріоритетності забезпечення рівного доступу усіх жителів села до земельних ресурсів, прямого державного стимулювання сільськогосподарського виробництва, захисту внутрішнього ринку через встановлення експортних квот та імпорتنих обмежень тощо. Натомість основні акценти мають бути зміщені у бік формування тих ринкових інститутів, які дають змогу підвищити ефективність діючих форм організації сільськогосподарського виробництва. І лише після цього можна вести мову про започаткування комерційного обігу земельних ресурсів.

Виклад основного матеріалу. Якщо ж відійти від аргументів на кшталт «ще два роки – і з нас сміятиметься весь світ, бо ми ввійдемо в Книгу рекордів Гіннеса як країна, що довше за всіх у сучасній історії здійснює земельну реформу» [1] або «а куди далі зволікати? Понад два десятки років ми тупцюємо на місці або шарахаємося з одного краю в другий, ніяк не можемо остаточно визначитися та прийти до логічного завершення» [1] і звернутися до ґрунтовнішого наукового аналізу причин гальмування вітчизняної земельної реформи та чинників фактичного провалу її попередніх етапів, то очевидною стане невідповідність обраної методології реформування задекларованим цілям.

Земельна реформа, яка фактично розпочалася разом зі здобуттям державної незалежності України, основною своєю метою ставила заміну неефективного, технологічно відсталого колгоспного ладу, що орієнтувався на екстенсивне використання сільськогосподарських земель, на систему землекористування європейського типу, ґрунтовану на міцних фермерських господарствах, в основі функціонування яких лежить приватна власність на землю. Квінтесенцією такої мети можна вважати тезу відомого українського вченого А. Гальчинського: «Ринок і тільки ринок із усією його атрибутикою, і насамперед із конкуренцією та диференціацією, є єдино можливою конкурентоспроможною формою розвитку сільського господарства. Це не придумав хтось із учених. Така природа аграрних відносин. Політики, які стверджують протилежне, або, граючи в політичні ігри, лукавлять, або просто неuki у своїх професіональних пізнаннях» [2, с. 3–8].

Державне регулювання, включаючи квотування експорту сільськогосподарських культур, здійснюється в інтересах обмеженого кола виробників, що виводить з ринкової конкуренції переважну частину фермерських господарств і фізичних осіб – підприємців, а отже, унеможливорює купівлю ними достатніх обсягів землі після залучення її в ринковий обіг.

Водночас науковці зазначають, що «диверсифікований могутній капітал не бажає зв'язуватися із селянами і сільрадами, брати на себе відповідальність за ситуацію на територіях, де він заволодів ресурсами, якими забезпечувалися доходи населення та соціальні умови його проживання» [3, с. 54]. Крім того, наголошується, що «інституціональні умови, які нині склалися в колективних формах власності аграрного сектору економіки України, мають не зовсім ринковий характер інституту приватної власності... У країні не існує інституціональних механізмів економічної реалізації прав власності громадян» [4, с. 56–59].

Натомість є всі підстави очікувати скуповування земельних ділянок і паїв нинішніми орендарями з-посеред потужних агропромислових об'єднань. При цьому посилення ролі держави в процесі запровадження ринкового обігу землі, яке декларується відповідними законодавчими актами і має посилити захищеність власників паїв, також не може розглядатися як достатньо ефективний запобіжний засіб.

Досить передбачуваними є також схеми обходу діючих обмежень на концентрацію земель в руках великих землевласників, які можуть реалізовуватися через скуповування земельних ділянок на підставних осіб (забезпечення легітимізації фіктивних доходів таких осіб є справою техніки). Крім того, в Україні практика обходу законодавчих обмежень на земельному ринку пройшла такий тривалий шлях своєї еволюції, що на сьогодні дає змогу усім бажаючим отримати у розпорядження багатий арсенал розмаїтих інструментів і механізмів, включаючи співпрацю з чиновниками різних рівнів, судовими інстанціями, фінансово-кредитними установами, фіскальними та іншими контролюючими органами тощо.

Дослідження, проведені Центром соціальних експертиз Інституту соціології НАН України у червні 2010 р. і травні 2011 р., засвідчили, що найпоширенішою оцінкою соціально-економічного стану населених пунктів, де розташовані сільськогосподарські підприємства та господарства респондентів, є оцінка «перебувають у стадії стагнації» (так вважають 58,6% керівників підприємств і голів фермерських господарств (53,8% у 2010 р.)). Загальна кількість противників ринку земель серед власників земельних паїв становить 51,5%, і цей показник практично не зазнав змін із часу дослідження 2010 року. Порівняно з попереднім роком учасники частіше говорили, що їм відомо про випадки укладання тінювих угод з купівлі-продажу земель сільськогосподарського призначення через укладання договорів оренди на термін 49 років або через договори позички, а потім відчуження земельної ділянки через суд. Порівняно з попереднім роком збільшилася кількість представників місцевого самоврядування, які демонструють негативне ставлення до можливої купівлі-продажу земель. Загальна кількість їх складає близько двох третин [4].

Згідно з опитуванням, проведеним Центром Разумкова, у 2009 р. понад третина респондентів негативно оцінювали земельну політику в Україні, а майже 30% про неї нічого не знали. При цьому близько 50% опитаних зазначали, що внаслідок проведення аграрної реформи матеріальне становище жителів села погіршилося, а 29,9% вказували, що воно фактично не змінилося (разом близько 80%). Водночас понад половина респондентів притримувалися думки, що вільну купівлю-продаж землі доцільно запроваджувати лише на невеликі земельні ділянки або не допускати її взагалі [5]. Така соціологія зайвий раз підтверджує безпідставність аргументів на користь необхідності якнайшвидшого «завершення» обраного сценарію земельної реформи через поспішну відміну мораторію на ринковий обіг земель. Для зняття мораторію мають бути створені належні інституційні, соціальні та ринкові передумови. Саме на цьому повинна концентруватися увага вітчизняних науковців, політиків і державних управлінців. Лише після створення таких передумов і проведення широкої й публічної громадської дискусії можна вести мову про запровадження ринку земель, аналогічного тому, що діє в розвинених державах світу.

Досліджуючи специфіку формування земельних відносин в незалежній Україні, як основу для українського земельного ринку й беручи до уваги вплив на цей процес механізмів здійснення земельної реформи, констатуємо відсутність належних інституційних передумов для запровадження цивілізованого ринкового обігу землі. Адже в Україні досі не сформовано повноцінної інформаційної бази про власників і реальний стан використання земельних ділянок, відсутня належна виробнича і комунальна інфраструктура для розвитку сільськогосподарської кооперації та ведення високотехнологічного агробізнесу, існують прогалини в контрактному праві, потребує удосконалення система судочинства, спостерігається дефіцит ефективно діючих фінансово-банківських установ,

готових кредитувати сільськогосподарське виробництво і розвиток підприємництва на сільських територіях, не вистачає консалтингових центрів, бірж та аукціонів, а також навчально-освітніх закладів із підготовки висококваліфікованих кадрів тощо.

Основним напрямом державної політики серед інших на сучасному етапі розвитку є вдосконалення інституційного механізму земельного ринку.

Протягом останнього часу велика надія покладається на Закон України «Про ринок земель», який покликаний забезпечити низку інституційно-правових передумов для запровадження в нашій державі цивілізованого земельного ринку. Зокрема, це пов'язується з інституціоналізацією угод купівлі-продажу земельних паїв і ділянок фізичними особами, що має активізувати ринковий обіг землі та сприяти формуванню реальної ціни на землю, а також створити дієві запобіжні механізми для концентрації землеволодінь і корупційних дій. Водночас у зв'язку з наявністю низки прогалин у вказаному законі сьогодні існують серйозні сумніви щодо його доцільності. Насамперед це стосується встановлення граничної макси-мальної загальної площі земельних ділянок у приватній власності однієї особи для ведення товарного сільськогосподарського виробництва. Це означає, що всі сільськогосподарські угіддя в межах одного району Закарпатської або Чернівецької області цілком легально зможуть скупити представники кількох родин (у Львівській та Івано-Франківській кільканадцяти родин). Це створює серйозні ризики латифундизації сільських територій краю з усіма пов'язаними з нею ризиками.

У законі також простежується логічна лінія на посилення ролі держави в процесі обігу земель та певного послаблення позицій органів місцевого самоврядування у цьому контексті. Якщо для південних і східних областей, які відзначаються великими площами сільськогосподарських угідь та достатньо родючими ґрунтами, такий підхід, до певної міри, можна вважати виправданим, то для малоземельних областей і бідних ґрунтів Карпатського регіону він є надто ризикованим. Адже в умовах малоземелля, перманентного скорочення площ сільськогосподарських угідь і зниження частки оброблюваних земель, наявності постійних ерозійних процесів і природних ризиків лише органи місцевого самоврядування можуть більш-менш адекватно забезпечувати регулювання земельного фонду, контролювати перерозподіл землі та якість її використання.

Ще однією проблемою, яку ігнорують в процесі пришвидшення останнього етапу земельної реформи в Україні, є характер функціонування вітчизняної бюрократії. Адже, на відміну від своїх західних аналогів, ця бюрократія спирається на так звану східну традицію державного управління. Цей тип бюрократії М. Вебер називав патримоніальним. Його основними рисами є наявність великої армії чиновників, які служать не суспільству, а провладній верхівці; утвердження бюрократією власних інтересів понад інтересами всіх інших верств суспільства; прагнення держави контролювати всі сфери економічного та соціального життя в країні; скоювання інститутів громадянського суспільства різного роду бюрократичними процедурами тощо [3].

У такій ситуації сподівання на успішну реалізацію земельної реформи під жорстким патронатом держави (а фактично бюрократії), на що розраховують керівники профільних міністерств і відомств, видаються безпідставними. А їх переконливі твердження про те, що запроваджується персоніфікована відповідальність для державних кадастрових реєстраторів і їм буде не вигідно допускати суб'єктивні помилки та «випадкові» неточності на користь окремих учасників земельного ринку, що не буде випадків «сприяння» в незаконному присвоєнні земельних ділянок, що близько 1200 нових працівників, які прийдуть в систему Держземагентства, забезпечать ефективну роботу його адміністративного механізму [4], свідчать лише про одне – відсутність достатньо глибокого розуміння особливостей функціонування вітчизняної бюрократичної машини.

Висновки. Завершення в Україні земельної реформи на тих самих принципах, на яких вона була розпочата і проводилася упродовж двадцяти років, не забезпечить формування в нашій державі конкурентного ринку землі та ефективного землекористування, а деклароване прискорення завершального етапу реформи лише загострить існуючі проблеми.

Слід погодитися з обґрунтованими пропозиціями українських учених щодо поетапного переходу нашої держави до купівлі-продажу землі: «Зняття мораторію і запровадження купівлі-продажу земель сільськогосподарського призначення доцільно здійснювати в 3 етапи. На першому етапі право купівлі-продажу сільськогосподарських угідь можна надати лише державі, на другому – тим юридичним і фізичним особам,

які обробляють відповідні сільськогосподарські угіддя і хотіли б їх купити, а на третьому – вести мову про відносно вільну купівлю-продаж сільськогосподарських угідь» [6, с. 25–31].

Такий підхід дасть змогу спочатку за відносно помірну плату сконцентрувати в державному земельному фонді ті землі, які сьогодні використовуються неефективно, або взагалі не використовують, пізніше – здавати в оренду ефективним користувачам, насамперед фермерським господарствам, які згодом зможуть підвищити рівень своєї фінансової спроможності й викупити їх. І лише після того, як ефективність землекористування значно зросте і в країні буде сформовано критичну масу землевласників і землекористувачів ринкового типу, доцільно переходити до вільної купівлі-продажу землі.

Бібліографічний список

1. Білик Ю. Д. Формування ринку сільськогосподарських земель і підвищення ефективності їх використання / Ю. Д. Білик // Землепорядний вісник. – 2000. – № 2. – С. 24–28.
2. Месель-Веселяк В. Я. Реформування аграрного сектора України : здобутки і проблеми / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2003. – № 5. – С. 3–8.
3. Михасюк І. Регулювання земельних відносин : монографія / І. Михасюк, Б. Косович. – Львів : Вид-во ЛНУ, 2002. – 264 с.
4. Паламарчук Л. В. Ринок землі в Україні: сутність, принципи, цілі, функції, механізм / Л. В. Паламарчук // Проблеми розвитку земельних відносин на засадах нового Земельного кодексу України : матеріали Всеукр. наук. конф., м. Київ, 10-11 вересня 2002 року. – К. : Либідь, 2002. – С. 56–59.
5. Третяк А. М. Шляхи регулювання ринку землі / А. М. Третяк // Вісник аграрної науки. – 2003. – № 10. – С. 62–66.
6. Федоров М. М. Організаційно-економічні передумови формування ринку земель сільськогосподарського призначення / М. М. Федоров // Економіка АПК. – 2003. – № 1. – С. 25–31.

Таратула Р., Лавейкіна Є. Проблеми формування та функціонування земельного ринку

Висвітлено актуальні проблеми формування земельного ринку в Україні. Досліджено специфіку та роль інфраструктури земельного ринку в забезпеченні його функціонування.

Ключові слова: земельний ринок, ринкові відносини, державне регулювання.

Taratula R., Laveykina Ye. Problems of forming and functioning of the landed market

This article highlights the actual problems of the formation of the land market in Ukraine. The role of the market infrastructure in this process is studied.

Key words: land markets, market relations, state regulation.

Таратула Р., Лавейкіна Е. Проблемы формирования и функционирования земельного рынка

Отображены актуальные проблемы формирования земельного рынка в Украине. Исследована специфика и роль инфраструктуры земельного рынка в обеспечении его функционирования.

Ключевые слова: земельный рынок, рыночные отношения, государственное регулирование.

ОХОРОНА ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ЯК ОСНОВА ЇХ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ

*Н. Кузін, к. е. н., Р. Бойченко, аспірант
Сумський національний аграрний університет*

Постановка проблеми. Раціональне використання та охорона земель – важлива екологічна та соціально-економічна передумова сталого розвитку суспільної формації. Тому на сьогоднішній день особливого характеру та гостроти набули питання щодо раціонального використання та охорони земель, які мають унікальне значення, – земель сільськогосподарського призначення.

Землями сільськогосподарського призначення визнаються землі, надані для виробництва сільськогосподарської продукції, здійснення сільськогосподарської науково-дослідної та навчальної діяльності, розміщення відповідної виробничої інфраструктури або призначені для цих цілей [5].

Стан використання земель в Україні є критичним: надмірна розораність угідь та майже цілковите припинення виконання комплексу робіт із захисту ґрунтів призводить до розвитку ерозійних і деградаційно-руйнівних процесів. У зв'язку з цим подальша деградація земельних ресурсів у сільському господарстві може мати катастрофічні наслідки щодо продовольчої безпеки країни та здоров'я нації.

Отже, проблема раціоналізації використання земель сільськогосподарського призначення в Україні дедалі більше ускладнюється у зв'язку з наростаючою комплексністю її характеру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади та практичні механізми раціонального використання та охорони земель знайшли відображення в працях учених, серед яких Д.І. Бабміндра, М.С. Богіра, І.К. Бистряков, С.Ю. Булигін, С.М. Волков, Л.І. Дідковська, Д.С. Добряк, О.П. Канаш, Г.К. Лоїк, Л.Я. Новаковський, М.Г. Ступень, А.М. Третяк, М.А. Хвесик, Г.В. Черевко, В.І. Ярмолук та ін.

Дослідження значною мірою зосереджені на проблемах удосконалення законодавчої бази регулювання земельних відносин і вдосконалення структури органів державної влади з питань здійснення земельної реформи й управління земельними ресурсами на державному та регіональному рівнях. Питання ж підвищення ефективності використання та охорони земель потребує детальнішого і ширшого вивчення.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є розкриття сутності і змісту понять раціонального використання та охорони земель сільськогосподарського призначення та їх взаємозалежності.

Виклад основного матеріалу. Земля – це основний природний ресурс, який є важливою базою для формування продовольчої безпеки кожної держави світу. Для України це об'єктивна умова успішного функціонування сільського господа-рства, забезпечення її населення якісними продуктами харчування в необхідних обсягах.

У статті 4 Конституції України зазначено, що земля є основним націо-нальним багатством і перебуває під особливою охороною держави [9]. Жодний природний ресурс, крім землі, не наділений такими можливостями, які дають змогу використовувати його практично в усіх галузях народного господарства. Тільки земля поєднує в собі такі особливості, як територіальний базис для розміщення продуктивних сил, властивість природного ресурсу й основного засобу виробництва. В аграрному секторі земля є ще й предметом праці. Дуже популярне і в наші дні переконання, що праця – це батько і основний принцип багатства, а земля – його мати, висловив У. Петті [16].

У нормативних документах «раціональне використання земель» визначене як забезпечення всіма землекористувачами в процесі виробництва максимального ефекту в здійсненні цілей землекористування з урахуванням охорони земель та оптимальної взаємодії з природними чинниками [6].

Відомий український вчений П.Ф. Веденичев писав, що під терміном «раціональне використання земельних ресурсів» слід розуміти доцільність, повноту і ступінь ефективності використання земель. Він зазначав, що повнота використання земель визначається ступенем сільськогосподарської освоєності земельного фонду, і чим вищий показник освоєності земельного

фонду, тим раціональніше використання землі [15]. У радянські часи таку концепцію використання земельних ресурсів помилково розглядали як інтенсифікацію сільськогосподарського виробництва, хоча насправді мав місце протилежний процес – екстенсифікація. Таке використання землі призвело до негативних наслідків, таких як поширення ерозійних процесів, низька продуктивність земель, ущільнення орного шару ґрунту, зниження його родючості, ослаблення стійкості природних ландшафтів, посилення процесів деградації ґрунтового покриву.

На сучасному етапі розвитку в дослідженні питання раціонального землекористування більше приділяють увагу поєднанню його економічної та екологічної складових [2; 8]. Виділення економічної складової раціонального сільськогосподарського землекористування можна пояснити завданнями самої економічної науки. Адже економічна теорія – це наука про використання суспільством обмежених природних ресурсів (землі) для виробництва різних товарів із подальшим їх обміном [11]. Виділення екологічної складової зумовлюється насамперед тим, що земля є «живим організмом», середовищем існування розмаїтих мікроорганізмів, таким природним ресурсом, від стану якого залежить екологічна стабільність як регіону, так і держави загалом. Адже створені людиною сільськогосподарські екосистеми впливають на стан навколишнього природного середовища. Основним критерієм сучасної господарської діяльності в межах агропро-мислового виробництва має бути одержання максимально можливої економічної вигоди за обов'язкового дотримання екологічних вимог. Ось чому у використанні земельних угідь необхідно дотримуватися еколого-економічних принципів організації раціонального землекористування, а саме: пріоритетності екологічних вимог над економічними інтересами; забезпечення рівних умов розвитку різних форм власності і господарювання на землі; цільового використання землі; підвищення економічної зацікавленості землекористувачів у проведенні земле-охоронних робіт; платності землекористування; економічного стимулювання землевласників і землекористувачів щодо екологічно безпечного використання землі [13].

Аналіз сучасного стану і тенденцій використання земельних ресурсів країни з позицій їх визначення як незамінного багатства має велике значення в усіх аспектах життя й діяльності спільноти. Для економіки держави земля як ресурс характеризується багатогранністю та множинністю значень, оскільки функціонально задіяна в багатьох видах діяльності. Утім основною залишається її сільськогосподарська функція, що вимагає системної орієнтації в напрямі першочергового вирішення проблеми раціонального використання та охорони земельних ресурсів [7].

Дослідники М.С. Богіра та В.І. Ярмолюк раціональне використання землі розглядають як науково обґрунтоване, розумне використання з усіх поглядів: цільового призначення, ефективності, охорони і поліпшення [1].

Натомість В.В. Горлачук, В.Г. В'юн, А.Я. Сохнич дають таке визначення раціонального використання землі – це таке використання, яке відповідає її цільовому призначенню, забезпечує високу ефективність землекористування та її охорону, спрямовану на запобігання необґрунтованому вилученню земель сільськогосподарського призначення, захист від шкідливого антропогенного впливу, відтворення і підвищення родючості ґрунтів, підвищення продуктивності земель лісового фонду, забезпечення особливого режиму використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення [12].

Як наголошує С.М. Волков, раціональним можна вважати використання землі, за якого:

- здійснюються охорона, відтворення продуктивних та інших корисних властивостей землі;
- якнайповніше враховуються природні та економічні умови, властивості конкретних земельних ділянок;
- досягається висока ефективність виробничої та іншої діяльності;
- забезпечується оптимальне поєднання суспільних, колективних і особистих інтересів у використанні землі [3].

У своїх дослідженнях Г.В. Черевко та М.І. Яцків раціональне використання й охорону земель розглядають як два взаємопов'язані процеси, спрямовані на підвищення продуктивних сил землі, які передбачають:

- оптимізацію розподілу земельного фонду між галузями народного господарства і якомога ефективніше його використання в кожній із них;
- оптимізацію структури окремих видів земельних угідь (ріллі, багаторічних насаджень,

сіножатей, пасовищ, лісів, земель під водою тощо) відповідно до природно-економічних зон і районів;

- розробку і впровадження раціональної системи землеробства, яка охоплює ґрунтозахисний обробіток, удобрення, вапнування кислих та гіпсування засолених і солонцюватих ґрунтів, технологію вирощування сільськогосподарських культур, систему сівозмін тощо;
- осушення заболочених і перезволожених земель та зрошення й обводнення посушливих;
- запобігання затопленню, підтопленню, заболоченню земель, погіршенню їх фізико-хімічних властивостей;
- широке використання ґрунтових мікроорганізмів для створення високородючих і стійких до ерозії ґрунтів;
- розробку і впровадження науково обґрунтованої системи луківництва;
- розробку й впровадження раціональної системи розселення, забудови сільських та міських населених пунктів, розміщення каналів для перекидання води з багатководних у маловодні райони, великих водосховищ, шляхів сполучення, ліній електропередач, нафтогазопроводів;
- розробку і впровадження еколого-економічної оцінки земель та використання її для планування розміщення й спеціалізації сільськогосподарського виробництва, визначення обсягу державних закупівель рослинницької і тваринницької продукції, витрат на виробництво і дохідності сільськогосподарських підприємств, встановлення правильних, науково обґрунтованих цін [14].

Науковець Л.І. Дідковська також розглядає раціональне використання та охорону земельних ресурсів як два взаємозалежні між собою поняття. Вона вказує на те, що раціональне використання та охорона земельних ресурсів – це багатоаспектне поняття, яке уособлює в собі складну систему екологічних, економічних та соціальних заходів з оптимізації організації використання земельних ресурсів, які спрямовані на підвищення економічної ефективності та екологічної безпеки землекористування за рахунок вирішення питань природоохоронного, ресурсозберігаючого, відтворювального характеру, тобто всебічної охорони ґрунтів і відтворення їх родючості [4].

Аналіз зазначеного дає підстави стверджувати, що раціональне використання земель сільськогосподарського призначення – це економічно ефективне, екологічно безпечне та науково обґрунтоване використання сільськогосподарських угідь, засноване на дотриманні вимог пріоритетності земель сільськогосподарського призначення, оптимізації структури сільськогосподарських угідь, врахуванні природних та економічних особливостей кожної земельної ділянки в їх сільськогосподарському освоєнні, захисті земель від шкідливого природного та антропогенного впливу, екологізації процесів землеробства, застосуванні ресурсоощадних технологій, усесторонній охороні земель, відтворенні та підвищенні родючості ґрунтів, задоволенні суспільних потреб.

Розкриття змісту поняття «раціонального використання земель сільськогосподарського призначення» потребує визначення його основних принципів. Аналізуючи праці вітчизняних і зарубіжних учених, можна сформулювати основні принципи, на яких повинно ґрунтуватися сьогодні раціональне використання земель сільськогосподарського призначення.

1. Пріоритетність сільськогосподарського використання земель та запобігання необґрунтованому вилученню сільськогосподарських угідь для інших потреб, тобто використання їх лише за цільовим призначенням.

2. Забезпечення економічно ефективного та екологічно збалансованого використання земель, науково обґрунтованого використання сільськогосподарських земель.

3. Охорона земель.

4. Врахування природно-кліматичних та економічних умов і властивостей кожної земельної ділянки в процесі сільськогосподарського виробництва, відтворення та підвищення родючості ґрунтів.

5. Впровадження новітніх ресурсоощадних та екологічно безпечних технологій.

6. Зменшення антропогенного навантаження на агроландшафти та природні угіддя в процесі господарювання.

7. Державний контроль і стимулювання раціонального використання та охорони земель.

8. Узгодження господарських і суспільних інтересів та потреб.

Охорона земель є одним із механізмів досягнення раціонального використання земель сільськогосподарського призначення.

Охорона земель – це система правових, організаційних, економічних та інших заходів,

спрямованих на раціональне використання земель, запобігання необґрунтованому вилученню земель сільськогосподарського і лісогосподарського призначення, захист від шкідливого антропогенного впливу, відтворення і підвищення родючості ґрунтів, підвищення продуктивності земель лісогосподарського призначення, забезпечення особливого режиму використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення [5].

Основні засади охорони земель закріплено в Земельному кодексі України, Законах України «Про охорону земель», «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про державний контроль за використанням і охороною земель» та інших нормативно-правових актах.

Основними принципами охорони земель є:

- забезпечення охорони земель як основного національного багатства українського народу;
- пріоритет вимог екологічної безпеки у використанні землі як просторового базису, природного ресурсу та основного засобу виробництва;
- відшкодування збитків, завданих порушенням законодавства України про охорону земель;
- нормування і планомірне обмеження впливу господарської діяльності на земельні ресурси;
- поєднання заходів економічного стимулювання та юридичної відповідальності в галузі охорони земель;
- публічність у вирішенні питань охорони земель, використанні коштів на охорону земель.

Охорона земель охоплює:

- Обґрунтування і забезпечення досягнення раціонального землекористування;
- захист сільськогосподарських угідь, лісових земель і чагарників від необґрунтованого їх вилучення для інших потреб;
- захист земель від ерозії, селів, підтоплення, заболочування, вторинного засолення, переосушення, ущільнення, забруднення відходами виробництва, хімічними та радіоактивними речовинами та від інших несприятливих природних і техногенних процесів;
- збереження природних водно-болотних угідь;
- попередження погіршення естетичного стану та екологічної ролі антропогенних ландшафтів;
- консервацію деградованих і малопродуктивних сільськогосподарських угідь [5].

Законодавство визначає систему заходів щодо забезпечення охорони земельних ресурсів, яка передбачає:

- державну комплексну систему спостережень;
- розробку загальнодержавних і регіональних (республіканських) програм використання та охорони земель, документації із землеустрою в галузі охорони земель;
- створення екологічної мережі;
- здійснення природно-сільськогосподарського, еколого-економічного, протиерозійного та інших видів районування (зонування) земель;
- економічне стимулювання впровадження заходів щодо охорони та використання земель і підвищення родючості ґрунтів;
- стандартизацію і нормування [10].

Особливу увагу держава приділяє охороні земель сільськогосподарського призначення, яка забезпечується на основі комплексу заходів щодо збереження продуктивності сільськогосподарських угідь, підвищення їх екологічної стійкості та родючості ґрунтів, а також обмеження їх вилучення (викупу) для несільськогосподарських потреб [10].

Основними заходами охорони земель сільськогосподарського призначення повинні бути:

- захист земель від ерозії, заболочення, вторинного засолення, зсувів, переущільнення, забруднення промисловими, радіоактивними та хімічними речовинами;
- рекультивация порушених земель;
- консервація малопродуктивних і деградованих земель;
- поліпшення сільськогосподарських угідь;
- створення полезахисних лісосмуг, інших ґрунтозахисних лісонасаджень;
- моніторинг стану використання та родючості земель.

Особливим об'єктом охорони земель сільськогосподарського призначення є ґрунтовий покрив, що характеризується родючістю.

З метою збереження родючості земель законодавство передбачає, що на землях сільськогосподарського призначення може бути обмежена діяльність щодо:

- вирощування певних сільськогосподарських культур, застосування окремих технологій їх вирощування або проведення окремих агротехнічних операцій;
- розорювання сіножатей, пасовищ;
- використання деградованих, малопродуктивних, а також техногенно забруднених земельних ділянок;
- необґрунтовано інтенсивного використання земель [10].

Висновки. Охорона земель є не тільки невід'ємною складовою процесу раціонального використання земель, а його фундаментальною основою, яка забезпечує захист земель від впливу негативних чинників природного та антропогенного походження, збереження продуктивності сільськогосподарських угідь, підвищення їх екологічної стійкості та родючості, створення раціонального землекористування.

Отже, поняття «раціональне використання земель» та «охорона земель» в процесі забезпечення економічно ефективного та екологічно безпечного використання земель сільськогосподарського призначення повинні розглядатися як єдине ціле. Досягають цього через реалізацію системи заходів, спрямованих на забезпечення: оптимальної структури землекористування; оптимізації структури сільськогосподарських угідь; збереження та відтворення родючості ґрунтів; захисту земель від водної і вітрової ерозії, заболочення, вторинного засолення, зсувів, шкідливого антропогенного впливу; рекультивациі порушених і консервації малопродуктивних та деградованих земель; моніторингу за станом використання та родючості ґрунтів.

Бібліографічний список

1. Богіра М. С. Землевпорядне проектування: теоретичні основи і територіальний землеустрій : навч. посіб. / М. С. Богіра, В. І. Ярмолюк ; за ред. к.е.н. М. С. Богіри. – К. : Аграрна освіта, 2011. – 416 с.
2. Быстряков И. К. Управление рациональным землепользованием: теоретический дискурс / И. К. Быстряков // Теория і методи оцінювання, оптимізації використання та відтворення земельних ресурсів : матеріали Міжнар. наук. конф. : у 2 ч. – К., 2002. – С. 139–142.
3. Волков С. Н. Землеустройство. Теоретические основы землеустройства / С. М. Волков. – М. : Колос, 2001. – Т. 1. – 496 с.
4. Дідковська Л. І. Економічний механізм раціонального використання та охорони земельних ресурсів в аграрній сфері : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.07.02 «Економіка сільського господарства і АПК» / Дідковська Л. І. – К., 2006. – 20 с.
5. Земельний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 22 лютого 2012 року. – К. : Видавець Паливода А. В., 2012. – 116 с.
6. Земли. Термины и определения : ГОСТ 26640–85 от 28.10.1985 №3453 (СТ СЭВ 4472-84) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.zakon1.rada.gov.ua/>.
7. Інституалізація природно-ресурсних відносин : [колегіальна монографія] / за заг. ред. д.е.н., проф., акад. НААН України М.А. Хвесика. – К. : Інститут економіки природокористування та сталого розвитку, 2012. – 400 с.
8. Козьменко С. Н. Эколого-экономические аспекты рационального землепользования / С. Н. Козьменко // АПК: экономика, управление. – 1989. – № 8. – С. 91–94.
9. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – К. : Просвіта, 1996. – 80 с.
10. Про охорону земель : Закон України від 19.06.2003 № 962-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon1.rada.gov.ua/>.
11. Самуельсон П. Экономика / П. Самуельсон. – М., 1997. – Т. 1. – 334 с.
12. Управління земельними ресурсами : навч. посіб. / В. В. Горлачук, В. В. В'юн, А. Я. Сохнич. – Миколаїв : Вид-во МФ НаУКМА, 2002. – 316 с.
13. Чепець О. Г. Екологічна безпека сільськогосподарського землекористування / О. Г. Чепець // Вісник Сумського національного університету, 2007. – Вип. 4-5. – (Серія «Економіка та менеджмент»).
14. Черевко Г. В. Економіка природокористування : навч. посіб. / Г. В. Черевко, М. І. Яцків. – Львів : Світ, 1995. – 208 с.
15. Эффективность сельскохозяйственного природопользования / [П. Ф. Веденичев, В. М. Трегобчук, Т. А. Козлова и др.]. – К. : Наук. думка, 1982. – 230 с.
16. Юхименко П. І. Історія економічних учень : навч. посіб. / П. І. Юхименко, П. М. Леоненко. – К. : Знання-Прес, 2000. – 514 с. – (Вища освіта ХХІ століття).

Кузін Н., Бойченко Р. Охорона земель сільськогосподарського призначення як основа їх раціонального використання

Розкрито сутність і зміст понять «раціональне використання земель» та «охорона земель». Розглянуто спорідненість і взаємозалежність цих понять. Окреслено основні принципи, на яких повинно ґрунтуватися раціональне використання земель сільськогосподарського призначення.

Ключові слова: землі сільськогосподарського призначення, раціональне використання земель, економічна ефективність використання земель, екологічно безпечне використання земель, охорона земель, принципи раціонального використання земель.

Kuzin N., Boitchenko R. Protection of agricultural land as the basis of their rational use

The article deals with the nature and content of the concepts of "rational use of land" and "protection of land". Also examined relationship and interdependence of these concepts. The basic principles on which to base rational use of agricultural land.

Key words: agricultural land, land use management, economic efficiency of land use, environmentally sound land use, land protection, land use management principles.

Кузін Н., Бойченко Р. Охрана земель сельскохозяйственного назначения как основа их рационального использования

Раскрыта сущность и содержание понятий «рациональное использование земель» и «охрана земель». Также рассмотрены родство и взаимозависимость этих понятий. Определены основные принципы, на которых должно основываться рациональное использование земель сельскохозяйственного назначения.

Ключевые слова: земли сельскохозяйственного назначения, рациональное использование земель, экономическая эффективность использования земель, экологически безопасное использование земель, охрана земель, принципы рационального использования земель.

ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ У ТРАНСКОРДОННОМУ ЗАХІДНОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНИ

І. Колодійчук, к. е. н.

Інститут регіональних досліджень НАН України

Постановка проблеми. У транскордонному Західному регіоні, як і в Україні загалом, ситуація у сфері землекористування складна. Мають місце такі проблеми, як недосконалість державного управління земельними ресурсами, земельного законодавства та інфраструктури ринку земель; не вживаються необхідні заходи щодо регуляторної політики раціонального та ефективного використання користувачами земель усіх категорій, не запроваджені механізми їх економічного стимулювання; загалом низькою є ефективність використання земель у сільському господарстві.

У свою чергу земельні відносини є тим чинником, під впливом якого значною мірою формуються структура виробництва сільськогосподарської продукції, умови функціонування суб'єктів господарювання, рівень зайнятості сільського населення тощо й удосконалення яких, безумовно, сприятиме підвищенню екологічної безпеки в регіоні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У незалежній Україні питання, пов'язані з використанням та охороною земельних ресурсів, екологічною безпекою землекористування, забезпеченням сталого використання земель сільськогосподарського призначення тощо, завжди були в центрі уваги вітчизняних науковців, зокрема – А.М. Третяка, П.П. Борщевського, В.В. Горлачука, Я.С. Гукова, Л.Г. Руденка, Я.О. Адаменка, І.М. Волошина, Л.Л. Малишевої, Б.М. Данилишина, І.К. Бистрякова, Д.С. Добряк, С.І. Дорогунцова, Л.Г. Мельника, М.Ф. Реймерса, П.Т. Саблука, В.М. Трегобчука, Т.С. Хачатурова, О.М. Царенка та ін. Проте і досі в центрі публічної уваги залишається низка актуальних, але не вирішених екологічних проблем в землекористуванні, усунення яких значною мірою сприяло б сталому розвитку країни та її регіонів зокрема. Так, відділ регіональної екологічної політики Інституту регіональних досліджень НАН України разом з Інститутом міжнародних зв'язків Ярославської вищої технічно-економічної школи ім. Броніслава Маркевича виступив співорганізатором круглого столу на тему «Екологічні проблеми в українсько-польському транскордонному регіоні та шляхи їх вирішення», який відбувся у м. Ярославі (Польща) одинадцятого жовтня 2013 року. Під час зустрічі було обговорено коло важливих питань транскордонного співробітництва у сфері екологічної безпеки, охорони довкілля тощо. Значна увага була приділена можливостям вирішення міжрегіональних еколого-економічних проблем.

Постановка завдання. Завдання нашого дослідження – обґрунтування основних екологічних проблем, пов'язаних із використанням земельних ресурсів, з метою їх конкретизації для подальшого вирішення в рамках транскордонного співробітництва.

Виклад основного матеріалу. Протягом останніх років у структурі аграрної економіки України відбуваються досить динамічні зміни, які проявляються в поляризації аграрного виробництва у двох основних групах – великих аграрних господарствах типу агрохолдингів та індивідуальних господарствах населення [1]. Чи простежуються ці трансформації на території Карпатського регіону? Він, як відомо, репрезентується як малоземельний; переважаюча частка сільгоспугідь тут у володінні та користуванні господарств населення (станом на 2010 рік – 79,93%, а в середньому в Україні – 55,14%). Втім набирає обертів процес концентрації земель в агрохолдингах. У їх користуванні зосереджуються землі лише рівнинних районів, тобто найбільш придатних для сільськогосподарського виробництва. У Львівській області, за даними Головного управління агропромислового розвитку Львівської обласної державної адміністрації, значну частину земель сільськогосподарського призначення орендують 17 агрохолдингів, кожен з яких використовує щонайменше 3 тис. га [2]. Проте, як засвідчує практика, екологічних ефектів суспільного масштабу від функціонування агрохолдингів наразі немає та й очікувати їх марно.

Сьогодні і надалі суспільні блага, зокрема підтримання екологічної рівно-ваги, що повинні створюватися у процесі сільськогосподарського виробництва, продукуються недостатньо. Як результат, за останні 20 років має місце стійка тенденція до погіршення якісного стану ґрунтів, зокрема зменшення вмісту гумусу, фосфору і калію. Загальний баланс елементів живлення у

землеробстві регіону вже протягом багатьох років залишається від'ємним. Це означає, що ми живемо за рахунок експлуатації природної родючості ґрунтів, а отже, в найближчій перспективі слід очікувати істотного погіршення агроекологічних показників. Стосовно особистих селянських господарств, які господарюють на обмежених за розміром ділянках землі, впровадження контурно-меліоративної системи організації території є проблематичним. Як результат, на цих масивах не вживаються жодні протиерозійні заходи. Що стосується агрохолдингів, то вони, на наш погляд, відверто ігнорують зобов'язання щодо виготовлення проектів сівозмін. Скажімо, у Львівській області із 328 сільгоспідприємств, які мають в оренді понад 100 га і повинні представити проект сівозміни, лише 20 розпочали виготовлення необхідної документації, хоча визначена ціна на проект сівозмін із розрахунку на 1 га у 25-30 грн для них є цілком посилюючою [3]. Як бачимо, сільськогосподарські землі використовуються значною мірою безконтрольно й неефективно. Урожайність основних сільськогосподарських культур є набагато нижчою, ніж у розвинутих країнах. У Карпатському регіоні виробництво валової продукції сільського господарства у розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь останніми роками становило у середньому 396 євро, тоді як у країнах ЄС – понад 2 тис. євро.

Площа еродованих земель у регіоні за останні роки зросла у понад три рази (на сьогодні становить 71,162 тис. га). Це найвищі показники темпів деградації ґрунтового покриву в Україні. Причини такого негативного явища пов'язані значною мірою з нераціональною структурою господарських угідь, невживанням елементарних протиерозійних заходів. В окремих господарствах різних форм власності частина орних земель не задіяна у сільськогосподарське виробництво або переведена в перелоги, що призводить до їх забур'янення.

Перевищення допустимого вмісту важких металів має локальний характер і місце на угіддях, прилеглих до промислових підприємств, сміттєзвалищ, складів агрохімікатів, уздовж автотрас. Слід зауважити, що протягом останніх років поліпшилася ситуація із забрудненням ґрунтів пестицидами. Вжиті за цим напрямом заходи були особливо результативними у Львівській області.

Інтенсивно розвиваються ерозійні процеси. Ця проблема є надзвичайно актуальною для регіону і водночас складною для вирішення. Ба більше, відповіді на питання «Які масштаби площ із небезпечним проявом ерозії в Західному регіоні?» складно, позаяк протягом останніх років призупинилися виконання програм з охорони ґрунтів від ерозії, загалом моніторинг ерозії ґрунтів, інвентаризація їх середньо- і сильноеродованих відмінностей. Водночас територія регіону потерпає від повеней, масштабних паводків. Проте, на жаль, цільові програми для виконання завдань екологічного моніторингу території транскор-донного регіону відсутні.

Для попередження надзвичайних ситуацій важливим є здійснення моніторингу в Українських Карпатах. Це вимагає об'єднання на рівні певних ландшафтів зусиль організацій, що здійснюють екологічні спостереження, промислових і сільськогосподарських підприємств, що забруднюють природне середовище або негативно впливають на структурні ланки природних екосистем.

На жаль, дотепер немає державної ландшафтної карти Карпатського регіону та його областей, що дало б змогу провести розрахунки реального природно-ресурсного потенціалу, стійкості кожної геосистеми до окремих видів антропогенних навантажень і загалом інтегрального пресу. Сучасна ландшафтна структура становить собою сукупність геосистем різного стану природно-антропогенної рівноваги, яка підтримується на необхідному людині експлуатаційному рівні компенсаційними заходами господарювання. Проте успішне вирішення цієї проблеми може бути позитивним антиподом подальшому екологічно непродуманому нарощуванню обсягів ресурсовикористання, що у свою чергу супроводжується нарощуванням кількості відходів.

Проблема відходів у Західному регіоні, як і в Україні загалом, вирізняється масштабністю і значущістю як внаслідок домінування в народному господарстві ресурсомістких багатовідходних технологій, так і через відсутність протягом тривалого часу адекватного реагування на її виклики. Показники питомого навантаження на одиницю території (45-50 тис. т/км²) є безпрецедентними в Європі. Загальне щорічне утворення відходів у Карпатському регіоні становить 3-5 млн т (загалом в Україні – 400 млн т). Найбільша їх частка утворюється у процесах видобування, збагачення, переробки, транспортування і зберігання корисних копалин. Зазначимо, у країнах ЄС-27, де утворюється 3 млрд т відходів, переважна частина цього матеріалу не є відходами. Вірніше, більшу частину відходів класу IV безпеки в Україні в країнах ЄС не вважали би небезпечною.

Вказані обсяги утворення відходів кореспондуються зі станом економіки. У 2008–2009 рр. відповідно до спаду промислового виробництва вони зменшилися, а у 2010 р. знову зросли. Упродовж останніх двадцяти років загалом зростають обсяги щорічного утворення й нагромадження відходів, що засвідчує відсутність реальних кроків на шляху подолання проблеми. На противагу цим усталеним тенденціям в країнах ЄС-27 втілюється в життя інший підхід, який ґрунтується на пошуку способів уникнення утворення відходів чи використання їх як ресурсів (директива 2008/98/ЄС про відходи). Значна увага приділяється методам заохочення до утилізації відходів. Цьому сприяє створена інфраструктура поводження з відходами. У країнах ЄС-27 в середньому утворюється 6,0 т відходів на особу, а в Україні в 1,5 раза більше – 9,2 тонн.

Частка Карпатського регіону у загальному утворенні відходів в країні становить 1,2 % (652 т на 1 млн євро ВРП). На підприємствах різних форм господарювання у 2011 році утворилося 15,3 тис. т відходів I-III класів безпеки, або 0,2% від їх загальних обсягів. Переважна частина утворених відходів належить до III класу безпеки. У всіх областях Карпатського регіону, за винятком Закарпатської області, впродовж 2007–2011 рр. простежувалося зменшення обсягів утворення відходів I-III класів безпеки у розрахунку на особу.

Відходи, які класифікують як тверді побутові, сформовані побутовими відходами домогосподарств, безпечними відходами підприємств, відходами з вуличних урн і частиною потоку промислових відходів. Утворення твердих побутових відходів у Карпатському регіоні становить 170 кг на особу (в Україні – 340 кг на особу). Ці дані збігаються з показниками, які обліковують у країнах ЄС. Зростання обсягів продажу споживчих товарів і відсутність організованих заходів щодо утилізації вторинної сировини зумовили збільшення кількості відходів, зокрема паперової та пластмасової упаковки. У потоці твердих побутових відходів мають місце відходи (зокрема, свинець з автомобільних акумуляторів), які в ЄС-27 класифікують як небезпечні.

В Україні чинна система поводження з відходами орієнтується на реагування й контроль за існуючою практикою за відсутності реальних економічних стимулів до змін такої. Промислові та побутові відходи переважно складаються та ще й на непідготовлених для цього ділянках, що не відповідає стандартам європейських країн. Однозначно, що ігнорування в подальшому цих проблем чинитиме серйозний негативний вплив на довкілля та здоров'я населення.

Висновки. Антиекологічні тенденції в землекористуванні та сільському господарстві Західного регіону стають дедалі чіткішими. Водночас економічна ситуація як в Україні, так і тут, зокрема, не сприяє комплексному та достатньо повному вирішенню перелічених проблем. За таких обставин важливу роль у їх вирішенні можуть відігравати різні форми міжнародної технічної допомоги у всіх її проявах – від консультацій до фінансування цільових програм. Сьогодні для подолання екологічних проблем, пов'язаних із використанням земельних ресурсів, життєдіяльністю сільських територій, важливим є подальше поглиблення співробітництва за такими напрямками, як обмін інформацією з питань органічного сільськогосподарського виробництва, реалізації політики у сфері сільського господарства та розвитку сільських територій (сільських регіонів), законодавчо-правового й нормативного забезпечення процесів їх розвитку, впровадження нових технологій, що стосуються сільськогосподарського розвитку тощо.

Бібліографічний список

1. Черевко Г. Дуалістична модель аграрного сектору економіки в Україні: оцінка і перспективи / Г. Черевко // Теоретичні основи і практичні аспекти використання ресурсоощадних технологій для підвищення ефективності агропромислового виробництва і розвитку сільських територій : матеріали Міжнар. наук.-практ. форуму, 18-20 вересня 2013 року. – Львів, 2013. – С. 245–251.
2. Землі Львівщини використовують 17 агрохолдингів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://vgolos.com.ua/news/zemli_lvivshchyny_vykorystovuyut_17_agroholdyngiv_63391.html.
3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://disgu.gov.ua/index.php/37-novyny2/687-derzhzilgosipnspekciya-rozrobka-proektiv-sivozmin-ta-agrokhimichnykh-pasportiv-dopomozhe-zapobigty-bagatom-problemam-i-pomylcam>
4. Третяк А. Стан та шляхи розвитку земельних відносин в аграрному комплексі України / А. Третяк // Землевпорядний вісник. – 2008. – № 6. – С. 5–13.
5. Проект Концепції Загальнодержавної програми поводження з відходами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua-ekonomist.com/13-koncepciya-zagalnoderzhavnoyi-programi-povodzhennya-z-vidhodami.html>.

Колодійчук І. Екологічні проблеми землекористування у транскордон-ному Західному регіоні України

Розглянуто проблематику землекористування в Україні та визначено позиції Західного регіону на тлі загальнодержавних тенденцій. Окреслено коло екологічних проблем, пов'язаних із використанням сільськогосподарських угідь. Аналізується проблема поводження з відходами у Західному регіоні України.

Ключові слова: екологічні проблеми, землекористування, сільське господарство.

Kolodiychuk I. Environmental issues of land use in transboundary Western Ukraine

We considered the problems of land use in Ukraine and identifies the position of the Western region against the background of national trends. The defined set of environmental problems associated with the use of agricultural landing is defined. The problem of waste management in Western Ukraine is analyzed.

Key words: environmental issues, land use and agriculture.

Колодійчук І. Экологические проблемы землепользования в трансграничном Западном регионе Украины

Рассмотрена проблематика землепользования в Украине и определены позиции Западного региона на фоне общегосударственных тенденций. Очерчен круг экологических проблем, связанных с использованием сельскохозяйственных угодий. Анализируется проблема обращения с отходами в Западном регионе Украины.

Ключевые слова: экологические проблемы, землепользования, сельское хозяйство.

ОСОБЛИВОСТІ ВЕДЕННЯ МІСТОБУДІВНОГО КАДАСТРУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

Г. Нестеренко, к. е. н.

Львівський національний аграрний університет

Постановка проблеми. Земля на території міста є переважно просторовим операційним базисом для розміщення об'єктів будівництва, хоч не виключено її використання як основного засобу виробництва для потреб ведення сільського і лісового господарства. Раціональність використання землі суттєво впливає на економічний стан господарювання юридичних і фізичних осіб на території міста, що має важливе значення в умовах ринкової економіки [1].

Цілеспрямована діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, громадян та їх об'єднань зі створення й підтримання повноцінного життєвого середовища, яка передбачає прогнозування розвитку населених пунктів і територій, планування, забудову та інше використання територій, проектування, будівництво об'єктів містобудування, спорудження інших об'єктів, реконструкцію історичних населених пунктів за збереження традиційного характеру середовища, реставрацію та реабілітацію об'єктів культурної спадщини, створення інженерної й транспортної інфраструктури, називається містобудуванням (містобудівною діяльністю) [5].

Для забезпечення суб'єктів містобудування необхідною інформацією Законом України «Про основи містобудування» передбачено створення містобудівного кадастру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. *Містобудівний кадастр* – державна система зберігання і використання геопросторових даних про територію, адміністративно-територіальні одиниці, екологічні, інженерно-геологічні умови, інформаційних ресурсів будівельних норм, державних стандартів і правил для задоволення інформаційних потреб у плануванні територій та будівництві, формування галузевої складової державних геоінформаційних ресурсів [3; 4].

Однак сьогодні найбільш грубою і поширеною помилкою є визначення містобудівного кадастру як якогось програмного забезпечення або електронного реєстру, а не складної інформаційної системи, до складу якої входять бази даних, процеси, програмні комплекси, система взаємодії, стандарти і правила, які передбачають різний спектр дій. У систему закладені також режими і регламенти використання територій та об'єктів, нормативні проекти, процедурні механізми. Система має величезну кількість учасників її наповнення, джерел інформації і користувачів. У рамках однієї такої інформаційної системи можуть існувати й працювати три десятка програмних продуктів, кожен з яких може виконувати певну функцію.

Активна робота зі створення містобудівних кадастрів проводиться у Вінниці, Полтаві, Харкові, Луцьку, Дніпропетровську. Однак проблема полягає в тому, що системи в усіх регіонах технічно різні, тому зараз активізувалася робота над формуванням єдиного правового поля, щоб їх об'єднати [7].

Постановка завдання. З'ясувати, як має функціонувати містобудівний кадастр – як програмний продукт із накопичення містобудівної документації, електронний реєстр чи складна інформаційна система, в якій закладені дії з розвитку міста на найближчі кілька років, – таке завдання стояло перед нами.

Виклад основного матеріалу. Функції системи містобудівного кадастру:

- взаємодія з підрядними організаціями, такими як Держземагентство, ДАБК, БТІ, Департамент земельних відносин;
- взаємодія з організаціями, які за наймом працюють із різними категоріями даних; впровадження схеми МАФів;
- зовнішньої оболонки системи – геопорталу;
- економіки функціонування системи;
- продуктів і послуг Кадастру (витяг);
- нормативно-правового забезпечення;
- програмно-технічного комплексу;
- реєстру адрес;

- топографічної складової;
- сертифікації системи й технічної документації;
- управління проектом тощо [8].

Містобудівний кадастр ведеться з урахуванням даних державного земельного кадастру на державному рівні, на рівні Автономної Республіки Крим, обласному та районному рівнях, рівні обласних центрів й міст обласного значення. Його ведуть служби містобудівного кадастру, які діють у складі спеціально уповноважених органів містобудування та архітектури, а саме:

- Мінрегіон – відповідає за цифрові масиви профільних геопросторових даних містобудівної та проектної документації, матеріали завершеного будівництва, інформаційні ресурси будівельних норм, державних стандартів і правил;

- Держгеомагентагентство – відповідає за топографо-геодезичні та картографічні матеріали на відповідні одиниці обліку територіального об'єкта у вигляді наборів геопросторових даних, за документацію із землеустрою та за дані державного земельного кадастру;

- Мінприроди – відповідає за інформацію про використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, формування, збереження і використання національної екологічної мережі, регіональні кадастри природних ресурсів, територіальне розповсюдження та умови використання природних ресурсів, екологічний стан і встановлені відповідні обмеження на охоронюваних природних територіях, дані з державних кадастрів родовищ і проявів корисних копалин та інформацію з Державного фонду родовищ корисних копалин України і Державного фонду надр;

- Держводагентство – відповідає за інформацію про використання водних ресурсів, ведення державного обліку водокористування та державного водного кадастру, про діяльність з проектування, будівництва і реконструкції систем захисту від шкідливої дії вод, групових і локальних водопроводів, систем водопостачання та каналізації у сільській місцевості, гідротехнічних споруд і каналів, меліоративних систем та окремих об'єктів інженерної інфраструктури, водогосподарських об'єктів багатопільового використання;

- Держлісагентство – відповідає за облік лісів і державний лісовий кадастр, лісовпорядкування та мисливське впорядкування;

- ДСНС – відповідає за інформацію про надзвичайні ситуації природного й техногенного характеру, які спричинили зміну об'єктів місцевості;

- Мінінфраструктури – відповідає за інформацію про діяльність у сфері будівництва та експлуатації транспортної інфраструктури (фактичної та на перспективу), про туристичні ресурси України, дані з Державного кадастру природних територій курортів України;

- Мінкультури – відповідає за дані обліку об'єктів культурної спадщини;

- МОЗ – відповідає за дані з Державного кадастру природних лікувальних ресурсів;

- проектні, вишукувальні та будівельні організації – відповідають за матеріали і дані щодо проведених проектних інженерно-геодезичних, інженерно-геологічних будівельних та інших вишукувальних робіт та інформацію про встановлені обмеження використання території в затверджених проектах;

- органи державної статистики – відповідають за відомості щодо галузевої структури господарства територіального об'єкта, населення, наявності та споживання природних ресурсів тощо;

- інші органи державної влади та органи місцевого самоврядування, комунальні підприємства і служби експлуатації – відповідають за дані щодо одиниць обліку територіальних об'єктів (транспорт, об'єкти капітального будівництва, зелені насадження та об'єкти благоустрою території, інженерні комунікації, території з потенційним впливом небезпечних природних і техногенних процесів тощо);

- галузеві кадастрові та інші інформаційні служби – відповідають за дані, що стосуються відповідних одиниць обліку територіальних об'єктів [3; 4].

Система містобудівного кадастру охоплює:

- 1) організаційну структуру;
- 2) технічні й програмні засоби;
- 3) інформаційні ресурси;
- 4) каталоги та бази метаданих;
- 5) сервіси геопросторових даних;
- 6) будівельні норми, технічні регламенти та державні стандарти.

Формування містобудівного кадастру здійснюється з використанням таких джерел [5]:

- 1) державні геоінформаційні ресурси;
- 2) цифрові масиви профільних геопросторових даних, які містяться у затвердженій містобудівній та проектній документації, матеріалах завершеного будівництва;
- 3) бази даних юридичних і фізичних осіб, порядок використання яких визначається законом.

Дані містобудівного кадастру, необхідні для провадження містобудівної діяльності, проведення землевпорядних робіт, забезпечення роботи геоінформаційних систем, використовуються для задоволення інформаційних потреб державних органів, органів місцевого самоврядування, фізичних і юридичних осіб.

Інформація, яка міститься у містобудівному кадастрі, є відкритою та загальнодоступною, крім відомостей, що належать до інформації з обмеженим доступом. Захист інформації, яка міститься у містобудівному кадастрі, здійснюють відповідні суб'єкти інформаційних відносин відповідно до законодавства. Порядок ведення й структура містобудівного кадастру, порядок надання інформації з містобудівного кадастру визначає Кабінет Міністрів України [5].

На теперішній час дані про власників землі, землекористувачів та їх площі зосереджені у відповідних звітних документах (форма 6-зем) та окремо на картографічних матеріалах. Для оперативного управління земельними ресурсами на території міста необхідне створення уніфікованої автоматизованої земельно-інформаційної системи (ЗІС), яка за допомогою комп'ютерної техніки поєднає всі дані в єдину базу даних для функціонування загальної інформаційної системи міста.

Щодо всіх земель міста, то у земельно-інформаційній системі повинні бути показники, які характеризують усі їхні види та особливості окремих видів. Загальними показниками у цій системі мають бути:

- кадастровий номер;
- місце розташування;
- опис меж;
- площа;
- міри ліній по периметру;
- координати поворотних точок меж;
- дані про прив'язку поворотних точок меж до пунктів державної геодезичної мережі;
- дані про якісний стан земель і бонітування ґрунтів;
- відомості про інші об'єкти Державного земельного кадастру, до яких територіально (повністю або частково) входить земельна ділянка;
  - цільове призначення (категорія земель, вид використання земельної ділянки в межах певної категорії земель);
  - склад угідь із зазначенням контурів будівель і споруд, їх назв;
  - відомості про обмеження у використанні земельних ділянок;
  - відомості про частину земельної ділянки, на яку поширюється дія сервітуту, договору суборенди земельної ділянки;
    - нормативна грошова оцінка;
    - інформація про документацію із землеустрою та оцінки земель щодо земельної ділянки та інші документи, на підставі яких встановлено відомості про земельну ділянку.
  - відомості про земельну ділянку містять інформацію про її власників (користувачів) [2].

Слід зазначити, що досить цінними для потреб містобудівного кадастру є дані щодо ґрунтового покриття території, його гранулометричної характеристики, меліоративного стану земель, крутизни та експозиції схилу земельної ділянки тощо, які є важливими чинниками у містобудуванні.

Варто зауважити, що однією з таких розроблених земельно-інформаційних систем є **муниципальна інформаційна система МІС**, яка призначена для оперативного збору, нагромадження, збереження і використання земельно-кадастрових даних, здійснення оперативного управління земельними ресурсами.

Система дає змогу отримувати довідкову інформацію про землекористувачів, земельні ділянки, правові документи, операції проведені із земельними ділянками, а також прив'язувати цю інформацію до електронних карт і виконувати деякі розрахункові задачі з видачею звітних матеріалів. Кадастрова інформація про земельні ділянки зберігається в геобазі даних [6].

Основними функціями МІС є:

- наповнення і використання реляційної геобазы даних землеволодінь і землекористувачів, прав на земельну ділянку і правових документів;
- редагування вмісту баз даних із застосуванням команд меню і форм: додавання, видалення, зміна, пошук даних;
- виведення на зовнішні пристрої друку звітних матеріалів, створених за інформацією з бази даних та електронної карти;
- виконання розрахункових спеціалізованих задач: пошукові запити, розрахунки по карті;
- завантаження, вивантаження і перегляд векторних карт, растрових даних, користувальницьких шарів для уточнення і коригування графічних кадастрових даних.

Муниципальна інформаційна система МІС дає змогу виконувати такі завдання:

- облік землекористувачів;
- виготовлення правовстановлюючих документів на землю;
- кількісний та якісний облік земель із поділом їх за категоріями;
- реєстрація прав, а також угод на земельні ділянки;
- формування статистичної звітності;
- перевірка і підтримка коректності всієї інформації, що вводиться в базу.

Муниципальна інформаційна система базується і стандартизована під ГІС продукт ArcView 8x одного з лідерів на ринку ГІС систем – фірми ESRI. Вона проста і зручна у використанні, має гнучку систему індивідуальних налаштувань користувачів. Функціональність системи постійно розширюється за допомогою автоматизованої системи відновлень.

Висновки. Чіткі правила і принципи проектування територій та їх стратегії розвитку, виділення землі, отримання вихідних даних на проектування будівель, проектування об'єктів, проведення експертизи, отримання дозволів ДАБК, будівництво об'єктів, введення їх в експлуатацію безпосередньо, експлуатацію об'єкта, а також планові ремонт і реконструкцію будівель регламентовані нормами Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності». Цей документ передбачає створення Містобудівного кадастру [8].

Муниципальна інформаційна система – це геоінформаційна система, спроможна виконувати завдання накопичення та узагальнення різних за типом і походженням даних, забезпечити потрібний рівень взаємодії різних підрозділів органів місцевого управління, інших підприємств та установ, що забезпечують життєдіяльність міста, зручні механізми подання накопиченої інформації та результатів її аналізу.

Надійне інформаційне забезпечення дасть змогу ефективно керувати процесами функціонування та розвитку населених пунктів, зокрема великих міст, які є складними територіальними системами соціально-економічного та геолого-екологічного типу.

Бібліографічний список

1. Містобудівний кадастр : навч. посіб. / М. Г. Ступень, І. М. Добрянський, О. Я. Микула, Н. Р. Шпик. – Львів : ЛДАУ, 2003. – 224 с.
2. Про Державний земельний кадастр : Закон України 3613-VI від 7 липня 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua.
3. Про містобудівний кадастр : типові положення про службу містобудівного кадастру : Постанова Кабінету Міністрів України 559 від 25 травня 2011 р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua.
4. Про основи містобудування : Закон України 2780-XII від 16 листопада 1992 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua.
5. Про регулювання містобудівної діяльності : Закон України 3038-VI від 17 лютого 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua.
6. **Муниципальна інформаційна система** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.mis-project.org.ua.
7. **Вавриш А. За кілька років в Україні з'явиться Всеукраїнський містобудівний кадастр [Електронний ресурс] / А. Вавриш. – Режим доступу : <http://kga.gov.ua>.**
8. Вавриш А. Несправедливо, що кияни не мають уявлення про те, як забудовується місто [Електронний ресурс] / А. Вавриш. – Режим доступу : <http://kga.gov.ua>

Нестеренко Г. Особливості ведення містобудівного кадастру на сучасному етапі розвитку земельних відносин

Система містобудівного кадастру має величезну кількість учасників її наповнення, джерел інформації і користувачів. У рамках однієї такої інформаційної системи можуть існувати й працювати три десятка програмних продуктів, а кожен з них – виконувати певну функцію. Однією з таких розроблених земельно-інформаційних систем є **муниципальна інформаційна система (МІС)**, яка призначена для оперативного збору, нагромадження, збереження і використання земельно-кадастрових даних, здійснення оперативного управління земельними ресурсами міст.

Ключові слова: містобудівний кадастр, геоінформаційна система, програмний продукт.

Nesterenko H. Features of urban cadastre under the current stage of development of land relations

Urban cadastre system has a huge number of participants, information sources and users. Three dozen of software can exist and operate in the context of such an informational system and can perform a specific function. It should be noted that one of such developed land and informational system is a municipal informational system (MIS), which is designed for the rapid collection, accumulation, storage and use of land and cadastral data as well as quick management of land resources of cities.

Key words: urban cadastre, geo informational system, software.

Нестеренко Г. Особенности ведения градостроительного кадастра на современном этапе развития земельных отношений

Система градостроительного кадастра имеет огромное количество участников ее наполнения, источников информации и пользователей. В рамках одной такой информационной системы могут существовать и работать три десятка программных продуктов, а каждый из них – выполнять определенную функцию. Одной из таких разработанных земельно-информационных систем является муниципальная информационная система (МИС), которая предназначена для оперативного сбора, накопления, хранения и использования земельно-кадастровых данных, осуществления оперативного управления земельными ресурсами городов.

Ключевые слова: градостроительный кадастр, геоинформационная система, программный продукт.

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ НОРМАТИВНОЇ ГРОШОВОЇ ОЦІНКИ ЗЕМЕЛЬ

С. Малахова, к. е. н.

Львівський національний аграрний університет

Постановка проблеми. Перед наукою постало завдання віднайти нові методичні підходи до удосконалення методики нормативної грошової оцінки та впорядкувати технологію її проведення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми оцінки земель присвячено значну кількість наукових праць вітчизняних учених. Найбільш вагомий внесок у наукову теорію оцінки земель зробили П.В. Веденічев, Д.І. Гнаткович, В.В. Горлачук, Г.О. Гуцуляк, Б.М. Данилишин, Д.С. Добряк, С.І. Дорогунцов, М.Г. Лихогруд, І.І. Лукінов, Т.П. Магазинщикова, А.Г. Мартин, В.М. Месель-Веселяк, Л.Я. Новаковський, П.Ф. Пасхавер, Ю.М. Палеха, І.А. Розумний, А.М. Третяк, М.М. Федоров, Б.З. Харченко та ін. Однак є ще багато питань, які вимагають наукового і практичного вирішення, особливо з переходом нашої країни до ринкових умов.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є аналіз існуючих і методичних підходів до проведення нормативної грошової оцінки земель, а також визначення перспектив удосконалення порядку проведення такої оцінки.

Виклад основного матеріалу. Методологія проведення існуючої нормативної грошової оцінки земель побудована так:

а) для земель сільськогосподарського призначення:

- за даними про природний, господарський стан і правовий режим земель на основі державного земельного кадастру 1980–1986 рр.;

- за розміром рентного доходу, який розраховано на основі матеріалів економічної оцінки сільськогосподарських угідь, проведеної у 1988 році за даними господарської діяльності сільськогосподарських підприємств у 1980–1986 рр. та за результатами бонітування ґрунтів 1993 року;

б) для земель населених пунктів і земель іншого несільськогосподарського призначення за межами населеного пункту:

- за розміром рентного доходу, який обчислюється на основі витрат, здійснених на освоєння та облаштування територій, а також з урахуванням місця розташування населеного пункту у загальнодержавній, регіональній і місцевій системах виробництва;

- за розмірами рентного доходу та економічного ефекту, що створюються внаслідок використання земель несільськогосподарського призначення за межами населеного пункту.

Існує потреба в удосконаленні методичних засад проведення нормативної грошової оцінки земель в Україні, яка має здійснюватися на таких принципах [3]:

1) для приведення методики оцінки у відповідність до вимог Закону України «Про оцінку земель» показники оцінки повинні визначатися лише як капіталізований рентний дохід із земельної ділянки, що обчислюється за встановленими і затвердженими нормативами;

2) з метою недопущення довільного визначення бази оцінки оцінювання має здійснюватися передусім за площами різних земельних угідь у межах оцінюваної ділянки, які зафіксовані у даних державного земельного кадастру та відображені на її кадастровому плані, а не за цільовим призначенням або видом економічної діяльності власника землі;

3) для граничного спрощення доступу заінтересованих осіб до даних нормативної грошової оцінки земельних ділянок методика повинна створювати передумови для надання показників оцінки у формі витягів із технічної документації з нормативної грошової оцінки земель адміністративно-територіальних утворень.

Методика оцінки передбачає, що об'єктом нормативної грошової оцінки земель є земельна ділянка, що використовується за функціональним призначенням незалежно від того, до якої категорії вона віднесена (крім земельних ділянок сільськогосподарського призначення).

Формула для визначення нормативної грошової оцінки земельної ділянки (C_n) матиме такий вигляд:

$$Ц_n = П_d \times P_d \times C_k \times K_m \times K_v \times K_{мц} \times K_i$$

де $П_d$ – площа земельної ділянки;

P_d – рентний дохід для відповідної категорії земель, грн/рік;

C_k – строк капіталізації, років;

K_m – коефіцієнт, який враховує місце розташування земель;

K_v – коефіцієнт, який враховує вид використання земельної ділянки і встановлюється залежно від складу угідь земельної ділянки відповідно до даних державного земельного кадастру;

$K_{мц}$ – коефіцієнт, який враховує належність земельної ділянки до земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного призначення;

K_i – коефіцієнт індексації нормативної грошової оцінки земель.

Рентний дохід (P_d) визначатиметься як дохід, який можна отримати в результаті використання земельної ділянки залежно від її якості та місця розташування. Строк капіталізації рентного доходу (C_k) встановлено для всіх категорії земель – 33 роки, а лісгосподарського призначення – 50 років.

Коефіцієнт, який враховує місце розташування земель (K_m), визначають за формулою:

$$K_m = K_p \times K_l$$

де K_p – коефіцієнт, який враховує регіональні чинники місця розташування кадастрового кварталу;

K_l – коефіцієнт, який враховує локальні фактори місця розташування кадастрового кварталу за територіально-планувальними, інженерно-геологічними, історико-культурними, природно-ландшафтними, санітарно-гігієнічними та іншими умовами.

Коефіцієнт, який враховує вид використання земельної ділянки (K_v), слід встановлювати залежно від складу угідь земельної ділянки відповідно до даних державного земельного кадастру. Значення цього коефіцієнта належить прийняти окремо для кожного угіддя, що обліковується у земельному кадастрі.

Коефіцієнт $K_{мц}$ слід визначати з урахуванням наявності на земельній ділянці таких чинників, як зона регулювання забудови, зона охорони ландшафту та археологічного шару, зона охорони пам'яток, якісний стан водного об'єкта, статус об'єкта природно-заповідного фонду, зона санітарної охорони, охорони курорту, цільове використання водного об'єкта.

Висновки. Дотримання викладених основоположних принципів удосконалення методичних підходів до проведення нормативної грошової оцінки сільськогосподарських угідь може бути забезпечене за таких умов:

- використання в розрахунках інформаційних даних щодо продуктивності оцінюваних таксономічних одиниць і витрат виробничого капіталу на одиницю продукції в єдиному часовому періоді;
- застосування єдиного оціночного критерію – диференціального (рентного) доходу – для економічної і нормативної грошових оцінок сільськогос-подарських земель та єдиного алгоритму його обчислення;
- уточнення об'єкта нормативної грошової оцінки – ґрунтового покриву сільськогосподарських угідь;
- обґрунтування коефіцієнта норми рентабельності, що характеризує ефективність поточних витрат виробництва, який би забезпечував рівень прибутку, необхідний для ведення розширеного відтворення та об'єктивного визначення диференціального (рентного) доходу;
- наукового обґрунтування застосування в розрахунках з нормативної грошової оцінки сільськогосподарських угідь ціни реалізації одного центнера зерна.

Бібліографічний список

1. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768 – III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3.
2. Про оцінку земель : Закон України від 11.12.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 1378-IV.
3. Мартин А. Нормативна грошова оцінка земель несільськогосподарського призначення: нові методичні підходи запроваджуються у 2013 році // Землевпорядний вісник. – 2012. – № 10. – С. 20–24.

4. Палеха Ю. М. Економіко-географічні аспекти формування вартості територій населених пунктів / Ю. М. Палеха. – К. : ПРОФІ, 2006. – 340 с.
5. Третьяк А. М. Теоретичні основи удосконалення оцінки земель в Україні / А. М. Третьяк // Вісник аграрної науки. – 2003. – №3. – С. 60.

Малахова С. Методичні підходи до удосконалення методики нормативної грошової оцінки земель

Незважаючи на те, що нормативна грошова оцінка існує і використовується у практиці регулювання земельних відносин, вона потребує корегування її показників до проведення чергового туру земельнооціночних робіт, удосконалення методичних підходів на новій інформаційній основі з урахуванням ринкових умов.

Ключові слова: методичні підходи, нормативна грошова оцінка, рентний дохід.

Malakhova S. Methodical approaches of improvement of method of normative money estimation of earths

Without regard to that normative money estimation exists and used in practice of adjusting of the landed relations, it needs correction of its indexes to the lead through of duty round of earth evaluation works, improvement of methodical approaches, on new informative basis taking into account market conditions.

Key words: methodical approaches, normative money estimation, rent profit.

Малахова С. Методические подходы к усовершенствованию методики нормативной денежной оценки земель

Несмотря на то, что нормативная денежная оценка существует и используется в практике регулирования земельных отношений, она нуждается в коррекции ее показателей к проведению следующего тура земельнооценочных работ, усовершенствования методических подходов на новой информационной основе с учетом рыночных условий.

Ключевые слова: методические подходы, нормативная денежная оценка, рентный доход.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ РИНКОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

*Р. Ступень, к. е. н., Я. Нечепурна, здобувач
Львівський національний аграрний університет*

Постановка проблеми. Встановлено, що однією з найважливіших проблем у земельних відносинах є несформованість інституційних умов для повноцінної капіталізації землі як базового активу сільського господарства. Недосконалість нормативно-правового забезпечення, нестабільність у питаннях земельної політики та відсутність сформованої інвестиційної інфраструктури зумовлюють високу ризиковість інвестування у сільське господарство України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика земельних відносин є предметом досліджень широкого кола вітчизняних науковців, таких як Д.І. Бабміндра, І.К. Бистряков, Б.М. Данилишин, Д.С. Добряк, А.Г. Мартин, Л.Я. Новаковський, О.С. Новоторов, А.М. Третяк, М.А. Хвесик та ін. За достатньо широкого спектра досліджень з окреслених питань проблемі формування та реалізації механізмів розвитку земельних відносин приділено недостатньо уваги.

Постановка завдання. Потребують вивчення фінансово-економічні, адміністративно-правові, організаційні та соціально-психологічні аспекти розвитку земельних відносин, які є важливими передумовами впровадження раціонального та збалансованого землекористування.

Виклад основного матеріалу. За двадцятирічний період ринкових трансформацій земельних відносин в Україні суттєво змінилася структура земельного фонду як за призначенням, так і за видами власності, іншою стала організаційна структура управління землекористуванням, виникли нові організаційні форми господарювання, проте так і не сформувався повноцінний ринок земельних ресурсів. Зокрема ринковий оборот приватизованих земельних ділянок все ще залишається економічно та інфраструктурно незабезпеченим, а оборот земель сільськогосподарського призначення досі не врегульований законодавчо. Крім того, реформування земельних відносин супроводжується посиленням екологічної незбалансованості земельного фонду та зменшенням можливостей природного відновлення родючості ґрунтів. Це зумовлено відсутністю продуманої державної екологічної політики щодо земельних ресурсів і несформованістю системи пошуку ефективного землекористувача. Неврегульованими також залишаються питання іпотечного кредитування землекористування та інфраструктури аграрного ринку.

У процесі проведення земельної реформи в Україні понад 6,92 млн громадян отримали сертифікати на право на земельну частку, з яких 6,82 млн (98,6%) замінили їх на державні акти на право власності на земельну ділянку. За даними Державного агентства земельних ресурсів України, у 2012 р. було оформлено та видано 62 тис. державних актів на право власності на земельні ділянки взамін сертифікатів на право власності на земельний пай. На сьогодні державні акти на право власності на земельну ділянку оформили 6,6 млн громадянам, що становить 96,7% від загальної кількості тих, хто отримав сертифікати. Найвищі показники мають Сумська (100%), Вінницька (99,9%), Дніпропетровська (99,5%), Запорізька (99,5%), Кіровоградська (99,4%), Одеська (99,3%), Полтавська (99,2%), Черкаська (99,2%) області та АР Крим (99,3%) [199]. Найменше державних актів видано у Львівській (79,7%), Волинській (80%), Закарпатській (81,3%) та Чернівецькій (81,4%) областях.

При цьому за згадуваний період скоротилися площі сільськогосподарських угідь, які використовували у сільськогосподарському виробництві, на 8,6 млн га, з них понад дві третини було передано у приватну власність громадян та юридичних осіб. Крім того, громадяни України подвоїли розміри своїх присадибних земельних ділянок або ділянок, наданих їм для ведення особистого підсобного господарства. У власності та користуванні 25 млн громадян зосереджено 19,7 млн га сільськогосподарських угідь [50].

За даними Державного агентства земельних ресурсів України, структура земельного фонду помітно змінилася. Зокрема порівняно з 1994 р. площа сільськогосподарських угідь зменшилася на

332,8 тис. га, тоді як площі лісів і лісовкритих територій збільшилися на 280,3 тис. га, відкритих заболочених земель – на 59,3 тис. га; площі, вкриті поверхневими водами, – на 3,2 тис. га. Забудованих земель стало більше на 137,0 тис. га порівняно з 1994 р., левова частка яких перебуває під житловою забудовою.

У Львівській області станом на 01.01.2012 р. найбільше було зареєстровано сільськогосподарських підприємств із розміром сільськогосподарських угідь до 50 га – 101 підприємство. Проте загальна площа таких земель склала лише 0,8% земельного фонду сільськогосподарських угідь. Основна ж його частка – 61,8% – перебуває в розпорядженні 16 агроформувань, кожне з яких має понад 3 тис. га сільськогосподарських угідь.

Загалом протягом 1991–2012 рр. площа сільськогосподарських угідь скоротилася на 472,7 тис. га, причому площа пасовищ і сіножатей збільшилася відповідно на 4423,7 тис. та 225,9 тис. га, а от площі ріллі і багаторічних насаджень зменшилися відповідно на 1083,7 тис. га і 4315,8 тис. га (див. табл.).

Таблиця

Динаміка змін у структурі сільськогосподарських угідь за 1991–2012 рр.

Сільськогосподарські угіддя	01.01.1991 р.		01.01.2009 р.		01.01.2012 р.	
	площа, тис. га	до загальної площі України, %	площа, тис. га	до загальної площі України, %	площа, тис. га	до загальної площі України, %
Рілля	33582,2	55,6	32473,4	53,8	32498,5	53,8
Перелоги	-	-	334,5	0,6	277,2	0,5
Багаторічні насадження	5211,7	8,6	899,9	1,5	895,9	1,5
Сіножаті	2185,6	3,6	2416,2	4,0	2411,5	4,0
Пасовища	1050,8	1,7	5501,8	9,1	5474,5	9,1
Інші сільськогосподарські землі	-	-	1219	2,0	1215,8	2,0
Всього	42030,3	69,6	41625,8	69,0	41557,6	68,9

Значних змін також зазнала структура земельного фонду за основними землекористувачами та власниками землі. Зокрема упродовж 1994–2012 рр. відбулися такі зміни: площі земель, наданих у власність або користування громадянам, збільшилися з 5,93 млн га станом на 01.01.1994 р. до 20,19 млн га станом на 01.01.2009 р. (відповідно з 9,8% до 33,5%); площа земель лісогосподарських підприємств зросла з 7,02 млн га до 8,58 млн га (на 1,56 млн га); площа земель запасу та земель, не наданих у власність чи постійне користування, збільшилася з 3,35 млн га до 10,57 млн га (на 7,22 млн га); площа земель сільськогосподарських підприємств скоротилася з 40,8 млн га до 17,8 млн га (відповідно з 67,6% до 29,7%).

Основною озвученою метою реформування відносин власності на землю в аграрній сфері було формування системи пошуку ефективного сільськогосподарського землекористувача на основі поширення приватної власності на землю, законодавчого захисту права оренди землі та вільного руху прав власності на землю між суб'єктами ринку. Очевидно, що реалізація зазначених ринкових принципів супроводжувалася зниженням державної частки у власності на земельні ділянки. Зокрема, якщо на початок 1992 р. весь земельний фонд України перебував у державній власності, то у 2011 р. частка державної власності складала 48,2 %, приватної – 51,7%, колективної (згідно з державними актами) – 0,1% (рис. 1).

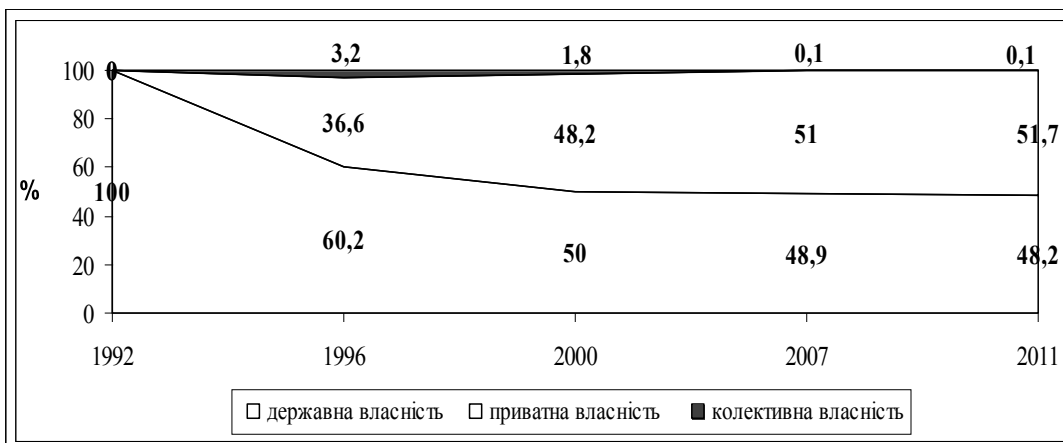

Рис. 1. Динаміка структури земельного фонду за основними землекористувачами та власниками землі.

Фахівці Національного інституту стратегічних досліджень окреслюють низку проблем, які так і не вдалося вирішити в рамках заходів земельної реформи [144, с. 9–12]. Зокрема так і не була проведена екологізація землекористування, а меліоративні системи припинили свою дію на значних територіях, проте ці землі й досі вважають зрошуваними або осушеними. Частина продуктивних угідь втратила економічну родючість внаслідок засолення, заболочення, заростання лісом. Тим часом одним з основних завдань земельної реформи було визначено необхідність оптимізації структури земель країни, у тому числі зменшення обробітку площ деградованих і малопродуктивних сільськогосподарських угідь.

У результаті проведення земельної реформи в Україні сформувалися нові організаційно-правові форми господарювання, серед яких сільськогосподарські підприємства різних типів, фермерські та особисті селянські господарства. За даними офіційної статистики, у сільському, лісовому та рибному господарстві найбільш поширеними є малі підприємства, частка яких у 2012 р. складала 93,4 % від загальної кількості підприємств відповідного виду діяльності. Із зазначеної частки 82,0% становлять мікропідприємства.

Найбільш поширеною організаційно-правовою формою господарювання сільськогосподарських підприємств стали фермерські господарства (рис. 2).

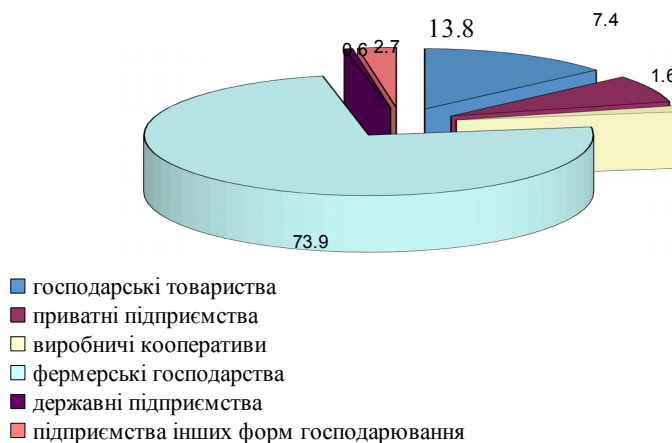

Рис. 2. Структура сільськогосподарських підприємств за організаційно-правовими формами (станом на 01.06.2011 р.).

Загалом кількість підприємств, що володіли сільськогосподарськими угіддями, станом на 01.01.2012 р. складала 48256 одиниць, у розпорядженні яких перебувало 21570,6 тис. га сільськогосподарських угідь. Найбільша площа сільськогосподарських угідь – у користуванні товариств з обмеженою відповідальністю – 8415,3 тис. га (45,1%). Розподіл земель серед інших типів агроформувань такий: приватні підприємства – 3392,1 тис. га (18,2%), фермерські господарства – 2677,9 тис. га (14,4%), сільськогосподарські кооперативи – 1366,7 тис. га (7,3%), акціонерні товариства – 921,1 тис. га (4,9%), інші суб'єкти господарювання – 1867,4 тис. га (10,0%).

Для розвитку ринку земель сьогодні необхідно здійснити оцінку земель сільськогосподарського призначення та залучити їх до ринкового обігу.

Висновки. З'ясовано, що ринковий оборот приватизованих земельних ділянок на сьогодні залишається економічно та інфраструктурно не підготовленим, а ринок земель сільськогосподарського призначення не сформований через незавершеність правового регулювання. Акцентується увага на неприпустимості запуску ринку земель сільськогосподарського призначення без відповідного впорядкування інституційного середовища, в рамках якого повинні зніматися визначені загрози нерегульованого ринку.

Бібліографічний список

1. Розвиток ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні. – К. : НІСД, 2011. – 29 с.
2. Бюджетний моніторинг: аналіз виконання бюджету за 2011 рік / [Щербина І. Ф., Рудик А. Ю., Губенко В. В. та ін.]. – К., 2011. – 96 с.
3. Земельні відносини в Україні : [зб. нормат. актів] / уклад. : Д. В. Ковальський, Л. О. Панькова. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 720 с.
4. Нестеренко Г. Б. Використання земель м. Львова на сучасному етапі / Г. Б. Нестеренко // Научно-технический сборник ХНАМГ. – К. : Техника, 2006. – № 70. – С. 300–304. – (Серия «Экономические науки»).

Ступень Р., Нечепурна Я. Концептуальні положення розвитку трансформацій земельних відносин у ринкових умовах

Дослідження інституційних аспектів ринкових трансформацій у земельних відносинах в Україні дало змогу окреслити напрями становлення та розвитку інституційного середовища раціонального сільськогосподарського землекористування, виявити ринкові трансформації земельних відносин і розкрити особливості фінансового забезпечення сільськогосподарського землекористування в Україні.

Ключові слова: ринкові методи, вартість земельних ділянок, землегосподарування.

Stupen R., Nечepurna Y. Conceptual principles of development of transformations of land relations in market conditions

Researches on institutional aspects of market transformations of land relations in Ukraine enabled to describe directions of formation and development of institutional environment of rational agricultural land use, to find out market transformations of land relations and to discover peculiarities of financial security of agricultural land use in Ukraine.

Key words: market methods, value of land plots, farming.

Ступень Р., Нечепурная Я. Концептуальные положения развития трансформаций земельных отношений в рыночных условиях

Исследование институциональных аспектов рыночных трансформаций в земельных отношениях в Украине позволило очертить направления становления и развития институциональной среды рационального сельскохозяйственного землепользования, выявить рыночные трансформации земельных отношений и раскрыть особенности финансового обеспечения сельскохозяйственного землепользования в Украине.

Ключевые слова: рыночные методы, стоимость земельных участков, землехозяйствование.

РОЗВИТОК РИНКУ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИХ ЗОН

*С. Радомський, к. е. н., С. Малахова, к. е. н., З. Кок, здобувач
Львівський національний аграрний університет*

Постановка проблеми. Необхідність запровадження повноцінного ринку земель зумовлена реаліями сьогодення. Воно певною мірою підготовлене попередніми етапами здійснення земельної реформи. Легальний та регульований рух власності щодо землі створить кращі можливості для товаровиробників з огляду на реалізацію їх землекористування та кредитування.

Не викликає сумніву той факт, що від успішного функціонування ринку землі залежить продовольча безпека держави та раціональне й екологічнобезпечне використання її найціннішого багатства – земельних ресурсів і подальший розвиток ринкових перетворень. Водночас специфіка землі як важливого економічного ресурсу вимагає жорсткішого контролю за процесом становлення і функціонування цього ринку з боку держави, а також деяких обмежень прав суб'єктів ринку. Особливо це актуально для земель рекреаційного призначення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем розвитку туристично-рекреаційної галузі та шляхів їх вирішення найчастіше здійснювалися у контексті пошуку регіонального та міжрегіонального напряму підвищення ефективності використання природно-ресурсного потенціалу територій, вивчення впливу на неї різних чинників формування еколого-економічного стану території та перспектив їх розвитку.

Розвитку земельних ресурсів туристично-рекреаційних зон присвячені праці зарубіжних і вітчизняних учених. Зокрема можна виокремити доробок таких науковців, як М. Борушак, Л. Гринів, Б. Данилишин, М. Долішній, В. Кравців, В. Мацола.

Постановка завдання. Мета нашого дослідження полягає у вивченні проблем, пов'язаних із розвитком ринку земельних ресурсів туристично-рекреаційних зон на сучасному етапі реформування земельних відносин.

Виклад основного матеріалу. До земель рекреаційного призначення належать земельні ділянки зелених зон і зелених насаджень міст та інших населених пунктів, навчально-туристичних та екологічних стежок, маркованих трас, земельні ділянки, зайняті територіями будинків відпочинку, пансіонатів, об'єктів фізичної культури і спорту, туристичних баз, кемпінгів, яхт-клубів, стаціонарних і наметових туристично-оздоровчих таборів, будинків рибалок і мисливців, дитячих туристичних станцій, дитячих і спортивних таборів, інших аналогічних об'єктів, а також земельні ділянки, надані для дачного будівництва і спорудження інших стаціонарних об'єктів рекреаційного призначення [5].

Нагадаємо, що ринок – це сукупність відносин (активів) купівлі-продажу товарів і послуг; спосіб взаємодії виробників і споживачів, заснований на децентралізованому, безособовому механізмі цінових сигналів. Він є механізмом розподілу товарів і послуг між членами суспільства через добровільний обмін.

До основних компонентів організованого земельного ринку можна віднести:

- його об'єкти (сформовані в результаті землевпорядних процедур земельні ділянки, земельні частки тощо);
- зацікавлені суб'єкти земельних відносин (продавці і покупці, орендарі й орендодавці, застапоутримувачі та заставники тощо);
- регламентуючу земельні відносини правову базу;
- інфраструктуру земельного ринку, найважливішим елементом якої стало оперативне інформаційне забезпечення та надання послуг у процесі обороту земельних ділянок [3].

Ціну землі у грошовому вираженні визначають за формулою:

$$S = \frac{R}{E_n}$$

де S – ціна землі, грн;

R – диференційна рента, грн;

E_n – норматив ефективності.

У межах населених пунктів нормативну грошову оцінку проводять згідно з «Методикою грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів».

Для рекреаційної сфери характерне поєднання механізмів цінового регулювання з механізмами державного регулювання цін. Заходи державного впливу на процес ціноутворення є однією з найважливіших складових системи державного регулювання економіки у всіх розвинених країнах світу. Політика державного регулювання ціноутворення на землю повинна здійснюватися через встановлення відповідної системи ціноутворення з врахуванням економічної та політичної ситуації, рівня інфляції, соціальної політики, рівня конкуренції на земельному ринку тощо. Це забезпечить створення конкурентного середовища на ринку землі, стимулювання раціонального використання та охорони земель, задоволення суспільних інтересів, об'єктивність і законність здійснення оцінки, впровадження у практику оціночної діяльності міжнародних норм і правил, збільшення надходження коштів до державного бюджету, законність проведення ринкових операцій із землею [4].

Науковець Л.М. Черчик пропонує розглядати три основні залежності формування попиту на рекреаційні ресурси, принципова відмінність яких полягає у специфіці побудови схем взаємозв'язків між суб'єктами ринку:

- 1) попит формується на основі попиту на рекреаційні послуги і трансакції відбуваються на ринку рекреаційних послуг;
- 2) попит визначається потребами у рекреаційних якостях ресурсів і реалізується на ринку рекреаційних ресурсів;
- 3) попит формується під впливом пропозиції на ринку рекреаційних ресурсів, де рекреаційні заклади пропонують певні схеми оздоровлення чи відпочинку з відповідним природо-ресурсним забезпеченням [7].

Пропозиція землі залежить від багатьох чинників, які сумарно можна звести до двох: якість або родючість землі та місцезнаходження ділянки. Визначати рівень якості землі необхідно у разі, коли оцінюється земельна ділянка як товар, щоб відобразити його якість за цільовим або функціональним призначенням.

Важливе значення має також місцезнаходження земельної ділянки (в межах населеного пункту чи поза ним, район, адреса тощо).

Кон'юнктуру ринку потрібно досліджувати в такій послідовності:

1. Дослідження основних рис та особливостей ринку;
2. Вибір (розроблення) методів вивчення кон'юнктури;
3. Збір і накопичення інформації, пошук якої проводиться методами ринкових маркетингових досліджень;
4. Аналіз кон'юнктури виконується за такими напрямками: динаміка і циклічність економічних процесів; рівень і динаміка цін, а також цінові показники кон'юнктури; попит і пропозиція; особливості поведінки суб'єктів ринку; оцінка потенціалу та основних пропозицій ринку; оцінка підприємницького ризику;
5. Прогноз кон'юнктури за допомогою загальноприйнятих методів маркетингового прогнозування.

Для формування ринку земельних ресурсів туристично-рекреаційних зон важливо враховувати:

- частку іноземного капіталу в придбанні земель;
- необхідність встановлення жорсткого регулювання державою земельних відносин, що повинно звести правопорушення до мінімуму;
- систему інформування населення щодо зміни земельного законодавства;
- потребу населення в іпотечному кредитуванні та поліпшенні інфраструктури земель.

За умов чіткого нормативно-правового регулювання формування земельних ресурсів у розрізі туристично-рекреаційних зон сприятиме:

- підтримці рівня конкурентоспроможного середовища в розрізі туристичних об'єктів;
- зменшенню рівня ризиків у формуванні інвестиційного клімату в туристично-рекреаційних зонах;
- стимулюванню підприємницької активності;
- підвищенню ефективності використання різних за якістю земель;
- прозорості угод щодо купівлі-продажу землі;
- виведенню земельних ділянок у продаж з тіньового сектору економіки та підвищенню наповненості за рахунок цього держбюджету.

Загалом поліпшення функціонування земельного ринку в Україні безпосередньо залежить від: удосконалення економічних і правових відносин власності; удосконалення державного управління земельними ресурсами та землекористуванням; земельного законодавства й створення інфраструктури ринку земель, створення і впровадження автоматизованої інформаційної системи земельного кадастру; ведення Єдиного державного реєстру речових прав на нерухоме майно у складі державного земельного кадастру, що гарантуватиме право власності юридичних або фізичних осіб; розвитку земельно-іпотечних відносин; створення спеціалізованих іпотечних установ, зокрема Державного земельного (іпотечного) банку; розвитку інституту страхування, зокрема запровадження титульного страхування земельних ділянок як способу захисту майнових інтересів власників землі; створення сприятливих умов для залучення вітчизняних та іноземних інвестицій, що у свою чергу вимагає ефективної системи захисту прав власності [1].

Щодо державного регулювання регіонального рівня ринку земельних ресурсів, то тут варто враховувати пропозиції Т.М. Прядки, яка стверджує, що місцеві державні адміністрації повинні мати такі повноваження:

- участь у розробленні та забезпеченні виконання державних і регіональних програм приватизації земель державної власності та розвитку ринку земель;
- реалізація регіональної політики держави у сфері ринку земель;
- прийняття рішень про продаж земельних ділянок державної власності відповідно до повноважень, визначених законом;
- надання посадовим особам органів виконавчої влади права на підписання від імені продавця договору купівлі-продажу земельних ділянок;
- визначення форми проведення земельних торгів, на які виставляються земельні ділянки державної власності;
- координація діяльності територіальних органів земельних ресурсів з питань організації та забезпечення функціонування інфраструктури ринку земель;
- інформування населення про заходи, передбачені програмами приватизації земель державної власності та ціноутворення на ринку земель;
- вирішення інших земельних питань відповідно до закону [6].

Висновки. Необхідно впроваджувати ринок земельних ресурсів, які виконуватимуть роль товару, що зумовлено підвищенням ділової та інвестиційної активності, рівнем використання земельних ресурсів. При цьому слід брати до уваги, що ціна земельних ресурсів формується під впливом негативних чинників (нестійкості пропозиції, зниження попиту, недосконалості конкуренції), а тому потрібно вартість земельної ділянки в розрізі туристично-рекреаційних зон визначати з врахуванням унікальності територіального розміщення, екзотичності, естетичності та інших важливих чинників.

Бібліографічний список

1. Гулько Р. Проблеми становлення та перспективи ринку земель сільськогосподарського призначення [Електронний ресурс] / Р. Гулько, Ю. Дончак. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Chem_Biol/Vldau/Zem/2009/files/09grytas.pdf.
2. Демчук В. М. Фактори формування стартової ціни земельних ділянок при продажу на земельних торгах у формі аукціону [Електронний ресурс] / Демчук В. М., Мельничук О. Ю. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Chem_Biol/Vnuvgrp/2009_1/v4528.pdf.

3. Ліщенко Т. М. Формування інфраструктури ринку землі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. : 08.07.02 «Економіка сільського господарства і АПК» / Ліщенко Т. М. – К., 2006. – 24 с.
4. Москва М. Г. Особливості визначення ціни землі / М. Г. Москва // Збірник науково-технічних праць : наук. вісник. – 2008. – Вип. 18.1. – С. 169–172.
5. Про землі рекреаційного призначення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dazru.gov.ua/terra/control/uk/publish/article>.
6. Прядка Т. М. Ринок землі та його розвиток [Електронний ресурс] / Прядка Т. М. – Режим доступу : <http://gisap.eu/gu/node/1000>.
7. Черчик Л. М. Формування ринкових відносин у рекреаційному природокористуванні / Л. М. Черчик – Луцьк : ЛДТУ, 2006. – 352 с.

Радомський С., Малахова С., Кок З. Розвиток земельних ресурсів туристично-рекреаційних зон

Показано розвиток ринку земельних ресурсів туристично-рекреаційних зон у нових умовах господарювання та визначення інвестиційної привабливості регіону.

Ключові слова: ринок земель, земельні ресурси, туристично-рекреаційна зона, оцінка земель.

Radomskyy S., Malakhova S., Kok Z. Market of the landed resources development tourist recreating areas

Speech goes in the article about market of the landed resources development tourist recreating areas in the new terms of manage and determination of investment attractiveness of region.

Key words: market of earths, landed resources, tourist recreating area, estimation of earths.

Радомский С., Малахова С., Кок З. Развитие рынка земельных ресурсов туристически-рекреационных зон

Показано развитие рынка земельных ресурсов туристически-рекреационных зон в новых условиях ведения хозяйства и определения инвестиционной привлекательности региона.

Ключевые слова: рынок земель, земельные ресурсы, туристически-рекреационная зона, оценка земель.